

**ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE CERCETĂRI SOCIO-UMANE DIN CRAIOVA
C. S. NICOLĂESCU-PLOPȘOR**

**REALITĂȚI SOCIO-ECONOMICE, MENTALITATE
ȘI IDENTITATE ROMÂNEASCĂ**

**Conferința anuală a
Institutului de Cercetări Socio-Umane din Craiova
C. S. Nicolăescu-Plopșor**

5-7 octombrie 2023

Sevastian Cercel   Coordonatori   Anca Ceașescu   Georgeta Ghionea

 **CETATEA
DE SCAUN**

Comitetul științific:

Acad. **Victor SPINEI** (Academia Română)

Acad. **Dorina-Elena RUSU** (Academia Română)

Prof. univ. dr. **Cezar AVRAM** (Institutul de Cercetări Socio-Umane din Craiova – C. S. Nicolăescu-Plopșor)

Prof. univ. dr. **Elena PÎRVU** (Universitatea din Craiova)

Cercet. șt. I, dr. **Ion MILITARU** (Institutul de Cercetări Socio-Umane din Craiova – C. S. Nicolăescu-Plopșor)

Cercet. șt. I, dr. **Gheorghe DĂNIȘOR** (Institutul de Cercetări Socio-Umane din Craiova – C. S. Nicolăescu-Plopșor)

Cercet. șt. II, dr. **Iustina NICA (BURCI)** (Institutul de Cercetări Socio-Umane din Craiova – C. S. Nicolăescu-Plopșor)

Cercet. șt. II, dr. **Simona LAZĂR** (Institutul de Cercetări Socio-Umane din Craiova – C. S. Nicolăescu-Plopșor)

Prof. univ. dr. **Lucian SĂULEANU** (Universitatea din Craiova)

Dr. **Lucian DINDIRICĂ** (Biblioteca Județeană „Alexandru și Aristia Aman” Craiova)

Referenți științifici:

Cercet. șt. II, dr. **Iustina NICA (BURCI)** (Institutul de Cercetări Socio-Umane din Craiova – C. S. Nicolăescu-Plopșor)

Cercet. șt. II, dr. **Simona LAZĂR** (Institutul de Cercetări Socio-Umane din Craiova – C. S. Nicolăescu-Plopșor)

Traducere:

Ramona CHIRIBUȚĂ

Volumul este publicat în cadrul proiectului de cercetare nr. 251/2021 încheiat între Institutul de Cercetări Socio-Umane din Craiova -C. S. Nicolăescu- Plopșor, al Academiei Române și Asociația „Centrul de Studii și Cercetări de Drept Privat Ion Dogaru” din cadrul Universității din Craiova, coordonator proiect: prof. univ. dr. Sevastian Cercel, responsabili: c. s. III, dr. Anca Ceașescu, c. s. III, dr. Georgeta Ghionea, c. s. III, dr. Ileana Cioarec.

Responsabilitatea pentru conținutul studiilor aparține în exclusivitate autorilor textelor.

**ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE CERCETĂRI SOCIO-UMANE DIN CRAIOVA
C. S. NICOLĂESCU-PLOPȘOR**

**REALITĂȚI SOCIO-ECONOMICE, MENTALITATE
ȘI IDENTITATE ROMÂNEASCĂ**

**Conferința anuală a
Institutului de Cercetări Socio-Umane din Craiova
C. S. Nicolăescu-Plopșor**

5-7 octombrie 2023

Coordonatori
Sevastian Cercel   Anca Ceașescu   Georgeta Ghionea

Redactor: Mirela Ivan Nobel
Tehnoredactare: Adriana Andreiaș
Coperta: Dan Mărgărit

Toate drepturile de reproducere, integral sau parțial, prin orice mijloace, inclusiv stocarea neautorizată în sisteme de căutare sunt rezervate. Reproducerea se poate face doar cu acordul scris al editurii, cu excepția unor scurte pasaje care pot constitui obiectul recenziilor și prezentărilor.

ISBN e-book pdf 978-606-537-712-7
© Editura Cetatea de Scaun®, Târgoviște, 2024
editura@cetateadescaun.ro www.cetateadescaun.ro

CUPRINS

CUVÂNT-ÎNAINTE.....	9
STUDII DE ARHEOLOGIE ȘI ISTORIE.....	11
Mircea NEGRU, <i>Considerations regarding a batch of glassware discovered at Romula during the archaeological campaign of 2017</i>	13
Sabin POPOVICI, Simona LAZĂR, <i>Cercetări de suprafață desfășurate în zona tell-ului neolitic de la Crâmpoia, jud. Olt</i>	22
Irina Maria VLAD, <i>Un ac ornamental cu motive din colecțiile Muzeului Olteniei</i>	32
Ileana CIOAREC, <i>Constituirea domeniului funciar al boierilor Crăsnaru</i>	41
Dinică CIOBOTEA, <i>Formarea poporului român în opera istoriografică a lui Dimitrie Cantemir</i>	49
Oana SÂMBRIAN, <i>Dimitrie Cantemir în bibliotecile occidentale: o ipoteză în cazul unui potențial succes al Istoriei creșterii și descreșterii puterii Imperiului Otoman</i>	58
VIAȚĂ COTIDIANĂ ȘI EVOLUȚIE SOCIO-ECONOMICĂ.....	67
Marinela Loredana BARNA, <i>Campanii publicitare naționale în „Gazeta Transilvaniei” – studiu de caz: comercianții Săbădeanu și Orghidan</i>	69
Cristina SEITZ, <i>Contribuții la istoricul dansului de societate brașovean „Romana”</i>	83
Loredana-Maria ILIN-GROZOIU, Narcisa Maria MITU, <i>Constituția din 1923. Crochiu istoriografic</i>	107
Diana-Mihaela PĂUNOIU, <i>„Bunul gospodar” în cadrul cursurilor și școlilor țărănești pentru bărbați din Oltenia, organizate de Fundația Culturală Regală „Principele Carol”</i>	118
Ion-Leone GAVRILĂ-CIOBOTEA, <i>Acțiuni și manifestări ale rebeliunii legionare din 1941, în zona Olteniei</i>	141
Cezar AVRAM, <i>Comuna Baia de Fier, județul Gorj – străveche vatră românească</i>	159
Marian COJOC, <i>Gheorghe Gheorghiu-Dej și interesul pentru redarea „adevărului istoric” (23 august 1944-30 decembrie 1947)</i>	176
Eugen PETRESCU, <i>Comunități umane vâlcene, comuna Gușoeni – repere identitare</i>	187

Silviu-Gabriel LOHON, „Gustarea ideală”. Penurie alimentară și ideologie în comunismul sovietic și românesc târziu	208
PERSPECTIVE JURIDICE ȘI REALITĂȚI (INTER)NAȚIONALE	223
Iulian Mihai L. CONSTANTINESCU, <i>Contribuția juridico-canonică a Sfântului mitropolit Andrei Șaguna în viața Bisericii din Transilvania și la sistematizarea dreptului bisericesc. 150 de ani de la trecerea sa în veșnicie</i>	225
Sevastian CERCEL, <i>Unificare legislativă și spirit asociativ: inițiative interbelice în România</i>	242
Gheorghe DĂNIȘOR Diana DĂNIȘOR, <i>La circularite de la demonstration dans la theorie politique de John Rawls: une critique du constructivisme politique</i>	262
Mariana COJOC, <i>De la teoria „șoferului de taxi” la neofuncționalism. Încercări de comprehensiune a teoriilor organizaționale în sistemul contemporan al relațiilor internaționale</i>	276
Bogdan Emanuel RĂDUȚ, <i>90 de ani de la prima recunoaștere a Adunărilor Creștine după Evanghelie în România</i>	283
INTERFERENȚE CULTURALE ȘI LINGVISTICE	297
Anemari Monica NEGRU, <i>Aretia Tătărescu și arta tradițională în Oltenia</i>	299
Anca CEAUȘESCU, <i>Din patrimoniul etnografic românesc: mobilierul popular din sudul Olteniei, între tradițional și valorificare în contemporaneitate</i>	315
Roxana DECA, <i>Arta cămășii cu altiță în Oltenia – trecut, prezent și perspective</i>	333
Gabriela BOANGIU, <i>Imaginarul simbolic al descântecelor românești</i> ..	350
Cristina GUDIN, <i>Rolul și importanța culturală a Ateneului Român în secolul al XIX-lea</i>	360
Elena PÎRVU, <i>Societatea culturală româno-italiană „Dante Alighieri” din Craiova, la 30 de ani de existență</i>	374
Șerban PĂTRAȘCU, <i>Manuscrisul unui avocat craiovean despre Societatea „Prietenii Științei” din Craiova 1915-1943</i>	387
Ion MILITARU, <i>Lumea distopică a istoriei românești</i>	392

Chris Octavian IONIȚĂ, <i>Cuvinte peste fire. Spre o filosofie a traducerii alături de Dimitrie Cantemir</i>	406
Diana DĂNIȘOR, <i>L'imagination metaphorique: une cle pour la comprehension du monde – analyse stylistique d'un texte</i>	414
Anca-Maria POP, <i>Popas în literatura religioasă a perioadei antebelice din Transilvania</i>	424
Marin COJOC, <i>Câteva precizări cu privire la numirea de „domne martire” în inscripțiile din Imperiul Romano-Bizantin. sec. IV-VII.</i>	435
Ion-Nicolae I. MUTU-STREHAIA, <i>220 de ani de la înființarea primului seminar teologic din țara noastră</i>	450

CUVÂNT-ÎNAINTE

În perioada 5-7 octombrie 2023, Institutul de Cercetări Socio-Umane din Craiova – C. S. Nicolăescu-Plopșor, al Academiei Române, a organizat Conferința anuală a institutului. Manifestarea s-a înscris în suita de sesiuni permanente de comunicări științifice de interes regional, național sau internațional pe care instituția craioveană le desfășoară și care au la bază obiective esențiale, precum: studierea istoriei poporului român, consacrarea și conservarea valorilor autentice, cercetarea științifică și creația intelectuală la cel mai înalt nivel.

Volumul de față reprezintă rodul muncii cercetătorilor, cadrelor universitare, arhiviștilor, muzeografilor, doctoranzilor din cadrul unor instituții culturale de prestigiu din Oltenia și nu numai. Structurat pe patru capitole: *Studii de arheologie și istorie*, *Viața cotidiană și evoluție socio-economică*, *Perspective juridice și realități (inter)naționale*, *Interferențe culturale și lingvistice* volumul abordează tematici complexe.

Paleta de cercetare arheologică din cadrul primei secțiuni acoperă arii vaste, fiind abordate aspecte privind vestigiile materiale din Valea Oltului Inferior, una dintre cele mai bogate în descoperiri, urcând către uneltele de bronz preistorice, ajungând la descoperirile de la Romula, realizate în timpul săpăturilor arheologice din anul 2017. O atenție deosebită este acordată domnitorului Dimitrie Cantemir, în anul 2023 împlinindu-se trei sute de ani de la trecerea sa la cele veșnice.

În cadrul celei de-a doua secțiuni, studiile și articolele au o tematică diversificată și se observă că istoricii au început să se preocupe de o nouă direcție istoriografică, aceea a studiului vieții cotidiene, pentru a construi interpretări mai nuanțate ale trecutului. Sunt aduse în discuție varii elemente ale vieții cotidiene, de la publicitatea modernă transilvăneană, ca parte vitală a unui sistem economic solid și eficient, la dansuri de salon în secolul al XVIII-lea, de la școlile țărănești organizate, între 1934-1940, în Oltenia, la manifestări ale rebeliunii din anul 1941, în aceeași regiune.

În capitolul al treilea al lucrării sunt supuse atenției contribuțiile lui Andrei Șaguna în viața Bisericii transilvănene, sistemul legislativ și administrativ din România anilor de după prima conflagrație mondială, legislația electorală românească postdecembristă, mergând până la diversitatea dimensiunilor teoretice de analiză a sistemului Relațiilor Internaționale. De asemenea, cercetări recente fac obiectul articolului

dedicat primei recunoașteri a adunărilor creștine după Evanghelie în România, în contextul în care, în anul 2023 s-au împlinit nouă decenii de când acestea au fost recunoscute ca asociație religioasă în România.

La fel de consistent este capitolul de studii culturale, cu articole complexe din realitatea românească. Aici, o privire atentă a fost acordată unor instituții și societăți culturale, precum Ateneul Român și Societatea culturală româno-italiană „Dante Alighieri” din Craiova. Arta cămășii cu altiță, mobilierul popular din sudul Olteniei, imaginarul simbolic al descântecelor românești reprezintă tot atâtea idei-cadru de analiză. Capitolul este completat cu studii privind literatura religioasă a perioadei interbelice din Transilvania, analiza stilistică a unui text și marcarea a 220 de ani de la înființarea primului seminar teologic.

Cele 31 de studii și articole cuprinse în volum tratează teme de actualitate, din domeniul științelor socioumane, putând fi de un real folos, prin informațiile pe care le furnizează, tuturor celor interesați de subiectele abordate. Conținutul științific al materialelor este original și substanțial, ideile sunt exprimate logic, clar și concis. Sursele bibliografice, numeroase, sunt adecvate tematicilor abordate, iar aparatul critic este realizat în mod corespunzător.

Acad. Dorina-Elena RUSU

STUDII DE ARHEOLOGIE ȘI ISTORIE

CONSIDERATIONS REGARDING A BATCH OF GLASSWARE DISCOVERED AT ROMULA DURING THE ARCHAEOLOGICAL CAMPAIGN OF 2017

Mircea NEGRU*

Abstract: *This article presents a batch of 12 fragments of glass containers discovered at Romula, during the archaeological campaign of 2017. This batch contains both storage ware (pots) and tableware (glasses, jugs, pitchers) and pharmaceutical ware (a container for cosmetics and an unguentarium). The ware presented below are made exclusively of transparent glass and were discovered in archaeological contexts from the 2nd-3rd centuries AD, in the central area of the Roman city.*

Keywords: *glass, Roman Period, Romula, Dacia province, glass workshop.*

The study of glass containers is still at an early stage in the Roman Period sites in Dacia province, compared to objects made of ceramics, metals, bone or other materials. They were generally only mentioned, without any actual presentation of them.

In the Lower Danube region, glass objects have benefited from closer study in the province of Moesia Inferior, especially in the Greek cities on the western Black Sea coast, where a series of studies and monographs dedicated to this subject have appeared¹. Also, recently a monograph was published on a series of glass vessels from Maria and Dr. George Severeanu, Collection, objects coming from Moesia Inferior (Scythia Minor) province².

***

This article presents a batch of fragments of glassware discovered in 2017, during the archaeological research in the central area of the archaeological site of Reșca-Romula.

Romula was a city relevant to the provinces of the Lower Danube by its number of inhabitants, by its economic life, by its geographical position.

---

* Spiru Haret University Bucharest, University of Bucharest, University of Craiova; e-mail: mircea_negru_arch@yahoo.com.

¹ M. Bucovală, *Vase antice de sticlă la Tomis*, Constanța, Muzeul de Arheologie Constanța, 1968.

² A. Streinu, *Vase antice de sticlă din colecția „Maria și Dr. George Severeanu”*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2023.

With its approximately 6000 inhabitants, the city could provide an internal market for the products of its own workshops, but also for products of regional invoice or from more remote regions of the Roman Empire.

Over time, during archaeological excavations, discoveries have appeared attesting to a powerful ceramic production centre, with the 25 kilns, investigated so far³. To these, there is added the discovery, in recent years, of two glass production furnaces and the realization of glass containers⁴.

Although there is no direct evidence, we can assume, due to the large number of artifacts and the nature of their local production for a Roman city located in a less urbanized region such as Romula, that there were also workshops for working stone, metals and bone.

Finally, placing the city on the Roman road along the Olt River, from the Danube to the intra-Carpathian Roman provinces of Dacia Superior (Apulensis) and Dacia Porolissensis, ensures access for local workshops to markets in the Lower Danube region.

From a methodological point of view, the forms of glassware from those used for storage and dining, respectively vessels for pharmaceutical use, are presented. The typological analysis of these vessels is followed by the catalogue with technical details, context and dating, respectively some considerations regarding the objects presented, in the context of glass production at Romula.

Dining containers

Ware for temporary storage

One of the pots has an ovoid body. The rim is approximately horizontal wide (No cat. 1). The vessel was discovered in secondary position and was dated to 2nd-3rd centuries AD. Similar vessels in shape were produced in the 1st-3rd centuries AD⁵.

The second vessel, in this category, is a pot, of small size, with an ovoid body and outspayed rim obliquely on the outside (No. of cat. 2). The ship

---

³ M. Negru, F. Chitea, I. Artene, N. Cruceru, *The main results of archaeological research at Reșca-Romula (1869-2919) and considerations on the geophysical approach. Part I*, în *Insights of Geosciences for natural hazards and cultural heritage*, Târgoviște, Cetatea de Scaun, 2023, pp. 178-180. DOI: 10.5281/zenodo.8103486.

⁴ M. Negru, *Il.2.6. Obiecte din sticlă/Glass objects*, in M. Negru, C. Schuster 2016 (Eds). *Cercetările arheologice din anul 2015*, in *Seria Rapoarte arheologice. Romula. I.*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, pp. 63-65; M. Negru, P. Badica, A. Alexandru-Dinu, M. Galatanu, A. Kuncser, D. Patroi, I. Artene, *Two Roman Glass Furnaces Discovered at Reșca-Romula (Romania)*, in *American Journal of Archaeology*, 127/4, 2023, pp. 173-184. DOI: 10.1086/726009.

⁵ C. Isings, *Roman glass from dated finds*, in *Archaeologica Traiectina*, II, J. B. Wolters, Groningen / Djakarta, 1957, pp. 86-87, Fig. 67a.

has a prototype in the first half of the 1st century AD, in the late period of Augustus and early Tiberius⁶, respectively in the 1st century AD⁷.

Similar vessels continued to be produced later, in the 4th-7th centuries, as indicated by discoveries in Turkey from Fatsa Cingirt Kayası⁸.

Tableware

Within the batch covered by this article, there were identified fragments of a porringer, a bowl, a mug, a cup, two jugs and a pitcher.

The first of the mentioned containers, a plate or platter, has a globular body, with a convex base, which is provided with a support ring. A fragment of the lower part is preserved, which raises concerns regarding the exact identification of the type of vessel. This vessel was discovered in an archaeological context from the 2nd-3rd centuries AD (No. of cat. 3). Similar vessels were produced in the 1st-3rd centuries AD⁹.

The second container is an open globular body bowl with a base with a support ring. Only a fragment of the lower part of the vessel with the supporting ring is preserved, which makes its typological classification likely. The vessel was discovered in an archaeological context from the middle of the 3rd century AD (No. of cat. 4). This vessel was discovered in a context that has been dated to the second quarter of the 2nd century AD.

Similar vessels, in their lower part, were produced and used in the 1st-3rd centuries AD¹⁰.

One of the presented fragments comes from a mug with a high conical body and an obliquely outplayed rim, with its edge facing downwards (Cat. No. 5).

The vessel was discovered in an archaeological context dated to the last decade of the 2nd century AD, and the first third of the 3rd century AD. Similar vessels were produced in the 1st-2nd century AD¹¹.

Another fragment comes from a glass with ovoid body, the slightly thickened rim continues the walls (No. of cat. 6). This vessel was discovered

---

⁶ *Ibidem*, p. 21, Fig. 4.

⁷ I. Lazar, *Rimsko steklo Slovenje. The Roman glass of Slovenia*, Ljubljana, 2003, p. 88, Fig. 31: 3.2.2.

⁸ F. E. Ayşe, D. Tamer, E. A. Koçak, *The Roman and Byzantine Glass Finds From Ordu/Fatsa Cingirt Kayası Excavations*, in ΣΕΒΑΣΤΗ, Studies in honour of Eugenia Equini Schneider, Ege Yayınları, İstanbul, p. 223, Fig. 2.2-6; Fig. 4. 14-16.

⁹ *Idem*, *op. cit.*, p. 58, Fig. 42a; I. Lazar, *op. cit.*, Fig. 28: 1.3.1.

¹⁰ C. Isings, *op. cit.*, pp. 21-22, Fig. 5; p. 37; Fig. 20; p. 97; Fig. 81; I. Lazar, *op. cit.*, 71, Fig. 29: 2.3.2.

¹¹ C. Isings, *op. cit.*, pp. 51-52, Fig. 37; A. Streinu, *op. cit.*, pp. 63, 82, 159, 167, Pl. XII: 34.

in an archaeological context dated to the 2nd-3rd centuries AD. The vessel was generally dated to the 1st-3rd centuries AD¹².

Among the presented glassware fragments, there is a fragment of the short leg of a glass, with a support ring. But it cannot be identified typologically or with analogues (No. of cat. 7). It was discovered in an archaeological context dated to the last decade of the 2nd century AD, and the first third of the 3rd century AD.

In the category of tableware, within the drinking tableware, there are also two jugs. They have flared mouths. The rim is slightly protruding on the outside, with a vertical edge (No. of cat. 8) or rounded (No. of cat. 9). Inside, they have a channel. One item has an embossed ring under the rim (No. of cat. 8). Both specimens were discovered in archaeological contexts dated to the 2nd-3rd centuries AD.

The vessel has analogues in the 2nd century AD¹³, 2nd-3rd centuries AD¹⁴, respectively in the 2nd-5th centuries AD¹⁵.

Another fragment comes from a pitcher with a pear-shaped body and a long cylindrical neck. The everted rim with rounded edge has a groove on the inside (No. of cat. 10). The vessel was discovered in an archaeological complex dated to the 2nd-3rd centuries AD. The vessel has analogues in the 1st-2nd centuries AD¹⁶.

Pharmaceutical use ware

One of the containers for pharmaceutical use is a short, globular-bodied vessel. The base is slightly concave and the mouth narrow, with the rim arched on the outside (No. of cat. 11). The vessel was used as a container for oils or perfume¹⁷. The vessel was discovered in an archaeological survey from the 2nd-3rd centuries AD.

This vessel had a long evolution, from the second half of the 2nd century to the 4th century AD¹⁸. A similar vessel was discovered at Ptuj (Slovenia), where it was dated to 2nd-3rd centuries AD¹⁹, respectively in the 2nd-4th centuries AD²⁰.

A second container for pharmaceutical use is an unguentarium, with a spherical body and a high cylindrical neck, with outplayed and rounded rim

¹² M. Bucovală, *op. cit.*, p. 49, Fig. 50-51.

¹³ I. Lazar, *op. cit.*, p. 130, fi. 38, tip 5.1.6.

¹⁴ C. Isings, *op. cit.*, pp. 103-104, Fig. 86.

¹⁵ A. Streinu, *op. cit.*, pp. 63, 78-79, 136, 156, Pl.VIII: 24.

¹⁶ C. Isings, *op. cit.*, p. 73, Fig. 55a; pp. 23-24, Fig. 7; p. 99, Fig. 82; I. Lazar, *op. cit.*, p. 128, Fig. 37, 5.1.2.

¹⁷ I. Lazar, *op. cit.*, p. 168.

¹⁸ C. Isings, *op. cit.*, pp. 88-89, Fig. 68.

¹⁹ I. Lazar, *op. cit.*, p. 168, Fig. 49: 8.2.1.

²⁰ A. Streinu, *op. cit.*, pp. 67, 112, 138, 190, Pl. XLVII/47: 143-144.

(No. of cat. 12). It belongs to the Roman layer of the second half of the 3rd century AD. The vessel has analogues in the 1st-3rd centuries AD²¹.

Catalogue of discoveries

Ware for temporary storage

1. Vessel with bulging body. Fragment from the upper part. Transparent colour with whitish colour oxidation. The rim is short, outplayed, with the rounded edge pointing downwards. R.M. = 100 mm, p.H. = 15 mm. Romula, 2017. CF, T₁₃/T₁₄, witness, -0.20 m. The area of hypocaust piles. Exc. Inv. no. 4269.1. 2nd-3rd centuries AD, secondary position,

2. Cup. Fragment of the upper part, transparent colour, with silver iridescences. Bulging body, with rim spread obliquely to the outside, edge thickened and rounded. R.M. = 60 mm, p.H. = 22 mm. Romula, 2017. Cf, T₁, g. 9, -2.20 m. Exc. Inv. no. 8086. Roman IV layer. Second quarter of the 2nd century AD.

Tableware

3. Vessel base. Fragment from the bottom. Transparent colour with oxidation of whitish colour. At the base, it has a support ring. From the base the wall starts with a wide opening. R.M. = 60 mm, p.H. = 11 mm. Romula, 2017. CF. T 14, g. E2, -1.20 m. Exc. Inv. no. 3104. 2nd-3rd centuries AD, secondary position.

4. Vessel base. Fragment from the bottom. Transparent colour with silvery iridescence. The base has a support ring and large wall opening, starting from the base. R.M. = 60 mm, p.H. = 13 mm. Romula, 2017. T 16, g. A₁, -0.30 m. Exc. Inv. no. 8102. Roman I layer. Middle of the 3rd century AD.

5. Cup. Fragment from the upper side. Transparent colour. Conical arched body. The rim is wide, outplayed, almost vertically. Iridescent. R.M. = 110 mm, p.H. = 37 mm. Romula, 2017. CF, T 14, g. E₁, -1.20 m. Exc. Inv. no. 4274. Roman II layer. The last decade of the 2nd century AD - the first third of the 3rd century AD.

6. Cup. Fragment from the upper side. Transparent colour. Slightly arched body, narrow rim rounded to the outside. Horizontal grooves on the outside. Iridescent surface. R.M. = 60 mm, p.H. = 20 mm. Romula, 2017. CF, Passim. Exc. Inv. no. 4259. 2nd-3rd centuries AD.

7. Footed cup. Fragment from the upper side. Transparent colour with very light greenish shades with silver oxidation. The leg is short, the wall starts at an inclined angle, as for a narrow-bodied vessel. DG = 32 mm, p.H. = 19 mm.

---

²¹ C. Isings, *op. cit.*, p. 24, Fig. 9; M. Bucovală, *op. cit.*, nr. 76-79, p. 61; A. Streinu, *op. cit.*, p. 67, 111-112, 139, 189, Pl. XLVI: 140; I. Lazar, *op. cit.*, 128, Fig. 37, 5.1.3.

Romula, 2017. CF, T 13, g. 1, -1.10 m. Exc. Inv. no. 8097. Roman II layer. The last decade of the 2nd century AD - the first third of the 3rd century AD.

8. Jug. Fragment from the upper side. Transparent colour with whitish oxidation. Ovoid body. The rim is short, outplayed, with groove on the inside. On the neck of the vessel, there is an embossed ring. R.M. = 70 mm, p.H. = 32 mm. Romula, 2017. CF, T16, g. C1. Exc. Inv. no. 8103. 2nd-3rd centuries AD.

9. Jug. Fragment from the upper side. Transparent colour with whitish oxidation. Ovoid body. The rim is short, rounded on the outside, with groove on the inside. R.M. = 70 mm p.H. = 23 mm. Romula, 2017. CF, passim. Exc. Inv. no. 8076. 2nd-3rd centuries AD.

10. Pitcher. Tall vessel with cylindrical neck. Transparent colour with silvery iridescence. The mouth is flared, and the rim in continuation of the vessel wall. R.M. = 40 mm, p.H. = 45 mm. Romula, 2017. CF, T13, g. -1, -0.20 m. Exc. Inv. no. 8100. 2nd-3rd centuries AD, secondary position, turf.

Pharmaceutical use ware

11. Vessel with bulging body. Fragment from the upper side. Light greenish colour with whitish oxidation. The neck and mouth are relatively narrow, thick-walled. The rim is short, outplayed, with a rounded edge. R.M. = 30 mm, p.H. = 12 mm. Romula, 2017. CF, T13/T14, witness, -0.20 m. Exc. Inv. no. 4269.2. Hypocaust piles area. 2nd-3rd centuries AD, secondary position.

12. Unguentarium. Vessel with narrow cylindrical neck. Fragment from the upper side. Transparent colour with silver oxidation. The short rim is thickened on the outside, with groove on the inside. R.M. = 23 mm, p.H. = 24 mm. Romula, 2017. CF, T 13, g. 1, -0.66 m. Exc. Inv. no. 8098. Post-Roman I layer. Second half of the 3rd century AD.

Conclusions

This batch is a contribution to completing the information on glass containers discovered at Romula. This batch contains both storage ware (pots) and tableware (glasses, jugs, pitchers and pharmaceutical vessels (a container for cosmetics and an unguentarium)).

In the campaigns of 2013 and 2018, in the central area of the archaeological site, two glass processing kilns were identified and researched, which functioned in the last decade of the 2nd century AD and the first third of the 3rd century AD²².

---

²² M. Negru, P. Badica, A. Alexandru-Dinu, M. Galatanu, A. Kuncser, D. Patroi, I. Artene, *op. cit.*

Kiln no. 1 is rectangular in shape, with rounded corners and has a single chamber. Inside, and on its edges, there were discovered pieces of molten raw glass²³. In this kiln, it was obtained glass, which was then used to produce containers, by the blowing technique.

Kiln no. 2 is rectangular in shape and has two rooms, arranged on the same plan. In one room the fire burned, and, in the other, there were the vessels that were probably to be produced in mould²⁴.

Physicochemical investigations and their comparison with similar products from other regions did not lead to establishing the provenance of raw glass discovered at Romula, due to insufficient data on the production of glass objects in the Roman Empire. In this context, very likely, however, we are dealing with a secondary glass production centre²⁵.

At the present stage of research, until investigations are carried out on the chemical composition of the containers in this batch, we can only assume that they could have been produced at Romula itself.

Abbreviations

C₁ = Cassette

CF = Central Fortification

Exc. Inv. no. = Excavation Inventory number

h.P. = partial High

R.D. = Rim Diameter

T = Trench

Illustration

Plate 1. Glass containers discovered at Romula in 2017

Bibliografie

Lucrări generale, studii și articole:

Bucovală, M., *Vase antice de sticlă la Tomis*, Constanța, Muzeul de Arheologie Constanța, 1968.

Erol, F., A., Tamer, D., Koçak, E. A., *The Roman and Byzantine Glass Finds From Ordu/Fatsa Cingirt Kayası Excavations*, in ΣΕΒΑΣΤΗ, Studies in honour of Eugenia Equini Schneider, Ege Yayınları, İstanbul, pp. 219-233.

---

²³ *Ibidem*, pp. 576-578.

²⁴ *Ibidem*, p. 578.

²⁵ *Ibidem*, p. 580.

Isings, C., *Roman glass from dated finds*, in *Archaeologica Traiectina*, II, J. B. Wolters, Groningen / Djakarta, 1957.

Lazar, I., *Rimsko steklo Slovenje. The Roman glass of Slovenia*, Ljubljana, 2003.

Negru, M., Bădica, P., Andrei-Dinu, A., Pătroi, D., Kuncs, A., Artene I., *Two Roman Glass Furnaces Discovered at Reșca-Romula (Romania)*, in *American Journal of Archaeology*, 127/4, 2023, pp. 173-184. DOI: 10.1086/726009.

Negru, M., Chitea, F., Artene, I., Cruceru, N., *The main results of archaeological research at Reșca-Romula (1869-2919) and considerations on the geophysical approach. Part I*, în *Insights of Geosciences for natural hazards and cultural heritage*, Târgoviște, Cetatea de Scaun, 2023, pp. 166-189. DOI: 10.5281/zenodo.8103486.

Negru, M., *II.2.6. Obiecte din sticlă/Glass objects*, in Negru, Schuster 2016 (Eds). *Cercetările arheologice din anul 2015*, in *Seria Rapoarte arheologice. Romula. I.*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, pp. 63-65.

Streinu, A., *Vase antice de sticlă din colecția „Maria și Dr. George Severeanu”*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2023.

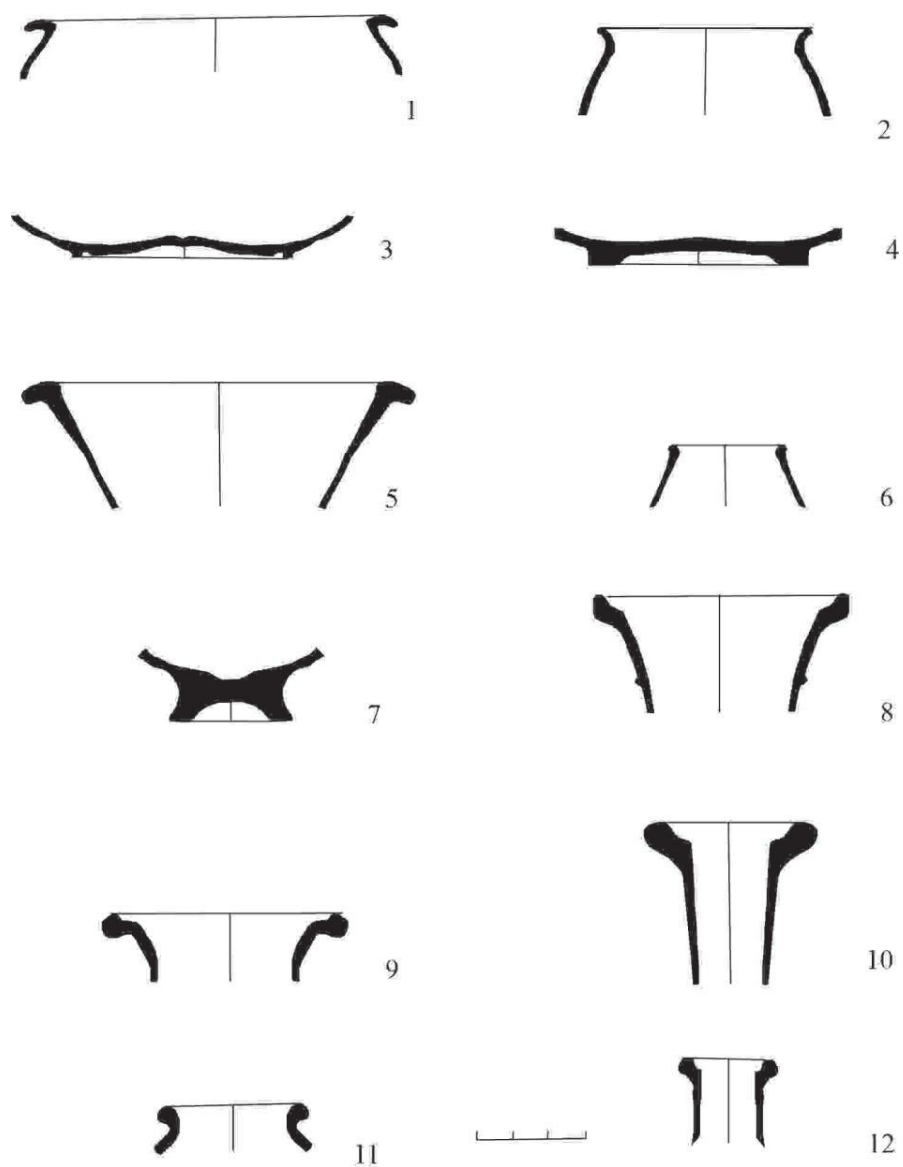

Plate 1. Fragments of glass containers discovered at Romula in 2017

CERCETĂRI DE SUPRAFAȚĂ DESFĂȘURATE ÎN ZONA TELL-ULUI NEOLITIC DE LA CRÂMPOIA, JUD. OLT*

Sabin POPOVICI**, Simona LAZĂR***

Abstract: *The Lower Olt Valley is a rich area in the Neo-Eneolithic discoveries. In the current stage of the researches there are many points with artifacts of this type, chronologically covering the entire mentioned period. Thus, the Neolithic experienced an uninterrupted evolution in the mentioned area, from the first communities of the Cârcea-Grădinile type, to those of the developed Neolithic represented by the Dudești culture. The early Eneolithic is illustrated by the Vădastra and Boian cultures and the late Eneolithic by the Gumelnița and Sălcuța cultures. The object of this article is the presentation of an unprecedented discovery from the Crâmpoia tell, Olt county. This is a house belonging to the Sălcuța culture.*

Keywords: *Neolithic, settlement, housing, Sălcuța, Crâmpoia.*

Valea Oltului Inferior a fost unul dintre cele mai importante culoare de neolitizare a României. Așezările din acest areal au cunoscut o evoluție neîntreruptă de la primele comunități de tip Cârcea-Grădinile, la cele ale neoliticului dezvoltat, reprezentate de cultura Dudești. Eneoliticul timpuriu este ilustrat de descoperirile aparținând culturilor Vădastra și Boian, iar cel dezvoltat de Gumelnița și Sălcuța (Harta 1). Astfel, pentru neoliticul timpuriu este suficient să amintim așezările de la Grădinile¹ și Vlădila², ambele situate

---

* Acest articol face parte din proiectul de cercetare *Cercetări arheologice în Oltenia. Caracteristici ale neoliticului din Oltenia*, inclus în programul de cercetare al Institutului de Studii Socio-Umane din Craiova – C.S. Nicolăescu-Plopșor, al Academiei Române: *Istoria Olteniei: surse, structuri sociale și elite*.

** Muzeograf, Dr., Muzeul Romanaiului – Caracal; e-mail: sabinpopovici@yahoo.com.

*** Cercetător științific II, dr., Institutul de Studii Socio-Umane din Craiova – C.S. Nicolăescu-Plopșor, al Academiei Române; e-mail: simonalazar@ymail.com

¹ Marin Nica, *Grădinile, o nouă așezare a neoliticului timpuriu în SE Olteniei*, în „Arhivele Olteniei”, nr. 1, 1981; Idem, *Săpăturile arheologice din așezarea neolitică de la Grădinile, jud. Olt*, în „Materiale și cercetări arheologice”, București, 1983, pp. 23-28; Idem, *Sur la plus ancienne céramique peinte de l'époque néolithique de Roumanie (les découvertes de Cârcea et Grădinile)*, în *Civilizația Cucuteni în context european*, Piatra-Neamț, 1987, pp. 29-42; Idem, *Le groupe culturel Cârcea-Grădinile dans le contexte néolithique balcanique et anatolien*, în „Acta Musei Napocensis”, I, nr. 32, 1995, pp. 11-28; Radian-Romus Andreescu, Marin Nica, Sabin Popovici, Theodor Ignat, *Grădinile, com. Grădinile, jud. Olt*, în *Cronica Cercetărilor Arheologice. Campania 2007*, CIMEC, 2008, pp. 329-330; Radian-Romus Andreescu, Sabin Popovici, *Grădinile, com. Grădinile, jud. Olt*, în *Cronica Cercetărilor Arheologice. Campania 2008*, CIMEC, 2009, p. 115.

² Marin Nica, *Ceramică neolitică* (catalog expoziție), Piatra-Neamț, 1995; Marin Nica, Elisabeth Dinan, *Tehnologia litică în așezările neoliticului timpuriu din Oltenia*, în „Arhivele Olteniei”,

în județul Olt. Aici au fost atestate cele mai vechi așezări umane din Oltenia, firește, alături de așezarea de la Cârcea-*Hanuri*³, din județul Dolj. Alături de o bogată ceramică și unelte de silex găsite în așezarea de la Grădinile trebuie să menționăm și descoperirea celui mai vechi vas de lemn din Europa⁴. De asemenea, precizăm faptul că Marin Nica, prin cercetările întreprinse în principal în așezările eponime, a definit grupul cultural Cârcea-Grădinile, atestând totodată existența primei faze a neoliticului pe teritoriul Olteniei. În studiile sale, Nica a împărțit perioada neoliticului timpuriu de la sud de Carpați în trei faze de evoluție, cu mai multe etape⁵.

În ceea ce privește culturile Dudești și Vădastra, acestea au evoluat pe valea Oltului Inferior, într-un complex cultural numit Dudești-Vădastra, în cadrul căruia cultura Dudești reprezintă fondul pe care s-a format cultura Vădastra⁶. De asemenea, spațiul amintit este considerat principala zonă de dezvoltare a civilizațiilor neoliticului dezvoltat și eneoliticului timpuriu.

Dintre așezările Dudești, Boian și Vădastra le amintim cu această ocazie pe acelea de la Piatra Olt, unde, în punctele *Nucet* și *Vadul Codri*, sunt atestate două puncte, unul dintre acestea aparținând culturii Boian și celălalt culturii Vădastra⁷. O evoluție a culturii Dudești, de la formarea acesteia și până la transformarea în cultura Vădastra, cât și apariția culturii Sălcuța poate fi observată la Fărcașele, jud. Olt, în punctele *Cimitir*, *Coastă*, *Școală* și *Turn*⁸. Foarte importante în înțelegerea aspectelor legate de cultura Vădastra au fost și intensele săpături sistematice efectuate de către Corneliu Mateescu, în situl eponim al culturii Vădastra⁹.

---

nr. 10, 1995; Radian-Romus Andreescu, Marin Nica, Sabin Popovici, *Vlădila, com. Vlădila, jud. Olt*, în *Cronica Cercetărilor Arheologice. Campania 2006*, CIMEC, 2007, pp. 396-397.

³ Marin Nica, *Cârcea, cea mai veche așezare neolitică de la sud de Carpați*, în „Studii și cercetări de istorie veche și arheologie”, 27, nr. 4, 1976.

⁴ Idem, *Obiecte de lemn descoperite în așezarea neoliticului timpuriu de la Grădinile, Olt*, în „Arhivele Olteniei”, Serie Nouă, nr. 2, 1983.

⁵ Idem, *Le groupe culturel Cârcea-Grădinile dans le contexte néolithique balkanique et anatolien*, în „Acta Musei Napocensis”, I, nr. 32, 1995, pp. 11-28.

⁶ Idem, *Unitate și diversitate în culturile neolitice de la Dunărea de Jos*, în „Pontica”, nr. XXX, 1997, pp. 105-116.

⁷ Marin Nica, Ion Ciucă, *Așezările neolitice de la Piatra-Sat, Jud. Olt*, în „Arhivele Olteniei”, Serie Nouă, nr. 6, 1989, pp. 17-41.

⁸ Marin Nica, *Asupra originii și dezvoltării culturii Vădastra de la Fărcașele (jud. Olt)*, în „Historica”, nr. I, 1970 pp. 31-51; Idem, *Evoluția culturii Vădastra pe baza descoperirilor de la Hotărani-Fărcașele (Jud. Olt)*, în „Historica”, nr. II, 1971, pp. 5-33; S. Popovici, Simona Lazăr, *Considerații cu privire la ceramica culturii Dudești în Oltenia*, în „Arhivele Olteniei”, Serie Nouă, 34, 2020, pp. 7-22; S. Lazăr, S. Popovici, *Cercetări cu privire la perioada neolitică și eneolitică publicate în revista „Arhivele Olteniei”*, în „Arhivele Olteniei”, Serie Nouă, 36, 2022, pp. 281-298.

⁹ Corneliu Mateescu, *Centenarul săpăturilor arheologice de la Vădastra*, în „Studii și cercetări de istorie veche”, 22, nr. 4, 1971, pp. 643-650; Idem, *Contribution to the study of the Neolithic*

Dacă așezările aparținând eneoliticului timpuriu, respectiv culturile Vădastra și Boian, au avut parte de cercetări relativ numeroase, nu același lucru se poate afirma și despre cele ale eneoliticului dezvoltat sau târziu, reprezentat de culturile Sălcuța și Gumelnița, cercetările întreprinse până acum nereușind să valorifice decât o parte din imensul potențial al zonei¹⁰. Dintre așezările eneoliticului târziu cercetate în zona noastră amintim tell-urile de la Drăgănești-Olt, Brebeni, Slatina-Strehareți, Crâmpoia etc. (Harta nr. 1).

O trecere în revistă a tuturor așezărilor pluristratificate sălcuțene, din stânga Oltului, cu toată bibliografia aferentă perioadei, a fostă efectuată recent de către colegul Cristian Eduard Ștefan. Cu această ocazie, autorul a analizat nouă așezări aparținând culturii Sălcuța din zona amintită, coroborând o serie de informații din literatura de specialitate cu documente din Arhiva Institutului „Vasile Pârvan”. În felul acesta autorul a încercat schițarea unui tablou sumar al locuirii neolitice din această zonă¹¹.

Nu în ultimul rând, amintim că o evaluare a stadiului cercetării arheologice de pe valea Oltului Inferior, mai precis în județul Olt, a fost realizată într-un articol publicat relativ recent de către cercetătorul Radian-Romus Andreescu, după o perioadă de cinci ani de la debutul investigațiilor în cadrul proiectului coordonat de domnia sa, proiect denumit *Începuturile civilizației Europene. Valea Oltului în epoca neo-eneolitică*¹². Astfel, în cadrul proiectului amintit au fost reexaminat în perioada 2006-2009, unele situri, cum ar fi cele ale neoliticului timpuriu de la Grădinile și Vlădila, ambele în județul Olt, cercetate anterior de Marin Nica. Din păcate, lipsa fondurilor alocate cercetării arheologice nu a permis și reevaluarea unor situri aparținând culturilor Dudești și Vădastra din arealul amintit¹³.

În ceea ce privește așezările pluristratificate aparținând eneoliticului târziu, Radian-Romus Andreescu consideră că sunt studiate insuficient siturile, cum ar fi cele de la Brebeni, Crâmpoia, Drăgănești-Olt, Slatina-Strehareți, care ar prezenta, mai curând legături mai mult așezările de tip tell

---

dwelling in Romania: a dwelling of the second phase of Vădastra Culture (Middle Neolithic), în „Dacia. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne”, Nouvelle Série, XXII, 1978, pp. 13-18.

¹⁰ Dumitru Berciu, *Contribuții la problemele neoliticului în România în lumina noilor cercetări*, București, Editura Academiei, 1961, pp. 155-337; Marin Nica, Zamfir Floroiu, Traian Zorzolui, *Tell-ul eneolitic gumelnițean de la Drăgănești-Olt, punctul „Corboaică”*, în „Studii și cercetări de istorie veche și arheologie”, 45, nr. 1, 1994, pp. 41-59.

¹¹ Cristian Eduard Ștefan, *Așezări sălcuțene din stânga Oltului Inferior*, în *Studii privind preistoria sud-estului european, Volum dedicat memoriei lui Mihai Șimon*, Muzeul Brăilei, Editura Istros, Brăila, 2014, pp. 169-212.

¹² Radian-Romus Andreescu, Katia Moldoveanu, Sabin Popovici, *Neo-Eneoliticul din județul Olt. Stadiul cercetărilor arheologice*, în „Muzeul Oltului”, nr. 1, 2011, pp. 15-34.

¹³ *Ibidem*.

din Muntenia decât de acelea din Oltenia. În finalul analizei sale, autorul consideră că investigațiile arheologice desfășurate pe valea Oltului Inferior nu au reușit să valorifice decât o mică parte a potențialului acestei regiuni, desfășurându-se pe suprafețe mici și cu o metodologie specifică epocii în care s-au efectuat. Din acest motiv există mai multe puncte neclare în cadrul general al evoluției neo-eneolitice. Pentru clarificarea acestora, cât și pentru valorificarea imensului potențial arheologic, arheologul menționat consideră că se impune elaborarea unor proiecte de cercetare interdisciplinare, care ar putea contribui la o mai bună cunoaștere a epocii neo-eneolitice¹⁴.

În articolul de față ne propunem prezentarea unor materiale, rămase inedite, din tell-ul de la Crâmpoia, jud. Olt, unde a fost identificată, în urma unei cercetări de suprafață, o locuință aparținând culturii Sălcuța.

După cum menționează cercetătorul Cristian Ștefan, așezarea de la Crâmpoia a fost descoperită de Ion Nania în 1964 și menționată în literatura de specialitate în anii '70¹⁵. Astfel, Ion Nania cu ocazia unei periegeze efectuată în primăvara anului 1964, pe teritoriul comunei Crâmpoia, județul Olt, a descoperit la circa 800 m vest de comună, în punctul numit Rențea, un tell neolitic gumelnițean. Acesta este situat în dreapta pârâului Dorofei, afluent al Comanei, într-un loc mlăștinos, plin și azi de apă și stufărișuri de baltă¹⁶ (Harta nr. 2).

Având în vedere informațiile menționate, în luna mai a anului 1998 a fost întreprinsă o cercetare de teren în comuna Crâmpoia, județul Olt. Scopul acestei periegeze a fost verificarea stării de păstrare a așezării de tip tell din zona amintită și eventuale recuperări de material arheologic rezultate în urma lucrărilor agricole, în cazul în care terenul ar fi permis acest lucru. Așezarea se prezenta foarte bine la data amintită, situație constatată, de altfel, și de colegul Cristian Ștefan, în anul 2008¹⁷. Deoarece a fost și este situată într-un islaz comunal, cel al comunei Crâmpoia, nu a suferit de pe urma lucrărilor agricole, însă tot din acest motiv nu s-au putut găsi la suprafața solului materiale ceramice. De asemenea, balta care a fost creată în perioada anterioară, prin amenajarea hidrografică a pârâului Dorofei¹⁸, și care înconjură tell-ul, era acum aproape secată, fiind posibil accesul la așezare.

---

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ Cristian Eduard Ștefan, *Așezări sălcuțene din stânga Oltului Inferior*, în *Studii privind preistoria sud-estului european*, Volum dedicat memoriei lui Mihai Șimon, Muzeul Brăilei, Brăila, Editura Istros, 2014, pp. 171-172.

¹⁶ Ion Nania, *Locuitorii gumelnițeni în lumina cercetărilor de la Teiu*, în „Studii și articole de Istorie”, nr. 9, 1973, nota 12 (www.biblioteca.digitala.ro, accesat la 14 octombrie 2023).

¹⁷ Cristian Eduard Ștefan, *op. cit.*, pp. 171-172.

¹⁸ Informații primite de la Primăria Comunei Crâmpoia.

Cu această ocazie, așa cum am afirmat anterior, am constatat că situl nu era afectat de lucrări agricole, fiind, practic, o parte a pășunii islazului comunal. Dacă lucrările agricole nu au afectat-o, în schimb acțiunile umane se pare că da. Aproximativ în centrul așezării se putea observa o groapă săpată relativ recent, probabil de către săteni, în căutare de lut. Având în vedere și scopul probabil pentru care a fost efectuată groapa, respectiv extragerea de lut pentru sobe sau chirpici, aceasta era destul de răvășită, având o formă relativ pătrată, cu laturile de aproximativ 1 metru, iar adâncimea de 80 de centimetri. Cu toate acestea, se putea observa în partea inferioară a gropii o parte din vatra unei locuințe, patru sau cinci urme ce păreau a proveni de la gropi de pari, urme de arsură și o figurină zoomorfă fragmentară care, în prezent, se află în colecția Muzeului Județean din Slatina (Planșa nr. 1). Nu cunoaștem dimensiunile și forma locuinței și nici nu am găsit vreun fragment ceramic în groapă sau în apropierea acesteia. Având în vedere informațiile pe care le deținem și observațiile de la fața locului, presupunem că aceasta era o locuință aparținând culturii Sălcuța.

Dacă în locul amintit nu au fost descoperite materiale ceramice, nu același lucru se poate spune și despre zona din apropiere, ne referim la terasele pârâului Dorofei (Harta nr. 2), terase care înconjoară islazul comunal, implicit și așezarea noastră. De pe terenurile disponibile am putut recupera o serie de fragmente ceramice care, din păcate, fiind foarte fragmentare pot fi cu dificultate încadrate cultural, ele datând probabil din eneolitic și din epoca bronzului. La acestea adăugăm și o așchie de silex (Planșa nr. 2).

În final, considerăm că zona prezintă un potențial arheologic foarte ridicat, mai ales prin prezența tell-ului menționat anterior, a cărui stare de conservare, din observațiile noastre, era bună, cu excepția situației descrise în acest material. În anul 2008, colegul Cristian Ștefan a întreprins o verificare a acestuia, efectuând împreună cu Mihai Florea, o ridicare topografică a așezării amintite. Cu această ocazie, au considerat oportună efectuarea unor măsurători geofizice, pentru depistarea, în principal, a necropolei, dar și a structurii interne a tell-ului¹⁹. Având în vedere starea de conservare a așezării menționate, precum și potențialul arheologic al zonei, s-ar impune necesitatea unei cercetări pluridisciplinare.

Lista ilustrațiilor

Harta 1: Harta siturilor neo-eneolitice din județul Olt: 1 - Brebeni; 2 - Crâmpoia; 3 - Crușovu; 4 - Dobrosloveni; 5 - Drăgănești-Olt; 6 - Fărcașele; 7 - Grădinile; 8 - Hotărani; 9 - Ipotești; 10 - Piatra-Olt; 11 - Reșca; 12 - Slatina; 13 - Vădastra; 14 - Vlădila (hartă realizată de Mihai Florea - MNIR).

---

¹⁹ Cristian Eduard Ștefan, *op. cit.*, pp. 171-172.

Harta 2: Tell-ul de la Crâmpoia, jud. Olt, punctul Rențea, situat în islazul comunei Crâmpoia, jud. Olt (cf. Google Earth).

Pl. 1. Figurină zoomorfă fragmentară descoperită în locuința de la Crâmpoia, în 1998, pe vatra acesteia (desen realizat de Spiru Vergulescu, foto Sabin Popovici).

Pl. 2. 1-5: Crâmpoia, ceramică descoperită pe terasele pârâului Dorofei, 6. așchie de silex.

Bibliografie

Lucrări generale, studii și articole:

Andrescu, R.-R., Nica, M., Popovici, S., Ignat, Th., *Grădinile, com. Grădinile, jud. Olt*, în „*Cronica Cercetărilor Arheologice. Campania 2007*”, CIMEC, 2008, pp. 329-330.

Andrescu, R.-R., Nica, M., Popovici, S., *Vlădila, com. Vlădila, jud. Olt*, în „*Cronica Cercetărilor Arheologice. Campania 2006*”, CIMEC, 2007, pp. 396-397.

Andrescu, R.-R., Moldoveanu, K., Popovici, S., *Neo-Eneoliticul din județul Olt. Stadiul cercetărilor arheologice*, în „*Muzeul Oltului*”, nr. 1, 2011, pp. 15-34.

Andrescu, R.-R., Popovici, S., *Grădinile, com. Grădinile, jud. Olt*, în „*Cronica Cercetărilor Arheologice. Campania 2008*”, CIMEC, 2009, p. 115.

Berciu, D., *Contribuții la problemele neoliticului în România în lumina noilor cercetări*, București, Editura Academiei Române, București, 1961.

Mateescu, C., *Centenarul săpăturilor arheologice de la Vădastra*, în „*Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie*”, 22, nr. 4, 1971.

Mateescu, C., *Contribution to the study of the Neolithic dwellings in Romania: a dwelling of the second phase of Vădastra Culture (Middle Neolithic)*, în „*Dacia. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne*”, Nouvelle Série, XXII, 1978, pp. 13-18.

Nania, I., *Locuitorii gumelnițeni în lumina cercetărilor de la Teiu*, în „*Studii și articole de Istorie*”, nr. 9, 1973, pp. 7-23 (www.biblioteca.digitala.ro, accesat în 14 octombrie 2023).

Nica, M., *Asupra originii și dezvoltării culturii Vădastra de la Fărcașele (jud. Olt)*, în „*Historica*”, I, 1970, pp. 31-51.

Nica, M., *Evoluția culturii Vădastra pe baza descoperirilor de la Hotărani-Fărcașele (Jud. Olt)*, în „*Historica*”, II, 1971, pp. 5-33.

Nica, M., *Cârcea, cea mai veche așezare neolitică de la sud de Carpați*, în „*Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie*”, 27, nr. 4, 1976.

Nica, M., *Grădinile, o nouă așezare a neoliticului timpuriu în SE Olteniei*, în „*Arhivele Olteniei*”, nr. 1, 1981.

Nica, M., *Obiecte de lemn descoperite în așezarea neoliticului timpuriu de la Grădinile, Olt*, în „*Arhivele Olteniei*”, Serie Nouă, nr. 2, 1983.

Nica, M., *Săpăturile arheologice din așezarea neolitică de la Grădinile, jud. Olt*, în „*Materiale și cercetări arheologice*”, București, 1983, pp. 23-28.

Nica, M., *Sur la plus ancienne céramique peinte de l'époque néolithique de Roumanie (les découvertes de Cârcea et Grădinile)*, în *Civilizația Cucuteni în context european*, Piatra-Neamț, 1987, pp. 29-42.

Nica, M., *Le groupe culturel Cârcea-Grădinile dans le contexte néolithique, balcanique et anatolien*, în „*Acta Musei Napocensis*”, I, nr. 32, 1995.

Nica, M., *Ceramică neolitică*, (catalog expoziție), Piatra-Neamț, 1995.

Nica, M., *Unitate și diversitate în culturile neolitice de la Dunărea de Jos*, în „Pontica”, nr. XXX, 1997, pp. 105-116.

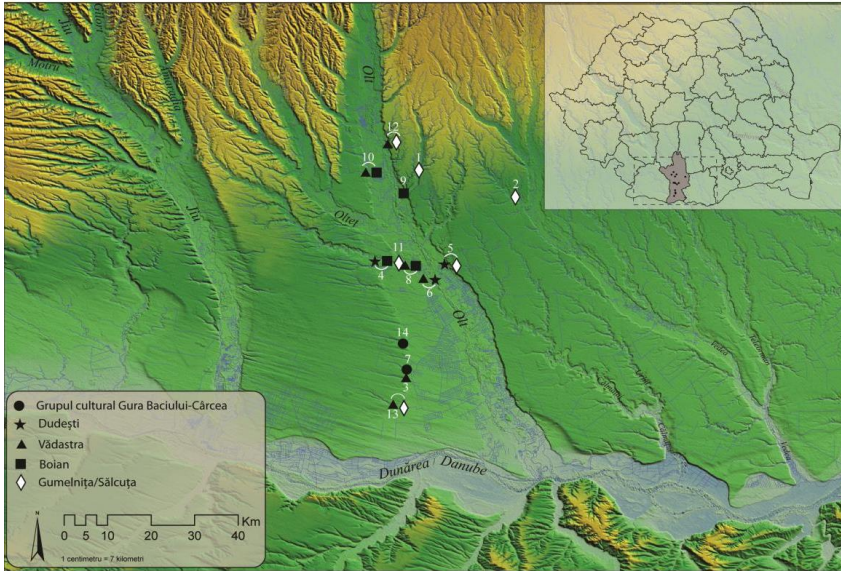
Nica, M., Ciucă, I., *Așezările neolitice de la Piatra-Sat, Jud. Olt*, în „Arhivele Olteniei”, Serie Nouă, nr. 6, 1989, pp. 17-41.

Nica, M., Dinan, E., *Tehnologia litică în așezările neoliticului timpuriu din Oltenia*, în „Arhivele Olteniei”, Serie Nouă, nr. 10, 1995.

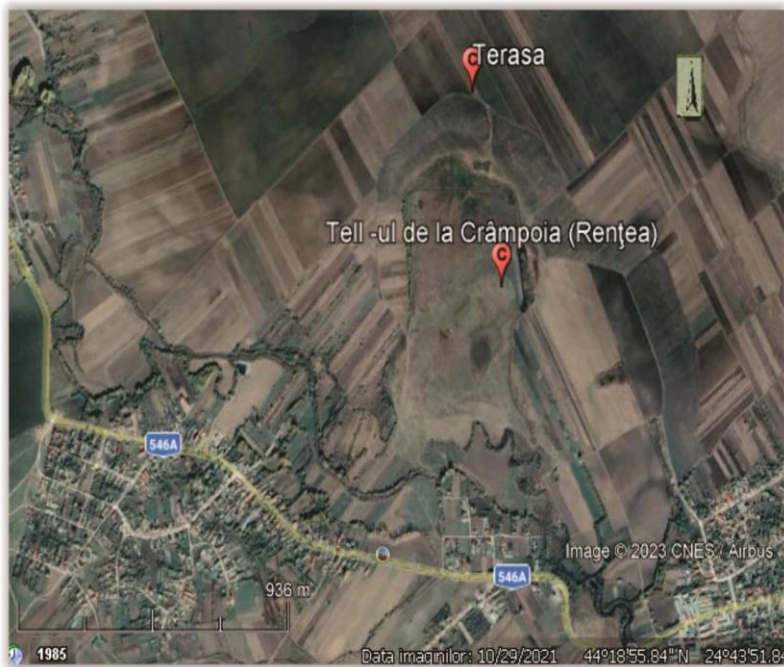
Nica, M., Floroiu, Z., Zorzoliu, T., *Tell-ul eneolitic gumelnițean de la Drăgănești-Olt, punctul „Corboaică”*, în „Studii și cercetări de istorie veche și arheologie”, 45, nr. 1, 1994, pp. 41-59.

Ștefan, C. Ș., *Așezări sălcuțene din stânga Oltului Inferior*, în *Studii privind preistoria sud-estului european. Volum dedicat memoriei lui Mihai Șimon*, Muzeul Brăilei, Editura Istros, Brăila, 2014, pp. 169-210.

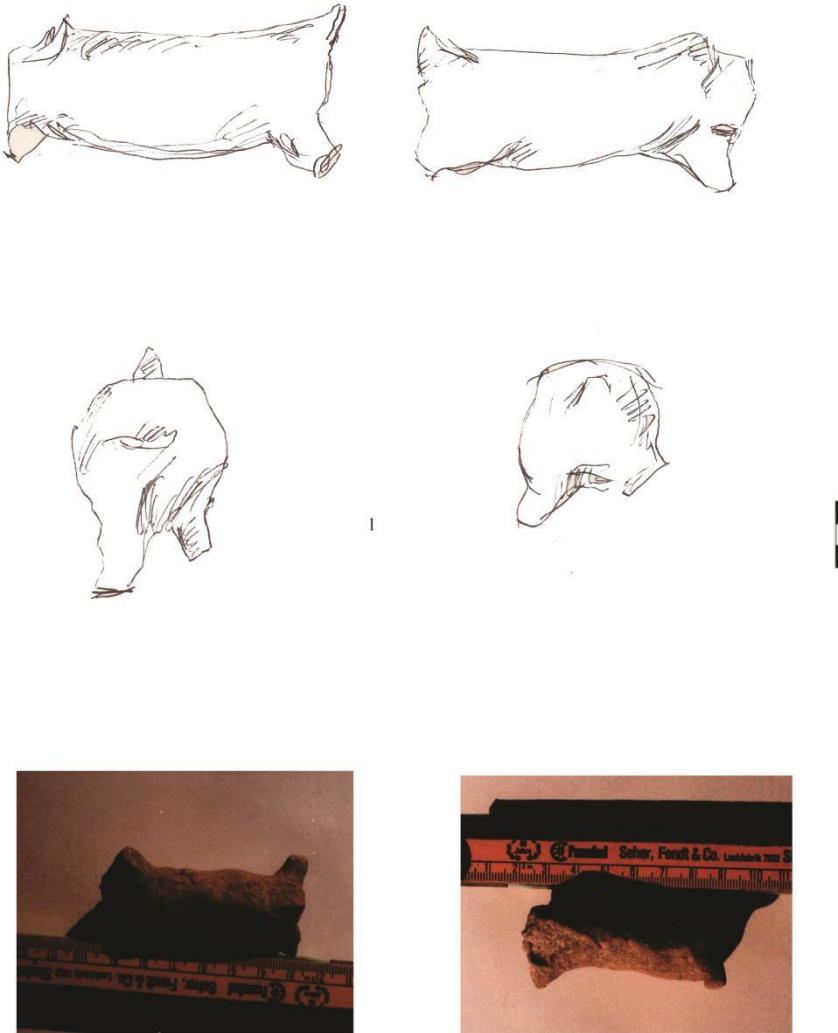

Harta 1: Harta siturilor neo-eneolitice din județul Olt: 1 - Brebeni; 2 - Crâmpoia; 3 - Crușovu; 4 - Dobrosloveni; 5 - Drăgănești-Olt; 6 - Fărcașele; 7 - Grădinile; 8 - Hotărani; 9 - Ipotești; 10 - Piatra-Olt; 11 - Reșca; 12 - Slatina; 13 - Vădastra; 14 - Vlădila (hartă realizată de Mihai Florea - MNIR).

Harta 2: Tell-ul de la Crâmpoia, jud. Olt, punctul Rențea, situat în islazul comunei Crâmpoia, jud. Olt (cf. Google Earth).

Pl. 1. Figurină zoomorfă fragmentară descoperită în locuința de la Crâmpoia, în 1998 (desen realizat de Spiru Vergulescu, foto Sabin Popovici).

Pl. 2. 1-5: Crâmpoia, ceramică descoperită pe terasele pârâului Dorofei, 6. așchie de silex.

UN AC ORNAMENTAL CU MOTIVE DIN COLECȚIILE MUZEULUI OLTENIEI

Irina Maria VLAD*

Abstract: *With the double role of fixing and decorating the head veils from the Medieval Period, these jewels have been discovered in various shapes and sizes. These decorative needles consist of a metal rod sharpened at one end and decorated with various motifs at the other. In the 13th and 14th century AD the most oftenly met were the ones decorated with avian motifs, motif which can be seen also for the following century. The needle which is currently studied is decorated with an avian motif at one end. As a particular ornament, there is another decoration with a second avian motif, of bigger dimensions, attached to the needle's metallic rod. The 17th century ornamental needle does have similarities both in the south Danube area and in the Volga area.*

Key words: *minor Art, vail needle, avian motifs, medieval.*

Acele decorative se constituie ca grupă în cadrul podoabelor pentru cap, alături de cercei, cercei de tâmplă, diademe și aplicații de păr. Ele se compun dintr-o tijă ascuțită la un capăt, având la extremitatea opusă diferite elemente decorative ce împiedicau alunecarea din poziție. Având dublu rol, podoabele destinate fixării sau decorării acoperământului capului din epoca medievală s-au păstrat în forme și dimensiuni variate. Luând în considerare o anumită utilizare practică, poate fi admisă, cel puțin la nivel teoretic, și folosirea lor pentru a susține cercei de tâmplă de mai mari dimensiuni sau pentru închiderea unor elemente de îmbrăcăminte, cu toate că nu avem surse de încredere pentru a susține cu tărie această variantă, care le substituie astfel fibulelor¹.

Deși acele de păr/voal medievale sunt tipice pentru perioada Evului Mediu târziu, trebuie subliniat că tehnica și motivele antice bizantine au fost frecvent folosite în producția acestui tip de podoabe, găsindu-și modelele în bijuteriile romane târzii sau bizantine². Dacă până în secolul al XII-lea întâlnim ace de os, absența acestora după această perioadă se explică prin alegerea celor realizate din metal, care pot fi mai mici și mai fine, potrivite

---

* Curator, dr.; Muzeul Olteniei Craiova; e-mail: popescuirinamaria@yahoo.fr

¹ Emina Zečević, *Jewelry from Novo Brdo. From the Archaeological Collection of the Late Middle Ages*, Belgrad, 2006, pp. 54-65; Geoff Egan, Frances Pritchard, *Dress Accessories c. 1150 – c. 1450 (Medieval Finds from Excavation in London)*, London, Boydell & Brewer Ltd, 2008, pp. 297-303; Marin Matei Popescu, *Podoabe medievale în țările române*, București, Editura Meridiane, 1970, p. 21.

² E. Zečević, *op. cit.*, p. 54.

prinderii unor voaluri din materiale ușoare, delicate. În urma publicării descoperirilor medievale din Londra³, descoperiri ce cuprind peste 800 de ace de voal provenind de la șase situri, se observă o abundență deloc surprinzătoare a acestor piese, utilizate des în secolele XIV-XVI.

Bijuteriile cu ac și/sau acele ornamentale sunt o categorie de piese de podoabă ce apare izolat, nefiind atât de des întâlnită precum inelele, cerceii sau brățările. Nici în portretistica medievală din țările române nu se pune accent pe reprezentarea acestora.

Descoperirile arheologice nu sunt numeroase; astfel, în Țara Românească se găsesc exemplare din argint, aur, aramă sau bronz, preponderent în Muntenia (județele Călărași, Ilfov, Ialomița, Târgoviște, Buzău, București, Argeș, Teleorman, Giurgiu), dar și rare descoperiri în Dobrogea (județele Tulcea, Constanța și Galați) și Oltenia, la Șimnic, Jidoștița, Mănăstirea Călușii, Drobeta Turnu-Severin și Mănăstirea Tismana. Descoperirile din Moldova nu sunt numeroase (Cotnari, Suceava și Mănăstirea Proboata), dar prezintă exemplare realizate pentru aristocrația vremii, iar cele din Transilvania (județele Arad, Sălaj, Bistrița) cuprind și categorii de piese neîntâlnite în celelalte două țări române⁴.

În documentele medievale apar menționați termenii ac, ac de voal sau ac de păr. Termeni indică una și aceeași categorie de piese de podoabă sau categorii diferite? Aceste tipuri de podoabe au rol funcțional clar, dar și decorativ. În lipsa unui context arheologic precis, a documentelor descriptive privind modul de realizare al coafurilor femeilor din perioada medievală dar și insuficiența publicare a documentelor medievale, discuția referitoare la definiția punctată pe fiecare categorie în parte, dar și cea asupra rolului și formei potrivite rolului, sau a dezbaterii dintre ce le aseamănă și ce le deosebește lor rămâne deschisă.

Majoritatea studiilor ce prezintă astfel de piese se rezumă a le descrie drept ac de voal sau ac de păr, eventual podoabă de păr⁵. C. Tătaru și T.A. Martin⁶ propun o clasificare a acestor ace decorative în funcție de greutate și dimensiunea elementelor ornamentale:

- piesele mai mici, atât ca dimensiuni cât și ca greutate, cu un rol funcțional clar, sunt ace de păr ce fixează vălul;

---

³ G. Egan, F. Pritchard, *op. cit.*, p. 297.

⁴ Pentru o discuție generală și o prezentare a acestor descoperiri a se vedea Cristina Tătaru, Tudor Alexandru Martin, *Pin jewelry pieces from an early 17th century hoard found near Vlădiceasca village, Călărași county*, în "One her wing is silver, the other one is made of gold..." Selected papers in memory of Svetlana Ryabtseva, edited by R.A. Rabinovich, N.P. Telnov, Kishinev (Chișinău), Stratum plus, 2020, pp. 107-111.

⁵ Așa cum apare, în câteva cazuri, vorbind despre aceeași piesă, la M.M. Popescu, *op. cit.*

⁶ C. Tătaru, T.A. Martin, *op. cit.*, pp.107-108.

- acele de voal cu elemente decorative mai mari și mai elaborate, din metale prețioase sau metale comune argintate/aurite;

- bijuterii cu ac, piese de mai mari dimensiuni, purtate doar pentru a fi remarcate.

Pentru perioada Evului Mediu târziu, ele pot fi clasificate și în funcție de forma decorativă a capului (vorbind aici strict de descoperirile din România): cu cap sferic (secolele XIV-XVI), cu cap poliedric (secolul XV), cu cap sferic deschis, decorat de obicei cu granule și filigran (sfârșitul secolului XV – secolul XVI), cu cap sub formă de floare/rozetă, de dimensiuni mai mari, decorate cu filigran, pastă de sticlă, granule sau pseudo-granule (sfârșitul secolului XVI – secolul XVII, chiar și în secolul XVIII). O categorie aparte are capul în formă de pasăre, stilizată sau tridimensională.

În secolele XIII-XIV se întâlnesc, în spațiul românesc, ácele ornamentate cu motive aviforme, decorate cu granule, filigran și pietre, de factură sud-dunăreană⁷. Căutând analogii pentru piesele de podoabă caracteristice Moldovei și Țării Românești, inclusiv pentru ácele ornamentale, Svetlana Reabțeva trece în revistă și descoperiri asemănătoare din Bulgaria, Serbia, Ucraina, Rusia. Concluzionează că „moda” ácelor cu capete în formă de pasăre se răspândește din est spre vest, piese similare regăsindu-se în zona Hoardei de Aur⁸. La rândul lor, podoabele bulgarilor așezați pe Volga ar putea avea ca prototip figurinele de păsări realizate în secolul XI, în Siria⁹.

Ace cu capete similare s-au găsit în regiunea carpato-balcanică și mai târziu. Costumul boierilor din Moldova secolelor XV-XVI este împodobit cu ace cu terminații în formă de pasăre, exemplare luxoase fiind descoperite la Mănăstirea Progota și la Suceava¹⁰. La Novo Brdo (Serbia), într-un mormânt medieval târziu al bisericii Saška, un ac de păr, din argint aurit, are capul sub forma unei păsări stilizate (Planșa. I, fig. 1). Zečeviň¹¹ reia publicarea piesei, datată în secolele XVI-XVII, și asociază apariția unor astfel de produse similare cu influența orientală, atât prin tehnică, cât și prin motivele ornamentale.

⁷ M.M. Popescu, *op. cit.*, p. 21, pp. 50-51, fig. 22 și 25 (Planșa I, fig. 3) – le datează în perioada secolelor XII-XIII.

⁸ Svetlana Reabțeva, *Piese de podoabă și vestimentație din Moldova și Țara Românească în contextul relațiilor cultural-istorice (secolele XIV-XVII)*, Brăila, Editura Istros, 2014, pp. 91-95.

⁹ Eadem, *O nekotorykh ukrasheniyakh i detalyakh dekora odeyaniy naseleniya karpato-dunayskogo regiona v XIV-XVII vekakh (Cu privire la unele podoabe și accesorii vestimentare ale populației spațiului carpato-dunărean în secolele XIV-XVII)*, în „Tyragetia”, serie nouă, vol. IV (XIX), nr. 1, 2010, Chișinău, pp. 249-262.

¹⁰ Sv. Reabțeva, *Piese de podoabă ...*, p. 94; C. Tătaru, T.A. Martin, *op. cit.*, p. 108.

¹¹ Piesa a fost publicată inițial în *Jewelry on the Territory of Serbia. From Mediaeval Necropolises from the 9th to the 15th Centuries*, Belgrad, 1982, p. 79, fig. 497, ulterior în E. Zečeviň, *op. cit.*, p. 64, dar și de către Sv. Reabțeva în 2010, p. 252 și 2014, p. 314, fig. 52/6.

Piesa adusă în discuție are la un capăt o pasăre stilizată. De tija acului este prins un alt element decorativ, sub forma unei alte figuri, de mai mari dimensiuni, tot a unei păsări (Plansa II). Compoziția piesei de podoabă mai include pandantive circulare și plăcuțe foliforme, prinse cu zale simple.

Acul piesei are o secțiune dreptunghiulară, fiind ascuțit la un capăt. Extremitatea decorată preia forma unei păsări cu creastă, cu un cioc curbat dramatic și o coadă în evantai (o pupăză?). Aripile sunt îndoite pe corp și definite printr-o canelură adâncă. Penele sunt reliefate prin turnare, iar picioarele păsării se unesc pentru a forma un orificiu circular. De acesta, printr-o za simplă, este prins cel de-al doilea element al piesei ornamentale: o altă pasăre bidimensională, văzută și ea tot din profil, privind spre dreapta.

Poziția și curbura corpului păsării ne duc cu gândul la o pasăre de apă, însă și aceasta are o creastă sugerată de trei pseudo-granule. Întregul corp este decorat cu ajutorul pseudo-granulelor și al pseudo-filigranului.

Filigranul și granulația, folosite complementar sau principal, sunt tehnici de decorare cu o puternică influență orientală, întâlnite pe piesele de podoabă din SE Europei, în secolele IX-XIV¹², pe o mare varietate de podoabe: cercei, diademe, cruciulițe, aplici. Sârma simplă sau filigranată, sub formă de cerculețe, ce constituie un cadru pentru alte elemente decorative, precum granulele, constituie un motiv decorativ apreciat de-a lungul secolelor.

Pseudo-granulele, „granule” realizare prin turnarea piesei în tipar, și realizarea unor creștături care imită filigranul sunt elemente și tehnici decorative de proveniență orientală, care imită și înlocuiesc materiale și tehnici sofisticate. Se produc astfel variante ieftine ale unor bijuterii utilizate pe scară largă. Totodată, piese și replici ale unor astfel de obiecte apar și mai târziu, fiind des întâlnite în secolele XVIII-XIX în Bulgaria, Serbia¹³ sau în regiunea Volgăi superioare¹⁴.

Cel de-al treilea element component al acului, îl reprezintă anexarea unor elemente decorative prin agățare de corpul central. Trei plăcuțe de forma unor frunze (c. 10,3 x 12,5 mm), dantelate pe margini și decorate incizat cu linii punctate și romburi, sunt prinse cu ajutorul unor zale. Zalele, două câte două pentru fiecare plăcuță, sunt despărțite de un alt element

---

¹² Silviu Oța, *Piese de orfevrărie decorate cu cerculețe de sârme simple și filigranate alăturate, din spațiul balcanic (secolele IX-XIV)*, în „Tibiscum”, serie nouă, 1/2001, Caransebeș, pp. 181, 187.

¹³ Branka Ivanić, *Jewelry from the 15th to the 19th Century from the Belgrade National Museum Collection*, Belgrade, 1995, pp. 90-91.

¹⁴ http://elabuga.com/funds/_archeology.html?fbclid=IwARoKdiuqL5KJQjTZelDLReZcrlbOeSc_wWGWuexKHDijYmsb_vanMdwodia4 (accesat la data de 19.10.2023); https://www.perm-animal-style.ru/photo/pendants/?fbclid=IwARiLrExM_FeDtLuaXqgoo_yKoa5SbugLFSIpinuNmuwtB_FBkcfLYUDWbKM (accesat la data de 13.10.2023).

decorativ sub forma unui disc (Φ c. 5,4 mm). Acesta din urmă are, central, o pseudo-granulă încadrată într-o floare cu patru petale.

Piesa este nedecorată pe revers, partea fiind ascunsă vederii (Planșa III). Ea este realizată dintr-un aliaj de bronz cu argint, cu urme de aurire. Nu cunoaștem contextul din care provine, intrând în patrimoniul muzeal în anii 2000.

Număr de inventar: I 50186

Material: aliaj bronz cu argint;

Tehnică: turnare, incizare, argintare, aurire;

Dimensiuni:

Lungime ac: 41,42 mm;

Lățime ac: 13,08 mm;

Lungime plăcuță decorativă: 36, 67 mm;

Lățime plăcuță decorativă: 17,15 / 22,36 mm;

Înălțime totală: 65,56 mm;

Greutate: 25,65 g.

Acul ornamental cu motive aviforme din colecțiile Muzeului Olteniei este o piesă de podoabă, de influență balcanică, realizată pentru a fi admirată, păstrând însă și rolul funcțional. Meșterul a pus accent pe prezența vizuală a păsării. Mișcarea corpului piesei este posibilă prin utilizarea unor pandantive foliculare, atașate cu zale, ce permit mișcarea de fiecare dată când persoana care poartă podoaba își înclină capul. Aceste pandantive suplimentare care creau un efect de mișcare dar și de sunet, sunt considerate de cercetătorii ruși „amulete” purtate de tinerele femei, concepute pentru a alunga spiritele dăunătoare¹⁵.

Lista ilustrațiilor

Planșa I – 1. Ac de păr, tija având la cap pasăre stilizată, secolele XVI-XVII, Novo Brdo (apud *Jewelry on the Territory of Serbia...*, fig. 497); **2.** Bijuterie fragmentară cu ac descoperită în tezaurul de la Vlădiceasca, jud. Călărași, începutul secolului al XVII-lea (apud C. Tătaru, T.A. Martin, *op. cit.*, fig. 4.1, p. 113); **3.** Podoabă/Ac de păr sec. XII-XIII, Cotnari (apud M.M. Popescu, *op. cit.*, fig. 22).

Planșa II – Ac ornamental nr. inv. I 50186 (față), colecția Muzeului Olteniei Craiova.

Planșa III – Ac ornamental nr. inv. I 50186 (spate), colecția Muzeului Olteniei Craiova.

¹⁵https://pikabu.ru/story/shumyashchie_podveski_9772299?fbclid=IwARoLZh4vdfXoIWIQnLYAlkT_8_aRp2kH4gPLGeJGSCb4HMctQDwSiAOCalo (accesat la data de 13.10.2023).

Bibliografie

Lucrări generale, studii și articole:

Egan, Geoff, Pritchard, Frances, *Dress Accessories c. 1150 – c. 1450 (Medieval Finds from Excavation in London)*, London, Boydell & Brewer Ltd, 2008.

Ivanić, Branka, *Jewelry from the 15th to the 19th Century from the Belgrade National Museum Collection*, Belgrade, 1995.

Oța, Silviu, *Piese de orfevrărie decorate cu cerculețe de sârme simple și filigranate alăturate, din spațiul balcanic (secolele IX-XIV)*, în „Tibiscum”, serie nouă, 1/2001, Caransebeș, pp. 181-190.

Popescu, Marin Matei, *Podoabe medievale în țările române*, București, Editura Meridiane, 1970.

Reabțeva, Svetlana, *O nekotorykh ukrasheniyakh i detalyakh dekora odevaniy naseleniya karpato-dunayskogo regiona v XIV-XVII vekakh (Cu privire la unele podoabe și accesorii vestimentare ale populației spațiului carpato-dunărean în secolele XIV-XVII)*, în „Tyragetia”, serie nouă, vol. IV (XIX), nr. 1, 2010, Chișinău, pp. 249-262.

Reabțeva, Svetlana, *Piese de podoabă și vestimentație din Moldova și Țara Românească în contextul relațiilor cultural-istorice (secolele XIV-XVII)*, Brăila, Editura Istros, 2014.

Tătaru, Cristina, Tudor Alexandru Martin, *Pin jewelry pieces from an early 17th century hoard found near Vlădiceasca village, Călărași county*, în „One her wing is silver, the other one is made of gold...” Selected papers in memory of Svetlana Ryabtseva, edited by R.A. Rabinovich, N.P. Telnov, Kishinev (Chișinău), Stratum plus, 2020, pp. 107-117.

Zečević, Emina, *Jewelry from Novo Brdo. From the Archaeological Collection of the Late Middle Ages*, Belgrad, 2006.

***, *Jewelry on the Territory of Serbia. From Mediaeval Necropolises from the 9th to the 15th Centuries*, Belgrad, 1982.

Surse web:

• http://elabuga.com/funds/_archeology.html?fbclid=IwARoKdiuqL5KJQjTZelDLReZcrlbOeSc_wWGWuexKHDIjYmsb_vanMdwodi4 (accesat la data de 19.10.2023);

• https://www.perm-animalstyle.ru/photo/pendants/?fbclid=IwAR1LrExM_FeDtLuaXqgoo_yKoa5SBUGLFSIpinuNmuwtB_FBkcfLYUDWbKM (accesat la data de 13.10.2023);

• https://pikabu.ru/story/shumyashchie_podveski_9772299?fbclid=IwARoLZh4vdfXolWIQnLYAikT_8_aRp2kH4gPLGejGSCb4HMctQDwSiAOCaIo (accesat la data de 13.10.2023).

1.

2.

3.

Planșa I – 1. Ac de păr, tija având la cap pasăre stilizată, secolele XVI-XVII, Novo Brdo (apud *Jewelry on the Territory of Serbia...*, fig. 497); 2. Bijuterie fragmentară cu ac descoperită în tezaurul de la Vlădiceasca, jud. Călărași, începutul secolului al XVII-lea (apud C. Tătaru, T.A. Martin, *op. cit.*, fig. 4.1, p. 113); 3. Podoabă/Ac de păr sec. XII-XIII, Cotnari (apud M.M. Popescu, *op. cit.*, fig. 22).

Planșa II – Ac ornamental nr. inv. I 50186 (față),
colecția Muzeului Olteniei Craiova.

Plansa III – Ac ornamental nr. inv. I 50186 (spate),
colecția Muzeului Olteniei Craiova.

CONSTITUIREA DOMENIULUI FUNCICIAR AL BOIERILOR CRĂSNARU

Ileana CIOAREC*

Abstract: *Original from the locality Crasna, from which the family took the name, the Crăsnaru boyars are attested for the first time in the 16 century, when the documents mentioned a certain Stanciu from Crasna. Owning a wide landed property, the Crăsnaru family, could join other families with an old and far off origin as boyars, probably before the foundation of the feudal state Walachia. The existence of their estate is proved by a great number of testaments and many others documents in which are specified the frontiers that have remained as a testimony along the time. This noble family owned properties in four from the five districts of Oltenia: Dolj, Gorj, Mehedinți and Romanați. Among the estates owned by de Crăsnaru boyars are: Sulari, Șitețtii de Sus, Crasna, Jupânești, Groțerea and Golfinu.*

The numerous estates owned by this family demonstrate both their quality as great boyars and the important role they played in Romanian society.

Keywords: *Crăsnaru boyars, the estates, testaments, frontiers.*

Originari din localitatea Crasna, de unde familia și-a luat numele, boierii Crăsnaru sunt atestați prima oară la începutul secolului al XVI-lea, când documentele menționează pe un anume Stanciu din Crasna. La 9 iunie 1520, alături de alți boieri, acesta a fost trimis de voievodul Neagoe Basarab (1512-1521) să stabilească hotarul dintre Oltenia și Ardeal¹.

Deținătorii unui întins domeniu funciar, Crăsnarii se pot alătura altor familii cu veche și îndepărtată ascendență boierească, probabil de la constituirea statului feudal Țara Românească. Existența domeniului lor este dovedită atât de numeroase diate, testamente, cât și de mai multe hotărnicii, rămase ca mărturie de-a lungul timpului, familia având proprietăți în patru din cele cinci județe ale Olteniei: Dolj, Gorj, Mehedinți și Romanați.

Moșia lor de vatră și centrul de manifestare socioeconomică și politică a fost, până la mijlocul secolului al XIX-lea, **Crasna**² din județul Gorj. Inițial,

---

* Cercet. șt. III, dr., Institutul de Cercetări Socio-Umane din Craiova – C. S. Nicolăescu-Plopșor, email: ileanacioarec@yahoo.com

¹ Elena Eftimiu, *Granița Țării Românești cu Ardealul la 1520*, în „Arhivele Olteniei”, Serie Veche, 1927, nr. 29-30, pp. 4-5.

² Moșia Crasna este menționată într-un hrisov emis la 30 iunie 1486, prin care Vlad Vodă Călugărul a întărit lui Roman și celor trei fii ai săi, Dan, Deatco și Șerban, stăpânirea peste mai multe sate. Printre acestea se numără „și Crasna toată” (*Documenta Romaniae Historica, B. Țara Românească*, vol. I, București, Editura Academiei Române, 1966, p. 319).

moșia Crasna a aparținut familiei Filișanu. După moartea lui Mihai Filișanu moșia a revenit fiului acestuia Mihnea, moșul boierilor Crăsnari.

La 2 aprilie 1760, Răducan, Ștefan și Ioniță Crăsnaru, fii lui Mihai Crăsnaru biv vel clucer au cumpărat 18 stânjeni de moșie în hotarul Crasnei de la Udrea Hârlăț și fiul acestuia Ștefan³. La 2 februarie 1783, șetrarul Răducan Crăsnaru, fiul clucerului Mihai Crăsnaru, împreună cu fratele său, slugerul Ștefan Crăsnaru, s-a adresat Divanului Craiovei cerând să le fie alese părțile lor de moșie din Crasna de ale verilor lor, Petrică și Ioniță Crăsnaru. Alegerea hotarelor urma să fie efectuată de postelnicul Ioniță Săulescu⁴. La 23 martie același an, ambele părți nemulțumite de modul în care li s-au stabilit hotarele s-au adresat din nou Divanului Craiovei. Membrii Divanului analizând actele de proprietate puse la dispoziție de Ștefan Crăsnaru și frații lui, respectiv Petrică și Ioniță Crăsnaru, au hotărât ca primii să stăpânească partea din Crasna „pe lângă moșia mănăstirii Crasna pe unde le [erau] casele dumnealor și siliștea”⁵ iar cei din urmă partea din Crasna dinspre Cărpiniș „luând și ei moșia iarăși curea”⁶. La 15 iunie 1797 a fost realizată hotărnicia moșiei Crasna a boierilor Crăsnari. Cu această ocazie au fost stabilite și hotarele moșiilor Crasna și Surupați. În cartea de hotărnicie se preciza că după măsurarea celor două moșii, boierul hotarnic a fixat hotarul astfel:

„și am pus piatra în vadul lângă drum, din piatra valea în jos, până în Vâlcea din Crivină, unde s-a pus piatră, de aici, drept în drumul din marginea apei Crasna, în gura merișoarei, unde s-a pus piatră de acolo, apa Crasna în jos în gura pârâului Cărbunari, apoi, pârâul în sus până unde se îmbinează moșia Crasna cu moșia Sfintei Mănăstiri Crasna”⁷.

În anul 1831, ca proprietari ai moșiei Crasna sunt menționați boierii Crăsnari și mănăstirea Crasna⁸. Moșia Crasna a rămas în stăpânirea familiei Crăsnaru până în anul 1841. La această dată, Barbu Ioniță Crăsnaru a dăruit moșia fiicei sale Zoe sau Zinca Crăsnaru, ca zestre la căsătoria ei cu Barbu Moscu. Mariajul nu a durat decât cinci ani, deoarece la 10 februarie 1846, Zinca s-a căsătorit cu Costache Negreanu, moșia Crasna trecând astfel în proprietatea familiei Negreanu. Zinca Crăsnaru și Costache Negreanu nu au păstrat foarte mult această moșie, alegând să o vândă, la 17 decembrie 1850⁹.

³ Alexandru Ștefulescu, *Gorjul istoric și pitoresc*, Târgu Jiu, 1996, p. 64.

⁴ *Ibidem*, p. 65.

⁵ Idem, *Istoria Târgu Jiului*, Târgu Jiu, 1899, p. 109.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Ștefan Dănescu, Constantin Dănescu, Gheorghe Dănescu, *Comuna Crasna – Studiu monografic* f.l., Editura Ager, 2006, p. 30-31.

⁸ Ion Donat, Ion Pătroi, Dinică Ciobotea, *Catagrafia Obștească a Țării Românești din 1831*, Craiova, Editura Helios, 1999, p. 27.

⁹ SJAN Dolj, Colecția Documente, Pachet CCXXII/13, ff. 1-2.

O altă moșie din județul Gorj, care a intrat în alcătuirea domeniului lor funciar, o reprezintă **Jupânești**¹⁰. Boierii Crăsnari au devenit stăpâni moșiei la 30 decembrie 1724. La data menționată, vătaful Vlăduț Crăsnaru a cumpărat de la verii săi, Anița Bibescu¹¹ și fiul ei Constantin, partea lor de moșie din Jupânești¹². În anul 1727, ca proprietar al moșiei Jupânești este menționat Dumitrașco Crăsnaru¹³.

La 20 noiembrie 1729, Cezariceasca Administrație i-a desemnat pe Matei Bălăcescu, Vlad Tetoianu, Mihai Gălcescu, Dragu Ceaușu din Greci și Ion Igoianu să cerceteze pricina dintre Dumitrașco Crăsnaru și unchii săi Barbu Vlăduț și Matei pentru o parte de moșie din Jupânești. Această parte de moșie, Dumitrașco o moștenise de la tatăl său Vlad. Cel din urmă primise moșia de la moșul său, Dumitrașco. Unchii lui Dumitrașco Crăsnaru puseseră mâna pe o carte de diată și susțineau că această parte de moșie este a lor¹⁴. La 23 august 1742, Radu Crăsnaru și vărul său, Dumitrașco Crăsnaru, și-au împărțit o seliște din Jupânești. La 10 decembrie 1742, Nicolae, Radu și Sandu Crăsnaru au cumpărat partea din Jupânești a vărului lor, Pătru Pârâianu¹⁵. Un an mai târziu, la 15 ianuarie 1743, Ilinca Pârâianu și fii ei au vândut partea lor de moșie din Jupânești vărului ei, Dumitrașco Crăsnaru¹⁶. La 26 iulie 1746, Dumitrașco Bibescu împreună cu fratele său Costantin s-au judecat la București înaintea banului Grigorie Grecean cu verii lor Mihai și Dumitrașco Crăsnaru „ca să stăpânească moșia Jupânești pe jumătate”¹⁷. La 9 mai 1757, Dumitrașco Bibescu și-a vândut jumătatea sa de moșie din Jupânești vărului său Mihai Crăsnaru, fost mare clucer¹⁸.

Boierii Crăsnaru au continuat să cumpere părți din moșia Jupânești. Astfel, la 5 august 1759, Gheorghe Crăsnaru, fost comis, împreună cu fratele său Ioniță și verii săi, Radu și Drăghici, au achiziționat pentru suma de 50 de taleri partea de moșie din Jupânești, deținută de ficele lui Dumitrașco Bibescu, Anița Șitoianca și

---

¹⁰ Este menționată în hrisovul emis la emis la 30 iunie 1486 prin care Vlad Călugărul confirmă lui Roman, Jitian și altora stăpânirea „și la Jupânești oricât este partea lui Nicula și a lui Blindea” (*Documente privind istoria României*, B, Țara Românească. veac XIII, XIV, XV (1247-1500), București, Editura Academiei Române, 1953, p. 180).

¹¹ Anița Bibescu era fiica lui Dumitrașco Bibescu și soția lui Gheorghită Șitoianu.

¹² Alexandru Ștefulescu, *op. cit.*, p. 187.

¹³ Constantin C. Giurescu, *Material pentru istoria Olteniei supt austriaci*, vol. II (1726-1732), București, 1944, p. 329.

¹⁴ Alexandru Ștefulescu, *op. cit.*, pp. 62-63.

¹⁵ *Ibidem*, p. 63.

¹⁶ Constanța Badea, Petronela Badea, Mihai Pârâianu, *Pârâienii Valahiei*, Pitești, Editura Paralela 45, 2014, p. 128.

¹⁷ Alexandru Ștefulescu, *op. cit.*, pp. 62-63.

¹⁸ Constanța Badea, Petronela Badea, Mihai Pârâianu, *op. cit.*, p. 308.

sora ei, Safta¹⁹. La 27 octombrie 1768, Bălașa, soția lui Mihai Crăsnaru vel clucer, împreună cu fii săi, Gligorașco, Ioniță și Matei și fetele Joița, Băluța și Aspra au vândut lui Ioniță, Răducan și Ștefan, fiii vornicului Dumitrașco Crăsnaru, partea lor de moșie din Jupânești²⁰, iar la 1 februarie 1783, Ioniță Crăsnaru s-a învoit cu vărul său, șătrarul Răducan Crăsnaru, să-și stăpânească fiecare partea sa din Jupânești, la fel cum o făcuseră până atunci. Cei doi se judecaseră înaintea banului Ianachie Hrisoscolescu, caimacam al Craiovei, pentru moșia Jupânești. Ambele părți susțineau că dețin zapise și cărți care demonstau că ei stăpâneau cea mai mare parte din moșie²¹. În anul 1821, moșia Jupânești se afla în stăpânirea lui Constantin Crăsnaru. În anul 1831, moșia se afla în stăpânirea boierilor Crăsnari²². Moșia a rămas în stăpânirea familiei Crăsnaru până la 12 martie 1841, când Dumitrana Crăsnaru împreună cu soțul său, Luca Alexandru, au vândut-o praporgicului (sublocotenent în vechea armată rusă) Dimitrie Pleșoianu²³. La aceeași dată sunt vândute și moșiile Vierțani și Budieni, ambele din județul Gorj.

Și **moșia Groșerea**²⁴ s-a aflat în stăpânirea boierilor Crăsnari. Aceasta a intrat în componența domeniului lor funciar în anul 1796, în urma căsătoriei Elenei Săvoiu cu Achil Crăsnaru. Elena primise moșia ca zestre de la tatăl său, Constantin Săvoiu²⁵. În anul 1831, moșia Groșerea era stăpânită de către Achil Crăsnaru²⁶, după moartea acestuia a revenit fiului său, Codin²⁷, apoi a trecut în proprietatea lui Gheorghe Crăsnaru.

La începutul secolului al XX-lea, documentele menționează ca proprietar al acestei moșii pe fiul lui Gheorghe Crăsnaru, Gheorghe Ferdinand. Această moșie a rămas în proprietatea familiei Crăsnaru până în iunie 1948, când a fost naționalizată și trecută în stăpânirea statului. După anul 1990 moșia a fost revendicată de Nicolae Barbu Constantin Crăsnaru și de soția sa, Maria. După moartea lor, moșia Groșerea a trecut în proprietatea celor două fiice ale sale, Ileana Ruxandra, căsătorită cu Academicianul Răzvan Theodorescu, și Viorica, căsătorită Tăpârcea. În anul 2006, ca proprietar al acestei moșii ajunge fiul Ilenei Ruxandra, Ion Vladimir Theodorescu.

¹⁹ *Ibidem*, p. 308.

²⁰ Alexandru Ștefulescu, *op. cit.*, pp. 64-65.

²¹ *Ibidem*, p. 65.

²² Ion Donat, Dinică Ciobotea, Ion Pătroi, *op. cit.*, p. 19.

²³ SIAN Dolj, Colecția Documente, Pachet LXX/26, f. 1.

²⁴ Este menționat într-un zapis din 17 august 1594, prin care Stan și soția lui, Voica, împreună cu fiul acesteia, Neagoe, au vândut lui Stoica al doilea logofăt partea sa de moșie din Strâmba. Printre martorii vânzării este amintit „popa Lazăr din Groșari” (*Documente privind istoria României* veac XVI, B, Țara Românească, vol. VI (1593-1600), București, Editura Academiei Române, 1953, p. 146).

²⁵ Lavinia Popica, *Familia Săvoiu*, în „Litua”, IX, 2003, p. 301.

²⁶ Ion Donat, Dinică Ciobotea, Ion Pătroi, *op. cit.*, p. 19.

²⁷ Lavinia Popica, *art. cit. în loc. cit.*, p. 305.

O parte din moșia **Negoești**, județul Gorj, a intrat în stăpânirea boierilor Crăsnaru în anul 1769. La 15 ianuarie 1769, Constantin Gâlcescu împreună cu frații săi, Iordache și Mihai, au vândut lui Ioniță Crăsnaru, fiul lui Sandu Crăsnaru, partea lor de moșie din Negoești, cu 7 taleri²⁸. Câteva luni mai târziu, la 29 octombrie, același Ioniță Crăsnaru a achiziționat de la Mihai Gâlcescu și cei doi fii ai acestuia, Pătru și Vâlcu, partea din Negoești „ce se ține din drum la vale”²⁹. La 10 mai 1786, Dumitrașcu Gâlcescu a vândut și el tot lui Ioniță Crăsnaru partea lui de moșie din Negoești. Nu se știe cu exactitate momentul în care boierii Crăsnaru au vândut partea lor de moșie din Negoești. Vânzarea s-a realizat înainte de anul 1831, de vreme ce Obșteasca Catagrafie a Țării Românești menționează ca unic proprietar al moșiei Negoești pe paharniceasa Stăncuța Bengescu³⁰.

Un alt județ în care boierii Crăsnari au avut moșii a fost **Mehedinți**. Printre moșiile pe care această familie boierească le-a deținut se numără Șiteștii de Sus.

Moșia **Șișeștii de Sus** a intrat în stăpânirea boierilor Crăsnari la începutul secolului al XIX-lea. Catagrafia județului Mehedinți din anul 1819 menționează ca proprietari ai acestei moșii pe boierii Crăsnari și Vlădoieni. La 21 aprilie 1819, Dumitrache Crăsnaru împreună cu verii lui, Fota și Dincă Vlădăianu, și-au împărțit moșia Șișeștii de Sus. Potrivit înțelegerii făcute, Dumitrache Crăsnaru urma să primească jumătate din moșie „partea noastră pe de la vale ce s-au găsit cu case de rumâni cu vii i cu pometuri și cu toate locurile i cu livezi ce s-au găsit pe dânsa”³¹. Fota și Dincă Vlădăianu obțineau cealaltă jumătate de moșie. În ceea ce privește moara situată pe moșia Șișeștii de Sus, în document se preciza că aceasta, deși se găsea pe partea de moșie a boierilor Vlădăieni, urma să fie folosită de ambele părți până în momentul în care boierii Crăsnari și-ar fi construit și ei una. În cazul în care această moară s-ar fi stricat, cheltuielile de reparație ar fi fost împărțite pe jumătate³². Partea de moșie din Șișeștii de Sus, stăpânită de Dumitrache Crăsnaru, măsura, în partea de răsărit, 332 de stânjeni și jumătate, la mijloc 336 de stânjeni și la apus 268 de stânjeni³³, iar la 14 mai 1823, aceasta se mărea prin achiziționarea unei părți de moșie care aparținuse nepotului său, Andronache Scordilă, plătind pentru ea suma de 20 de taleri³⁴.

---

²⁸ SJAN Dolj, Colecția Documente, Pachet XLVI/6, f. 1.

²⁹ *Ibidem*, Pachet XLVI/7, f. 1.

³⁰ Ion Donat, Dinică Ciobotea, Ion Pătroiu, *op. cit.*, p. 21.

³¹ SJAN Dolj, Colecția Documente, Pachet XXI/2, f. 1.

³² *Ibidem*.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*, Pachet XXI/8, f. 1.

Având nevoie de bani pentru ridicarea unei mănăstiri, Dumitrache Crăsnaru a început să vândă treptat partea sa de moșie din Șișeștii de Sus. La 13 iulie 1825, el a vândut logofătului Ion Gărdăreanu 70 de stânjeni din Șișeștii de Sus³⁵. În anul următor, la 26 mai, Ion Gărdăreanu va mai achiziționa alți 986 de stânjeni din Șișeștii de Sus de la același Dumitrache Crăsnaru³⁶. Ultimii stânjeni din această moșie, pe care îi cumpărase în 1823, de la Andronache Scordilă, Dumitrache Crăsnaru îi vinde tot lui Ion Gărdăreanu, la 17 mai 1827³⁷.

În **județul Dolj**, boierii Poenari au stăpâni moșiile **Sulari** și **Mălăești**. Prima moșie din județul Dolj care a intrat în componența domeniului funciar al acestei familii boierești a fost **Sulari**, astăzi dispărută.

La 4 aprilie 1782, Costantin Poenaru a vândut slugerului Ștefan Crăsnaru partea sa de moșie din Sulari. Tot atunci, Ștefan Crăsnaru a intrat și în posesia părții de moșie din Sulari a slugerului Barbu Poenaru. Această parte fusese vândută familiei Crăsnaru tot de Constantin Poenaru³⁸. Nu se știe cât timp a rămas în stăpânirea familiei Crăsnaru, deoarece documentele emise începând cu anul 1800 nu mai menționează moșia Sulari.

O altă moșie care s-a aflat în stăpânirea lor a fost **Mălăești**. A intrat în stăpânirea boierilor Crăsnari la începutul secolului al XVIII-lea, atunci când mai mulți moșneni din Mălăești și-au vândut părțile lor de moșie membrilor acestei familii boierești. La 22 septembrie 1794, Catrina Poenaru s-a adresat caimacamului Craiovei, susținând că Maria Crăsnaru i-a călcat partea sa de moșie din Mălăești³⁹.

La 27 aprilie 1815, Ștefan Crăsnaru s-a adresat caimacamului Craiovei, susținând că partea sa de moșie din Mălăești a fost călcată la capetele dinspre apus și răsărit de către polcovniceasa Păuna Georoceanca, serdarul Vălturescu și de Catrina Fisența. Cerea să fie desemnați mai mulți boieri hotarnici care să se deplaseze la fața locului și, în urma analizei actelor de proprietate puse la dispoziție de cele trei părți, să aleagă părțile de moșie din Mălăești ale fiecăruia⁴⁰. În anul 1831, printre proprietarii moșiei Mălăești apare menționat și Ștefan Crăsnaru⁴¹. După moartea acestuia, moșia a revenit

---

³⁵ *Ibidem*, Pachet XX/14, f. 1.

³⁶ *Ibidem*, Pachet XX/17, f. 1.

³⁷ *Ibidem*, Pachet XXI/15, f. 1.

³⁸ Nicolae Chipurici, *Oltenia medievală de vest. Catalog de documente*, Drobeta Turnu Severin, Editura Tipo Radical, 2016, p. 368.

³⁹ Dinică Ciobotea, Vladimir Osiac, *Din istoria unor sate de pe Valea Amaradiei*, în „Arhivele Olteniei”, Serie Nouă, nr. 13, 1998, p. 83.

⁴⁰ Ion Popescu-Cilien, Ion Donat, *Documentele neamului Sâmboteanu*, în „Arhivele Olteniei”, an 21-22, nr. 119-130, 1943, pp. 217-218.

⁴¹ Dinică Ciobotea, Monica Călinescu, *Proprietatea asupra pământului din județul Dolj la mijlocul secolului al XIX-lea*, anul 43, nr. 3, 1991, p. 97.

fiului său, Ghiță Crăsnaru⁴². Cel din urmă a moștenit moșia până în anul 1856, anul de deces. În intervalul 1856-1873, moșia Mălăești s-a aflat în stăpânirea lui Constantin Crăsnaru, căsătorit cu Maria Păncioiu. Prin Reforma Agrară din 1864, pe partea de moșie din Mălăești, stăpânită de Constantin Crăsnaru, au fost împroprietăriți 13 săteni, dintre care opt cu doi boi, unul cu brațele, și patru „numai pentru casă și grădină”⁴³. Din anul 1873, proprietar al moșiei Mălăești devine fiica sa, Maria. Moșia a rămas în stăpânirea acestei familii până la sfârșitul secolului al XIX-lea, deoarece *Anuarul agriculturii din anul 1906* nu îi mai menționează ca proprietari.

Boierii Crăsnari au deținut moșii și în fostul județ **Romanați**.

Moșia **Golfinu** a intrat în proprietatea acestei familii în anul 1899, în urma căsătoriei dintre Vera Roscovschi și Alexandru Crăsnaru. Vera Roscovschi a primit moșia ca zestre de la părinții săi, Nicolae Roscovschi și Elena Cernătescu.

La 10 aprilie 1906, Alexandru Crăsnaru a arendat moșia lui D. C. Ciocâlțey din Craiova, pe o perioadă de 5 ani, cu începere de la 23 aprilie 1907. Prin contractul de arendare, arendașul se obliga să plătească o arendă anuală de 14.000 de lei, care urma să fie achitată în două tranșe: jumătate la 1 aprilie și jumătate la 1 octombrie. D. C. Ciocâlțey avea îndatorirea să păstreze în bună stare conacul care se găsea pe această moșie, cu toate dependențele lui, magaziile, grajdul și pățulul. În ceea ce privește acest conac, actul stipula că puteau fi folosite doar 30 de camere de către arendaș restul de două rămânând pe seama proprietarului. În cazul în care conacul și acareturile de pe moșie s-ar fi deteriorat, D. C. Ciocâlțey era obligat să le repare pe cheltuială proprie, fără a i se scădea vreun ban din suma arenzii pe care trebuia să o plătească. Arendașul nu putea, pe toată perioada de 5 ani, să subarendeze direct sau indirect moșia altei persoane decât dacă avea acordul proprietarului. El era dator să achite toate dările către stat, județ și comună, inclusiv „foniciera către fisc” fără să pretindă a i se scădea din prețul arenzii. În cazul în care arendașul nu-și îndeplinea obligațiile asumate prin contractul de arendă, proprietarul Alexandru Crăsnaru avea dreptul să rezilieze contractul de arendare. Alexandru Crăsnaru a păstrat această moșie până în anul 1948, când a fost naționalizată și trecută în proprietatea statului.

Numeroasele moșii din județele Mehedinți, Gorj, Dolj și Romanați demonstrează atât calitatea lor de mari boieri (stăpâni funciari), cât și rolurile economice și sociale importante pe care le-au jucat în societatea românească.

---

⁴² *Ibidem*.

⁴³ Dinică Ciobotea, Vladimir Osiac, *op. cit.*, p. 83.

Bibliografie

Izvoare inedite:

SJAN Dolj, Colecția Documente, Pachet CCXXII/13, f. 1-2; Pachet LXX/26, f. 1; Pachet XLVI/6, f. 1; Pachet XLVI/7, f. 1; Pachet XXI/2, f. 1; Pachet XXI/8, f. 1; Pachet XX/14, f. 1; Pachet XX/17, f. 1; Pachet XXI/15, f. 1.

Lucrări generale, studii și articole:

Badea, Constanța, Badea, Petronela, Pârâianu, Mihai, *Pârâienii Valahiei*, Pitești, Editura Paralela 45, 2014.

Chipurici Nicolae, *Oltenia medievală de vest. Catalog de documente*, Drobeta Turnu Severin, Editura Tipo Radical, 2016.

Ciobotea, Dinică, Călinescu, Monica, *Proprietatea asupra pământului din județul Dolj la mijlocul secolului al XIX-lea*, anul 43, nr. 3, 1991, pp. 77-99.

Ciobotea, Dinică, Osiac, Vladimir, *Din istoria unor sate de pe Valea Amaradiei*, în „Arhivele Olteniei”, Serie Nouă, nr. 13, 1998, pp. 71-90.

Dănescu Ștefan, Dănescu Constantin, Dănescu Gheorghe, *Comuna Crasna – Studiu monographic*, f.l., Editura Ager, 2006.

Documente privind istoria României, veac XIII, XIV, XV (1247-1500), București, Editura Academiei Române, 1953.

Documente privind istoria României, veac XVI, B, Țara Românească, vol. VI (1593-1600), București, Editura Academiei Române, 1953.

Documenta Romaniae Historica, B. Țara Românească, vol. I, București, Editura Academiei Române, 1966.

Donat, Ion, Pătroi, Ion, Ciobotea, Dinică, *Catagrafia Obștească a Țării Românești din 1831*, Craiova, Editura Helios, 1999.

Eftimiu, Elena, *Granița Țării Românești cu Ardealul la 1520*, în „Arhivele Olteniei”, 1927, nr. 29-30, pp. 4-5.

Giurescu, Constantin C., *Material pentru istoria Olteniei supt austriaci*, vol. II (1726-1732), București, 1944.

Popescu-Cilieni, Ion, Donat, Ion, *Documentele neamului Sâmboteanu*, în „Arhivele Olteniei”, an 21-22, nr. 119-130, 1943, pp. 217-218.

Popica, Lavinia, *Familia Săvoiu*, în „Litua”, IX, 2003, pp. 299-308.

Ștefulescu, Alexandru, *Istoria Târgu Jiului*, Târgu Jiu, 1899.

Ștefulescu, Alexandru, *Gorjul istoric și pitoresc*, Târgu Jiu, 1996.

FORMAREA POPORULUI ROMÂN ÎN OPERA ISTORIOGRAFICĂ A LUI DIMITRIE CANTEMIR

Dinică CIOBOTEA*

***Abstract:** Dimitrie Cantemir is an emblematic person in the history of our people. His life is a source of knowledge and understanding of the making of the Romanian people. This material provides an insight into the vision he had.*

***Keywords:** Cantemir, Europe, medieval, expansion, culture, vlach.*

Dimitrie Cantemir, înțelegând politica statelor europene din vremea sa, în special a Imperiului Habsburgic ce își orientase expansiunea către estul și sudul continentului, avansând teorii geopolitice ca rosturi justificative, ca și alți cărturari contemporani lui, a întâmpinat fenomenul prin cărți de profundă înțelepciune despre istoria vieții europenilor, de anticipare a pericolului premeditat de monarhia din centrul Europei de a se „dilata” și de previzionare a marelui proces al formării statelor naționale, biruitor în temelia și condiția etnicității.

În direcția expansiunii habsburgice, statele românești erau în vecinătatea proximă. După ultimele veleități imperialiste de la sfârșitul secolului al XVII-lea ale otomanilor către Camenița (1672) și Viena (1683), stopate printr-o contribuție internațională europeană, când s-a dezechilibrat raportul de forțe între cele trei imperii – otoman, habsburgic și țarist –, ultimele două și-au găsit motivația existenței lor într-o luptă de cuceriri pentru spațiul geografic dintre ele. Istoria recunoaște această perioadă istorică prin războaiele austro-ruso-turce din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, determinate de așa-zisa Criză Orientală sau Chestiunea Orientală. În sensul expansiunilor imperialiste, spre est, din partea habsburgilor și spre vest, din partea țarilor, stăteau românii, trăitori în formațiuni politice (state) de tip medieval, Transilvania, Moldova și Țara Românească, cele care, în principiul vaselor comunicante, fuseseră unite în 1599-1600 de Mihai Viteazul, într-un „imperiu” ce urma să niveleze viața istorică a Europei, între Atlantic, Urali și Orientul Apropiat.

În motivația faptelor acestor forțe imperialiste, „Imperiul Românilor” ar fi devenit o îngrădire a celorlalte și o punte de civilizație în Eurasia. El s-a destrămat

---

* Prof. univ. dr., cercetător onorific, Institutul de Cercetări Socio-Umane din Craiova – C. S. Nicolăescu-Plopșor, al Academiei Române.

repede prin mârșăvia celor care reprezentau contrariul și ascundeau pericole, atunci, și de atunci până în prezent. Perversiunea scopurilor lor a început cu o justificare a pretențiilor prin contestarea prezenței Românilor în spațiul lor de etnogeneză. Astfel s-au născocit afirmațiile lui Ștefan Szamösközy, în preluarea aserțiunilor polonezului Bielski, care s-au multiplicat ulterior și au fost repetate opiniei publice europene prin Sultzer și Roesler. Toată această ideologie, cu determinări politice, a fost respinsă de marii cărturari români prin argumente științifice privind continuitatea și unitatea neamului românesc, descendent legitim al Romanității Orientale. Cărțile de istorie și cele de învățătură ortodoxă au devenit, în secolele XVII și XVIII, mijlocul cel mai adecvat de exprimare a conștiinței de neam, atât prin unitatea de idei conținută în privința originii romanice a poporului român, cât și prin circulația lor în tot spațiul locuit de români.

Cartea fundamentală a secolului al XVIII-lea a lui Dimitrie Cantemir, cu înrâurire până astăzi în tot ce a produs cultura scrisă a românilor, rămâne *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor* din anul 1717 (variantă latină de 96 de foi manuscrise și varianta românească de 343 de file). *Hronicul*, constata istoricul Adolf Armbruster¹, se află la sfârșitul istoriografiei române a epocii de aur în ceea ce privește interesul umaniștilor români pentru obârșia neamului. Ideile istoriografice se regăsesc și în alte lucrări ale lui Dimitrie Cantemir: *Historia Moldo-Vlachica* (două volume), tradusă din latină în română între 1719 și 1722, devenită *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor; Descripțio Moldaviae; Istoria Imperiului Otomanu* ș.a.

Lucrarea lui Dimitrie Cantemir răspundea întregii Europe, nedumerită prin scrierile umaniștilor din sec. al XVI-lea asupra originii românilor, cei care aspirau și luptau pentru eliberare de sub dominația Porții Otomane, devenind factori politico-militari în prima linie antiotomană formată de marile puteri creștine vecine: „Înfrângerea trupelor turcești la Viena deschide seria victoriilor strălucite ale imperialilor, la capătul cărora Austria va anexa de jure (sic! – n.n., DC) mai întâi Ungaria și Transilvania (1699) și, mai târziu, Oltenia (1718)”².

Care *de jure*, ne întrebăm, dacă nu am ști fabulația ungurească cum că, după 1526/1540, pașalâcul de la Buda, Ungaria s-ar fi golit cu totul în locul Transilvaniei, un loc mai calduț din poziția acesteia de principat autonom tributar otomanilor.

Dimitrie Cantemir restituie omenirii, prin această operă, o Dacie în dimensiunea ei de drept, ca urmașă a Romanității Orientale („hodie Transylvania, Transalpina et Moldavia est”). Opera lui a fost urmată cu deosebire de reprezentanții Școlii Ardelene și de prezența conștiinței de latin în tot secolul al

---

¹ Adolf Armbruster, *Românitatea Românilor. Istoria unei idei*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Editura Enciclopedică, 1993, pp. 23-24.

² *Ibidem*, p. 175.

XIX-lea, promovată politic și cărturăresc de învățații ardeleni. Istoria cantemiriană, bazată pe informațiile izvoarelor antice și medievale scrise, nu lasă loc gol cronologic în istoria statorniciei poporului român în tot spațiul Romanității Orientale, din Antichitatea romană până la constituirea statelor feudale românești, fiecare diastimă (perioadă, etapă) regăsindu-se prin expresiile „dovedește-să traiul romanilor în Valohia de la ... până la” sau „arată-să Volohia supt...”, „aceasta și să arată, de la... până la ...”, „aceasta și să tărăgănează de la ... până la ...” „aceasta și să înțelege de la ... până la ...”.

Această carte istoriografică, incomensurabilă ca valoare științifică, repune în harta geopolitică a mileniului marilor migrații țara Vlahilor, Volonia, atestată încă din vremea împăratului Anastasie (an 499:6009) și în epoca lui Justinian cel Mare, „cu oameni lăcuită și supt oblastia împărății romanilor” (Imperiul Bizantin).

„Teoria romanității a avut un adânc sens politic în gândirea lui Dimitrie Cantemir”³. Până în zilele noastre, „istoricii români au găsit numeroase izvoare istorice (FHDR), care au confirmat și înmulțit cele pe care s-au bazat scrierile cantemiriene: izvoare despre „românii de răsărit sau românii băștinași din Nordul Mării Negre”; Priscus din Panion vorbea de „românii de răsărit”; Godefridus din Viterbium vorbea despre „vlahi” și despre ducele Vlahernos, „fiu de vlahi”, care în luptele cu hunii a fost înfrânt și a fugit din Sciția în Bizanț, în zilele împărătesei Pulcheria, în anii 450-457, cea care a construit pentru ei, la Constantinopol, o biserică și un cartier, Vlaherne (Blaherne); cronică oguză *Oguznâme* despre ulaq, adică „român”; Cronicarul Nestor: țara valahilor se întindea „la apus de varegi”, adică de Uruși sau vikingii denumiți, ulterior, ruși, după numele slavizat al conducătorului lor legendar, Hrorekr (Riurik); Moise din Choren despre „țara necunoscută căreia îi zic Balak”; Cântecul Nibelungilor: Vlahenland, țara ducelui Ramunc etc.

În anul 1600, la Brașov, Mihai Viteazul îi cerea regelui Sigismund al III-lea al Poloniei să-i recunoască stăpânirea „Marginii” sau „Ucrainei” până la Oceakov, „oraș valah” (regiunea Oceakov, din 66 de sate, 49 erau curat românești, restul fiind amestecate)⁴.

Într-un periplu istoriografic de la Dimitrie Cantemir și până astăzi, oamenii de știință au fixat și recunoscut, cu certitudine, că Poporul Român este un popor neolatin și că sinteza daco-romană a constituit „baza evoluției spre românităte”. „Popoarele neolatine sunt, fără excepție, produsul unei sinteze etnice și culturale între autohtonii învinși (ca substrat etnic de bază) și romanii

³ Mihai Oroveanu, *Istoria dreptului românesc și evoluția instituțiilor constituționale*, București, Editura Cernea, 1992.

⁴ Mircea Dogaru, *Considerații asupra istoriei Românilor răsăriteni dintre Nistru și Nipru, în Dimitrie Cantemir, punte a cunoașterii între Orient și Occident – Studii și articole*, București, Editura ProUniversitaria, 2016, p. 281.

învingători (ca *strat*), sinteză care a dus la asimilarea băștinașilor și la crearea populației lor romane provinciale, latinofone; italiano-romani, ibero-romani, gallo-romani, daco-romani. Asimilarea ulterioară a altor neamuri (în principal germanicii, în Occident, și slavii, în Răsărit), ca elemente secundare (*adstrat*) ale etnogenezei a dat o coloratură specifică romanității⁵.

Criza de identitate a romanilor în dezbaterile istoriografice contemporane sau despre începuturile Evului Mediu românesc⁶.

Istoria Evului Mediu, românesc sau oricare altul, începe cu o perioadă de tranziție de după Antichitatea clasică care, prin Imperiul Roman, atinsese un apogeu al unei structuri aplicate ordinii cvasiuniversale. Timpul acesta, bulversat de migrația populațiilor aflate anterior în spațiul „barbariei”, a fost marcat de câteva repere ale vieții și ale mișcării istorice: anarhie politică, aproape necontrolabilă din partea celor două mari centre hegemonice ale lumii, Roma și Constantinopol (după 395 și cu deosebire după 476); răsturnări sociale totale; reșezarea omenirii într-o nouă ordine politică, având în centru Imperiul Bizantin, stat crispat și anacronic, aflat din poziția de moștenitor cu fața spre trecut, în ideea refacerii universalității romanice; constituirea treptată, în raport de complexitatea fenomenelor dizolvante ale structurilor statuate instituțional și teritorial de statul roman sau de procesele sociale și evenimentele militare numeroase și dispersate provocate de populațiile gentile germanice, slave și mongolo-altaice, a două identități în cadrul lumii creștine: Europa și Bizanțul, două entități sociale, culturale, politice perpetuate într-o construcție istorică planetară până în actualitatea noastră ca repere ale civilizației umane; desăvârșirea etnogenezelor în spațiul romanității, prin asimilarea populațiilor migratoare aflate în faza finală a comunei primitive, și fixarea prin etnonime noi, raportate la un teritoriu dat, descifrabile în compunerea geopolitică de astăzi.

O structură istorică nu dispare. Ea se reconstruiește în raport cu un nou reper. Ca bază, sudată printr-o unitate juridică și prin forța de coeziune a unui spațiu cultural, se redefinește într-un Timp Nou după esențialitatea acestuia. Istoria lumii antice, atingând apogeul în circumscripția cvasiuniversală a Romei, s-a prăbușit în momentul în care, în contact cu elementul barbar infiltrat atât pe orizontală, cât și pe verticală în societate, a intrat în așa-zisa criză de identitate a romanilor. Simbioza dintre comunitățile romanice și migratori, nedefinită timp de mai multe secole, a format structuri noi etnice, raportate de data aceasta, nu

---

⁵ *Istoria Românilor*, volumul II, *Daco-romani, romanici, alogoni*, Ediția a II-a, București, Editura Enciclopedică, 2010, p. 171.

⁶ *Vezi și Dinică Ciobotea, Criza de identitate a romanilor în dezbaterile istoriografice contemporane sau despre începuturile Evului Mediu românesc, în Romanitate și latinătate în Uniunea Europeană*, I, Craiova, Fundația Scrisul Românesc, 2007.

la Roma, ci la noțiunea care o înlocuise pe aceasta, lumea creștină. Atâta timp cât noile conglomerate etnice, nedefinite prin etnonime, au trebuit să lichezeze diferența dintre „romani”⁷ și „venetici”, socotim ruptura dintre istoria antică și istoria medievală.

Pe măsură ce religia creștină a devenit universală pentru lumea romană, procesul falierii istoriei s-a concretizat prin abandonarea valorilor romanice, identificările originilor făcându-se – în plan ideologic – dincolo de timpul implantului, către troieni, geto-daci, goți, sciți etc.⁸. Cronologic, procesul la nivelul întregii romanități este conturat definitiv în secolele VI-VII, prin apariția popoarelor neolatine occidentale ale francilor, hispanilor, longobarzilor sau cel oriental al vlahilor (românilor). Perpetuarea Imperiului Roman de Răsărit (Bizantin), ca entitate politică hegemonică după căderea Romei în 476, a impus, în funcție de fluctuațiile sferei puterii politice de la Constantinopol, un etnonim pentru o mare parte a Peninsulei Balcanice, România, care, cu timpul, nu s-a identificat cu un popor neolatin. În schimb, precizează istoricul Stelian Brezeanu – „Preluarea de către bizantini a etniconului vlahos, de origine germană, pătruns însă în greacă prin filieră slavă, pentru a denumi populația de limbă latină din Balcani are loc în împrejurările marilor mutații etnice europene din secolele IX-XI. Pe de o parte, în lumea bizantină, după pierderile teritoriale din veacul al VII-lea, imperiul păstrează mai cu seamă zonele cu populație de limbă greacă. Politica împăraților bizantini din secolele VIII-XI de elenizare a populațiilor alogene a dat și o mare uniformitate de limbă și cultură imperiului, care se transformă într-un «imperiu național grec». Ca urmare a acestor mutații din substanța societății bizantine, noțiunea de *rhomei*, care definea pe cetățenii statului, dobândește și un conținut etnic, identificându-se cu populația de limbă greacă a imperiului. Pe de altă parte, transformări însemnate din punct de vedere etnic s-au acumulat și în natura populației romanizate de la sud de Dunăre în răstimpul cuprins între secolele VII-X. Izolați în marea masă a populației slave și siliți la un nou mod de viață, romanicii din Balcani au dobândit o fizionomie aparte și o limbă proprie, în ultimă instanță s-a constituit într-o etnie neo-latină, cu evoluție similară celei urmate de neo-latinii din Occident în aceeași vreme. De aceea, la reluarea contactelor cu romanitatea balcanică la răscrucea secolelor X-XI, locuitorii deplin elenizați ai Noii Rome vedeau în vlahi o populație, complet diferită de *rhomei*. Cum termenul de *rhomaios*, prin care grecii îi defineau până în secolul al VII-lea,

---

⁷ „În spiritul constituției antoniniene *Romanus* era orice cetățean al imperiului, devenit creștin de la Constantin cel Mare înainte, noțiune cu conținut politic, cultural, juridic și religios”. Stelian Brezeanu, *Romanitatea orientală în evul mediu. De la cetățenii romani la națiunea medievală*, București, Editura All, 1999, p. 42.

⁸ *Ibidem*.

dobândise între timp un alt înțeles etnic, lumea bizantină a preluat din contactele cu slavii noul etnicon, cu care romanicii din Europa sud-estică intră în istorie”⁹.

Venirea slavilor (565; secolul al VII-lea) constituie momentul desemnării generalizate a etniconului vlah. Un nume dat de străini, unitar în formă și conținut în părțile sudice ale arealului slav consemnat ca temă în lucrarea învățatului kievean Nestor, este extins până în Bizanțul înțesat de slavi. Purtătorii numelui de vlah, slavii, intrați în conflict direct cu Bizanțul și statorniciți în interiorul spațiului politic bizantin (inclusiv cel dominat sau patronat de acset stat), nu de puține ori și-au mărit șansele militare apelând la ajutorul băștinașilor romanici.

Etonimul de vlah identificând un popor nou (ca o entitate vastă) în fostul spațiu daco-moesian¹⁰ se impunea ca un produs general al procesului de pierdere a identității cetățeniei romane în tot spațiul fostului Imperiu Roman.

Secolul al VII-lea devine, astfel, secolul individualizărilor (identificărilor) etnice și a tot atâtea diviziuni politico-religioase. Din acest moment, când se desăvârșește etnogeneza românească, prin asimilarea celui mai important element etnic din cele pe care istoricii îl încadrează în categoria de adstrat, cel slav, începe – cu adevărat – Istoria Românilor.

În secolele de conviețuire cu slavii, românii de pe cele două maluri ale Dunării s-au constituit într-o națiune medievală, în accepțiunea isidoriană a termenului, cu o nouă identitate. În opoziție cu ramurile latinității occidentale, „romanitatea din Orient nu numai că nu și-a abandonat memoria originii sale romane, dar și-a făcut din conștiința acestei origini, mai vagă sau mai puțin precisă în funcție de epocă, unul din temeiurile identității sale medievale, ce s-a tradus în conservarea numelui de Romani”¹¹.

Dacă în Romanitatea Occidentală sinteza cu cuceritorii a însemnat ieșirea din criza de identitate rezultată din dizolvarea unui mare imperiu, în Romanitatea Orientală factorul fundamental în individualizarea etnică a românilor a fost ștrangularea acesteia de slavini și bulgari în secolele VII-VIII.

---

⁹ *Ibidem*, p. 44.

¹⁰ De referință rămâne în istoriografia românească momentul fixat de Dimitrie Cantemir (*Hronicul vechimii romano-moldo-vlahilor*, Ediție îngrijită, studiu introductiv, glosar și indici de Stela Toma, București, Editura Știința, 1999, p. 227) pentru apariția în istorie a numelui Valahiei în locul Daciei, anume „de la Theodosie cel Bătrân până la Anastasie împărat”.

¹¹ Stelian Brezeanu, *op. cit.*, p. 8. Despre etnonimul *vlah* și variantele acestuia (*vlahoi*, *Balchoi*, *vlahi*, *volohi*, *valachi*, *blach*, *olah*, *Bloch*, *ilac*, *ulah*, *oulah*) folosite de străini până în secolul al XIX-lea, care au marcat intrarea în istorie (în memoria colectivă a celorlalte popoare) a unei noi entități etnice: Adolf Ambruster, *Romanitatea romanilor. Istoria unei idei*, București, Editura Enciclopedică, 1972, p. 19 și următoarele; Ioan-Aurel Pop, *Istoria Transilvaniei medievale: de la etnogeneza românilor până la Mihai Viteazul*, Cluj Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 1997, pp. 28-29.

Replierea autohtonilor pe platourile înalte ale Peninsulei Balcanice se regăsește în enclavile romanice din cele peste doisprezece secole ulterioare, iar izolarea comunității romanice nord-dunărene în procesul permanent al rezistenței acesteia în contra strânsurii slave și maghiare din ultimul mileniu.

Istoria poporului român este, în esență, lupta întregii Romanități Orientale în contra presiunilor, tendințelor și violențelor etniilor vecine individualizate rapid în contururi politice, minuscule, dar agresive. Între asemenea state barbare, la mari distanțe geografice, spațiul carpto-danubiano-pontic era normal să-și capete individualitate politică în baza lui etnoromanică.

În concluzie, criza de identitate a romanilor conturată în istoriografia occidentală și în cea românească, în ultimele decenii ale secolului abia încheiat, rămâne o dezbatere de mare actualitate.

Conceptualizările de astăzi în această problemă istoriografică au stat la baza situării începuturilor Evului Mediu românesc în secolul al VII-lea¹², pe de o parte, și abordării sincronice a genezei neamurilor din Europa în a doua jumătate a mileniului întâi din era noastră. Și totuși, Dimitrie Cantemir, cu 300 de ani mai înainte, într-un demers istoriografic curat științific, a așezat Țara Românilor (Voholia) într-o cronologie a Istoriei Universale la sfârșitul secolului al V-lea și începutul secolului al VI-lea. Această datare a lui Dimitrie Cantemir este – după opinia noastră – cea corectă, fiind în concordanță, totodată, cu ideea de sincronicitate a marilor procese istorice dintre Antichitatea lumii romanice și Medievalitatea europeană, după anul 476.

---

¹² *Istoria românilor*, volumul III, *Genezele românești*, București, Editura Enciclopedică, 2001; *Istoria României*, vol. II, București, Editura Academiei Române, 1960; Ștefan Pascu, *Periodizarea orânduirii feudale pe teritoriul țării noastre*, în „Studia Historica”, 1962, fasc. I, pp. 7-32; Eugenia Zaharia, *Continuitatea daco-romană. Principalele etape ale istoriei românilor în mileniul I și regiunea subcarpatică de sud-est a României*, în *Spiritualitate și istorie la Întorsura Carpaților* (sub îngrijirea Dr. Antonie Plămădeală), volumul I, Buzău, 1983, pp. 19-29; Radu Popa, *Aux début de l'histoire médiévale romaine. Probleme spécifiques et resultants des recherches recents*, în „Anuario de estudios medievales”, Barcelona, 1983, 13, pp. 602-611; Idem, *Țările Românilor în zorii evului mediu*, în „Magazin istoric”, anul XIX, nr. 6, București, 1985, pp. 13-16; *Istoria militară a poporului roman*, vol. I, *Din cele mai vechi timpuri până în secolul al XIV-lea*, București, Editura Militară, 1984; Ștefan Olteanu, *Cu privire la începuturile evului mediu în istoria României*, în „Revista de istorie”, tom 39, nr. 9, pp. 855-869; nr. 10, pp. 982-995; nr. 12, pp. 1183-1199, București, Editura Academiei Române, 1986; Ștefan Ștefănescu, *Istoria medie a României*, partea I. *Principatele Române – Originea și afirmarea lor*, București, 1991; A. Bejan, *Banatul în secolele IV-XII. Continuitatea daco-romană, etnogeneza românească și începuturile feudalismului în sud-vestul Daciei Traiane*, Timișoara, Editura de Vest, 1995; Ștefan Olteanu, *Societatea carpto-danubiano-pontică în secolele IV-XI. Structuri demoeconomice și social-politice*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1997; H. Mihăescu, *La Romanite dans le Sud-Est de l'Europe*, București, Editura Academiei Române, 1993; *Istoria Românilor*. vol. II., *Daco-români, romanici, alogeni*, coordonatori Dumitru Protase și Alexandru Suceveanu, Ediția a II-a, București, Editura Enciclopedică, 2010 ș. a.

Prin urmare, conchidem – precum a considerat și istoricul Adolf Armbruster – că „Hronicul” lui Cantemir rămâne și astăzi cea mai întinsă lucrare istorică consacrată originilor Românilor. Ea a fost depășită în detaliu, dar în ansamblul ei nu încă¹³.

Bibliografie

Lucrări generale, studii și articole:

Ambruster, Adolf, *Romanitatea romanilor. Istoria unei idei*, București, Editura Enciclopedică, 1972.

Ambruster, Adolf, *Romanitatea Românilor. Istoria unei idei*, București, Editura Enciclopedică, 1993.

Arvinte, Vasile, *Român, românesc, România*, Studiu filologic, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983.

Bejan, A., *Banatul în secolele IV-XII. Continuitatea daco-romană, etnogeneza românească și începuturile feudalismului în sud-vestul Daciei Traiane*, Timișoara, Editura de Vest, 1995.

Brătianu, I. G., *O enigmă și un miracol istoric: Poporul Român*, Ediție îngrijită, prefață, studiu și note de Stelian Brezeanu; Traducere de Marina Radulescu, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988.

Brezeanu, Stelian, *Romanitatea orientală în evul mediu. De la cetățenii romani la națiunea medievală*, București, Editura All, 1999.

Ciorănescu, George, *Rescrierea istoriei Poporului Roman*, în „Destin”, nr. 24-25, Madrid, 1972.

Coseriu, Eugenio, *Limba română în fața Occidentului. De la Genebrasdus șa Hervas. Contribuții la istoria cunoașterii limbii române în Europa occidentală*. În românește de Andrei A. Avram, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1994.

Curta, Florin, *Apariția slavilor. Istorie și arheologie la Dunărea de Jos în veacurile VI-VII*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2006.

David, V. Aurel, *Numele neamului de la capătul și începătura moșilor valah/rumân/get-dac*, în „Obârșia Neamului nostru”, Craiova, Editura Hoffman, 2018.

Deac, Augustin, *Pagini din istoria adevărată a Bulgariei*, București, Editura Europa Nova, f.d.

Dogaru, Mircea, *Considerații asupra istoriei Românilor răsăriteni dintre Nistru și Nipru*, în vol. *Dimitrie Cantemir, punte a cunoașterii între Orient și Occident – Studii și articole*, București, Editura ProUniversitaria, 2016.

Fontes Historiae Daco-Romaniae, I-IV, București, Editura Academiei, 1970-1983.

Giurescu, C. C., *Formarea Poporului Român*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1973.

Hronicul vechimii romano-moldo-vlahilor, Ediție îngrijită, studiu introductiv, glosar și indici de Stela Toma, București, Editura Știința, 1999.

Istoria militară a poporului român, vol. I. *Din cele mai vechi timpuri până în secolul al XIV-lea*, București, Editura Militară, 1984.

Istoria României, vol. II, București, Editura Academiei Române, 1960.

Istoria Românilor, vol. II, *Daco-romani, romanici, alogeni*, Ediția a II-a, revăzută și adăugită, Coordonatori Dumitru Protase și Alexandru Suceveanu, București, Editura Enciclopedică, 2010.

---

¹³ Adolf Ambruster, *op. cit.*, p. 233.

Mihăescu, H., *La Romanite dans le Sud-Est de l'Europe*, București, Editura Academiei Române, 1993.

Olteanu, Ștefan, *Cu privire la începuturile evului mediu în istoria României*, în „Revista de istorie”, tom 39, numerele 9, 10, 12, București, Editura Academiei Române, 1986.

Olteanu, Ștefan, *Societatea carpato-danubiano-pontică în secolele IV-XI. Structuri demoeconomice și social-politice*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1997.

Oroveanu, Mihai, *Istoria dreptului românesc și evoluția instituțiilor constituționale*, București, Editura Cernea, 1992.

Pantecan, George, *Dacia și geto-dacii, între mituri și rațiune*. Cu o postfață de Victor Crăciun, București, Editura Semne, 2008.

Pascu, Ștefan, *Periodizarea orânduirii feudale pe teritoriul țării noastre*, în „Studia Historica”, fasc. I, 1962.

Pop, Ioan-Aurel, *Din mâinile Valahilor schismatici. Românii și puterea în Regatul Ungariei medievale (secolele XIII-XIV)*, București, Editura Litera, 2011.

Pop, Ioan-Aurel, *Istoria Transilvaniei medievale: de la etnogeneza românilor până la Mihai Viteazul*, Cluj Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 1997.

Popa, Radu, *Aux début de l'histoire médiévale romaine. Probleme spécifiques et resultants des recherches recents*, în „Anuario de estudios medievales”, Barcelona, 1983.

Popa, Radu, *Țările Românilor în zorii evului mediu*, în „Magazin istoric”, anul XIX, nr. 6, București, 1985.

Rusu, I. Ioan, *Etnogeneza Românilor Fondul autohton traco-dac și componenta latino-romană*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981.

Stati, Vasile, *Istoria Moldavei*, Chișinău, Editura Vivar, 2002.

Ștefan, Gheorghe, *Formarea limbii și a poporului român. Apariția popoarelor, state feudale pe teritoriul țării noastre*, în *Momente din istoriografia poporului român*, București, Editura Politică, 1965.

Ștefănescu, Ștefan, *De la Romania la România*, în „Arhivele Olteniei, Serie Nouă, nr. 1, București, Editura Academiei, 1981.

Ștefănescu, Ștefan, *Istoria medie a României*, partea I. *Principatele Române – Originea și afirmarea lor*, București, 1991.

Zaharia, Eugenia, *Continuitatea daco-romană. Principalele etape ale istoriei românilor în mileniul I și regiunea subcarpatică de sud-est a României, în Spiritualitate și istorie la Întorsura Carpaților (sub îngrijirea Dr. Antonie Plămădeală)*, volumul I, Buzău, 1983.

**DIMITRIE CANTEMIR ÎN BIBLIOTECILE OCCIDENTALE:
O IPOTEZĂ ÎN CAZUL UNUI POTENȚIAL SUCCES
AL ISTORIEI CREȘTERII
ȘI DESCREȘTERII PUTERII IMPERIULUI OTOMAN**

Oana SÂMBRIAN*

***Abstract:** Our text aims to identify the 18th century editions of Dimitrie Cantemir's *The History of the Growth and Decay of the Othman Empire* in the main Western Europe libraries (Spain, Italy, France, England, Germany) in order to reach a conclusion regarding the interest and circulation of this work. Also, our text represents an attempt of contrafactual history, in order to make a hypothesis about a potential success of Cantemir's work in Spain.*

***Key words:** Dimitrie Cantemir, international projection, libraries, reception, image.*

De-a lungul cercetărilor mele m-am intersectat în varii ocazii cu Dimitrie Cantemir. Prima dată a fost în timpul redactării tezei de doctorat, *Convergențe româno-spaniole de la Renaștere la Modernism*, în 2008-2009, atunci când i-am dedicat un capitol referitor la informațiile pe care le deținea despre Spania. Tot în acea perioadă, desfășurându-mi cercetarea la Biblioteca Națională de la Madrid, am consultat pentru prima oară *Istoria creșterii și descreșterii Imperiului otoman*, redactată de domnul Moldovei, în 1716. Primul meu contact cu această lucrare nu s-a produs, cum poate ar fi fost în spiritul normei în limba română și nici măcar în România, ci în Spania, în limba engleză, întrucât Sala Cervantes a Bibliotecii Naționale a Spaniei deținea versiunea publicată la Londra, în 1734-1735, *The History of the Growth and Decay of the Othman Empire*¹. La vremea aceea, când realizam primele cercetări în bibliotecile străine, am fost impresionată de felul în care mi-a fost înmănată cartea lui Cantemir: pe o pernă mare și înaltă (atât de înaltă încât am fost nevoită să o consult stând în picioare pentru că, dacă m-aș fi așezat, nu aș fi trecut cu ochii de cotorul cărții), însoțită de tipicul șirag cu greutate pe care îl primești pentru a despărți corect filele cărților fără a exercita presiune asupra lor ca să nu se închidă, riscând astfel să le deteriorezi. Imaginea *Istoriei Imperiului otoman* mi-a creat, deci, un impact

---

* Cercetător științific III, dr., Institutul de Cercetări Socio-Umane din Craiova – C.S. Nicolăescu-Plopșor, al Academiei Române; e-mail: oana.sambrian@gmail.com

¹ Dimitrie Cantemir, *The History of the Growth and Decay of the Othman Empire*, Printed for and sold by James, John and Paul Knapton, London, 1734-1735.

puternic încă înainte de a o deschide. Din consultarea cuvântului înainte al traducătorului, rezulta că manuscrisul în limba latină fusese înmânat traducătorului de către fiul autorului, Antioh Cantemir, ministru plenipotențiar al Rusiei: „the Author’s Latin Manuscript History was communicated to the Trabslator by his Son, prince Antiochus Cantemir, Minister Plenipotentiary from the Czarina, to his present Majesty king George”.

Ulterior, atât la Biblioteca Națională a Spaniei, cât și la Biblioteca Marciana de la Veneția, am lucrat cu versiunea franceză din 1743 a Istoriei Imperiului otoman, *Histoire de l’empire othoman: de son aggrandissement et de sa decadence, avec des notes tres instructives*, publicată la Paris. La Madrid, am consultat formatul *in octavo*, în patru volume, apărut la Nyon fiul, în timp ce la Veneția am lucrat cu versiunea *in quarto* în două volume de la Jacques-Nicolas le Clerc.

Impresia produsă, însă, de exemplarul de la Madrid a rămas de neuitat. Pentru spațiul românesc, manuscrisul latin al acestei lucrări a fost descoperit în urmă cu câteva decenii de profesorul Virgil Cândea, în biblioteca Universității Harvard. Așa cum remarca academicianul Cândea, dedicat exeget al operei lui Cantemir, prințul era cunoscut mai mult și mai bine în cultura europeană din secolul al XVIII-lea decât în propria-i țară, motiv pentru care profesorul îi sfătuia pe cercetătorii români să se intereseze și să îi promoveze opera lui Cantemir în străinătate, pentru a reda lucrărilor sale gloria trecută. În 2003, Cândea îi scria lui Ștefan Lemny, felicitându-l pentru angajamentul de a scrie o carte dedicată familiei Cantemir. Urmând sfatul mentorului său, de a impulsiona redescoperirea operei lui Cantemir în Europa, Lemny publica, în 2009, în Franța, *Les Cantemir: l’aventure européenne d’une famille princière au XVIIIe siècle*, cu o prefață de Emmanuel Le Roy Ladurie.

Ediția din 2020 în limba română a Istoriei Imperiului otoman lui Cantemir, publicată de Editura Paideia, este cea mai recentă reproducere a primei traduceri după manuscrisul latin al lui Dimitrie Cantemir, realizată în mod meticulos de către clasicistul Dan Slușanschi.

În lucrarea sa, *Cantemireștii*, Ștefan Lemny dedică un întreg capitol Aventurii europene a *Istoriei Imperiului otoman*, din a cărui lecturare rezultă succesul, pe undeva indiscutabil, pe undeva controversat, al acestei lucrări, tradusă pe rând în engleză, franceză și germană, datorită insistențelor și rețelei de contacte ale lui Antioh Cantemir. Lucrarea a avut, inițial, un drum anevoios în ceea ce privește tălmăcirea sa. După trezirea unui relativ interes față de lucrare în Rusia și traducerea efectuată de Dimitri Grozin, membru al școlii de matematică a marinei ruse, probabil pentru a informa guvernul imperial

pentru nevoile politicii sale antiotomane², Antioh a experimentat o primă tentativă neîncheiată de a traduce el însuși manuscrisul latin al tatălui său în italiană, cu ajutorul prietenului său, Paolo Rolli.

Prima traducere încununată de succes este cea din limba engleză, din 1734-1735, a lui Nicholas Tindal, nepotul filosofului Matthew Tindal, însă succesul nu este nici pe departe cel scontat, lucrarea trecând mai degrabă neobservată. Versiunea franceză se bucură, inițial, ca principal atu, de traducătorul său, Jean Rousset de Missy, celebru în epocă pentru jurnalul pe care îl conduce, *Mercure historique et politique*, și pentru tălmăcirea textelor esențiale ale gândirii liberale: Collins, Milton. Însă, ediția franceză întârzie să apară³. Multiple dubii, referitoare la formatul de anale al cărții, fac să nu fie considerată de succes la publicul francez. În cele din urmă, Istoria otomană vede lumina tiparului în versiunea lui Joncquieres care îi reproșează lui Cantemir folosirea preponderent a izvoarelor turcești în detrimentul celor creștine, precum și stilul subiectiv, potrivit mai degrabă unui jurnal decât unei lucrări de istorie. Un mult mai mare succes va avea ediția germană, realizată de Lorenz Schmidt, adept, și el, al ideilor liberale. Analiza lui Schmidt este total diferită de cea a francezului, lăudând imparțialitatea lui Cantemir, afirmând că lucrarea „în genul ei, este fără egal”⁴. Mergând pe firul receptării Istoriei otomane a lui Cantemir în mediile occidentale, ar mai fi de evidențiat interesul stârnit lui Voltaire, care, în eseul său asupra *Istoriei generale și asupra moravurilor*, trimite la „analele turcești redactate la Constantinopol de răposatul principe Cantemir”, prezența cărții cu diverse informații despre demnitățile otomane, tătare sau arabe în *Enciclopedia* lui Diderot, utilizarea de către Byron în descrierea societății otomane din poemul *Don Juan*. Ulterior, Chateaubriand folosește Istoria lui Cantemir în *Itinerar de la Paris la Ierusalim*, iar Victor Hugo o citează în prefața la *Legenda secolelor*⁵.

Toate aceste receptări sunt probe de netăgăduit ale succesului, dar ceea ce mă interesează în mod deosebit, întrucât servește scopului lucrării mele, este: ce critici i s-au adus lui Cantemir de către cele trei culturi occidentale care îi receptează opera? Dacă ar fi să rezum în puține cuvinte toate aceste critici, ele ar cuprinde stilul subiectiv (Joncquieres), idee preluată și în *Journal de Trevoux* care regretă faptul că stilul lui Cantemir nu se ridică la înălțimea maiestății istoriei, maniera laconică de redare a informației (*Journal des savants*), utilizarea născocirilor din trecut (Voltaire, Joseph de Guignes), lipsa simțului critic istoric (Joseph von Hammer).

---

² Ștefan Lemny, *Cantemireștii. Aventura europeană a unei familii princiare din secolul al XVIII-lea*, Iași, Editura Polirom, 2010, p. 270.

³ *Ibidem*, p. 271.

⁴ *Ibidem*, p. 273.

⁵ *Ibidem*, p. 280.

Lecturând aceste critici, realizezi imediat că ceea ce i se pretindea lui Cantemir era o scriere istorică mai bogată în cunoștințe, susținută de spirit critic (la care toate cele trei istoriografii care îl receptează excelau) în interpretarea surselor fără părtinire, sau cum ar fi spus Tacitus „sine ira et studio”, cu mai puțină aplecare către legende și alte născociri. Dar, oare gândirea critică este singurul mod în care o societate poate fi concepută? Este imparțialitatea bazată pe logică, pe factual, pe rațional unica manieră de a picta realitatea? Este Cantemir un produs al societății occidentale unde opera sa vrea să se eternizeze? Pentru că dacă ne luăm după Gibbon, care îl prezintă pe principele moldovean în *Istoria declinului și a căderii Imperiului otoman*, drept „turcul Cantemir” sau după William Eton, autor al unui *Tablou istoric, politic și modern al Imperiului otoman*, conform căruia „deși refugiat în centrul Rusiei, scrie de parcă nu ar fi plecat din Constantinopol”, atunci ni se înfiripă în minte ideea că Dimitrie Cantemir nu a fost niciodată integrat din punct de vedere intelectual tradiției occidentale, și nici măcar nu a fost recunoscut ca atare, oricât ar fi aparținut Academiei din Berlin, fiind produsul unei culturi de altă natură, de factură preponderent orientală. Si atunci, până la ce punct ar fi putut rezona, bunăoară, cu spiritul arhi-critic francez?

Există oare o istoriografie în care Istoria sa otomană s-ar fi putut integra mai bine? În care identitatea societății să nu se bazeze pe spirit critic, pe probă, pe cunoștințe? Pentru a putea da un răspuns vă propun un exercițiu de istorie contrafactuală, cu alte cuvinte ce ar fi fost dacă...? și în acest caz punctele suspensive se completează cu „Istoria lui Cantemir s-ar fi publicat în Spania?” Țara care prin spirit și prin tradiție este, așa cum au demonstrat-o toți marii ei filosofi, cea mai puțin europeană, cea mai anti-critică și cea mai mistică dintre toate? Cea mai puțin ghidată de argumentul logic și cea mai mânăată de sentimentul inimii, două perspective pe care Miguel de Unamuno le considera incompatibile în coexistență. Este un scenariu atât de fantezist ca Istoria imperiului otoman să fi avut succes în Spania celor trei culturi: creștină, maură și iudaică? Când, așa cum Spania s-a aflat în permanență la confluența dintre lumile occidentală și orientală ca societate, tot astfel își găsește corespondentul la nivel individual în Dimitrie Cantemir? Să nu fi avut succes Istoria lui Cantemir în Spania care, în secolele XVI-XVII, a fost angrenată în toate coalițiile antiotomane posibile, a cărei expresie supremă este Lepanto? Până la urmă, Spania a fost statul cel mai constant în politica sa antiotomană, în condițiile în care atât Franța, cât și Italia prin statele sale cu interese comerciale (Genova) s-au aliat uneori cu turcii.

Să nu fi avut succes Cantemir cu Istoria sa otomană în țara care în secolele XVI-XVII a trăit cu ceea ce istoricul Ricardo García Cárcel a denumit „la psicosis

del turco” (frica de turc), ceea ce a determinat publicarea în Pensinsula Iberică a unei producții literare imense despre Imperiul Otoman pentru o mai bună cunoaștere a celuilalt? Până la urmă, în Istoria otomană, Cantemir a integrat multiple evenimente din istoria Spaniei, pe care le-a descris cu mare acuratețe, ceea ce nu ar fi putut decât să îi măgulească pe spanioli.

Am ales câteva exemple despre Spania din Istoria otomană a principelui moldovean care demonstrează faptul că Dimitrie Cantemir era la curent cu evenimentele istorice din teritoriul iberic, unul dintre cei mai mari Nemesis ai sultanului.

Pe unele dintre aceste informații le mai întâlnisem la cronicarii moldoveni, Miron și Nicolae Costin, altele sunt originale și extrem de consistente. Atunci când analizasem pentru prima dată Spania lui Cantemir, le organizasem în cinci categorii: Spania legendară, Spania romană, Spania vizigotă, Spania musulmană și Spania habsburgică.

În prima parte a Istoriei Imperiului Otoman, principele oferă numeroase date cu caracter istoric, deosebit de interesante, referitoare la evenimente importante, cu un ecou european pentru Spania și istoria sa, așa cum a fost episodul răscoalei moriscilor de la Alpujarras din timpul domniei lui Filip al II-lea sau bătălia de la Lepanto. Ambele sunt menționate de cronicar, care va sublinia și alte momente istorice, precum alianța antispaniolă încheiată între regele Franței, Francisc I, și sultan.

În ordine cronologică, există, mai întâi, o mărturie privitoare la campania antiotomană din Bosnia, din 1535, la care a luat parte și Spania: „(...) pe acest timp un număr considerabil de Moldoveni, Poloni, Boemi, Germani și Spanioli se întrunesc în mod voluntar, fac o invazie în Bosnia și împresoară Sulia”⁶.

Cruciada antiotomană a reprezentat pentru spaniolii din vremea Renașterii, unul dintre principalele lor obiective. Pentru Carol Quintul și Filip al II-lea, lupta antiotomană a presupus continuarea Reconquistei, începută în 718 la Covadonga, încununată de eliberarea Granadei, în 1492. În a treia decadă a secolului al XVI-lea, relațiile dintre Spania și Franța au devenit tensionate. O consecință a înrăutățirii relațiilor dintre Carol Quintul și regele Franței, Francisc I, a fost încheierea alianței acestuia cu turcii. Se ajunge până acolo, încât sultanul trimite trupe care să jefuiască teritoriile spaniole de pe coastă. Momentul este remarcat și de Cantemir:

„Soliman, care credea că nu trebuie să refuze nicio rugare a aliatului său, trimite pe Carli Eliberg cu o flotă mare contra Spaniei. Eliberg negăsind nici o rezistență pe mare, devastează coastele spaniole și unele coaste de prin

---

⁶ Dimitrie Cantemir, *Istoria Imperiului Otoman. Creșterea și scăderea lui*, partea I, ediție de Iosif Hodoșiu, București, Editura Societății Academice Române, 1876, p. 290.

prejur; adună spoliațiuni imense, face o mulțime de captivi, și pune foc la tot ce n-a putut lua cu sine. Această procedere a fost cauza că Spaniolii temându-se că Eliberg le poate face încă și mai mare stricăciune, și-au retras trupele din tot locul și le-au trimis contra lui⁷.

Având motive întemeiate pentru a dori îndepărtarea turcilor din Europa, Spania nu a pregetat niciun moment și a trecut la ofensivă. Bătălia de la Lepanto, din 1571, a constituit în opinia lui Cantemir: „(...) cel mai mare dezastru pentru otomani, ce au putut ei resimți de la pierderea încercată sub Ildirim Baiazid și până în ziua de astăzi⁸. Tot în anul 1571, se mai produce un eveniment important, încheierea războaielor moriscilor din Alpujarras, izbucnită în urmă cu trei ani. Moriscii erau o categorie socială relativ controversată, fiind compusă din acei mauri care îmbrățișaseră religia creștină. Tensiunile dintre morisci și creștinii spanioli au durat până la 9 aprilie 1609, când regele Filip al III-lea a emis un decret prin care moriscii trebuiau expulzați. Rebeliunea de la Alpujarras, care a cuprins Spania, în 1568, fusese provocată de decretul din 1566, ce limita libertățile religioase ale moriscilor. Edictul, conceput de inchișitorul general Diego de Espinosa, împreună cu Filip al II-lea, urmărea ca moriscii să abandoneze stilul de viață preponderent maur pe care încă îl mai duceau. Conform edictului, moriscii aveau la dispoziție trei ani să învețe limba castiliană, după care s-ar fi considerat o blasfemie folosirea limbii arabe pentru scris sau citit. Li se cerea, totodată, să renunțe la ceremoniile și la numele lor arabe. De fapt, motivul care stătea la baza acestei atitudini era temerea coroanei spaniole că, prin intermediul Granadei, ar fi putut avea loc un atac al musulmanilor asupra Spaniei, cunoscut fiind că unii morisci colaboraseră ca spioni cu turcii și că rebeliunea primise sprijin militar și economic din Alger⁹.

Iată cum prezenta Cantemir cele întâmplate:

„În anul Hegirei 978, Saraceni care au rămas în Spania, și care suferiseră deja foarte mult sub domnia creștinilor, au apucat armele, au ocupat Garba și au proclamat de rege al lor pe Mansur din familia Beni Achmer. Și mai mult: ei au atacat cu vigoare pe Spanioli, i-au învins și le-au cauzat multe și mari pierderi. Cu toate acestea, ei vedeau bine că sunt cu mult mai slabi decât ca să poată rezista lung timp puterii Spaniolilor; așa că au trimis delegați la Selim, rugându-l să le dea ajutor contra acestora, ca împotriva unui inamic comun al musulmanilor¹⁰.

---

⁷ *Ibidem*, pp. 311-312.

⁸ *Ibidem*, p. 330.

⁹ Joseph Pérez, *La España de Felipe II*, Barcelona, Editorial Crítica, 2000, pp. 153-162; Manuel Fernández Álvarez, *Felipe II y su tiempo*, Madrid, Editorial Espasa, 2004, pp. 455-466.

¹⁰ Dimitrie Cantemir, *op. cit.*, partea I, pp. 327-328.

Cantemir și-a continuat incursiunea în istoria recentă a Spaniei, făcând referire la unul dintre numeroasele războaie turco-venețiene (în cazul de față este vorba despre cel din 1648-1669), soldat cu cucerirea garnizoanei Grambusa de către turci, eveniment petrecut se pare, după cele relatate de Cantemir, din cauza trădării unui spaniol:

„Între Venețiani și Turci curgea bellulu pe acestu timpu mai multu cu artificio decâtu cu arme. Așia Turcii ocupară Garbusa, unu castelu în Candia, aproape impenetrabilu, prin trădarea unui oficiaru spaniolu cu numele Aloisiu care era în garnisona. Elu dicea că guvernatoarele de Ragusa ia desonoratu pe femeia lui, și fiindu-că nu avea altu midilocu de a-și resbuna pentru acesta rușine, elu și stegariulu seu Joseph concepură planulu perniciosu de a dejuca cetatea pe mâna Turciloru; ceea ce puçinu după aceea le-a și succesu. Turcii în recompensă le-au datu libertate de a se neguțiatori în Constantinopole cu orice va voi fără taxă; afară de acesta i-au assecuratu atâta lui câtu și stegariulu, care au luat parte la trădarea cetăției, le-au promis cu câte doi lei pe totă diua. La începutu Turcii și-au țienutu cuventulu, și le-au datu nu numai remunerațiunile promise, dar i-au și onoratu încă și cu alte privilegiuri și distincțiuni; pote cu intențiunea de a atrage și pe alte garnisone a le imita esemplu. Dar vedundu că unghiția corupțiunei nu vre să prindă, le-au redusu salariile mai ântăiu la diece corone, apoi la doue, și în urmă le-au substrasu cu totulu, asia în câtu au fostu necesități a deschide o popină pentru a-și câștiga subsistenția de tote dilele. Aloisiu s-a offeritu de mai multe ori la curtea ottomană, ca decă i se va da la dispositiune unu vasu resbellu, elu va nimici tota flota venetiana prin unu focu artificiale, ce este invențiunea sa propria. Dar invitatu la Constantinopole se făcă o probă cu artea sa, elu a răfusatu a descoperi înainte de timpul secretulu invențiunei sale și aretă numai unele vase de feru și alte instrumente, cu cari affirma că pote să arunce foculu la o anumită distantia. Dar Turcii n-au fostu satisfăcuți cu acesta și temendu-se ca nu cumva se fie o trădare la midi-locu, n-au vrut se-i credă, și nici nu i-au concrediutu comanda asupra vre-unui vasu de resbellu”¹¹.

Detaliile oferite de Cantemir sunt pertinente, corecte într-o proporție covârșitoare, redade logic și judecate temeinic, fără a fi decontextualizate.

Ar fi fost, deci, spaniolii interesați de această lucrarea care îi ilustra în toiul luptei împotriva Orientului?

Întrebarea cea mai oportună pe care o putem adresa în acest caz este cum sunt spaniolii și de ce, cu toate că fac parte din ceea ce este acceptat de comun acord drept Europa occidentală fac notă discordantă până la punctul de a-și asuma moduri de exprimare ce în celelalte țări nu ar avea succes sau ar fi supuse criticii? Miguel de Unamuno, în discursul său, „Despre europenizare”, pornește de la două afirmații pe care le combate: „Trebuie să fim moderni” și „Trebuie să ne europenizăm”, fiind de părere că spaniolii sunt, în fond, ireductibili la europenizare și modernizare. Apoi se întreabă: „Nu mai există oare o altă viață

¹¹ *Ibidem*, partea a II-a, 1878, pp. 649-650.

decât viața modernă și europeană? Nu mai există și o altă cultură sau cum s-o fi numind?” În concepția unamuniană, lumea europeană modernă este dominată de Știința cu majuscule, adică de cunoștințe, ceea ce nu face altceva decât să omoare înțelepciunea, expresie a sufletului și a misticismului. Acesta este și motivul pentru care, consideră el, francezi nu au dat umanității niciun mare mistic pur¹², întrucât goana după cunoștințe a omorât spiritul. Pentru Unamuno, misticii sunt singurii filosofi spanioli autentici, iar amestecul Spaniei în treburile europene nu a dus la altceva decât la anularea spiritului medieval. De aceea, când se adresează cititorului european, Unamuno vorbește despre „bietul cititor logic, european și modern”¹³, iar senzualității și logicii franceze îi opune pasiunea și arbitraritatea spaniolă¹⁴.

Unamuno este de părere că esența spaniolă este incompatibilă cu cea europeană „pretindem a fi europeni, fără a renunța de a fi spanioli, și asta nu se poate”¹⁵ și continuă, spunând „Dar nu este oare adevărat că, de fapt, în domeniul spiritual noi spaniolii suntem refractari la ceea ce se numește cultura europeană modernă” Și chiar dacă ar fi așa, trebuie să ne facem complexe, să suferim din cauza asta?¹⁶

Și nu este singurul filosof spaniol care gândește astfel. Pentru Ángel Ganivet, psihologia istoriei spaniole se bazează pe filosofia stoică, naturală și umană a lui Seneca. Tot așa cum Unamuno considera că sufletul omului este format din toate sufletele anterioare propriei existențe care au chiar o pondere mai mare decât propriul suflet, aceeași idee o identificăm la Ganivet, când afirmă că „Nu dintr-o întâmplare Seneca este un spaniol, un fiu al Spaniei (...)”¹⁷, de unde rezultă importanța determinismului geografic asupra comportamentului și al modului de gândire uman. Iar Ramón Menéndez Pidal afirma că Spania îi datora enorm lui Seneca, dar și că acesta „datorează mult faptului că s-a născut într-o familie spaniolă”¹⁸. Menéndez Pidal îl definește pe spaniol ca fiind un adept al tradiționalismului și un adversar al noutății:

„Astfel, dintre sensurile fundamentale ale cuvântului latin *novitas*, francezul ia ca predominantă valoarea pozitivă, cea pe care el o conferă expresiilor *haute nouveauté*, *nouveautés*, în timp ce spaniolul lasă să domine sensul peiorativ pe care îl implică atât de mult folosită expresie *sin novedad*,

---

¹² Miguel de Unamuno, *Despre europenizare*, în *Eseiști spanioli*, antologie, studiu introductiv, note și traducere de Ovidiu Drîmba, București, Editura Univers, 1982, p. 194.

¹³ *Ibidem*, p. 189.

¹⁴ *Ibidem*, p. 194.

¹⁵ *Ibidem*, p. 184.

¹⁶ *Ibidem*, p. 185.

¹⁷ Ángel Ganivet, *Psihologia istoriei spaniole*, în *Eseiști spanioli...*, p. 113.

¹⁸ Ramón Menéndez Pidal, *Spaniolii în istorie*, în *Eseiști spanioli...*, p. 85.

care aplicată unei situații sau unei stări presupune cu toată alterarea acestora o posibilă înrăutățire”¹⁹ (93).

Și atunci vă întreb: credeți că Istoria otomană a lui Cantemir nu ar fi prins în această societate unde mai degrabă faptul că autorul folosea stilul tradițional al Analelor ar fi fost mai degrabă un atu? Unde istoria scrisă din perspectiva unei realități trăite, deci cu sentiment, cu suflet nu ar fi reprezentat un defect, ci o calitate?

Bibliografie

Lucrări generale, studii și articole:

Cantemir, Dimitrie, *The History of the Growth and Decay of the Othman Empire*, Printed for and sold by James, John and Paul Knapton, London, 1734-1735.

Cantemir, Dimitrie, *Istoria Imperiului Otoman. Creșterea și scăderea lui*, partea I, ediție de Iosif Hodoșiu, București, Editura Societății Academice Române, 1876.

Fernández Álvarez, Manuel, *Felipe II y su tiempo*, Madrid, Editorial Espasa, 2004.

Ganivet, Ángel, *Psihologia istoriei spaniole*, în *Eseiști spanioli*, antologie, studiu introductiv, note și traducere de Ovidiu Drîmba, București, Editura Univers, 1982, pp. 113-125.

Lemny, Ștefan, *Cantemireștii. Aventura europeană a unei familii princiare din secolul al XVIII-lea*, Iași, Editura Polirom, 2010.

Menéndez Pidal, Ramón, *Spaniolii în istorie*, în *Eseiști spanioli*, antologie, studiu introductiv, note și traducere de Ovidiu Drîmba, București, Editura Univers, 1982, pp. 83-98.

Pérez, Joseph, *La España de Felipe II*, Barcelona, Editorial Crítica, 2000.

Unamuno, Miguel de, *Despre europenizare*, în *Eseiști spanioli*, antologie, studiu introductiv, note și traducere de Ovidiu Drîmba, București, Editura Univers, 1982, pp. 178-197.

---

¹⁹ *Ibidem*, p. 93.

**VIAȚĂ COTIDIANĂ ȘI EVOLUȚIE
SOCIO-ECONOMICĂ**

CAMPANII PUBLICITARE NAȚIONALE ÎN „GAZETA TRANSILVANIEI” – STUDIU DE CAZ: COMERCIANȚII SĂBĂDEANU ȘI ORGHIDAN

Marinela Loredana BARNA*

Abstract: *“Gazeta de Transilvania”, an emblematic newspaper for the history of this province, was printed in Brașov in 1838, with George Barițiu as its editor. Six years later, Iacob Muresianu joined the editorial team and collaborated in writing the Thursday issue of the newspaper. The troubled times of the 1848 “Pasoptist” period will affect the destiny of the Gazette. After a six-month period of absence of the newspaper in the publishing space, Iacob Muresianu became, in 1850, editor and owner of “Gazeta Transilvaniei”.*

Advertising was present since the first year of its appearance and approached the descriptive style. At first, the advertising ads appeared sporadically. Starting with the '70s of the 19th century, they began to occupy more and more of the editorial space, being printed over two or even three pages. The ads were often with frames and accompanied by images, becoming more and more numerous with the year 1879.

The merchants who used to advertise in the Brașov newspaper were numerous and various. Shoe stores, along with warehouses and clothing stores, occupy an important place in Gazeta's advertising.

The article brings to your attention two important actors in this category who offered their products in the second half of the 19th century: Săbădeanu and Orghidan.

Key words: *the newspaper “Gazeta Transilvaniei”, advertising, Ioan Săbădeanu, George Orghidan, Brașov.*

„Gazeta de Transilvania”, primul ziar politic și cultural al românilor din Transilvania, a apărut la Brașov, în martie 1838. Demersul înființării ziarului începuse cu doi ani mai devreme și îi avusese ca inițiatori pe negustorii brașoveni Rudolf Orghidan, Jipa și Iuga cel bătrân, aceștia purtând tratative în vederea importării „inteligenței Blajului”, centrul cultural al românilor transilvăneni din epocă. Primul la Brașov a sosit George Barițiu (1812-1893), întemeietorul jurnalisticii din Transilvania, care a fost principalul redactor al „Gazetei de Transilvania”, în perioada 1838-1848. Din luna aprilie a anului 1838, a venit la Brașov și Andrei Mureșanu (1816-1863), devenind un colaborator intern al Gazetei, iar, de la finalul anului 1843, la redactarea numărului de joi a început colaborarea și Iacob Mureșianu (1812-1887). După Revoluția pașoptistă ziarul a fost suspendat, iar, în 7 septembrie 1850, Iacob

---

* Muzeograf, Muzeul „Casa Mureșenilor” Brașov; e-mail: marilorebarna@gmail.com

Mureșianu a obținut dreptul de editare și redactare al ziarelor „Gazeta Transilvaniei” și „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, suplimentul literar.

Membrii dinastiei Mureșianu: Iacob Mureșianu, fiul său – dr. Aurel Mureșianu (1847-1909) și nora acestuia – Elena Mureșianu (1862-1924) și-au legat numele de destinul „Gazetei Transilvaniei”. Iacob Mureșianu, membru de onoare al Academiei Române (1877), și-a dedicat existența acestui ziar, fiind supus adeseori proceselor de presă intentate de autorități și ajungând să fie suspendat în urma publicării Pronunciamentului, atât din funcția de editor și redactor al Gazetei, cât și din funcția de director al Liceului latino-german din Brașov¹. Dr. Aurel Mureșianu, primul ziarist profesionist din Transilvania, a transformat publicația în cotidian și a înființat tipografia familiei (Tipografia „A. Mureșianu”), care a funcționat în Casa Mureșenilor începând cu anul 1888². Elena Mureșianu a preluat afacerea familiei după moartea soțului, survenită în 1909, și a condus-o timp de trei ani³.

Abonații Gazetei au fost din toate provinciile românești, majoritatea fiind din mediul urban, cu o pondere semnificativă din lumea bisericii și din cea comercială. Astfel, în paginile ziarului politic – „o gazetă de educație națională”⁴, alături de articolele ce aveau ca subiect principal cauza națională, găsim anunțuri publicitare diverse. Sporadice, la început, machetele publicitare au abordat stilul descriptiv pe tot parcursul secolului al XIX-lea. Din deceniul al șaptelea, ocupau din ce în ce mai mult din textul redacțional, erau casetate și însoțite de imagini (vignete). Termeni de suscitare a interesului publicului țintă și de îndemnare la acțiunea de a cumpăra un produs/serviciu începeau să fie utilizați spre sfârșitul secolului.

Reclamele tipărite în „Gazeta Transilvaniei” au constituit o sursă financiară suplimentară pentru familia Mureșianu. Alături de publicitatea oficială (mesaje ale statului), cea instituțională (asociații, institute de învățământ, institute bancare etc.) și cea comercială (ce promova un anumit serviciu sau produs), însăși administrația ziarului a apelat la publicitate,

---

¹ Mircea Gherman, *Date și fapte privind activitatea lui Iacob Mureșianu la „Gazeta Transilvaniei” (1850-1877)*, în „130 de ani de la apariția Gazetei de Transilvania”, Brașov, Întreprinderea poligrafică Brașov, 1969, pp.75-89.

² Mircea Băltescu, *Dr. Aurel Mureșianu și „Gazeta Transilvaniei”*, în „130 de ani de la apariția Gazetei de Transilvania”, Brașov, Întreprinderea poligrafică Brașov, 1969, pp. 115-160.

³ Bianca Luminița Micu, *Elena Mureșianu (1862-1924). Omul și artistul*, în Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca – LX Series Historica 2021, Supliment „Femeia între tradiția și modernitatea românească (a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea). Interogații, realizări, perspective”, Cluj-Napoca, Editura Academiei Române, 2022, pp. 283-301.

⁴ Ioan Aurel Pop, Thomas Năgler, András Magyar (coord.), *Istoria Transilvaniei (de la 1711 până la 1918)*, Deva, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, 2016, p. 151.

anunțând prețul abonamentului, produsele Tipografiei „A. Mureșianu” sau tarifele anunțurilor publicitare.

Publicitatea din „Gazeta Transilvaniei” a fost subiectul primei mele expoziții vernisate în anul 2009. Titlul expoziției „Auziți, vedeți, mirați-vă! Expoziție de publicitate”⁵ a fost inspirat dintr-un îndemn publicitar al secolului al XIX-lea. Aceasta a adus o mică contribuție la cercetarea publicității transilvănene prin intermediul celor 290 de anunțuri publicitare care au surprins primii 100 de ani de apariție ai „Gazetei de Transilvania”/„Gazetei Transilvaniei”, și anume perioada cuprinsă între 1838-1938. Construcția expoziției a avut ca bază piramida lui Maslow, nevoile specifice ale consumatorului, înfățișând motivațiile ce stau la originea acțiunilor umane.

Totodată, oferta de programe educaționale a Muzeului „Casa Mureșenilor” din Brașov a fost suplimentată, începând cu anul 2009, cu un nou atelier pedagogic „Publicitatea – ieri și azi”, coordonator Marinela Loredana Barna, care propune o incursiune în istoria publicității în Transilvania secolelor XIX și XX⁶.

În cadrul acestui studiu, m-am oprit doar asupra uneia din funcțiile publicității: cea de comunicare, care ne ajută să conturăm o imagine a unei societăți prin oferta de produse și de servicii și să cunoaștem nevoile transilvănenilor din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Anunțătorii gazetisti au folosit publicitatea pentru consumatorul final, publicitate care era de mai multe tipuri: de informare, de poziționare și de tip testimonial, și care avea ca scop stimularea consumului. Aceștia au apelat la adevărate campanii publicitare prin repetarea integrală sau parțială a machetei publicitare. Cei care erau deja cunoscuți au apelat la publicitatea de amintire – nu mai ofereau detalii privind adresa, orarul, prețurile, specificitatea activității, ci se prezentau doar cu numele sau cu denumirea firmei.

Sextil Pușcariu în „Brașovul de altădată” amintea de tonul serios și plin de demnitate al ziarului brașovean, semnalând totodată lipsa senzaționalului, prezent în gazetele din Regat. Ce-i mai lipsea Gazetei, potrivit aceluiași autor, erau anunțurile bănoase, deoarece în redacție nu erau oameni specializați. Deși ziarul a fost principalul mediu purtător de reclame al acelor vremuri, machetele publicitare erau realizate, la început, de

---

⁵ Expoziția este compusă din 24 de panouri din policarbonat, bunuri culturale mobile („Gazeta Transilvaniei”) și o componentă media – monitor pe care rulează spoturi publicitare contemporane. Este unul din produsele de succes ale muzeului nostru fiind etalată la Muzeul „Casa Mureșenilor” din Brașov în repetate rânduri (2009, 2012, 2013, 2016) și itinerată, la cerere, în țară, la: Muzeul de Istorie Sighișoara (2011), Muzeul de Istorie „Augustin Bunea” Blaj (2011), Muzeul de Mineralogie Baia-Mare (2012), Muzeul Brăilei (2014), ICEM Tulcea (2016).

⁶ Marinela Loredana Barna, *Publicitatea ieri și azi*, în revista „Drobeta” XXII, Seria Pedagogie muzeală, Drobeta Turnu Severin, Tipografia Universității din Craiova, 2012, pp. 10-14.

comerciantul însuși sau de tipograf și prezentau, de fapt, o poveste ce detalia produsul sau serviciul oferit. Vigneta (ilustrația) a început să fie folosită frecvent în anunțul publicitar în ultimul sfert de secol XIX, iar sloganul publicitar, în veacul următor.

Brașovul secolului al XIX-lea era cel mai mare centru comercial al Transilvaniei, cu o bogată tradiție culturală, tipografică și educațională. La jumătatea veacului, la Brașov, activau: Compania comercială grecească, înființată în anul 1678, o societate a negustorilor sași, Gremiul român de comerț levantin, înființat în anul 1826, și 150 de case comerciale românești. În „Gazeta de Transilvania”/„Gazeta Transilvaniei”, în perioada 1838-1883, doar 10% dintre comercianții ce își făceau reclamă depozitelor și produselor lor de îmbrăcăminte, încălțăminte, accesorii, erau români⁷.

Comercianții care apelau la publicitate erau numeroși și diverși. Magazinele de încălțăminte și accesorii, alături de depozitele de îmbrăcăminte ocupă un loc important în paginile Gazetei. Primul comerciant cu articole de încălțăminte ce apela la publicitate în ziarul brașovean a fost Ioan Săbădeanu (1836-1918), comerciant venit „din alte părți”⁸.

Publicația „Unirea”, An XXVIII, nr. 33 din 30 mai 1918, i-a dedicat un spațiu generos articolului „†Ioan Săbădeanu (1836-1918)”, în care Blajul i-a adus un frumos omagiu celui care „era cunoscut în toate cercurile ca bărbat de inimă, iubitor și protector al tuturor cauzelor mari ale neamului și bisericii noastre” (biserica greco-catolică – n.n.). În ziua de Paști (5 mai 1918) acesta era condus pe ultimul drum la cimitirul Groaveri de „un număr foarte mare de cunoscuți-stimători”, sicriul fiind „acoperit de un număr însemnat de cununi și jerbe de flori naturale”. La înmormântare au participat soția, eliberată provizoriu din închisoare, și fiul, înrolat în Regimentul de Infanterie 24 Brașov, actant în Primul Război Mondial.

Autorul articolului menționa și o serie de date biografice. Astfel, aflăm că Ioan Săbădeanu s-a născut la 1 martie 1836 în familia preotului greco-catolic din Kézdi-polyán (astăzi, localitatea Poian din județul Covasna). Rămas orfan de tată de la o vârstă fragedă, mama Maria a fost cea care l-a trimis la școală, la Brașov, la Liceul latino-german, loc unde l-a întâlnit ca profesor pe Iacob Mureșianu. După finalizarea studiilor, a ocupat vremelnice un post în administrația financiară a Brașovului, ca apoi, din 1857, să se dedice comerțului – „pe noua sa carieră s-a ridicat ca prin farmec” datorită calităților sale – „foarte deștept, sobru și muncitor”.

---

⁷ Idem, *Modiști reflecții în publicitatea Gazetei de Transilvania/Gazetei Transilvaniei în perioada 1838-1883*, în revista „Țara Bârsei”, serie nouă, Brașov, Tipografia S.C. Graphica Print S.R.L., nr. 10/2011, p. 67.

⁸ Sextil Pușcariu, *Brașovul de altădată*, Cluj, Editura Dacia, 1977, p. 310.

În anul 1876, s-a căsătorit cu Elena, nepoata negustorului Bucur Popp („un naționalist care luă parte activă la toate întreprinderile comune și folositoare înaintării tinerimii..., care pe lângă greutatea și sarcinile familiale poartă și sarcini din convingere nobilă pentru familia cea mare, pentru națiune și pentru sprijinirea institutelor ei”⁹) și fiica negustorului Ioan Petrovici (membru fondator al Gremiului levantin, care la 1853 avea o firmă de produse manufacturiere)¹⁰. Împreună au avut doi fii, Romulus, care a urmat cariera de comerciant a tatălui¹¹ și Remus, care a murit timpuriu.

Necrologul lui Ioan Săbădeanu, tipărit în Tipografia „Gazetei Transilvaniei” în 1918, oferă informații suplimentare – alături de profesia de comerciant, a activat în orașul de la poalele Tâmppei și în calitate de „membru al camerei comerciale, al reprezentanței comitatense și comunale precum și a mai multor instituții culturale umanitare”. Articolul din „Unirea” completează imaginea acestui om „cu inimă de aur, integru pe toată linia”, membru fondator al ASTREI și al Societății pentru fondul de teatru român, membru al curatoratului bisericii greco-catolice. De asemenea, erau amintite donațiile făcute la fondurile culturale din Blaj și Sibiu, la orfelinatele inițiate de ambele biserici, atât ortodoxe, cât și greco-catolice, dar și numeroasele ajutoare solicitate individual. Împreună cu soția sa, Elena Săbădeanu, a contribuit financiar atât la Fondul pentru ajutorarea școlărilor săraci și bolnavi, cât și pentru Masa studenților români din Brașov, fondată în anul școlar 1898-1899¹². În aceeași direcție, Săbădeanu semna un anunț publicitar în „Gazeta Transilvaniei”, An LXXI, nr. 123 din 6/19 iunie 1908, în calitate de președinte al Societății comercianților români din Brașov, anunțând acordarea de „ajutoare pentru învățăcei de la comerț”. Fundațiunea „Ioan și Elena Săbădeanu”, creată după moartea sa, cu un fond de 100.000 de coroane, a continuat demersurile făcute în timpul vieții.

În anul 1918, revista ASTREI îl amintea pe Ioan Săbădeanu la rubrica „Din viața Asociațiunii. Membri decedați”: „În cursul a. 1918 «Asociațiunea» a pierdut câțiva din membrii săi cei mai valoroși. Între aceștia amintim pe: 1. Ioan Săbădeanu, comerciant în Brașov, fost membru pe viață, ridicat prin silința

---

⁹ „Gazeta Transilvaniei”, An XVIII, nr. 64 din 10 august 1855.

¹⁰ A se vedea https://bcub.ro/lib2life/Din%20otrecutul%20romanesc_Furnica%20Dumitru%20Z_Bucuresti_1937.pdf, site accesat în 18 octombrie 2023.

¹¹ A se vedea <https://books.google.ro/books?id=ATQsAAAAAYAAJ&pg=RA1-PA141&lpg=RA1-PA141&dq=romulus+s%C4%83b%C4%83deanu&source=bl&ots=Oauyis8Wld&sig=ACfU3UoeE6ljcZcP1QDQjYDKUAjOBGOwA&hl=en&sa=X&ved=2ahUKewie167xhv2BAxV4xQIHYY6zDbY4HhDoAXoECAIQAw#v=onepage&q=romulus%20s%C4%83b%C4%83deanu&f=false>, site accesat în 17 octombrie 2023.

¹² Ion Zainea, *Școala comercială română din Brașov – pepinieră de comercianți și funcționari de bancă pentru întreg spațiul geografic național*, în „Cumidava”, XXVI, Brașov, Editura C2 Design, 2003, p. 95.

proprie la bunăstare materială, un călduros sprijinitor al tuturor întreprinderilor menite spre înaintarea poporului nostru, care și la moartea sa, întâmplată în 3 Maiu, s-a cugetat la binele obștesc, testând suma de 100.000 cor. pentru creșterea unor viitoare generații de comercianți și industriași români”¹³.

Soția sa, Elena Săbădeanu, a fost „o figură fruntașă a activității feminine din Brașov”¹⁴. În calitate de membră, și de președintă (1904-1908), a Reuniunii Femeilor Române (1850-1919), s-a implicat în ajutorarea fetelor orfane, legându-și numele de înființarea Orfelinatlui¹⁵. Din această poziție, a colaborat strâns cu membrele dinastiei Mureșianu¹⁶. La primul congres al reuniunilor de femei din anul 1913, care a avut ca scop constituirea Uniunii Femeilor Române din Ungaria, Elena Săbădeanu a fost prezentă ca președintă de onoare a Reuniunii Femeilor Române din Brașov¹⁷ și ca președintă a Reuniunii femeilor române pentru înfrumusețarea bisericii din Brașovul Vechi¹⁸. De asemenea, timp de 30 de ani a activat ca membră a „Reuniunii Femeilor Române din Brașov și Săcele pentru ajutorarea văduvelor scăpătate ortodoxe răsăritene din Brașov și Săcele”, a cărei președintă a fost și Susana Mureșanu (soția lui Andrei Mureșanu).

În anul 1916, în scurta perioadă în care Brașovul a fost eliberat de armata română, Elena Săbădeanu, alături de Maria Baiulescu și Maria Popescu, a format primul comitet în vederea constituirii Societății Crucii Roșii românești¹⁹. Pentru sprijinul acordat administrației românești din acea perioadă a fost condamnată de către Tribunalul Cluj la „3 ani închisoare, temnița grea Börtön”, în primul proces și la „2 ani și 5 luni”, în al doilea proces. Mărturia calvarului prin care a trecut a rămas consemnată în „Revista scriitoarei”, An I, nr. 3 din 1926, pp. 40-41. Datorită intervenției lui dr. Amos Frâncu, Elena Săbădeanu a primit, în aprilie 1918, un concediu de șase săptămâni. Îi rămânea veșnic recunoscătoare celui care făcuse posibil ca ea să-i aline soțului muribund ultimele clipe – „mângâiat și liniștit chiar în ziua decesului”.

---

¹³ „Transilvania”, An XLIX, nr. 1-12 din 1 decembrie 1918, p. 71.

¹⁴ „Revista scriitoarei”, An I, nr. 3/1926, pp. 40-41.

¹⁵ A se vedea <https://biblioteca-alternativa.noblogs.org/files/2013/01/SNSP-9736810127.pdf>, pp. 132-140, site accesat în 20 octombrie 2023.

¹⁶ Marinela Loredana Barna, *Mureșencele și Reuniunea Femeilor Române – prima societate românească de femei din provinciile românești*, în revista „Femei celebre ale României”, Vaslui, Editura Mega, nr. IV/2023, pp. 181-187.

¹⁷ A se vedea <https://biblioteca-alternativa.noblogs.org/files/2013/01/SNSP-9736810127.pdf>, pp. 132-140, site accesat în 20 octombrie 2023.

¹⁸ Simona Stiger, *Asociaționism și emancipare în Transilvania până la Primul Război Mondial*, Arad, Editura Fundației „Moise Nicoară” Arad, 2001, p. 91.

¹⁹ Marinela Loredana Barna, *Brașovul ocupat de armata română în paginile Gazetei Transilvaniei (august-septembrie 1916)*, în revista „Țara Bârsei”, serie nouă, Brașov, Editura Tipotex, nr. 15/2016, p. 147.

În decembrie 1918, revista ASTREI îi enumera pe Elena Săbădeanu și pe fiul acesteia, Romulus Săbădeanu, ca membri pe viață ai Despărțământului Brașov. Câțiva ani mai târziu, adunarea generală a ASTREI, de la Sibiu, din 4-5 decembrie 1927, propunea înființarea unei secții feminine cu Maria Baiulescu președintă, iar Elena Săbădeanu, membră corespondentă²⁰. În această conjunctură, Ioan Săbădeanu a fost cel mai important anunțator al Gazetei de la sfârșitul secolului al XIX-lea, promovându-și afacerea în paginile acesteia timp de 24 de ani. Acesta era amintit de Sextil Pușcariu în „Brașovul de altădată”, ca fiind un fervent cititor al Gazetei în sala de lectură a Casinei române din Brașov, o anexă a societății negustorești, alături de dascălul Aron și judecătorul Pop „care de obicei nu ridicau ochii de pe gazetă până nu isprăveau de citit și anunțurile”²¹.

Și chiar anunțurile Gazetei ne arată că, alături de Săbădeanu, activau pe piața brașoveană de încălțăminte din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, și următorii: Ioan Căpățână cu „primul magazin român” (1872), I. H. Múnz (1873) cu „Magazin de încălțăminte de Viena”, Juliu Biro (1876), George Orghidan (1879), E. Schwarze (1890), Ig. Springer „dirigintele depozitului principal al fabricii din Mödling” (1890), Friedrich Bahmüller (1891), Stein & Gámentzy (1891), maestrul pantofar Vasile Ocășianu (1891), S. Reschovsky, cu depozitul de „caloci și șoșoni” (1893) și M. Lieblich, care deschidea primul magazin de încălțăminte și îmbrăcăminte la Brașov (1895).

Ioan Săbădeanu și-a făcut publicitate în ziarul Mureșenilor între anii 1870-1893, pe parcursul a trei perioade: 1870-1874, 1879-1887, 1890-1893, majoritatea anunțurilor apărând în cadrul unor campanii publicitare, fiecare anunț fiind numerotat în partea de jos (exemplu: 1-30)²². Cea mai solidă campanie a fost cea care a debutat la finalul anului 1884 și s-a încheiat în anul următor și în cadrul căreia au fost tipărite 33 de anunțuri publicitare. Machetele publicitare aveau ca elemente de conținut: prețul, avantajele față de alte produse, satisfacțiile după achiziționare, detaliile tehnice, elementele de noutate și locul de desfacere.

Debutul campaniei publicitare a lui Săbădeanu a avut loc în anul 1870, când alături de asociatul său, H. Schwarze, comunica deschiderea unui depozit principal situat pe strada Vămii (astăzi, strada Mureșenilor), lângă Liceul latino-german. Anunțul, foarte detaliat, ne oferă informații despre mărfurile expuse: încălțăminte din piele și pâslă pentru domni, doamne, prunci și fete, pălării,

---

²⁰ A se vedea <https://centrulslavici.uvvg.ro/wp-content/uploads/2014/05/G.%20Preda%20ACTIVITATEA%20ASTRA%201918-1943.pdf>, site accesat în 18 octombrie 2023.

²¹ Sextil Pușcariu, *op. cit.*, p. 378.

²² Gazetele menționate în acest articol fac referire la primul anunț din serie.

toate aduse de la cele mai renumite fabrici ale Germaniei și nu numai. Observăm diversitatea încălțămintei descrise, care era destinată unor activități variate, cum ar fi vânătoria sau plimbarea cu velocipedul. Același depozit oferea un serviciu suplimentar: efectuarea de reparații. Clienților care comandau prin poștă li se solicita lungimea și „lărgimea” piciorului²³.

În același an, Săbădeanu, „om cu caracter, om nou”, era menționat într-o scrisoare redactată de Iacob Mureșianu și expediată la Viena fiului său, Iancu, care deținea o casă de comisioane, speditive și încasări – „Perlea&Mureșianu”. Comerciantul brașovean dorea să-și extindă afacerea și în capitală „cu pantofăria cea mai de gust și cea mai plăcută”²⁴.

Firma Schwarze și Săbădeanu a folosit, în anul 1871, prima campanie publicitară, ce a însumat șapte apariții, și în cadrul căreia au fost tipărite două machete publicitare diferite. De această dată se pune accentul pe calitatea produselor „care nu se desfac niciodată” și care erau definite de o „soliditate încă neîntrecută”. Anul 1871 aducea ca noutate primele promoții: o reducere de 5% la începutul anului²⁵ și una de 15% la finalul anului²⁶.

Datorită anunțului publicitar din „Gazeta Transilvaniei”, An XXXVI, nr. 93 din 18/6 decembrie 1873 aflăm că Săbădeanu prelua afacerea, iar „stabilimentul cel nou de încălțămintă” își desfășura activitatea „deocamdată” în strada Scheilor, mai sus de Casina Română, la numărul 142. Tot din paginile ziarului aflăm că fostul său asociat, H. Schwarze, a rămas în vechiul stabiliment din strada Vămiei unde și-a continuat activitatea comercială cu un magazin de îmbrăcăminte²⁷.

Anunțul din anul 1873 cuprindea o serie de noutăți: noul depozit al lui Săbădeanu executa la comandă orice model – „chiar și acele care până acum nu se putură produce deloc aici, d.e. pentru cavaleri și dame ghete englezești, cu tălpile cusute negru, glaben, dublu sau simplu etc.”, erau comunicate și: prețurile, diversitatea modelelor, posibilitatea rambursării produselor comandate prin poștă, comercializarea unei alifii universale pentru tămăduirea bătăturilor. Pentru fidelizarea clienților, promitea reduceri pentru cumpărătorii engros și pentru cei „cu familii numeroase care vor deveni mușterii mei”. Totodată, are loc o definiție a publicului țintă – „comandate date cu măsura, precum și reparațiile se vor efectua cu toată promptitudinea nu numai în loc, ci și pentru oricare ținut mai departe”.

O machetă publicitară redactată în limba germană s-a păstrat în Arhiva Mureșenilor. Într-o formă mai restrânsă în comparație cu cea apărută în

²³ „Gazeta Transilvaniei”, An XXXIII, nr. 7 din 15 februarie/24 ianuarie 1870.

²⁴ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 592, doc. nr. inv. 4.345.

²⁵ „Gazeta Transilvaniei”, An XXXIV, nr. 6 din 1 februarie/20 ianuarie 1871.

²⁶ *Ibidem*, nr. 91 din 6 decembrie/24 noiembrie 1871.

²⁷ *Ibidem*, An XXXVII, nr. 90 din 20/8 decembrie 1874.

„Gazeta Transilvaniei”, aceasta este o mărturie a faptului că Săbădeanu își făcea publicitate și în ziarul german al orașului, „Kronstädter Zeitung”²⁸.

În câteva luni de la preluarea afacerii, comerciantul comunica noua adresă a depozitului – strada Căldărarilor, nr. 493 (astăzi, strada Republicii), unde deschidea și un depozit de „vinuri de Ardeal”²⁹.

Suspendarea activității publicitare în perioada 1875-1878 a fost cauzată de criza economică, „cea mai cuprinzătoare, mai adâncă și mai pustiitoare criză din secolul al XIX-lea”³⁰, efectele acesteia fiind resimțite și în discursul publicitar din cea de a doua perioadă publicitară a lui Săbădeanu. Astfel, la începutul anului 1879, era subliniat faptul că prețurile enumerate în anunțul publicitar erau „se înțelege, per cassa (bani gata)”³¹. Accentul se punea acum pe prețurile moderate, pe diversitatea produselor, peste 3.000 de perechi fabricate „propriu, german și francez”. În condițiile în care, în anul 1875, la Brașov rămăseseră doar 16 angroșiști români, cei mai mulți mutându-și casele de comerț în principatele române, anunțul din 1879 încuraja susținerea de către români a „industrii naționale” și oferea o nouă reducere de 10% unei alte categorii de clienți: „profesori, învățători și studenți”. Ca element de noutate în acest an, era anunțat uleiul pentru conservarea produselor din piele³².

În anii 1884 și 1885 Săbădeanu a folosit aceeași machetă publicitară care atrăgea atenția printr-un chenar cu inscripția: „20% Toate prețurile scăzute 20%”, tipărită pe toate laturile³³.

„Schimbarea de local” era anunțată după 12 ani, pe aceeași stradă, a Căldărarilor, la nr. 485, în casa văduvei lui I. Sotiru. În noua prăvălie asortată „bine cu tot felul de încălțăminte pentru civili și militari”, cu cea mai solidă calitate și după moda cea mai nouă, vânzarea se făcea „numai pentru un câștig foarte modest”³⁴.

„Cel mai ieftin izvor pentru procurarea de încălțăminte de bărbați, dame și copii” a fost sloganul publicitar al anului 1887. Rufăria de cauciuc era noutatea anului și se comercializa la aceeași adresă „Casa lui I. Sotiru”, casă care era cumpărată de Săbădeanu până în anul 1890³⁵.

O nouă criză îi întrerupea campania publicitară la începutul deceniului al IX-lea în ziarul brașovean, și anume războiul vamal dintre România și Austro-

---

²⁸ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 540, doc. nr. inv. 10.505.

²⁹ „Gazeta Transilvaniei”, An XXXVII, nr. 48 din 12 iulie/30 iunie 1874.

³⁰ Dan Pavalache, *Cronica de Brașov*, Brașov, Editura Haco-Internațional, 2005, p. 354.

³¹ „Gazeta Transilvaniei”, An XLII, nr. 15 din 22 februarie/6 martie 1879.

³² *Ibidem*, nr. 97 din 6/18 decembrie 1879.

³³ *Ibidem*, An XLVII, nr. 250 din 25 decembrie 1884; *Ibidem*, An XLVIII, nr. 1 din 1/13 ianuarie 1885.

³⁴ *Ibidem*, An XLIX, nr. 170 din 30 iulie/11 august 1886.

³⁵ *Ibidem*, An XLX, nr. 118 din 31 mai/12 iunie 1887.

Ungaria. Pierderea pielii din Principatele Române a avut ca efecte: reducerea consumului, desfacerea mărfurilor la prețuri foarte scăzute, scăderea drastică a exportului și emigrarea a numeroase familii, precum și a unei mari părți din personalul calificat. „Astfel, dacă în 1884 meșteșugarii perieri, pielari și tăbăcari exportau în România 237 q. de încălțăminte, în anul 1889 nu se mai exportau decât 18 q.”³⁶.

Ultima perioadă publicitară, cuprinsă între anii 1890-1893, a fost caracterizată de câte o campanie anuală, desfășurată în prima parte a anului și care cuprindea o medie de zece anunțuri publicitare. Macheta publicitară din 1890 este un testimonial în care Săbădeanu, care dobândise un prestigiu în branșă, îl recomanda pe G. Olteanu, „fostul meu maestru de ghetete”, care efectua reparații „pe socoteala lui”³⁷. O specializare a mesajului publicitar o întâlnim în anul următor. Cititorul/cumpărătorul nu mai era doar informat, ci era îndemnat la acțiune: „Stai! Ce este aici? Încălțăminte aproape degeaba! Unde e? În stabilimentul de ghetete și pălării al lui Ioan Săbădeanu”³⁸. Un nou îndemn publicitar era folosit în cadrul anunțului din 1893 „Auziți și mirați-vă!” când anunța sosirea unei „mari cantități de ghetete”. Alături de o listă generoasă de produse și prețuri, amintea și celelalte servicii oferite: „apretura de piele, lac, lac auriu, kindkreme, ulei, wachs și albituri de cauciuc”³⁹.

Dovadă a faptului că Săbădeanu a fost o garanție a calității este faptul că numele acestuia era amintit de către alți comercianți români în propriile machete publicitare. Astfel, în 1889, pantofarul George Olteanu anunța: „fac cunoscut că d-l Ioan Săbădeanu la care am fost mai mulți ani angajat ca maestru, mi-a predat confecționarea de încălțăminte”⁴⁰.

Însă, primul care se folosea de numele Săbădeanu a fost negustorul George Orghidan, în 1879, când a anunțat deschiderea „unui magazin de tot soiul de încălțăminte”, numit „La cisma roșie”, pe strada Căldărarilor, nr. 540: „Bazați pe experiența unei activități de mai mulți ani în magazinul d-lui Ioan Săbădeanu unde cu deosebire G. Farkas a fost în condițiune mai mulți ani ca conducător de lucru (factor)”⁴¹.

În Brașovul secolului al XIX-lea își desfășurau activitatea mulți negustori cu numele Orghidan, până în prezent neputând fiind finalizat

---

³⁶ Gheorghe Șelaru, *Consecințe ale războiului vamal asupra economiei brașovene (1886-1891)*, în „Cumidava”, Brașov, Întreprinderea poligrafică Brașov, nr. VII/1973, p. 174.

³⁷ „Gazeta Transilvaniei”, An LIII, nr. 57 din 11/23 martie 1890.

³⁸ *Ibidem*, An LIV, nr. 73 din 31 martie/12 aprilie 1891.

³⁹ *Ibidem*, An LVI, nr. 79 din 11/23 aprilie 1893.

⁴⁰ *Ibidem*, An LII, nr. 1 din 1/13 ianuarie 1889.

⁴¹ *Ibidem*, An XLII, nr. 65 din 16/28 august 1879.

gradul de rudenie dintre aceștia⁴². Ce știm sigur despre George Orghidan este faptul s-a înrudit cu familia Mureșianu prin căsătoria cu Victoria Ioan⁴³.

În comparație cu Săbădeanu, Orghidan se află la polul opus. „La cisma roșie” nu a apelat la o publicitate constantă în paginile Gazetei. Dacă în anul 1879 a publicat doar trei anunțuri, în anul 1884 a plătit o campanie publicitară desfășurată pe parcursul celei de-a doua jumătăți a anului, care a constat în tipărirea a 30 de anunțuri publicitare. Campania publicitară a lui Orghidan s-a situat între cele două crize economice ce au afectat Transilvania în ultimul sfert al secolului al XIX-lea.

Colaborarea cu Farkas nu mai era de actualitate în anul 1884, când anunțator rămânea doar G. Orghidan. Magazinul își păstra numele, adresa și specificul: „magazinul meu de încălțăminte pentru bărbați, dame și copii cu prețuri cele mai moderate”⁴⁴.

Ambii comercianți, Săbădeanu și Orghidan, aveau imprimare pe facturile păstrate în Arhiva Mureșenilor⁴⁵ medalioanele Expozițiunii Române de la Sibiu din 1881, ca mărturie a mândriei naționale. Din cauza poziției ostile a autorităților, această laudă nu a putut fi semnalată și în cadrul machetelor publicitare publicate în paginile ziarului aflat sub atenta supraveghere a cenzurii.

Publicitatea modernă transilvăneană, ca parte vitală a unui sistem economic solid și eficient, își găsește forma de manifestare la sfârșitul secolului al XIX-lea în coloanele ziarelor vremii. Astfel, „Gazeta Transilvaniei” devine un izvor de informații care ne sprijină să creionăm viața economică și actorii acesteia din vremurile de altădată.

Lista ilustrațiilor

Fig. 1. Machetă publicitară „I. Săbădeanu” – „Gazeta Transilvaniei”, An LVI, nr. 79 din 11/23 aprilie 1893. Sursa: Muzeul „Casa Mureșenilor” Brașov.

Fig. 2. Machetă publicitară „La cisma roșie” – „Gazeta Transilvaniei”, An XLII, nr. 65 din 16-28 august 1879. Sursa: Muzeul „Casa Mureșenilor” Brașov.

---

⁴² A se vedea <https://muzeulnationaljournal.ro/?articol=2096-inginerul-constantin-c-orghidan-1874-1944-studiu-genealogic-si-istoric>, site accesat în 26 octombrie 2023.

⁴³ Victoria Ioan a fost fiica Elenei (născută Nicolau) și a lui Ioan G. Ioan. Bunica acesteia a fost Maria Păuna Nicolau, prima președintă a Reuniunii Femeilor Române, iar mătușa acesteia a fost Sevastia, căsătorită cu Iacob Mureșanu. Victoria a mai avut două surori: Maria, căsătorită cu Luca de Pruncul din Bucovina, și Elena, căsătorită cu profesorul G. Petreanu (prima căsătorie) și cu dr. Boltres (a doua căsătorie).

⁴⁴ „Gazeta Transilvaniei”, An XLVII, nr. 101 din 21 iunie/3 iulie 1884.

⁴⁵ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 550, doc. nr. inv. 4.621 (I. Săbădeanu) și dos. 540, doc. nr. inv. 10.489 (G. Orghidan).

Bibliografie

Izvoare inedite:

Muzeul „Casa Mureșenilor” Brașov, Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dosare: 592, 540, 550.

Periodice:

„Gazeta Transilvaniei”, An XVIII, nr. 64 din 10 august 1855; An XXXIII, nr. 7 din 15 februarie/24 ianuarie 1870; An XXXIV, nr. 6 din 1 februarie/20 ianuarie 1871; An XXXIV, nr. 91 din 6 decembrie/24 noiembrie 1871; An XXXVI, nr. 93 din 18/6 decembrie 1873; An XXXVII, nr. 48 din 12 iulie/30 iunie 1874; An XXXVII, nr. 90 din 20/8 decembrie 1874; An XLII, nr. 15 din 22 februarie/6 martie 1879; An XLII, nr. 65 din 16/28 august 1879; An XLII, nr. 97 din 6/18 decembrie 1879; An XLVII, nr. 101 din 21 iunie/3 iulie 1884; An XLVII, nr. 250 din 25 decembrie 1884; An XLVIII, nr. 1 din 1/13 ianuarie 1885; An XLIX, nr. 170 din 30 iulie/11 august 1886; An XLX, nr. 118 din 31 mai/12 iunie 1887; An LII, nr. 1 din 1/13 ianuarie 1889; An LIII, nr. 57 din 11/23 martie 1890; An LIV, nr. 73 din 31 martie/12 aprilie 1891; An LVI, nr. 79 din 11/23 aprilie 1893; An LXXI, nr. 123 din 6/19 iunie 1908.

„Unirea”, An XXVIII, nr. 33 din 30 mai 1918.

„Transilvania”, An XLIX, nr. 1-12 din 1 decembrie 1918.

„Revista Scriitoarei”, An I, nr. 3 din 1926.

Lucrări generale, studii și articole:

Băltescu, Mircea, *Dr. Aurel Mureșianu și „Gazeta Transilvaniei”*, în „130 de ani de la apariția Gazetei de Transilvania”, Brașov, Întreprinderea poligrafică Brașov, 1969.

Barna, Marinela Loredana, *Brașovul ocupat de armata română în paginile Gazetei Transilvaniei (august-septembrie 1916)*, în revista „Țara Bârsei”, serie nouă, număr 15, Brașov, Editura Tipotex, 2016.

Barna, Marinela Loredana, *Modiști reflectați în publicitatea Gazetei de Transilvania/Gazetei Transilvaniei în perioada 1838-1883*, în revista „Țara Bârsei”, serie nouă, număr 10, Brașov, Tipografia S.C. Graphica Print S.R.L., 2011.

Barna, Marinela Loredana, *Mureșencele și Reuniunea Femeilor Române – prima societate românească de femei din provinciile românești*, în revista „Femei celebre ale României”, nr. IV, Vaslui, Editura Mega, 2023.

Barna, Marinela Loredana, *Publicitatea ieri și azi*, în revista „Drobeta” XXII, Seria Pedagogie muzeală, Drobeta Turnu Severin, Tipografia Universității din Craiova, 2012.

Gherman, Mircea, *Date și fapte privind activitatea lui Iacob Mureșianu la „Gazeta Transilvaniei” (1850-1877)*, în „130 de ani de la apariția Gazetei de Transilvania”, Brașov, Întreprinderea poligrafică Brașov, 1969.

Micu, Bianca Luminița, *Elena Mureșianu (1862-1924). Omul și artistul*, în Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca – LX Series Historica 2021 Supliment „Femeia între tradiția și modernitatea românească (a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea). Interogații, realizări, perspective”, Cluj-Napoca, Editura Academiei Române, 2022.

Pavalache, Dan, *Cronica de Brașov*, Brașov, Editura Haco-Internațional, 2005.

Pop, Ioan Aurel, Năgler, Thomas, Magyari, András, coord., *Istoria Transilvaniei (de la 1711 până la 1918)*, Deva, Editura Episcopiei Devei și Hunedoarei, 2016.

Pușcariu, Sextil, *Brașovul de altădată*, Cluj, Editura Dacia, 1977.

Șelaru, Gheorghe, *Consecințe ale războiului vama asupra economiei brașovene (1886-1891)*, în „Cumidava”, nr. VII, Brașov, Întreprinderea poligrafică Brașov, 1973.

Stiger, Simona, *Asociaționism și emancipare în Transilvania până la Primul Război Mondial*, Arad, Editura Fundației „Moise Nicoară” Arad, 2001.

Zainea, Ion, *Școala comercială română din Brașov – pepinieră de comercianți și funcționari de bancă pentru întreg spațiul geografic național*, în „Cumidava”, XXVI, Brașov, Editura C2 Design, 2003.

Surse web:

https://bcub.ro/lib2life/Din%20trecutul%20oromanesc_Furnica%20Dumitru%20Z_Bucuresti_1937.pdf, accesat în 18 octombrie 2023.

<https://books.google.ro/books?id=ATQsAAAAYAAJ&pg=RA1-PA141&lpg=RA1-PA141&dq=romulus+s%C4%83b%C4%83deanu&source=bl&ots=Oauyis8Wld&sig=ACfU3UoeE6ljcZcP1QDQjYDKUAjOBGOwA&hl=en&sa=X&ved=2ahUKewie167xhv2BAxV4xQIHYY6zDbY4HhDoAXoECAIQAw#v=onepage&q=romulus%20s%C4%83b%C4%83deanu&f=false>, accesat în 17 octombrie 2023.

<https://biblioteca-alternativa.noblogs.org/files/2013/01/SNSP-9736810127.pdf>, pp. 132-140, accesat în 20 octombrie 2023.

<https://centrulslavici.uvvg.ro/wp-content/uploads/2014/05/G.%20Preda%20ACTIVITATEA%20ASTRA%201918-1943.pdf>, accesat în 18 octombrie 2023.

<https://muzeulnationaljournal.ro/?articol=2096-inginerul-constantin-c-orghidan-1874-1944-studiu-genealogic-si-istoric>, accesat în 26 octombrie 2023.

Magazinul de incaltaminte

Avenim onđra a aduce la cunoscutin'a onor. publicu cu distinsa stima, cã amu deschisu in
Brasiovu strad'a cãldararilor No. 540
(cas'a D-lui Trauschenfels)

„LA CISM'A ROSIA“

unu magazinul de totu soiulu de incaltaminte, si recomandamu depositulu nostru bine proviedutu cu incaltaminte pentru **Domni, Dame, Domniore** si **Copii** dupa fasonulu celu mai nou lucrate solidu si traicnu cu pretiurile cele mai moderate :

Tot-deodata ne recomandamu pentru comande dupa mesura de ori ce soi de incaltaminte sub conditiuni reale prompte si cu pretiuri forte ieftine.

Basati pe esperient'a unei activitati de mai multi ani in magazinulu D-lui Ioanu Sabadeanu, unde cu deosebire **G. Farkas** a fostu in conditiune mai multi ani cã conducetoriu de lucru (factoru), ne aflamu in placut'a pozitiune a corespunde pe deplinu tuturor recerintieloru in ori si ce directiune.

Rogandu-ne a ne dã numerosulu D-Vostre concursu, semnamu cu tãta stim'a

ORGIDAN & FARKAS,
Brasiovu strad'a cãldararilor No. 540.

NB. Comande eterne inca efectuinu realu, promptu si sfinu. 1—3

Fig. 1. Mchetã publicitarã „I. Sãbãdeanu” – „Gazeta Transilvaniei”, An LVI, nr. 79 din 11/23 aprilie 1893.
Sursa: Muzeul „Casa Mureșenilor” Brașov.

Auditi Numai **2 fl. 95 cr.** o pãrche ghebe de bãrbați și **2 fl. 85 cr.** ghebe de dame, lucrate solid, și modern din piele de vacã. **2 fl.** Cinc cãmarã 2 pãrche ghebe bune și sfine **și mirativ!**
capitã dela mine gratis o pãrche de pantofi.

In marele depou de GHETE și PĂLĂRII a lui
I. SĂBĂDEANU
Brașov, strada Porți Nr. 10

A sositã o mare cantitate de ghebe, pentru primãverã și vãrã din cele mai renumite fabrici, din Viena, Karlsbad și Budapesta de unã tãsonu nou și solidã lucrate, lucru de mãnã nu marfã de maif, pentru ori și ce etate de feburite tãsonu cu preturi forte ieftine, dar numai cu bani gata. Se vëndã pãlãrii de bãrbați și copii de flãz (pãlã) și șepci au sositã acum un bogatã asortiment.

Notese prețurile ghetelorã mai multã cautate și anume:

Ghebe de vacã cu cois pentru bãrbați	fl. 2.80 cr.	Ghebe de dame patetã de vacã	2 fl. 80 cr.
„ „ talpã dupã	3.50	„ „ „ piãgle (boate)	3. 25
„ „ acoperitã Patent	3.00	„ „ „ gema	3. 50
„ „ „ din piele de mãnãșci ou laud	4.80	„ „ „ piele patetã ou șirode de urcatã munții	3. 60
„ „ „ forte fine	5. —	„ „ „ de mãnãșci ou breata	4. —
„ „ „ piele patetã pentru urcatã munții ou șirode	4.80	„ „ „ gema ou nasturi	4. 50
„ „ „ piele de vacã pentru urcatã de Carlsbad	6.00	„ „ „ Deharden	4. 80
„ „ „ vopãlã	5.50	„ „ „ franț. Chavres ornate	5. 50
„ „ „ gema	4.50	„ „ „ ou nasturi polonese	6. 50
„ „ „ tranșeeant cherman	3.50	„ „ „ de balã	4. —
„ „ „ pentru promenade de piele patetã	3.50	„ „ „ „ brãșci casile forate inimi	3. 00
„ „ „ din piele gema	4. —	„ „ „ „ ou cois	3. 50
„ „ „ siete fine de leac	4.50	Pantofii talpãți	2—3. 00
„ „ „ de vopãlã piele naturalã de urcatã munții	3.50	„ „ „ brãșci ornati	3. —
„ „ „ de piele brãșci așterã de promenade	2.85	„ „ „ „ piele de mãnãșci pentru dame bõrãne	1. 70
„ „ „ de Drul	2.05	„ „ „ „ brãșci chagrin	1. 70
„ „ „ pentru obiectu ou talpa de gumã sãu lãrã	3.50	„ „ „ „ brãșci piele naturalã	2. 50
„ „ „ pentru hõndelã	4. —	„ „ „ „ „ piãșci	3. —
Pantofi de casã de oțel	1. —	„ „ „ „ din pentru praftã	1. 80
Pantofi de gimonãciã albi și oșeni	— 90	„ „ „ „ de saloacã leacã adãnt	2. 50
		„ „ „ „ de alãșã pentru mureșã	2. 50
		„ „ „ „ de rãșã de sticlã și piele	— 90
		„ „ „ „ de gimonãciã albi și brãșci	— 70

Ghebe de copii dela 50 cr. de fata dela 1 fl. 80 cr. in sus. Pãlãrii de bãrbați dela 1 fl. 20 cr. Șepci pentru voiaje și pentru muncitori dela 50 cr. și pãlãrii de bãșci dela 60 cr. in sus. Se potã afla totdeauna apretura de piele. Leacã, Leacã St. Petersburg renumitã in totã lumea. Comande din afarã se vor efectua promptu cu rambursã indicãndu-se mãmãrea și numãrul și calitatea incaltamintei, cari dacã nu se potrevocã, se potã schimbã.

98,1—10.

Fig. 2. Mchetã publicitarã „La cisma roșie” – „Gazeta Transilvaniei”, An XLII, nr. 65 din 16-28 august 1879.
Sursa: Muzeul „Casa Mureșenilor” Brașov.

CONTRIBUȚII LA ISTORICUL DANSULUI DE SOCIETATE BRAȘOVEAN „ROMANA”

Cristina SEITZ*

Abstract: *The article convey contributions recorded in the newspaper "Gazeta Transilvaniei", from the period 1850-1903, to the history of the "ROMANA" society dance, created in 1850 by the Romanian scholar Iacob Muresianu. Also, are presented recent activities carried out by the "Casa Mureșenilor" Museum from Brașov, which has initiated since 2007 the most ambitious revitalization program of this intangible heritage treasure from Romania, by organizing several events, exhibitions and cultural projects.*

Key words: *Iacob Mureșianu, "ROMANA" society dance, Transylvanian Romanian dance, „Casa Mureșenilor” Museum from Brașov, the newspaper "Gazeta Transilvaniei".*

Rosa soarele o desface, pe a ei foi citești *Romana*,
Joc compus din Hațegana, unde Ulpia înflorea,
Și-n Abrud în văi de munte, pe Mureș și Timișana,
Și cât Someșul cruțește a sa datină-și lăția.
Asta joacă și Olteana; așa cântă pe la noi;
Tot Românii-și are partea, când se smulge din nevoi¹

Iacob Mureșianu

La mijlocul secolului al XIX-lea, „pe vremea crinolinelor luxul era mare și cocoanele, când mergeau la bal, se urcau într-un ciubăr pe care îl purtau servitoarele cu «rudurile», căci pe jos s-ar fi murdărit pantofii de atlas, iar în trăsură s-ar fi boțit fustele înfoiate”².

Turnura, rochia purtată de doamne după 1870 „în formă de arcuri sau numai de pernițe, care dădeau o rotunjime elegantă” la care „tală era strânsă tare în corset – idealul era tală de viespe, cu șoldurile rotunde – iar pieptul ridicat și accentuat cât mai mult. Se puna mare preț pe un bust frumos la toaletele decoltate de bal [...], iar brațele goale se acopereau cu mănuși lungi de piele”. [...] La baluri se purtau încă trene – la Brașov le ziceau, ca nemțește, «șlepuri» – lungi și împodobite cu încrețituri pe margine³.

---

* Muzeograf, Muzeul „Casa Mureșenilor” Brașov; e-mail: cristinaseitz@gmail.com.

¹ Iacob Mureșianu, *Romana. Salt regulat național*, în „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, nr. 4, din 23 ianuarie 1850, p. 32. Prima dintre cele șapte strofe ale poemului.

² Sextil Pușcariu, *Șpița unui neam din Ardeal*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 1998, p. 172.

³ Sextil Pușcariu, *Brașovul de altădată*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1977, pp. 202-203.

Mănuși, evantaie, pălării, umbreluțe, bijuterii din abundență și de mari dimensiuni, completau ținuta vestimentară a doamnelor⁴. Indispensabil era „evantaiul, când mamele și surorile noastre mergeau la bal. Pe el dansatorii își scriau numele, când le angajau la un joc de coloană, ca nu cumva să fie uitați”⁵.

Dacă la București denumirea hainelor era franceză, întrucât moda venea de la Paris, la Brașov cei mai mulți termeni erau de origine germană, pentru că Viena impunea moda. Atelierul fiecărui croitor de dame avea la dispoziție jurnalul de modă „Wiener Mode”, curentul romantic ilustrând tendințele vestimentației la jumătatea secolului al XIX-lea. Coloritul era pronunțat, se purta mătase, tafta, atlas sau tul cu bogate aplicații de dantelă, volane și broderii. Negrul era culoarea dominantă a vestimentației masculine, albe fiind doar vesta, cravata și mănușile⁶. Haina de gală era fracul, pălăria se numea cilindru sau joben, iar accesoriile obligatorii erau mănușile și „nelipsit era bastonul la domni, de câte ori ieșeau din casă. Se făcea un adevărat lux cu aceste bețe: la cei vechi, de trestie și cu fildeș; la cei mai noi, de abanos sau alt lemn și cu mâner de argint sau alt metal”⁷.

Portul popular, simbolul luptei pentru burghezia progresistă de la 1848, era ținuta recomandată frecvent doamnelor pentru evenimente. Petrecerile unde „românul se știe cel puțin însuflețit”⁸ aveau ca loc de desfășurare în Brașov, sala Reduta, hotel „Europa”, hotel „Orient”, nr. 1, „Schützen-haus” (Casa de tir), hotel „Central, nr. 1” ș.a.

Cultura muzicală făcea parte din idealul educațional al epocii. Nu puteai fi un om manierat fără elementare noțiuni muzicale. Alături de muzică, dansul de societate era obligatoriu⁹. Dansurile populare tradiționale specifice fiecărui popor ajutau la o mai bună înțelegere a culturii, oamenilor, valorilor și tradițiilor lor. Românii care executau dansurile în cadrul evenimentelor sau sărbătorilor majore considerau că „dacă alte popoare țin la muzica și jocurile lor, ca la o avere națională, datori suntem și noi a le întrebuința pe ale noastre și a îngriji de ele, ca de o moștenire scumpă, mai ales acum, când ele – jucate bine, uniform și regulat, și dacă se poate în costum național – atrag atenția tuturor străinilor, care au ocazia a le vedea”¹⁰.

---

⁴ Adina Nanu, *Artă, stil, costum*, București, Editura Noi Media Print, 2007, p. 200.

⁵ Sextil Pușcariu, *Brașovul de altădată...*, p. 200.

⁶ Adina Nanu, *op. cit.*, p. 198.

⁷ Sextil Pușcariu, *Brașovul de altădată...*, p. 200.

⁸ „Gazeta Transilvaniei”, Anul LXXI, nr. 182, 20 august/2 septembrie 1908, p. 3 (în continuare se va cita: G.T.).

⁹ Cristina Seitz, *ROMANA – dans de societate brașovean*, în „Anuarul Muzeului Municipal Câmpulung Muscel”, 2015.

¹⁰ G.T., Anul LXV, nr. 202, 14/27 septembrie 1902, p. 6.

Aflată sub dominație străină, în Transilvania se dezvoltă o puternică mișcare națională, iar aspirația intelectualilor transilvăneni a fost să impună un dans care să constituie echivalentul național al dansurilor aflate la modă: valsul, la origini dans austriac țărănesc, contradansul, dans popular englez, cadrilul (quadrille), dans popular francez, polca, dans popular de origine cehă, mazurca, dans popular polonez ori hora românească. Aceste dansuri, celebrând diferite culturi și reflectând rădăcinile lor culturale, făceau parte din programele de dans ale timpului.

Animat de dragostea pentru folclorul românesc și sub impulsul momentului istoric, Iacob Mureșianu¹¹ compunea, în toamna anului 1849, elegantul dans de salon ROMANA¹², opus „facilului dar răspânditului Quadrille la modă”¹³.

„Iată ce: vreau să compun un dans românesc de salon, și-mi trebuie muzica. Pentru aceea, fii bun și pune pe note câte îți voi cânta, și de câte îți vei aduce aminte și d-ta. D-l Emilian, în a cărui inimă încă se nutreau asemenea dorințe, află de bună această ocaziune, pentru a compune ceva românesc, și punându-se la pian, a început a pune primele melodii românești, dându-le adevăratul caracter național luat din popor în toată fidelitatea”¹⁴ declara Iacob Mureșianu invitaților săi Ștefan Emilian¹⁵, George Barițiu¹⁶ și Vasile Oroian. În demersul lui a fost ajutat de profesorul Ștefan Emilian și de maestrul coregraf Francisc Kamauf¹⁷.

---

¹¹ Iacob Mureșianu (1812-1887), originar din Rebrîșoara, Maramureș, a fost profesor și director, timp de 40 de ani, la Liceul latino-german din Brașov; redactor și director, din anul 1850, al „Gazetei Transilvaniei”, primul ziar politic românesc din Transilvania; inițiator al mai multor instituții de cultură; din 1877 membru al Academiei Române, numit „cel mai distins publicist și apărător al drepturilor noastre naționale”.

¹² Pentru alte informații privitoare la acest subiect vezi și Lorena Domocos, *O contribuție originală brașoveană la istoria dansului de societate european: ROMANA*, în „Revista ASTRA”, serie nouă, Anul IV(XLVII), nr. 3-4 (335-336)/2013, pp. 80-87.

¹³ Mircea Gherman, *Date și fapte privind activitatea lui Iacob Mureșianu la «Gazeta Transilvaniei» (1838-1877)*, în „130 de ani de la apariția Gazetei de Transilvania”, Brașov, 1969, p. 83.

¹⁴ Un martor ocular, *Istoricul Renașterii jocurilor (danșurilor) noastre naționale Romane, Romanul și Bătuta precum și a muzicii și a teatrului românesc în Transilvania*, Tipografia Națională strada Alexandri, Iasii, 1886, p. 5.

¹⁵ Ștefan Emilian (1819-1899) originar din Bonțida, județul Cluj, absolvent al Academiei Cezaro-Crăiești a Artelor Frumoase din Viena, a fost arhitect, profesor și muzician. A compus muzica pentru mai multe vodeviluri, mare iubitor de folclor, el stimulează interesul comunității locale brașovene pentru dansurile populare, aducând la Brașov călușeri vestiți.

¹⁶ George Barițiu (1812-1893), originar din Jucu de Jos, comitatul Cluj, a fost un istoric și publicist român transilvănean, întemeietorul presei românești din Transilvania, deputat din 1861 în Dieta Transilvaniei.

¹⁷ Până în prezent investigațiile noastre cu referire la activitatea maestrului de dans Francisc (Franz) Kamauf nu au fost încununete de succes, pe lângă manuscrisul, aflat în Arhiva Mureșenilor, doc. nr. inv. 17.591, care cuprinde descrierea dansului ROMANA folosind însemne coregrafice, am mai găsit în volumul III al „Hronicului muzicii românești”, autor Octavian Lazăr Cosma, menționat faptul că în 2 ianuarie 1812 trupa de teatru a lui Carol Florescu și lui Franz Kamauf în colaborare cu instrumentiștii brașoveni „a interpretat uverturile: Fuchs – Gutenberg, Donizetti – Fiica regimentului, precum și liedul Das Ständchen de Schubert”.

„«Romana» s-a compus în casele proprii ale lui Iacob Mureșianu, în localul unde se afla azi Redacțiunea «Gazetei Transilvaniei». S-a jucat pentru prima oară în iarna anului 1850, la balul din Brașov aranjat de întemeietorul în folosul «Reuniunii femeilor române» de acolo. Este un joc prin excelență național român, compus din cele mai alese piese istorice și populare”¹⁸.

„Gazeta Transilvaniei”, nr. 7 din 29 ianuarie 1850, consemna în paginile ei prima reprezentare a dansului sub denumirea de „salt național”, la picnicul din duminica de 22 ianuarie 1850. După această dată, Iacob Mureșianu denumea suita coregrafică ROMANA, numele constituind de fapt acronimul figurilor care compuneau dansul: „Rosa”, „Octavia”, „Mureșana”, „Augusta”, „Nimfa” și „Amata”. Dansul de coloană adapta figurile coregrafice ale unor jocuri populare românești: *Ardeleana*, *Hațegana*, jocul bănățean *Pe picior*, *Învârtita* și *Brașoveanca*. Dansul a fost compus din „melodiile unor dansuri populare culese de Iacob Mureșianu-tatăl de prin părțile Hațegului, Abrudului, din Banat, de pe Someș și Olt – îmbinarea lor într-o suită coregrafică constituind un eveniment cu adevărat senzațional”¹⁹.

Iacob Mureșianu publica în suplimentul literar „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, nr. 4 din 23 ianuarie 1850, o descriere în versuri, în cinci strofe, a dansului ROMANA, iar în cea de-a șasea sunt prezentate figurile dansului:

„Rosa’ncepe pe sub mână, balansează, trece-n hori;
Octavia mbrățișează, schimbă dama-ntre feciori;
Mureșana mai distinge junele ce-l înfocat;
Augusta cu două verguri se-nvârtește balansat;
Nimfa aspră din natură, îi înșiră la un loc;
Amată e, că s’niéptă, ’nșeală, ’nvârte ca din foc”.

O descriere cu privire la „jocurile noastre naționale” oferea Isidor Dopp din Mediaș:

„Una dintre plăcerile cele mai mari ale oricărui popor este jocul sau dansul. Tinerimea joacă cu toată căldura sufletului, și îndată ce aude o arie de dans, inima-i palpită cu putere, fără voie vârful piciorului începe a bate tactul. Dansul urmează în toate anotimpurile fără deosebire: iarna și vara; primăvara ca și toamna. Iarna e destinat balurilor mari și frumoase sau așa numitelor «Serate dansante»; primăvara se joacă foarte mult la nunți; vara vin maialurile plăcute, care de comun se fac sub cerul liber, în mijlocul unei pădurice drăguțe sau în șurile acomodate pentru dans. Nu mai puțin se dansează toamna. Dansurile acestea sunt de multe feluri; sunt dansuri melancolice, sălbatice, nepăsătoare ca și poporul din sânul căruia și-a luat viața. Românul încă-și are dansurile sale care, Doamne, multu-s mândre și frumoase [...] Dintre toate

¹⁸ *Culegere de extrase din publicistica despre Aurel Mureșianu și familie*, în Arhiva Mureșenilor, fond Mureșeni, dos. 742, doc. nr. inv. 19.450.

¹⁹ Gheorghie Merișescu, *Iacob Mureșianu (Viața și opera)*, București, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor din Republica Socialistă România, 1966, pp. 43-44.

însă, cele mai vestite jocuri românești sunt: «Romana», «Călușorul» și «Bătuta». Aceste jocuri pe lângă frumusețea variantelor figuri ce conțin, sunt atât de impunătoare, încât tot străinul trebuie să se închine cu respect înaintea lor”²⁰.

Dansul ROMANA reprezenta o contribuție originală românească la opera coregrafică a dansurilor de societate europene, la modă în secolul al XIX-lea. Bal, petrecere cu joc, producțiune teatrală urmată de dans, petrecere dansantă, producțiune declamatorică teatrală urmată de joc, petrecere cu joc, serată muzicală, carnaval, petrecere populară, convenire familiară, concert împreunat cu dans, maial, boston, erau evenimentele, de cele mai multe ori cu scop filantropic, la care era invitat publicul prin intermediul anunțurilor publicate în „Gazeta Transilvaniei”²¹. Acțiunile caritabile erau organizate în favoarea sprijinirii diferitelor cauze sau instituții: școlarii români, școlari săraci de la școli confesionale române (pentru procurarea de cărți), fondul ziaristilor români, școala românească gr. or. (pentru procurarea de rechizite), ajutorarea bisericii greco-catolice, fondul văduvelor și al orfanilor din localitate, fondul bibliotecii publice, Reuniunea Femeilor Române, Societatea de lectură română, Asociațiunea literară română ș.a.

Evenimentele filantropice erau planificate de: „inteligența română” din diferite localități, Reuniunea meseriașilor și comercianților „Andreiana”, tinerimea română, Reuniunea Femeilor Române, tinerimea studenților, corul seminariștilor, tinerimea studioasă, tinerii meseriași, Societatea de lectură a studenților, Reuniunea științifică, Casina militară, Reuniunea română de muzică și cântări, Clubul de scrimă al garnizoanei din Brașov, Societatea „Clubul Român” din Viena, Reuniunea soldaților români, Tinerimea teologică, Societatea muzicală română „Doina” T-Severin, Corporațiunea meseriașilor ș.a.

Deseori anunțul evenimentului preciza că aportul peste taxa de intrare se va „primi cu mulțumiri și se va publica”. În majoritatea cazurilor, la finalizarea acțiunii caritabile, aranșatorii petrecerilor sau comitetul aranșator trimiteau spre publicare dări de seamă, liste de colectă și mulțumiri publice, în care menționau contributorii și valoarea acordată.

---

²⁰ G.T., Anul LXV, nr. 202, 14/27 septembrie 1902, p. 6.

²¹ „Gazeta de Transilvania”, primul ziar politic românesc din Transilvania, a apărut la 12 martie 1838, la Brașov, sub redacția lui George Barițiu. În 1850 a intrat în proprietatea profesorului și publicistului Iacob Mureșianu (1812-1887), cu titlul schimbat de „Gazeta Transilvaniei”. Din 1878, noul director și redactor al ziarului a fost fiul, Aurel Victor Mureșianu (1847-1909), primul ziarist profesionist din Transilvania. Sub conducerea lui ziarul a devenit primul cotidian românesc din Transilvania și a fost tipărit în cadrul tipografiei „A. Mureșianu”, începând cu 1888. După deces, soția, Elena Mureșianu (1884-1924), a preluat conducerea și, în 1911, din motive financiare, vinde publicația. În anul 1845 ziarul a fost înlocuit de oficiosul Partidului Comunist Român, „Drum Nou”. Seria nouă a „Gazetei de Transilvania” a apărut la 23 decembrie 1989, iar ultimul număr a fost tipărit în 26 iunie 2009.

În martie 1850, Iacob Mureșianu avea ideea înființării Reuniunii femeilor române (în continuare R.F.R.), asociație cu caracter cultural ce avea ca scop sprijinirea educației orfanilor în urma Revoluției din 1848²². „În 1849 Maria Nicolau²³ lansa un manifest către femeile române din Brașov pentru înființarea unei societăți – «reuniuni» – a femeilor române. E cea dintâi societate de acest fel la noi, care a dezvoltat una din cele mai frumoase activități, înființând, între altele, internatul de fete din Brașov²⁴. Protocolul de înființare a R.F.R. preciza că „din îndemnuri și sfaturi și promisiul ajutor al ginerelui meu Iacob Mureșianu am întreprins în 15 decembrie 1849 a pune în lucrare prin consfătuiri și îndemnuri între femeile române din Brașov, o societate sau Reuniune de femei pentru ajutorul creșterii fetițelor orfane și sărace²⁵”.

Configurația istorică și interesul stârnit de această asociație au condus la afirmarea identității naționale, la prezentarea valorilor culturale în fața autorităților și populației germane și maghiare prin organizarea de conferințe, întâlniri și baluri de „Reuniune”.

În mod oficial, ROMANA s-a dansat la balul R.F.R., în 31 ianuarie 1851, și, prin coincidența lui cu înființarea societății, a rămas jocul preferat la faimoasele baluri ale Reuniunii. După apelul la „simțul filantropic și național al publicului”, „Gazeta Transilvaniei”, nr. 11 din 5 februarie 1851, anunța venitul balului în valoare de 192 fl. 22 cr. și adresa mulțumiri publice celor 306 persoane, dintre care 13 oficiali prezenți la bal²⁶. Frecvent, întâlnirile „Reuniunii”, organizate pentru strângere de fonduri, aveau ca locație saloanele lui Iacob Mureșianu sau ale altor cărturari²⁷.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în Brașov, negustorii români „formau o clasă socială înstărită, doritoare de cultură și cu o conștiință națională trează, alimentată de «Gazeta Transilvaniei» și de contactul cu tinerii profesori de la de curând întemeiatul liceu românesc (astăzi, Liceul «Andrei Șaguna»). Aceasta era vremea când la «Casină» se aduna toată elita

---

²² Aurel A. Mureșianu, *Album comemorativ*, 1913, p. 23, în Arhiva Mureșenilor, fond *Mureșeni*, dos. 77, doc. nr. inv. 17.635.

²³ Maria Nicolau (1801-1860) a fost prima președintă a Reuniunii Femeilor Române. Căsătorită cu negustorul Dimitrie S. Nicolau a fost mama Sevastiei (1824-1879), căsătorită în 1840 cu profesorul Iacob Mureșianu (1812-1887).

²⁴ Sextil Pușcariu, *Spița unui neam din Ardeal...*, p. 175.

²⁵ G.T., Anul LXIV, nr. 202, 4/17 februarie 1901, p. 1.

²⁶ Marinela-Loredana Barna, *Primii 25 de ani de publicitate din activitatea Reuniunii Femeilor Române din Brașov reflectată în Gazeta Transilvaniei (1850-1875)*, în „Țara Bârsei”, Brașov, Tipărit Graphica Print S.R.L., nr. 9/2010, p. 96.

²⁷ Dan Pavalache, *Cronica de Brașov*, Brașov, Editura Haco International, 2005, p. 325.

societății românești, când balurile și «convenirile sociale» erau în floare, când «Reuniunea Femeilor Române» se îngrijea de internatul de fete [...]»²⁸.

În istoria jurnalisticii române din Ardeal, „Gazeta Transilvaniei” („Gazeta lui Mórașan”²⁹) ocupa un loc de frunte știut fiind că

„...ceea ce lipsea cu desăvârșire «Gazetei» era partea senzațională – asasinat, furturi, escrocherii, sinucideri, incendii, copii găsiți, certe urmate de bătaie etc. [...] Adevărat că asemenea lucruri se întâmplau mai rar la noi, dar chiar când corespondenții le aminteau, o făceau fără să insiste asupra amănuntelor, dintr-un fel de decență gazetărească ce nu dădea faptului divers spațiul rezervat în gazetă unor lucruri mai importante. Cititorii aveau o mare încredere în ceea ce citeau. Ceea ce se tipărea era sfânt. [...] Exista însă buna-credință și simțul răspunderii pentru cele publicate»³⁰.

Ziarul Mureșenilor prezenta cu predilecție pe ultimele pagini

„[...] corespondențele cu știri despre mișcarea culturală din orașele și satele mai mari ale Ardealului, la care ținea și directorul (n.n. dr. Aurel Mureșianu) și cititorii, corespundeau cu ideea ce și-o făcuse jurnalul românesc din Ardeal despre menirea presei [...] înființarea unei bănci, sau zidirea unei biserici sau școli în cutare sat din Țara Bârsei, sau reprezentația teatrală a «tinerimei studioase» din Abrud sau Turda, erau evenimente ce nu puteau fi trecute cu vederea»³¹.

Ultima pagină a Gazetei găzduia, în numărul de miercuri, anunțul organizării balului R.F.R. peste doar patru zile, în 16/4 februarie 1852³². Festivitatea de deschidere a balului filantropic a început la ora 8 seara, iar sala Redutei din Brașov a fost decorată „cu cele mai prețuite decorațiuni ale membrilor «Reuniunii»: – În fruntea redutei stă înălțat portretul Maiestății Sale Împăratul nostru Francisc Iosif I, [...] De-a dreapta și de-a stânga erau portretele preaînălților Părinți ai Maiestății Sale, ale preaînălților frați și rudenii. În ambele părți laterale rămânea portretul Serenității Sale Domnului guvernator principe Carol de Schwarzenberg și al nemuritorului – fost guvernator – Ludovic de Wohlgemuth, căruia «Reuniunea» are de a-i mulțumi cu dulce aducere aminte viața sa! – De aici urmau binefăcătorii «Reuniunii» parte în portret cum fu al prea-sfinției sale Dlui episcop Andrei Șaguna, parte în inscripțiuni, lipsindu-i Reuniunii cu durere cadrele respectivilor zeloși binefăcători cum fu: inscripțiunea mării și binefăcătoarei familii a națiunii noastre L. Baron de Sina [n.n. Simeon Gheorghe de Sina]; Excelența Sa D. episcop al Urbei-mare Vasile Erdeli; Preasfinția Sa episcopul Făgărașului Alexandru Sterca Șuluțiu [...]. Față cu frontariul acesta era

²⁸ Sextil Pușcariu, *Spița unui neam din Ardeal...*, p. 112.

²⁹ *Ibidem*, p. 262.

³⁰ Sextil Pușcariu, *Brașovul de altădată...*, p. 227.

³¹ *Ibidem*, pp. 228-229.

³² G.T., Anul XV, nr. 9, 30 ianuarie 1852, p. 22.

înălțată altă pajură împărătească, sub care se afla cu litere elegant făcute și învăscute cu flori chiar din mâinile laudabilelor dame ale «Reuniunii» inscripțiunea: «Reuniunea F.R.» și la mijlocul ei, portretul mult respectatei binefăcătoare patroana, al Excelenței Sale Doamnei baroneze Sofia de Wohlgemuth [...] și ilustrele familii Mocionii și Hurmusachi.” Peste 400 de participanți au petrecut până la ora 4 dimineața³³.

„Gazeta Transilvaniei”, nr. 5 din 19 ianuarie 1853, menționa venitul de 184 de florini obținut la balul R.F.R., după vânzarea a 339 de bilete, iar spesele (cheltuielile) au fost cu: sala și muzica – 120 de florini, tipărirea biletelor, ajutor pentru decorarea sălii – 18 florini, alte amănunte la decorarea sălii – 17 florini³⁴.

În anul 1854, comitetul de organizare a balului R.F.R., asemănător exemplului oferit de balurile europene, relua îndemnul de achiziționare a biletelor, în scop filantropic, chiar și de către cei care nu puteau, din diferite motive, să participe³⁵.

În 14 ianuarie 1861, R.F.R. anunța organizarea, în 22 ianuarie, a balului asociației³⁶. Patru zile mai târziu, pe ultima pagină a Gazetei o „Înștiințare” anunța organizarea duminică, 22 ianuarie 1861, în sala Reduta, a evenimentului – „UN BAL în folosul fetițelor române rămase în 1848-1849 orfeline”. Prețul biletului de intrare era de 1 florin, 60 creițari³⁷. La 25 ianuarie aflăm că balul Reuniunii Femeilor Române care de la înființare s-a numărat „întotdeauna între cele mai brilante; câte se făcură de atunci în Brașov ieși și astădată cu atât mai splendid și mai plăcut, cu cât, văzurăm atât între juni cât și între sexul frumos un fel de ambiție onorabilă: care de care să aibă un costum național mai nimerit și mai elegant”. Considerând că „onoarea și stima unei națiuni se reprezintă prin nedezlipita îmbrățișare a portului și suvenirilor ei, bravura junilor oaspeți români, carii, nepăsându-le de depărtare și asprimea iernii veniră vreo zece inși din Sibiu și aduseră cu eleganțele lor costumuri naționale foarte mult la splendoarea balului și ambiția de a fi român și în fapte și în purtare, ordinea cea liniștită și plăcută, îmbălsămată cu o muzică atrăgătoare și cu jocul Romana jocată de mai multe ori, toate acestea fură tot atâtea momente, care entuziasmau pe orice naționalist”. Se preciza că „la pauză, apoi prin toaste ridicate de cunoscutul nostru bărbat [n.n. Jacob Mureșianu] se mulțumi publicului în 3 limbi pentru călduroasa împărtășire la scopul balului acesta filantropic”. Petrecerea s-a încheiat la 5 dimineața³⁸. În 11 februarie, „Gazeta

³³ Idem, Anul XV, nr. 11, 6 februarie 1852, p. 4.

³⁴ Marinela-Loredana Barna, *art. cit. în loc. cit.*, p. 96.

³⁵ *Ibidem*, pp. 96-97.

³⁶ G.T., Anul XXIV, nr. 4, 14 ianuarie 1861, p. 18.

³⁷ Idem, Anul XXIV, nr. 5, 18 ianuarie 1861, p. 22.

³⁸ Idem, Anul XXIV, nr. 7, 25 ianuarie 1861, pp. 29-30.

Transilvaniei”, nr. 12 publica o dare de seamă și preciza cele 379 de bilete vândute (dintre care 11 persoane nu au participat la petrecere); venitul balului în valoare de 322 de florini, 6 creițari și enumera cheltuielile: sala Redutei – 100 de florini, muzica – 45 de florini, 48 de pungi de lumânări de stearin – 42 de florini, 42 de creițari, tipografi Romer et Kamner – 16 florini, decorarea sălii – 26 de florini, 15 creițari, oglinzile de la Bomches – 22 de florini, anunțarea gazetei germane – 1 florini, lucrurile și parfumări toaletă – 6 florini, 93 de creițari, flori și altele – 3 florini, Montaldo pentru confetării cotilion – 11 florini, slujitori bilete și madamei din toaletă, împărțitul afișelor și cheltuieli mărunte – 28 de florini³⁹.

O corespondență⁴⁰ din Blaj oferea informații cu privire la balul român organizat în beneficiul „Gazetei Transilvaniei”. Participarea a fost mulțumitoare, chiar dacă timpul nefavorabil a limitat participarea; zăpada topită a provocat mari inundații, a distrus ambele poduri peste Târnave, a întrerupt comunicarea către Alba Iulia, Teiuș și Abrud. În pofida acestei situații, „domnițele noastre se prezentară mare parte în elegantul costum național” apreciate fiind că știu „prețui și îmbrățișa cu căldură tot ce e național, și își ține de mândrie precum prin sentimente, așa și prin costum a corespunde numelui de adevărat român”. Aflăm că „petrecerea fu inspirată de o franchețe și cordialitate”, iar „între alte jocuri se executară din partea tinerimei și jocurile naționale: «măreția Romana și eroicul Romanu»”. Spre mulțumirea participanților, balul s-a încheiat în zorii zilei.

„Gazeta Transilvaniei”, nr. 1 din 2 ianuarie 1862, la pagina 4 anunța programarea Balului R.F.R. pentru duminică, 26/14 ianuarie 1862, în sala Reduta, cu tariful de intrare de 1 florin, 50 de creițari. Anunțul era repetat în 6 ianuarie 1861, sub titlul „Bal filantropic!” organizat de comitetul R.F.R., în sala de dans a teatrului cetății⁴¹. În pofida asprimii iernii, care a făcut ca la petrecere să fie prezente puține familii de alte naționalități, venitul net obținut a fost de 198 de florini, 54 de creițari⁴².

Profesorul blăjean Alexiu Viciu consemna faptul că între anii 1864-1874 la maiorul anual al studenților, organizat la Blaj, în cinstea zilei de 3/15 mai 1848, se dansa ROMANA⁴³.

„Jocul național «Romana» pretinde o exactitate originală între cavaleri și damele române!” nota rubrica „Noutăți diverse” cu referire la recentul bal al R.F.R., organizat în 5 februarie 1873, care a fost „cât se poate de plăcut nu

---

³⁹ Marinela-Loredana Barna, *art. cit. în loc. cit.*, p. 97.

⁴⁰ G.T., Anul XXIV, nr. 14, 18 februarie 1861, p. 61.

⁴¹ Idem, Anul XXV, nr. 2, 6 ianuarie 1862, p. 8.

⁴² Idem, Anul XXV, nr. 6, 21 ianuarie 1862, p. 23.

⁴³ Adrian Solomon, *Învățămintul muzical blăjean*, Editura Buna Vestire, Blaj, 2003.

numai pentru eleganța toaletelor, ci mai cu deosebire pentru publicul ales din toate plasele societății Brașovului”⁴⁴.

În luna decembrie, Gazeta își anunța cititorii că de la 1 ianuarie 1878 „direcțiunea politică și redacțiunea” vor fi preluate de doctorul în drept Aurel Mureșianu, fiul lui Iacob Mureșianu, reîntors în patrie de la Viena⁴⁵.

La succesul de care s-a bucurat Balul R.F.R., redacția „Gazetei Transilvaniei” adresează, în nr. 6 din 22 ianuarie/3 februarie 1878, propunerea „de a îndemna pe tânăra noastră generație, ca să se intereseze mai mult de jocurile noastre naționale, căci spun sincer «Romana» din balul în chestiune ne impune categoric interesul acesta”⁴⁶.

La maialul Școlilor române centrale din Brașov, organizat în 4/16 mai 1878, în pădurea Stejărișului, elevii de gimnaziu au format „un cerc mare și jucară *Călușarul*, cu o precizie demnă de toată lauda. După aceasta s-au continuat celelalte jocuri, între care și *Romana*”⁴⁷.

Comitetul de primire la Adunarea generală a Societății pentru fondul de teatru român invita, în 17 noiembrie 1878, de la ora 20.00, la balul organizat în favoarea Societății pentru fondul de teatru român și al soldaților răniți în Bosnia. Prețul de intrare era de 1 florin/persoană și 2 florini/familie. Se preciza că „jocurile vor începe cu *Ardeleana*, *Romana* se va juca de 2 ori înainte și după pauză, iar între pauză se va juca *Călușerul* și *Bătuta* de 16 perechi. Balul se va fini cu jocul *Hațegana*”⁴⁸. „Un blăjean” trimitea o descriere a evenimentului, publicată în nr. 91 al „Gazetei Transilvaniei”, din 28/16 noiembrie 1878. Acesta relatează: „Dar ceea ce a lăsat încântați și uimiți nu numai pe toți oaspeții, ci îndeosebi pe întreaga populație a Albei-Iulia, a fost splendidul bal, aranjat în 17 seara în sala mare de dans din chioșcul promenadei din oraș. Nu a mai fost și nu va mai fi, nu s-a mai văzut și nu se va mai vedea în Alba-Iulia. Acesta a fost aprecierea tuturor despre acest bal. Ordinea exemplară, grandiozitatea decorării sălii, participanții ne mai văzută de numeroși, încât Quadrillele și *Romana* peste o sută de perechi le-au jucat, toate aceste ne însuflețeau. Însă ceea ce a făcut măreț și de neuitat acest bal, au fost eroii serii, *Călușerii*”⁴⁹.

Reuniunea femeilor române gr. or. din Făgăraș organiza, la 1 februarie 1900, în sala mare a hotelului „Lauritsch”, o „petrecere costumată împreună

⁴⁴ G.T., Anul XXXVI, nr. 7, 5 februarie/24 ianuarie 1873, p. 4.

⁴⁵ Idem, Anul XL, nr. 101, 25 decembrie 1877, p. 1.

⁴⁶ Cristina Seitz, „Țara piere de tătari, ei joacă cu lăutari?” – petreceri publice reflectate în Gazeta Transilvaniei (1877-1878), în „Țara Bârsei”, Brașov, Design 2 Prepress S.R.L., nr. 18/2019, p. 41.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 42

⁴⁸ *Ibidem*, p. 44.

⁴⁹ *Ibidem*.

cu Bazar”. Trei zile au fost necesare pentru decorarea sălii la care a participat „elita societății, elita militară și funcționară a Făgărașului și aproape întregul comitat, fără deosebire de naționalitate”. După bazar și șezătoare, a urmat dansul: 11 învățători „îmbrăcați curcănește au jucat «Călușerul» și «Bătuta» [...] Și apoi tot publicul s-a înșirat la o horă – dar ce zic o horă – la *trei* hore, căci cât e de mare sala «Lauritsch», totuși n-a încăput hora într-un cerc, ci a trebuit să se formeze trei cercuri. [...] A urmat apoi ordinea de dans obișnuită. «Romana», ca nici când la Făgăraș, s-a jucat în două coloane. Și mulțumită probelor anterioare *condusă de d-na presidentă* [n.n. Maria Dan], s-a dansat cu precizie, care foarte puțin a lăsat de dorit. Sperăm, ca d-na presidentă și în viitor va sprijini instruirea tinerimei în acest joc național istoric al nostru. Și așa s-a jucat, s-a petrecut, s-a conversat și a fost o bucurie, o dragoste și o petrecere, cum rar se vede”⁵⁰.

O rubrică care s-a dovedit de succes și în cazul Gazetei era Foiletonul „Gaz. Trans.”. Inserat în partea inferioară a ziarului, conținea un articol sau fragment de roman, cu subiecte diverse și plăcute cititorilor; Sextil Pușcariu își amintea cum „exemplul «Tribunei»⁵¹ fu imitat și de celelalte gazete românești, care dădură o importanță din ce în ce mai mare foiletonului”⁵².

Ca preambul la festivitățile jubiliare ale R.F.R., în ianuarie 1901, foiletonul „Gazetei Transilvaniei” recomanda și celebrarea jubileului dansului „ROMANA”, rememorând geneza dansului din perioada în care românii au început „să introducă încet, încet în mijlocul lor moravuri ale lumii civilizate apusene”, iar „ideea de a se compune și un dans român de coloană, care să reprezinte și să unească în sine cele mai populare jocuri naționale românești de la noi, s-a făcut curând faptă”⁵³.

Numărul de Duminică⁵⁴, dedicat în exclusivitate jubileului R.F.R., prezenta festivitățile: parastas, depunere de coroane în onorarea întemeietorilor și binefăcătorilor Reuniunii, ședință festivă, discursuri rostite de președinta Agnes Dușoiu, Elena A. Mureșianu și Maria Baiulescu; în încheiere, dirijorul brașovean George Dima a condus corul acompaniat de orchestră. Sala Reduta, decorată de sărbătoare, a fost gazda balului jubiliar al Reuniunii, „cel mai frumos și mai elegant dintre balurile date aici”. Înainte de pauză, s-a dansat „ROMANA jubiliară” care „a format culmea petrecerii. Deodată, la un semn dat de muzică cu fanfarele, au intrat în sală 18 perechi, damele în costum național reprezentând porturile din toate ținuturile. În admirația generală și între vii aplauze, aceste perechi au format

⁵⁰ G.T., Anul LXIII, nr. 28, 6/18 februarie 1900, p. 4.

⁵¹ Ziar politic fondat la Sibiu, în 1884, de Ioan Slavici.

⁵² Sextil Pușcariu, *Brașovul de altădată...*, p. 256.

⁵³ G.T., Anul LXIV, nr. 22, 28 ianuarie/10 februarie 1901, p. 1.

⁵⁴ Idem, Anul LXIV, nr. 26, 4/17 februarie 1901, pp. 1-5.

o coloană de-a lungul sălii, pe când în fond străluceau deasupra muzicii în flăcări de gaz cuvântul «Romana» și cifrele 1851-1901. Deodată începu muzica să cânte jocul și nu mai încetă până ce figurile și rondourile se terminară, sub un aspect feeric produs de culorile costumelor și luminilor celor multe”⁵⁵.

Rubrica „Știri locale” consemna petrecerea organizată de Reuniunea femeilor pentru ajutorarea văduvelor sărace din Brașov și Săcele, în 31 decembrie 1902, la sala Reduta. A fost prezent un public distins, dintre care s-au remarcat președinta Bălașa Blebea, fișpanul contele Ștefan Lazăr cu soția, generalul Tappeiner, primarul Hiemesch, reprezentanți ai corpului ofițeresc. „Animația a fost mare și s-a dansat cu multă vioiciune până în spre dimineață. Oaspeții, care nu mai văzuseră «Romana», urmăreau cu atențiune acest interesant și frumos dans național”⁵⁶.

Complexitatea dansului conducea la imprecizii și erori în executarea figurilor dansului și, necesitatea programării, în sala albastră a „Redutei”, a unor repetiții⁵⁷ ale dansului ROMANA, pentru petrecerea proiectată de tinerimea din Brașov. Rubrica „Știrile zilei” anunța evenimentul pentru data de 1/14 februarie 1903, în sala cea mare de la „Gewerbeverein”, în favoarea „Mesei studenților” de la gimnaziul român. Se menționa: „Invitățile sunt personale. Toaletă simplă. De dorit: costum național”⁵⁸.

„Corespondentul” realiza un rezumat al carnavalului organizat de Tinerimea română din Mediaș, a doua zi de Crăciun, în sala Hotelului „Strugur”, la care au participat peste 300 de persoane. La finalul reprezentației teatrale cu declamări și coruri, „șapte feciori sdraveni, mândri și frumoși costumați în românește, cu haine de călușeri, opinci, zurgălăi și cu pană de curcan în partea dreaptă a căciulei, încinși pe la mijloc cu mândrul nostru tricolor, pășesc măiestros și puternic, în sunetul marșului: «Deșteaptă-te Române». S-au jucat foarte bine și cu toată precizia: «Bătuta» și «Romana», din 12 figuri, care a trebuit să se repete. [...] în zorii zilei ne-am despărțit cu toții, oboșiți de voia bună, dar cu mulțumirea în suflet și cu dorința ca cât de multe-ori să ne dea Dumnezeu astfel de conveniri. [...] venitul curat se va întrebuița spre augmentarea corului nostru bisericesc greco-catolic”⁵⁹.

Sub titlul „Sarbarea dilei de 24 Ianuarie”, M. Străianu, membru al Ligii, semna o corespondență trimisă în 25 ianuarie 1903 din Craiova. Articolul preciza prima celebrare a zilei „nu numai de școlari și de personalul didactic, ci de întreg

---

⁵⁵ *Ibidem*, p. 5.

⁵⁶ G.T., Anul LXVI, nr. 2, 3/16 ianuarie 1903, p. 3.

⁵⁷ Idem, Anul LXVI, nr. 15, 21 ianuarie/3 februarie 1903, p. 3; G.T., Anul LXVI, nr. 21, 28 ianuarie/10 februarie 1903, p. 3; G.T., Anul LXVI, nr. 37, 16 februarie/1 martie 1903, p. 4.

⁵⁸ Idem, Anul LXVI, nr. 22, 29 ianuarie/11 februarie 1903, p. 3.

⁵⁹ Idem, Anul LXVI, nr. 20, 26 ianuarie/8 februarie 1903, p. 6.

publicul ca o adevărată serbătoare națională. Străzile erau înfrumusețate cu stindarde, tribunalele și prăvăliile, ca și școlile, erau închise”. Festivitățile au început la ora 9 cu un serviciu religios la care a participat corul Bisericii „Sf. Ilie”, finalizat cu un discurs al directorului. La ora 4 p.m., după un scurt serviciu religios (Te Deum) desfășurat în curtea Catedralei Madona, în prezența elevilor școlilor din Craiova și a unui numeros public, generalul Angelescu, vicepreședinte al comitetului Ligii pentru unitatea culturală a Românilor, secțiunea Craiova, a ținut o alocuțiune plină de entuziasm. În sunetul cântecelor muzicii militare, membrii Ligii, purtând cocarde tricolore, însoțiți de public, s-au deplasat către Teatrul Național. În sala decorată în mod sărbătoresc a urmat o serată artistică literară. Invitatul special, Gr. Tocilescu, istoric și profesor al Universității din București, a susținut o admirabilă conferință în care: „D-sa puse în o vie lumină marea însemnătate istorică a lui Alexandru Ioan I. Cuza și a domniei sale” și afirmând că este „o datorie sfântă și un interes capital al Românilor din regat, ca se stăruiască pe toate căile legale și să ajute pe frații lor să-și crească tinerimea în tradițiile și spiritul rasei lor și să-și cultive artele și literatura conform geniului lor național. Acesta este scopul și înalta chemare a «Ligii pentru unitatea culturală a tuturor Românilor»”. Evenimentul a continuat cu „un frumos concert, executat de primii artiști de muzică vocală ai teatrului nostru [...] și pe urmă de elevii școlii normale de învățători, care ne înveseliră prin dansurile naționale „Romana”, „Românul” și „Hora” cu chiote, minunat executate. Serata s-a terminat iarăși cu corul d-nului Cotărescu, prin imnul național „Deșteaptă-te Române” pe la ora 1 din noapte⁶⁰.

Preocupat de succesul unui concert organizat de 1 martie 1903, la Cluj, studentul Traian Suciu identifica o posibilă strategie de marketing: „«Pentru reușita splendidă ar fi bine, – zice un prieten al meu, adresându-se mie, – se faci cunoscut concertul nostru prin câte-va rânduri scrise într-un jurnal. Căci vezi – continuă el *după* concerte și alte producțiuni de ale noastre, s-au scris destule verzi uscate; de ce n-am putea însă scrie ceva și *înainte* de acest concert, ca să fim – mai secesioniști, cum s-ar zice acuma?...» Colegul meu îmi propunea adică, să fac pentru concert nițică... cum să-i zic? reclamă (cinstită! bine înțeles)”⁶¹. Două săptămâni mai târziu, rubrica „Știrile zilei” anunța că în cadrul concertului român, organizat la Cluj, la 1 martie 1903 de către tinerimea română universitară, în ordinea de dans figura și „ROMANA jubiliară”, „adică jocul original și corect al «Romaneii», cum s-a produs în Brașov cu ocasiunea jubileului „Reuniunii femeilor române”⁶². Promovarea concertului a fost de bun augur, iar evenimentul s-a bucurat de un succes

---

⁶⁰ Idem, Anul LXVI, nr. 22, 29 ianuarie/11 februarie 1903, p. 1.

⁶¹ Idem, Anul LXVI, nr. 23, 30 ian./12 febr. 1903, p. 3.

⁶² Idem, Anul LXVI, nr. 36, 15/28 februarie 1903, p. 3.

desăvârșit. Era semnalată prezența lui George Pop de Băsești, Iosif Vulcan, Coriolan Brediceanu, iar „după concert 10 universitari au executat: Bătuta, Călușerul și Brâul [...] „Dansul, ce a urmat, a ținut până dimineața, Cadrilul și Romana au fost dansate de aproape 100 perechi”⁶³.

Un moment crucial în „viața” dansului l-a reprezentat editarea, în anul 1903, a broșurii «Romana, dans de colônă în 5 figuri»⁶⁴. Tipărită la Tipografia „A. Mureșianu” publicația era „*descrișă și explicată dimpreună cu muzica ei, după compunerea ei originală*. Cu-o introducere („în loc de prefață”), de *Tunarul din Dumbrău, Popa*. A trecut deja o jumătate de secol, de când, în epoca redeșteptării noastre naționale, s-a compus și înființat în Brașov «Romana», unicul dans de coloană român. În iarna anului 1901, cu ocazia jubileului de 50 de ani de la fondarea Reuniunii femeilor române, s-a serbat la balul festiv ce s-a dat în Brașov cu ocazia aceasta și jubileul de 50 de ani al «Romanei». La acest jubileu, vreo 20 de perechi, damele purtând costum național, au jucat «Romana» jubiliară, adică au executat acest dans întocmai după regulile și prescrierile originale, cum s-a executat înainte cu 50 de ani, la primul bal al «Reuniunii». Broșura, bilingvă, româno-germană, cuprindea descrierea figurilor dansului și, la final, partitura muzicală „explicând printre note toate mișcările dansului după tactele muzicii. [...] Pe lângă popularitatea, de care se bucură dansul «Romana» pretutindeni între noi, a fost întotdeauna o dorință vie a publicului nostru de a o vedea, jucându-se bine, exact și uniform”⁶⁵. Broșura se putea procura de la Tipografia „A. Mureșianu” la prețul de 2 coroane 50 de bani sau 3 lei pentru România.

După apariție, broșura a fost promovată în ziarul Gazeta Transilvaniei într-o campanie publicitară desfășurată pe tot parcursul anului, cu o frecvență lunară inegală, la final înregistrându-se publicarea, în 1903, a 35 de machete, între patru casete în luna mai și opt în luna iulie.

„Știrile zilei” ne informau despre „Petrecerea tinerimei române din Copand”, organizată în 12 iulie 1903, în „favoarea fondului de edificare a bisericii din Copand”, subliniind că: „S-a început la 6 ore p.m. cu frumosul

⁶³ Idem, Anul LXVI, nr. 41, 21 februarie/6 martie 1903, p. 2.

⁶⁴ Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*, dos. 725, doc. nr. inv. 19.094. Cea mai valoroasă componentă a Muzeului „Casa Mureșenilor” Brașov, încă de la înființare, în 1968, a fost Arhiva Mureșenilor, una dintre cele mai importante arhive de familie din România, deținută de un muzeu. Aceasta conține peste 20.000 de documente: scrisori, acte oficiale ale autorităților din Imperiul Austriac, Imperiul Austro-Ungar, statul român, corespondențe ale membrilor familiei și colaboratorilor „Gazetei de Transilvania/Gazeta Transilvaniei”, fotografii, ziare și periodice din secolele XVIII-XX. Dintre acestea evidențiem transcrierea poeziei „Unu resunetu” de Andrei Mureșanu, astăzi Imnul de Stat al României.

⁶⁵ G.T., Anul LXVI, nr. 61, 16 /29 martie 1903, p. 3.

dans «Ardeleana». Sala de dans, precum și celelalte încăperi erau ticsite de lume, peste 60 de perechi au dansat «Quadrilul» și «Romana»⁶⁶.

Un „Act de mulțumită și apel” era adresat de Corul bisericei române gr. or. din Brașovul-vechi autorului broșurii „ROMANA”, domnului „tunar din Dumbrău *Popa*” care a dăruit un exemplar din „această drăgălașă și frumoasă publicațiune, în care se eternizează mândrul nostru dans național «Romana» cu cele 5 ale ei figuri istorice” pentru „a forma bază la înființarea unei biblioteci a corului”. Adresa mulțumiri celui care „nu și-a pregetat a jertfi timp scump pentru a instrui pe membrii corului nostru în executarea exactă și precisă a figurilor din acest dans”⁶⁷. Un „Progres îmbucurător” era apreciat de Corul bisericei române gr. or. din Brașovul-vechiu organizator a recentei „producții cu cântări, declamațiuni, teatru și jocuri naționale”. Era lăudată „precizia cu care s-au executat mai cu seamă, figurile frumoase ale jocului nostru național «Romana». Deși era ticsită de lume și deși se formaseră două coloane mari, totuși «Romana» s-a jucat cum rar se poate vedea la petrecerile noastre populare”⁶⁸. Dirijorul corului trimitea mulțumiri domnului „tunar din Dumbrău” pentru excelenta instruire a tinerimii brașovechene.

Din rubrica „Știrile zilei”, sub titlul „Din Mureș-Uióra”, aflăm despre petrecerea de vară organizată în 28 august 1903 de tinerimea locală, cea care „cutează să petreacă românește, sunt socotiți drept demonstrați, trădători, care vor cu orice preț să strice prietenia(!), ce e între Românii și Maghiarii din Uióra. Auzi vorbă! Prietenie, pace, dragoste?! Dar e prietenie aceea, când prietenul vrea și pretinde să joci numai cum îi place lui să fluiere?”. În pofida unor diferende etnice „petrecerea a fost românească, în adevăratul înțeles al cuvântului. Puținii oaspeți de limbă străină [...] s-au desfătat și au lăudat animația și intimitatea de la petrecerea aceasta; le-a plăcut mult dansul nostru «Romana» și «Ardeleana». [...] Succesul moral a fost desăvârșit, cel material iarăși foarte bun”⁶⁹. Două zile mai târziu „Milu” trimitea spre publicare impresii de la petrecere, considerată un act de curaj. Acesta aprecia că „se cutezi se joci «Romana», «Ardeleana» – nu-i asta curat «demonstrație contra statului»?! Cât despre petrecere „în sală domnește veselie, intimitate. Începe dansul cu «Hora», după programul frumos desenat de mâna dibace a unei d-șoare române din apropierea Uiorii! «Romana» și «Quadrilul» le dansează 80 de perechi. Veselia și însuflețirea e la culme, când începe muzica să cânte fig. 6 din «Quadril» pe melodia «Deșteaptă-te Române»⁷⁰.

---

⁶⁶ Idem, Anul LXVI, nr. 150, 9/22 iulie 1903, p. 3.

⁶⁷ Idem, Anul LXVI, nr. 154, 13/26 iulie 1903, p. 5.

⁶⁸ Idem, Anul LXVI, nr. 203, 14 august/27 septembrie 1903, p. 3

⁶⁹ Idem, Anul LXVI, nr. 185, 22 august/4 septembrie 1903, p. 4.

⁷⁰ Idem, Anul LXVI, nr. 187, 24 august/6 septembrie 1903, p. 5.

O casetă publicitară anunța deschiderea, în 5 noiembrie 1903, a Școlii de dans, sub instruirea lui George Spuderca, profesor de dans diplomat. Acesta promitea că pe lângă regulile buneii cuviințe se vor învăța noutățile artei dansului și „totodată și **Romana** de aici înainte se va învăța «Romana» cea originală”⁷¹. Cursul de dans, desfășurat de două ori pe săptămână, marți și joi între 8 și 10 seara, în sala Gewerbeverein, percepea următoarele taxe: 16 coroane damele; 20 de coroane tinerii; 12 coroane pentru voluntari.

Articolul „Reprezentății, concerte și petreceri”⁷² consemna „producțiunea declamatorică muzicală teatrală împreună cu dans” programată pentru 8 ianuarie 1904 (a doua zi de Crăciun), în sala Hotelului Europa, de Reuniunea meseriașilor și economilor din Alba-Iulia. Era prezentat programul și se menționa faptul că în pauză se va dansa Călușerul, Bătuta și Romana.

Originar din Brașov, Sterie Ciurcu, student o perioadă îndelungată la Facultatea de medicină, s-a stabilit ca medic în Viena. În rol de „aranjor principal al oricărei festivități românești, el era elegant, vesel și distins”⁷³, iar „balurile coloniei române și ale României June erau vestite și nu lipsea de la ele niciodată câte un arhiduce, ca reprezentant al casei imperiale. Dacă studențimea română din Viena se prezenta atât de bine și avea un nume așa de bun, cauza era în mare parte că era condusă din umbră de el”⁷⁴.

Dansul de coloană ROMANA s-a răspândit și s-a dansat la toate seratele, balurile și recepțiile din Transilvania, Maramureș, Banat, Crișana, nordul Moldovei, Budapesta și Viena până la începutul celui de-al Doilea Război Mondial.

Chiar dacă nu exhaustivă, trecerea în revistă a evenimentelor dansante, ne permite să înțelegem mai bine felul în care dansul de societate ROMANA a fost perceput în epocă. Pe lângă specificul anunțurilor cu caracter monden, putem observa atenția acordată „jocurilor naționale” într-un secol în care Transilvania se afla sub dominație străină, precum și modurile variate prin care românii din Imperiu contribuiau la mișcarea națională.

*

Arc peste timp, marcăm 173 de ani de la prima reprezentație publică a dansului de societate ROMANA, în anul 1850, și 16 ani de la reconstituirea, în 3 iulie 2007, a dansului creat de Iacob Mureșianu. Evenimentul a fost realizat de Ansamblul de balet al Operei Brașov, coordonat de maestrul coregraf Nermina Damian, în baza informațiilor istorice conținute în broșura „ROMANA”, tipărită în urmă cu 120 de ani. Reconstituirea dansului a avut loc

⁷¹ Idem, Anul LXVI, nr. 238, 26 octombrie/8 noiembrie 1903, p. 6.

⁷² Idem, Anul LXVI, nr. 285, 24 decembrie 1903, p. 3.

⁷³ Sextil Pușcariu, *Călăre pe două veacuri. Amintiri din tinerețe (1895-1906)*, București, Editura pentru Literatură, 1968, p. 295.

⁷⁴ Sextil Pușcariu, *Spița unui neam din Ardeal...*, p. 197.

in situ, în salonul „Casei Mureșenilor” și a fost punctul de plecare în programul de revitalizare a unui dans uitat, dar nu pierdut.

În 26 noiembrie 2008, dansul a fost reluat în public, în cadrul unui spectacol dedicat exclusiv din seria programului metamuzeal „Recitalul de la ora 5”, realizat în parteneriat cu Opera Brașov.

Începând cu anul 2008, Muzeul „Casa Mureșenilor” a găzduit ateliere de dans ROMANA pentru adulți, în cadrul „Cursurilor de limbă, cultură și civilizație românească în cetatea transilvană de secol XII”, organizate de Institutul Cultural Român la Brașov, în beneficiul rezidenților în România.

Marcând 160 de ani de la prima reprezentare publică a dansului, în perioada septembrie-noiembrie 2010, Muzeul „Casa Mureșenilor” a derulat proiectul „ROMANA – renașterea unui dans din tezaurul coregrafic național românesc”, cu finanțarea Administrației Fondului Cultural Național. Obiectivul proiectului a fost valorificarea dansului ROMANA specific Transilvaniei în vederea dezvoltării patrimoniului cultural național imaterial prin însușirea de către beneficiarii direcți, 10 instructori de dans, de cunoștințe teoretice și practice privitoare la dansul ROMANA. Proiectul a condus la încheierea de numeroase colaborări: festivalul „Musica Coronensis”, Festivalul „Toamna barocă” de la Avrig, festivități la Codlea și Prejmer.

În anul 2012 a fost vernisată expoziția „ROMANA. Dans de societate brașovean” la Muzeul „Casa Mureșenilor” Brașov, curatori fiind Lorena Domocos și Cristina Seitz. Această expoziție a fost itinerată la Iași în cadrul proiectului „Lecțiuni de dansu – sec. XIX. Renașterea unui dans din tezaurul național românesc – ROMANA” realizat de Asociația de Artă și Tradiție „Coconițe” în parteneriat cu Ateneul Tătărași și Primăria municipiului Iași. 20 de tineri studenți de la Universitatea de Arte au deprins coregrafia dansului și au performat în cele mai importante locuri din Iași.

În același an, cu finanțarea Administrației Fondului Cultural Național s-a derulat proiectul „ROMANA pentru toți – un dans istoric se întoarce în comunitate”, ce viza desfășurarea unor cursuri de dans, într-o manieră interactivă, cu 160 de elevi din licee brașovene. Cursurile s-au încheiat cu un eveniment public de amploare, desfășurat în 3 noiembrie 2012, în Piața Sfatului din Brașov, în care au dansat ROMANA 80 de fete și 80 de băieți, beneficiarii direcți.

În mai 2013, proiectul „ROMANA – un dans vechi din Transilvania” s-a desfășurat la Schloss Pötzneusiedl, Austria și a fost susținut de Societatea Austriaco-Română, Consiliul Județean Brașov și Consiliul Local Codlea. În cadrul evenimentului a fost deschisă publicului o expoziție care descria istoria dansului ROMANA, completată de o conferință, precum și o

demonstrație și un workshop de dans susținute de membrii Ansamblului „Măgura” din Codlea și coordonate de maestra coregraf Nermina Damian.

ROMANA s-a dansat și în cadrul „Festivității de înmânare a certificatelor de limbă turcă și de redeschidere a cursurilor” organizate în 27 septembrie 2013, la Hotel Iaki, de Centrul Cultural Turc „Yunus Emre” Constanța.

În 7-8 noiembrie 2013 a avut loc „Festivalul de dans istoric ROMANA”, primul festival de dans istoric din România. Proiectul și-a propus introducerea unui nou eveniment de tip festival comunitar, destinat să valorifice dansurile istorice. Pentru a onora numele celebru sub egida căruia se afla festivalul, primul dans prezentat a fost ROMANA.

Muzeul „Casa Mureșenilor” Brașov a fost partener cultural în cadrul evenimentului „Musica Coronensis”, organizat de Ambasada Germaniei la București și Biserica Evanghelică C.A. Brașov pe scena Ateneului Român. În 12 mai 2014, a fost prezent în programul concertului „O istorie muzicală a orașului Brașov” cu reprezentația dansului de societate ROMANA.

În perioada noiembrie 2014 – februarie 2015, Muzeul „Casa Mureșenilor” Brașov, alături de partenerii Direcția de Servicii Sociale Brașov și Centrul Cultural Reduta, a coordonat cursul de dans ROMANA, adresat persoanelor vârstnice. În 11 februarie 2015, aceștia au fost invitați să danseze ROMANA pe scena Centrului Cultural Reduta, în cadrul „Galei premiilor anului 2014 în cultură la Brașov”, iar în decembrie 2015, la „Serbarea de Crăciun” organizată de Direcția de Servicii Sociale Brașov.

Consiliul Local Brașov a finanțat, în iulie 2015, „Festivalul de dans ROMANA”, ediția a II-a, care a avut ca element de noutate dansul contemporan, iar în 24 octombrie 2016, Consiliul Județean Brașov a susținut financiar a III-a ediție a „Festivalul de dans istoric ROMANA”, desfășurat pe scena Centrului Cultural Reduta.

Dansul ROMANA este inclus în oferta de educație muzeală a Muzeului „Casa Mureșenilor” prin contractarea unei coregrafe de la Opera Brașov. Primăvara anului 2015 consemnează un curs de dans ROMANA, în care beneficiarii au fost elevii clasei a II-a ai Școlii Gimnaziale nr. 3 „Gheorghe Lazăr” Brașov. La finalul cursului, elevii au participat, în cadrul primei ediții a Festivalului Strada del l'Arte, la evenimentul anual Noaptea Muzeelor și la serbarea școlară de sfârșit de an școlar.

În anii ce-au urmat, alte trei clase de elevi de la Școala Gimnazială nr. 14 „Sfântul Bartolomeu” și de la Școala Gimnazială nr. 13 au participat la cursul de dans ROMANA, iar azi este în desfășurare în cadrul Școlii Gimnaziale nr. 6, care poartă numele creatorului dansului, Iacob Mureșianu.

Iar lucrurile nu se opresc aici, evenimente viitoare de popularizare și revitalizare a dansului de societate brașovean urmează... dansăm ROMANA!

Bibliografie

Izvoare inedite:

Muzeul „Casa Mureșenilor” Brașov – Arhiva Mureșenilor, Fond *Mureșeni*:
- *Culegere de extrase din publicistica despre Aurel Mureșianu și familie*, dos. 742, doc. nr. inv. 19.450.

- *Broșura bilingvă „ROMANA” – dans de coloană în cinci figuri*, dos. 725, doc. nr. inv. 19.094.

- Aurel A. Mureșianu, *Album comemorativ*, 1913, dos. 77, doc. nr. inv. 17.635.

Periodice:

„Gazeta Transilvaniei”, Anul XV, 1852, nr. 9, 11; Anul XXIV, 1861, nr. 4, 5, 7, 14; Anul XXV, 1862, nr. 2, 6; Anul XXXVI, 1873, nr. 7; Anul XL, 1877, nr. 101; Anul LXIII, 1900, nr. 28; Anul LXIV, 1901, nr. 22, 26, 202; Anul LXV, 1902, nr. 202; Anul LXVI, 1903, nr. 1-102.

„Foaie pentru minte, inimă și literatură”, nr. 4, 1850.

Lucrări generale, studii și articole:

Barna, Marinela-Loredana, *Primii 25 de ani de publicitate din activitatea Reuniunii Femeilor Române din Brașov reflectată în Gazeta Transilvaniei (1850-1875)*, în „Țara Bârsei”, nr. 9, Brașov, 2010.

Domocos, Lorena, *O contribuție originală brașoveană la istoria dansului de societate european: ROMANA*, în „Revista ASTRA”, serie nouă, anul IV (XLVII), nr. 3-4 (335-336), 2013.

Gherman, Mircea, *Date și fapte privind activitatea lui Iacob Mureșianu la «Gazeta Transilvaniei»(1838-1877)*, în „130 de ani de la apariția Gazetei de Transilvania”, Brașov, 1969.

Merișescu, Gheorghe, *Iacob Mureșianu (Viața și opera)*, București, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor din Republica Socialistă România, 1966.

Nanu, Adina, *Artă, stil, costum*, București, Editura Noi Media Print, 2007.

Pavalache, Dan, *Cronica de Brașov*, Brașov, Editura Haco International, 2005.

Pușcariu, Sextil, *Brașovul de altădată*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1977.

Pușcariu, Sextil, *Călare pe două veacuri*, București, Editura pentru Literatură, 1968.

Pușcariu, Sextil, *Spița unui neam din Ardeal*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 1998.

Seitz, Cristina, „Țara piere de tătari, ei joacă cu lăutari?” – petreceri publice reflectate în *Gazeta Transilvaniei (1877-1878)*, în „Țara Bârsei”, nr. 18, Brașov, 2019.

Seitz, Cristina, *ROMANA – dans de societate brașovean*, în anuarul Muzeului Municipal Câmpulung Muscel, 2015.

Solomon, Adrian, *Învățământul muzical blăjean*, Blaj, Editura Buna Vestire, 2003.

Un martor ocular, *Istoricul Renașterii jocurilor (danțurilor) noastre naționale Romana, Romanul și Bătuta precum și a muzicei și a teatrului românesc în Transilvania*, Iasii, Tipografia Națională strada Alexandri, 1886.

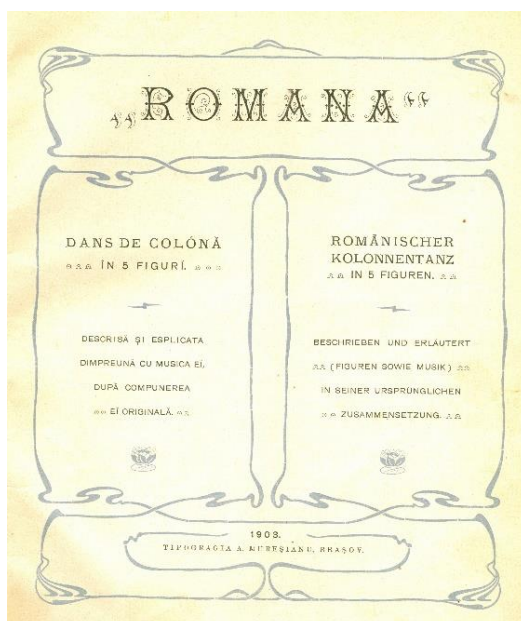
Fig. 1. Iacob Mureșianu, tablou ulei/pânză.
Sursa: Muzeul „Casa Mureșenilor” Brașov, Arhiva Mureșenilor,
fond *Obiecte de patrimoniu*, nr. inv. 13

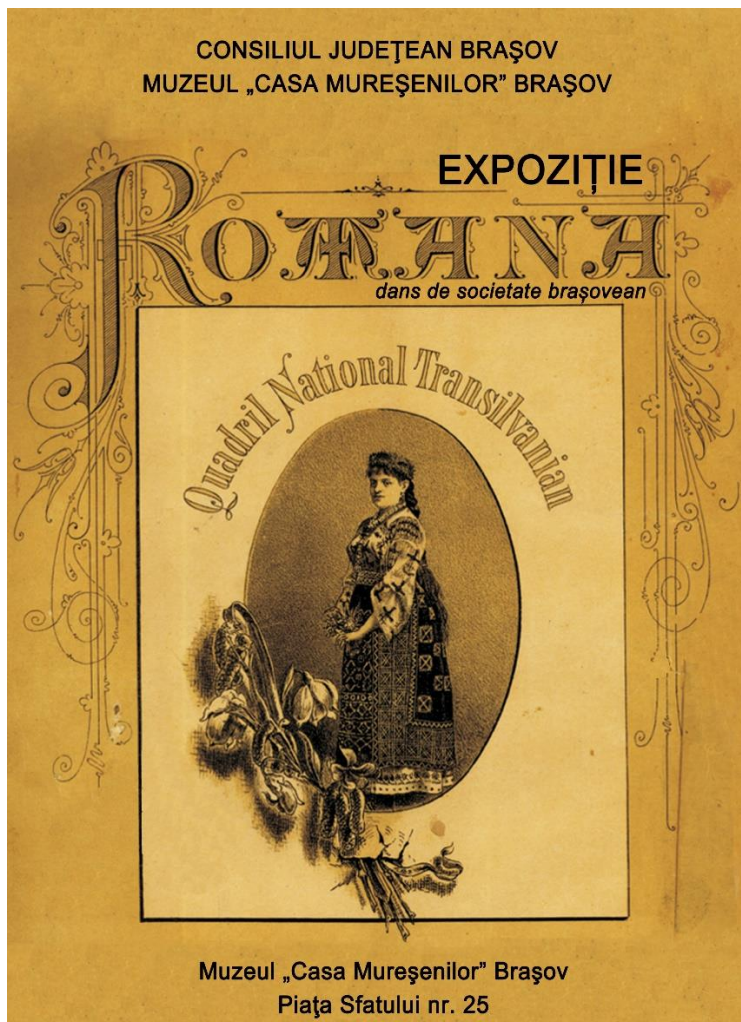
Fig. 2. „Casa Mureșenilor” sec. XIX.
Sursa: Muzeul „Casa Mureșenilor” Brașov, Arhiva Mureșenilor,
fond *Fotografii, clișee, plăci fotografice*, dos. 19, doc. nr. inv. 1.488.

Fig. 3. Echipa de dansatori a ROMANEI cu Ion Popa „Tunarul din Dumbrău”, 1901.
Sursa: Muzeul „Casa Mureșenilor” Brașov, Arhiva Mureșenilor,
fond *Fotografii, clișee, plăci fotografice*, dos. 8, nr. inv. 401.

Fig. 4. Broșura bilingvă „ROMANA” – dans de coloană în cinci figuri.
Sursa: Muzeul „Casa Mureșenilor” Brașov, Arhiva Mureșenilor,
fond *Mureșeni*, dos. 725, doc. nr. inv. 19.094.

Fig. 5. Afișul expoziției „ROMANA. Dans de societate brașovean”, Brașov, 2012

Fig. 6. Proiectul „Leccióni de dansu – sec. XIX. Renașterea unui dans din tezaurul național românesc – ROMANA”, Iași, 2012

Fig. 7. Proiectul „ROMANA pentru toți – un dans istoric se întoarce în comunitate”, Brașov, 2012

Fig. 8. „Festivalul de dans istoric ROMANA”, Brașov, 7-8 noiembrie 2013

Fig. 9. Concert „O istorie muzicală a orașului Brașov”, București, Ateneul Român, 12 mai 2014

CONSTITUȚIA DIN 1923. CROCHIU ISTORIOGRAFIC

Loredana-Maria ILIN-GROZOIU*

Narcisa Maria MITU**

Abstract: *The importance of the current subject is doubled by its major significance, not only in terms of historiographical interest, but, in a much broader sense, for the topicality the issue has nowadays, constitutionalism being, even today, a sensitive subject, of great interest. The analysis of the Romanian constitutional development in the modern and contemporary era has been a major concern for historians, legal specialists and sociologists who have emphasized that the Romanian constitutional establishments have a long tradition, that the principles and institutions of the modern European constitutionalism have been assimilated and adapted to the Romanian realities, becoming an organic part of our constitutional culture and practice. Thus, we can speak of a consistent and varied bibliography, from collections of documents to volumes of parliamentary speeches, correspondence, memoirs, syntheses and special works.*

The adoption of the Constitution of March 29, 1923 represented the first stage of the institutional-legislative uniformity, in the united Romania. The constitutional establishment of 1923 had an all-encompassing character, being, in fact, the Unification Constitution, the one that led to the affirmation of an institutional political system of Greater Romania. This Constitution maintained the liberal spirit of the fundamental law of July 1, 1866 by means of a superior form in the legislative technique and somewhat modernised and specialised language. Under these circumstances, the decisive leap was made on the path towards the unification of the electoral legislation in Romania.

Keywords: *historiographic summary, Constitution of 1923, Unification Constitution, constitutional establishments, consistent and varied bibliography.*

Este cunoscut faptul că relațiile interumane din cadrul unei societăți sunt de neconceput fără o cooperare, bazată pe anumite reguli de conduită, a căror respectare și aplicare este garantată prin forța de constrângere a statului. Aceste reguli de conduită numite norme juridice sunt inserate în acte normative, iar cele mai importante dintre ele poartă denumirea de *constituții*. Începând cu secolul al XVIII-lea, conceptul de *Constituție* a fost întrebuințat pentru a desemna legea fundamentală a unui stat, pentru întâia dată în anul 1787 (America) și apoi în 1791 (Franța), ulterior generalizându-se, ca urmare a instaurării statului burghez, în tot cursul secolului al XIX-lea.

---

* Cercet. șt. III, dr., Institutul de Cercetări Socio-Umane din Craiova – C. S. Nicolăescu-Plopșor, al Academiei Române; e-mail: lorelayy2007@yahoo.com.

** Cercet. șt. III, dr., Institutul de Cercetări Socio-Umane din Craiova – C. S. Nicolăescu-Plopșor, al Academiei Române; e-mail: narcisa_mitu@yahoo.com.

Constituția reprezintă un acord de voință între guvernați și guvernanți, toate celelalte legi urmând să fie adoptate în conformitate cu această normă superioară. Ea conține norme și principii care legitimează actul de exercitare a puterii politice, stabilește constituirea și funcționarea structurilor de putere, fixează cadrul general al reglementării juridice a relațiilor sociale, a mecanismelor și organismelor de apărare a ordinii sociale. Legea fundamentală a statului reprezintă izvorul regimului politic, a drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățeanului.

După cum remarca Cristian Preda, conceptul de *Constituție* exprimă sensul istoriei politice moderne. În opinia sa, cheia modernității politice la români rezidă în „evoluția care a condus de la existența separată a liberalismului și a democrației la punerea lor laolaltă”¹.

Cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea și primele decenii ale secolului al XX-lea au avut un rol decisiv pentru dezvoltarea politică, culturală, socială și economică a României. După cum se știe, Constituția din anul 1866 a fost precedată de o serie de documente cu un rol important în evoluția constituționalismului în România. Aceste acte cu caracter preconstituțional au deschis drumul democrației în România, prin structura și conținutul lor fiind acte fundamentale care au stat la baza organizării și guvernării.

Regimul politic de natură liberală, instituit în anul 1866, s-a circumscris celor mai înaintate regimuri din Europa, din cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Fiind considerată una dintre cele mai avansate ale timpului, Constituția din anul 1866, promulgată de către Principele Carol I, a stabilit principiile esențiale ale progresului, ca o cerință majoră a realizării idealului național. Acest așezământ constituțional a consacrat, într-o formă juridică fundamentală, instrumentele democratice de guvernare și a consolidat autonomia de fapt a celor două Principate Unite Române. În pofida neînțelegerilor doctrinare, a existat un consens fundamental în privința modului și a formei de existență a statului român. Deși modernizarea societății românești a fost ușor influențată de formele juridice și instituționale moderne europene, accentul trebuie pus pe fondul local, specific românesc, care a conferit un conținut propriu modelului ales.

În perioada imediat următoare adoptării Constituției, una dintre principalele preocupări ale unei părți însemnate din elita politică și intelectuală de orientare liberală a fost problema modificării sistemului electoral. Drept urmare, în anul 1884 au fost aduse modificări sistemului electoral cenzitar, iar în iulie 1917 a fost revizuită Constituția și introdus votul universal.

---

¹ Cristian Preda, *Modernitatea politică și românismul*, București, Editura Nemira, 1998, p. 38.

După înfăptuirea Marii Uniri, din anul 1918 se impunea modificarea Constituției din necesitatea aplicabilității ei pe întreg teritoriul României reîntregite, dar mai ales pentru a conferi o bază juridică nouă organizării statului român în raport cu evoluția realităților politice și naționale din întreaga Europă. Noua lege fundamentală a țării era impusă și de bulversarea raporturilor politice, sociale și economice produsă de Primul Război Mondial. Noua Constituție trebuia să ofere românilor din Vechiul Regat și din teritoriile unite cu Patria mamă un nou cadru de evoluție, acela al unui regim democratic². După cum afirma Gheorghe Pop de Băsești în cuvântul de deschidere a adunării tuturor românilor de la Alba Iulia, Marea Unire de la 1 Decembrie 1918 a pus „piatra fundamentală a fericirii neamului românesc” și a zdrobit „lanțurile robiei noastre sufletești, prin realizarea marelui vis al lui Mihai Viteazul, unirea tuturor celor de-o limbă și o lege, într-un singur și nedespărțit stat românesc”³.

În perioada interbelică, constituționalismul a fost un subiect sensibil și preocupant, aflat în centrul dezbaterilor care au frământat societatea românească. În această perioadă istorică s-a avut în vedere constituirea sistemului constituțional românesc care a încadrat, cu limite și norme, instituțiile și raporturile politice, economice și sociale și, totodată, și-a adus contribuția la orientarea și desfășurarea vieții societății românești moderne. Chestiunea constituțională devenise o preocupare tot mai importantă în rândul grupărilor și partidelor politice, precum și în cel al unor personalități ale vieții politice, juridice și culturale ale vremii. Problema constituțională în România interbelică a inclus gândirea și împrejurările constituționale, la contactul imediat cu realitățile și împrejurările istorice care le-au generat, motivat și susținut.

Referitor la viitoarea organizare politică, statală și constituțională a statului român, un rol deosebit l-au avut dezbaterile și conferințele publice organizate în perioada 18 decembrie 1921 – 4 iunie 1922, sub egida Institutului Social Român, condus de Dimitrie Gusti, personalitate cu preocupări multilaterale: 23 de prelegeri publice dedicate noii Constituții a României și 19 prelegeri publice în care au fost dezbătute și explicate principalele doctrine ale partidelor politice din România. După cum se știe, Dimitrie Gusti a fondat, în anul 1918, Asociația pentru Știința și Reforma Socială, care avea ca obiectiv studierea problemelor determinate de necesitatea refacerii

---

² Noua Constituție a României a fost promulgată de către regele Ferdinand I prin Decretul Regal, nr. 1366 din 28 martie 1923, iar a doua zi aceasta a fost publicată în Monitorul Oficial, nr. 282.

³ *Marea Unire a românilor în izvoare narative* (ediție, studiu introductiv și note de Stelian Neagoe), București, Editura Eminescu, 1984, p. 248.

vieții sociale a României, găsirea soluțiilor practice și a mijloacelor necesare pentru realizarea reformei sociale. Aceste prelegeri publice, organizate și susținute de reprezentanți marcantți ai diferitelor curente, doctrine și partide politice, între care cea națională, conservatoare, țărănistă, liberală, neoliberală, socialistă, sindicalistă, solidaristă, dar și cei ai ideologiei și tendințelor politice ale minorităților maghiară și germane au fost publicate în lucrarea *Noua Constituție a României (23 de prelegeri publice organizate de Institutul Social Român, cu o anexă reprezentând noile constituții europene)*⁴ și au ocupat un loc central, în sensul în care au permis clarificarea felului de opțiuni pe care disciplina Adunării Constituante le descuraja ideologic.

Referitor la caracterul variabil al unui așezământ constituțional, Dimitrie Gusti menționa:

„Criteriul unei constituții nu poate fi unul absolut, valabil pentru toate timpurile și locurile, ci unul relativ, pentru că totdeauna forma statului va fi produsul unei epoci istorice, în funcție de o anumită situație a unei națiuni, care-i va da substrat, sens și legitimitate (...) O constituție nu poate fi împrumutată și nici nu poate fi opera unui legislator inspirat, căci ea nu are a crea și inventa nimic, ci numai de a formula politiceste și juridiceste, în mod solemn, psihologia socială, starea economică, dezideratele dreptății sociale și aspirațiile etice ale națiunii (...). Pentru stat, constituția este ceea ce este conștiința pentru sufletul omenesc (...). O constituție contemporană este însăși conștiința națională codificată”⁵.

După cum se știe, a existat un consens în epocă între principalele forțe politice cu privire la necesitatea adoptării unei noi constituții, dar acest consens lipsea în cazul formulei constituționale propuse de partidele politice. Astfel, au fost elaborate patru ante-proiecte de Constituție: *Ante-proiectul Cercului de Studii al PNL din 1921*⁶, *Ante-proiectul Partidului Național Român din Transilvania, elaborat de Romul Boilă*⁷, *Ante-proiectul lui Constantin Berariu*⁸ și *Ante-proiectul Partidului Țărănesc elaborat de Constantin Stere*⁹. Deși proiectele veneau din partea unor formațiuni politice diverse și erau accesibile publicului și dezbaterilor între anii 1922-1923, conținutul Constituției a fost stabilit și adoptat

---

⁴ *Noua Constituție a României (23 de prelegeri publice organizate de Institutul Social Român, cu o anexă reprezentând noile constituții europene)*, București, Cultura Națională.

⁵ Dimitrie Gusti, *Cuvânt de deschidere*, în *Noua Constituție a României*, ediție citată, p. 2.

⁶ *Ante-proiect de constituție întocmit de cercul de studii al Partidului Național Liberal cu o expunere de principii de D. Ioanițescu*, București, 1921.

⁷ R. Boilă, *Anteproiect de constituție pentru Statul Român întregit cu o scurtă expunere de motive*, Cluj, 1921.

⁸ C. Berariu, *Noua constituție a României. Reflexiuni și ante-proiect*, Cernăuți, 1921.

⁹ *Ante-proiect de constituție întocmit de secția de studii a partidului țărănesc cu o expunere de motive de C. Stere*, București, 1922.

doar de către partidul de guvernământ, cu desconsiderarea ideilor și soluțiilor propuse și stabilite de adversarii politici.

Analiza dezvoltării constituționale românești a constituit o preocupare majoră pentru istorici, specialiști în drept și sociologi, care au subliniat că așezămintele constituționale românești au o tradiție îndelungată, că principiile și instituțiile constituționalismului modern european au fost asimilate și adaptate la realitățile românești, devenind parte organică a culturii și practicii noastre constituționale. Astfel, se poate vorbi despre o consistentă și variată bibliografie, de la colecții de documente la volume de discursuri parlamentare, sinteze, lucrări speciale și chiar biografii scrise de autori străini.

În anii imediat următori adoptării așezământului constituțional din 1923, accentul cercetării academice a fost pus pe discuțiile și dezbaterile proiectului Constituției în Comisia Constituțională Mixtă, în Comitetul de Delegați ai Secțiunilor și în Parlament, pe reglementările și principiile statuate în această constituție. Cercetătorii au avut în vedere faptul că această Constituție era deopotrivă un act juridic de valoare fundamentală, dar și un act politic și un cadru definitoriu important pentru evoluția societății române aflată pe calea modernizării sale.

Dintre cercetătorii care s-au aplecat asupra circumstanțelor politice și procedurii prin care a fost adoptată, dar și asupra conținutului normativ îi menționăm pe următorii: P. Constantinescu-Iași, cu lucrarea *Reforma Constituției*, apărută chiar în anul adoptării Constituției¹⁰, A. Lascarov-Moldovanu și Sergiu D. Ionescu care au elaborat lucrarea *Constituția României din 1923 adnotată cu debateri parlamentare și jurisprudențe doi ani mai târziu*¹¹ și I. Mătasă, cu lucrarea *Constituția României Mari, lămurită pe înțelesul tuturor*¹², din anul 1928. Aceste lucrări, precum și altele care au apărut ulterior, au documentat disputele politice și ideologice apărute ca urmare a lărgirii spectrului electoral, dar și a noilor realități ale României întregite, care au marcat adoptarea acestei Constituții.

Paul Negulescu și Gh. Alexianu remarcau că actul fundamental din 1923 a reprezentat un punct de inflexiune, în măsura în care, menținând un patrimoniu al prerogativelor cetățenești, moștenit din Constituția anterioară, erau incluse în dispozițiile ei articole care schimbau sensibil poziția statului în relația cu titularii dreptului de proprietate și cu factorii de dezvoltare politică¹³.

---

¹⁰ P. Constantinescu-Iași, *Reforma Constituției*, Bârlad, 1923.

¹¹ A. Lascarov-Moldovanu, Sergiu D. Ionescu, *Constituția României din 1923 adnotată cu debateri parlamentare și jurisprudențe*, București, 1925.

¹² I. Mătasă, *Constituția României Mari, lămurită pe înțelesul tuturor*, Piatra Neamț, 1928.

¹³ Paul Negulescu, Gh. Alexianu, *Tratat de drept public*, vol. I, București, 1942.

Începând cu cea de-a doua jumătate a secolului al XX-lea și până în prezent, o direcție majoră de cercetare a constituit-o istoria partidelor politice, disputele asupra bazelor constituționale, implicarea acestora în viața politică. Astfel, M. Rusenescu și I. Saizu, în lucrarea *Viața politică în România. 1912-1928*¹⁴, elaborată în anul 1979, puneau în evidență afirmarea în viața publică a pluralismului politic, economic și cultural, potrivit dispozițiilor constituționale din anul 1866, ideile și programele în slujba progresului continuu al societății românești, a cărei primă cerință a fost desăvârșirea unității naționale.

Și Eufrosina Popescu, în lucrarea *Din istoria politică a României*, din anul 1983¹⁵, a evidențiat modul în care diversele partide sau orientări politice au influențat evoluția democrat-constituțională a României întregite.

Însemnătatea Constituției din anul 1923 a fost pusă în lumină de către Ion Bitoleanu în lucrarea *Din istoria României moderne. 1922-1926*, elaborată în anul 1981, autorul precizând: „A fost cea mai democratică din întreaga perioadă a regimului burghez și corespundea în mare parte cerințelor fundamentale în fața cărora se afla România după Unirea de la 1 decembrie 1918”¹⁶.

Printre realizările de prestigiu ale istoriografiei noastre se înscrie și lucrarea Angelei Banciu, *Rolul Constituției din 1923 în consolidarea unității naționale*, elaborată în anul 1988¹⁷. Folosind o paletă largă de informații culese din tratate, lucrări, studii, memorii, presă, autoarea subliniază caracterul de particularitate al Constituției, rezultat din necesitatea de a exprima experiența socială și culturală specifică națiunii. Angela Banciu remarca faptul că cercetările istorice și juridice referitoare la analiza izvoarelor Constituției de la 1866 s-au intensificat după elaborarea și adoptarea Constituției din 1923, având în vedere tocmai nevoia fundamentării științifice a rădăcinilor adânci, naționale ale acestui act, care-și avea originea imediată în Constituția de la 1866. Potrivit autoarei, constituțiile României moderne au avut menirea și calitatea de a îngloba într-o formă juridică componentele politico-juridice de manifestare a identității la români. În această lucrare, accentul este pus pe poziția și rolul partidelor politice cu privire la elaborarea așezământului constituțional și pe analiza principiilor înscrise în Constituție.

---

¹⁴ M. Rusenescu, I. Saizu, *Viața politică în România. 1912-1928*, București, 1979.

¹⁵ Eufrosina Popescu, *Din istoria politică a României*, București, Editura Politică, 1983.

¹⁶ Ion Bitoleanu, *Din istoria României moderne. 1922-1926*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, pp. 107-108.

¹⁷ Angela Banciu, *Rolul Constituției din 1923 în consolidarea unității naționale (Evoluția problemei constituționale în România interbelică)*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988.

După anul 1990, preocupările istoriografice privind evoluția vieții constituționale din România s-au înmulțit. Astfel, una dintre problemele dezbătute în epocă, dar și ulterior în istoriografie se referea la caracterul său: a fost o nouă Constituție sau o revizuire a celei inițiale din 1866? În acest sens, Eleodor Focșăneanu era de părere că:

„În fond, s-a optat deci pentru soluția revizuirii vechii Constituții, dar oficial s-a pretins că este o Constituție nouă, ținându-se seama și de obiecțiunea că noua Constituție în întregul ei trebuie să reprezinte voința tuturor cetățenilor țării, incluzând și pe cei din noile provincii. De aceea, la votarea pe articole, au fost supuse votului nu numai articolele revizuite, ci și cele rămase neschimbate, astfel încât, cel puțin formal, s-a dat o soluție acceptabilă pentru cei ce susțineau un nou pact fundamental (...). Formal, era o Constituție nouă; în fond, era Constituția veche, amplu revizuită”.

Același autor, în lucrarea *Istoria constituțională a României 1859-1991*, apărută în anul 1992¹⁸, considera că prima Constituție a fost *Convenția de Pace de la Paris*, nemenționând *Regulamentele Organice* în analiza sa privind dezvoltarea constituțională a României. Autorul evidențiază evoluția constituțională a țării, în raport de factorii politici și de putere, de partidele și grupările politice care au reflectat raportul de forțe și interese din societatea românească în contextul internațional existent în fiecare ciclu constituțional. Cert este faptul că, Constituția din 1923 a respectat structura așezământului constituțional din 1866, având zece articole în plus față de aceasta, la care se adăugau dispozițiile tranzitorii și suplimentare, cuprinse în alte cinci articole. Din vechea Constituție au fost modificate 20 de articole, doar șapte având un nou conținut.

O lucrare remarcabilă este cea a lui Ioan Muraru și Gheorghe Iancu, *Constituțiile române. Texte. Note. Prezentare comparativă*, apărută în anul 1995¹⁹. Aceasta cuprinde un prețios material de studiu pentru orice categorie de cititori. Strângerea, în aceeași lucrare, a tuturor constituțiilor române, permite consultarea rapidă a textelor, observarea continuității și tradiției constituționale românești, examinarea critică a unor instituții, în evoluția lor.

O altă lucrare care prezintă un interes deosebit este cea a lui Șerban Crăciunoiu, *Dezbaterile parlamentare. Oglindă a vieții politice din România în anii 1922-1926*, apărută în anul 1995²⁰. Autorul remarca că în viziunea principalilor oameni politici ai vremii, ca și în opinia istoricilor, economiștilor și sociologilor, se impunea un nou așezământ constituțional,

---

¹⁸ Eleodor Focșăneanu, *Istoria constituțională a României 1859-1991*, București, Editura Humanitas, 1992.

¹⁹ Ioan Muraru, Gheorghe Iancu, *Constituțiile române. Texte. Note. Prezentare comparativă*, București, 1995.

²⁰ Șerban Crăciunoiu, *Dezbaterile parlamentare. Oglindă a vieții politice din România în anii 1922-1926*, Craiova, Editura Sitech, 1995.

cu aplicabilitate pe întreg teritoriul țării întregite, pentru a da o sancționare juridică unității naționale a poporului român. Șerban Crăciunoiu pune în evidență dezbaterile și prelegerile publice pe marginea noii Constituții a României întregite și a poziției doctrinare a partidelor politice față de dezvoltarea viitoare a societății românești.

De asemenea, dezbaterile proiectului de Constituție, ședințele Senatului au fost cuprinse în lucrarea *Discursuri și dezbateri parlamentare (1864-2004)*, coordonată de către istoricul Gh. Buzatu, apărută în anul 2006²¹.

Sorin Radu în lucrarea, *Modernizarea sistemului electoral din România (1866-1937)*, apărută în anul 2005²², analizează evoluția legislației electorale în perioada monarhiei constituționale, insistând asupra dezbaterilor dintre partidele politice, asupra argumentelor aduse în favoarea reformei electorale, precum și a democratizării regimului politic. Sistemul electoral a reprezentat și continuă să reprezinte elementul esențial al vieții politice, prin intermediul votului, poporul își exercită suveranitatea, alegându-și mandatarii, investiți cu puterea de a guverna și de a administra țara.

Radu Carp, Ioan Stanomir, Laurențiu Vlad, în lucrarea *Între Pravilă și Constituție. O istorie a începuturilor constituționale românești*, apărută în anul 2002²³, cercetează, printr-o abordare interdisciplinară, o problemă centrală în ecuația modernizării autohtone: nașterea, dezvoltarea și aplicarea efectivă a conceptului de constituție în spațiul românesc.

Istoria evoluției formelor constituționale autohtone, pe parcursul unui secol și jumătate, privită din prisma transformărilor conceptuale și de limbaj a fost descrisă de către Ioan Stanomir, în anul 2005, în lucrarea *Libertate, lege și drept. O istorie a constituționalismului românesc*²⁴.

Lucrarea *Sistemul constituțional românesc (1821-1923)*, elaborată de Loredana Maria Ilin-Grozoiu în anul 2009²⁵, înfățișează o latură foarte importantă a procesului istoric care a dus la constituirea României, abordarea temei realizându-se prin dubla calificare a autoarei, aceea de istoric, cât și cea de jurist. Cartea oferă o perspectivă bine delimitată asupra a ceea ce a fost, într-o primă fază a modernizării societății românești, gândirea și formulările

---

²¹ Gh. Buzatu, *Discursuri și dezbateri parlamentare (1864-2004)*, București, Editura Mica Valahie, 2006.

²² Sorin Radu, *Modernizarea sistemului electoral din România (1866-1937)*, Iași, Institutul European, 2005.

²³ Radu Carp, Ioan Stanomir, Laurențiu Vlad, *Între Pravilă și Constituție. O istorie a începuturilor constituționale românești*, București, Editura Nemira, 2002.

²⁴ Ioan Stanomir, *Libertate, lege și drept. O istorie a constituționalismului românesc*, Iași, Editura Polirom, 2005.

²⁵ Loredana Maria Ilin-Grozoiu, *Sistemul constituțional românesc (1821-1923)*, Craiova, Editura Aius, 2009.

constituționale, la contactul imediat cu realitățile și împrejurările istorice care le-au generat, motivat și susținut. Lucrarea se remarcă prin sursele inedite provenind din arhivele parlamentare, în primul rând, dar și prin bogatele izvoare edite, documente, corespondență, discursuri, memorii și numeroase publicații oficiale, indispensabile unei tratări serioase.

Modul în care au evoluat prevederile așezămintelor constituționale ale țării, de la cele ale primei Constituții de la 1866 și până la Constituția aflată azi în vigoare, adoptată în anul 1991, a fost pus în lumină în lucrarea *Constituțiile României*, coordonată de către Ghe. Sbârnă, apărută în anul 2012²⁶. Pe baza studiilor monografice consacrate celor șapte Constituții ale României, din perioada 1866-1991, această lucrare prezintă evoluția vieții constituționale cu valorile și tradițiile sale, precum și limitele funcționării acestora în procesul treptat și adeseori sinuos al dezvoltării și afirmării structurilor democratice ale societății românești.

O contribuție deosebită la înțelegerea mecanismului puterii și a instituțiilor prin care aceasta se exercită într-un stat este lucrarea *Evoluția instituțiilor politice ale statului român din 1859 până astăzi*, coordonată de către istoricul Sorin Liviu Damean, apărută în anul 2014²⁷. Autorii studiază evoluția instituțiilor politice de prim rang, de la apariția statului național, înfăptuit prin unirea celor două Principate, Moldova și Muntenia, din anul 1859. Deopotrivă sinteză și instrument de lucru, această lucrare este elaborată de către istorici și un specialist în drept constituțional.

Dintre lucrările recente, amintim pe cea a lui Gheorghe Nichifor, *Gorjul și Constituția din 1923*, apărută la Editura Revers din Craiova, în acest an (2023), autorul având scopul de a marca centenarul Constituției prin realizarea unei lucrări care să prezinte felul în care au tratat, de-a lungul timpului, istoricii gorjeni problema constituțională²⁸.

Adoptarea Constituției a reprezentat prima etapă a uniformizării instituțional-legislative a României întregite. Așezământul constituțional din anul 1923 a avut un caracter atotcuprinzător, fiind, de fapt, Constituția Unificării, cea care a condus la afirmarea unui sistem politic instituțional al României Mari. Cu toate că, în timpul dezbaterilor referitoare la adoptarea ei, opoziția politică a contestat vehement, Constituția a fost, în final, acceptată unanim și aplicată de toți factorii politici, deoarece această

---

²⁶ *Constituțiile României* (Ghe. Sbârnă coord.), Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2012.

²⁷ *Evoluția instituțiilor politice ale statului român din 1859 până astăzi* (Sorin Liviu Damean coord.), Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2012.

²⁸ Gheorghe Nichifor, *Gorjul și constituția din 1923*, Craiova, Editura Revers, 2023.

contestare nu se referea la conținut, ci la procedura de adoptare, care nu ar fi garantat reprezentarea voinței libere a tuturor cetățenilor români.

Constituția din 1923 a menținut spiritul liberal al legii fundamentale din 1 iulie 1866, prin intermediul unei forme superioare în ceea ce privește tehnica legislativă și a unui limbaj oarecum modernizat și specializat. În aceste împrejurări, s-a făcut saltul decisiv pe calea unificării legislației electorale din România. Această Constituție a contribuit la consolidarea unității politice, spirituale, economice și teritoriale a României întregite. Totodată, a asigurat afirmarea unui regim democratic-parlamentar liberal care a creat condiții favorabile dezvoltării statului român în direcția liberalismului și progresului social.

În perioada cuprinsă între intrarea în vigoare a Constituției din 1866 și adoptarea Constituției din 1991, schimbările constituționale au cunoscut o amploare deosebită, determinată de importante transformări politice și sociale. Aceste legi fundamentale au stat la baza organizării statale și au oferit cadrul constituțional pentru înfăptuirea procesului de guvernare a țării și pentru garantarea exercițiului drepturilor și libertăților fundamentale, conducând la conturarea unei identități constituționale românești. Constituția din 1991 a reafirmat valorile democratice care înscriau România pe drumul constituționalismului european, adaptându-le noilor realități politice ale țării.

Constituția din 1923 a fost abrogată prin Constituția din 1938 și a fost repusă în vigoare, parțial, în 1944. Alături de Constituția din 1866, aceasta a consacrat forme moderne ale parlamentarismului european, bazat pe principiul separației puterilor în stat, pe garantarea democratică a exercitării autorității statale, pe controlul de constituționalitate și pe proclamarea drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățeanului.

Bibliografie

Lucrări generale, studii și articole:

Ante-proiect de constituție întocmit de cercul de studii al Partidului Național Liberal cu o expunere de principii de D. Ioanițescu, București, 1921.

Ante-proiect de constituție întocmit de secția de studii a partidului țărănesc cu o expunere de motive de C. Stere, București, 1922.

Banciu, Angela, *Rolul Constituției din 1923 în consolidarea unității naționale (Evoluția problemei constituționale în România interbelică)*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988.

Berariu, C., *Noua constituție a României. Reflexiuni și ante-proiect*, Cernăuți, 1921.

Bitoleanu, Ion, *Din istoria României moderne. 1922-1926*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.

- Boilă, R., *Anteproiect de constituție pentru Statul Român întregit cu o scurtă expunere de motive*, Cluj, 1921.
- Buzatu, Gh., *Discursuri și dezbateri parlamentare (1864-2004)*, București, Editura Mica Valahie, 2006.
- Carp, Radu, Stanomir, Ioan, Vlad, Laurențiu, *Între Pravilă și Constituție. O istorie a începuturilor constituționale românești*, București, Editura Nemira, 2002.
- Cristian, Preda, *Modernitatea politică și românismul*, București, Editura Nemira, 1998.
- Constantinescu-Iași, P., *Reforma Constituției*, Bârlad, 1923.
- Constituțiile României* (coord. Ghe. Sbârnă), Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2012.
- Crăciunoiu, Șerban, *Dezbaterile parlamentare. Oglindă a vieții politice din România în anii 1922-1926*, Craiova, Editura Sitech, 1995.
- Evoluția instituțiilor politice ale statului român din 1859 până astăzi* (coord. Sorin Liviu Damean), Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2012.
- Focșeneanu, Eleodor, *Istoria constituțională a României 1859-1991*, București, Editura Humanitas, 1992.
- Ilin-Grozoiu, Loredana Maria, *Sistemul constituțional românesc (1821-1923)*, Craiova, Editura Aius, 2009.
- Lascarov-Moldovanu, A., Ionescu, Sergiu D., *Constituția României din 1923 adnotată cu debateri parlamentare și jurisprudențe*, București, 1925.
- Marea Unire a românilor în izvoare narative* (ediție, studiu introductiv și note de Stelian Neagoe), București, Editura Eminescu, 1984.
- Mătasă, I., *Constituția României Mari, lămurită pe înțelesul tuturor*, Piatra Neamț, 1928.
- Muraru, Ioan, Iancu, Gheorghe, *Constituțiile române. Texte. Note. Prezentare comparativă*, București, 1995.
- Negulescu, Paul, Alexianu, Gh., *Tratat de drept public*, vol. I, București, 1942.
- Nichifor, Gheorghe, *Gorjul și Constituția din 1923*, Craiova, Editura Revers, 2023.
- Noua Constituție a României (23 de prelegeri publice organizate de Institutul Social Român, cu o anexă reprezentând noile constituții europene)*, București, Cultura Națională.
- Popescu, Eufrosina, *Din istoria politică a României*, București, Editura Politică, 1983.
- Radu, Sorin, *Modernizarea sistemului electoral din România (1866-1937)*, Iași, Institutul European, 2005.
- Rusenescu M., Saizu I., *Viața politică în România. 1912-1928*, București, 1979.
- Stanomir, Ioan, *Libertate, lege și drept. O istorie a constituționalismului românesc*, Iași, Editura Polirom, 2005.

BUNUL GOSPODAR ÎN CADRUL CURSURILOR ȘI ȘCOLILOR ȚĂRĂNEȘTI PENTRU BĂRBAȚI DIN OLTENIA, ORGANIZATE DE FUNDAȚIA CULTURALĂ REGALĂ „PRINCIPELE CAROL”

Diana-Mihaela PĂUNOIU*

Abstract: *This paper approaches the vision of the social and cultural reformers, in the interwar period, regarding the education of the “good householder” through the peasant’s classes and schools for the men. By using various documentary sources (archive documents, some publications of the Gustian School etc.), we propose to analyse the subject from two perspectives. The first refers to the theoretical dimension of “good householder”, conceptualised by Dimitrie Gusti and Sociological School from Bucharest. The second perspective aims to analyze the dimension of the methods and means by which the formation and education of the good householder was pursued within the peasant courses and schools in Oltenia, organized by the “Principle Carol” Royal Cultural Foundation.*

Keywords: *Oltenia, the “Principle Carol” Royal Cultural Foundation, the good householder, men, peasant classes and schools.*

Introducere**

Școlile țărănești din perioada interbelică se circumscriu conceptului de educație populară, apărut și dezvoltat în spațiul european (Danemarca și țările nordice, Franța, Marea Britanie, Germania, Italia etc.) încă din secolul al XIX-lea, în spațiul românesc manifestându-se pe fondul reformelor haretiene la sfârșitul secolului al XIX-ea și începutul secolului al XX-lea. Educația populară reprezenta un mijloc de educație complementară școlii propriu-zise, de stat, considerată insuficientă pentru a asigura educarea și formarea integrală a tinerilor și pregătirea lor pentru viață. Activitățile din sfera educației populare

---

* Cercetător științific III, dr., Institutul de Cercetări Socio-Umane din Craiova – C.S. Nicolăescu-Plopșor, al Academiei Române; e-mail: dianamihaelapaunoiu@yahoo.com.

** Studiul face parte din proiectul „Reformarea societății românești: de la campaniile culturale regale la instituția Serviciului Social. Studiu de caz: Oltenia”, inclus în programul de cercetare „Modernizare și urbanizare în sud-vestul României”, derulat, între 2020-2023, în cadrul Institutului de Cercetări Socio-Umane din Craiova – C.S. Nicolăescu-Plopșor, al Academiei Române. O parte din proiectul menționat a fost rezervat școlilor țărănești, pe care le-am analizat în trei etape, abordând diferențiat problematica femeii și a bărbatului în cadrul acestor forme de intervenție socială și culturală în lumea satului și în ultima etapă problematica funcția socială a familiei țărănești. Ca o completare a cercetării, într-un alt studiu, am analizat șezătoarea culturală organizată în cadrul căminelor culturale ale fundației. În acest context, unele rezultate ale cercetării, în principal cele privind contextualizarea școlilor țărănești în spațiul european ori românesc, sunt comune studiilor dedicate problematicii. În prezentul studiu contextualizarea subiectului este sintetică, semnalând, însă, referințele unde se regăsește detaliată.

erau diverse, școlile populare fiind doar un segment al acestui concept. Pentru reformatorii români antebelici și interbelici, principalul model de inspirație a fost cel al universităților populare daneze – școli populare pentru adulți, inițiate și teoretizate de Grundtvig, unde, tinerii între 18-25 ani erau educați să participe activ în societate și să practice cu succes o meserie. La momentul preluării și adaptării lui în spațiul românesc, modelul, având o tradiție de peste jumătate de secol, produsese rezultate remarcabile în societatea daneză. Problematika educației populare, internaționalizată în 1906 din inițiativa Ligii învățământului din Franța, a rămas o constantă pe agenda de lucru a reprezentanților asociațiilor, societăților ori instituțiilor interesate din statele europene și după terminarea Primului Război Mondial¹.

În perioada interbelică, la nivel european mișcarea educației populare a fost reluată, adaptată și dezvoltată în funcție de necesitățile fiecărei țări, dobândind noi dimensiuni de teoretizare și implementare socială, un rol important avându-l, în acest sens, afirmarea și instituționalizarea științelor sociale, ca surse de cunoaștere a realităților sociale interne și de furnizare a soluțiilor reformă. Sociologia, având „o vocație modernizatoare” asupra întregii societăți, s-a afirmat în acest sens și în spațiul Central-Est-European (cu o întârziere temporală față de Europa Occidentală și SUA), în țări, precum: Bulgaria, Cehia, Polonia, România, Ungaria și Rusia. Deși condițiile au fost diferite de la o țară la alta, reformatorii sociali au avut ca punct comun „servirea binelui general și modernizarea națiunii de care aparțin”².

În România Mare, țărănimea, care își adusese o însemnată contribuție în timpul războiului, apărea pe scena politică și economică ca o categorie socială importantă, atât din punct de vedere numeric (80% din populație locuia în mediul rural), cât mai ales pentru că dobânda drepturi noi în societate, ca urmare a acordării dreptului de vot universal pentru bărbați și a Reformei Agrare, aceasta din urmă ducând la generalizarea gospodăriilor țărănești mici și mijlocii. De aceea, una dintre principalele preocupări și provocări, pentru elitele culturale și politice interbelice, a fost integrarea populației rurale în sensul rolurilor noi atribuite acesteia. Dintre modelele de reformă interbelice³, un loc și rol important a ajuns să

---

¹ Gh.T. Dumitrescu, *Educația populară la Congresul internațional ținut la Paris între 23-31 Iulie 1937*, în „Școala Țăranului”, an I, nr. 7-8, iulie-august 1937, pp. 231-236; idem, *Călăuza școalelor țărănești*, București, Fundația Culturală Regală „Principele Carol”, 1939, Tipografia Bucovina, pp. 14-20. Vezi și Diana-Mihaela Păunoiu, Diana-Mihaela Păunoiu, *Șezătoarea culturală, un instrument de educație populară în Oltenia interbelică*, în „Arhivele Olteniei”, serie nouă, nr. 37/2023, p. 171-172.

² Theodora-Eliza Văcărescu, Zoltán Rostás, coord., *Mărire și decădere: sociologia gustiană în context central-est european după Marele Război*, București Editura Eikon, 2022.

³ Bogdan Bucur, *Sociologia proastei guvernări în România interbelică*, Cuvânt-înainte de Ioan-Aurel Pop, cuvânt-înapoi de Hans-Christian Maner, București, Editura Rao, 2019; Doru

îl ocupe în România Mare cel fundamentat de Dimitrie Gusti și Școala Sociologică de la București, succesul acestuia venind și din faptul că, începând din anii '30 a beneficiat de susținerea regelui Carol al II-lea. Numirea lui Gusti, în 1934, la conducerea FCR a însemnat și transpunerea în practică, la scară extinsă, a reformelor-soluție ale Școlii gustiene privitoare la modernizarea socială și culturală a societății românești, precum și agendei politice a regelui de a contracara mișcările extremiste. „Asociația pentru Știința și Reforma Socială” și, ulterior, Institutul Social Român, care a preluat scopul și obiectivele predecesoarei, și-a manifestat încă de la înființare „vocația modernizatoare” asupra societății românești, trasând în acest sens trei direcții principale de acțiune: studierea tuturor problemelor care necesitau rezolvare pentru refacerea socială a statului după război⁴; oferirea mediului decizional al statului român a unor soluții practice în această direcție, fundamentate prin studiile efectuate; precum și contribuirea la educația socială a maselor. Activitatea institutului, instituționalizarea sociologiei și dezvoltarea unei metode originale de cercetare științifică și intervenție socială (campaniile monografice, campaniile echipelor studentești regale, campaniile Serviciului Social), promovarea metodelor cercetării științifice și menținerea legăturii cu mediile academice internaționale cu interese similare i-au conferit Școlii gustiene prestigiu național și internațional. Între inițiativele referitoare la modernizarea culturală a societății românești se înscrie și înființarea, în 1922, de către viitorul rege Carol al II-lea al României, a Fundației Culturale Regale „Principele Carol”, cu scopul de a contribui la dezvoltarea culturii, în general, și la răspândirea culturii în popor, în particular. Ambele proiecte (gustian și carlist) au avut în centru *țărâtimea și satul*; modernizarea lumii rurale („ridicarea țării” / „ridicarea satului românesc”⁵) prin culturalizarea populației rurale și prin

---

Lixandru, *Carol al II-lea, carlismul și carliștii în România anilor 1930*, București, Editura Corint, 2003; Sorin Radu, Oliver Jens Schmitt (coord.), *România interbelică: modernizare politico-instituțională și discurs național*, Iași, Editura Polirom, 2023.

⁴ Prin refacerea țării după război se aveau în vedere atât realitățile postbelice, cât și acumulările antebelice din societatea românească: „De bună seamă că lipsa unei cunoașteri adâncite și aprecieri juste a realității sociale românești a fost una dintre cauzele puternicelor zguduiri din temelie ale Statului nostru – amintim numai dintre cele ivite în decursul ultimelor decenii: revoluțiile sociale 1888 și 1907, criza financiară din 1900 și extrem de dureroasa situație în care ne aflăm”, Dimitrie Gusti, „Apelul făcut în aprilie 1918, cu prilejul întemeierii *Asociației pentru studiul și reforma socială*”, p. 31 (Anexa 2), Apud Dietmar Müller, *Instituționalizarea cunoașterii științelor sociale în perioada interbelică: Institutul Social Român și Asociația de Politică Socială (Verein Für Sozialpolitik)*, în Lucian Nastasă, Dragoș Sdrobiș (editori), *Politici culturale și modele intelectuale în România*, Cluj Napoca, Editura Mega, 2013 pp. 19-33.

⁵ Această sintagmă, des folosită în epocă, trebuie înțeleasă în sensul de „ieșire din sărăcie prin modernizare” și deopotrivă ca o încercare de reducere a decalajelor dintre România și alte state europene, dintre sat și oraș, dintre regiunile istorice românești. Dumitru Sandu, *„Ridicarea satului” prin el însuși. Ideologii și practici în interbelicul românesc*, în Sanda Golopenția, coord., *„Școala Sociologică de la București”, „Secolul 21”, nr. 1-6, 2012, p. 215* (<https://sas.unibuc.ro>).

modernizarea instituțională, susținând necesitatea înființării, în fiecare sat din România, a unei instituții speciale – căminul cultural, care, alături de școală și biserică, să implementeze la nivel local reforma socială și culturală⁶. Școlile țărănești au constituit parte integrantă a acestui program.

Trebuie precizat faptul că la momentul începerii implementării și extinderii soluțiilor-reformă gustiene sub egida Fundației Culturale Regale⁷, în România Mare existau deja conturate și alte direcții locale și regionale însemnate pentru dezvoltarea mișcării școlilor țărănești, care au apărut și s-au dezvoltat independent și au funcționat, pentru o perioadă, în paralel cu cele ale fundației regale⁸.

Principalii exponenți ai mișcării școlilor țărănești de sub egida *Fundația Culturală Regală „Principele Carol”* erau Dimitrie Gusti și Apostol D. Culea. Preeminența acestei direcții față de celelalte inițiative locale/regionale s-a datorat mai multor factori, între care se regăsesc: avantajul susținerii politice și financiare pentru implementarea la un nivel extins, pe care regele României Mari le-a acordat direcției, propria agendă a regelui Carol al II-lea privind țărănimea și contracararea mișcării legionare, contextul politic derivat din instaurarea dictaturii regale (1938-1940) etc. O particularitate a școlilor țărănești ale fundației era că acestea au fost organizate, mai ales în primii ani, preponderent pentru bărbați⁹. Această direcție a mișcării școlilor țărănești era integrată programului de reformare socială și culturală a societății românești, fundamentat de Școala gustiană, propunând modernizarea satului și a țăranului român într-o manieră complexă, integrală. Școlile țărănești au avut între obiectivele sale principale

---

⁶ Dimitrie Gusti, *Sociologia militans. Cunoaștere și acțiune în serviciul națiunii*, vol. II, *Acțiune*, București, Fundația Regele Mihai, 1946, pp. 52-60; *Statutele Institutului Social Român I.S.R.*, București, 1921; Laura-Rodica Hîmpă, *De la Fundația Culturală Regală „Principele Carol” la Uniunea Fundațiilor Culturale Regale (1921-1948)*, București, Editura Etnologică, 2019; Zoltán Rostás, *Atelierul gustian: o abordare organizațională*, București, Editura Tritonic, 2005; *Culturalizare în uniformă: articole și documente privind legea Serviciului Social 1938-1939*, antologie de Zoltán Rostás și Dragoș Sdrobiș, București: Paideea; Raluca Mușat, *Cultural Politics in the Heart of the Village: the Institutionalisation of the Cămin Cultural in Interwar Romania*, în „New Europe College Ștefan Odobleja Program Yearbook”, Editor: Irina Vainovski-Mihai, București, New Europe College, 2012-2013, pp. 149-180.

⁷ Momentul debutului oficial poate fi plasat în 1935, când este înființată, sub egida Fundației Regale, Școala Superioară Țărănească de la Poiana-Câmpina, prima școală organizată după modelul danez.

⁸ Între principalele asociații/organizații particulare cu inițiative importante în dezvoltarea mișcărilor școlilor țărănești în spațiul românesc, menționăm: *ASTRA Transilvană, Fundația „Ion Mihalache” în județul Muscel, Asociația „Prietenii Școlii superioare Țărănești”*, prezidată de Virgil Madgearu etc., Gh.T. Dumitrescu, *Călăuza școlilor țărănești, ...*, pp. 20-25. Vezi și Diana-Mihaela Păunoiu, *Funcția socială a familiei țărănești în contextul școlilor țărănești organizate de Fundația Culturală „Principele Carol” în Oltenia (1934-1940)*, în „Studii și articole de istorie”, XCI/2024, pp. 119-120.

⁹ Gh.T. Dumitrescu, *Călăuza școlilor țărănești, ...*, p. 23-24.

transformarea țaranului român într-un factor politic și economic util statului și, deopotrivă, îmbunătățirea calității vieții țărănești, în ansamblul ei.

În acest context, studiul nostru abordează cursurile și școlile țărănești pentru bărbați, organizate în Oltenia de Fundația Culturală Regală „Principele Carol”, în perioada 1934-1940. Subiectul este construit prin analiza unor surse documentare variate (documente de arhivă, publicații ale Școlii Gustiene, precum volume aniversare sau publicații periodice dedicate organizării, funcționării ori popularizării școlilor țărănești etc.). Obiectivul cercetării este de a evidenția și analiza educarea și formarea „țaranului modern”, ca factor economic și politic activ și util societății și statului. Într-o primă parte, am abordat idealul cultural educativ care a stat la baza școlilor superioare țărănești, cu scopul de a contura profilul „bunului gospodar” – „țaranului modern”; precum și particularități ale tipurilor de școală țărănească. În partea a doua sunt analizate școlile țărănești pentru bărbați în Oltenia, din perspectiva programelor și a strategiei educaționale, relevând ajustarea și particularizarea idealului cultural educativ la realitățile diferite ale comunităților locale.

Idealul cultural educativ al școlilor țărănești pentru bărbați, organizate de Fundația Culturală Regală „Principele Carol”.

În 1928, în cadrul unei conferințe¹⁰, dezvoltând exemplul Danemaricii, unde universitățile populare rurale, ca mijloc de emancipare economică, socială și cetățenească a populației adulte, avuseseră consecințe benefice în societate, Dimitrie Gusti evidenția faptul că scopul acestora nu constase în „popularizarea” și difuzarea științei, ca în școlile de stat. Școala lui Grundtvig era „o școală pentru viață”. Toate materiile care se predau în această școală sunt numai capitole deosebite, din însăși viața de toate zilele, concepută unitar¹¹. Totodată, D. Gusti lansează ideea oportunității constituirii unor școli superioare țărănești similare, adaptate însă la realitățile românești, la nevoile specifice satului și țaranului român, argumentând că educarea tinerilor maturi („flăcăi și fete, de la sate”), pe termen mediu și lung („în câțiva ani”), ar fi putut să își facă vizibile rezultatele pozitive în societatea românească rurală¹².

Rolul școlilor țărănești românești era să țină elevii într-o comunitate de muncă, să provoace o nouă concepție despre viață și să îi pregătească pentru a fi membri folositori și activi ai societății:

---

¹⁰ „Politica Culturii și Statul Cultural”, susținută la 10 iunie 1928, în ciclul de conferințe despre „Politica Culturii”, organizat de Institutul Social Român.

¹¹ Dimitrie Gusti, *Sociologia militans II*, pp. 64-65.

¹² *Ibidem*, p. 68.

„Trebuie să creem un ethos nou, să deșteptăm o credință și o conștiință nouă: credința lui în menirea de țăran, conștiința de răspunderea lui de țăran față de satul și de Statul din care face parte. Trebuie să deșteptăm în țăran mai multă dragoste de pământ și de sat. Acesta ar fi rostul școalelor superioare țărănești, care astfel înțelească, va deveni și un factor economic de cel mai mare preț pentru ridicare și consolidarea vieții țărănești. (...) Ne trebuie școli conduse după cele mai noi principii ale culturii, ale pedagogiei tineretii mature *Andragogik*¹³. Ne trebu[i]e adică un nou tip de școală, care să fie continuarea școlii propriu-zise, cu scopuri precise asupra realizării culturii poporului”¹⁴.

Într-o altă conferință¹⁵, în 1933, Dimitrie Gusti evidențiază sintetic modelul școlii superioare țărănești din punct de vedere organizatoric, al domeniilor de interes pentru viața țărănească, caracterul practic al cursurilor, precum și grupul-țintă al elevilor țărani:

„Școala țărănească nu va fi creată după modelul școlii didactice, în ea nu se vor da examene și nici diplome, ci se vor aduce fiii de gospodari, nici prea tineri, nici prea în vârstă, să trăiască 3 luni într-o atmosferă de familie, sub conducerea unei personalități, care să îi învețe ce este igiena, sănătatea, cultura, cooperarea și producția, gospodăria; să-i învețe apoi să citească, să cânte, să danseze jocuri românești; să trăiască într-o atmosferă de religiozitate, să-i ducă în excursii, la gospodăria model ori instituții economice și culturale, într-un cuvânt să le formeze personalitatea țărănească, să-i obișnuiască cu deprinderi noi și apoi să-i trimită înapoi în sat pentru a pune în practică tot ce au văzut și învățat”¹⁶.

Predarea în școlile țărănești a unei culturi a poporului presupunea renunțarea la viziunea elitistă a culturii¹⁷ generale din școlile de stat propriu-zise. Cultura poporului, menită să ajute la formarea și educarea populației rurale adulte, era, în concepția gustiană, o cultură totală, care încorporează toate dimensiunile ființei și vieții țărănești, astfel încât să îl ajute pe țăran să devină capabil să își modifice stilul și condițiile de viață; să își formeze o conștiință națională și un spirit civic activ, să devină un cetățean implicat în mod creativ pentru dezvoltarea comunității sociale în care trăia și, prin extensie, să își aducă contribuția creatoare la dezvoltarea statului român.

---

¹³ Andragogia: știința educării adulților.

¹⁴ *Ibidem*, p. 69.

¹⁵ Conferința din 28 august 1933, „Politica școlară în cadrul Statului Cultural”, susținută cu prilejul deschiderii cursurilor de perfecționare pentru profesorii de la școlile de profesionale, organizate de Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale și Ministerul Instrucției, Cultelor și Artelor.

¹⁶ Dimitrie Gusti, *Sociologia militans II*, pp. 109-110.

¹⁷ Dragoș Sdrobiș, *Politici culturale și modele intelectuale în România (câteva precizări conceptuale)*, în Lucian Nastasă, Dragoș Sdrobiș (editori), *Politici culturale și modele intelectuale în România*, Cluj Napoca, Editura Mega, 2013, pp. 12-14.

În conferința menționată anterior, Gusti trasează direcțiile generale ale culturii totale, transpuse în strategia de predare-învățare în cadrul școlilor țărănești, care la scurt timp (din 1934) se vor regăsi și în cele patru arii de acțiune (Sănătate, Muncă, Minte și Suflet) ale campaniilor echipelor regale studentești, precum și în ale instituției căminului cultural:

„E vorba de o cultură care nu este numai intelectuală. Nu înțelegem prin cultură doar crearea de biblioteci cu cărți netăiate¹⁸, ci înseamnă cultură, pe lângă întreținerea gustului de cetit, [formarea de] deprinderi noi, schimbări de condiții sociale: cultura sănătății [-] învățătura [de] a face baie și a se îngriji de sănătate, de igiena proprie și a satului; cultura morală, căutând a scoate din sufletul țaranului tot ce este superstiție tragică (credință în spirite de tot felul, am întâlnit în cercetările mele monografice, sat întregi terorizate de strigoi) și sădind religiozitatea adevărată; cultura muncii economice prin organizarea unei gospodării sănătoase; și cultura îmbogățirii minții prin lecturi, șezători s.a.m.d. Toate aceste preocupări merg mână în mână și alcătuiesc componentele necesare ale unei culturi totale”¹⁹.

În logica reformatorilor, școala țărănească de inspirație daneză, adaptată realităților românești, era o școală care nu avea legătură cu școlile de adulți din trecut sau cu activitatea Ministerului Educației. Nu era nici o școală de practică gospodărească exclusivă. Era o școală nouă, „menită să perfecționeze viața și munca țărănească în legăturile ei organice”, cu un program izvorât din nevoile satului românesc („înglobând «într-un tot atât tradițiile trecutului, cât și realitățile prezentului și posibilitățile viitorului»”): „Această școală nouă tinde să vadă satul în devenirea lui sub toate aspectele și nu omul cu necesitățile lui singulare, variabile și trecătoare, caută să integreze profesionismul agricol cu umanismul – un umanism țărănesc, evoluat pe linia spiritualității naționale. În ideologia ei tinde să formeze elite rurale, pionieri ai satului de mâine”²⁰.

În logica reformatorilor sociali, școala țărănească era concepută să cuprindă „viața completă a țaranului modern”. Idealul cultural educativ al școlilor superioare țărănești era „umanismul țărănesc”, înțeles ca fiind „dezvoltarea completă a omului țaran, în așa mod ca să nu-l depășească nimic din progresul muncii și civilizației contemporane”²¹:

¹⁸ Expresia „cărți netăiate”, în acest context, trebuie înțeleasă cu sensul de cărți necitite. În acea perioadă, multe cărți ieșeau din tipografia/edituri cu paginile netăiate sau tăiate parțial. De aceea, primul semn că o carte aflată într-o bibliotecă nu fusese studiată/citită erau marginile lipite/netăiate ale paginilor (nota autoarei).

¹⁹ Dimitrie Gusti, *Sociologia militans II*, pp. 113-114.

²⁰ Apostol D. Culea, *Istoria în Școlile Țărănești, o încercare de metodologie*, în „XXV ani de învățământ universitar 1910-1935: D. Gusti și Școala Sociologică de la București” (volum aniversar), București, Institutul Social Român, 1937, p. 207.

²¹ Gh. T. Demetrescu, *Școala superioară țărănească creiază o știință a Satului și a Gospodăriei*, în „Școala Țaranului”, an I, nr. 10-11, Octombrie-Noimbrie 1937, p. 285.

„Realitățile cu care lucrează școala sup[erioară] țărănească sunt țăranul, gospodăria și satul românesc. *Idealul* acestei școli este de a forma *alt țăran, alte gospodării și alte sate mai bune* din atâtea puncte de vedere, decât cele de azi”²². „Școala superioară țărănească este școala care pregătește elita conducătoare a satului, școala bunilor gospodari și cetățeni. Ea va forma pe țăranul luminat la minte și la suflet, cu deprinderi noi și creator al unei civilizații proprii, sătești și românești”²³.

Finalitatea acestei educații ideale era „țăranul modern”: încorporând cumulatativ *calitățile de bun cetățean (bun sătean și bun conducător de sat), bun gospodar și bun tată de familie*²⁴:

„(...) el trebuie pregătit nu numai pentru domeniul individual al gospodăriei proprii, ci și pentru domeniul social, public, care este *satul*. Țăranul trăiește simultan în planul gospodăriei, al satului, precum și în planul organizării naționale. Educația lui trebuie dirijată în sensul tuturor planurilor de viață. Să fie deci: educație de bun și luminat gospodar, educație socială de membru activ al satului și pentru planul național, o educație politică generală.

Școala țărănească, care se ocupă de formarea personalității complete a țăranului, trebuie să aibă în vedere toate aceste trei planuri de educație. Ea accentuează deopotrivă, formarea de buni gospodari, de buni părinți, buni conducători de cămine [culturale], dar și de buni membri participanți la viața de organizare și administrare a colectivității satului”²⁵.

Reformatorii sociali înțelegeau să definească *țăranul bun gospodar* în relație directă cu gospodăria și familia țărănească. Gospodăria țărănească avea o funcționalitate economică; „are forma sa originală”, diferită de familia burgheză²⁶ ori urbană; era înfăptuită de familia țărănească și de cadrul în care se dezvoltă aceasta: „Ea are o istorie, o moștenire de legătură cu pământul”²⁷. Membrii familiei țărănești își creau legături într-o dinamică rezultată din însăși dinamica gospodăriei, din diferitele tipuri de muncă regăsite într-o gospodărie țărănească și de interdependența dintre aceste munci și asigurarea vieții de zi cu zi a familiei țărănești.

Totodată, pe lângă funcția economică, gospodăria avea și altă funcționalitate, fiind „cuibul” în care se nașteau noi ființe umane, având

---

²² Idem, *Problema ajutorării prin credit a elevilor Școlilor superioare țărănești*, în „Școala Țăranului”, an. I, nr. 6, iunie 1937, p. 180.

²³ D. Gusti, *Despre Școlile superioare țărănești*, în „Școala Țăranului”, an. I, nr. 6, iunie 1937, p. 177.

²⁴ Gh. T. Demetrescu, *Școala superioară țărănească creiază o știință a Satului și a Gospodăriei*, în loc. cit., p. 285; idem, *Călăuza școalelor țărănești*,..., pp. 183-190.

²⁵ Idem, *Călăuza școalelor țărănești*, p. 202.

²⁶ Spre deosebire de gospodăria și familia țărănească, în familia burgheză, „gospodăria nu ajunge niciodată să domine familia”, deoarece membrii acesteia își puteau asigura traiul zilnic din resurse externe gospodăriei. În consecință, familia burgheză era eliberată de muncile și grijile gospodăriei specifice familiei țărănești.

²⁷ Gh. T. Demetrescu (1937), *Școala superioară țărănească creiază o știință a Satului și a Gospodăriei*, în loc. cit., p. 287.

propriile lor misiuni biologice, sociale și naționale. De aceea, țăranul bun gospodar trebuia format ca să-și dezvolte și o a treia calitate, să performeze și în acea dimensiune care implica rolul de „tată de familie”/ bun educator, de formator al copiilor, viitori buni gospodari și cetățeni. În viziunea reformatorilor sociali, școala superioară țărănească trebuia să fie și „Școala pentru formarea de buni părinți” atât pentru a oferi țăranului posibilitatea să dobândească cunoștințe teoretice și practice pentru a asigura un mediu de dezvoltare sănătos copiilor, cât, mai ales pentru a dezvolta funcția socială a familiei, contribuția pe care ar fi putut să o aducă bunii părinți la viața moral-educativă a societății²⁸.

Cele trei calități ale săteanului, menționate anterior, trebuiau formate și dezvoltate printr-o strategie educațională care să țină cont de particularitățile gospodăriei țărănești și de dimensiunea practică a gândirii țăranului, acesta fiind receptiv la nou doar în măsura în care noul avea o valoare practică în universul său gospodăresc²⁹.

Cunoștințele teoretice și practice, predate în școlile țărănești, presupuneau acele cunoștințe științifice indispensabile pentru viața țărănească din mai multe domenii: științele naturii, biologie, științele agricole, științele sociale, economice, de igienă etc., predarea acestora presupunând colaborarea mai multor specialiști: tehnicieni, sociologi, economiști, agronomi, medici, pedagogi etc.:

„Prin aceste cunoștințe, țăranul gospodar trebuie să-și formeze un spirit de prevedere, deschis informațiilor, experiențelor, cuceririlor, un spirit de întreprinzător, de conducător, de administrator.

Iar în ceea ce privește deprinderile practice, cari să caracterizeze formarea bunilor gospodari, ele trebuie să facă viu, întreg acest învățământ. Gospodarul bun e cel care trece imediat și energic de la ideile la faptă, care știe să folosească un mic atelier, mașinile noi de muncă, care simte nevoia de a le avea, perfecționându-și, raționalizându-și munca prin ele³⁰.

Ținând cont de preponderanța dimensiunii practice a gândirii țărănești („practicism țărănesc”), precum și de spiritul rutinar, superstițios și tradițional al țăranului, cunoștințele teoretice trebuiau îmbinate și corelate cu activități care să îl ajute pe țăran să dobândească deopotrivă deprinderi practice, dar și o flexibilitate în gândire și acțiune. În acest sens, prin școala țărănească se urmărea

---

²⁸ Vezi, Diana-Mihaela Păunoiu, *Funcția socială a familiei țărănești, ...*, în „Studii și articole de istorie”, XCI/2024, pp. 114-135.

²⁹ Octavian Neamțu, *Munca socială în România*, în „XXV ani de învățământ universitar 1910-1935: D. Gusti și Școala Sociologică de la București” (volum aniversar), București, Institutul Social Român, 1937, p. 244.

³⁰ Gh. T. Demetrescu (1937), *Școala superioară țărănească creează o știință a Satului și a Gospodăriei*, în *loc. cit.*, pp. 287-288.

și o schimbare de mentalitate. Pe lângă abilități practice și cunoștințe teoretice diverse și utile pentru viața săteanului și a satului, reformatorii sociali se așteptau să obțină și un nou mod de gândire și înțelegere a vieții, astfel încât populația rurală să poată trăi după principii sănătoase, să fie încrezătoare în știință și în rezultate ei, să renunțe la superstiții și să își ghideze viața având încredere în medicină ori în percepțiile morale propovăduite de biserică. Un rol important pentru atingerea acestui obiectiv din strategia educațională a școlii țărănești îl avea istoria:

„În formația profesională, istoria poate înrăuri [influența] spiritul rutinar al țărănimii. Satele noastre se desfac greu de conformismul tradiției, care impune comunității masa de idei și de practice [practici, pe care] să le urmeze dogmatic. Prestigiul autorității, că vine de la înaintași, îl învâluie într-un imperativ mistic. Chiar când se demonstrează ineptia unor dintre credințe și deprinderi, țaranii continuă să le urmeze. Văd binefacerea noutății, o aprobă, dar urmează tot ce au apucat [ce s-au obișnuit să facă/creadă] – atât de mare e puterea rutinei”³¹.

Această disciplină, pe lângă dezvoltarea conștiinței naționale și a atașamentului față de sat, prin folosirea unor metode de predare conforme cu nivelul și capacitatea de înțelegere a grupurilor unei școli țărănești, putea fi adaptată sub forma unor povești, conținând exemple de evenimente și realizări din trecutul românesc, care să își regăsească utilitatea în viața și munca cotidiană sătească. În istorie se puteau găsi exemple și explicații pentru toate celelalte discipline din școlile țărănești, putând influența receptarea pozitivă a schimbării, a progresului în viața țăranilor, oferindu-le posibilitatea de a înțelege cum acceptarea noutăților din agricultură și raționalizarea muncii, medicină ori cooperăția sau solidarismul social etc. ar putea să le aducă beneficii în viața de zi cu zi.

Modul nou de gândire – noua mentalitate creată de școala țărănească trebuia să îi ajute pe săteni să se elibereze de gândirea arhaică, bazată pe tradiții și cutume, pe obiceiuri transmise din generație în generație, astfel încât să înțeleagă și să asimileze schimbarea ca pe o normalitate necesară evoluției ființei umane și a comunității însăși.

Totodată, în logica reformatorilor sociali, școala țărănească trebuia să ajute la formarea unor țărani conștienți de rolul lor în familie, comunitate și societate, capabili de inițiativă proprie și de înțelegere a realităților, a căror interpretare să fie trecută prin filtre cognitive dezvoltate pe baza unor cunoștințe raționale: „Toate aceste aspecte încheagă complexul de probleme al formării bunilor administratori ai satelor și gospodăriilor corespunzătorii ai

---

³¹ Apostol D. Culea (1937), *Istoria în Școlile Țărănești, o încercare de metodologie*, în loc. cit., pp. 212-213.

vremilor noastre. (...) Nu vor trebui să fie savanți. Cunoștințele acestea vor trebui să formeze numai minți luminate, pătrunse de *spirit critic viu, constructiv* (...)”³².

În linii generale, acestea erau principalele coordonate ideologice care trebuiau să stea la baza școlilor superioare țărănești organizate de Fundația Culturală Regală „Principele Carol”. După cum vom arăta în continuare, transpunerea în practică a idealului cultural educativ a presupus, în realitate, însă, ajustarea lui în funcție de realitățile rurale românești (gradul diferit de dezvoltare al provinciilor, al localităților, nivelul științei de carte al populației sătești, al grupurilor de elevi de școală țărănească etc.).

Particularități ale tipurilor de școală țărănească

Adaptarea idealului obiectiv la particularitățile comunităților locale a dat naștere la crearea și funcționarea mai multor tipuri de școală țărănească (cursuri țărănești, școli țărănești și școli superioare țărănești). Toate formele, însă, îndeosebi în etapa incipientă de implementare, au fost necesare și au avut importanța lor, varietatea tipurilor de școli țărănești reflectând, în esență, adaptarea reformei socioculturale la realitățile și posibilitățile de organizare locale, precum și faptul că țărănimea nu reprezenta o clasă socială omogenă. Indiferent de denumire, fiecare formă îndeplinea același rol: de educare a țărănimii³³.

Cursurile țărănești („Școala maselor populare”) au reprezentat forma cea mai simplă și cea mai frecventă de școală țărănească. Acest tip a fost predominant în Vechiul Regat, inclusiv în Oltenia. A fost un tip care se putea organiza cu ușurință, deoarece nu presupunea resurse materiale și financiare mari. Puteau fi mixte (bătrâni, tineri și femei) sau numai cu anumite categorii („grupe de interese”: bărbați, femei). Întruneau audiențe libere, nefiind organizate pe clase sau ani de studii. Nu aveau o durată fixă, se puteau desfășura pe tot parcursul anului (în zilele de sărbătoare sau seara în timpul liber) în localul căminului cultural, al școlii sau al altei instituții, iar vara se puteau ține în aer liber. Programul teoretic și practic era alcătuit în funcție de nevoile locale dintr-un sat, în „cicluri organice de sisteme de cunoștințe, idei și probleme”, vizând, pe rând: teme de interes economic referitoare la ocupațiile locuitorilor, la cooperarea de muncă și consum, sau teme privind viața de familie, în jurul cărora se făceau lecții de anatomie, igienă, psihologie, morală, sociologie, drept etc. Terenul practic-aplicativ al

---

³² Gh. T. Dumitrescu (1937), *Școala superioară țărănească creiază o știință a Satului și a Gospodăriei*, în loc. cit., pp. 287-288.

³³ Idem, *Călăuza școalelor țărănești*,..., pp. 27-28.

cursurilor era reprezentat de gospodăriile și familiile țărănești locale. Personalul didactic era format, în principal, din învățători și preoți, dar și agronomi, medici umani și veterinari, ingineri silvici, avocați, pretori³⁴ etc. Pentru reformatorii sociali, cursurile țărănești aveau o mare importanță: „Printr-o bună organizare și cu programe alese, ele pot fi oricând forma de școală cea mai potrivită pentru mobilizarea spirituală a satelor, oricând și prin orice probleme și soluțiuni îndrumătoare”³⁵.

Școlile țărănești („Școala bunilor gospodari”) erau o formă de tranziție între cursurile țărănești și școala superioară țărănească. Durata lor putea varia de la două săptămâni la 2-3 luni, majoritatea având însă durata de o lună. Vârsta elevilor era diferită: fie se organizau cu tineretul adolescent al satelor, fie, mai ales în cazul celor de tipul Astra, se organizau cu țăranii având vârsta între 25-40 de ani. Cele mai multe funcționau în regim de internat, reunind câte 20-40 de participanți din mai multe sate învecinate, dintr-un județ sau dintr-o regiune, în cadrul diferitelor ferme ale școlilor de agricultură, Camerelor agricole, centre agricole (conace de moșii) etc. Elevii-țărani trăiau, pentru un timp, într-o comunitate de muncă, acumulând cunoștințe teoretice și formându-și deprinderi practice. Programa școlilor de tranziție era structurată pe cele patru arii principale de acțiune ale programului de modernizare gustian: cuprindea cunoștințe agricole (Muncă), de igienă (Sănătate), generale (Minte) și spirituale (Suflet). Corpul didactic era constituit din specialiști, fiind similar cu cel de la cursurile țărănești³⁶. Obiectivul principal era acela de a oferi țăranilor cunoștințe teoretice și deprinderi practice, gospodărești, în măsură „să formeze un bun gospodar cu deprinderi de muncă nouă, rațională și productivă. Școala Țărănească vrea să fie școala de gospodari, cu spirit și deprinderi gospodărești”³⁷.

Școala superioară țărănească („Școala caracterelor, a personalităților țărănești”) era școala tineretului țărănesc cu vârsta între 18-30 de ani. Era organizată pe clase/ani de studiu; era o școală-internat. Elevii trebuia să fi absolvit cele 7 clase primare la școala de stat, prin excepție, primindu-se și elevi cu 4 clase primare, care știau să citească bine și să socotească. Programa școlară era mai complexă, comparativ cu celelalte două tipuri de școală țărănească, apropiindu-se cel mai mult de idealul educativ cultural, prezentat anterior. Scopul acesteia era să formeze din tânărul țăran deopotrivă pe bunul gospodar, dar și pe omul întreg. Prin ea, tineretului de la sate i se oferea: o educație practic-gospodărească și o viață spirituală superioară, cunoașterea temeinică a României din toate punctele

³⁴ *Ibidem*, pp. 27-34; idem, *Orientări și fapte în mișcarea școalelor superioare țărănești*, București, [tipografia] „Școala Poporului”, 1940, pp. 45-48.

³⁵ Gh.T. Dumitrescu, *Călăuza școalelor țărănești, ...*, p. 28.

³⁶ *Ibidem*, pp. 35-38.

³⁷ *Ibidem*, p. 36.

de vedere (istorico-politic, geografic, etnografic, economic, administrativ religios etc.); îi mijlocea tineretului cunoașterea de sine; prin cunoașterea legilor fundamentale, îi mijlocea formarea unei concepții unitare despre lume, viață și societate, formarea unei noi mentalități, al spiritului de solidaritate etc. Școala superioară țărănească era, în concepția reformatorilor, „școala caracterelor, a personalităților țărănești, este Școala Națiunii”, care trebuia să-i formeze „pe conducătorii firești ai satelor în toate domeniile: administrativ, economic, cooperativ ori chiar cultural”³⁸.

Programele școlilor țărănești („programele minimale de cunoștințe și lucrări”) erau întocmite de reformatorii sociali ca puncte de reper, cuprinzând numai ideile și direcțiile generale, după care să se ghideze corpul profesoral. Se lăsa specialiștilor o anume flexibilitate pentru a introduce informații și amănunte din realitățile locale și regionale unde se organizau școlile („localism sau regionalism didactic și educativ”). Profesorii sau tehnicienii (medici, ingineri, agronomi etc.) aveau libertatea de a adapta informațiile pe care le predau în funcție de timp, de spațiu, capacitatea de muncă și asimilare a elevilor. Programele se alcătuiau în jurul unui „centru de interes” sau „centru de viață”, precum: „Gospodăria”, „Satul”, „Statul”, fiecare membru al corpului profesoral trebuind să-și conceapă lecțiile prin raportare la centrul respectiv:

„Fiecare membru al corpului didactic al școlii, își extrage și dezvoltă un curs un specialitatea sa. Inginerii agronomi își extrag și dezvoltă în mai multe lecțiuni partea lor, medicii veterinari și umani pe a lor, și așa mai departe cu cursul de religie, morală, literatură, artă etc. (...) [Specialistul] Nu va face știință pentru știință, ci va face știință pentru gospodărie, pentru sat etc.”³⁹.

Trebuie făcută mențiunea că în toate formele de intervenție socială și culturală, cuprinse sub denumirea generică de școală țărănească, s-a manifestat, mai mult sau mai puțin, preocuparea reformatorilor de a se realiza cât mai multe puncte din idealul cultural-educativ. De aceea, după cum vom arăta în continuare, în programele minimale ale cursurilor și școlilor țărănești de tranziție, deși predominau tematicile teoretice ori practice care vizau formarea țăranului bun gospodar, util economiei satului și a statului, erau introduse și tematici care să îi contureze acestuia și celelalte dimensiuni/calități ale „țăranului modern”.

Prima Școală Superioară Țărănească a fost organizată de Fundația Culturală Regală la Poiana-Câmpina în 1935, ulterior adăugându-i-se și altele.

---

³⁸ *Ibidem*, pp. 38-39.

³⁹ *Ibidem*, p. 54.

Totuși, realitățile socioculturale românești au făcut ca acest ultim tip de școală să fie, cel puțin la început, mai degrabă o excepție, decât o regulă⁴⁰.

„Bunul gospodar” în cadrul școlilor țărănești din Oltenia

În Oltenia, sub egida Fundației Culturale Regale „Principele Carol” au fost organizate toate tipurile de școală țărănească, de la cea mai simplă formă, cea a cursurilor țărănești, la școlile țărănești de tranziție și până la școli superioare țărănești, ajungându-se chiar la sfârșitul perioadei interbelice să se contureze și proiecteze pe termen lung, dezvoltarea unui Centru de Cultură și Educație Țărănească la Dioști⁴¹, care să stimuleze și să coordoneze modernizarea satelor din regiune. Cu toate acestea, dintre cele trei tipuri, cel mai frecvent organizat a fost cel al cursurilor țărănești, permițând și posibilitatea urmăririi evoluției sale în perioada analizată.

Organizarea școlilor țărănești în Oltenia s-a făcut în două etape principale, corespunzătoare modernizării instituționale locale: perioada 1935-1937, cea a înființării și organizării căminelor culturale locale și a afilierii celor existente la Fundația Culturală Regală și perioada 1938-1939 (40), care coincide în cea mai mare parte cu Serviciului Social obligatoriu și extinderea programului de modernizare la nivelul întregii țări⁴².

În prima etapă, au predominat cursurile de popularizare agricolă (cu sătenii) și cursurile de gospodărie rurală (cu sătencele) cu caracter practic-aplicativ⁴³, pe care căminele culturale le puteau organiza din proprie inițiativă, pe baza îndrumărilor date de Fundația Culturală Regală. Localitățile unde urmau să se organizeze școli țărănești cu un program mai dezvoltat erau stabilite de Fundație.

În cadrul căminelor culturale au fost organizate cursuri țărănești⁴⁴, în localitățile: Fratoștița, Tântăreni, Filiași, Țugurești, Damian, Puțuri, Plenita (Dolj), Ceparî și Știrbei (județul Romanați), Strehaia (Mehedinți), Râmestii de Beica (județul Vâlcea)⁴⁵ etc. Cursurile, exceptând două localități⁴⁶, au fost

---

⁴⁰ Vezi Laura-Rodica Hîmpă, *op. cit.*; Diana-Mihaela Păunoiu, *Funcția socială a familiei țărănești, ...*, în „Studii și articole de istorie”, XCI/2024, pp. 126.

⁴¹ În 1939, la Dioști funcționa o Școală Țărănească Superioară pentru bărbați, se înființase una pentru femei și se proiecta, pentru un termen nu prea îndepărtat, înființarea unei Universități Țărănești (Gh.T. Dumitrescu, *Orientări și fapte,...*, pp. 39-40).

⁴² Diana-Mihaela Păunoiu, *Căminele culturale din Oltenia în contextul înființării Serviciului Social*, în „Comunități umane, modernizare și urbanizare în Sud-Vestul României”, coord.: Anca Ceaușescu, Ileana Cioarec, Georgeta Ghionea, Târgoviște: Editura Cetatea de Scaun, 2022, pp. 169-190.

⁴³ „Gând și Slovă Oltenească”, an I, nr. 9, 15 decembrie 1936, p. 3; an II, nr. 11, 11 ianuarie 1937, pp. 10-11.

⁴⁴ „Gând și Slovă Oltenească”, an II, nr. 11, 11 ianuarie 1937, pp. 10-11.

⁴⁵ „Școala Țăranului”, an I, nr. 7-8, iulie-august 1937, pp. 222-223; „Gând și Slovă Oltenească”, an II, nr. 19-20, 15 martie 1937, p. 28.

organizate pentru bărbați; durata lor era de 2-3 luni, frecvența era de 2-3 ori pe săptămână, numărul cursanților varia între 25 și 120 de elevi. Caracterul cursurilor a fost educativ-aplicativ, strâns legat de ocupațiile locuitorilor din zona respectivă. Însă, în programa lor se intercalau și subiecte și tematici de interes pentru promotorii modernizării rurale referitoare la: educația cetățenească, familia țărănească în ansamblul ei, sănătatea și igiena individuală și colectivă etc. Corpul didactic era format din învățători, profesori, preoți, ingineri agronomi, medici veterinari și umani etc., diversitatea specialiștilor reflectând nu numai diversitatea subiectelor abordate la cursurile țărănești, dar și sprijinul pe care căminele culturale îl aveau de la autoritățile statului.

De exemplu, în comuna Fratoștița (localitate în care căminul cultural era condus de maiorul I. Ureche, delegat al Fundației Culturale Regale, și servea ca model și imbold pentru localitățile învecinate) cursurile țărănești, în anul 1937 (al treilea an de organizare), s-au desfășurat între 3 ianuarie și 15 martie și se țineau de trei ori pe săptămână. Au fost organizate în paralel și pentru bărbați și pentru femei. La cele pentru bărbați au participat 50 de săteni. Programul era practic-aplicativ. Cursurile aveau tematici specifice ocupațiilor principale ale bărbaților (agricultură, pomicultură, creșterea animalelor și albinărit) și erau ținute de inginerul agronom din localitate, iar cele pentru creșterea animalelor de către medicul veterinar al Regiunii Filiași⁴⁷.

Un exemplu privind rezultatele concrete apărute după trei ani de funcționare a unei școli țărănești se regăsește în comuna Puțuri (județul Dolj), unde, în anul 1937 a fost înființată Asociația agricolă „Bunii Gospodari”. Aceasta era o dovadă că țărani înțeleșeră importanța solidarității sociale și a adoptării tehnicilor moderne de muncă pentru dezvoltarea economică individuală și colectivă. Munca țăranilor în această asociație era coordonată și sprijinită prin Serviciul Agricol Județean Dolj, de Ministerul Agriculturii: „În această asociație, țăranii vor lucra după planul de lucrări al Serviciului Agricol, efectuând astfel o muncă rațională”⁴⁸. Asociația primise, în 1937, ca încurajare, de la Camera Agricolă, două semănători și prășitori moderne. Asociații agricole ale „Bunilor Gospodari” au mai fost organizate și în alte localități din județul Dolj, cum au fost de ex. cele înființate în 1938, în Orodel și Milești⁴⁹ etc.

---

⁴⁶ Fratoștița și Țânțăreni.

⁴⁷ „Gând și Slovă Oltenească”, an II, nr. 11, 11 ianuarie 1937, p. 15.

⁴⁸ „Școala Țăranului”, an I, nr. 9, septembrie 1937, p. 269.

⁴⁹ SJAN-Dj, fond Rezidența Regală a Ținutului Olt, dosar nr. 61/1939, f. 3.

În general, țăranii-absolvenți ai școlilor țărănești erau încurajați și sprijiniți de reprezentanții căminelor culturale și ai autorităților locale să aplice în gospodăria lor cunoștințele pe care le învățaseră. Se dorea ca ei să fie bune exemple pentru comunitățile locale, astfel încât să producă o schimbare de mentalitate și să stimuleze interesul pentru raționalizarea muncii și în rândul țăranilor care nu urmaseră încă un curs sau o școală țărănească. De asemenea, Serviciile Agricole județene aveau în grijă, în fiecare localitate din circumscripția lor, unul sau mai mulți țărani-gospodari model, pe care îi ajutau să exerseze principiile și tehnicile muncii raționale în gospodărie și la câmp.

De exemplu, într-un raport adresat rezidentului Regal al Ținutului Olt, referindu-se la colaborarea cu căminele culturale și la activitatea din 1938, pe care Serviciul Agricol județean Romanați a avut-o în domeniul educației agricole a țăranilor, prefectul menționa următoarele:

„Fiecare organ tehnic a avut câte un *gospodar model* (*subl. n.*) în fiecare comună, iar în comunele mai apropiate de [localitatea de] reședință câte 2-3 și chiar mai mulți, care au fost vizitați și îndrumați în tot timpul anului; atât pentru organizarea gospodăriei, cât și mai ales pentru exploatarea rațională a câmpului”⁵⁰.

În aceeași direcție, în județul Romanați se organizaseră: conferințe agricole; în timpul iernii, cursuri agricole practice cu durata de 30 de zile, unde s-au predat tehnici agricole moderne; s-au constituit asociații agricole de buni gospodari, formate din câte 30-40 de agricultori „cu scopul de a-și munci pământul în condițiuni mai bune și de a-și procura mașini agricole”. De asemenea, fuseseră organizate, prin serviciile agricole, câmpuri demonstrative și loturi model în diferite centre din județ, unde datorită muncii raționale se înregistrase sporirea producției. Nu în ultimul rând, pentru a populariza diferitele realizări agricole și stimularea comunităților locale, s-au organizat concursuri, precum au fost: concursul bunilor gospodari, concursul grâului ori sărbătoarea recoltei grâului și porumbului etc. Totodată, pentru încurajarea țăranilor, Camera de Agricultură le acordase acestora ajutoare pentru procurarea de semințe, unelte, mașini, reproducători de rasă⁵¹ etc. Situația era similară și în restul județelor oltene.

---

⁵⁰ SJAN-Dj, fond Reziđența Regală a Ținutului Olt, dosar nr. 63/1939, f. 71. Tehnica modelelor pentru diseminarea bunelor practici și adoptarea acestora de către populația rurală, s-a utilizat la scară largă, nu numai în județul Romanați (Vezi, pentru propagarea modelelor în spațiul public, cu scopul impulsionării comunităților locale de a accepta și asimila schimbarea socio-culturală în domeniul economic, Diana-Mihaela Păunoiu, *Propagandă economică și festivitate în Ținutul Olt (1938-1940)*, în volumul „Mehedinți – istorie, cultură și spiritualitate”, coord. Iulian Nedelcu, ed. a VI-a, Drobeta Turnu Severin, Editura Didahia, 2013, pp. 1187-1196).

⁵¹ SJAN-Dj, fond Reziđența Regală a Ținutului Olt, dosar nr. 63/1939, f. 71-72.

Relevant pentru interesul pe care îl manifestau țărani olteni pentru raționalizarea muncii lor este că la concursul „Bunii gospodari” din 1938 au participat 980 de gospodari, dintre care au fost premiați 288, provenind din 90 de comune ale celor șase județe al Ținutului Olt. Câștigătorii concursului „Bunii gospodari” au fost dintre agricultorii care „și-au însușit metodele raționale de cultură, ce au fost difuzate de organele tehnice agricole, [atât] prin viu grai cât și prin stăruința pe teren practic”⁵². Câștigătorii au fost aleși dintre cei care au îndeplinit cumulativ criteriile privind modul de cultivare a pământului și modul de îngrijire a gospodăriilor și a vitelor.

În prima etapă de implementare a programului de modernizare socială rurală, cursurile țărănești au conturat și dezvoltat predominant calitatea de bun gospodar/gospodar model, celelalte dimensiuni ale „țaranului modern” fiind abordate mai ales în cadrul șezătorilor culturale organizate de căminele culturale (cele de duminică sau cele intercalate între cursuri).

Între 1938-1940, cursurile țărănești au început să fie organizate după programe mai complexe, conținând, în paralel cu cele referitoare la gospodărie și ocupațiile rurale, și tematici care să îi faciliteze gospodarului țăran o educație specială și în direcția formării sale ca bun cetățean și bun tată de familie / bun educator.

De exemplu, începând din toamna anului 1939 și până la sfârșitul lui aprilie 1940, în județul Vâlcea au fost organizate 40 de cursuri țărănești, cu un program mai redus, însă destul de apropiat de cel al unei școli țărănești de tranziție. Frecvența, în funcție de localitate, era de una, două sau trei zile pe săptămână; numărul cursanților a variat între 26 și 200. Programa cursurilor țărănești era reglementată de Căminul cultural județean Vâlcea și cuprindea următoarele capitole: „Educația morală”, „Educația națională”, „Gospodăria individuală”, „Gospodăria comunală”, „Igienă”, „Zootehnie”, „Agricultură”, „Pomicultură”, „Viticultură”, „Legumicultură”, „Cooperăția” și „Legislația”⁵³.

Capitolul „Gospodăria individuală” aborda teme, precum: tipurile de construcții necesare într-o gospodărie; sistematizarea curții; tipurile de case țărănești; prepararea și păstrarea cărnii de porc și a produselor lactate.

Capitolul „Gospodăria comunală” era axat pe teme despre: lucrări de interes obștesc (înfrumusețarea satului, drumuri, șanțuri, plantarea terenurilor degradate etc.), islazul comunal; pădurile comunale; despre procurarea mașinilor și uneltelor necesare în agricultura rațională prin intermediul asociațiilor cooperative etc.

---

⁵² *Ibidem*, dosar nr. 142/1939, f. 5.

⁵³ *Ibidem*, dosar nr. 276/1940, f. 4-5.

Domeniul economic era reprezentat prin șase capitole, care tratau teme de interes pentru ocupațiile țăranilor și care să îi ajute pe aceștia să își raționalizeze munca și să își sporească calitativ și cantitativ producția. Astfel, la capitolul „Zootehnie” se făceau lecții despre creșterea porcilor, păsărilor, vacilor, oilor și cailor, despre importanța selecționării raselor. La „Agricultură” erau dezvoltate subiecte despre lucrările agricole și îngrășămintele naturale; cultura grâului, porumbului, cartofului ori fasolei; nutrețuri murate; plante de nutreț; plante textile; plante oleaginoase; plante medicinale. La „Pomicultură” li se vorbea țăranilor despre pepinierele de pomi potrivite regiunii; lucrările de pregătire a terenului și de îngrijire a pomilor; recoltarea, păstrarea și valorificarea fructelor. La „Viticultură” se predau lecții despre culesul strugurilor în funcție de soiuri, prepararea mustului; vasele necesare și păstrarea vinului. La „Legumicultură” învățau despre grădina de legume a gospodarilor și importanța răsadniței; recoltarea, păstrarea și valorificarea legumelor. Capitolul „Cooperăția” aborda subiecte care să îi ajute pe țărani să înțeleagă importanța formelor asociative pentru economia familiei lor și a satului/regiunii căreia aparțineau și să le crească receptivitatea pentru a se implica în înființarea cooperativelor. Capitolul cuprindea lecții despre cooperăția de familie, cu teme despre aprovizionarea și desfacerea produselor, consecințele pe care le putea avea pentru familia producătoare; despre cerere, ofertă, concurență și speculă. De asemenea, conținea și lecții despre înființarea unei cooperative în care se abordau: tipurile de cooperative (credit, aprovizionare – consum, desfacere, muncă, producție, forestiere, pomicole, brutării, lăptării etc.); piețe de desfacere ori federalizarea cooperativelor.

Capitolul „Igienă” avea lecții despre: igiena alimentației, corpului, a locuinței și a dependințelor; răspândirea, prevenirea și vindecarea bolilor contagioase; alcoolism ori măsuri pentru îngrijirea rănilor pentru a preveni infectarea lor și a ajuta vindecarea.

De menționat faptul că la capitolul „Educația morală” programele cursurilor țăărănești cuprindeau și teme pentru formarea țăranului bun gospodar a unui comportament și stil de viață modern și civilizată în familie și societate. Una dintre tematici se intitula „Raportul între soți” și cuprindea informații despre: ajutorarea acestora la muncă, consfătuirea, echilibrarea bugetului familiei, sprijinul moral pe și-l datorau soții, devotamentul și încrederea reciprocă. Astfel, se redefinea, practic, înțelesul tradițional al expresiei de „tată/cap de familie”, calitate masculină care, în multe dintre familiile țăărănești plasase soțul într-un raport de superioritate față de soție⁵⁴.

---

⁵⁴ Vezi Cristina Sircuța, *Viața femeilor în România interbelică*, Cuvânt înainte de Victor Neumann, postf. de Armin Heinen, București, Editura Oscar Print, 2016, pp. 166, 183.

De asemenea, o altă tematică, intitulată „Cumpătarea, buna cuviință”, se referea la comportamentul între oameni la masă, în diferite ocazii⁵⁵.

Referitor la interesul manifestat de țărani față de cursurile țărănești, într-un raport adresat rezidentului regal al Ținutului Olt, directorul Căminului Cultural Județean Vâlcea menționa că: „(...) sătenii vin în număr mare și ascultă cu deosebită atenție ceea ce se predă la cursurile țărănești. Nădăjduim că învățăturile teoretice și practice primite de ei la aceste cursuri vor fi aplicate în oarecare măsură și vor contribui la schimbarea în bine a vieții lor”⁵⁶.

În a doua etapă (1938-1940), corespunzând în mare parte instituționalizării Serviciului Social obligatoriu și a creșterii numărului de cămine culturale, formele de școală țărănească s-au diversificat, ajungând mai aproape de idealul educativ pe care reformatorii l-au avut în vedere pentru formarea țăranului bun gospodar. Astfel, în Oltenia, pe lângă cursurile țărănești, care după cum am arătat anterior începuseră să aibă programe tot mai complexe, au fost organizate și școli țărănești, precum cele din: Filiași (peste 60 de țărani adulți) și Mârșani (județul Dolj); Novaci (jud. Gorj); Mihăești (jud. Vâlcea), Dobrun (jud. Romanați), dar și școli superioare țărănești, cum au fost, de exemplu, cele de la Segarcea⁵⁷ și Poiana Mare (jud. Dolj) ori cea de la Dioști (jud. Romanați).

Dintre acestea, am ales pentru detaliere Școala Superioară Țărănească de la Poiana Mare. Având în vedere că publicul-țintă erau țăranii tineri cu știință de carte, programul școlii corespundea în mare parte idealului cultural-educativ teoretizat de reformatorii sociali. Cursurile erau organizate separat pentru bărbați și pentru femei (Secția gospodinelor). S-au organizat între 15 ianuarie – 15 martie 1939, se țineau de două ori pe săptămână (marți și joi), însumând 17 ședințe, a câte șase ore fiecare, cu o pauză de masă de două ore, prânzul luându-se în comun de către cursanți. Dimineața erau prevăzute cursuri teoretice, iar după amiaza cursuri practice⁵⁸.

Programa școlii era concepută astfel încât să cuprindă viața țărănească în integralitate. Cu diferențele determinate de ocupațiile și îndeletnicirile diferite ale bărbaților și femeilor, de rolurile de gen din familie și comunitate, planul cursurilor teoretice și practice era grupat în jurul unei tematici principale, identic pentru ambele genuri: „Centru de viață: Gospodăria”. Această problematică era structurată în patru capitole referitoare la factorii gospodăriei: I. Familia, II. Ograda (pentru bărbați) – Casa (pentru femei); III.

---

⁵⁵ SJAN-Dj, fond Rezidența Regală a Ținutului Olt, dosar nr. 276/1940, f. 6-8.

⁵⁶ *Ibidem*, f. 4.

⁵⁷ „Vatra”, Craiova, an V, nr. 26-29, decembrie 1939, p. 18.

⁵⁸ SJAN-Dj, fond Rezidența Regală a Ținutului Olt, dosar nr. 13/1939, f. 416, 419, 421.

Animalele domestice/Păsările de curte și IV. Proprietatea. Diferența consta în subtemele capitolelor principale, relevând că activitățile ambelor genuri erau complementare și indispensabile pentru familia și gospodăria țărănească. În primul capitol, exceptând lecția despre noțiunile juridice privitoare la familie, titlurile temelor erau identice pentru ambele genuri, conținând lecții despre sociologia și biologia familiei, religie, familia din punct de vedere religios și economic; apărarea pasivă; arta familiei (muzică, dansuri, teatru, sărbători familiale) ori despre istoria și geografia patriei⁵⁹. Următoarele capitole erau destinate să îl ajute pe țăranul bun gospodar să dobândească cunoștințele necesare pentru practicarea unei munci raționale:

„II. Ograda: a) Construcția (evoluția și construcția casei de locuit și acareturile); b) Atelierul țăranului în regiunea de șes; c) Higiena ogrăzii și locuința; d) Ograda și locuința din punct de vedere juridic.

III. Animalele domestice: a) Economia zootehnică în regiunea șesului; b) Vitele, păsările, grajduri, cotețe; c) Agricultură, viața albinelor; d) Boalele și lecurile.

IV. Proprietatea: a) Sociologia proprietății (diferite forme de proprietate); b) Proprietatea din punct de vedere juridic, c) Proprietatea din punct de vedere al culturii agricole (Proprietatea ca ogor. Compoziția fizico-chimică a solului fertil. Mediul geo-atmosferic. Chimia. Solul și viața plantelor. Despre îngrășăminte. Cultura porumbului și a altor prășitoare. Grădina de zarzavat. Răsadnița. Sera. Fânețe. Grădina de pomi. Vița de vie. Diferite culturi); d) Măsurarea proprietății (Despre agrimensură. Cunoștințe de geometrie elementară. Exerciții de măsurare și calcul. Aparate de măsurat); e) Munca ca izvor de producție (ce vinde și ce cumpără țăranul, calcule în această direcție); f) Munca ca izvor de sănătate și producție; g) Muncă, știință și artă.

V. Conferința de sinteză: Gospodăria la români și alte neamuri. Viitorul gospodăriei”⁶⁰.

Cursurile practice se desfășurau în atelierul de tâmplărie, unde se învățau și exersau următoarele activități: folosirea instrumentelor și obiectelor de gospodărie: târgi, roabe, rastele pentru unelte, rame pentru stupi etc; efectuarea de lucrări din papură, nuiele, rafie, foi de porumb; confecționarea răsadniței, cotețelor tip pentru păsări și animale și stupilor pentru albine). De asemenea, în grădina școlii se efectuau: defrișări, platforme de bălegar și gunoi, desfundarea unui teren pentru plantat, gropi tip pentru plantat pomi, întocmirea unei pepiniere, răsadnițe de zarzavat și flori, altoirea pomilor și a viței de vie. În curtea școlii, țăranii elevi efectuau lucrări specifice grajdului vitelor mari; aveau activități practice despre: îngrijirea vitelor mici și a păsărilor, castrarea animalelor mici, clocirea artificială, precum și diferite lucrări pentru

---

⁵⁹ *Ibidem*, f. 419, 421.

⁶⁰ *Ibidem*, f. 419.

înfrumusețarea curții. Cursurile practice se încheiau cu excursii organizate la diferite instituții, ateliere, gospodării și fabrici⁶¹.

Concluzii

Școlile țărănești pentru bărbați, organizate între 1934-1940, în Oltenia, de către Fundația Culturală Regală „Principele Carol” și căminele afiliate acesteia au reflectat transpunerea în practică a unui segment din programul de modernizare rurală. Având în vedere conținutul programelor de școală țărănească oltene, evidențiate mai sus, bunul gospodar, gospodarul-model era țaranul căruia i se facilitase transmiterea de cunoștințe teoretice și practice referitoare: la importanța progresului din diferite domenii ale științei, la munca rațională prin utilizarea de instrumente și tehnici moderne de practicare a agriculturii ori creșterii animalelor etc.; la importanța sistematizării locuinței și gospodăriei conform normelor de igienă individuală și colectivă ori la importanța formelor asociative (solidarismul social, cooperarea etc.) pentru progresul economic propriu și al comunității locale ș.a. Cea mai mare parte a programelor de școală țărănească era centrată pe modernizarea funcției economice a familiei țărănești. Dar, în ce măsură au fost însușite de către țărani cunoștințele predate la școlile țărănești sau în ce măsură au fost ele practicate în viața de zi cu zi a țăranilor din Oltenia?, aceste aspecte rămân, deocamdată, o necunoscută la care cercetări viitoare ar putea oferi răspunsuri. Putem aprecia, însă, că ele au marcat începutul unei emancipări economice și culturale a țăranului român.

Bibliografie

Surse inedite:

Serviciul Județean Dolj al Arhivelor Naționale (SJAN-Dj), fond Rezidența Regală a Ținutului Olt, dosare nr.: 13/1939; 61/1939; 63/1939; 142/1939; 276/1940.

Lucrări generale, studii și articole:

Bucur, Bogdan, *Sociologia proastei guvernări în România interbelică*, Cuvânt-înainte de Ioan-Aurel Pop, cuvânt-înapoi de Hans-Christian Maner, București, Editura Rao, 2019.

Culea, Apostol D., *Istoria în Școlile Țărănești, o încercare de metodologie*, în „XXV ani de învățământ universitar 1910-1935: D. Gusti și Școala Sociologică de la București” (volum aniversar), București, Institutul Social Român, 1937, pp. 207-218.

Culturalizare în uniformă: articole și documente privind legea Serviciului Social 1938-1939, antologie de Zoltán Rostás și Dragoș Sdrobiș, București, Paideea.

Dimitrie Gusti, *Sociologia militans. Cunoaștere și acțiune în serviciul națiunii*, vol. II, *Acțiune*, București, Fundația Regele Mihai, 1946.

---

⁶¹ *Ibidem*, f. 420.

Dumitrescu, Gh.T., *Orientări și fapte în mișcarea școalelor superioare țărănești*, București, Editura „Școala Poporului”, 1940.

„Gând și Slovă Oltenească” [Editată sub egida Fundația Culturală Regală „Principele Carol”, Regionala Oltenia], an I, nr. 9, 15 decembrie 1936; an II, nr. 11, 11 ianuarie 1937; an II, nr. 19-20, 15 martie 1937.

Hîmpă, Laura-Rodica, *De la Fundația Culturală Regală „Principele Carol” la Uniunea Fundațiilor Culturale Regale (1921-1948)*, București, Editura Etnologică, 2019.

Lixandru, Doru, *Carol al II-lea, carlismul și carliștii în România anilor 1930*, București, Editura Corint, 2003.

Müller, Dietmar, *Instituționalizarea cunoașterii științelor sociale în perioada interbelică: Institutul Social Român și Asociația de Politică Socială (Verein Für Sozialpolitik)*, în Lucian Nastasă, Dragoș Sdrobiș (editori), *Politici culturale și modele intelectuale în România*, Cluj Napoca, Editura Mega, 2013, pp. 19-33.

Mușat, Raluca, *Cultural Politics in the Heart of the Village: the Institutionalisation of the Cămin Cultural in Interwar Romania*, în „New Europe College Ștefan Odobleja Program Yearbook”, Editor: Irina Vainovski-Mihai, București: New Europe College, 2012-2013, pp. 149-180.

Neamțu, Octavian, *Munca socială în România*, în „XXV ani de învățământ universitar 1910-1935: D. Gusti și Școala Sociologică de la București” (volum aniversar), București, Institutul Social Român, 1937, pp. 218-248.

Păunoiu, Diana-Mihaela, *Propagandă economică și festivitate în Ținutul Olt (1938-1940)*, în „Mehedinți – istorie, cultură și spiritualitate”, coord. Iulian Nedelcu, ed. a VI-a, Drobeta Turnu Severin, Editura Didahia, 2013, pp. 1187-1196.

Păunoiu, Diana-Mihaela, *Căminele culturale din Oltenia în contextul înființării Serviciului Social*, în „Comunități umane, modernizare și urbanizare în Sud-Vestul României”, coord.: Anca Ceaușescu, Ileana Cioarec, Georgeta Ghionea, Târgoviște: Editura Cetatea de Scaun, 2022, pp. 169-190.

Păunoiu, Diana-Mihaela, *Șezătoarea culturală, un instrument de educație populară în Oltenia interbelică*, în „Arhivele Olteniei”, serie nouă, nr. 37/2023, pp. 171-196.

Păunoiu, Diana-Mihaela, *Funcția socială a familiei țărănești în contextul școlilor țărănești organizate de Fundația Culturală „Principele Carol” în Oltenia (1934-1940)*, în „Studii și articole de istorie”, XCI/2024, pp. 114-135.

Radu, Sorin; Schmitt, Oliver Jens (coord.), *România interbelică: modernizare politico-instituțională și discurs național*, Iași, Editura Polirom, 2023.

Rostás, Zoltán, *Atelierul gustian: o abordare organizațională*, București, Editura Tritonic, 2005.

Sandu, Dumitru, *„Ridicarea satului” prin el însuși. Ideologii și practici în interbelicul românesc*, în Sanda Golopenția, coord., „Școala Sociologică de la București”, „Secolul 21”, nr. 1-6, 2012, p. 215 (<https://sas.unibuc.ro>)

Sdrobiș, Dragoș, *Politici culturale și modele intelectuale în România (câteva precizări conceptuale)*, în Lucian Nastasă, Dragoș Sdrobiș (editori), *Politici culturale și modele intelectuale în România*, Cluj Napoca, Editura Mega, 2013, pp. 7-15.

Sircuța, Cristina, *Viața femeilor în România interbelică*, Cuvânt înainte de Victor Neumann, postf. de Armin Heinen, București, Editura Oscar Print, 2016.

Statutele Institutului Social Român I.S.R., București, 1921.

„Școala Țăranului”, an I, nr. 6, iunie 1937; nr. 7-8, iulie-august 1937; nr. 9, septembrie 1937; nr. 10-11, Octombrie-Noimbrie 1937.

„Vatra. Foaia Fundației Culturale Regale 'Principele Carol' și a Ținutului Olt”, an V, nr. 26-29, decembrie 1939.

Văcărescu, Theodora-Eliza, Rostás, Zoltán (coord.), *Mărire și decădere: sociologia gustiană în context central-est european după Marele Război*, București, Editura Eikon, 2022.

ACȚIUNI ȘI MANIFESTĂRI ALE REBELIUNII LEGIONARE DIN 1941, ÎN ZONA OLTENIEI

Ion-Leone GAVRILĂ-CIOBOTEA*

Abstract: *The inter-war period was marked by political changes and the rise of extremist currents. At the beginning of the Second World War, an authoritarian regime was established in Romania, led by the Legionaries and Marshal Antonescu. This developed into a direct conflict in January 1941.*

Keywords: *Gyr, rebellion, Oltenia, legionary, politics*

Regimul monarhic autoritar al regelui Carol al II-lea (10 februarie 1938 – 6 septembrie 1940) a eșuat destul de repede, ca o consecință a politicii interne¹ și a presiunii evenimentelor internaționale premergătoare izbucnirii celui de-Al Doilea Război Mondial. Pierderile teritoriale în urma ultimatumului sovietic din iulie 1940 și ale Dictatului de la Viena (30 august 1940), considerate ca fapte nedemne ale monarhului, „cedări”, raporturile de răfuială între acesta și legionari, din anii 1938-1940, situația tensionată din societate „de vitregie nespusă”, rezultată din incapacitatea suveranului, au grupat principalele partide politice în ideea constituirii unui guvern de „uniune națională”, au prilejuit „izbugnirea revoluției legionare din 3 septembrie 1940” (desfășurată în orașele Timișoara, Deva, Alba Iulia, Sibiu, Brașov, Constanța și București)². Ca o consecință a situației alarmante din țară, care putea duce la un război civil, Carol al II-lea a abdicat (sub formula mascată de trecere a prerogativelor regale asupra fiului său, Mihai) la 6 septembrie 1940, iar generalul Ion Antonescu, numit prim-ministru la 4

---

* Asist. cercet. drd., Institutul de Cercetări Socio-Umane din Craiova – C. S. Nicolăescu-Plopșor; e-mail: leone.simaz1@gmail.com.

¹ Presa străină de după 26 ianuarie 1941, încercând să explice situația din România, a repetat la unison cauzele acesteia: „criza întregului organism social și economic al Statului” în care „pretutindeni, domnea dezordinea, corupția, fărâdelegea și samavolnia; conducerea oligarhiei feudale române care nu soluționase problema agrară; „și problema muncitorească și aceea a reorganizării Statului; după pierderea teritoriilor”, în AMAE, fondul 71/1920-1944, dosare speciale, vol. 488, an 1941, ff. 6-8, 14, 30, 36-38; vezi și nota „Propaganda legionară în Italia” din 18 iunie 1942 care comentează „cartea de propagandă legionară, apărută în 1941 la editura L’Albero din Verona, sub titlul *Da Codreanu a Antonescu*, scrisă de Alfonso Panini-Finotti; *Ibidem*, vol. 491/1942-1944, ff. 48-52.

² Preot Ștefan Palaghiță, *Istoria Mișcării Legionare scrisă de un legionar ...*, pp. 31-35, califică evenimentul ca o „așa-zisă lovitură de stat” (pp. 136-138).

septembrie, a fost investit cu puteri depline în stat. Astfel, s-a ajuns ca Ion Antonescu să fie „conducătorul statului în care singura formațiune politică recunoscută oficial era *Mișcarea Legionară* și, implicit, „șeful regimului legionar”. România devenea, din 14 septembrie 1940, „stat național-legionar”. Momentul istoric de la începutul lunii septembrie 1940 poate fi evaluat ca o victorie a legionarilor (=„marea biruință legionară”). Măsurile/deciziile lui Ion Antonescu de inaugurare „a noului regim social și politic” (mărturisirea prieteniei poporului român cu Adolf Hitler și Mussolini; înlăturarea unor generali din cadrele active ale armatei; controlul averilor foștilor demnitari ai statului; desființarea organizației Straja Țării; anchetarea proceselor politice din ultimii opt ani; desființarea Partidului Națiunii și a Gărzilor Partidului Națiunii au fost însoțite de cele ale „forțelor dominante ... ale tineretului legionar”³: manifestații legionare „în multe orașe din țară în 7 septembrie, după modelul celor militare, cu uniforma cămășilor verzi; înmormântări cu mari cortegii funerare ale legionarilor căzuți în luptele din 3 septembrie 1940 de la Brașov, Vâlcele și Constanța; comemorări ale legionarilor asinați la 21 septembrie 1939, la Miercurea Ciucului ori la Predeal⁴; pomeniri ale eroilor și martirilor legionari la Râmnicu Sărat, București, Vaslui și Râșnov; numiri de legionari în fruntea instituțiilor statului și eliminarea evreilor; reformarea învățământului prin înlăturarea din școli și universități a elevilor și profesorilor evrei; organizarea Centrului Răzleții; organizarea mării demonstrații de forță legionară din București, de la 6 octombrie 1940, a peste 100.000 de cămăși verzi în fața generalului Antonescu, Horia Sima și a reprezentanților diplomați ai Axei, Spaniei și Japoniei etc.

Mișcarea Legionară se regrupa în părțile unde își începuse activitatea și unde avea centre și oameni reprezentativi. Puterea politică duală în perioada de început a noului regim „nu a convenit nici Legiunii, nici generalului Antonescu”⁵ – concluziona istoricul Florin Muller. *Mișcarea Legionară* implicată în conducerea statului, prin energia ei organizatorică și spiritul/instinctul de răzbunare, depășind conduita și poziția în stat a conducătorului cu puteri depline ce urmărea „totalizarea națională”, adică acapararea întregii puteri, a creat disensiuni în actul conducerii statului. Preluarea puterii statului era dorită

³ *Ibidem*, p. 35.

⁴ Replică la asasinarea lui Armand Călinescu, președintele Consiliului de Miniștri, din 21 septembrie 1939, a fost asasinarea, fără judecată, a legionarilor fruntași din orașele reședință de județ. Ex: în Târgu Jiu, pe locul unde astăzi este Teatrul Dramatic „Elvira Godeanu” au fost expuse trupurile a trei legionari gorjeni (Gh. Munteanu, pr. Gr. Motomancea, C. Șerban) executați în urma ordinelor date de prim-ministrul C. Argeșeanu – C. Lupescu, *Biografii sentimentale*, II, Tg. Jiu, Editura Gorjanul, 1998, p. 184.

⁵ *Istoria Românilor*, vol. IX, *România în anii 1940-1947*, Dinu C. Giurescu (coord.), București, Editura Enciclopedică, 2008, p. 67.

și de Horia Sima, conducătorul legionarilor, după moartea Căpitanului C. Z. Codreanu. La 28 octombrie 1940, acesta își exprima astfel opțiunile:

„...Regimul legionar cere guvernarea în spirit legionar, guvernarea totalitară. Guvernarea totalitară înseamnă monopolul politic al unei mișcări, aceea care a biruit, exclusivitate dacă voiți: așa e în Italia, așa e în Germania. În România legionară nu mai există loc pentru nici un alt partid ... pentru că acest lucru e un atribut fundamental al statelor totalitare”⁶.

Starea aceasta de spirit contradictorie între Ion Antonescu și legionari s-a tot adâncit (ca o luptă pentru putere) și a devenit nocivă într-o ordine statală coerentă, mai ales după ce s-a constituit poliția legionară, o instituție paralelă cu cea a statului, și uneori suprapusă acesteia sau după ce în noaptea de 26/27 noiembrie 1940, acesta și unii membri ai Corpului Muncitoresc Legionar au executat 64 de deținuți politici aflați în închisoarea Jilava și apoi pe marele istoric N. Iorga, la Strejnic, și pe Virgil Madgearu, la Snagov⁷. Respingerea unor asemenea fapte de către generalul Ion Antonescu, măsurile de arestare și anchetare a făptuitorilor au accentuat spiritul de revoltă al legionarilor și [le-a dat] încredere în faptul că nu pot fi trași la răspundere...⁸. Numai că, anticipând reacția legionarilor, la 27-28 noiembrie 1940, Ion Antonescu a promulgat Decretul lege nr. 3.912 pentru reprimarea oricărei infracțiuni în contra ordinii în stat și a intereselor statului, cu pedepse aspre de muncă silnică și chiar cu moartea pentru atingerea libertății individului, pentru violarea sau uzurparea proprietății, delapidării etc.

Inevitabilul s-a produs în 21-23 ianuarie 1941. Evenimentul s-a concretizat mai întâi prin negocieri între Horia Sima și generalul Ion Antonescu, ocuparea unor instituții ale Consiliului de Miniștri de către legionari, maltratarea evreilor din București, jafuri, vărsări de sânge ș.a. Armata, la ordinul șefului statului a înăbușit rebeliunea legionară. Chiar în ziua de 23 ianuarie 1941, prin Decizia nr.

---

⁶ Ioan Scurtu (ed.), *Pe marginea prăpastiei, 21-23 ianuarie 1941*, vol. I, București, 1992, p. 115; vezi și *Istoria Românilor ...* vol. IX, p. 75.

⁷ Despre aceste asasinate vezi și opiniile istoricului Radu Ștefan Vergatti, fiul avocatului legionar Alexandru Vergatti (1911-1996), subsecretar de stat la Justiție în perioada guvernării Antonescu-Sima, coordonator al Consiliului Național de Românzare, în *Puncte de vedere asupra faptelor petrecute în România între 21-23 ianuarie 1941/Points de vue sur les evenements deroules en Roumanie du 21 au 23 janvier 1941*, București, Editura Mustang, 2011, pp. 19-20: „Asasinatele din închisoarea – fort Jilava din noaptea de 27 noiembrie 1940 pot fi privite ca o acțiune conjugată a unei părți din forțele politice românești cu cele din URSS și din Mare Britanie. Voind să scape de cei incomozi s-a folosit ca «mână de lucru» Partidul Totul pentru Țară, care a putut fi ușor, mult prea ușor, manipulat și încredințat” – vezi și p. 31 n. 47 și p. 41; Armin Heinen a remarcat și el că asasinatelor amintite, plus alți 9 omorâți de gardiști, 450 de persoane maltratate și 323 de arestări fără bază legală, au „însăpăimântat și au îngropat populația, și cu cât mai des era încălcată dreptatea, cu atât mai «nesuferită» devenea Garda” (*Legiunea „Arhanghel Mihail” ...*, p. 422, n. 22).

⁸ *Istoria Românilor ...* vol. IX, p. 81; AMAE, fondul 71/1920-1944, vol. 489/1941, f. 107.

3.023 a Ministerului Afacerilor Interne – Direcția Generală a Poliției, se ridicau delegațiile de conducere și funcționare ale unor persoane, printre care: opt inspectori speciali de poliție (între care și Nicolae Mircea de la Inspectoratul Regional de poliție Craiova), zece chestori de poliție (printre care Vâlcu Vlad de la Craiova), trei secretari de chestură, 26 de șefi de poliție (de la Târgu Jiu, documentele menționându-l pe Florian St. Ilie), șase secretari de poliție și comisari șefi, 25 de comisari, trei comisari ajutoari, 80 de agenți de poliție din București⁹. Totodată, se ordonau arestări ale participanților la rebeliune și a celor care au îndemnat la rebeliune prin cuvântări, manifeste scrise, apeluri în presă și radio, au prădat depozite publice și case de bani, au insultat demnitari ai statului ori au acuzat guvernul de spirit iudeo-masonic sau se recompensau funcționarii polițienești care contribuiseră la înăbușirea rebeliunii. În acest fel, destructurarea *Mișcării Legionare* era completă. S-a alcătuit un nou guvern, fără legionari, la 27 ianuarie 1941, iar la 14 februarie 1941 a fost abrogat statul național-legionar.

Rebeliunea legionară din ianuarie 1941 a însemnat „ieșirea definitivă a *Mișcării Legionare* din prim-planul politic”¹⁰.

Bilanțul pierderilor în zilele rebeliunii a fost de 23 de morți și 53 de răniți din rândurile armatei, 236 de morți (din care 118-120 evrei) și 254 de răniți, în București și 117 morți și 73 de răniți în provincie¹¹. Acest bilanț al confruntării între armată și extremiștii de dreapta reflectă aria violențelor care au avut loc la nivelul țării¹², cu intensități diferite de la un oraș la altul, de la un județ la altul, de la o regiune la alta.

*

* *

În județul Gorj, unde „se refăceau” 40 de cuiburi¹³, în zilele de 21-25 ianuarie 1941, populația urbană nu a luat parte la nicio acțiune. Legionarii au fost strict supravegheați, cum s-a întâmplat la fabrica de țigarete cu cei 25 de lucrători, toți legionari. Locuitorii orașului Târgu Jiu au dat dovadă de multă „cumințenie” și doar au aprobat mișcările produse în unele localități din țară. Cu excepția câtorva intelectuali, populația rurală a Gorjului nu a aderat la mișcarea legionară¹⁴. Notabilitățile administrative numite după 6 septembrie 1940, prefectul profesor Octavian Tucă/Țucu, primarul orașului Tg. Jiu, N. Anișescu și

⁹ ANSJ Gorj, fond Poliția orașului Tg. Jiu, dosar 7/1941, ff. 35-36; vezi și Vasile Arimia, Gheorghe Gârdu, Iancu Toma, *Poliția din Gorj. File de istorie*, Tg. Jiu, Editura Ministerului de Interne, f. a., p. 292.

¹⁰ *Ibidem*, p. 93.

¹¹ ANIC, fond DGP, dosar nr. 1/1941, ff. 8, 390.

¹² Ilarion Țin, *Mișcarea Legionară după Corneliu Zelea Codreanu*, vol. II, *Regimul Antonescu (ianuarie 1941 – august 1944)*, București, Editura Vremea, 2007, p. 5.

¹³ Poliția și Jandarmeria le considera ca fiind „în formare” – n. n.

¹⁴ V. Arimia, Gh. Gârdu, I. Toma, *op. cit.*, p. 295

chiar inspectorul școlar județean Gr. Cilibiu, învățător din Peșteana-Jiu, s-au ocupat mai mult de problemele economice și de listele de subscripție publică sau de înlocuirea primarului (din 16 au fost schimbați 70, neîndeplinind criteriul de a lucra „în spiritul legionar”), pe când propaganda legionară a fost dusă prin manifestări sobre¹⁵ și prin articole de presă din ziarul „Gorjanul” scrise de legionarii G. Manovici¹⁶, C. Goga, I. Mohor (pseudonimul lui Jean Bărbulescu, directorul proprietar al publicației), N. Câmpeanu – comandantul legionar al județului, intelectuali moderați care au înțeles că asasinatele de la Jilava, Snagov, Strejnic, „abuzurile și vexațiunile la care [s-au dedat] legionarii le-au îndepărtat ultimele simpatii ale păturii rurale”¹⁷.

Istoricul Gheorghe Nichifor, cunoscător neîntrecut al istoriei contemporane a Gorjului, a cules și alte mărturii ale atitudinii populației gorjene față de *Mișcarea Legionară*, în perioada ce a precedat rebeliunea și din timpul acesteia¹⁸. Cu ocazia funeraliilor lui Gr. Iunian, din 22 decembrie 1940, au participat, între alții, Veturia Goga, doamna Malaxa, prefectul Oct. Tucu, primarul Anițescu, medici, profesori și comandanți legionari „în fruntea unui mare grup de cămăși verzi”¹⁹.

Un contemporan al evenimentelor²⁰ – amintește Gheorghe Nichifor – și-a amintit că: „Locuitorii din Bumbăști-Jiu au în memoria lor amintiri bune despre legionari, dar și rele. Erau foarte legiști, unde găseau oale murdare la vreo familie, le spărgeau, iar pâinea sub gramaj a lui Făiniș, «negustor», călcată în picioare. Oamenii de aici nu se puteau obișnui cu teroarea pe care o impuneau, cu măsurile lor luate pe străzi”.

Același istoric (Gheorghe Nichifor) a reliefat poziția redacției „Gorjeanul” „oarecum indecisă. Mai exact „o scaldă”, fie pentru că nu-și dă seama cum sunt postați competitorii față de exterior (Germania, înainte de toate), fie pur și simplu așteaptă să vadă cine învinge. Când este limpede cine a câștigat confruntarea, ziarul știe ce are de făcut. Nu este numai cazul publicației de la Târgu-Jiu²¹. Aprecierile sunt îndreptățite, în această publicație găsim și locul articolele, atât ale lui Horia Sima, „Pentru

---

¹⁵ În cazul inaugurării cantinei legionare de către prefectul Gorjului, „fără zgomot, fără vorbire și, mai ales, fără proverbialul ... banchet obișnuit în atare ocaziuni” – „Gorjanul”, nr. 42, din 20 noiembrie 1940, p. 3.

¹⁶ „Scrisoare deschisă legionarului C. Goga” în „Gorjanul”, nr. 36-37, din 1-8 octombrie 1940, p. 3

¹⁷ ANIC, fond Inspectoratul General al Jandarmeriei – Teritoriu, dosar nr. 559/1940, f. 5 („Notă informativă” din 5 decembrie 1940).

¹⁸ Gheorghe Nichifor, *Avatarurile războiului. Lagărul de la Târgu-Jiu*, București, Editura NeWEST Print, 2019, p. 52 și urm (în continuare se va cita: *Avatarurile războiului...*).

¹⁹ *Ibidem*, p. 52.

²⁰ Marin Dumitru, *Amintiri, locuri și oameni din alte vremuri*, Târgu-Jiu, Editura Arves, 2011, p. 215.

²¹ Gheorghe Nichifor, *Avatarurile războiului ...*, p. 53.

legionari și toată lumea românească”, cât și ale generalului Ion Antonescu, „Apelul ... către țară”, „Groaznic complot împotriva țării și împotriva domnului general Ion Antonescu, conducătorul Statului”²² și versurile naționaliste ale lui C. I. Goga și Ileana Busuioceanu.

Atitudinea moderată de înțelegere a populației față de rebeliune și cea de expectativă a presei gorjene au constituit starea de spirit generală care nu a dus la o aderare sau o implicare a oamenilor în evenimentele din 21-25 ianuarie 1941. Rebeliunea s-a resimțit palid în Gorj. În chiar ziua de 21 ianuarie, conducătorii instituțiilor administrative locale puși de legionari au fost înlocuiți cu Theodor T. Graur, colonel, în fruntea Prefecturii județului Gorj, G. G. Mitescu („fruntaș al baroului de avocați, care a mai condus primăria sub guvernarea cuzistă câteva luni”) ca primar și Radu M. Dănăricu („comerciant și proprietar”) ca ajutor de primar al Tg. Jiului, profesorul C. V. Cătuș ca inspector școlar și profesorul Titu Ciocănescu ca director al Școlii Normale din Târgu-Jiu (în locul lui Manolescu). Generalul Antonescu a repus în drepturi pe ofițerii gorjeni colonelul Șerban Leoveanu și locotenentii I. Lazăr și C. V. Ionescu înlăturați de legionari, bazându-se ulterior pe cadrele militare în administrarea țării.

În ziua de 24 ianuarie 1941, prefectul Th. T. Graur anunța înfrângerea rebeliunii: „Nu-mi pot stăpâni bucuria de a fi constatat că și de data aceasta, ca în îndelungata istorie a acestui județ, ați dat dovadă de ordine, disciplină și înțelegere a situației grele prin care trece țara”. Într-o aceeași notă constatativă a semnat și „Gorjul și revoluția”, elogiind neimplicarea în rebeliune a gorjenilor („Gorjul e socotit leagănul eroismului românesc. Dar gorjeni știu când să se revolte”...) ²³.

*

*   *

Conflictul de putere dintre generalul Ion Antonescu și *Mișcarea Legionară* în intervalul de timp septembrie 1940 – ianuarie 1941 s-a profilat, încă de la început, în județul Mehedinți. În dualitatea puterii, fiecare parte gândea și acționa spre a-și capta tot mai mare forță dinspre susținerea maselor populare și de a-și pregăti preluarea prin forță a puterii totale. Toate mijloacele, de la cele directe, la cele indirecte – subtile, s-au folosit de ambele tabere, generalul Ion Antonescu configurând prin legi, decrete, ordine și ordonanțe o anume normalitate socială fără democrația pluripartidistă anterioară anului 1938, iar *Mișcarea Legionară* căutând masificare prin reorganizarea ei ca partid, în ideea că ei i se datora

²² *Ibidem*; „Gorjanul”, anul XVIII, nr. 4/23 ianuarie 1941, pp. 1, 3, 7.

²³ Mărturii evidențiate de Gheorghe Nichifor, *Avatarurile războiului ...*, p. 54.

„temelia țării celei noi”²⁴. O oarecare întărire a *Mișcării Legionare* s-a întâmplat la sfârșitul lunii septembrie când, prin Decretul lege nr. 3.282/28 septembrie 1940, toate bunurile de orice natură ale fostei organizații „Straja Țării” au trecut în patrimoniul ei. Peste trei luni, Ministerul Afacerilor Interne – Direcția Administrației Locale, printr-o circulară către prefectul județului Mehedinți, ordona ca Administrațiile locale „să verse din îndată pe seama *Mișcării Legionare* toate sumele înscrise în bugetele lor pentru Straja Țării”²⁵.

La 13 noiembrie 1940, printr-o circulară „confidențială” către prefectii județelor, subsecretarul de stat al presei și propagandei, Al. Constant, cerea înlocuirea „cu tact” a numeroaselor portrete ale Căpitanului contrafăcute numai cu cel făcut de fotograful („camaradul”) Papacostea din București²⁶. În contrapondere, Ministerul Afacerilor Interne se preocupa, la 14 noiembrie, prin prefectul Montan Mihail și subprefectul V. Goian de distribuirea a 800 de broșuri „Temelia statului național – legionar”, scrisă de generalul Ion Antonescu.

La 16 noiembrie, Ministerul Afacerilor Interne impunea, prin Direcțiunea Administrației de Stat, obținerea de autorizații pentru spectacolele artiștilor și muzicanților doar cu viza Comandantului Garnizoanei din reședința județului²⁷. În aceeași zi, Subsecretariatul de Stat al Propagandei – Direcția de presă își subordona dreptul de „a acorda” autorizație de apariție a publicațiilor „numai în urma prealabilei recomandări a Prefectului, recomandare ce se va face în deplin acord cu șeful județean al *Mișcării Legionare*”. Totodată, se cerea prefectului „ca de comun acord cu șeful județean al *Mișcării Legionare* ... să se facă propuneri pentru suprimarea anumitor publicațiuni (ziare, reviste etc.) care [erau] în vederile *Mișcării*”²⁸.

La 27 noiembrie 1940, Horia Sima se adresa printr-o telegramă prefectului de Mehedinți, ca acesta să transmită șefului de organizație județeană sarcina de a lua măsuri disciplinare față de „orice act de dezordine ... «al vreunui membru al organizației legionare». Conducătorul legionarilor apela într-un moment când aștepta de la fiecare înțelegere deplină a datoriei

---

²⁴ Portretul „acela înfățișând pe Căpitan îmbrăcat țărănește” – ANSJ Mehedinți, fond Prefectura județului Mehedinți, dosar nr. 26/1940, ff, 488, 477. Mai aproape de adevăr este Ilarion Țin, *Mișcarea Legionară după Corneliu Zelea Codreanu, II, Regimul antonescian (ianuarie 1941 – august 1944)*, București, Editura Vremea, 2007, pp. 28-30, 15 („În momentul în care Mișcarea Legionară a ajuns la putere, această era o «umbră palidă» a organizației care în 1937 se clasase pe locul al treilea în alegeri”).

²⁵ *Ibidem*, f. 486.

²⁶ *Ibidem*, f. 452.

²⁷ *Ibidem*, f. 470.

²⁸ *Ibidem*, f. 472.

ceasului de față”²⁹. Momentul presupunea un accentuat conflict în fruntea conducerii Statului. La doar câteva zile, generalul Ion Antonescu a reacționat.

Trei zile mai târziu, la 30 noiembrie, prefectul județului Mehedinți primea ordinul de renunțare (în fapt, de desființare) „la serviciile polițiilor legionare” începând cu data de 1 decembrie, urmând ca „să rămână în poliție numai acei legionari care au fost încadrați ca funcționari bugetari normali”³⁰.

Pentru întâmpinarea Anului Nou 1941, în județ s-au distribuit două calendare, unul gratuit (56 de exemplare), intitulat „Calendar oficial pe anul 1941”, „împodobit cu portrete oficiale ale Regelui și al Generalului I. Antonescu, Conducătorul Statului Român și Președinte al Consiliului de Miniștri”, și celălalt „Calendarul Legionar”, vândut la preț extrem de redus” de către „Ajutorul Legionar”³¹.

Pe măsură ce *Mișcarea Legionară* pornise o accentuată ofensivă de autoritate și de intimidare printre liderii politici locali de altă orientare, din partea Ministrului Afacerilor Interne Petroviceanu, la 5 decembrie 1940, se aduceau la cunoștință prefectului mai multe măsuri ordonate de Conducătorul Statului și Comandantul *Mișcării Legionare* ce trebuiau luate împotriva legionarilor: să nu se mai comită nicio violare de domiciliu sau ridicări de persoane; să nu mai admită nicio gardă legionară la gări, poștă, telefoane, primării, prefectură etc; să nu să mai dea voie legionarilor să poarte arme decât atunci când erau încadrați în unități constituite sub comanda unui șef care își asuma răspunderea; să fie arestați cei care sechestrau și ridicau persoane de la domiciliu³².

Pline de substrat și de sentimente deosebite față de cele două puteri politice din fruntea statului național-legionar au fost telegramele de felicitări ale prefectului de Mehedinți, cu ocazia trecerii în anul 1941:

„Domnului General Ion Antonescu, Conducătorul Statului. București – Pășind într-un an nou, Mehedințiul legionar vă urează înfăptuirea totală a aspirațiilor neamului. Pașii D-voastră să meargă numai pe drumul biruinței, sfărâmând toate forțele vrăjmașe care au dus la sfârtecarea granițelor.

---

²⁹ *Ibidem*, f. 473.

³⁰ *Ibidem*, ff. 479-480.

³¹ *Ibidem*, f. 417

³² *Ibidem*, ff. 481-482. Câteva exemple de abuzuri comise de poliția locală „însoțită de elemente legionare” când au efectuat perchezitiile ilegale la mai mulți fruntași din orașul Turnu Severin: la avocatul Gr. Cameniță (după a sa biografie, „vechi luptător naționalist, făcând parte din mișcarea profesorului A. C. Cuza”, procuror de tribunal, deputat, „profesionist al barei apreciat și stimat în întreaga Olteniei”, conducător al campaniei de presă și propagandă în timpul procesului Manciu-Codreanu” și dătător de „asistență profesională elementelor legionare în timpul prigoanei”) – *Ibidem*, ff. 6-8,10.

Prefect Mehedinți, M. Montanu, nr. 22090, 1940 decembrie 31³³.

„D-lui Horia Sima vice președinte ale Consiliului de Miniștri București – Domnului Comandant, La început de an legionar, vă urez puteri uriașe spre a sfârâma și ultimele resturi ale zidului de ură și de mișelie care ne înconjoară.

Spiritul Căpitanului să vă ocrotească pașii și să aveți totală încredere că oastea Arhanghelului vă va urma în orice împrejurări. Trăiască Legiunea și Căpitanul!

Prefect jud. Mehedinți, M. Montanu, nr. 22089, 1940 decembrie 31³⁴.

„D-lui general Petrovicescu, ministru interne, București,

Domnului Ministru, Mehedințiul legionar de anul nou vă urează reușită totală în cadrul marelui opere de refacere a Țării.

Prefectul jud. Mehedinți, M. Montanu, nr. 22088, 1940 decembrie 31³⁵.

Conflictul de putere dintre generalul Ion Antonescu și Mișcarea Legionară a continuat în primele trei săptămâni ale lunii ianuarie 1941. Fruntașii legionari tindeau să scape de tutela generalului Ion Antonescu și să-și impună „programul pur legionar pe cuprinsul întregii Țări”. Mulți legionari considerau că înfrânarea dorinței lor prea avântată s-ar fi datorat respectării testamentului politic al lui Codreanu, potrivit căruia ei trebuiau să asculte de sfaturile și ordinele” generalului Antonescu cel puțin un an³⁶.

Despre evenimentele din zilele așa-zisei rebeliuni legionare din județul Mehedinți s-au păstrat două documente relevante ce au fost întocmite la scurtă vreme după înăbușirea rebeliunii: 1. „Buletin informativ cu istoricul evenimentelor petrecute pe teritoriul județului Mehedinți în zilele de 20 până la 25 ianuarie 1941” – autor Prefectul județului Mehedinți, colonelul Petrescu D. Tocineanu, comandantul Diviziei a 19-a infanterie; și 2. „Dare de seamă asupra evenimentelor petrecute pe teritoriul rural și urban al județului Mehedinți, de la 20-26 ianuarie 1941”, autor – lt. col. Horia Cornea, comandantul Legiunii de Jandarmi Mehedinți. Ambele documente prezintă pe zile evenimentele:

„În zilele de 20 și 21 ianuarie, armata a preluat conducerea județului și sediile Prefecturii și Poliției și s-au avertizat șefii legionari locali „să nu producă nicio ațătare a spiritelor”. S-a semnalat doar răspândirea de-a lungul căii ferate a unui manifest semnat de Viorel Trifu, președintele UNSCR.

În ziua de 22 ianuarie, în urma unor incitări false la radio, prolegionare, s-au luat măsuri de către noii conducători ai județului de oprire a accesului oamenilor din zona rurală în orașul Turnu Severin și de încercuirea legionarilor adunați la sediul lor.

În noaptea de 21/22 ianuarie s-au furat 2 puști mitralieră și muniții din cazarma gardienilor publici severineni.

---

³³ *Ibidem*, f. 493.

³⁴ *Ibidem*, f. 492.

³⁵ *Ibidem*, f. 491.

³⁶ *Ibidem*, dosar nr. 87/1941, f. 17.

În ziua de 22 ianuarie, un pluton-trupă a ocupat, fără incidente, localul sediului legionar.

În ziua de 23 ianuarie, spiritele s-au calmat după ce au avut loc înțelegeri cu foștii conducători ai județului. După anunțul prin radio al lui Horia Sima prin care „dispunea să înceteze orice luptă”, legionarii din Turnu Severin au predat armamentul la Comandamentul Diviziei a 19-a.

În zilele de 24 și 25 ianuarie „nu s-au produs evenimente deosebite”. Opinia publică era favorabilă generalului Ion Antonescu, dezaproband și considerând ca trădare, încercarea legionarilor.

Încetarea oricărei manifestații legionare era deplină în ziua de 25 ianuarie. A doua zi, prefectul Petrescu D. Tocineanu a numit noi primari și ajutori de primari în orașele din județ și pe șeful Poliției Tr. Severin”.

Așadar, evenimentele din Turnu Severin, din zilele de 20-25 ianuarie 1941, s-au desfășurat „fără nici un incident mai important și nu s-a tras nici un foc de armă”. Totul a fost controlat de armată, care a răspuns comenzilor generalului Ion Antonescu.

Documentele despre „rebeliunea” din Mehedinți sunt suficiente să întregesc tabloul rebeliunilor legionare din teritoriu³⁷ și prin ineditul lor și detaliile consemnate reliefează un fapt care a făcut posibilă evitarea incidentelor dintre armată și *Mișcarea Legionară*, în condițiile în care și alte formațiuni extremiste (în acest caz, comuniștii) pândeau și așteptau o explozie socială devastatoare, dar la care populația județului nu a aderat.

În celelalte orașe din județul Mehedinți, Baia de Aramă și Strehăia, potrivit dărilor de seamă întocmite de Departamentele de Poliție locale, „pe timpul rebeliunii; ... legionarii nu s-au dat la acte de violență”. „În localitatea (Baia de Aramă – n. n.) nu avem nici un legionar care să fi luat parte la rebeliune”³⁸. Situația era la 20 martie 1941 explicată și percepută: „... în localitate, nu există nici o organizație politică, nu se țin întruniri și nu se distribuie nici un fel de manifeste. Mentalitatea locatarilor este cu totul caracteristică în domeniul politic. Astfel, pe vremea când era la putere partidul liberal, toți erau liberali, când au venit țărăniștii cu național-creștinii, toți au trecut de partea acestora, iar când cu *Mișcarea Legionară*,

---

³⁷ Vezi lucrări speciale în acest sens: *Evenimentele din ianuarie 1941 în arhivele germane și române*, vol. I și II, ediție îngrijită și note de Radu-Dan Vlad, București, Editura Majadahonda, 1998 și 1999; *Rebeliunea legionară în documente străine (germane, maghiare, franceze)*, editori Ottmar Trașcă, Ana-Maria Stan, București, Editura Albatros, 2002; Ottmar Trașcă, *Rebeliunea legionară în viziunea Consulatului german din Iași, 19-25 ianuarie 1941*, în „Arhiva Moldaviae”, vol. II, Iași, 2010, pp. 225-235; Puiu Dumitru Bordeiu, *Mișcarea Legionară în Dobrogea între 1933 și 1941*, Constanța, Editura Ex Ponto, 2003; Mihail Dăescu, *Aspecte referitoare la sfârșitul regimului național-legionar în județul Alba și urmărirea participanților la rebeliunea legionară*, în „Apulum”, 2007, 44, nr. 1, pp. 569-588; Cătălin Borșun, *Mișcarea legionară din județul Teleorman în documente*, București, Editura Renaissance, 2011.

³⁸ ANSJ Dolj, fond Direcția Generală a Poliției, doar 1/1941, f. 52.

toți deveniseră legionari”³⁹. După rebeliunea din ianuarie 1941, toți erau de partea generalului Ion Antonescu.

În orașul Strehaia, doar șeful organizației *Mișcării Legionare* a făcut ceva zarvă, amenințând cu moartea pe avocatul Mihail Predescu. Acest legionar, controlor financiar, emigrat din Dobrogea, Dumitru A. Anastasiu zis Anastasescu, zis Ticu făcuse și înainte de ianuarie 1941 „presiuni asupra întregii populații (funcționari, comercianți, meseriași de tot felul)” pentru a se face membri în *Mișcarea Legionară*⁴⁰. Neimplicarea locuitorilor strehăieni s-a datorat – conform mărturiilor – spiritului aventuros al legionarilor. Într-o telegramă din 29 ianuarie 1941 către Generalul Antonescu se specifica: „Legionarii din Strehaia, profund pătrunși de sentimentul datoriei către Patrie și Rege, și care nu au înțeles a servi prin *Mișcarea Legionară* decât acte de onoare și cinste, condamnă actele de dezordine ori de la cine ar porni. Vă stăm la dispoziție cu tot devotamentul și gata la ordine. Dumnezeu să vă ajute! V. Dulbaba, Gh. Crăciunescu, I. Rămescu, M. Croitoru, I. Grădescu, Al. Zamfir, I. Proca, Gh. Robu”⁴¹.

Concluzia prefectului de Mehedinți despre evenimentele din 20-27 ianuarie 1941 se încheia cu avertismentul, că „în prezent legionarii se consideră înfrânți prin forță; majoritatea nu acceptă pe Domnul General Antonescu ca, Conducător al *Mișcării Legionare*, iar telegramele și actele de supunere trebuiesc privite ca oportuniste”.

O parte dintre legionarii din zona rurală încă se comportau abuziv față de consătenii lor. Ghiță I. Ciurel din Izvoarele-Mehedinți, casier și secretar al comunei, era reclamat că „persecuta fără nici o jenă sau frică de legi pe toți acei care n-au fost legionari sau căutau să facă critica oribilelor fapte”⁴². Doi legionari din plasa Deveselu-Mehedinți erau menționați de poliție pentru faptele lor din vremea guvernului național-legionar, Petre Murgaru (fost șef sector legionar), care s-a purtat abuziv cu proprietarii din comunele Balta Verde și Burila Mică, și Ion Ilinoiu (fost comandant de pluton legionar, fost primar legionar în comuna Scăpău), care l-a silit pe secretarul – casier să-și dea demisia, înlocuindu-l cu un membru al *Mișcării Legionare*⁴³. În comuna

---

³⁹ *Ibidem*, f. 38.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 73.

⁴¹ ANSJ Mehedinți, fond Prefectura județului Mehedinți, dosar 87/1941, f. 27. Un alt act de supunere Conducătorului Statului și înfierarea cu toată energia a actului de rebeliune comis de unii conducători ai „*Mișcării Legionare*” a fost făcut de cuibul legionar „Sterie Ciumetti” de sub conducerea legionarului Radu Dumitrescu (*Ibidem*, f. 48); Legionarii din Atelierele CFR din Turnu Severin intenționau și ei să trimită generalului Ion Antonescu un memoriu și un act de supunere „spre a arată cum au fost induși în eroare de legionari” (*Ibidem*, f. 59).

⁴² *Ibidem*, f. 161.

⁴³ *Ibidem*, f. 118.

Obârșia de Câmp, fostul primar legionar Nic. D. Stoichiță era reclamat că a înlocuit pe Ion St. Catâru⁴⁴; ș.a.m.d. Toți acești legionari încă își arătau ostilitatea și după 25 ianuarie 1941, continuând propaganda de reorganizare⁴⁵, sau încercări teroriste de a „suprima persoane marcante” și de a arunca în aer cu dinamită autoritățile⁴⁶. Ca să nu să mai ajungă la o reorganizare a *Mișcării Legionare*⁴⁷, conducătorul Statului a trecut imediat la măsuri de represii, tot atât de aspre ca ale lui Carol al II-lea între 1938-1940.

Cea dintâi măsură luată contra legionarilor a fost dezarmarea acestora și recuperarea armelor și muniției. În acest sens, la ordinul Președinției Consiliului de Miniștri, nr. 849/1941, s-a alcătuit *Cartea Albă*, privind desfășurarea rebeliunii, cu menționarea celor mai activi legionari care urmau să fie cercetați și judecați. În acest sens, sursele studiate îi menționează pe următorii: Mircea Nicolau – inspector special de poliție Craiova, care până la 12 februarie 1941 nu restituise 41 de revolvere, 4 arme, 417 cartușe revolver și 8 tuburi pline; Mihail Montanu, fostul prefect legionar, cu 3 arme restituite și 157 de tuburi pline nerestituite; Gheorghe Hâncu, fostul șef al Poliției, comandant legionar, avocat, domiciliat în comuna Șerbănești-Tecuci, cu 2 revolvere restituite și 50 de cartușe nerestituite; Vasile Georgescu, fostul primar al orașului Turnu Severin, avocat, cu 2 arme, 2 restituite; Aurel Remeta, inspector special de poliție București, cu 6 revolvere depuse și 30 de cartușe nerestituite; Alexandru Serafim, fostul ajutor de primar al orașului, ajutor de comandant legionar, domiciliat în comuna Olteanca – jud. Mehedinți, cu 2 arme și 100 de cartușe nerestituite; M. C. Sabău, legionar, cu o armă și 5 tuburi pline restituite; Mihail M., legionar, cu un revolver și 5 cartușe restituite; Cocos Vasile, legionar, cu un revolver și 5 cartușe restituite. Dintre aceștia, Hâncu Gheorghe, Montanu Mihail și Serafim Alexandru au organizat, sub coordonarea inginerului Marinescu Gheorghe (legionar din 1933, născut în comuna Corlățel-

---

⁴⁴ *Ibidem*, dosar nr. 50/1941, f. 2.

⁴⁵ *Ibidem*, dosar nr. 87/1941, f. 56.

⁴⁶ *Ibidem*, f. 121; ANIC, fond Direcția Generală a Poliției dosar 1/1941, f. 380. Pe fondul unei campanii de presă ce dorea să salveze *Mișcarea Legionară*, recunoscând greșelile făcute de conducătorii legionari care au încurajat aripa extremistă a partidului și au făcut „loc unei lupte latente pentru conducere și putere” (AMAE, fondul nr. 71/1920-1944, vol. 489/1941, f. 25) spre a culpabiliza doar o parte din implicații în rebeliune, „legionarii rebeli”, prin martie 1941, „au reînceput să facă propagandă ostilă contra regimului actual, aducându-i grave acuzații” (*Ibidem*, f. 86). În acest sens, a se vedea Ilarion Țiu, *op. cit.*, p. 37.

⁴⁷ O notă informativă către Prefectura Mehedinți indica nevoia de a se lua măsuri contra șoferilor de la autobuzele de pe piață („care sunt cu totul ostili conducerii statului”), preoților („care fac propagandă pentru strângerea rândurilor în jurul ideii de biserică, în fond numai pentru mișcarea legionară”) și cuiburilor de legionari (active, cu „asiduitate în vederea ascunderii armelor și probelor de vinovăție”) (*Ibidem*, f. 29). Speranța legionară de a reveni la conducere era exprimată la începutul lunii februarie 1941, chiar și preotul Nicolae Stănescu din satul de margine al județului, Țiuleni (comuna Secu), șef de sector în organizația legionară (*Ibidem*, f. 47).

Mehedinți, șef al *Mișcării Legionare* din Mehedinți între septembrie 1940 și 22 ianuarie 1941), baricadarea sediului din Turnu Severin în timpul rebeliunii, „unde au depozitat arme, muniții și alimente pentru ca la un eventual caz să ție rezistență”⁴⁸. Din enumerarea legionarilor ce „au încercat rebeliunea” din Turnu Severin se observă prezența anterioară a câtorva trimiși „de centru”, ceea ce denotă premeditarea și pregătirea momentului ianuarie 1941⁴⁹.

Alte măsuri luate la nivelul țării, implicat în județul Mehedinți, au fost: destructurarea *Mișcării Legionare* prin confiscarea bunurilor acesteia⁵⁰, urmărirea și pedepsirea tuturor celor care au participat, au îndemnat la rebeliune sau „au făcut parte din bande teroriste de sabotaj”, înlocuirea funcționarilor puși de legionari.

Numai din zona județului Mehedinți au fost internate în lagărul din Târgu Jiu, în cursul anului 1941, 55 de persoane⁵¹. În același timp, Poliția din acest județ avea sarcina de a urmări și aresta „capii *Mișcării Legionare* care s-au făcut vinovați de acte și fapte contrare ordinii și siguranței publice”, în număr de 62 (majoritatea din București, printre care Horia Sima, Vasile Iasinschi, Constantin Papanace, Smărăndescu Nicolae, Viorel Trifu, Caranicea Nicolae, Șerban Milcoveanu, Victor Medrea, Coman Vasile (fost șef Poliția Turda), Petre P. Panaitescu – rector etc., 6 de la Alba Iulia, 8 de la Timișoara și 2 de la Brașov)⁵².

Într-o privire generală, rebeliunea legionară din Mehedinți a fost o încercare eșuată în confruntarea cu logistica și organizarea armatei care a rămas loială Conducătorului Statului, generalului Ion Antonescu. Și totuși, ea a fost un

---

⁴⁸ În acest punct de rezistență erau și cele două mitraliere furate de la poliție de Osaiu și Diaconescu. După capitularea rebelilor din alte localități, puștile mitralieră au fost predate la Divizia a 19-a Infanterie, la îndemnul fostului prefect Mihail Montanu și a lui Rogobete Nicolae (*Ibidem*, ff. 70, 74, 130).

⁴⁹ Rebeliunea pornită în București a fost prilejuită de asasinarea maiorului german Doring, responsabil de logistica trupelor germane în România, de către un grec și demiterea ministrului de interne, gen. Constantin Petroviceanu, legionar. Pretextul trebuia „să folosească ... la crearea tulburărilor interne care să aducă România la o deplină dezorganizare”. Nu întâmplător, în 28 ianuarie 1941, Conducătorul Statului, generalul Ion Antonescu, victorios în lupta contra rebelilor (răsculaților) legionari, a ordonat întocmirea unei lucrări documentate de către Ministerul Afacerilor Externe referitoare la legăturile „care au existat între rebeliunea Sima din zilele de 20-25 ianuarie 1941 și guvernele URSS-ului și Ungariei”. Cartea avea titlul: „Legătura între rebeliunea organizată de Sima și acțiunile defavorabile țării din ultimul timp ale guvernelor statelor vecine și străine”. – AMAE, fondul 71/1920-1944, dosare speciale, vol. 488/1941, f. 30.

⁵⁰ Cf. „ordinelor circulare de urmărire” nr. 31351/16 aprilie 1941 și nr. 40.182/11 august 1941 – aflate în ANSJ Gorj, fond Legiunea de jandarmi Gorj, dosarele nr. 3/1941, f. 10 și 4/1941, f. 52; și ordinelor receptate de Prefectul județului Mehedinți – ANSJ Mehedinți, fond Prefectura județului Mehedinți, dosar nr. 5/1941, ff. 26-28, dosar nr. 87/1941, f. 15

⁵¹ ANSJ Mehedinți, Prefectura județului Mehedinți, dosar nr. 50/1941, f. 1 (tabel nominal).

⁵² ANSJ Dolj, Direcția Generală de Poliție, dosar nr. 1/1941, f. 11 (tabel nominal trimis de șeful Poliției lt. col. Horia Cornea către Departamentul de Poliție din Baia de Aramă).

reper în țară, dată fiind poziția geografică a orașului Turnu Severin. De aceea, presa străină („Dnevnik”, de la Belgrad și agenția Associated-Press) remarca evenimentele din localitate printre cele mai deosebite: „... armata d-lui General Antonescu, după încăierări înverșunate cu rebelii [în București – n. n.], a ocupat și Brașovul. Încăierări au avut și la Turnu Severin, Corabia și alte câteva orașe. Armata a reușit să se impună pretutindeni și se poate crede că mișcarea rebelilor este lichidată definitiv”⁵³.

*

* *

Rebeliunea legionarilor, care ar fi trebuit să se extindă, după București, în toată țara, din motive multiple, dar în primul rând al incompetenței conducerii lor în a organiza izbucnirea ei în unitate, atât ca moment cât și geografic, a rămas la nivelul încercărilor revoluționare, în zona Olteniei.

Conform documentelor de pe raza orașului Craiova, dar și a întregului județ, „nu a fost rebeliune”. Acest lucru fiind întărit de note ale prefectului județului din acea vreme, întocmite la 13 februarie 1941, și de rapoarte întocmite de către Ministerul Afacerilor Interne⁵⁴ și, în consecință, nu au existat nici victime⁵⁵.

*

* *

În zona rurală a județului Vâlcea, locuitorii „nu au avut timpul necesar de a lua cunoștință de evenimentele din țară”, cu excepția zilei de 22 ianuarie 1941 când se anunțau prin radio de la Bod-Brașov și de la București „comunicări ațâțătoare”. O mică agitație a fost doar a organizației legionare din Brezoi (40 de membri), care, încercând să meargă la Râmnicu Vâlcea, a fost oprită în pasul Cozia. Prin coordonarea Inspectoratului Regional de Jandarmi Craiova, Legiunea de Jandarmi Vâlcea a asigurat liniștea în județ. Într-o dare de seamă a acesteia, despre evenimentele din 20-25 ianuarie 1941, se remarca faptul că *Mișcarea Legionară* „a fost surprinsă de evenimente și lipsită de o conducere fermă, nu a putut lua o atitudine precisă lăsându-se influențată de sfaturile autorităților”. În consecință, în județul Vâlcea, înlăturarea legionarilor de la conducere a produs „o vie satisfacție, mai ales că prin aceasta s-a pus capăt tuturor amenințărilor și răzbunărilor la care membrii organizațiilor legionare se dădeau în tot timpul cât au avut în mână conducerea țării”⁵⁶. Printre legionari, această înfrângere nu a fost

⁵³ AMAE, Fondul 71/1920-1944, dosare Speciale, vol. 488/1941, f. 36.

⁵⁴ ANSJ Dolj, fond Legiunea de Jandarmi Dolj, dosar nr. 6/1940, f. 57.

⁵⁵ Idem, Prefectura județului Dolj, dosar nr. 476/1941, f. 94.

⁵⁶ ANSJ Vâlcea, fond Legiunea de Jandarmi Vâlcea, dosar nr. 17/1941, f. 68.

„bine privită”⁵⁷. Într-o reclamație a „mai mulți cetățeni din Rm. Vâlcea”, din 21 februarie 1941, către Ministerul Afacerilor Interne, se relatează faptul că atitudinile unor legionari în zilele rebeliunii (precum avocatul Drăghicescu, văr primar al fostului prefect legionar, elevele Liceului de fete care „au furat arme de la germani și le-au dat seminariștilor pentru a trage în armată”, profesorul Nicolae care a insultat și amenințat cadrele militare, Belici sârb cu pașaport, Popian fost ajutor de primar, preotul Oprișescu – deținători de arme, gloanțe și dinamită, doctorul Negoescu – fost primar legionar care a cerut ajutorul armatei germane contra armatei române, preotul Doară – fost director al Seminarului s-a baricadat în noaptea de 22 ianuarie 1941, „cu elevii înarmați gata de atac declarând formal ... că este revoluționar și va lupta” ș.a.) deveniseră după aceea și mai amenințătoare și „pentru că dacă sunt puși la punct ne vor distruge”⁵⁸.

În afară de aceste mici agitații în tot județul, inclusiv în orașul Râmnicu Vâlcea, toate instituțiile civile au trecut sub conducere militară, „motivată de acțiunea rătăciților”⁵⁹, printre care mai erau amintiți și legionarii „care dețineau funcțiuni polițienești prin delegație”, precum Alexandru Ion – comisar adjunct din Poliția orașului Râmnicu Vâlcea, comisarul adjunct Colțaș, Nicolae și agentul de poliție Alecu Tudor, ambii din Detașamentul de Poliție Călimănești⁶⁰.

*

* *

În județul Romanați, unde exista o organizație legionară bine încheagată, cu mulți preoți, învățători și agenți de poliție, condusă de avocatul Doruiu, „încercările de dezordine au dat greș”, rezumându-se la sustragerea telegramelor guvernamentale trimise către prefect și Garnizoana Caracal și la o adunare în parcul orașului, la sediul legionar și pe terenul târgului de săptămână. „În zilele de 22, 23, 24 și 25 nu s-a petrecut nici un eveniment important, în județ ori în orașul Caracal”. Printre legionarii care au încercat să se instaleze în unele instituții publice (oficiul PT Caracal, telegraful, telefoanele, Prefectura) au fost agentul de poliție Nitu Th., șeful poliției Popa Ilie, avocatul Ion Druiu – șeful Mișcării Legionare din Romanați, Petre Zegheanu – fost șef al poliției locale numit de legionari și preotul Alexandru Popescu. Dintre funcționarii care au rămas loiali generalului Ion Antonescu, conducătorul Statului, și s-au atașat armatei s-a evidențiat dirigintele Oficiului PT Caracal, Dumitrescu Ioan, dând „dovadă de un patriotism desăvârșit”.

---

⁵⁷ Idem, fond Poliția orașului Rm. Vâlcea, dosar nr. 17/1941, f. 64.

⁵⁸ Idem, fond Prefectura județului Vâlcea, dosar nr. 89/1941, f. 140.

⁵⁹ Idem, fond Poliția orașului Rm. Vâlcea, dosar nr. 17/1941, f. 65.

⁶⁰ *Ibidem*.

Puțină zarvă a fost la Corabia (șeful legionar Ștefănescu Alexandru) și prin anumite sate, unde câțiva legionari fanatici sperau „încă la o revenire, și continuau propaganda”⁶¹.

S-a încercat gruparea unor legionari spre a merge înarmați la Caracal „cu ocazia dezlănțuirii mișcării”, printre care Ion R. Ștefan, fost ajutor de primar din comuna Cioroiu, Alexandru M. Nuță, primarul comunei Cioroiu, Stancu Lungan, primar în Osica de Sus, Ilie Lupeanu, guard comunal în comuna Greci, Ion Mârlan, agent de cultură în Strejștii de Sus⁶² etc.

Rebeliunea din Romanați (Caracal) s-a încheiat „fără morți și răniți din partea armatei, rebelilor și populației civile”⁶³. În schimb, unui număr de 13 legionari din orașul Caracal i s-au întocmit fișe de participanți la rebeliune sau „numai ca legionar” de către Poliția Caracal, (printre care Druiu Ion, șeful organizației de Romanați, Constantinescu Alexandru, fost ajutor de primar, Zegheanu Petre zis Băbică, fost șef al Poliției Caracal, Popa Ilie zis Mihai Ilie, fost șef al Poliției Caracal, Talea Gheorghe, fost subprefect ș. a.), legionarilor din Corabia (Ricman Ion, fost primar, și Ștefănescu Alexandru) și lui Constantin Anghel, fost ajutor de primar la Balș⁶⁴. Concluziile raportului prefectului județului către Ministerul Afacerilor de Interne au fost semnificative, relevând o situație generală în zona Olteniei: „... măsurile de ordine luate și ordonanțelor date au influențat foarte mult asupra stării sufletești a populației la orașe și în special la sate.

Toți oamenii par mai voioși și dau impresia că parcă ar fi scăpat dintr-o mare primejdie. În rândul legionarilor se observă o mare deprimare, în special la cei maturi exprimându-și pe fețele lor ura contra conducătorului lor, pentru actul de trădare săvârșit de ei.

Nu este mai puțin adevărat însă că mai sunt încă fanatici, în special copilandri care mai speră într-o schimbare și sunt în așteptarea ordinelor de la centru și aceasta datorită propagandei deșănțate făcută de actualul director al liceului de băieți «Ioniță Asan» din localitate”⁶⁵.

În ideea continuării de către legionari a activității antiguvernamentale s-a preconizat pregătirea unei noi lovituri de Stat. Într-o adresă a Poliției orașului Caracal, din 2 aprilie 1941, către Prefectul județului Romanați, se menționa faptul că legionarii, în vederea pregătirii opiniei publice pentru o nouă lovitură de Stat, erau dispuși la o conlucrare de comun acord cu comuniștii, „cărora trebuiau să le dea cel mai larg concurs, căci până la un

---

⁶¹ ANDJ Olt, fond Prefectura județului Romanați, dosar nr. 191/1941, ff. 16-19, 414-418.

⁶² *Ibidem*, f. 209.

⁶³ *Ibidem*, f. 141.

⁶⁴ *Ibidem*, f. 383.

⁶⁵ *Ibidem*, f. 418.

punct, programul comunist cu cel legionar era egal afară de chestiunea evreiască, care rămâneau pentru un moment în suspensie”⁶⁶.

Astfel de opinii care circulau în societate erau doar intenții ale reprezentanților Mișcării Legionare înfrânte în ianuarie 1941, expresii ale dezagregării acesteia în plan mediatic, în condițiile desființării ei ca partid politic. Era doar începutul unui proces de convertire sub presiunea mare a evenimentelor⁶⁷, care, până în anul 1944 a dus la pervertirea și prăbușirea caracterelor umane, dăruind istoriei conspiratori de duzină, de la monarh până la membrii partidelor politice.

Bibliografie

Surse inedite:

Arhivele Ministerului Afacerilor Externe, fond 71/1920-1944, dosare Speciale, vol. 488, an 1941.

ANIC, fond DGP, dosar nr. 1/1941; fond Direcția Generală a Poliției dosar 1/1941; fond Inspectoratul General al Jandarmeriei – Teritoriu, dosar nr. 559/1940.

ANSJ Dolj, fond Direcția Generală a Poliției, doar 1/1941; fond Legiunea de Jandarmi Dolj, dosar nr. 6/1940; fond Prefectura județului Dolj, dosar nr. 476/1941.

ANSJ Gorj, fond Legiunea de jandarmi Gorj, dosar nr. 3/1941; fond Poliția orașului Tg. Jiu, dosar 7/1941.

ANSJ Mehedinți, fond Prefectura județului Mehedinți, dosare 5/1941; 50/1941; 87/1941.

ANSJ Vâlcea, fond Legiunea de Jandarmi Vâlcea, dosar nr. 17/1941; fond Poliția orașului Rm. Vâlcea, dosar nr. 17/1941

ANDJ Olt, fond. Prefectura județului Romanați, dosar nr. 191/1941.

Periodice:

„Gorjanul”, an XVIII, nr. 4/23 ianuarie 1941.

Lucrări generale, studii și articole:

Arimia, Vasile, Gârdu, Gheorghe, Toma, Iancu, *Poliția din Gorj. File de istorie*, Tg. Jiu, Editura Ministerului de Interne.

Bordeiu, Puiu, Dumitru, *Mișcarea Legionară în Dobrogea între 1933 și 1941*, Constanța, Editura Ex Ponto, 2003.

Borțun, Cătălin, *Mișcarea legionară din județul Teleorman în documente*, București, Editura Renaissance, 2011.

Buzatu, Gh., Cîrstea, Marusia, *Europa în balanța forțelor – vol. III, România și proba labirintului (1939-1989)*, Iași, Tipo Moldova, 2010.

Dăescu, Mihail, *Aspecte referitoare la sfârșitul regimului național-legionar în județul Alba și urmărirea participanților la rebeliunea legionară*, în „Apulum”, 2007, 44, nr. 1.

Dumitru, Marin, *Amintiri, locuri și oameni din alte vremuri*, Târgu-Jiu, Editura Arves, 2011.

---

⁶⁶ *Ibidem*, f. 633.

⁶⁷ Gh. Buzatu, Marusia Cîrstea, *Europa în balanța forțelor – vol. III, România și proba labirintului (1939-1989)*, Iași, Tipo Moldova, 2010, p. 230.

Evenimentele din ianuarie 1941 în arhivele germane și române, vol. I și II, Ediție îngrijită și note de Radu-Dan Vlad, București, Editura Majadahonda, 1998 și 1999.

Istoria Românilor, vol. IX *România în anii 1940-1947*, Dinu C. Giurescu (coord.), București, Editura Enciclopedică, 2008.

Lupescu, C., *Biografii sentimentale*, II, Tg. Jiu, Editura Gorjanul, 1998.

Nichifor, Gheorghe, *Avatarurile războiului. Lagărul de la Târgu-Jiu*, București, Editura NeWEST Print, 2019.

Pr. Palaghiță, Ștefan, *Istoria Mișcării Legionare scrisă de un legionar ... Garda de fier spre reînvierea României*, București, Editura Roza Vânturilor, 1993.

Scurtu, Ioan (ed.), *Pe marginea prăpastiei, 21-23 ianuarie 1941*, vol. I, București, 1992.

Trașcă, Ottmar, *Rebeliunea legionară în viziunea Consulatului german din Iași, 19-25 ianuarie 1941*, în „Arhiva Moldaviaie”, vol. II, Iași, 2010.

Țin, Ilarion, *Mișcarea Legionară după Corneliu Zelea Codreanu*, vol. II, *Regimul Antonescu (ianuarie 1941 - august 1944)*, București, Editura Vremea, 2007.

Vergatti, Radu, Ștefan, *Puncte de vedere asupra faptelor petrecute în România între 21-23 ianuarie 1941/Points de vue sur les evenements deroules en Roumanie du 21 au 23 janvier 1941*, București, Editura Mustang, 2011.

COMUNA BAIA DE FIER, JUDEȚUL GORJ –STRĂVECHE VATRĂ ROMÂNEASCĂ

Cezar AVRAM*

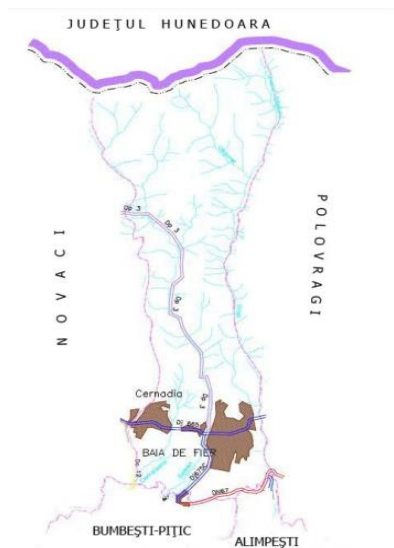

Fig. 1. Așezarea geografică

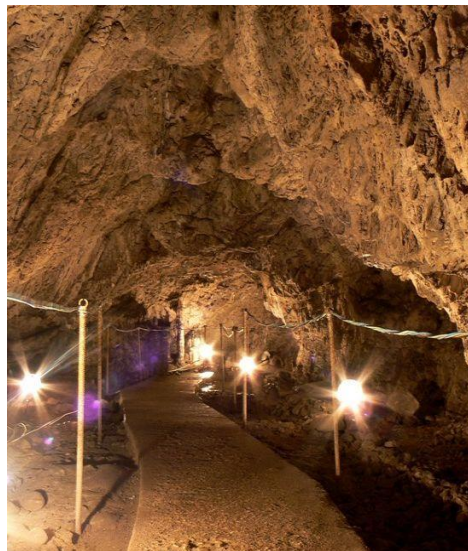

Fig. 2. Peștera Muierilor – Interior

Abstract: Located in the North-East of Gorj County, at the base of the Căpățâni Mountains, in the Subcarpathian Oltean Depression, Baia de Fier commune is registered as an old and permanent settlement. Although it is only mentioned in written documents at the end of the 15th century, the settlement has been inhabited since the Paleolithic, as shown by the material evidence discovered following archaeological excavations.

The present study proposes a complex analysis of the historical development of the locality, addressing aspects of the territorial-administrative evolution, historical events, socio-cultural, demographic, economic, ethno-folkloric, touristic elements, etc.

Key words: rural settlement, historical evolution, economy, tourist potential, local values.

Așezarea geografică. Comuna este situată în nord-estul județului Gorj, la poalele Munților Căpățâni, în Depresiunea subcarpatică olteană, pe valea pârâului Galben, la 45°17' lat. nordică și 23°77' long. estică. Localitatea este

---

* Prof. univ. dr., Institutul de Cercetări Socio-Umane din Craiova – C. S. Nicolăescu-Plopșor, al Academiei Române; e-mail: avramcezar@yahoo.com.

străbătută de DN 67 și DJ 675, fiind situată la o distanță de 49 de km față de municipiul Târgu Jiu și 74 de km de Râmnicu Vâlcea.

Se învecinează cu județul Hunedoara – la nord, la est – comuna Polovragi, la sud – comunele Alimpești și Bumbesti-Pițic, la vest – orașul Novaci. Între limitele administrative, comuna deține o *suprafață* de 12.025 ha.

Relieful. În nord, relieful este muntos, fiind reprezentat de Munții Parâng din lanțul Carpaților Meridionali. Culmile montane, alcătuite din șisturi cristaline, granite, calcare, se remarcă printr-o accentuată masivitate, cu altitudini de peste 2.000 de m. În regiunea calcaroasă s-a format un relief carstic cu chei (Cheile Galbenului), peșteri (Peștera Muierii), doline, lapiezuri. În sud, unde sunt amplasate vetrele de sat, se desfășoară depresiunea Baia de Fier, formată din terase, lunci și albiu. Suprafețele de teren mai înalte, acolo unde s-au păstrat, formează un tot cu suprafețe piemontane cu care se confundă structural. Altitudinea reliefului este de 700 de m.

Clima este temperat-continentală de dealuri înalte, cu slabe influențe submediteraneene. Temperatura medie anuală are valori de 6-8°C, în nord, și 8-10°C, în sud, iar cantitatea de precipitații este de 800-1000 de mm. Vânturile dominante sunt cele de nord-est (Crivățul), sud-est (Băltărețul, numit local Cărbunescul) și Austrul.

Rețeaua hidrografică este reprezentată prin râul Olteț și pâraurile Galben, Cernăioara, Botota.

Vegetația cuprinde păduri de fag, pe versanții Munților Parâng și pe dealuri, care se dezvoltă pure sau în amestec cu gorunul, mai rar cu bradul; tufărișuri de specii mezoxerofile și xerotermofile, pe suprafețele calcaroase (reprezentate prin corn, mojdrean, lemn câinesc, păducel); păduri de stejar, pe dealurile mai joase; vegetație submediteraneană (castanul dulce, nucul, alunul etc.). Pe stânci crește garofița de munte, floare rară, ocrotită prin lege, iar de-a lungul văilor se dezvoltă zăvoaie de anin, plop și salcie.

Fauna este reprezentată de: mamifere (mistrețul, viezurele, lupul, căprioara), păsări (ciocănitoea, ciocârliă, privighetoarea, gaița, pupăza, sitarul), numeroase insecte și gasteropode.

Învelișul edafic cuprinde soluri brune și brun-acide de pădure (cambisoluri), argilovisoluri (brun-roșcate), lăcoviști (soluri hidromorfe), iar în lunci soluri aluvionare.

Comuna dispune de însemnate *resurse naturale*: forestiere, zăcăminte de grafit (singura mină de grafit din România), minereu de fier, resurse turistice: Peștera Muierii (rezervație naturală), Cheile Galbenului (1 km lungime), săpate de pâraul Galbenul în calcare jurasice, zona turistică Rânca-Corneșu Mare.

Organizare administrativ-teritorială. Comuna a fost înființată prin Legea administrativă din 31 martie 1864, desființată în anul 1930, reînființată în anul 1932. Înregistrată în plășile Novaci (1864-1887, 1899-1930, 1932-1950) Amaradia-Novaci (1887-1899), raionul Novaci (1950-1968). A fost formată din satele Baia de Fier, Sohodolu (1864-1968), Baia de Fier, Cernădia (1968-prezent).

Economia. Ocupații tradiționale ale locuitorilor au fost activități forestiere, pomicultura, creșterea animalelor, cultivarea cerealelor, apicultura și extracții de grafit și fier în vechime.

În anul 1898, suprafața comunei a fost de 11.300 de ha, din care 800 de ha arătură, 800 de ha livezi, 5.600 de ha pădure, 4.100 de ha pășune; efectivul de animale număra 1.077 de bovine, 163 de cabaline, 4.500 de ovine, 505 porcine, 257 de caprine, 80 de stupi; locuitorii dețineau 50 de pluguri, 60 de care cu boi, 7 căruțe. În același an, locuitorii au obținut 1.920 de hl porumb, 330 de hl grâu, 1.500 de kg fasole, 380 de dl țuică, 1.200 de kg brânză, 6.751 de kg lână, 800 de kg cânepă, 13 kg ceară de albine, 378.000 de kg fân.

În anul 1912 – în comună se aflau: o bancă populară, obște de exploatare păduri, două mori pe apă, două cariere de piatră, cârciumă; în anul 1970 – mină de grafit, Fabrica de cherestea, Întreprinderea forestieră pentru exploatare și transport, Întreprinderea forestieră pentru industrializarea lemnului, carieră de piatră pentru întreținerea șoselelor (înființată în anul 1955) și fabricarea de var, cooperativa de consum Baia de Fier, Cooperativa de Credit „Băița” (înființată la 13 mai 1956; avea ca scop acordarea de credite pe termen scurt și lung membrilor societari pentru construcții de case, grajduri și alte construcții în jurul caselor, pentru cumpărarea de vite de muncă, precum și pentru diverse nevoi familiare).

În anul 1992, suprafața totală a comunei a fost de 12.024 de ha, dintre care 4.499 de ha suprafață agricolă (1.366 de ha suprafață arabilă, 144 de ha livezi și pepiniere pomicole, 62 de ha vii și pepiniere viticole, 1.495 de ha pășuni, 1.432 de ha fânețe). S-au cultivat 80 de ha cu grâu și seară, 1.128 de ha cu porumb, 44 de ha cu cartofi, 35 de ha cu legume. Efectivul de animale număra 1.480 de bovine, 1.379 de porcine, 6.296 de ovine, 13.212 păsări. În același an, în comună se găsea o întreprindere industrială în proprietate privată, 52 de unități comerciale cu amănuntul (8 magazine alimentare, 8 magazine nealimentare, un magazin universal, 22 de magazine mixte, o consignație, 12 chioșcuri). Numărul de salariați a fost de 769 dintre care doi în agricultură, 375 în industrie, unul în construcții, 26 în comerț, 114 în transporturi, depozitare, poștă, comunicații, 3 în activități financiar-bancare și de asigurări persoane, 9 în administrația publică, 66 în învățământ, 19 în sănătate.

În anul 2002, suprafața totală a comunei a fost de 12.024 de ha, dintre care 4.499 ha suprafață agricolă (1.361 de ha suprafață arabilă, 143 de ha livezi și pepiniere pomicole, 62 ha vii și pepiniere viticole, 1.523 de ha pășuni, 1.405 ha fânețe). S-au cultivat 25 de ha cu grâu și secară, 1.181 de ha cu porumb, 50 de ha cu cartofi, 45 de ha cu legume. Efectivul de animale număra 1.489 de bovine, 1.305 porcine, 5.722 de ovine, 20.830 de păsări. Numărul de salariați a fost de 407, dintre care 95 în industrie, 121 în construcții, 40 în comerț, 33 în transporturi, depozitare, poștă, comunicații, 4 în activități financiar-bancare și de asigurări persoane, 14 în administrația publică, 66 în învățământ, 13 în sănătate. În anul 2003, suprafața totală a comunei a fost de 1.468 de ha, dintre care 4.499 de ha suprafață agricolă (1.366 de ha arabilă, 144 de ha livezi și pepiniere pomicole, 62 de ha vii și pepiniere viticole, 1.495 de ha pășuni, 1.432 ha fânețe). Numărul mediu de salariați a fost de 395 de persoane, dintre care 3 în agricultură, 138 în industrie 85 în comerț, 22 în transporturi, depozitare, poștă și comunicații, unul în activități financiare, bancare și de asigurări persoane, 9 în administrație publică, 63 în învățământ, 21 în sănătate și asistență socială.

În anul 2005, suprafața agricolă a comunei a fost de 4.499 de ha, dintre care: 482 de ha arabil, 2.379 de ha pășuni, 1.432 de ha fânețe, 62 de ha vii, 144 de ha livezi. În același an, în comună se găseau 3 unități industriale (profil producerea și comercializarea materialelor de construcții, mobilei și a produselor din lemn și minerit: S.C. Socitrans S.R.L. – 30 de angajați; S.C. Viitorul S.R.L. – 15 angajați; S.C. Odin Contex S.R.L. – 10 angajați), 34 de societăți comerciale de prestări servicii cu capital privat. În anul 2008, suprafața totală a comunei a fost de 12.025 de ha, dintre care 934,20 de ha intravilan, 11.090,80 de ha extravilan. În anul 2010 în comună se desfășura un târg anual (în a treia duminică a lunii septembrie).

Evoluția demografică. În anul 1865, în comună erau 145 de familii, 260 de case; în anul 1898 – 1.095 de locuitori, 254 de familii; în anul 1912 – 1.523 de locuitori (701 M, 822 F), 327 de clădiri locuite, 28 de clădiri nelocuite, 329 de gospodării; în anul 1930 – 1.336 de locuitori (635 M, 701 F); în anul 1941 – 1.551 de locuitori (750 M, 801 F); în anul 1948 – 1.608 locuitori (734 M, 874 F); în anul 1956 – 2.891 de locuitori (1.377 M, 1.514 F); în anul 1962 – 3.095 de locuitori (1.517 M, 1.578 F); în anul 1963 – 3.117 locuitori (1.518 M, 1.599 F); în anul 1964 – 3.131 de locuitori (1.523 M, 1.608 F); în anul 1965 – 3.977 de locuitori (1.935 M, 2.042 F); în anul 1966 – 3.941 de locuitori (1.1919 M, 2.022 F); în anul 1967 – 3.955 de locuitori (1.924 M, 2.031 F); în anul 1968 – 3.987 de locuitori (1.938 M, 2.049 F); în anul 1969 – 4.067 de locuitori (1.940 M, 2.127 F); în anul 1970 – 4.096 de locuitori (1.957 M, 2.139 F); în anul 1990 – 4.299 de locuitori (2.112 M, 2.187 F); în anul 1991 – 4.358 de locuitori (2.130 M, 2.228 F);

în anul 1992 – 4.521 de locuitori (2.220 M, 2.301 F), 1.332 de gospodării; în anul 1993 – 4.532 de locuitori (2.214 M, 2.318 F); în anul 1994 – 4.577 de locuitori (2.239 M, 2.338 F); în anul 1995 – 4.612 locuitori (2.264 M, 2.348 F); în anul 1996 – 4.651 de locuitori (2.282 F, 2.369 F); în anul 1997 – 4.637 de locuitori (2.266 M, 2.371 F); în anul 1998 – 4.642 de locuitori (2.270 M, 2.372 F); în anul 1999 – 4.670 de locuitori (2.298 M, 2.372 F); în anul 2000 – 4.687 de locuitori (2.300 M, 2.387 F); în anul 2001 – 4.667 de locuitori (2.301 M, 2.366 F); în anul 2002 – 4.454 de locuitori (2.212 M, 2.242 F); în anul 2003 – 4.444 de locuitori (2.202 M, 2.242 F), 1.468 de locuințe; în anul 2004 – 4.392 de locuitori (2.190 M, 2.202 F); în anul 2005 – 4.394 de locuitori (2.176 M, 2.218 F); în anul 2008 – 4.623 de locuitori, 1.400 de gospodării, 1.757 de locuințe.

Instituții.

În anul 1892, în comună se găseau: o școală (frecventată de 34 de elevi), două biserici (deservite de un preot, un cântăreț); în anul 1912 – primărie, post telefonic, post de jandarmi, școală, biserică; în anul 1970 – școala primară „Galbenul” (înființată la 1 septembrie 1956), grădiniță (înființată în anul 1958), dispensar medical (a funcționat până în anul 1965 într-o cabană construită din lemn, compusă din două camere, situată în incinta depozitului de materiale al fabricii de cherestea), cabinet stomatologic (înființat în iulie 1962), casă de nașteri (înființată în anul 1954; până în anul 1964 a funcționat în casa învățătorului N. Rădescu și apoi în casa locuitorului Gh. Duculescu), punctul sanitar IFIL-IFET, punctul sanitar Mina de grafit Baia de Fier, dispensar veterinar (înființat în anul 1956), agenția CEC Baia de Fier (înființată la 15 mai 1961; a funcționat până în anul 1968 în fostele case Roibu, iar în perioada 1968-1970 în casa locuitorului Constantin Vasiliu), cămin cultural (înființat în perioada 1957-1960), bibliotecă publică (înființată în anul 1957).

În anul 1992, în comună se găseau: 4 grădinițe (156 de preșcolari, 6 cadre didactice), două școli (479 de elevi, 31 de cadre didactice, 21 de săli de clasă, un laborator, 4 ateliere școlare), un liceu (263 de elevi, 17 cadre didactice), o școală profesională (38 de elevi), două cămine culturale, un cinematograf, 3 biblioteci (una publică), un dispensar (3 medici, 10 cadre cu pregătire sanitară medie), două unități PTTR (401 abonamente radio, 179 de abonamente TV, 261 de abonamente telefonice), un hotel (56 de locuri), o cabană (54 de locuri); în anul 2002 – două grădinițe (187 de preșcolari, 7 cadre didactice), două școli (497 de elevi, 31 de cadre didactice, 36 de săli de clasă, 5 laboratoare, 6 ateliere), un liceu (231 de elevi¹, 14 cadre didactice), 3 biblioteci (una publică), un dispensar (3 medici, un stomatolog, 6 cadre cu pregătire

---

¹ Școala profesională a funcționat în cadrul liceului.

sanitară medie), două farmacii, 3 unități PTTR (576 de abonamente radio, 570 de abonamente TV, 653 de abonamente telefonice), un han (76 de locuri), o cabană (22 de locuri); *în anul 2003* – 4 grădinițe (frecventate de 175 de preșcolari), două școli (frecventate de 500 de elevi, 50 de cadre didactice, 35 săli de clasă și cabinete, 3 laboratoare școlare, 6 ateliere), un liceu (frecventat de 89 de elevi), 3 biblioteci (una publică), un dispensar (3 medici, 5 cadre cu pregătire sanitară medie), două farmacii, un cabinet stomatologic (un stomatolog), o unitate PTTR (586 de abonași radio, 569 de abonași TV, 672 de abonași la telefonie), două hoteluri (72 de locuri de cazare); *în anul 2005*, comuna avea 4 grădinițe, două școli, un liceu, 3 biblioteci, un dispensar (4 medici, 8 cadre cu pregătire sanitară medie), un cabinet stomatologic (un stomatolog), două unități de cazare (un han cu 56 de locuri, o cabană cu 20 de locuri); *în anul 2008*, în localitate funcționau 4 grădinițe, 3 școli, un liceu.

Baia de Fier. *Et. < baia „mina” + determinant; Mahalaua Sohadelu, Bania.*

Organizare administrativ-teritorială. Înregistrat în plasa Mihai Seulescu (1727), plasa Novaci (1845, 1861). A făcut parte din comunele Baia de Fier (1864-1930, 1932-prezent), Novaci (1930-1932).

Arheologia. Săpăturile sistematice, efectuate în 1951 și 1955, în punctul „Peștera Muierilor”, au scos la iveală atât în interiorul peșterii, cât și la intrarea ei, obiecte de silex și obsidiană, din paleoliticul superior, fragmente ceramice neolitice, și din epoca bronzului și din epoca fierului, amfore grecești aparținând secolului II î. Hr. Pe Valea Galbenului, în peștera Pârcălabului, au fost găsite picturi cu simboluri solare și personaje, care se consideră că datează din paleolitic, și ceramică din epoca neolitică, un cimitir roman de unde s-a „adus o piatră funerară de silex”.

Atestare documentară. Satul este menționat într-un hrisov emis la 4 ianuarie 1480, prin care Basarab cel Tânăr întărește lui Avram și Ticuci și fraților săi Bran, Radu și Pătru stăpânirea peste 24 de sate printre care și Bania², într-un hrisov din 18 ianuarie 1480 prin care Basarab cel Tânăr confirmă lui Ticuci și altora „stăpânire peste satele Baia și Gilort și Polovragi”, în alte documente din secolele XVII (1644, 1661, 1669, 1680, 1690...), XVIII (1732, 1754, 1757, 1782, 1787, 1792...), XIX (1804, 1806, 1823, 1832...), în Schwantz (1722), în Catagrafia Gorjului din 1819, harta rusă (1835), Szathmary (1864).

² DRH, B, Țara Românească, vol. I, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1966, doc. 170, p. 273.

Evoluția proprietății. La 24 aprilie 1484, Vlad Călugărul confirmă boierilor Bran, Radu și Pătru, frații lui Ticuci, stăpânirea peste mai multe sate printre care și Bania. Cei trei frați au răscumpărat de la domnitor și vinăriciul domnesc pe doi cai turcești. La 9 martie 1502 Radu cel Mare întărește lui Radu și Petru³ stăpânirea asupra satului „cu vinăriciul acestuia și cu țigani”. La 9 martie 1550, satul este întărit de domnitorul Mircea Vodă lui Ștefan diacul și soției sale Paraschiva, precum și cumnatului său, Dumitru, cu fii lui. Prin hrisovul din 9 martie 1554, Mircea Vodă, fiul lui Radu Vodă, întărește lui Ștefan Visanul și altora, stăpânire peste părțile de moșie ale lui Radu din Baia și ale socrului său Duma, în satele Alun, Baia, Polovragi etc.

În anul 1571, Alexandru Mircea întărește a treia parte din satul Baia cu vecinii și țigani lui Șuica pârcălab și fratelui său Badea vătaf. Această parte de sat fusese dată ca zestre jupâniței Velica, soția lui Șuica pârcălab. În anul 1587, jupânița Velica a dăruit partea ei de sat jupâniței Catalina. La 18 noiembrie 1587, locuitorii au fost nevoiți să se vândă rumâni lui Dobromir, deoarece nu-și mai puteau plăti dările, lucru confirmat și de hrisovul pe care Mihnea Turcitul i l-a dăruit noului stăpân al satului. În același an, Mihnea Vodă întărește lui Calotă, mare sluger și lui Gheorghe Logofătul peste niște sate, care s-au ridicat și au jefuit pe banul Dobromir când a voit să treacă munții în Transilvania, printre care și Baia. La începutul secolului XVII, avea moșie în Baia „un Căzan”. Acesta se împrumutase cu 60.000 aspri de argint de la Preda, mare sluger. Neputând să plătească, în anul 1611, Radu Șerban a trecut în stăpânirea marelui sluger Preda, „până Cazan îi va plăti banii”, între alte bunuri, și jumătate din satul și moșia Baia de Fier.

La 27 februarie 1611, Radu Vodă Basarab a confirmat slugerului Preda dreptul de stăpânire peste jumătate din satul și moșia Baia, aflate până atunci în proprietatea lui Căzan. În anul 1632, logofătul Danciu din Pârăieni a cumpărat de la Petrișor și fii săi, Stan și Preda din Bârsești-Vâlcea, jumătate din satul și moșia Baia cu 2.050 de aspri. În anul 1636, același Danciu a cumpărat și cealaltă jumătate din satul Baia. La 2 decembrie 1637, Dumitru Băiașul din Baia de Fier a vândut logofătului Danciu o cincime dintr-o jumătate de funie mare de moșie din Baia fără rumâni, împreună cu un vad de moară și cu vie pentru suma de 2.120 de bani.

La 20 martie 1643, Matei Basarab confirmă lui Stanciu Băiașul și lui Stan, fiul lui Pătru stăpânirea peste două funii de moșie din Baia de Fier și „o funie în Ciuperceni, partea moșului său Pătru Comisul și a lui Căzan spătarul, fratele lui Pătru, moșie de moștenire. La 2 august 1644, același domnitor, pe

---

³ Dintre cei 4 frați boieri, menționați în hrisovul din 24 aprilie 1484, doar Radu și Pătru mai trăiau în anul 1502.

baza unei cărți de întărire, pe care și-o face singur, ajunge stăpânul întregii moșii Baia de Fier. Din cartea de întărire rezultă că Matei Basarab ar fi cumpărat moșia de la proprietarii ei împreună cu toți rumânii. Prin hrisovul din 8 decembrie 1644, Matei Basarab întărește lui Filip, fiul lui Stanca din Baia de Fier, stăpânire asupra unei țigănci. La 11 noiembrie 1645 Stanciu și Dumitru din Baia de Fier au răscumpărat din rumânie pe Oprea și Ivan fii lui Ion și nepoții Midiei din același sat pentru suma de 20 de ughi.

După moartea lui Matei Basarab, Danciu Pârâianu s-a plâns noului domnitor, Constantin Șerban, că vânzarea moșiei din Baia către fostul domnitor s-a făcut în mod silit și a cerut răscumpărarea ei. La 9 martie 1650, Preda, fiul lui Balaur din Baia de Fier, vinde nepotului Stanciu partea lui de moșie pe un bou, socotit 6 lei și 3 bani. Dintr-o poruncă domnească, dată în anul 1654, aflăm că în Baia de Fier mai avuseseră moșie Filip postelnicul și Danciu Pârâianul. Partea lor de moșie din Baia o cumpăraseră Matei Basarab. La 4 august 1654, Constantin Șerban a poruncit ca toți cei care-și vânduseră în mod silit pământurile lor din Baia să se prezinte la divanul domnesc cu banii pe care-i primiseră pentru moșiile vândute, pentru a-i restitui și a-și răscumpăra pământurile. Răscumpărarea moșiei s-a realizat abia sub domnia lui Mihnea al III-lea.

La scurt timp după răscumpărarea moșiei, Danciu a intrat în conflict cu domnitorul, fiind ucis de acesta în anul 1658. Profitând de moartea lui Danciu Pârâianu, rumânii s-au adresat domnului, cerând răscumpărarea lor din rumânie. Au reușit să se răscumpere „cu toată moșia” pentru suma de 1.500 de taleri, lucru confirmat și de actul emis la 10 decembrie 1658. Răscumpărarea a fost confirmată și de o carte de judecată din 12 iunie 1661, din vremea lui Grigore Ghica, în care se precizează că, după uciderea lui Danciu Pârâianu, țărani din Baia „îndată au sărit de s-au dus la Mihnea vodă de au dat bani de s-au răscumpărat”. Urmașii lui Danciu Pârâianu și ai lui Vlad Bârsescu s-au adresat lui Grigore Ghica, cerând restituirea moșiei, iar locuitorii au fost din nou rumâniți. Rumânii s-au adresat domnitorului Grigore Ghica cerând ca să fie eliberați din stăpânirea Dobrei și a fiului ei Matei Bârsescu, dar cererea lor a fost respinsă. La 20 august 1669, Dobra a vândut partea ei din Baia căpitanului Giurca. Acesta din urmă a vândut moșia urmașilor lui Danciu Pârâianu, Barbu Milescu vel ban și Pătru Milescu cămăraș. La scurt timp, Stoico, fiul lui Pătru Milescu, a schimbat moșia Baia cu Maria, văduva lui Barbu Milescu, primind de la aceasta Eșelnița-Dolj. Barbu Milescu a vândut jumătate din moșie lui Dima chiurbașa, iar cealaltă jumătate a vândut-o Maria, la 8 iulie 1690, jupânesei Stana, soția lui Dima. Stana a vândut moșia lui Constantin Brâncoveanu, la 11 iulie 1691, care o

dăruiește, la 16 decembrie același an, mănăstirii Hurezi „cu toți rumânii și cu tot venitu de peste tot hotarul cât se va alege”.

Prin hrisovul dat în anul 1695, Constantin Brâncoveanu dăruiește Mănăstirii Hurez o mulțime de sate, printre care „și Baia de Fier, jumătate, cumpărat mai înainte de Dina Chiurcibașa de la Barbu banul Milescu, iar jumătate cumpărat de jupâneasa Stana și de Matei postelnicul de la jupâneasa Maria Băneasa care a ținut-o Barbul banul Milescu și de la cocoanele ei Stanca și Marica, fratele banului Barbului Milescu”. Stana și Matei postelnicul, fiind datori lui Brâncoveanu, i-au dat tot satul drept 660 taleri și 33 bani cu zapis din anul 1690. Către sfârșitul secolului al XVIII-lea, Mănăstirea Hurez a avut judecăți cu sătenii din Baia de Fier. Egumenul Pahomie s-a judecat cu „ei 3 ani până le-a luat moșis din mână și i-a supus după obiceiul pământului”⁴. În anul 1756, clăcașii de pe moșia Baia de Fier s-au adresat divanului domnesc în speranța de a se răscumpăra, însă cererea lor a fost respinsă de veliții boieri numiți pentru a cerceta cauza lor.

În anul următor, egumenul mănăstirii Hurezu s-a adresat divanului domnesc, susținând că țărani, nemulțumiți de hotărârea dată cu un an mai înainte, nu și-au mai îndeplinit obligațiile ce le aveau. Ispravnicii au fost trimiși să cerceteze plângerea, împreună cu Grigorie, mitropolitul Râmnicului, și au hotărât ca moșia să rămână în continuare în stăpânirea mănăstirii. În anul 1727, moșia se afla în stăpânirea mănăstirii Hurezu. Pe aceasta mai erau 40 de locuitori fără moșie, două văduve și nevolnici. Printr-o poruncă a domnitorului Scarlat Ghica, de la 19 aprilie 1760, clăcașii de pe moșia Baia de Fier au fost obligați să efectueze câte 12 zile de clacă pe an, să dea dijmă din toate produsele, să nu vândă vin sau rachiu fără știrea mănăstirii și să plătească „suhatul muntelui”. În anul 1779, clăcașii de pe moșia mănăstirii se plâneau domnitorului Alexandru Ipsilanti că egumenul mănăstirii, Gherasim, nu numai că îi obligă să plătească de fiecare casă câte 90 de bani, ci îi mută dintr-un județ în altul. În anul 1782, clăcașii s-au adresat lui Nicolae Caragea, susținând că ei sunt adevărații stăpâni ai moșiei Baia de Fier, însă domnitorul a hotărât ca moșia să rămână în continuare în proprietatea mănăstirii.

În anul 1784, clăcașii au încheiat o înțelegere cu mănăstirea, învoindu-se ca pe lângă zlotul de vatră și dijma din produse să mai facă în folosul lăcașului de cult 70 de zile de arătură pe an cu plugul și o claie de fân de 20 de care și câte o zi de coasă. În anii 1784-1785, a avut loc o nouă judecată între mănăstire și familia Borozonilor, care susțineau că au avut pământ în Sohodol, dar le-a fost acaparat cu forța de lăcașul de cult, care le

---

⁴ Apud „Renașterea”, an XXII (1944), nr. 4-5 (aprilie-mai), pp. 210-211.

pretindea să presteze claca și să dea dijma. Familia Borozonilor a pierdut procesul. În anul 1785, Borozonii s-au adresat din nou divanului Craiovei, însă fără niciun succes. La 26 martie 1786, Rafail, egumenul mănăstirii, a reclamat autorităților că clăcașii refuză să-și efectueze zilele de clacă și să dea dijma din produse. O nouă reclamație va fi efectuată de reprezentantul lăcașului de cult și la 8 iulie 1786. În cele din urmă, sătenii au ajuns la un acord cu reprezentanții mănăstirii, obligându-se să efectueze câte două zile de clacă și să nu ducă vitele la plai și la munte fără acordul mănăstirii. În cazul în care nu-și respectau obligațiile, sătenii erau nevoiți să efectueze câte 12 zile de clacă. În anul 1787 Nicolae Mavrogheni a întărit mănăstirii Hurezu stăpânirea asupra moșiei Baia de Fier. La 5 februarie 1792, Pahomie, egumenul mănăstirii, s-a adresat domnitorului Mihail Șuțu, susținând că sătenii nu-și respectă obligațiile asumate. Mai afirmă că doi locuitori, Iacob Rață și fratele său, Mihăilă, au construit o moară pe moșia mănăstirii. Domnitorul a ordonat ispravnicilor să cerceteze pricina. La 23 mai 1792, 23 februarie 1793, 2 mai 1793, Pahomie s-a plâns din nou domnitorilor Mihail Șuțu și Alexandru Moruzi, reclamând nesupunerea sătenilor față de mănăstire. De fiecare dată, domnitorii, în urma cercetării efectuate de ispravnici, au dat dreptate reprezentanților lăcașului de cult obligându-i pe clăcași să-și îndeplinească obligațiile asumate. În martie 1794, sătenii s-au adresat și ei domnitorului, susținând că egumenul mănăstirii i-a scos de pe moșia Sohodolu, pe care ei o aveau „de la părinții lor, din moși-strămoși” și pe care își construiseră case și mori, însă plângerea lor nu a avut niciun rezultat.

În toamna anului 1818, Gherasie, egumenul Horezului, s-a adresat domnitorului Alexandru Șuțu, susținând că clăcașii nu-și îndeplinesc obligațiile prevăzute de Legiuirea Caragea. Ispravnicii județului, desemnați să analizeze plângerea, au dat dreptate reprezentanților mănăstirii, cerând sătenilor să-și îndeplinească datoriile prevăzute de legiuire. Procesul dintre clăcași și mănăstirea Hurez a durat până la 4 decembrie 1820, când divanul Craiovei a dat câștig de cauză celor din urmă, sătenii fiind obligați să plătească câte 12 taleri pentru cele 42 de zile de clacă și 7 taleri pentru fiecare zi de arătură neefectuată. Neputând să plătească clăcașilor li s-au confiscat vitele: 200 de boi și vaci, 100 de oi și capre.

La 30 decembrie 1821, mai mulți locuitori din Baia de Fier s-au adresat divanului, susținând că mănăstirea nu a respectat obligațiile pe care clăcașii le-au avut potrivit legiuirilor ci le-au sporit, confiscându-le și vitele. Divanul Craiovei, judecând pricina dintre mănăstirea Hurez și locuitorii din Baia de Fier, a cerut ca cei din urmă să fie lăsați să se achite de obligațiile prevăzute de legiuire. Neînțelegerile dintre cele două părți vor reîncepe în anul 1823, când, la 17 noiembrie, egumenul mănăstirii, Ioanichie, s-a adresat

caimacamului Craiovei, susținând că sătenii nu-și împlinesc datoriile. Caimacamul l-a desemnat pe Ștefan logofătul să se deplaseze la fața locului și să cerceteze dacă mănăstirea respectă așezământul încheiat cu locuitorii din Baia. Procesul dintre mănăstire și locuitori va continua până la 6 august 1835, când cele două părți ajung la o înțelegere prin încheierea unui așezământ pentru stingerea tuturor prigonirilor de judecată. În anul 1840, moșia Baia se afla în stăpânirea răposatului ban Gligorie Brâncoveanu.

Moșia a rămas în stăpânirea mănăstirii Horezu până în anul 1863 când a fost secularizată. Deși împrumietărea clăcașilor s-a hotărât prin Lege, la 1864, împărțirea pământului locuitorilor s-a făcut în anul 1894, sub formă de vânzare. Au fost distribuite, prin vânzare, 804,3049 de ha (proprietatea statului) la 260 de țărani.

Economia. Ocupații tradiționale - creșterea animalelor, cultivarea cerealelor, pomicultura, apicultura, exploatare forestieră. În anul 1727, efectivul de animale număra 28 de cabaline, 156 de bovine; în anul 1891 - moară, joagăr (situat pe apa Galbenului), un han; în anul 1898, efectivul de animale număra 857 de bovine, 121 de cabaline, 4.050 de ovine, 385 porcine, 195 de caprine, 38 de familii de albine. Locuitorii aveau 32 de pluguri, 42 de care cu boi, 6 căruțe. S-au obținut 1.112 hl porumb, 195 de hl grâu, 980 de kg fasole, 250 de dl țuică, 1.000 de kg brânză, 6.075 de kg lână, 500 de kg cânepă, 8 kg ceară, 250.000 de kg fân. În anul 1912 - bancă populară, obște de exploatare păduri, două mori pe apă, două cariere de piatră, cârciumă.

Evoluția demografică. În anul 1861, în sat erau 258 de familii, 273 de case; în anul 1898 - 770 de locuitori, 181 de familii; în anul 1912 - 1.117 locuitori (509 M, 608 F), 240 de clădiri locuite, 31 de clădiri nelocuite, 241 de gospodării; în anul 1930 - 1.336 de locuitori, 337 clădiri, 291 gospodării; în anul 1941 - 1.551 de locuitori (712 M, 839 F), 838 de clădiri, 363 de gospodării.

Participare la evenimente. Mai mulți săteni din Baia de Fier s-au alăturat, în anul 1821, oștirii de panduri condusă de către Dumitru Gârbea apostatul, luând „prin silnicie și zurbalac (vitele) de la mănăstirea Hurez”. Locuitorii au participat la Războiul de Independență (un mort: Petre Plăieșu) și la Primul Război Mondial (47 de morți).

Instituții. În anul 1840 - biserica de zid cu hramul „Tuturor Sfinților” (ridicată de către Dionisie Bălăcescu și „închinată sfintei Mănăstiri Horezu”, în perioada 1749-1753, pe locul uneia cu hramul „Preasfânta Născătoare de Dumnezeu”, construită în anul 1505 de către Radu comis și Petru spătar, fiii lui Danciu); lăcașul de cult a fost pictat de către Dimitrie erodicon, Theodor și fratele său Pana cu finanțarea marelui vornic Constantin Brâncoveanu. În naos, pe peretele din dreapta, sunt pictați: vornicul Constantin Brâncoveanu, soția sa

Maria și fiul lor Nicola, clucerul Constantin Bălăcescu și soția sa, Maria, iar pe cel din stânga: arhimandritul Dionisie Bălăcescu, egumenul mănăstirii Hurezu, Dionisie ispravnic de Polovragi, Visarion, Misail, Ierotei, Ștefan, Dionisie ieromonah lu Rafael monahul; pe peretele dinspre miazăzi al pronaosului apar ispravnicii Fota lu Matei Bălăcescu. La această biserică se află: clopotul adus de la Gratz din Austria, lucrat de Martin Fels în anul 1754, un Octoih tipărit în timpul lui Alexandru Ipsilanti de către Kesarie, episcop al Râmnicului, 7 Mineie, o Evanghelie, un Octoih tipărit în anul 1854 de către arhiepiscopul D.D. Nifon mitropolitul Ungro-Vlahiei). În anul 1898 – o școală (înființată în anul 1880; funcționa într-o casă mică, din bârne de brad cioplite, demolată în anul 1930; în anul 1924 cursurile s-au desfășurat în casa lui Al. Lăzăroiu; primul învățător a fost Sorogeanu; local nou, construit în anul 1925, mărit în anul 1957 prin adăugarea a două săli de clasă, o cancelarie, o cameră pentru arhivă și material didactic și un antreu), o biserică; în anul 1912 – primărie, post telefonic, școală, biserică; în anul 2000 – hotelul „Peștera muierilor” (două stele, 53 de locuri de cazare; aflat în administrația Cooperației de Consum).

Turism. În anul 2000, în sat se găseau 28 de căsuțe, aflate în administrarea COOP Consum.

Un interes turistic deosebit prezintă *Peștera Muierilor* care se află pe teritoriul Depresiunii Getice a Olteniei, fiind sculptată în calcarele mezozoice de pe marginea sudică a Masivului Parâng, de către râul Galbenul. Cu o istorie bogată, „în vremuri de restriște”, a adăpostit copii și femei, de unde i se trage și numele. Este prima peșteră electrificată din România. Are o lungime de aproximativ 3.600 de metri, dispusă pe 4 niveluri. Nivelul inferior constituie rezervația speologică, împărțită în două sectoare: sectorul de nord (1.500 de m) și sectorul de sud (880 de m). La 40 de metri înălțime se află etajul superior, amenajat pentru turiști, cu o lungime de 573 de m. Lungimea totală a rețelei este de 1.228 de metri.

Printre atracțiile peșterii se numără: *Domul Mic*, care are un aspect asemănător unei cupole gotice, format prin sedimentarea milenară a calcitei. Celelalte încăperi sunt: *Sala Altarului*, *Valul Altarului*, *Amvonul*, *Candelabru Mare* și imaginea *Stâncii Însângerate* (denumită astfel datorită scurgerilor oxidului de fier). În Cupola înaltă de 17 m întâlnim o colonie de lilieci.

Alte atracții pentru turiști: *Vălu Muierii*, *Bazinele Mari*, *Cascadele împietrite*, *Dantela de Piatră*, *Poarta*, *Sala cu Guano*, *Sala Turcului*. În *Galeria Urșilor* a fost găsit un adevărat cimitir de resturi scheletice de urși, lei, hiene, vulpi, lupi, capre sălbatice și mistreți. În *Sala Musteriana* au fost descoperite foarte multe obiecte, aparținând culturilor preistorice.

De asemenea, printre obiectivele turistice se numără: *Monumentul eroilor din Primul Război Mondial*, construit în anul 1926 prin contribuția locuitorilor din Baia de Fier; este cioplit în piatră și are o înălțime de 3,5 m; *Casa Mihuțescu* datează de la începutul secolului al XX-lea; *Crucea de piatră*, datând din anii 1814-1815.

Cernădia

Organizare administrativ-teritorială. Comuna a fost înființată prin Legea administrativă din 31 martie 1864, desființată în anul 1930, reînființată în anul 1932, desființată în anul 1952, reînființată în anul 1956, desființată în anul 1968. Înregistrată în plășile Novaci (1864-1887, 1908-1930, 1932-1950), Amaradia-Novaci (1887-1908), raioanele Novaci (1950-1952, 1956-1965), Gilort (1965-1968). A fost formată din satele Cernădia (1864-1896), Bercești, Buicești, Cernădia (1896-1908), Bercești, Buicești, Cernădia, Vlădoi (1908-1930, 1932-1952, 1956-1968).

Economia. Ocupații tradiționale au fost creșterea animalelor, cultivarea cerealelor, activități forestiere. În anul 1898, efectivul de animale număra 130 de cabaline, 665 de bovine, 872 de ovine, 60 de porcine, 125 de caprine. Locuitorii aveau 101 pluguri, 198 de care cu boi, 12 căruțe cu cai. În același an, în comună se găseau 7 mori, 36 de fântâni, două cârciumi; în anul 1912 – bancă populară, obște de arendare, două mori pe apă, două cârciumi.

Evoluția demografică. În anul 1898, în comună erau 1.440 de locuitori, 420 de familii; în anul 1912 – 1.540 de locuitori (779 M, 761 F), 334 de clădiri locuite, 40 de clădiri nelocuite, 346 de gospodării.

Instituții. În anul 1898, în comună se găseau școală mixtă (frecventată de 60 de elevi), 3 biserici (deservite de 4 preoți, un cântăreț); în anul 1912 – primărie, post de jandarmi, post telefonic, 3 școli, biserică.

Cernădia. Et. < magh. Cernad-i+a; **Mohoiu.**

Organizare administrativ-teritorială. Înregistrată în plasa Mihai Seulescu (1727), plaiul Novaci (1845), plasa Vâlcanu (1855). A făcut parte din comunele Cernădia (1864-1930, 1932-1952, 1956-1968), Novaci (1930-1932), Baia de Fier (1952-1956).

Atestare documentară. Satul este menționat în hrisovul emis la 4 iulie 1521, prin care Neagoe Basarab întărește lui Mircea armașul și fraților săi stăpânire asupra moșiei Cernădia⁵, în alte documente emise în secolul al XVII-lea (1642, 1651, 1653, 1667, 1672, 1682, 1684, 1690, 1691, 1695), în Cantacuzino (1700), Schwantz (1722), Bauer (1778), Specht (1790), hărțile ruse (1835, 1853), Szathmary (1864).

---

⁵ DRH, B, Țara Românească, vol. II, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1972, pp. 403-405.

Evoluția proprietății. Sat mixt în secolul al XVII-lea. La 6 iunie 1565, Petru cel Tânăr întărește lui Cândea și lui Budea „să le fie moștenire și vatră în Cernădia jumătate și muntele iarăși jumătate, pentru că au plătit Cândea și Budea pe Cârstea și pe Dancea de dările lor mai multă vreme”. Printre satele întărite în anul 1587 de către Mihnea Vodă lui Calotă slugerul și Gheorghe logofătul se găsea și Cernădia. Locuitorii din acest sat și din altele jefuiseră pe banul Dobromir. Până la acea dată, locuitorii erau moșneni, iar drept pedeapsă sunt dați, cu toată moșia lui Calotă, slugerul și lui Gheorghe Logofăt. În anul 1607, un Oprea al Tanței din Cernădie, vinde moșie lângă Sușița. La 18 iunie 1638, Matei Basarab întărește lui popa Pătru și mătușii sale Neaga, fata lui Pănciu, stăpânirea în Cernădia peste partea strămoșului lor Budilă, jumătate „și pe în două cu Grevul”. La acea dată, moșia Cernădia era stăpânită de doi moșneni, Pătru cu mătușa lui Neaga pe de o parte, iar de cealaltă parte, Grevul. Hamza postelnicul, nepotul lui Grevul, a voit să ia și partea de moșie a lui Pătru și Neagăi, dar Matei Vodă nu i-a dat câștig de cauză⁶. Hrisovul din 1 iunie 1685, dat de Radu Leon, întărește lui Preda și fraților săi din Cernădia stăpânire peste o falcă de pământ în hotarul Vădenilor „în lat 8 funii, în lung 12 funii, iar funia de câte 12 coți”. În anul 1727, moșia era megieșească (7 locuitori cu moșie, 15 fără moșie, 3 văduve și nevolnici). O serie de documente privitoare la muntele Mănăileasa-Vâlcea, amintesc, în anul 1797, „de diaconul Ion, ginerele lui Calotă, sin Rusul Vlădoiu și cetașii lui Vlădoi din Cernădia-Gorj, care afirmă că aveau în stăpânire moșia Cernădia și tot muntele Mănăileasa”. Mai târziu, moșnenii lotreni „l-au stricat stăpânirea peste Mănăileasa”⁷. În anii 1840 și 1845 moșia era megieșească. În anul 1855, în sat erau 175 de moșneni proprietari (154 de birnici, un patentar, 16 mazili, 4 boieri de neam). Prin reforma agrară din anul 1864 pe moșia Cernădia a statului au fost împroprietăriți 7 țărani. În anul 1912, Statistica lui Poni înregistrează în sat 80 de moșneni, 5 fără pământ.

Economia. Ocupații tradiționale: creșterea animalelor. În anul 1727, efectivul de animale număra 18 cabaline, 59 de bovine. În anul 1912, în sat se găseau moară pe apă, cârciumă.

Evoluția demografică. În anul 1861, în sat erau 251 de familii, 275 de case; în anul 1912 – 354 de locuitori (171 M, 183 F), 79 de clădiri locuite, 8 clădiri nelocuite, 85 de gospodării; în anul 1941 – 362 de locuitori (175 M, 187 F), 104 clădiri, 86 de gospodării.

Instituții. În anul 1840, în sat se găseau două biserici (biserica de zid cu hramul Sf. Dimitrie, sfințită în 27 iulie 1813, construită de protopopul Dumitru Cernăzanu; biserică din lemn cu hramul Adormirea Preceștii, sfinți-

⁶ Hamza postelnicul era din satul Gâlcești („Renașterea”, p. 212).

⁷ „Arhivele Olteniei”, nr. 83-85, 1936, pp. 138-140.

tă în 14 mai 1836, construită de popa Vasile și de Dumitru Bercescu). În anul 1912 – primărie, post de jandarmi, post telefonic, școală, biserică de lemn cu hramul „Intrarea în biserică” (construită în anul 1834). În anul 1941, în sat se aflau 3 biserici.

Monumente. Cruce datând din anul 1844.

Neagra. *Et. < adj. neagră, prin substantivizare.*

Organizare administrativ-teritorială. Cătun, apoi mahala a satului Baia de Fier. În 1906 a fost înglobat de Baia de Fier. Înregistrat în plasa Mihai Seulescu (1727), plasa Novaci (1845, 1861). A făcut parte din comunele Baia de Fier (1864-1906).

Atestare documentară. Satul este menționat în harta lui Schwantz (1722), în documentele aparținând mănăstirii Hurezu din anii 1786, 1787, 1794, 1795, 1820, hărțile ruse din anii 1835, 1853, în Nomenclatorul Administrativ din anul 1861.

Evoluția proprietății. Sat mănăstiresc la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Moșia Mănăstirii Tismana a fost secularizată în decembrie 1863. Prin Reforma Agrară din anul 1864 au fost împrăprietăriți 43 de locuitori.

Economia. Ocupații tradiționale ale locuitorilor au fost creșterea animalelor și cultivarea cerealelor. În anul 1898, efectivul de animale număra 94 de bovine, 10 cabaline, 95 de ovine, 15 porcine, 19 de caprine; locuitorii dețineau 3 pluguri, 8 care cu boi.

Evoluția demografică. În anul 1892, așezarea avea 69 de locuitori, 23 de familii.

Sohodol. *Et. < sohodol, suhodol „vale lipsită de apă curgătoare”.*

Organizare administrativ-teritorială. Înregistrat în plaiul Novaci (1845), plasa Vâlcanu (1861). A făcut parte din comunele Baia de Fier (1864-1930, 1932-1968), Novaci (1930-1932). În anul 1968 a fost înglobat satului Baia de Fier.

Atestare documentară. Satul Sohodol apare într-un act din 3 septembrie (1560-1567), prin care Petru cel Tânăr Voievod hotărăște ca Mănăstirea Tismana să fie slobodă să închidă un drum făcut de soholodeni „pe ocina sfintei mănăstiri în plai”, deși au jurat în fața lui Arsenie ban că nu ei au deschis acel drum și „au rămas soholodeni de lege”⁸, într-un hrisov din 3 aprilie (1564-1568), prin care Petru cel Tânăr Voievod poruncește egumenului și călugărilor mănăstirii Tismana ca să fie lăsați în pace de judecata avută cu satul sohodol pentru un hoț care a fugit cu doi cai peste

---

⁸ DIR, B, Țara Românească, vol. XVI, III, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1952, doc. 164, p. 136.

munți și pentru drumul deschis peste munți de sohodoleni. Mai este menționat într-o serie de documente de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, în Harta Rusă din anul 1835, în Nomenclatorul Administrativ din anul 1861.

Evoluția proprietății. Sat moșnenesc la origine. În anul 1840, o parte era moșie megieșească și o parte moșia „răposatului ban Grigore Brâncoveanu”. În anul 1845, moșia era megieșească.

Economia. Ocupațiile tradiționale au fost: creșterea animalelor, cultivarea cerealelor, pomicultura, apicultura. În anul 1898, s-au obținut 618 hl porumb, 86 de hl grâu, 320 de kg fasole, 95 de dl țuică, 200 de kg brânză, 532 de kg lână, 200 de kg cânepă, 3 kg ceară; în același an, efectivul de animale număra 126 de bovine, 32 de cabaline, 355 de ovine, 105 porcine, 43 de caprine, iar locuitorii dețineau 15 pluguri, 10 care cu boi, o căruță. În anul 1930 – întreprindere comercială.

Evoluția demografică. În anul 1861, în sat erau 113 familii, 110 case; în anul 1898 – 256 de locuitori, 50 de familii; în anul 1912 – 406 locuitori (192 M, 214 F), 87 de clădiri locuite, 7 clădiri nelocuite, 88 de gospodării; în anul 1930 – 565 de locuitori, 132 clădiri, 120 de gospodării; în anul 1941 – 399 de locuitori (188 M, 211 F), 99 de clădiri, 93 de gospodării.

Instituții. În anul 1840, în sat se afla o biserică de lemn cu hramul „Sfinții Îngeri”, sfințită în 25 februarie 1809, ctitori fiind Zim Râmniceanu și Constandim Bădicescu, construită din bârne de stejar și brad, zugrăvită în anii 1833-1834. În anul 1898 – școală (înființată în anul 1880; funcționa în casa lui „Tomeci”; localul a fost construit din bârne de brad, încheiate la capete, compusă din două camere și o tindă, cu polițe la streășină), biserica „Sfinții Îngeri” (lăcașul de cult a fost împrumutat în anul 1864 cu 5 ha teren în „livezile Sodolului” și două ha islaz); în anul 1912 – post de jandarmi.

Turism. Cabana *Peștera Muierilor* (24 de locuri de cazare, în administrarea COOP Consum), vila *Cerbul* (două stele, 9 locuri de cazare, în administrarea OJT Gorj).

Bibliografie

Periodice:

„Arhivele Olteniei”, nr. 83-85, 1936, pp. 138-140.

„Renașterea”, an XXII (1944), nr. 4-5 (aprilie-mai), pp. 210-211.

Lucrări generale, studii și articole:

Ciobotea, Dinică, *Întinderea proprietății moșnenești la 1864 în județul Gorj, conform statisticii din 1899*, în „Litua”, VII, Târgu-Jiu 1997.

Dicționarul toponimic al României. Oltenia (sub redacția prof. univ. dr. Gheorghe Bolocan), vol. I, Craiova, Editura Universitaria, 1993.

DIR, B, Țara Românească, vol. XVI, III, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1952, doc. 164.

DRH, B, Țara Românească, vol. II, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1972.

DRH, B, Țara Românească, vol. I, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1966.

Lahovari, George Ioan, *Marele dicționar geografic al României*, vol I, București, 1898.

Ștefulescu, Al., *Din trecutul Gorjului. Satele dispărute, satele care și-au schimbat numele, configurația Gorjului. Culele*, în „Buletinul Societății Române de Geografie”, XXVIII, nr. 1, 1907.

Ștefulescu, Al., *Gorjul istoric și pitoresc*, Târgu-Jiu, Tipografia Nicu D. Miloșescu, 1904.

Trâmbaciu, Ștefan, *Contribuții la studiul obștilor de moșneni din Țara Românească. Sec. XIV-XIX*, București, Editura Nummus, 2000.

**GHEORGHE GHEORGHIU-DEJ ȘI INTERESUL PENTRU
REDAREA „ADEVĂRULUI ISTORIC”
(23 AUGUST 1944 – 30 DECEMBRIE 1947)**

Marian COJOC*

Abstract: *The History of some years under several censorships; self-censorship imposed by the transitional regime; the observations of Gh. Gheorghiu-Dej (unpublished documents from 1962) in order to "correct" the Historical Truth of the period August 23, 1944-December 30, 1947*

Keywords: *Romania, Gheorghe Gheorghiu-Dej, Censorship, Communism, Historical Truth.*

În debutul prelegerilor sale de filosofia istoriei (mai exact, în expunerea „felurilor de a trata istoria”)¹, Hegel, pentru mulți dintre noi ultimul mare/autentic „creator de sistem”, spunea că unele personaje (altminteri – uriașe – ale Istoriei) – fac în așa fel încât „țelurile lor personale” să apară „drept țeluri ale Istoriei”² – ele aflându-se în postura istoriografilor aparținători primei categorii/niveluri/„fel” de istorie: *Istoria nemijlocită*. La nivelul „istoriei reflectate”/pragmatice (cum o numea marele filosof) constata că „domnitorii, oamenii de stat și popoarele sunt îndeosebi îndemnate să tragă învățătură din experiența istoriei. Atât experiența, cât și istoria ne arată însă că nicicând popoarele și regimurile n-au învățat ceva din istorie³. (...) Realitatea este că – scria marele filosof – numai o înțelegere temeinică, liberă, cuprinzătoare a situațiilor (și a sensului adânc al Ideii ...) pot conferi reflecțiilor adevăr și interes”⁴.

În a treia modalitate de a expune/vedea Istoria, anume în *maniera filosofică*, Hegel ne trimite într-o zonă a imperativului astfel definit: „Am putea, așadar, enunța drept o primă condiție că trebuie să înregistrăm fidel faptul istoric; numai că în expresii generale ca, de pildă, *fidel ori a înregistra*, rezidă o ambiguitate. Până și istoriograful comun și mediu care crede și pretinde că nu face altceva decât să recepționeze supunându-se strict

---

* Prof. univ. dr., Facultatea de Istorie și Științe Politice, Universitatea „Ovidius” din Constanța; e-mail: mariancojoc@yahoo.com.

¹ G. W. F. Hegel, *Prelegeri de filozofie a Istoriei*, București, Editura Paralela 45, 2006, p. 23.

² *Ibidem*, p. 24.

³ *Ibidem*, p. 28.

⁴ *Ibidem*, p. 29.

datului, nu se poate comporta pasiv față de gândirea sa, ci aduce cu sine categoriile sale proprii și privește prin ele ceea ce i se înfățișează; îndeosebi, peste tot unde caracterul științific trebuie să fie prezent nu se poate îngădui rațiunii să doarmă ci trebuie întrebuițată reflecția”⁵.

„Bietul” gânditor încă nu vedea cam pe unde se putea ajunge, în Timp, cu reflecția în sine, în evoluția istorică și, mai cu seamă, privind manifestarea imperativului, în cele din urmă, strict politic, căruia i se supunea total, în cazul nostru, *rațiunea*, la nivelul unui regim poate cu mult peste închipuirile vremurilor sale.

Într-o anume consonanță ideatică a discursului nostru pe marginea invocatei opere hegeliene, arc peste timp, istoricul american Conyers Read consemna:

„(...) Istoricii și criticii lor asistă demult la bătălia neconținută dintre aceia care percep trecutul ca pe o realitate obiectivă, susceptibilă de a fi descrisă așa cum se prezintă realmente dacă este studiată cu grijă (...) și aceia care o înțeleg ca pe o simplă proiectare a ideilor și intereselor prezentului asupra datelor acumulate ale experienței istorice. Primii concep trecutul ca pe un lucru împlinit, complet și imuabil; ceilalți îl percep ca printr-o sticlă colorată, în același timp transparentă și *reflectantă*, în așa fel încât nu se poate distinge clar lumina care trece prin sticlă de lumina *reflectată*”⁶.

Trebuie să spunem, din capul locului, că intervalul istoric menționat în titlu (august 1944 – decembrie 1947) a făcut obiectul unor studii și cercetări temeinice concretizate astăzi într-o bogată și variată istoriografie a unei, o putem numi fără teama de a greși, perioade de tranziție a României de la o formă totalitară de regim politic la alta, întocmită inegal, adesea „la comandă”, eludând deliberat (și nu doar o dată) *adevărul faptelor*. Neîndoielnic, scrierile perioadei în cauză, încărcate la greu cu balast ideologic, ne lasă adesea acel gust amar al falsității (nu doar ideologice) dictate și dirijate de regimul politic de tristă amintire. Pe de altă parte, unul dintre istoricii epocii damnate aprecia, în mod obiectiv, că trebuie „să recunoaștem că și cercetarea istorică precum literatura, de exemplu, a făcut (atunci) din eufemism și comunicarea aluzivă principalele forme de exprimare aduse treptat la rang de virtuozitate în confruntarea tot mai înverșunată cu cerbicia unei ideologii înguste și nepermissive”⁷.

---

⁵ *Ibidem*, p. 34.

⁶ Adam Schaff, *Istorie și adevăr*, București, Editura Politică, 1982, p. 123.

⁷ Gh. I. Ioniță, *O jumătate de secol de istorie românească sub semnul controverselor (23 august 1944-până în prezent)*, București, Editura Universității din București, 1997, pp. 9-10; vezi și Gh. Al. Cazan, *O istorie trăită*, București, Editura SemnE, 2010, passim; Denis Deletant, *România sub regimul comunist*, București, Fundația Academia Civică, 2006, (*Ghid bibliografic*), pp. 269-273; Paul Niculescu Mizil, *O istorie trăită. Memorii*, vol. I, București, Editura Enciclopedică, 2002, passim; Dinu C. Giurescu, *De la Sovromconstrucții Nr. 6 la Academia Română. Amintiri*.

În opinia lui Vlad Georgescu „istoria (acelui timp) trebuia interpretată în funcție de nevoile politicii nu politica în funcție de cele ale istoriei”⁸. Altfel spus, „comunismul se întemeiază pe o astfel de ideologie teleologică”⁹ – eseul său propunându-și (și cred că rămâne o excelentă creație sintetică în domeniu) să prezinte raportul dintre politică și istorie în istoria și politica regimului instaurat la 23 august 1944, ca urmare a *eliberării României de sub jugul fascist și capitalist*¹⁰, termeni și catalogări înregistrate temeinic în memoria timpului în scrisul pseudo-istoric al vremii, într-o retorică întinsă, în fapt, până la căderea regimului comunist. Acestea fiind spuse, cu misiunea descoperită despre menirea scrisului istoric într-o vreme încărcată de controverse, „motivul” materialului nostru îl constituie un document intitulat întocmai temei regăsite în titlu, respectiv „Sinteza cu privire la guvernele din perioada 23 august 1944 – 30 decembrie 1947” (ambele evenimente scrise cu litere mici) și care reprezintă o mostră elocventă în încercarea formulării unei judecăți valorice corespunzătoare epocii. Materialul în cauză a fost „creat” în cadrul fostului „Institut al Partidului” la începutul anilor '60, în contextul probabil al comenzii privind întocmirea Tratatului de istorie al Academiei Române a Republicii Populare Române (R.P.R.).

Fără a avea indicații autorii, documentul consemna data întocmirii – 31.VIII.1962/RB/5ex (altfel spus, cu indicative exprese) și purta pe pagina de titlu (dreapta sus) mențiunea „lipită” respectiv „*semnele, sublinierile și adnotările din text sunt copiate după însemnările tov. Gheorghe Gheorghiu-Dej (august 1962)*”¹¹.

Trebuie menționat faptul că a fost vorba de o succesiune de guverne, în număr de cinci, după cum urmează:

1. 23 august 1944-3 noiembrie 1944 – premier gen. Constantin Sănătescu;
2. 4 noiembrie 1944-5 noiembrie 1944 – premier gen. Constantin Sănătescu;
3. 6 decembrie 1944-5 martie 1945 – premier gen. Nicolae Rădescu;
4. 6 martie 1945-30 noiembrie 1946 – premier Dr. Petru Groza;
5. 1 decembrie 1946-29 decembrie 1947 – premier Dr. Petru Groza.

Altfel spus, vorbim de trei guverne în frunte cu militari de carieră și două civile, conduse de Dr. Petru Groza¹².

Mărturii, București, Editura Meronia, 2008, passim; Florin Müller, *Politică și istoriografie în România 1948-1964*, Cluj-Napoca, Editura Nereamia Napocae, 2003, passim.

⁸ Vlad Georgescu, *Politică și istorie. Cazul comuniștilor români 1944-1977*, București, Editura Humanitas, 1991, p. 6.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Arhiva Institutului de Studii Istorice și Social Politice de pe lângă Comitetul Central al Partidului Comunist Român (I.S.I.S.P.), *Sinteza cu privire la guvernele din perioada 23 august 1944-10 decembrie 1947* (în continuare se va cita: Arhiva I.S.I.S.P., *Sinteza...*).

¹² Ion Alexandrescu, Ion Bulei, Ion Mamina, Ioan Scurtu, *Enciclopedia de istorie a României*, București, Editura Meronia, 2000, p. 77.

Revenind asupra textului documentului în cauză (acesta având 56 de pagini din care *numai șapte* sunt lipsite de însemnările liderului comunist...), Gheorghe Gheorghiu-Dej cerea încă de la început, urmărind „cu creionul” fiecare frază în sine, „a se menționa apartenența politică” pentru fiecare dintre membrii guvernului enumerați de întocmitorii sintezei, începând cu seara zilei de 23 august 1944 „în jurul orelor 17:00 (când!) a fost arestat guvernul Antonescian”¹³.

Putem observa cu ușurință că sublinierile diverse statistic înregistrate încep cu simple linii, linii duble orizontale ori verticale și adesea, inserarea unui „H” cu o singură bară. Dej operează la început, pe text, cu culoarea albastră (67 de semne) și continuă apoi cu culoarea roșie (116 semne ori cuvinte sau propoziții scurte). În privința expresiilor folosite (în ambele culori) constatăm o anume lejeritate și chiar detașare terminologică pe întreg parcursul documentului.

Pentru ziua de 14 octombrie 1944, textul consemnează:

„În ședința consiliului FND din după amiaza zilei de 12 octombrie 1944 (a doua ședință a Consiliului FND) delegația trimisă la Maniu și Brătianu (compusă din Lucrețiu Pătrășcanu și C. Titel Petrescu) a raportat că a luat contact cu Maniu și Brătianu (sic!). Pătrășcanu declară că le-a spus că *de mâine, țara nu mai are guvern. Am constituit FND. Vă rămâne posibilitatea de a adera. Maniu și Brătianu au cerut o amânare de 48 de ore pentru a da răspunsul*”¹⁴. Dej intervine prompt cu „roșu”: „Cine spune?”

Apoi, documentul vorbește despre audiența la palat a reprezentanților noii puteri: „În această ședință s-a stabilit să meargă la rege o delegație compusă din următorii: Gheorghe Gheorghiu Dej, Lucrețiu Pătrășcanu (din partea PCR), Brăftăleanu (din partea sindicatelor unite), Vlădescu-Răcoasa (din partea Uniunii Patrioților), Titel-Petrescu și Tudor Ionescu (din partea PSD), Gheorghe Micle (Frontul Plugarilor). Audiența la Palat (spun autorii documentului) a lăsat o impresie favorabilă FND. A reieșit că și Regele vedea necesitatea unui nou guvern”¹⁵. Această ultimă afirmație este taxată, cum altfel, decât „cu roșu”, de către Gheorghe Gheorghiu-Dej printr-un mare semn de întrebare.

Despre ziua de 18 octombrie 1944, documentul consemnează:

„Lucrețiu Pătrășcanu și C. Titel-Petrescu au demisionat din guvernul Sănătescu pentru a rezolva mai repede criza de guvern. Imediat după aceasta, întregul guvern a demisionat (...) Guvernul (...) a revenit asupra demisiei continuând să acționeze până la sfârșitul lunii noiembrie 1944”¹⁶. Intervenția

---

¹³ Arhiva I.S.I.S.P., *Sinteza...*, p. 1.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*, p. 16.

¹⁶ *Ibidem*, p. 17.

lui Dej în aceeași „roșie” culoare, pe colțul paginii este: „*De ce? Dacă Regele a fost ... pt?*”¹⁷.

Ziua de 4 noiembrie 1944 (...) în text se redă formularea: „S-a format din reprezentanți ai partidelor politice al doilea guvern cu majoritate reacționară condus de Sănătescu” (frază subliniată cu roșu de către liderul comunist) și cu mențiunea laterală, tot cu roșu „al doilea guvern (...)”¹⁸.

„Curând – spune în continuare textul – după instalarea sa, al doilea guvern Sănătescu a intrat în criză. Criza a fost provocată de elementele reacționare din conducerea PNT trimise în guvern (...)”¹⁹. Prompt, și de această dată, Dej consemnează sec: „Când?”²⁰.

În context, la afirmația „PNT și PNL că și Regele ar fi vrut să instaureze un guvern specialiști (tehnicieni) sau un guvern de colaborare la care să participe din partea partidelor de stânga numai PSD. În felul acesta reacțiunea urmărea spargerea FND (sublinierile aparțin lui Dej). De altfel, Rădescu a dus întâi tratative pentru formarea guvernului nu cu reprezentanții FND, ci cu reprezentanții unora din grupările componente ale FND excluzând PCR”²¹. Acum, Dej consemnează, se înțelege, în aceeași culoare incandescentă: „*Nu e clar și nici complet adevărat*”²².

Documentul afirmă în continuare:

„La 4 decembrie 1944 a avut loc în casa lui Radu Xenopol o întrevvedere între Nicolae Rădescu și reprezentanți ai FND: Gheorghe Gheorghiu-Dej, Petru Groza, Vasile Luca, Tudor Ionescu, Ștefan Voitec, Lothar Rădăceanu, Titel-Petrescu, Vlădescu-Răcoasa” (iar Dej adaugă în maniera deja consacrată, evident, tot cu roșu) – „și Ana Pauker, Teohari (Georgescu)”. În același context, Dej spune pe marginea textului „... aceasta se petrecea în timpul primei crize a guvernului Rădescu”²³.

La această întâlnire „generalul Rădescu – spun autorii sintezei – afirmă (sic!) că n-a dus tratative cu P.C.R. în vederea formării guvernului deoarece dinainte de tratative, *Ana Pauker i-a spus că nu admite un guvern format de Rădescu*” (intervenția lui Dej, „pe laterală”, înroșită se rezumă la un singur cuvânt: *Aiurea!*). De aceea, spune textul documentului, citindu-l pe Nicolae Rădescu: „*Am încercat să fac un guvern de colaborare cu oricine din ceilalți, dar nu cu Partidul Comunist. După această discuție, reprezentanții FND au*

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*, p. 23.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*, p. 24.

stabilit să dea răspunsul lui Rădescu până a doua zi”²⁴. *Sinteza* consemnează, în continuare, pentru ziua de 6 decembrie 1944: „S-a format al treilea guvern cu majoritate reacționară sub președinția generalului Rădescu”²⁵. Dej intervine: „*au fost două guverne Sănătescu și (sic!) și două guverne Rădescu. Apoi la 6 Martie 1945 guvernul Groza*”²⁶ - evident, fiind într-o certă eroare, de această dată, în privința numărului de guverne. La 29 ianuarie 1945, textul consemnează:

„În condițiile în care țara continua să se găsească într-o gravă situație, fiind amenințată cu prăbușirea economică și națională datorită politicii antipopulare dusă atât de guvern cât și în afară de guvern, de cercurile conducătoare reacționare ale PNT și PNL prin politica lor de duplicitate față de URSS, prin sabotarea și tergiversarea îndeplinirii condițiilor de armistițiu, prin împiedicarea reformelor economico-sociale neapărat necesare, a fost lansat programul de guvernare al FND. Proiectul programului de guvernare al FND A FOST redactat de tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej și aprobat în ședința Consiliului FND din 24 ianuarie 1945”²⁷.

De menționat faptul că pe această ultimă consemnare, la afirmația privind prăbușirea economică și națională, Dej, foarte interesant, a reacționat printr-un mare semn de întrebare și de această dată.

„Din program – conform celor expuse de document – lipsesc prevederile cuprinse în Proiectul de platformă din septembrie 1944 referitoare la înfăptuirea reformei învățământului, elaborarea Constituției și naționalizarea Băncii Naționale și a altor 18 mari bănci (naționalizarea cartelurilor din industria de bază, naționalizarea întreprinderilor nemțești și a complicilor lor)”²⁸. În ședința CC al PCR cu miniștri comuniști, din 25 aprilie 1945, a noului guvern în frunte cu dr. Petru Groza, Gheorghe Gheorghiu-Dej invoca astfel faptul sus menționat:

„La elaborarea Platformei FND din 23 septembrie 1944 s-a făcut o greșală care nu a fost analizată nici în Comitetul Central al PCR nici în Partid (sic!): *Am pus atunci ca unul din principiile importante din program naționalizarea marilor bănci, idee venită din partea tov. Pătrășcanu și primită cu multă ușurință atunci din partea noastră fără a analiza absolut concret toți factorii care stau fundamentul schimbărilor propuse, apoi al naționalizării întreprinderilor de bază (...). a fost o lipsă de abilitate politică, de suplețe necesară momentului politic (...)*”²⁹.

Interesantă ne apare și intervenția lui Dej, pe segmentul expunerii evenimentelor de către autorii documentului, în ziua de 11 februarie 1945:

---

²⁴ *Ibidem*, p. 25.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ Idem, fond 80, dosar nr. 16, *Proces Verbal al Ședinței Consiliului FND din 24 ianuarie 1945*.

²⁸ Arhiva I.S.I.S.P., *Sinteza...*, p. 29.

²⁹ Idem, fond 2, dosar 31, *passim*.

„În cuvântarea ținută în sala ARO (după ce populația Capitalei fusese înșelată anunțându-se că primul ministru va vorbi în sala Scala, generalul N. Rădescu și-a smuls masca neutralității, ridicându-se deschis împotriva poporului (sic!) împotriva democratizării țării și a înfăptuirii reformei agrare. Cuvântarea sa a fost semnalul agresiunii elementelor fasciste (sic!) nearestate și a altor reacționari care au atacat în stradă populația pașnică și au devastat sedii ale ziarelor democratice”³⁰.

În fapt, consemnarea despre așa-zisa agresiune fascistă era într-o totală discordanță/uitare deliberată a „celebrului acord” al Anei Pauker de primire în Partidul Comunist a unei părți a foștilor legionari. Textul consemna „agresiunea fasciștilor încurajați și sprijiniți de majoritatea reacționară în guvern în frunte cu Nicolae Rădescu, a continuat cu atacul fascist (sic!) de la Malaxa”³¹. Dej intervine sec, înroșind hârtia: „Nu eram în ... defensivă? *Lucrurile nu stau așa!*”³².

Despre ziua de 19 februarie 1945, autorii sintezei precizează:

„Nicolae Rădescu, în scopul eliminării reprezentantului Partidului Comunist, Teohari Georgescu, din funcția de subsecretar de stat la Ministerul de Interne a desființat prin legea Nr. 110/19.02.1945 subsecretariatele de stat ale Ministerului de Interne, urmând ca funcțiile acestora să fie exercitate de trei secretari generali numiți de către Ministrul Afacerilor Interne (legea a fost publicată în „Monitorul Oficial”, Partea I, Nr. 41 din 20 februarie 1945, p. 1204). Consiliul F.N.D. a hotărât să nu se țină seamă de acest decret lege (sic!). Subsecretarul de stat Teohari Georgescu a transmis o telegramă către prefecti în acest sens („Scînteia”, Nr. 149/24 februarie 1945)”³³.

Ziua de 21 februarie 1945: „În ședința Consiliului de Miniștri – ultima ședință a Cabinetului Rădescu – miniștrii FND au cerut demisia reprezentanților forțelor reacționare. Majoritatea reacționară din guvern, *cramponându-se de putere*, urmărea să obțină demisia miniștrilor democrați amenințând cu dezlănțuirea războiului civil (sic)”³⁴. Reacția în culoare consacrată, dominantă, a liderului comunist este cât se poate de elocventă: „*Lucrurile nu corespund realității – le încurcați!*”³⁵.

„Apogeul critic” al intervențiilor lui Dej pe marginea textului îl constituie, neîndoielnic, consemnarea dedicată relatării autorilor sintezei din ziua de 24 februarie 1945: „Încercând să dezlănțuie un război civil (sic!) Rădescu a atacat mișelește demonstrația celor peste 600.000 de cetățeni din Capitală asupra cărora s-a tras cu mitralierele din clădirile Ministerului de

³⁰ Idem, *Sinteza...*, p. 31.

³¹ *Ibidem*, p. 32.

³² *Ibidem*.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*, p. 33.

³⁵ *Ibidem*.

Interne, prefecturii Poliției și din Palatul Regal”. Din articolul *Armata va fi alături de popor* („Scînteia”, Nr. 153/1 martie 1945) reiese că din Palatul Regal au tras cu mitralierele coloneii: „Ciulei, Pavel, lt.col. Damian și încă un (sic!) colonel”³⁶. Iar Dej spune:

„Sunt puse evenimentele încurcat. În Scînteia de atunci, multe lucruri erau pictate...!”³⁷.

Credem că orice comentariu e de prisos. Altfel spus, însuși Numărul 1 din partid recunoștea în acest mod, gonflarea adevărului faptelor produse în acea zi. Mai mult, lăsând textul să curgă: „După cuvântarea lui Rădescu de la Aro și masacrul (subliniat cu roșu) din 24 februarie, miniștri FND erau hotărâți (sic!) să nu mai rămână în guvern”³⁸. Dej, dincolo de sublinieri, aruncă aceeași simplă vorbă de duh „*Aiurea!*”. În tonul aceleiași gratulări la adresa textierilor, Dej reia formularea anterioară, în fraza ce a urmat: „Au rămas în guvern, fără a avea contact direct cu Rădescu. Contactul de serviciu cu celelalte departamente urma să se facă numai prin vice președintele Consiliului de Miniștri, Petru Groza (...) În condițiile creșterii presiunii maselor pentru alungarea guvernului Rădescu și aducerea unui guvern democrat, care să treacă la aplicarea programului de guvernare al FND, Rădescu a încercat formarea unui alt guvern și a făcut oferte la diferiți oameni politici ca să adere la un nou guvern (sic!) prezidat de el”³⁹. De această dată, Dej „lărgeste” aprecierea anterioară: „*Interpretare aiurea!*”.

În ziua de 1 martie 1945, generalul Rădescu a prezentat Regelui demisia guvernului. Dej nu a mai considerat necesar nici un alt comentariu asupra descrierii momentului de către autorii sintezei. Revine însă, odată cu evenimentele de după instaurarea guvernului dr. Petru Groza. Textierii scriu la un moment dat:

„În perioada crizei regale (21 august 1945-8 ianuarie 1946 – interesant că evenimentul este numit *criză* și nu *grevă regală*), trădătorul Lucrețiu-Pătrășcanu a încercat să preia președinția guvernului și să formeze un guvern de coaliție de felul celui format la 23 august 1944 ceea ce însemna realizarea formulei de guvernare cerută de reacțiune. În acest sens, au avut loc câteva întrevederi secrete între Pătrășcanu și Rege. Lucrețiu Pătrășcanu a insistat pe lângă Rege în acest scop și prin Ioan Mocsoni Styrcea, Pogoneanu, Niculescu-Buzești, Radu Xenopol”⁴⁰.

Dej, extrem de asumat, scrie: „*Aici nu se redă realitatea!*” (Pătrășcanu a dus tratative cu partidele reacționare în vederea formării guvernului – Dej încă o

---

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*, p. 34.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 44.

dată – reluând sintagma: „Nu se redă realitatea”⁴¹. Nereușind singur, Pătrășcanu, spun autorii textului, a încercat să rezolve problema formării unui guvern de coaliție sub președinția sa și sub egida Regelui în colaborare cu Gh. Tătărescu, sperând să obțină astfel, mai ușor, încrederea reacțiunii. Reacțiunea, în frunte cu Regele, s-a manifestat la început nehotărâtă, apoi a început să nu mai aibă încredere în soluția Pătrășcanu, întrucât „nu se mai bucura de încrederea alor săi din partid și din guvern în opinia lui Styrcea”⁴². Despre această consemnare, Dej spune: „*Multe dintre cele relatate de Styrcea trebuie luate cu rezervă*”⁴³. În sfârșit, o ultimă relevantă, credem, mențiune, este cea referitoare la momentul 6 martie 1945, când formula folosită de autori și îngăduită de supervizorul documentului este aceea a definirii guvernului dr. Petru Groza drept „primul guvern democrat din istoria României și nicidecum în formula consacrată în istoriografia română: guvernul dr. Petru Groza, guvernul de largă concentrare democratică”⁴⁴.

Așa cum spuneam, parcurgând materialul produs de către angajații Institutului Partidului, aceștia „trudeau” din greu să realizeze o scriitură pe placul conducătorului. Iată că, paradoxal, lui Dej chiar nu-i plăceau cele „ieșite” de sub condeii lor, în contextul amintit. A existat, așadar, neîndoielnic, un context (în anul 1959), cum altfel decât politic prin definiție, intern și internațional, privind începerea editării tratatului de Istoria României, a cărei elaborare fusese decisă încă de la Congresul al II-lea al Partidului Muncitoresc Român (P.M.R.), desfășurat în decembrie 1955⁴⁵. Regretatul academician Florin Constantiniu folosește exact formula adecvată operei în sine, respectiv, „tratatul neterminat”:

„(...) Pentru istoria modernă și contemporană, responsabilitatea volumelor IV și V revenea unui academician de carton – Petre Constantinescu-Iași, ajuns printre *nemuritorii* academici nu prin merite științifice (...) ci prin trecutul său de ilegalist; responsabil adjunct era Vasile Maciu, membru corespondent al Academiei R.P.R., conducător de doctorat fără a avea doctoratul”⁴⁶.

Elaborarea propriu-zisă a părții de tratat rezervată epocii în cauză a revenit, în fapt, concret, lui Maciu și tânărului Dan Berindei (vol. IV); apariția vol. III și IV s-a produs fizic în contextul „Declarației C.C. al P.M.R. din aprilie 1964”, respectiv al decretelor de grațiere a deținuților politici din 9 aprilie și 24 iulie 1964 și, totodată, al cunoscutei dispute generată de „Planul Valev”. În acest ultim caz, a

---

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ *Ibidem*, p. 45.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 38.

⁴⁵ Florin Constantiniu, *De la Răutu și Roller la Mușat și Ardeleanu*, București, Editura Enciclopedică, 2007, p. 234.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 237.

fost vorba de acel scandalos material intitulat „Problemele dezvoltării economice a raioanelor dunărene din România, Bulgaria și U.R.S.S.” elaborat de profesorul sovietic E. B. Valev și publicat în nr. 2/1964 al revistei „Vestnic Moskovskogo Universiteta”, revista a Universității „L. M. Lomonosov”⁴⁷, implicit, anterior actul semnării tratatului româno-sovietic privind regimul graniței, din 27 februarie 1961 și conex Decretul 163 semnat de Gheorghe Gheorghiu-Dej, act generat de Consiliul de Stat al R.P.R., ce ratifica practic statutul Insulei Șerpilor care rămânea definitiv în granițele de atunci ale U.R.S.S., conform documentelor de marcarea a frontierei din 1948-1949⁴⁸; nu în ultimul rând, ziua de 19 martie 1965, care a însemnat dispariția fizică a lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, moment ce a reprezentat „încheierea unei perioade din istoria României și nu numai a ei, ci și a istoriografiei române”⁴⁹.

Putem constata, întocmai unui foarte bun cunoscător al perioadei, că atunci, cu precădere în anii regăsiți de altfel, în sinteza autorilor din cadrul Institutului Partidului, că „istoria și frontul istoric cu cercetătorii și profesorii săi au reprezentat un capitol de care puterea politică s-a ocupat îndeaproape chiar din primii ani postbelici. Și aceasta nu întâmplător (...) Internaționalistii de toate nuanțele, știau bine ce redută reprezintă istoria unei țări (...) de aceea – scria Lucian Blaga – s-a început cu falsificarea și ignorarea istoriei naționale în perspectiva intereselor de partid și a voinței de dominație a unei clici străine ce se suprapunea vieții de stat. Frontul istoric românesc a fost agresat încă din anii 1946-1947, apoi brutal începând cu anul 1948, măcinându-se instituțiile, cultivând disensiuni și vrajbă între istorici, culpabilizând o parte dintre ei și chiar întemnițându-i (...) În niciun alt domeniu al științelor și culturii din România macularea valorilor naționale, patriotice nu a fost atât de prezentă ca în știința Istoriei”⁵⁰.

În a sa lucrare dedicată „compromisurilor și rezistenței” în cultura română din epoca succesorului lui Dej, Catherine Verdery surprindea, în fapt, esențialul oricărui demers științific serios, dedicat perioadei istorice analizate prin două motto-uri semnificativ alese în cazul nostru, în loc de concluzii:

1. „Numai viitorul e sigur, că *trecutul se schimbă mereu*” (aforism iugoslav);

---

⁴⁷ E. B. Valev, *Problemele dezvoltării economice a raioanelor dunărene din România, Bulgaria și U.R.S.S.*, în „Viața economică”, an II, nr. 24(43)/12 iunie 1964, p. 5.

⁴⁸ Marian Cojoc, *Evoluția Dobrogei între anii 1944-1964. Principale aspecte din economie și societate*, București, Editura Universității din București, 2001, p. 12.

⁴⁹ Florin Constantiniu, *op. cit.*, p. 285.

⁵⁰ Titu Georgescu, *România între Yalta și Malta*, București, Casa de Editură și Presă „Șansa” S.R.L., 1993, p. 137.

2. „Istoricii sunt oameni periculoși. Ei sunt în stare să tulbure totul. Trebuie îndrumați” (Nikita Hrușciov)⁵¹.

Bibliografie

Surse inedite:

Arhiva Institutului de Studii Istorice și Social Politice de pe lângă Comitetul Central al Partidului Comunist Român (I.S.I.S.P.), *Sinteza cu privire la guvernele din perioada 23 august 1944-10 decembrie 1947*; Idem, fond 80, dosar nr. 16; Idem, fond 2, dosar 31.

Lucrări generale, studii și articole:

Alexandrescu, Ion, Bulei, Ion, Mamina, Ion, Scurtu, Ioan, *Enciclopedia de istorie a României*, București, Editura Meronia, 2000.

Cazan, Gh. Al., *O istorie trăită*, București, Editura SemnE, 2010.

Cojoc, Marian, *Evoluția Dobrogei între anii 1944-1964. Principale aspecte din economie și societate*, București, Editura Universității din București, 2001.

Constantiniu, Florin, *De la Răutu și Roller la Mușat și Ardeleanu*, București, Editura Enciclopedică, 2007.

Deletant, Denis, *România sub regimul comunist*, București, Fundația Academia Civică, 2006, (*Ghid bibliografic*).

Georgescu, Titu, *România între Yalta și Malta*, București, Casa de Editură și Presă „Șansa” S.R.L., 1993.

Georgescu, Vlad, *Politică și istorie. Cazul comuniștilor români 1944-1977*, București, Editura Humanitas, 1991.

Giurescu, Dinu C., *De la Sovromconstrucții Nr. 6 la Academia Română. Amintiri. Mărturii*, București, Editura Meronia, 2008.

Hegel, G. W. F., *Prelegeri de filozofie a Istoriei*, București, Editura Paralela 45, 2006.

Ioniță, Gh. I., *O jumătate de secol de istorie românească sub semnul controverselor (23 august 1944-până în prezent)*, București, Editura Universității din București, 1997.

Mizil, Paul Niculescu, *O istorie trăită. Memorii*, vol. I, București, Editura Enciclopedică, 2002.

Müller, Florin, *Politică și istoriografie în România 1948-1964*, Cluj-Napoca, Editura Nereamia Napocae, 2003.

Schaff, Adam, *Istorie și adevăr*, București, Editura Politică, 1982.

Valev, E. B., *Problemele dezvoltării economice a raioanelor dunărene din România, Bulgaria și U.R.S.S.*, în „Viața economică”, an II, nr. 24(43)/12 iunie 1964.

Verdery, Catherine, *Compromis și rezistență. Cultura română sub Ceaușescu*, București, Editura Humanitas, 1994.

---

⁵¹ Catherine Verdery, *Compromis și rezistență. Cultura română sub Ceaușescu*, București, Editura Humanitas, 1994, p. 205.

COMUNITĂȚI UMANE VÂLCENE. COMUNA GUȘOENI – REPERE IDENTITARE

Eugen PETRESCU*

Abstract: *Abstract: The commune of Gușoeni is located in the south-eastern part of Valcea county, in the Getic Plateau, at the eastern end of the Oltețului Piedmont and is part, together with the localities of Amărăști, Crețeni, Drăgășani, Lungești, Mădulari, Mitrofani, Orlești, Prundeni, Sutești and Ștefănești of the famous Drăgășani vineyard. The material traces discovered on the valleys and hills of the locality and its surroundings attest to the fact that man has been present here since the Neolithic, his life in this area being uninterrupted until today. In the few pages devoted to this study, the study briefly discusses the component settlements and their positioning, the natural setting, the richness of the soil and subsoil, the evolution over time of the human communities here, their history, their economic, cultural, educational and spiritual life.*

Keywords: *Gusheni, community, settlement, civilization, personalities.*

Așezare. Comuna Gușoeni se află situată de o parte și de alta a pârâului Gușoianca, afluent de dreapta al pârâului Năvrăpița (Năvgrăpița sau Năgrăpița, în vorbirea curentă), la 68 km sud de municipiul Râmnicu-Vâlcea, reședința de județ, și la 14 km nord-vest de municipiul Drăgășani. În componența comunei intră satele Burdălești, Dealu Mare, Gușoeni (satul de reședință), Gușoianca, Măgureni și Spârleni¹, acestea fiind așezate de-a lungul DN 67B, Drăgășani-Târgu Jiu, DC 85 Gușoeni-Gușoianca și DC 86 Spârleni-Dealu Mare. Are ca vecini comunele: Crețeni (sud, sud-est), Amărăști (nord-est), Glăvile (nord), Mădulari (sud-vest), Valea Mare (vest) și Măciuca (nord-vest)².

Cadrul natural. Relieful este frământat și variat. Acesta este reprezentat de dealuri mijlocii, cu altitudini de până la 350 m: Dadiciu, Dealu Mare-Gușoeni, Dealu Mare-Spârleni, și de văile: Gușoianca, Năvrăpița (Năgrăpița), Năvrăpeasa (Năgrăpeasa), Țuțuru și Ursoaia.

Clima este temperat-continentală, cu medii termice anuale de 9-10°C, precipitații cuprinse între 550-650 mm/an și secete frecvente. Cele mai ridicate temperaturi se înregistrează în lunile iulie și august, când pot depăși +30°C, iar cele mai scăzute în lunile ianuarie și februarie, când pot ajunge la –

---

* Director coordonator și cercetător la Centrul de Cercetări Istorice „Pr. Dumitru Bălașa” al Asociației Naționale Cultul Eroilor „Regina Maria”.

¹ Strategia de Dezvoltare a Județului Vâlcea în 2018.

² Daniel Bărbulescu, *Harta Județului Vâlcea*, Râmnicu-Vâlcea, Editura Fortuna, 2011.

20°C. Sub aspect pluviometric, numărul zilelor ploioase oscilează, precipitațiile atmosferice atingând cote maxime în luna mai. Ninsorile sunt de scurtă durată și de valori normale, comparativ cu media pe țară, iar adâncimea medie de îngheț este de 0,7-0,8 m.

Solurile sunt predominant brune, brun-roșcate de pădure și negre (cernoziomuri – tip de soluri foarte fertile); sunt supuse eroziunii, în special primăvara, după topirea zăpezilor.

Rețeaua hidrografică este formată, în principal, din pârâul Năvrăpița (Năvgrăpița, Năgrăpița), afluent de dreapta al pârâului Pesceana, Gușoianca și afluentul său Năvrăpeasa (Năgrăpeasa), toate trei izvorând din nordul comunei Gușoeni. Gușoianca și Năvrăpița se unesc în sudul comunei, pe teritoriul satului Măgureni. De aici, cursul se numește Năvgrăpița, acesta vărsându-se în pârâul Pesceana, în partea de sud a comunei Crețeni, pe teritoriul satului Streminoasa. Pânza de apă freatică se află la 6-7 m adâncime și este cantonată în depozitul macrogranular de terasă. Depozitul de podiș, de circa 50 m grosime, acumulează cantități mari de apă provenită din precipitații pe care le cedează ca izvoare de coastă.

Flora și fauna sunt variate, specifice reliefului: păduri de fag și stejar, păduri de amestec gorun, gârniță, cer, arțar, frasin, carpen, jugastru, paltin, ulm, salcâm, tei, cireș etc. Vegetația arbustiferă este reprezentată de măceș, porumbar, mur, păducel (gherghin), corn, sânțer, lemn câinesc, alun, soc, rug etc.

Vegetația ierboasă din păduri este reprezentată de ghiocel, tămâioară, viorea, urzică, urzică moartă etc., iar pășunile și fânețele sunt dominate de păiuș, golomăț, firuță, trifoi alb, trifoi roșu, pelin, coada șoricelului ș.a. Pe terenurile agricole, alături de plantele de cultură cresc păpădia, răcuina, susaiul, pălămida, neghina, volbura, pirul, știrul, costreiu, romanița, macul, pătlagina etc. În zonele umede cresc: rogozul, papura, potbalul, coada calului, papura, țipirigul etc.

Alături de vegetația naturală, suprafețe mari din teritoriul comunei sunt destinate culturilor agricole: cereale (porumb, grâu, orz, ovăz), viță de vie, pomi și arbuști fructiferi, legume și plante furaje (lucernă, trifoi).

Fauna este reprezentată de mamifere (iepurele de câmp, vulpea, mistrețul, bursucul, veverița, ariciul, dihorul, nevăstuica, cârțița etc.), păsări (vrabia, guguștiucul, cioara, coțofana, ciocănitoarea, cucul, mierla, pițigoii, codobatura, potârnicchia, prepelița, pitulicea, ciocârlia, pupăza, graurul, cucuveaua, eretele, uliul, rândunica, lăstunul, barza etc.) și reptile (șopârla verde, șopârla de pădure, șarpele de casă, șarpele de apă, broasca săritoare, broasca țestoasă). Din rândul nevertebratelor întâlnim: greierul gras, lăcusta, călugărița etc.

Nisiparița este peștele care viețuiește cu ușurință în apele ce străbat localitatea, dar în bălțile de pe cursul Năvgrăpiței crește și mreana, zvârluga, bibanul

ș.a. În anii ploioși, cu debit mare de apă, peștele migrează din râul Olt pe afluentul său, Pesceana, fapt ce permite popularea periodică a acestor cursuri³.

Istorie. În prima jumătate a secolului trecut, pe teritoriul satului Măgureni, în pădurea boierului Costică Predescu, în punctul Râpa Ursului au fost descoperite numeroase fosile de mamut și craniul unei hiene – mamifere preglaciare. Însă, cea mai veche urmă ce pune în valoare prezența omului pe teritoriul comunei Gușoeni este o vatră neolitică de ceramică lustruită în interior cu negru și cu pereții susținuți la exterior cu contraforturi, descoperită în aceeași perioadă tot pe moșia boierului respectiv din satul Măgureni⁴. Alte mărturii de importanță majoră pentru istoria noastră, care atestă continuitatea vieții umane pe aceste locuri și fac legătura între noi și strămoșii geto-daci, sunt Movablele de la Măgureni – „morminte princiare”, cum le numește cercetătorul Dumitru Bălașa, cunoscute în istoriografia română și sub numele de „măguri, gurgume sau gorgane, gâlme, morminți etc.”

De-a lungul vremii, pe teritoriul comunei Gușoeni au existat mai multe sate. Unele dintre acestea au dispărut prin înglobarea lor la alte sate, statutul actual al acestora, în cadrul așezărilor respective, fiind acela de cătun: Butari [meșteri butari-dogari, de la: *bute (vas de lemn, butoi)-butar-butari*], format prin roire din satul Spârleni⁵, Dadiciu, Dealu Mare-Gușoeni, Dealu Mare-Spârleni, Năvrăpeasa, Piscupia, Stângulești.

Burdălești – < n. grup și < top.: sat⁶, cu originea în antroponimul *Burda*, *Burdală* sau *Burdulea*, moșul îndepărtat al locuitorilor acestui sat. În localitate există familii cu numele Burda. Prima mărturie documentară despre Burdalești o avem de la 1545, atunci când satul ia mărfuri de la Brașov în valoare de 1920 aspri⁷.

Dealu Mare – < top.: sat, deal⁸, de origine geomorfologică, alcătuit din doi termeni: „deal” și „mare”. Termenul „deal” indică o formă de relief care se prezintă ca o ridicătură a scoarței pământului mai mică decât muntele, dar mai mare decât colina⁹, iar termenul „mare” indică dimensiunea acestui deal; în cazul nostru, toponimul indică un deal mai mare decât celelalte dealuri din împrejurimi și o așezare întemeiată pe acest deal. Satul Dealu Mare are în componența sa și

---

³ A se vedea Anca Ceaușescu, *Aspecte geografice ale Municipiului Drăgășani și ale perimetrului înconjurător*, în Georgeta Ghionea (coord.), *Monografia turistică a regiunii Drăgășani*, Verguleasa, Editura KITCOM, 2023, pp. 22-46.

⁴ Emil Istocescu, Teodor Barbu, Constantin Șerban, *Monografia Municipiului Drăgășani*, Constanța, Editura Ex Ponto, 2004, p. 357.

⁵ *Ibidem*, 343.

⁶ Cezar Gabriel Avram, Dinică Ciobotea (coord.), *Dicționarul istoric al localităților din județul Vâlcea (A-M)*, Craiova, Editura Alma, 2012, p. 226.

⁷ Emil Istocescu, Teodor Barbu, Constantin Șerban, *op. cit.*, p. 343.

⁸ Cezar Gabriel Avram, Dinică Ciobotea (coord.), *op. cit.*, p. 227.

⁹ *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, Editura Academiei RSR, 1984, p. 231.

cătunele: Dealu Mare-Gușoeni și Dealu Mare-Spârleni. Satul Dealu Mare era în jurul anului 1840 proprietatea a trei boieri: Valerian (Urșanu = Bibi), Mircea Valerian (urmașul nelegitim al lui Valerian Urșanu) și Costică Predescu¹⁰.

Gușoeni – < n. grup și < top.: sat, comună, moșie, deal¹¹, cu originea în antroponimul Gușu sau Gușoi(u), acesta din urmă posibil supranume, întâlnite în județul Vâlcea și sub forma Bușu, Bușoi(u). Putem considera la originea toponimului și supranumele *Gușoianu*, poreclă atribuită unui venit din satul Gușoianca, „gușoenii” fiind urmașii acestuia, sau numele unui grup din Gușoianca stabilit aici și numit generic, de către localnici, „gușoeni”, atribuit ce a dat toponimul Gușoeni. Așezarea este atestată documentar, pentru prima dată, la 12 decembrie 1646, sub forma de Gușoiani¹².

La 21 aprilie 1793 (7031), „*Gheorghe, fiul lui Ion Rudeanu din Gușueni* lasă fiilor săi Gligorie și Ianache următoarele bunuri: via din dealul Ursăi, *via de la Gușueni*, cu căsoaia din capul viei și prunii, să fie împărțite toate pe din două, frățește. Cei doi fii mai au obligația să-i facă și Ilincăi, soția lui Rudeanu, mertic din vie și din pruni, cât timp va fi în viață, iar după moartea ei să-i facă toate soroacele până la trei ani. Mai arată în diată sumele de bani și diferitele bunuri cu care alții îi sunt îndatorați: cumnatul său Vasile, o oca de porumb și 120 lei luați cu împrumut; cumnata sa Maria 16 taleri, 40 ocale de grâu și 150 ocale de porumb; Ilie Neferu fusese plătit la un vinărici cu 3 taleri și jumătate; Ilie Buruleanu, 30 taleri pentru vin și o jumătate oca de fier; Din, 11 taleri; Badea Butoi, 7 ocale de fier pentru plug. Adeverește popa Ion din Gușueni. Scrie popa Luca și adeverează”¹³.

Pe lista proprietarilor de pământ din județ cu 10-90 fâlcii, întocmită la 30 iunie 1857, alegători în Divanul Ad-hoc, se află și D. Matache Urșeanu din Gușoeni, cu moșii la Gușoeni, Măgureni, Spârleni, Nemoiu, Mădulari, Slăvești și Mateești¹⁴.

Gușoianca – < np. Gușoianca și < top.: sat, pârâu¹⁵, cu originea în antroponimul feminin *Gușoianca*¹⁶. Satul este situat în partea de nord a comunei, pe o lungime de circa 5 km; are în componența sa cătunele Carabuca și

¹⁰ Emil Istocescu, Teodor Barbu, Constantin Șerban, *op. cit.*, p. 348.

¹¹ Cezar Gabriel Avram, Dinică Ciobotea (coord.), *op. cit.*, p. 227.

¹² Melentina Bâzgan, *Județul Vâlcea până la mijlocul secolului al XVIII-lea*, în „Studii vâlcene”, I (VIII), 2003, p. 25.

¹³ Tamaș Corneliu, Soare Ion, Manea-Andreescu Carmen, *Comori arhivistice vâlcene*, vol. II, București, 1985, p. 256.

¹⁴ Corneliu Tamaș, Gheorghe Dumitrașcu, Sergiu Purece, Petre Bardașu, *1859 în Județul Vâlcea*, Râmnicu Vâlcea, 1982, p. 84.

¹⁵ Cezar Gabriel Avram, Dinică Ciobotea (coord.), *op. cit.*, p. 229.

¹⁶ Ion Soare, *Considerații etimologice privind toponimia majoră a județului Vâlcea*, în „Studii vâlcene”, vol. VII, 1985, p. 183.

Năvrăpița¹⁷. Catagrafia anului 1840 indică faptul că o parte a satului Gușoianca se afla în vremea aceea pe moșia Episcopiei Râmnicului¹⁸, așa explicându-se de ce este menționat în documentele vechi și sub denumirea de *Piscupia* și *Episcopia*. În satul Gușoianca se află o veche comunitate de țigani ai căror strămoși au fost robi ai Episcopiei Râmnicului, pe moșia Piscupia, și ai boierilor Urșieni. Aici s-au născut și format numeroși și valoroși lăutari care, de-a lungul vremii, au mângâiat cu talentul lor inimile celor care i-au ascultat și îi ascultă¹⁹.

Măgureni – < n. grup și < top.: sat, moșie²⁰, cu originea în termenul „măgură” = deal mare izolat (tăiat de ape); pădure situată pe un loc înalt²¹. Toponimul indică locuitorii de pe măgura dintre pâ râurile Năvrăpeasa și Năvrăpița, care au fost aduși la linie în timpul Regulamentului Organic – prima lege organică, promulgată la 1831-1832 de către autoritățile imperiale rusești, valabilă până la 1858. Satul este atestat documentar pentru prima dată la 9 mai 1608, într-un hrisov al voievodului Radu Șerban²². La 1816, Ioan Caragea, domnul Țării Românești, întărește Mănăstirii Megaspoleon din Moreea, vinăriciul din mai multe „popoare” din „câte vii nu sunt pe moșia schitului Episcopului”, între acestea, în plasa Oltului, găsim „*Măgureni, Spârleni, Butarii, Bădiței, Osiceni*” etc.²³.

Spârleni – < n. grup și < top.: sat, comună, moșie²⁴, cu originea în supranumele masculin *Spârlea*, adăugat la numele de persoană; porecla scoate în evidență un bărbat sprinten (care se mișcă repede, cu ușurință, vioi, iute). *Spârlea* poate fi moșul îndepărtat al locuitorilor acestui sat, sau un personaj important în comunitate cu multe secole în urmă, dacă ținem cont de faptul că primul document în care este menționat toponimul *Spârleni* este un hrisov emis la 1467 (f.l.z.) în cancelaria vv. Radu cel Frumos, prin care acesta întărește mai multor moșneni moșiile Crețeni, *Spârleni* și Mogoșești din județul Vâlcea, iar primul document care vorbește despre *satul Spârleni* datează din 29 mai 1637, când «voievodul Matei Basarab întărește jupânesei Anca a postelnicului Mihăilă din Văleni, moșie și rumâni „în sat la Năvrăpeasa și la *Spârleni*, în județul Vâlcea, a treia parte de cumpărătoare du peste tot hotarul și rumâni pre nume Ursul și Stan și Stanciul nepotul lui Stan și cu feciorii lor, și Stănislav și Stanciul Veatii și Preda

¹⁷ Strategia de Dezvoltare Locală (SDL), comuna Gușoeni, județul Vâlcea, pe perioada 2013-2020 (actualizată de Consiliul Local prin Hotărârea nr. 34 din 31 aug. 2017).

¹⁸ Cezar Gabriel Avram, Dinică Ciobotea (coord.), *op. cit.*, p. 229.

¹⁹ Eugen Petrescu, *Vâlcea – țara lupilor getici sau ținutul vâlcilor*, vol. I, Râmnicu-Vâlcea, Editura Conphys, 2007, p. 410.

²⁰ Cezar Gabriel Avram, Dinică Ciobotea (coord.), *op. cit.*, p. 229.

²¹ *Dicționarul explicativ...*, *op. cit.*, p. 530.

²² Cezar Gabriel Avram, Dinică Ciobotea (coord.), *op. cit.*, 2012, p. 229.

²³ Emil Istocescu, Teodor Barbu, Constantin Șerban, *op. cit.*, p. 368.

²⁴ Cezar Gabriel Avram, Dinică Ciobotea (coord.), *op. cit.*, p. 230.

feciorul Stoicăi și Dobrin și frate-său Stan și cu feciorii lor și alți rumâni de moșie”. Din document rezultă că, la aceea vreme, satul Spârleni era un sat de clăcași „rumâni de moșâie”. Moșia ca și rumânii au ajuns mai târziu în proprietatea boierilor Urșani»²⁵.

***

La 3 martie 1821, în drumul spre București, Tudor Vladimirescu trece cu pandurii săi dinspre Oteteliș (Bălcești) prin Gușoeni unde li se alătură și alți bărbați dornici să lupte pentru libertate. Trei luni mai târziu, după uciderea mișlească a conducătorului mișcării revoluționare și înfrângerea eterișilor la Drăgășani, pandurii conduși de căpitanii Oarcă Jianu, Giura și Mihai Cioran (fostul aghiotant al lui Tudor), se retrag cu casa de bani și cu tezaurul mișcării pe același traseu. Urmăriți de turci, aceștia se apără vitejește în luptele de la Capu Dealului-Drăgășani (în dimineața zilei de 8 iunie), Sutești – „la un pârâu sec numit Gura Verzii”, în Săliște și la Chera, Valea Sorii, pe Dealul Boroșeștilor – , la Crețeni, pe Dealul Streminoasa (punctul Țuțuveia) și la Gușoeni (în nordul satului), unde, la marginea pădurii Măciuca, în punctul Poiana cu Inurile din fața fostului sat Dadiciu, ridică un meterez și se apără cu vitejie. La 9 iunie, turcii atacă meterezul și, în timpul aprigei înclăștări de forțe, șeful gărzii lui Tudor hotărăște să scoată tezaurul din zona periculoasă și să-l pună la adăpost în pădurea din vecinătate. Un obuz retează capul căpitanului Mihai Cioranu, dar garda reușește să îngroape tezaurul (două lăzi și un seif), sperând că, totuși, domnul Tudor se va întoarce cândva (ei nu știau sau nu credeau că acesta fusese ucis). Supraviețuitorii s-au ascuns la început în pădurile din zonă, apoi „în pădurile munților”, iar când lucrurile s-au liniștit, aceștia s-au întors la casele lor, convinși că tezaurul a fost găsit și luat de turci.

Se spune că în anul 1880, la aproape 60 de ani de la revoluția lui Tudor, un bătrân de 80 de ani din Mădulari-Beica a străbătut pe jos 25 de km până la Drăgășani, ca să-l întâlnească pe Dimitrie Gh. Simulescu, prefectul județului Vâlcea, și să-i povestească cele întâmplate la Gușoeni în vara anului 1821. Se mai spune că la numai câteva zile după această întâlnire, casa de fier cu banii mișcării și cele două lăzi pline cu aur au fost dezgropate și duse la domiciliul politicianului liberal din Drăgășani. Așa explică cercetătorul Dumitru Bălașa faptul că, la scurt timp, prefectul Simulescu cumpără moșiile: Sâmburești-Olt, Mihăești, Momotești, Drăgășani și sute de hectare de vii situate în jurul Drăgășanilor (printre care și viile de la Fumureni-Lungești)²⁶.

---

²⁵ Tamaș C., Soare I., Manea-Andrescu C., *Comori...*, vol. II, *op. cit.*, p. 15.

²⁶ Emil Istocescu, Teodor Barbu, Constantin Șerban, *op. cit.*, pp. 95-98.

În timpul Războiului de Independență (1877-1878), din Gușoeni au căzut pe câmpul de luptă doi ostași: soldatul Marin Fârtat din Regimentul 2 Dorobanți-Vâlcea și soldatul Matei Stancu din Regimentul 1 Vânători, Batalionul 4²⁷, iar în Primul Război Mondial au căzut la datorie un număr de 130 de ostași (1 căpitan, 6 sergenți, 8 caporali, 115 soldați). Marele Război a făcut și 4 victime civile, invadatorii executându-i pe „Ilie I.M. Tică și Vasile C. Cuculici, Gh. Ilie Popa și pădurarul C.I. Ionescu din c[omu]na Gușoeni, fără motiv”²⁸. În următorii ani, *Cartea de Aur a județului Vâlcea*, va scoate în evidență și eroii celui de-Al Doilea Război Mondial (1941-1945), în prezent lista cu aceștia fiind incompletă. Însă, pentru a cinsti și această sângeroasă pagină din istoria noastră, vom reda câteva nume de eroi, fii ai comunei Gușoeni, căzuți pe Frontul de Răsărit, în floarea vârstei, în anul 1941: sergent Catrina Dumitru, caporal Grigore Ion, soldații Căpraru N. Dumitru, Ghiță Ilie, Mărunțelu Nicolae, Alexe Mircea și Glăveanu Tudor²⁹. În memoria eroilor comunei Gușoeni, în anul 1937 în centrul localității a fost construit un monument, operă a sculptorului I. Mezaros din Slatina³⁰. Acesta se află situat în fața sediului administrativ al comunei.

Evoluția demografică și împărțirile administrative. În Catagrafia obștească de la 1831 sunt menționate în județul Vâlcea: plasa Oltului de Sus, satele/moșiile Gușoeni, Spârleni și Măgureni. O parte din moșia Gușoeni era stăpânită de Episcopia Râmnicului, iar o altă parte era megieșească și stăpânită de-a valma pe trei moși; pe moșie erau 115 familii cu 30 feciori de muncă. Moșia Spârleni era stăpânită de casa lui Mihai Popescu poslușnicelu și de moșneni, de-a valma, pe nouă moși; aici erau 88 de familii cu 24 feciori de muncă. Moșia Măgureni era stăpânită de Iancul Lahovari și de moșneni, de-a valma, pe doi moși; aici erau 39 familii cu 6 feciori de muncă³¹.

Pe harta rusească de la 1835, găsim satele Măgureni cu 34 gospodării și Spârleni cu 86 gospodării³². La 1840, o parte a satului Gușoeni se afla pe moșia Episcopiei Râmnicului³³. La 1861, în plasa Oltu găsim satele Goșoeni (200 de case

---

²⁷ Gheorghe Dumitrașcu, *Epopoea independenței României în conștiința vâlcenilor*, Râmnicu Vâlcea, Editura Almarom, 2003, p. 374.

²⁸ Tamaș C., Bardașu P., Purece S., Nestorescu-Bălcești H., *Județul Vâlcea în anii Primului Război Mondial*, vol. I, *op. cit.*, p. 419.

²⁹ Novac Vasile, *Regimentul 2 Dorobanți-Vâlcea*, Râmnicu-Vâlcea, 2018, pp. 573-586.

³⁰ Florin Epure, *Locuri ale memoriei. Monumente ale eroilor din Vâlcea*, Râmnicu Vâlcea, Editura Bibliostar, 2019, p. 72.

³¹ Donat Ion, Pătroiou Ion, Ciobotea Dinică, *Catagrafia obștească a Țării Românești din 1831*, Craiova, Editura Helios, 1999 (2000), pp. 36-37.

³² Daneș Nicolae, *Județul Vâlcea. Așezările, populația și împărțirile administrativ-teritoriale. Atestări documentare, istoric, evoluție*, Râmnicu-Vâlcea, Editura Conphys, 2013, p. 58.

³³ Cezar Gabriel Avram, Dinică Ciobotea (coord.), *op. cit.*, p. 229.

și 132 familii), Spârleni (174 case și 115 familii), iar Măgureni era cătun în componența satului Crețeni³⁴.

După instituționalizarea comunei rurale (formată din unul sau mai multe sate) și urbane în România, prin Legea comunală dată la 1864 și publicată la 1865, în plasa Oltu găsim comuna rurală Gușoeni (cu satele Gușoeni și Spârleni; 231 case, 210 familii, 3 biserici)³⁵. La 1 ianuarie 1871, comuna Gușoeni avea 1.050 locuitori³⁶.

Indicele comunelor pe perioada 1876-1881 menționează satele Gușoeni, Măgureni și Spârleni, alături de satele Carcadiesti (astăzi în comuna Lungești) și Crețeni, în comuna rurală Crețeni (cu reședința în satul Crețeni), plasa Oltu³⁷. Conform acestei informații, comuna Gușoeni era desființată în perioada amintită.

La 1887, găsim în plasa Oltu-Oltețu de Jos comuna Gușoeni, cu satele: Burdalești, Butoeri, Dealu Mare, Gușoeni, Piscopia, Spârleni și Stângulești; tot acum, satul Gușoianca făcea parte din comuna Amărăști, iar satul Măgureni făcea parte din comuna Crețeni³⁸.

La 1893, conform *Dicționarului geografic al județului Vâlcea*, comuna Gușoeni ținea de plasa Oltu de Jos (cu reședința la Drăgășani) și era formată din satele: Burdalești, Butoeri, Dealu Mare, Gușoeni-reședință, Piscopia, Spârleni și Stângulești; avea 1.350 locuitori, 323 case și 8 bordeie; locuitorii erau moșneni, 76 dintre aceștia fiind împrăștiți la 1864 cu 150 ha teren; în comună existau 3 biserici (Butari, din lemn, ruinată; Spârleni, reparată la 1859 și 1885; Gușoeni, reparată la 1889); școala datează din anul 1850. Tot acum, satul Măgureni se afla în componența comunei Crețeni, un număr de locuitori ai satului fiind împrăștiți cu pământ la 1864; satul avea o biserică reparată la 1888. De asemenea, tot acum, satul Gușoianca ținea de comuna Amărăști³⁹.

La recensământul populației din anul 1899 găsim comuna Gușoeni în plasa Oltu-Oltețu de Jos; era formată din 7 cătune, 435 familii și 1.741 locuitori. La 12 martie 1906, comuna ținea de plasa Oltu și era formată din cătunele: Spârleni-reședință, Stângulești, Burdalești, Butari, Dealu Mare, Dadiciu, Piscopia, Măgureni și Gușoianca⁴⁰. La 28 aprilie 1908, prin noua Lege de organizare a comunelor, găsim în plasa Beica (cu reședința în comuna rurală Mădulari-Beica) comunele: Gușoeni (formată din Burdalești, Butari-reședință, Dadiciu, Dealu Mare-Gușoeni, Gușoianca, Piscopia și

---

³⁴ Nicolae Daneș, *op. cit.*, p. 62.

³⁵ *Ibidem*, p. 69.

³⁶ *Ibidem*, pp. 69, 81.

³⁷ *Ibidem*, p. 86.

³⁸ *Ibidem*, p. 89.

³⁹ *Ibidem*, pp. 107-108.

⁴⁰ *Ibidem*, pp. 118, 122.

Stângulești) și Spârleni (formată din Dealu Mare-Spârleni, Măgureni și Spârleni-reședință)⁴¹. Pe harta căilor de comunicații din județul Vâlcea, realizată în anul 1914, satele celor două unități administrative formau comuna Gușoeni, plasa Drăgășani.

În anul 1925, comuna Gușoeni făcea parte din plasa Oltu și era formată din satele și cătunele: Burdălești, Butari-reședință, Dadiciu, Dealu Mare-Gușoeni, Dealu Mare-Spârleni, Episcopia, Gușoianca, Măgureni, Spârleni și Stângulești⁴². În baza Legii administrației locale din 29 iulie 1929 iau ființă comunele rurale de centru. Astfel, la 1930 comuna rurală Gușoeni făcea parte din plasa Cerna, era formată din satele și cătunele Burdălești (53 gospodării, 231 locuitori), Butari-reședință (45 gospodării, 196 locuitori), Dadiciu (41 gospodării, 164 locuitori), Dealu Mare-Gușoeni (16 gospodării, 69 locuitori), Dealu Mare-Spârleni (45 gospodării, 190 locuitori), Episcopia (78 gospodării, 329 locuitori), Gușoianca (64 gospodării, 273 locuitori), Măgureni (51 gospodării, 230 locuitori), Spârleni (194 gospodării, 824 locuitori) și Stângulești (42 gospodării, 166 locuitori) și ținea de Beica – comuna rurală de centru cu sediul la Ușurei⁴³. La 1931, comuna Gușoeni ținea de plasa Drăgășani (cu reședința la Drăgășani) și era formată din: Burdălești, Butari, Dadiciu, Dealu Mare-Gușoianca (reședință), Dealu Mare-Spârleni, Episcopia, Gușoianca-Râpile, Gușoeni, Măgureni, Spârleni și Stângulești⁴⁴. În 1936-1938 comuna rurală Gușoeni era formată din satele: Burdălești, Butari-reședință, Dealu Mare, Episcopia, Măgureni și Spârleni. Tot acum, satul Gușoianca-Cățăleni ținea de comuna Amărăști⁴⁵. La recensământul din 6 aprilie 1941 comuna ținea de plasa Drăgășani și avea 6 sate: Burdălești (inclusiv cătunul Stângulești; 120 clădiri, 417 locuitori), Butari-reședință (inclusiv cătunul Dadiciu; 107 clădiri, 388 locuitori), Dealu Mare, Episcopia (inclusiv cătunul Gușoianca; 148 clădiri, 548 locuitori), Măgureni (69 clădiri, 269 locuitori), Spârleni (232 clădiri, 939 locuitori)⁴⁶.

În perioada de tranziție spre dictatura comunistă, 1944-1947, comuna Gușoeni avea aceeași structură, ținea tot de plasa Drăgășani și, din punctul de vedere al comunicațiilor, aparținea de oficiul poștal Drăgășani⁴⁷. În 1948, comuna Gușoeni avea 2.790 locuitori (Butari, 380 locuitori; Burdălești, 459 locuitori; Dealu Mare, 264 locuitori; Episcopia, 508 locuitori; Măgureni, 260 locuitori; Spârleni, 919 locuitori)⁴⁸. Începând cu 1950 sistemul administrativ național a fost înlocuit cu

---

⁴¹ *Ibidem*, pp. 123, 125-126.

⁴² *Ibidem*, pp. 144, 148, 150.

⁴³ *Ibidem*, pp. 154, 158.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 166.

⁴⁵ *Ibidem*, pp. 170, 181.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 186.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 200.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 228.

sistemul sovietic. Astfel, județele au fost desființate, iar teritoriul României a fost împărțit în regiuni și raioane, orașe și comune, Vâlcea fiind una dintre cele 28 de regiuni ale țării; ea a fost structurată pe 6 raioane: Bălcești, Drăgășani, Horezu, Lădești, Lovișteea și Râmnicu Vâlcea. Comuna Gușoeni (cu reședința în satul Butari), împreună cu cele 6 sate componente, a făcut parte din Regiunea Vâlcea, raionul Drăgășani (cu reședința în orașul Drăgășani)⁴⁹. În 1952 rămân 18 regiuni, teritoriul fostului județ Vâlcea fiind administrat de regiunea Pitești și regiunea Craiova. Astfel, la recensământul din 21 februarie 1956, comuna Gușoeni făcea parte din raionul Drăgășani, regiunea Pitești și avea 2.930 locuitori: Burdălești (456 locuitori), Butari-reședință (408 locuitori), Dealu Mare (256 locuitori), Episcopia (584 locuitori), Măgureni (307 locuitori), Spârleni (919 locuitori)⁵⁰. În 1960, Regiunea Craiova primește denumirea istorică Oltenia, iar Regiunea Pitești primește denumirea de Argeș. În anul 1964, satul Episcopia primește denumirea de Gușoianca. La recensământul din 15 martie 1966, comuna Gușoeni, din raionul Drăgășani, regiunea Argeș, avea 2.787 locuitori și era formată din satele: Burdălești (450 locuitori), Butari-reședință (426 locuitori), Dealu Mare (237 locuitori), Gușoianca (575 locuitori), Măgureni (281 locuitori), Spârleni (809 locuitori)⁵¹.

În 1968, se revine la organizarea administrativ-teritorială tradițională: județul, orașul, comuna și satul. Satul Butari primește denumirea de Gușoeni. În perioada 1968-1989, comuna Gușoeni a avut în componență satele: Gușoeni-reședință, Burdalești, Dealu Mare, Gușoianca, Măgureni și Spârleni⁵². La recensământul din 5 ianuarie 1977, populația comunei Gușoeni era de 2.702 locuitori: Gușoeni, 392 locuitori; Burdalești, 472 locuitori; Dealu Mare, 195 locuitori; Gușoianca, 523 locuitori; Măgureni, 306 locuitori; Spârleni, 814 locuitori⁵³.

La 29 mai 1989, comuna Gușoeni se desființează prin contopirea sa cu comuna Crețeni, cu reședința în satul Crețeni. De asemenea, satul Gușoianca se contopește cu satul Burdalești, iar satele Măgureni și Spârleni se contopesc cu satul Gușoeni. La 22 ianuarie 1990, se revine la organizarea administrativ-teritorială a țării din 1968, fapt ce permite fostei comune Gușoeni și satelor desființate să-și recapete statutul inițial⁵⁴.

Recensământul populației din 10 ianuarie 1992 scoate în evidență comuna Gușoeni cu o suprafață de 37 km², 799 gospodării și 2.083 locuitori (Gușoeni: 109 gospodării, 280 locuitori), Burdalești (150 gospodării, 421 locuitori), Dealu Mare (51

---

⁴⁹ *Ibidem*, p. 245.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 263.

⁵¹ *Ibidem*, pp. 269-270.

⁵² *Ibidem*, p. 284.

⁵³ *Ibidem*, p. 289.

⁵⁴ *Ibidem*, pp. 298-309.

gospodării, 105 locuitori), Gușoianca (156 gospodării, 396 locuitori), Măgureni (92 gospodării, 246 locuitori) și Spârleni (241 gospodării, 635 locuitori)⁵⁵. La Recensământul populației și locuințelor din 18 martie 2002, comuna Gușoeni avea 1.904 locuitori (911 bărbați, 993 femei): Gușoeni, 279 locuitori (131 bărbați, 148 femei), Burdalești, 373 locuitori (182 bărbați, 191 femei), Dealu Mare, 100 locuitori (47 bărbați, 53 femei), Gușoianca, 341 locuitori (157 bărbați, 184 femei), Măgureni, 225 locuitori (110 bărbați, 115 femei), Spârleni, 586 locuitori (284 bărbați, 302 femei)⁵⁶. Tot acum, la nivelul comunei au fost recenzate 970 clădiri: 425 din cărămidă și 545 din lemn⁵⁷. La 1 ianuarie 2006, suprafața teritorială a comunei era de 3.665 ha (arabil 751, pășuni 821, fânețe 82, vii 173, livezi 104, păduri 1385, ape 20, drumuri 92, curți și construcții 104, terenuri neproductive 133), iar populația era de 1.788 locuitori (879 de sex masculin și 909 de sex feminin)⁵⁸. La recensământul din 2011, populația comunei Gușoeni era de 1.535 locuitori (1.488 români, 47 de apartenență etnică necunoscută; 1.482 ortodocși, 5 iehoviști, 48 de apartenență religioasă necunoscută)⁵⁹. În 2019, populația comunei era de 1394 locuitori – 688 de sex masculin și 706 de sex feminine, iar la 1 ianuarie 2020, populația era de 1.361 locuitori – 675 de sex masculine și 686 de sex feminin⁶⁰.

După Revoluția Română din Decembrie 1989, comuna Gușoeni a avut următorii primari: Cuculici Gheorghe (1990-1991); Diaconeasa Mihai (1991-1992); Dumitra Gheorghe (1992-1996); Voicu Ilie (1996-2000); Ioana Nicolae (2000-2002); Labă Alexandru (2002-2004; 2004-2008); Ioana Nicolae (2008); Concioiu Nicolae (2009-2020), reales la 29 septembrie 2020, din partea Partidului Social Democrat, pentru mandatul 2020-2024⁶¹.

Viața economică. Ocupația tradițională a locuitorilor o constituie agricultura (cultura cerealelor, a viței-de-vie și a pomilor fructiferi), creșterea animalelor și stupăritul. În trecut se practicau și meșteșugurile legate de necesitățile timpului: dulgheria, rotăria, fierăria (preocupări bărbătești), țesutul și cusutul (preocupări femeiești). La 1898, efectivele de animale numărau: 40 cabaline, 589 bovine, 26 caprine, 1.214 ovine, 80 stupi. În același an, în comună se înregistrau următoarele producții: 5.900 dl țuică, 4.300 hl porumb, 250 dl grâu, 480 care fân. Tot acum în comună erau 24 de meșteșugari: 15 dulgheri, 5 rotari și 4 fierari. În anul 1912, în comună erau: patru biserici, un local al primăriei, un

---

⁵⁵ *Ibidem*, p. 317.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 330.

⁵⁷ SDL, comuna Gușoeni, *sursă cit.*

⁵⁸ Direcția Județeană de Statistică Vâlcea (DJSV), 2007.

⁵⁹ Wikipedia, *com. Gușoeni* (Rezultatele finale ale Recensământului din 2011: Tab. 8 - Populația stabilă după etnie; Tab. 13 - Populația stabilă după religie).

⁶⁰ DJSV, *sursă cit.*, 2020.

⁶¹ Informații primite de la Primăria comunei Gușoeni, județul Vâlcea, la 29.01.2021.

post de jandarmi, două bănci populare, o moară pe benzină, două cârciumi și o obște pentru exploatarea pădurilor⁶².

Între anii 1831-1833 găsim proprietar la Măgureni pe stolnicul Iancu Lahovari. La 1864, în urma Reformei Agrare, pe moșia lui Matei Urșanu au fost împroprietăriți 3 clăcași din satul Spârteni. În anul 1906, Valerian Urșanu deținea în comuna Gușoeni 800 de ha pământ, iar Ion Urșanu deținea 400 de ha pământ. În 1912, în satul Gușoeni existau 28 de familii cu pământ și o familie fără pământ, în satul Spârteni erau 173 de familii cu pământ și una fără pământ, iar în satul Măgureni existau 60 de familii proprietare de pământ.

La 1832, la Spârteni se înregistra o producție de porumb de 18.840 ocale, la 1833, 45.720 ocale, iar la 1842, 57.400 ocale; în 1839 este menționată o moară pe Năvrăpița, stăpânită de moșneni Spârteni. În anul 1985, funcționa la Gușoeni o Cooperativă de Consum cu 8 secții de industrie mică și prestări servicii cu 14 salariați: industrie chimică (producție de diluanți și antigel), croitorie, cizmărie, tâmplărie, tricotaje, brutărie, gogoșerie, reparații radio-tv., confecții metalice. Tot în 1985 suprafața agricolă a comunei era de 1.981 ha - 676 ha arabil, 161 ha livezi, 369 ha vie, 681 ha pășuni naturale, 94 ha fânețe naturale -, iar producțiile obținute se ridicau la: 247 t grâu (130 ha), 1.787 t porumb boabe (398 ha), 92 t cartofi (5 ha), 1.917 t struguri și 1.110 t fructe; efectivele de animale numărau: 1.021 bovine, 1.097 porcine, 2.290 caprine și ovine. În același an, în comună funcționau 7 unități comerciale cu amănuntul: un magazin alimentar, două magazine cu vânzare produse industriale, două magazine mixte, două unități de alimentație publică. În 1985, numărul de salariați din comună era de 225 persoane: 18 lucrau în industrie, 23 în construcții, 144 în agricultură, 2 în transporturi, 14 în circulația mărfurilor, 19 în învățământ și cultură, 10 în ocrotirea sănătății, 6 în administrație. Tot în acel an, la Gușoeni funcționau două unități de Poștă și Telecomunicații⁶³. În 2017 suprafața comunei era de 3.729 ha⁶⁴.

Pe teritoriul satelor Dealul Mare și Spârteni, dar și în împrejurimi (pădurea Măciuca, Crețeni, Sutești, Mitrofani, Amărăști, Mădulari, Lungești, Prundeni, Orlești, Scundu ș.a.), creșteau liber până prin 1920-1930, exemplare de viță-de-vie sălbatică numite de localnici *agurizari*. Strugurii aveau boabele dulci-acrișoare și erau căutați și apreciați de copii pentru gustul lor plăcut. Prezența acestor „vii-pădure”, așa cum apar în documentele vremii, întăresc

---

⁶² Cezar Gabriel Avram, Dinică Ciobotea (coord.), *op. cit.*, pp. 225-226.

⁶³ *Ibidem*, pp. 225-226, 228, 230.

⁶⁴ SDL, comuna Gușoeni, *sursă cit.*

spusele istoricilor antici care ziceau că pe aceste meleaguri, vița-de-vie este la ea acasă dintotdeauna⁶⁵.

Așadar, de-a lungul istoriei, în economia comunității un rol însemnat l-a avut viticultura, comuna Gușoeni făcând parte din Podgoria Drăgășani, renumită pentru cantitatea, varietatea și calitatea vinurilor. În timpul regimului comunist, agricultura românească era organizată pe ferme de stat și cooperatiste. La Gușoeni suprafața agricolă era organizată în ferme viti-vinicole întemeiate pe moșiile boierești și episcopale, care au aparținut de Întreprinderea Agricolă de Stat Drăgășani (IAS) și ferme mixte de producție vegetală (viță de vie, pomi și arbuști fructiferi, cereale, legume) și creșterea animalelor (bovine, ovine, porcine) întemeiate pe proprietățile țărănești, care au aparținut de Cooperativa Agricolă de Producție (CAP) Gușoeni din cadrul Consiliul Unic Agroindustrial de Stat și Cooperatist (CUASC) Crețeni. De asemenea, la Gușoeni funcționa o secție de mecanizare, care deservea fermele CAP, și aparținea de Stațiunea de Mecanizare a Agriculturii (SMA) Crețeni. În prezent, pe teritoriul localității există două ferme de producție viti-vinicolă cu capital privat: Ferma Măgureni și Ferma Spârleni: 1. SC Ferma Măgureni SRL, înființată în 2009, pe o suprafață de 20 ha, produce anual peste 80.000 litri vinuri cu denumire de origine controlată – podgoria Drăgășani, din soiurile: Crâmpoșie Selecționată (soi obținut în anul 1972 la Stațiunea de Cercetări Viti-Vinicole Drăgășani, fondată în 1936), Tămâioasă de Drăgășani, Sauvignon Blanc, Cabernet Sauvignon, Pinot Gris și Negru de Drăgășani; marca (brand) de vin: Lacrimă de Drăgășani; 2. SC Crama Spârleni SRL, organizată la standarde moderne în anul 1892 de către familia Urșianu, atunci fiind construită o casă și o cramă, edificii specifice acestui gen de activitate; din 2003 acestea se află în proprietatea familiei Iordache. În prezent, Crama Spârleni deține 30 ha plantații viticole la Goșoeni și Drăgășani și produce anual peste 150.000 litri vinuri de origine controlată – podgoria Drăgășani, din soiurile: Fetească Regală și Crâmpoșie Selecționată (cultivate în 1987, în timpul regimului comunist), Sauvignon Blanc, Cabernet Sauvignon, Tămâioasă Românească, Fetească Neagră, Negru de Drăgășani și Chardonay (cultivate în ultimii ani). Noii proprietari au construit o bază de vinificație, depozitare și păstrare a vinurilor. De apreciat faptul că maturarea vinurilor se face în mod tradițional, adică în butoaie vechi de stejar. Mărcile (brandurile) de vin deținute sunt *Spârleni* și *Șani*⁶⁶.

În subsolul localității se află rezerve importante de țitei și gaze naturale puse în exploatare în anii '70. Legat de existența și punerea în valoare a

---

⁶⁵ Emil Istocescu, Teodor Barbu, Constantin Șerban, *op. cit.*, p. 61; Eugen Petrescu, *Vâlcea – țara lupilor...*, vol. I, *op. cit.*, p. 408.

⁶⁶ <http://www.sparleni.ro/main.html>.

zăcământului de hidrocarburi de aici, vâlcenii își amintesc un eveniment despre care s-a vorbit mulți ani și în jurul căruia s-au țesut o mulțime de legende. Este vorba despre incendiul provocat la 2 decembrie 1978 la o sondă de foraj instalată pe Dealu Mare (între Gușoeni și Mădulari). În timpul operațiunilor de forare a fost străpunsă o „pungă” de țiței și gaze, provocând un incendiu de proporții, stins abia după 2 luni de eforturi. Presiunea mare cu care erau expulzate țițeiul și gazele în afară a întreținut o flacără de zeci de metri înălțime, văzută în timpul nopții de la mari distanțe (80-100 km). În primăvara aceluiași an (sau cu un an înainte, după cutremurul din martie 1977), o altă sondă de foraj, instalată în viile de la Măgureni, a produs o puternică erupție de parafină, distrugând cultura de viță de vie pe o suprafață de câteva hectare⁶⁷.

Autorul acestei minimonografii, militar în termen la vremea aceea, la U.M. 0866 Drăgășani, cu misiune în comunele Gușoeni și Mădulari pe timpul incendiului, a fost martor la pierderile suferite, la eforturile făcute de sondori și de militarii pompieri și geniști pentru recuperarea țițeiului scurs pe versantul de Est al Dealului Mare și pentru stingerea focului.

În prezent, zăcământul este exploatat de Grupul OMV Petrom – cea mai mare companie românească din acest domeniu⁶⁸.

Pe teritoriul comunei Gușoeni se află cel mai mare și mai important punct de lucru regional pentru gazoductul Bulgaria – România – Ungaria – Austria (BRUA), care intră în România prin județul Giurgiu, trece prin județele Ilfov, Argeș, Vâlcea, Gorj, Hunedoara, Timiș și iese în Ungaria prin Nădlac. Gazoductul BRUA, cea mai mare conductă de gaze naturale din Europa, va traversa peste 20.000 de proprietăți private, din care peste 4000 în județul Vâlcea, traseul vâlcean fiind: Drăgășani, Sutești, Crețeni, Gușoeni, Măciuca, Tetoiu, Zătreni, Grădiștea.

La 12 februarie 2008, la Gușoeni își aveau sediul social un număr de 44 de agenți economici înmatriculați la Registrul Comerțului: 9 SRL-uri, 14 AF-uri și 21 PF-uri. Una dintre aceste societăți, SC Meca SRL (obiect de activitate: cultivarea plantelor și creșterea animalelor) s-a aflat în „Topul firmelor vâlcene” în anul 2005⁶⁹. În 2017, la nivel de localitate își desfășoară activitatea 10 societăți comerciale, 15 asociații familiale și 12 persoane fizice autorizate⁷⁰. În 2020, cele mai importante societăți care își desfășoară activitatea pe teritoriul comunei Gușoeni sunt: OMV Petrom – extracție țiței; SC Crama Spîrleni SRL și SC Ferma

---

⁶⁷ Eugen Petrescu, *Vâlcea – țara lupilor...*, vol. I, *op. cit.*, p. 408.

⁶⁸ SDL, comuna Gușoeni, *sursă cit.*

⁶⁹ Cezar Gabriel Avram, Dinică Ciobotea (coord.), *op. cit.*, p. 226.

⁷⁰ SDL, comuna Gușoeni, *sursă cit.*

Măgureni SRL – producție și comercializare vinuri; SC Annabella SRL – comerț cu amănuntul; I.I. Badea Lucreția – producție mobilă⁷¹.

Învățământul. Prima mărturie privind învățământul la Gușoeni este lista cu învățătorii și școlile din județul Vâlcea în perioada 1838-1843, unde găsim pe Ioan Dumitrescu, fiu de birnic din Măgureni, în vârstă de 22 ani, însurat, învățător la Spârteni din 16 septembrie 1838. Pe lista respectivă este menționat un alt dascăl din aceste locuri, Mihai Ciocănescu, fiu de birnic din Spârteni, în vârstă de 26 ani, însurat, la 22 septembrie 1938 învățător la Șușani⁷². Această informație dovedește faptul că la Gușoeni învățământul este mai vechi, cei doi învățători fiind produsul școlii de aici, de dinainte de 1838.

În toamna anului 1868, revizorul școlar C. Codreanu constata că școala din comuna Gușoeni-Spârteni era închisă și nu avea învățător, primarul neinteresându-se de situația acesteia. De asemenea, școala din comuna Măgureni-Crețeni era închisă, iar în comună nu exista niciun tânăr care să devină învățător, primarul fiind și aici vinovat de neplăcuta situație, acesta desființând școala înființată de un anume Fârtat, care funcționa gratuit⁷³. Dintr-o situație întocmită de revizorul școlar în iunie 1880 rezultă că școala de la Gușoeni, școală rurală de gradul II, de băieți, se afla în stare bună, învățător fiind Ion Șușanu, absolvent de seminar, cu gradul didactic de suplinitor⁷⁴. Într-un raport din august 1894, prefectul județului menționa că în anul 1888, când i-a fost încredințată funcția de prefect, a găsit 8 școli noi, construite în acel an, iar în perioada 1888-1894 au fost construite cu fondurile comunelor și contribuția locuitorilor 2 clădiri școlare urbane și 46 rurale, între acestea aflându-se și cea de la Gușoeni⁷⁵. Din raportul revizorului I.I. Teodorescu, întocmit în anul 1887, cu privire la calitatea învățământului, aflăm că școala Gușoeni a primit calificativul „progres aproape satisfăcător”⁷⁶.

În anul 1898, la Gușoeni funcționa o școală, la Spârteni se găsea o școală înființată la 1838, învățător fiind Ioan Dumitrescu, iar la Burdalești exista, de asemenea, o școală cu 25 elevi⁷⁷. La evaluarea corpului didactic rural și urban din județul Vâlcea, desfășurată în zilele de 16-23 august 1898, revizorul școlar D. Constantinescu spunea despre învățătorul C. Șerbănescu de la școala Gușoeni că

---

⁷¹ Informații..., *sursă cit.*

⁷² Gheorghe Dumitrașcu, *Istoria învățământului din Vâlcea în anii României moderne, 1821-1918*, Râmnicu-Vâlcea, Editura Fântâna lui Manole, 2018, *op. cit.*, p. 782.

⁷³ *Ibidem*, p. 312.

⁷⁴ *Ibidem*, pp. 367-368.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 377.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 423.

⁷⁷ Cezar Gabriel Avram, Dinică Ciobotea (coord.), *op. cit.*, pp. 226, 228.

este un *dascăl bun*⁷⁸. La 1901, școala din Gușoeni, care fusese construită din lemn, la 1892 era într-o stare avansată de degradare⁷⁹. În situația dată, în anii următori, cursurile școlare se vor ține în diferite spații oferite gratuit de săteni, iar în octombrie 1910 comuna Gușoeni figurează fără școală și fără elevi⁸⁰. La conferințele generale ale membrilor corpului didactic din județul Vâlcea, din 1-8 aprilie 1904, învățătorul C. Șerbănescu de la școala Gușoeni este apreciat ca fiind *slab de tot. A venit nepreparat la conferințe. Se propune D-lui Inspector avertizarea acestui învățător*⁸¹. Din tabloul general al examinării elevilor ultimei clase rurale din județul Vâlcea, anul școlar 1904-1905, învățător Gheorghe Iliescu, se menționează la școala Gușoeni 7 elevi înscriși în clasa a V-a, din care prezenți 6, promovați 6, pregătirea elevilor bună, lucrările în scris bune, lucrările de cancelarie în neregulă⁸². Pentru obținerea certificatelor de absolvire, la finele anului școlar 1906-1907, examinarea s-a făcut pe cercuri școlare. Astfel, școala Gușoeni era repartizată la Cercul Sutești, care avea ca delegat din partea revizoratului școlar pe M. Iliescu. Din cei 19 elevi din ultima clasă s-au prezentat la examen 7, toți fiind apreciați ca fiind bine pregătiți și declarați reușiți⁸³. Cu prilejul Zilei Naționale, la 10 Mai 1900 au fost organizate serbări cu programe artistice la mai multe școli din județ, printre care și la Gușoeni⁸⁴. În anul 1912, la Gușoeni funcționau două școli⁸⁵. În anii premergători izbucnirii Primului Război Mondial învățătorii din corpul didactic vâlcean făceau cunoscută importanța grădinilor de copii (grădinițelor de astăzi) pentru pregătirea celor mici în vederea intrării în școala primară. Astfel de dezbateri s-au ținut și la școala Gușoeni⁸⁶.

Din prima generație de dascăli haretieni găsim, în anul 1914, la școala Gușoeni, pe D. Vlădulescu (n. 27 iunie 1890), numit provizoriu, I. Marinescu (n. 20 august 1888), numit provizoriu, iar la școala Gușoeni-Episcopia pe G. Iliescu (n. 10 ianuarie 1880), numit definitiv⁸⁷. Pe învățătorul G. Iliescu îl găsim aici și în anul școlar 1906-1907⁸⁸. În timpul războaielor balcanice (1912-1913), învățătorii Ilie Marinescu (școala Spârleni) și Gh. Iliescu (școala Episcopia) au fost mobilizați de Regimentul nr. 2 Vâlcea și trimiși pe câmpul de operații⁸⁹. La sfârșitul Primului

⁷⁸ Gheorghe Dumitrașcu, *Istoria învățământului...*, p. 462.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 489.

⁸⁰ *Ibidem*, pp. 495, 497.

⁸¹ *Ibidem*, p. 555.

⁸² *Ibidem*, p. 579.

⁸³ *Ibidem*, p. 583.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 630.

⁸⁵ Cezar Gabriel Avram, Dinică Ciobotea (coord.), *op. cit.*, p. 226.

⁸⁶ Gheorghe Dumitrașcu, *Istoria învățământului...*, p. 682.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 539.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 544.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 745.

Război Mondial, în anul școlar 1919-1920, la Gușoeni erau trei învățători: D. Vlădulescu, M. Ciovescu și D. Țică (Gușoeni-Spârleni), Gh. Iliescu și I. Pană (Gușoeni-Episcopia)⁹⁰. Tot acum, comuna Gușoeni (Gușoeni-Spârleni, Gușoeni-Episcopie) înregistra un număr de 75 de copii orfani (51 băieți și 24 fete) care frecventau școala. Pentru acești copii, la Spârleni a fost organizat în 1920 „Balul școlai”, cu scopul colectării unor obiecte și sume de bani⁹¹. În 1933, în satul Gușoeni funcționa o școală cu doi învățători și 114 elevi, iar la Spârleni funcționa o școală cu 281 elevi și 5 învățători. În anul 1985, la Gușoeni erau două grădinițe (87 copii și 3 cadre didactice), trei școli generale cu 12 săli de clasă, un laborator și un atelier școlar (246 elevi și 15 cadre didactice)⁹². În prezent, la Gușoeni există 4 localuri de școală, 3 fiind închise din lipsă de elevi: Gușoianca, Burdalești și Dealu Mare; singura școală funcțională fiind Școala Gimnazială Gușoeni, situată în satul Spârleni. De asemenea, în localul școlii gimnaziale funcționează o grădiniță, urmând ca în viitorul apropiat aceasta să aibă un local propriu⁹³.

Cultura. Comuna Gușoeni are un trecut bogat pe linie culturală. Nu întâmplător aici s-au născut și au crescut personalități ce au dat culturii românești un plus de valoare. „La Bârneață”, loc devenit celebru prin cârciuma în care s-au născut piese de o inestimabilă valoare pentru folclorul românesc. Apoi, „școala de lăutari și rapsozi populari” de la Gușoianca, din care s-au ridicat dirijorii Ionel Puia și Stelian Lăutaru, contrabasistul Vișan Puia și alții. În prezent, Tariful „Lăutarii” din Gușoeni duce mai departe repertoriul vestiților lăutari de la Gușoianca.

În anul 1933, la Gușoeni funcționa Căminul Cultural „Zorile” (înființat în 1927) și o bibliotecă parohială (înființată în 1928). În anul 1985, la Gușoeni erau: un cămin cultural, un cinematograf și două biblioteci. În fiecare an, la 15 august, aici se desfășura Festivalul Instrumentiștilor⁹⁴. Noua și moderna instituție de cultură din comuna Gușoeni poartă numele regizoarei Malvina Urșianu, fiică a acestor locuri, descendentă a boierilor Urșieni. Căminul Cultural „Malvina Urșianu” Gușoeni – construit pe terenul donat comunității de familia sa, pentru construirea unui centru civic european, a fost inaugurat la 6 decembrie 2019⁹⁵. De asemenea, un bust ce o întruchipează pe marea doamnă a ecranului românesc și european din vremea sa – „o mare doamnă a «filmului de autor», deoarece cineasta a avut o filmografie regizorală și scenaristică alcătuită exclusiv din filme de autor, ceea ce înseamnă un caz unic în România și un caz foarte rar în lumea filmului mondial

---

⁹⁰ *Ibidem*, p. 788.

⁹¹ *Ibidem*, pp. 522, 524.

⁹² Cezar Gabriel Avram, Dinică Ciobotea (coord.), *op. cit.*, pp. 226, 228, 231.

⁹³ SDL, comuna Gușoeni, *sursă cit.*

⁹⁴ Cezar Gabriel Avram, Dinică Ciobotea (coord.), *op. cit.*, pp. 226-228.

⁹⁵ Ileana Cioarec, Georgeta Ghionea, *Evaluarea ofertei turistice a comunelor aflate în vecinătatea Municipiului Drăgășani*, în Georgeta Ghionea (coord.), *op. cit.*, p. 154.

(Călin Căliman)” –, se află așezat în fața edificiului de cultură din localitate; bustul, dezvelit și sfințit la 6 decembrie 2019, este opera sculptorului Virgil Scripcariu.

La începutul anului 2021, Biblioteca Publică Gușoeni avea 7.577 volume, iar bibliotecar era Dinu Vasile-Cătălin⁹⁶.

Viața religioasă. Din punct de vedere religios, majoritatea locuitorilor comunei Gușoeni sunt ortodocși (96,55%). În 1976 și 2009, teritoriul localității era structurat în două unități administrative bisericești: Parohia rurală Gușoeni și Parohia rurală Spârteni, ambele subordonate Protoieriei Drăgășani⁹⁷.

Parohia Gușoeni, formată din satele: Gușoeni (Butari), Burdălești și Gușoianca, avea în anii 1976 și 2009, trei biserici: biserica parohială cu hramurile „Adormirea Maicii Domnului” și „Sfântul Gheorghe”, situată în satul Gușoeni (Butari), zidită la 1905, cu pictura restaurată în 1969⁹⁸, reparată în 2007⁹⁹; conform pisaniei, biserica a fost ridicată între anii 1893-1905, ctitorii ei fiind *bunii creștini și iubitorii de neam: Valerian Urșianu, Ion Urșianu, G. Nanu, M. Valerian, Preotul Ion Voinescu... Baselli, constructor, G. Baba pictor. Pétra fundamentală, s'a pus la 2 August 1893, iar sfințirea s-a săvârșit la 28 August 1905*. Pictura bisericii, în stil tatarescian, a fost executată de artistul bănățean Gheorghe Baba, tatăl academicianului Corneliu Baba, a cărui semnătură o găsim pe mai mult tablouri și icoane din biserică. Cavoul în care a fost înhumat Valerian Urșianu a fost construit de pietrarul italian Victorio Baselli, cel care construise și biserica¹⁰⁰; biserica de lemn cu hramul „Cuvioasa Paraschiva” – monument de arhitectură (lista din 2004, cod: VL-II-m-B-09782, categoria valorică B), situată în satul Gușoeni (Butari), datată la 1550, refăcută la 1887-1888 și 1931. La refacerea din 1888 sunt menționați ctitorii: Fârtat Dițoi cu fiii săi, Constantin, Ioan și Dumitru și preotul Ion Voinescu, iar la refacerea din 1931 este menționat, ca donator principal, Constantin D. Predescu¹⁰¹; biserica de lemn cu hramul „Sfântul Nicolae” – monument de arhitectură (lista din 2004, cod: VL-II-m-B-09783, categoria valorică B), situată în satul Gușoianca, punctul „La Episcopie”, datată la 1772-1773; ctitori: obștea satului. Turla a fost adăugată ulterior deasupra pridvorului¹⁰². A fost restaurată în 2001¹⁰³.

⁹⁶ Informații..., *sursă cit.*

⁹⁷ Sandu Dumitru, *Eparhia Râmnicului și Argeșului – monografie*, Râmnicu-Vâlcea, 1976, p. 1138; Gherasim Cristea, *Istoria Eparhiei Râmnicului*, Râmnicu-Vâlcea, Editura Conphys, 2009, p. 414.

⁹⁸ Dumitru Sandu, *op. cit.*, p. 832.

⁹⁹ Gherasim Cristea, *op. cit.*, p. 414.

¹⁰⁰ Epure Florin, *Valerian Urșianu, un pionier al dreptului internațional*, în revista „Clipa” – magazinul actualității culturale românești, an. VII, nr. 46, mai-iun. 2015, p. 9.

¹⁰¹ Ligia Elena Rizea, Ioana Ene și colab., *Monumente istorice din județul Vâlcea. Repertoriu și cronologie*, Râmnicu-Vâlcea, Editura Conphys, 2007, p. 105; Ileana Cioarec, Georgeta Ghionea, *Evaluarea ofertei turistice a comunelor aflate în vecinătatea Municipiului Drăgășani*, în Georgeta Ghionea (coord.), *op. cit.*, pp. 152-154.

¹⁰² Ligia Elena Rizea, Ioana Ene și colab., *op. cit.*, p. 105.

¹⁰³ Gherasim Cristea, *op. cit.*, p. 414.

Parohia Spârleni, formată din satele Măgureni, Spârleni și Dealul Mare, avea în componența sa, în anii 1976 și 2009, două biserici: biserica parohială cu hramul „Sfinții Voievozi”, în satul Spârleni (din Vale), zidită între anii 1914-1923, reparată în anul 1943¹⁰⁴ și 1990¹⁰⁵; biserica filială cu hramul „Cuvioasa Paraschiva”, construită din lemn, monument de arhitectură (lista din 2004, cod: VL-II-m-B-09782, categoria valorică B), situată în satul Măgureni, datată la 1766, refăcută între anii 1803-1840 și 1877; ctitori: locuitorii satului¹⁰⁶. Ultima reparație a fost făcută în 2008¹⁰⁷.

Asistența medicală. În anul 1912, în comuna Gușoeni exista o infirmerie¹⁰⁸. În prezent, localitatea dispune de un Dispensar medical uman, construcție aflată în plin proces de reabilitare cu termen de finalizare 2021, în spațiul căruia își are sediul Cabinetul Medical Individual Dr. Diconescu Marian. Medicul cu cea mai îndelungată activitate în comună a fost dr. Constantin Boștină¹⁰⁹.

Personalități. *Bălașa Dumitru* (n. 1 aug. 1911, satul Dealu Mare, com. Gușoeni, jud. Vâlcea – d. 22 dec. 2002, mun. Drăgășani, jud. Vâlcea): preot, istoric slavist și tracolog, scriitor, publicist; secretar de redacție la revista „Oltenia” (1940-1946) și redactor la revista „Mitropolia Olteniei” (1967-1974); a luptat împotriva ocupantului sovietic în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial; opozant al regimului comunist, condamnat la ani mulți de închisoare, pedeapsă executată între anii 1959-1964 la penitenciarele Pitești și Aiud și la colonia de muncă forțată Salcia din Balta Brăilei¹¹⁰; *Bălașa Ion* (n. 26 mai 1888, satul Dealu Mare, com. Gușoeni, jud. Vâlcea – d. ?): preot, poet și prozator, publicist, folclorist (a cules folclor din județele Vâlcea și Romanați); frate cu preotul Dumitru Bălașa și tată al celebrului pictor Sabin Bălașa; autor a numeroase schițe, nuvele și versuri pe care le-a publicat în diferite reviste¹¹¹; *Bârneață Ion* (n. com. Gușoeni, jud. Vâlcea – d. ?): rapsod popular și viorist vestit în zona Drăgășani, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea, căruia etnomuzicologul Constantin Brăiloiu i-a imprimat pe discuri de piatră câteva din vechile și celebrele cântece din creația proprie sau moștenite de la alți lăutari din zonă: „Strânge omul

---

¹⁰⁴ Dumitru Sandu, *op. cit.*, p. 865.

¹⁰⁵ Gherasim Cristea, *op. cit.*, p. 414.

¹⁰⁶ Ligia Elena Rizea, Ioana Ene și colab., *op. cit.*, p. 105.

¹⁰⁷ Gherasim Cristea, *op. cit.*, p. 414.

¹⁰⁸ Cezar Gabriel Avram, Dinică Ciobotea (coord.), *op. cit.*, p. 226.

¹⁰⁹ Informații..., *sursă cit.*

¹¹⁰ Petre Petria, *Vâlcea – Oameni de știință, cultură și artă. Dicționar*, Râmnicu-Vâlcea, Editura Conphys, 1997, pp. 43-45; Eugen Petrescu (coord.), *Centenar Pr. Dumitru Bălașa (1911-2011) – mărturii inedite*, Râmnicu Vâlcea, Editura Petrescu, 2011, pp. 25-34.

¹¹¹ Eugen Petrescu, *Vâlcea – țara lupilor...*, vol. II, *op. cit.*, p. 272.

ca furnica”, „Furnica de e furnică”, „Urcai dealul la Măciuca”¹¹² ș.a.; *Puia Ionel* (n. 4 iunie 1953, satul Gușoianca, com. Gușoeni, jud. Vâlcea – d. 19 martie 2014, mun. Râmnicu-Vâlcea, jud. Vâlcea): violonist, orchestrator și dirijor orchestre de muzică populară¹¹³; *Urșianu Malvina* (n. 19 iunie 1927, în familia boierilor Urșieni, satul Spârteni, com. Gușoeni, jud. Vâlcea – d. 6 august 2015, mun. București): scenarist și regizor de filme. În 1958, i s-a înscenat un proces de demascare și a fost acuzată de sabotaj ideologic și anticomunism; a fost arestată și închisă, iar timp de 8 ani a fost interzisă în cinematografie¹¹⁴. La 6 decembrie 2019 a primit, post-mortem, titlul de Cetățean de Onoare al comunei Gușoeni, județul Vâlcea.

Bibliografie

Lucrări generale, studii și articole:

Avram, Cezar Gabriel, Ciobotea, Dinică (coord.), *Dicționarul istoric al localităților din județul Vâlcea (A-M)*, Craiova, Editura Alma, 2012.

Bărbulescu, Daniel, *Harta Județului Vâlcea*, Râmnicu-Vâlcea, Editura Fortuna, 2011.

Bâzgan, Melentina, *Județul Vâlcea până la mijlocul secolului al XVIII-lea*, în „Studii vâlcene”, I (VIII), 2003, p. 25.

Ceașescu, Anca, *Aspecte geografice ale Municipiului Drăgășani și ale perimetrului înconjurător*, în Georgeta Ghionea (coord.), *Monografia turistică a regiunii Drăgășani*, Verguleasa, Editura KITCOM, 2023, pp. 22-46.

Cioarec, Ileana, Ghionea, Georgeta, *Evaluarea ofertei turistice a comunelor aflate în vecinătatea Municipiului Drăgășani*, în Georgeta Ghionea (coord.), *Monografia turistică a regiunii Drăgășani*, Verguleasa, Editura KITCOM, 2023, pp. 145-197.

Daneș Nicolae, *Județul Vâlcea. Așezările, populația și împărțirile administrativ-teritoriale. Atestări documentare, istoric, evoluție*, Râmnicu-Vâlcea, Editura Conphys, 2013. Direcția Județeană de Statistică Vâlcea (DJSV), 2007.

Dicționarul explicativ al limbii române, București, Editura Academiei RSR, 1984.

Donat Ion, Pătroi Ion, Ciobotea Dinică, *Catagrafia obștească a Țării Românești din 1831*, Craiova, Editura Helios, 1999 (2000).

Dumitrașcu, Gheorghe, *Epopeea independenței României în conștiința vâlcenilor*, Râmnicu Vâlcea, Editura Almarom, 2003.

Dumitrașcu, Gheorghe, *Istoria învățământului din Vâlcea în anii României moderne, 1821-1918*, Râmnicu-Vâlcea, Editura Fântâna lui Manole, 2018.

Dumitru, Sandu, *Eparhia Râmnicului și Argeșului – monografie*, Râmnicu-Vâlcea, 1976.

Epure, Florin, *Locuri ale memoriei. Monumente ale eroilor din Vâlcea*, Râmnicu Vâlcea, Editura Bibliostar, 2019.

Epure, Florin, *Valerian Urșianu, un pionier al dreptului internațional*, în revista „Clipa” – magazinul actualității culturale românești, an. VII, nr. 46, mai-iun. 2015, p. 9.

Gherasim Cristea, *Istoria Eparhiei Râmnicului*, Râmnicu-Vâlcea, Editura Conphys, 2009.

¹¹² *Ibidem*, 273.

¹¹³ *Ibidem*, 298.

¹¹⁴ <https://www.cinemagia.ro/actori/malvina-ursianu-178>

Ghionea, Georgeta (coord.), *Monografia turistică a regiunii Drăgășani*, Verguleasa, Editura KITCOM, 2023.

Informații primite de la Primăria comunei Gușoeni, județul Vâlcea, la 29.01.2021.

Istocescu, Emil, Barbu, Teodor, Șerban, Constantin, *Monografia Municipiului Drăgășani*, Constanța, Editura Ex Ponto, 2004.

Novac, Vasile, *Regimentul 2 Dorobanți-Vâlcea*, Râmnicu-Vâlcea, 2018.

Petre, Petria, *Vâlcea – Oameni de știință, cultură și artă. Dicționar*, Râmnicu-Vâlcea, Editura Conphys, 1997.

Petrescu, Eugen (coord.), *Centenar Pr. Dumitru Bălașa (1911-2011) – mărturii inedite*, Râmnicu Vâlcea, Editura Petrescu, 2011, pp. 25-34.

Petrescu, Eugen, *Vâlcea – țara lupilor getici sau ținutul vâlcilor*, vol. I, Râmnicu-Vâlcea, Editura Conphys, 2007.

Rizea, Ligia Elena, Ene, Ioana și colab., *Monumente istorice din județul Vâlcea. Repertoriu și cronologie*, Râmnicu-Vâlcea, Editura Conphys, 2007.

Soare, Ion, *Considerații etimologice privind toponimia majoră a județului Vâlcea*, în „Studii vâlcene”, vol. VII, 1985,

Strategia de Dezvoltare a Județului Vâlcea în 2018.

Strategia de Dezvoltare Locală (SDL), comuna Gușoeni, județul Vâlcea, pe perioada 2013-2020 (actualizată de Consiliul Local prin Hotărârea nr. 34 din 31 aug. 2017).

Tamaș, Corneliu, Dumitrașcu, Gheorghe, Purece, Sergiu, Bardașu, Petre, *1859 în Județul Vâlcea*, Râmnicu Vâlcea, 1982.

Tamaș, Corneliu, Soare, Ion, Manea-Andreescu Carmen, *Comori arhivistice vâlcene*, vol. II, București, 1985.

Wikipedia, *com. Gușoeni* (Rezultatele finale ale Recensământului din 2011: Tab. 8 - Populația stabilă după etnie; Tab. 13 - Populația stabilă după religie).

Surse web:

<http://www.sparleni.ro/main.html>.

<https://www.cinemagia.ro/actori/malvina-ursianu-178>

„GUSTAREA IDEALĂ”. PENURIE ALIMENTARĂ ȘI IDEOLOGIE ÎN COMUNISMUL SOVIETIC ȘI ROMÂNESC TÂRZIU

Silviu-Gabriel LOHON*

***Abstract:** In its minimalism, the communist cuisine has an ascending position within the preferences of the young generation. They have not an idea of party „meetings” or huge queues for basic food during the communist or soviet times, that’s why, for them, this social behaviour seems to be odd. Through the massive propaganda apparatus, the communist scheme was intensively promoted as a shield against different „attacks” from ideological enemies. Therefore, the communist type of cuisine represents a dense and heavy piece of nostalgia of those times.*

Researching this branch of the history of communism allow us to observe, like through the looking glass, the private life of the citizens and, in the same time, we can establish if the communist public catering represented a logic of a culinary tradition or it was a unique and renderous phenomenon.

***Keywords:** communist gastronomy, public catering, waiter, food, foreign tourism*

În contextul societăților noastre contemporane, din ce în ce mai reflexive, caracterul selectiv al memoriei istorice și capacitatea sa de a „uita” chiar în timp ce își „amintește” au modificat în chip esențial ideea de a scrie istoria. Contestările diverselor fire narrative istorice s-au produs în mai toată geografia europeană, iar trecutul comunist al Europei de Est a generat tensiuni specifice. Păstrând amărăciunea lăsată de perioada comunistă, multe țări din fostul bloc sovietic au luptat, fiecare după puterile și oportunitățile sale, să obțină o cât mai echilibrată balanță democratică pentru popoarele lor. Versiunea dură a economiei de piață în care aceste societăți au plonjat în primii ani postcomuniști le-a determinat să privească retrospectiv trecutul recent și să îl reevalueze în chip istoriografic, iar în cadrul acestui proces, statele foste comuniste nu au făcut altceva decât să sporească gradul de nostalgie față de un ev pe care tocmai ce-l părăsiseră.

Natură moartă cu resturi (alimentare)

Având în vedere faptul că statul comunist era permanent prezent în viața individului, istoricii au început să se preocupe de o nouă direcție istoriografică, aceea a studiului vieții cotidiene, pentru a construi interpretări mai nuanțate ale

---

* Cercetător științific III, Institutul de Cercetări Socio-Umane din Craiova – C. S. Nicolăescu-Plopșor; e-mail: gabilohon@gmail.com

trecutului recent, iar pentru a descifra modul în care a fost posibilă coexistența unui asemenea monolit ideologic cu mizerabilismul vieții de zi cu zi s-a recurs, spre exemplu, la abordări care priveau moda, plăcerile oferite de zona turismului sau chestiuni care țineau de gastronomia planificată.

În acest sens, studiile culturale și istorice au jucat un rol esențial. Cercetările asupra utilizării politice a hranei s-au concentrat pe ideologia care reieșea din cărțile de bucate. Există studii care au arătat cum Stalin a împins în mod irațional investițiile în, bunăoară, producția de vodcă și șampanie pentru a-l convinge pe *homo sovieticus* de succesul material al consolidării Uniunii Sovietice ca stat multinațional. Paradoxal, această mișcare a legitimat idealurile consumiste ale perioadei presovietice, idealuri pe care noul stat bolșevic le eradica intensiv, iar o atare situație a însemnat și o aducere la zi a ideologiei, austerității în combinație cu idealul bunăstării materiale.

Unul dintre aspectele modernizării de tip comunist – construirea relației dintre femeia ideală (bucătăreasa, chelnerița etc.) și consumatorul comunist ordonat – a fost dezvoltarea unui **sistem de alimentație publică**. Cercetările mele în această direcție își propun să scoată la iveală strategiile de extindere a rețelei cantinelor publice, dar și experiențele consumatorilor și reacțiile acestora față de un asemenea nou model de comportament social care, pe cale de consecință, confirmă stratificarea socială a perioadei precum și incapacitatea statului comunist de a combina strategia cu practica.

Studiile asupra consumului au devenit atât de tributare noțiunilor de schimb de piață și alegerilor individuale, încât acest concept al consumatorului socialist ar putea părea ciudat sau chiar contraintuitiv. Consumul alimentelor se oferă drept trambulină analitică pentru explorarea culturii sovietice a consumului. Valorile alimentelor (caloriile și vitaminele sau proprietățile lor vitale) sunt indubitabile, dar planificarea alimentară comunistă, ca operă a unor oficiali obsedați, nu a căutat decât obținerea unui mixaj optim de nutrienți, arome și costuri cât mai scăzute ale coșului zilnic al omului comunist. Dacă ideea de consum socialist poate părea oximoronică, ideea dublului rol al femeii în comunism – la serviciu și acasă – este binecunoscută și acceptată.

Două sunt scenariile care accentuează egalitarismul ipotetic al ultimei perioade a societății comuniste, pentru a nu mai menționa proiecția utopică potrivit căreia Partidul promitea atingerea comunismului deplin până în anul 2000. *Primo*. Datoria fiecărui cetățean comunist era, mai întâi, aceea de a produce, iar consumul servea, întâi și-ntâi, la creșterea producției, iar directivele statului trimiteau deci la etica muncii, nutriție sau consum, pe de o parte, sau la film, literatură ori altă formă de artă pentru a le lăsa oamenilor

impresia de egalitate. *Secundo*. Deficitul economic a atras după sine și a impus penuria alimentară.

Istoricii culinari au produs, în baza căutărilor lor, un profund efect asupra celorlalte compartimente ale cercetării istorice prin stabilirea studiilor asupra alimentației drept un instrument de a înțelege o atare cultură și societate, stabilindu-le astfel un loc bine conturat în contextul general al studiilor academice.

Pentru că s-au făcut atât de puține în direcția studiilor asupra alimentației în comunism, posibilitățile de cercetare a sensurilor și utilizării mâncării sunt aproape nesfârșite. Multe dintre anxietățile acelei epoci își găseau expresia în variile aspecte ce țineau de hrană și de convivialitatea de la mesele luate în familie și, pentru exemplificare, nu voi aminti decât trei dintre ele: eterna problemă a *lipsurilor* (crizele alimentare și *deficitul* de aproape orice); *nevoia* de a avea ce pune pe masă reclama un așa-zis sistem al „relațiilor” tocmai pentru a procura acele bunuri și *creativitatea* prin care cetățeanul comunist reușea să se aprovizioneze pentru ca, apoi, să prepare ceea ce obținuse.

Lipsurile

Dacă luăm în calcul extremele geografice ale Rusiei, alături de practicile agricole conservatoare ale acesteia, subnutriția și foametea au definit istoria acestui spațiu încă de la începuturile sale. În secolul XX, politicile alimentare sovietice au coincis cu dezastre naturale, astfel încât au produs una dintre cele mai teribile campanii de înfometare din toate timpurile (Holodomorul ucrainean). Este foarte important să păstrăm în minte, atunci când vorbim despre comunism, starea de foame permanentă pentru că aceasta a condus la un fatalism al țaranului producător de alimente esențiale. În momentul în care dezordinea politică și proasta guvernare au devenit normă, recolta agricolă eșuată era iminentă.

Lydia Ginzburg, în strălucitul ei studiu despre asediul Leningradului¹, se apleacă insistent asupra semnificației cozilor pentru hrană și modului acestora de a facilita schimbul de idei. Coada a șters diferențele de statut dintre intelectuali, care nu-și puseseră până atunci serios problema alimentației, și țărani, care își puteau astfel etala înțelepciunea populară despre reperarea nutrienților în cele mai neconvenționale surse – „a face o supă dintr-o secure”² – totul bazat pe experiența lor istorică legată de inaniție. Cu toate că autenticitatea disperării care domina cozile din timpul acestui asediu este diferită de aceea din anii târzii sovietici, *economia penuriei* a scos la iveală o diferență de abordare a subiectului între bărbați și femei. Astfel, bărbați care inițial excludeau hrana din

---

¹ Lidiya Ginzburg, *Blockade Diary*, Harvill, Londra, 1995, p. 43.

² *Ibidem*, p. 39.

paleta de subiecte abordate ca temă de discuție ajunseseră acum, nici mai mult nici mai puțin, să le dea sfaturi femeilor în chestiunea celei mai bune metode de a fierbe, bunăoară, meiul³. Femeia era mult mai bine „antrenată” în a suporta lungile ore de stat la coadă pentru că ea, spre deosebire de un bărbat, care se simțea un intrus la coadă, reprezenta însăși colectivitatea. Ginzburg merge mai departe și spune: „Bărbații se identifică foarte greu cu ideea de coadă, devreme ce, pentru ei, timpul este foarte valoros... Femeile însă, dispunând de moștenirea pe care bunicile și mamele lor le-au lăsat-o, nu prețuiau prea mult acest lucru”⁴.

Nevoia

Așadar, coada ajunge să semnifice însăși ideea de nevoie. Cordoanele umane formate în fața magazinelor alimentare ajunseseră să considere niște mărfuri obișnuite, precum portocalele sau bananele, drept produse de lux. Mai mult, mărfurile provenite din import erau cele mai prețuite, dar nu neapărat pentru gustul lor eventual mai bun, ci pentru impactul pe care acestea îl aveau prin ambalajele lor strălucitoare. Spre exemplificare, există o nuvelă intitulată *Orez pufos cu chiftele*, aparținându-i scriitoarei ruso-americe, Lara Vapnyar, în care, pentru tânăra Katia, o „foșnitoare pungă galben-argintie de orez american” devine metafora maturizării corporale: „Oamenii erau schimonosiți și zdrențăroși, dar acele pungi străluceau cuceritor în razele portocalii ale soarelui”⁵. Cu o emoție instantanee, ea asociază acea sclipitoare pungă de orez cu propriul bust pe care și-l imaginează în formare în puloverul moale, de proveniență germană, pe care mătușa ei i-l adusese dintr-o călătorie acolo. De vreme ce Katia poate avea o pungă de orez pufos, ea va avea și un viitor! Cu alte cuvinte, va fi la fel de dorită, precum produsele pe care le poartă și pe care le consumă. Visul ei este însă spulberat de realitatea vieții comuniste. În momentul în care o arogantă vânzătoare decide să închidă magazinul înainte ca toți oamenii de la coadă să apuce să cumpere măcar puțin din acel orez pufos, mulțimea devine violentă, iar Katia sfârșește prin a deveni un soi de berbece cu care oamenii sunt împinși afară din magazin. Ea nu numai că eșuează în aventura ei, dar și toate dorințele și visele i se maculează. Reîntoarsă în apartamentul propriu, ea își scoate puloverul și, într-un gest simbolic, îl aruncă „în coșul de gunoi, lângă un borcan gol de smântână și un curățător de cartofi cu lamă lungă”. Autoarea, prin eroina ei, explică: „... și, de fapt, mă gândesc că nu

---

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Lara Vapnyar, *Puffed Rice and Meatballs* în volumul *Broccoli and Other Tales of Food and Love*, Pantheon Books, New York, 2008, pp. 63-64.

am fost o frumoasă și nici nu voi fi vreodată”⁶. Pierzându-și, așadar, încrederea în viitor, Katya se leapădă de mult doritul obiect străin, lăsându-l să putrezească printre rămășițele chintesențiale ale mesei comuniste: smântâna și cartofii. Abia după ce este prea târziu, ea își regretă visătoarea aventură.

Creativitatea

Orice dificultate generează creativitate. Prin urmare, în ultima parte a comunismului târziu am fost martorii unei surprinzătoare inventivități în a eluda și a submina sistemul politic disfuncțional și, cu toate acestea, în multe cazuri, soluțiile erau deopotrivă practice și simple. Oamenii își depozitau hrana pe marginea exterioară a pervazurilor ferestrelor de la bucătărie sau în micuțele balcoane ale apartamentelor lor. De asemenea, în cazul garsonierelor, spațiul de sub canapea s-a dovedit a fi locul răcoros perfect pentru depozitarea legumelor și fructelor. Chiar dacă aceste activități nu atrăgeau după sine beneficii concrete ele ofereau, totuși, un foarte ridicat grad de satisfacție emoțională. În bucătărie, femeile transformau, printr-un act de o curioasă prestidigitație, ingrediente banale în veritabile „delicii”:

„Aveai câteva felii de parizer, invitai prieteni și făceai șnițel de parizer. Nu găseai prăjituri, erau mai scumpe, erau acre, erau vai mama lor. Și atunci ce făceai? Făceai salamul ăla de cacao, de biscuiți”⁷. (Daniela Neculcea Lupu)

Cu toate acestea a existat, totuși, un spațiu – exclusiv sovietic – în care creativitatea, oricât ar fi fost ea de jucăușă, nu a putut depăși tendința de dezumanizare a cetățeanului sovietic: bucătăria comună. Distrugând efectiv noțiunea fizică și emoțională de „inimă a casei”, bucătăriile comune au adus la suprafață multe dintre stringentele probleme cu care se confrunta societatea comunistă, iar Ilia Kabakov, un artist contemporan rus, a surprins într-o lucrare de-a sa, din 1991, intitulată *În bucătăria comună* (vezi fig. nr. 3), elementele esențiale ale acestui spațiu vital în care marele rol era jucat de femeie. Prin urmare, este mai mult decât evident că destinele domestice ale unei familii componente a unui apartament comun (*kommunalka*)⁸ erau întreținute de o anume formă de matriarhat. Bărbații din aceste case comune erau, de cele mai multe ori, scoși din această schemă și cu greu puteau fi întâlniți în aceste bucătării în care absolut totul era controlat de femei. Relațiile dintre vecini și diversele contacte sociale erau, în fapt, un regulament

⁶ *Ibidem*, p. 68.

⁷ *Adevăruri despre trecut. Pește, gheare, nechezol – despre alimentația în comunism*, https://www.youtube.com/watch?v=FXUjzkSWL68&t=1174s&ab_channel=TVR, minutul 18:16, accesat la 29.05.2024.

⁸ Denumirea originală completă a acestui spațiu era коммунальная квартира care, latinizată, devine *kommunal'naya kvartira*, iar prescurtată, *kommunalka*.

nescris conceput de femei și respectat tot de către ele într-o atmosferă de asistență mutuală construită din bunăvoință, ospitalitate, confidențialitate sau sfaturi⁹.

Puterile supranaturale ale ospătarului în comunism

Puterea de care ajunsese să dispună ospătarul sau, mai departe, șeful de sală în comunism desemnează, cu asupra de măsură, maniera în care preceptele economice minimale și diversele inginerii sociale au malformat și ce mai rămasese din ideea de cultură civică. Ospătarul ajunsese să exceleze în a-ți strica ziua. Îți putea trânti oricând ușa în față sau te putea ține nemâncat cu orele, înțepându-te, în tot acest timp, sarcastic, pe diverse teme. Apoi, tot el îți putea aduce mâncare rămasă de la alți clienți sau una pe care tu nu o comandaseși, iar la final nota de plată îți putea fi masiv încărcată după anume calcule numai de el știute. Într-un cuvânt, el putea multe și, de cele mai multe ori, nesancționat fiind, le și aplica.

În societățile comuniste est-europene puține meserii au fost masiv denaturate precum cea de ospătar. Împuterniciți neoficial, ilicit și inconștient și eludând orice formă de control și de responsabilitate, ospătarii au promovat de la poziția de servitori la cea de stăpâni printr-un amestec de ideologie, eșec sistemic și conducere centralizată.

Încă din primii săi ani de după instalare, regimul comunist român de tip sovietic a insistat cu înrâncenare să creeze o rețea extensivă de restaurante și cantine publice pentru a le oferi milioanele de muncitori din industria de stat o alternativă convenabilă la gătitul acasă, pe de o parte. Pe de alta, această rețea trebuia să se îngrijească și de turiștii străini pe care regimul dorea să-i impresioneze cu orice chip. Memoria colectivă a reținut tot acest demers al statului comunist, dar nu neapărat din motivele pe care le sperau autoritățile, amintirile românilor și străinilor deopotrivă fiind predominant neplăcute. „*Nu am comandat nimic!*” își amintește Owen Hatherley, un turist englez care a vizitat R. S. România la mijlocul anilor '80 ai deceniului trecut.

„Ospătarii erau foarte iritați. Nu-mi venea a crede! Cum de nu au încă ochii negri? Sau nasul spart? Pentru că dacă ai întâlni pe stradă o persoană care s-ar comporta în felul acesta, cu siguranță nu s-ar sta prea mult la discuții”¹⁰.

Cetățenii străini, asemenea celui a cărui experiență am citat-o mai sus, care au vizitat România acelei perioade descriu, la rândul-le, tot felul de atitudini afișate de ospătari, de la „agresiune pasivă” la servicii „groaznice” și la „obraznicie”.

---

⁹ Ilya Kabakov, *What Is a Communal Apartment?*, în *Ten Characters*, ICA with Ronald Feldman Fine Arts, New York, 1989, p. 52.

¹⁰ Owen Hatherley, *Landscapes of Communism*, Penguin Books, 2015, p. 87.

Ei invocau oboseala și tracasarea, încurcau voit comenzile și, mai presus de orice, tendința de a înșela în momentul plății notei, căci, conform unui banc urban al vremii, se adăuga și data pe nota de plată. În comparație cu omologii lor din Vechiul Regat, nici salariile și nici chiar slujbele ospătarilor nu țineau de bunul mers al localului sau al cantinei respective. Mai mult, într-o economie a indigenței, s-a format o categorie de oameni a căror supraviețuire alimentară depindea ombilical de această tagmă a ospătarilor. Regimul cunoștea toate aceste lucruri, iar arhivele¹¹ și presa perioadei documentează suficient diversele eforturi care intenționau a fi făcute pentru ameliorarea situației existente. Pe lângă încercările firave de îmbunătățire a meniurilor s-a recurs și la metode neortodoxe, precum adăugarea apei în băuturile spirtoase sau în vin, recuperarea resturilor de bere rămase pe fundul mai multor sticle sau halbe care puteau reîntregi una nouă¹², micșorarea porțiilor, vânzarea unor produse ieftine drept unele superioare, distribuirea laptelui sub cerul liber, la temperaturi cu mult sub pragul înghețului pe motivul modernizării rețelei de alimentație publică¹³ etc.

„Aveam aici, pe Valea Lungă o prăvălie. Era berea și 4 lei, și 5 lei, și 6 lei, și 7 lei. (...) Dar dacă o puneai într-un bazin mare cu gheață, cădeau etichetele. Dacă îi cădea eticheta nu mai vedeam ce bere am dat. Da' era rece, era brumată, indiferent dacă plătea 7 lei și berea era de fapt de 4. Păi și noi când venea mașina cu bere, la o navetă puneai 5 bani acolo sau cât era că altfel nu venea mașina. Trebuia să ai aranjament cu delegația de la fabrica de bere. Ei descărcau, ei îți aduceau pe factură, totul în regulă. Îi mai cinsteai și pe ei că descărcau o mașină. Și erau doi băieți. Într-o mașină intrau patru, cinci sute de navete. Trebuia să...Îi mai cinsteai și pe ei că n-aveai cum. Că dacă nu-i atenționai (sic!), nu mai veneau pe urmă. Dădeai telefon după comandă. Sunt Popescu, adu-mi și mie o mașină de bere! Gata, șefu', să trăiți! Știa că-i dai un șperț, cum se zicea pe vremea aia. Îi dădeai ceva. N-aveai cum să nu dai”. (Ion Petrescu, fost șef de unitate de alimentație publică)¹⁴.

„Comanda omul un vin, de exemplu. Și se băga la frapieră și se lua eticheta. Și când se scotea de acolo, ospătarul deja avea eticheta preferată și pac! lipea eticheta (pe) care o cerea clientul și i-o dădea. Și de aici plecau scandaluri și balamucuri” (Tudora Sima, picoliță)¹⁵.

¹¹ Un foarte util periplu arhivistic legat de tema alimentației publice în comunismul românesc găsim la Vlad Pașca, *Clienți la masa statului. Alimentația publică în România socialistă (1948-1989)*, în Anuarul IICMER, 11/2022, pp. 76-95.

¹² *Bere revândută din resturi*, Petroșani, 1972, <https://www.facebook.com/watch/?v=842444467910305>, accesat la 30.05.2024.

¹³ *Schimbul 3 și probleme în alimentația publică* la adresa web <https://www.facebook.com/watch/?v=605202264885677>, minutul 1:44, accesat la 30.05.2024.

¹⁴ *Adevăruri despre trecut: Cumpărăm sau facem rost* la adresa web https://www.youtube.com/watch?v=I9dbKkA-q-o&ab_channel=TVR, minutul 15:11, accesat la 31.05.2024.

¹⁵ *Adevăruri despre trecut. Ciorbă rece, bere caldă* la adresa web https://www.youtube.com/watch?v=CX5tXr3MIG8&ab_channel=TVR, minutul 4:44, accesat la 30.05.2024.

„Ospătarul cam știa deja cu cine are de a face. De exemplu, ciorba de perișoare. Trebuia să pui șase perișoare, îi dădeai patru. Sau, dacă vedeai că e mai nepriceput, îi dădeai trei. (Tudora Sima, picoliță)”¹⁶.

Memoria colectivă românească legată de acest fenomen, pe cât de uimitor, pe atât de amar, poate fi arondată unei întrebări care se impune, oarecum, de la sine: *Cum a fost posibil ca faptul de a servi într-un restaurant sau într-o cantină publică să acumuleze atâta putere în comunism?* Ei bine, avem două variante de răspuns. Întâi și-ntâi, trebuia stabilită o foarte bună relație cu un ospătar cheie al restaurantului pe care doreai să-l frecventezi. Apoi, trebuia să eviți cu sfințenie orice împrejurare care l-ar fi putut irita pe acesta pentru că, deși disprețuiți, erau totuși văzuți ca numărându-se printre potențaii zilei. O bună relație cu ei însemna, așadar, să ai *pile*, un termen argotic ce desemnează un sistem de legături, de relații neoficiale pe baza cărora se putea supraviețui în interiorul unui sistem politic ce cultiva penuria.

„Responsabilii de magazin deveneau persoane foarte importante în societate, pentru că dispuneau de tot ce avea nevoie un om în casă să pună pe masă, în primul rând.” (Sorina Loghin, fostă studentă în anii '80)¹⁷

„-Ce vreți să cumpărați de aici?

-Vreau să cumpăr măsline și brânză. Mi-a spus acum zece minute că nu au și acum, au scos măsline.” (cumpărător anonim)¹⁸

„-Aș vrea să fie, dacă se poate, nepreparată carnea de porc și nu numai aici, în toate unitățile Bucureștiului, că noi mai mergem și pe Mihai Bravu, mai mergem și prin alte părți...

-Adică fără să fie amestecată! Simplă, da...?

-Da, așa, fără pâine, fără alte...” (cumpărătoare anonimă)¹⁹.

Majoritatea oamenilor își calcula fiecare leuț din salariu până la următoarea chenzină, iar un moment de relaxare la un restaurant mai bun putea da peste cap bugetul familiei. Mai mult, mersul la un local nu garanta în niciun fel petrecerea unor clipe agreabile. Ba, de multe ori, putea fi chiar un prilej de enervare, cu prețul aferent inclus.

„(Râde) Voiam să luăm masa și ne-a servit niște șnițele. Și, spre surpriza noastră, nu găseam carnea. Tot o căutam. Și ne-am amuzat, eu cu prietena mea. Noi fiind și gospodine, am rugat să vină ospătarul, mă rog, șef sau cineva

---

¹⁶ *Ibidem*, minutul 13:20.

¹⁷ *Idem*, minutul 8:34.

¹⁸ *Adevăruri despre trecut. Pește, gheare, nechezol – despre alimentația în comunism*, https://www.youtube.com/watch?v=FXUjzkSWL68&t=1174s&ab_channel=TVR, minutul 10:14, accesat la 30.05.2024.

¹⁹ *Ibidem*, minutul 10:24.

să ne dea și nouă rețeta să vedem cum se poate face un șnițel așa de economicos” (clientă anonimă)²⁰.

Revenind la întrebarea de mai sus, schema explicativă se desenează astfel. Până la începutul anilor '50 ai secolului al XX-lea, proprietarii de restaurante și de magazine fuseseră înlocuiți de administratori comuniști, numiți de autoritatea centrală și controlați ocazional de unul sau mai mulți inspectori care verificau calitatea produselor livrate. Cum acestea erau, de cele mai multe ori sub standardul calitativ stabilit, acești administratori, cu sprijinul ospătarilor din subordine, le ofereau inspectorilor, sub formă de mită, mese îmbelșugate și stropite abundant cu băuturi de calitate. Acest tip de comportament a fost posibil tocmai prin transformarea radicală a vechii culturi a ospitalității prin filtrul ingineriilor sociale de tip comunist. În primii ani postbelici, regimul a creat o „clasă muncitoare”, baza noii industrii de stat, printr-o rapidă și, adeseori, coercitivă politică de urbanizare și de colectivizare a agriculturii țării, metodă prin care aceste grupuri sociale s-au transmutat social și milioane de oameni, noi în cultura urbană, au devenit participanți activi ai acesteia. Astfel, un nou tip uman, marcat de reticență, grobianism și indiferență, a copleșit marile orașe. Amabilitatea și culanța au fost percepute nu doar drept o pierdere de vreme, o inutilitate, ci un act de umilință, acestea nemaifiind, așadar, condiții pentru obținerea și păstrare unei slujbe în industria ospitalității, devenită și ea o chestiune de alegere personală. Toate acestea s-au perpetuat timp de decenii și nu doar în R. S. România, ci, după model sovietic, în mai toate statele comuniste de dincoace de Cortina de Fier. Au apărut cursuri și specializări în această direcție, noi regulamente și metode de supraveghere au fost aplicate, toate într-un val de entuziasm politic și de responsabilitate, membri ai guvernului și chiar Gheorghe Gheorghiu-Dej însuși, urgentând aplicarea acestor decizii.

„«Dacă ăștia vin la noi (oaspeții străini, n. n.), ce facem pentru ei, Petrule (Groza, n.n.)? Cum îi tratăm? Puneți mâna și pregătiți cadre!»». Școala profesională de ucenici bucătari a început în 1955 toamna și s-a terminat în 1958. Pe vremea mea și practica se făcea la 3 zile din săptămână. Practică! Numai practică! Și 3 zile școală teoretică. Noi, de la școală, nu eram repartizați în practică decât la restaurantele cele mai însemnate, Athenee Palace sau Ambasadorul, Grand Hotelul Capșa, Aro Palace din Brașov” (Gheorghe Vătafu, maestru al artei culinare)²¹.

---

²⁰ *Adevăruri despre trecut. Ciorbă rece, bere caldă* la adresa web https://www.youtube.com/watch?v=CX5tXr3MIG8&ab_channel=TVR, minutul 2:33, accesat la 30.05.2024.

²¹ *Adevăruri despre trecut. Master chefii în Epoca de Aur* la adresa web https://www.youtube.com/watch?v=-mvw6R35_uE&ab_channel=TVR, minutele 0:45, 5:55 și 7:38, accesat la 31.05.2024.

Dar pledoaria ideologică și amendarea declarativă nu erau suficiente pentru a corija eșecurile de ordin sistemic pe care le invocau liderii comuniști, ci, adesea, nu făceau altceva decât să le adâncească. Un exemplu era bacșișul. Oficial, acesta era declarat ilegal, dar, odată cu ascensiunea turismului internațional în țară, s-a ajuns la ideea că încurajarea perceperii unui bacșiș i-ar putea determina pe ospătari să aibă un comportament amabil față de clienții lor. Cu toate acestea, statul a eșuat în a oficializa ciubucul. El a rămas ilegal, dar atunci când era practicat și descoperit, nu era, totuși, pedepsit.

În contextul economiei comuniste, această jumătate de soluție a avut un rezultat pe măsură. I-a avantajat pe ospătari, care au început brusc să le ofere servicii de calitate exclusiv mușteriiilor care ofereau bacșișuri grase, aceștia fiind cu precădere turiști occidentali care nu se sinchiseau de interdicția *de facto* a acestui tip de comportament și care, după standardele românești de atunci, erau foarte generoși. Personalul restaurantelor care găzduiau turiști vestici își amintește că nu îl deranja să nu își ia salariile cu lunile, atât de impresionantă era discrepanța dintre acestea și câștigurile din bacșișuri. În același timp, clienții care nu recurgeau la această formă de plată neoficială continuau să fie jigniți și umiliți sub toate formele posibile ce țineau de ospitalitate, iar ospătarii care nu ajungeau să îi servească pe străini își vărsau frustrările, prin metode de-a dreptul scandaloase, la mesele clienților obișnuiți și modești.

Un alt resort, foarte important, al deja proverbialei aroganțe a ospătarului în comunism era frecvența lor implicare în operațiunile Securității statului. Aceasta demonstra vigilență și supravegherea îndeaproape. Turiștii străini erau monitorizați, direct sau indirect, să nu cumva să răstoarne regimul comunist și viitorul luminos al omenirii. Ospătarii erau abordați deseori de către serviciile secrete pentru a se angaja în oferirea unor servicii de spionaj în restaurantele sau hotelurile în care lucrau, fapt care le-a oferit posibilitatea de a se sustrage eventualelor controale și pedepse sau chiar să nu mai răspundă în fața șefilor lor direcți, șefi de sală sau directori de hotel. În schimb, sancționați erau numai aceia care, se spunea, perpetuau „proastele obiceiuri burgheze”²², vechii ospătari de clasă care supraviețuiseră prăbușirii „vechiului regim”. Adică tocmai aceia care își luau slujba în serios și care își tratau clienții cu atenție, cu promptitudine și cu sollicitudine.

„Întotdeauna exista(u) securiști. Era(u) securiști (pe) care nici noi care eram acolo nu-i cunoșteam. Singurii care cunoștea(u) era(u) șeful de sală și, de multe ori se întâmpla să știe, și ospătarul pentru că îl anunța șeful de sală. Fii

---

²² Vlad Pașca, *op. cit.*, p. 80.

atent că sunteți vizați! Adică nu aveai voie să vorbești ceva, să te porți urât pentru că era securiști printre noi” (Tudora Sima, picoliță)²³.

„Mă împrieteneam cu pensionarele aflate în funcțiune și care depăneau amintiri de pe vremea când lucrau la Intercontinental sau la Athenee Palace. Lucrurile erau foarte bine puse la punct. Ele chiar lucrau cu Securitatea și erau chiar stilate, adică știau limbi străine că altfel n-ai cum să afli secrete fără să știi ce vorbesc ăia între ei” (Dinu Adam, poet)²⁴.

Toate aceste componente ale portretului-robot al profesiei de ospătar în comunism au condus la un climat general de dispreț față de acesta, iar aroganța care expira prin toți porii acestei superputeri a reprezentat, din păcate, norma.

În loc de concluzie

După tot acest expozeu se ridică o întrebare: *cum au reușit cele două realități distincte ale socialismului târziu, economică și socială, să contureze un anume consumism **communist-style***? Realitatea indigenței domină, de la un capăt la celălalt, această poveste a consumului în vremuri totalitare, lucru care dă seama asupra sacrificiului, devenit adesea chiar un fel de virtute, în a-l face, totuși, să funcționeze. Mai mult, într-o societate clar divizată la capitolul gen, femeile, prin capacitatea lor inventivă uluitoare, au devenit experți în această ecuație. Pentru a-și îndeplini intențiile culinare, de multe ori vitale, ele și-au angrenat întregul capital social de care dispuneau, iar *pilele*, colegii, prietenii sau familiile extinse au devenit esențiale în perpetuarea supraviețuirii în comunism.

„Categorica care «a rezistat» cel mai bine în România sunt gospodinele. În România, dacă a existat un samizdat, a fost samizdatul mâncării. S-a creat un underground extraordinar al procurării de mâncare, ce a creat confuzii enorme în mintea străinilor care veneau aici. Erau invitați acasă, îndopați până la leșin, în timp ce auzeau ce groaznică e situațiunea. A fost o formă de rezistență”²⁵.

Așadar, într-un număr copleșitor de mare, adevărații „lideri” ai acestui întreg proces au fost gospodinele care, astfel, au ajuns să desemneze, fără să vrea, varianta comunistă a clasei de mijloc. Și, dacă ne-am întoarce la economia bazată pe principiile marxiste, am constata că, în fapt, adevărata plusvaloare a reprezentat-o tocmai această „rezistență”. Paradoxal, acest rol feminin în organizarea meselor cotidiene – aprovizionare, preparare,

²³Adevăruri despre trecut. Ciorbă rece, bere caldă la adresa web https://www.youtube.com/watch?v=CX5tXr3MIG8&ab_channel=TVR, minutul 19:42, accesat la 02.06.2024.

²⁴*Ibidem.*, minutul 20:16.

²⁵Andrei Pleșu, *În România, dacă a existat un samizdat, a fost samizdatul mâncării* la https://life.hotnews.ro/stiri-prin_oras-805138-andrei-ple-su-romania-daca-existat-samizdat-fost-samizdatul-mancarii.htm, accesat la 02.06.2024.

găzduire – și-a câștigat respectul numai în interiorul sferelor domestice, nu și în cadrul general al societății comunist.

Bibliografie

Lucrări generale, studii și articole:

Ginzburg, Lidia, *Blockade Diary*, Harvill, Londra, 1995.

Hatherley, Owen, *Landscapes of Communism*, Penguin Books, 2015.

Kabakov, Ilya, *What Is a Communal Apartment?* în *Ten Characters*, ICA with Ronald Feldman Fine Arts, New York, 1989.

Pașca, Vlad, *Clienți la masa statului. Alimentația publică în România socialistă (1948-1989)* în Anuarul IICCMER, 11/2022.

Pleşu, Andrei, *În România, dacă a existat un samizdat, a fost samizdatul mâncării la* https://life.hotnews.ro/stiri-prin_oras-8051138-andrei-ple-su-romania-daca-existat-samizdat-fost-samizdatul-mancarii.htm

Vapnyar, Lara, *Puffed Rice and Meatballs* în volumul *Broccoli and Other Tales of Food and Love*, Pantheon Books, New York, 2008.

Surse web:

Adevăruri despre trecut. Ciorbă rece, bere caldă la adresa web https://www.youtube.com/watch?v=CX5tXr3MlG8&ab_channel=TVR

Adevăruri despre trecut: Cumpărăm sau facem rost la adresa web https://www.youtube.com/watch?v=I9dbKkA-q-o&ab_channel=TVR

Adevăruri despre trecut. Master chefii în Epoca de Aur la adresa web https://www.youtube.com/watch?v=mvw6R35_uE&ab_channel=TVR

Adevăruri despre trecut. Pește, gheare, nechezol. Despre alimentația în comunism, https://www.youtube.com/watch?v=FXUjzkSWL68&t=1174s&ab_channel=TVR

Bere revândută din resturi, Petroșani, 1972, <https://www.facebook.com/watch/?v=842444467910305>

Schimbul 3 și probleme în alimentația publică la adresa web <https://www.facebook.com/watch/v=605202264885677>

Fig. 1. Cantină

Sursa: <https://adevarul.ro/stiri-locale/targu-jiu/penuria-alimentara-din-regimul-comunist-la1871543.html>)

Fig. 2. Piață din Cluj-Napoca, mijlocul anilor '80

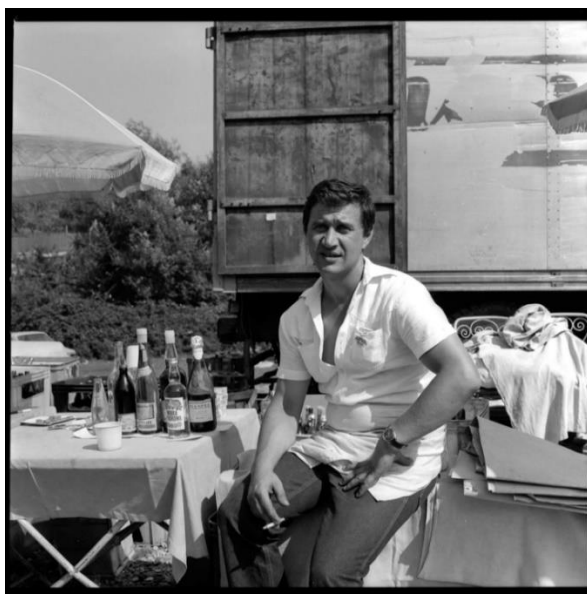
Sursa: <https://www.stiridecluj.ro/amintiri-din-cluj/cum-era-viata-la-cluj-in-anii-80-foto>)

Fig. 3. Ilia Kabakov, *În bucătăria comună*

Sursa: <http://www.kabakov.net/installations/2019/9/14/in-the-communal-kitchen>)

Fig. 4. Ospătar odihnindu-se

Sursa: https://www.vice.com/ro/article/yw8jm5/viata-romania-anii-70-80-fotografii_Colecția_Mihai_Oroveanu)

**PERSPECTIVE JURIDICE
ȘI REALITĂȚI (INTER)NAȚIONALE**

CONTRIBUȚIA JURIDICO-CANONICĂ A SFÂNTULUI MITROPOLIT ANDREI ȘAGUNA ÎN VIAȚA BISERICII DIN TRANSILVANIA ȘI LA SISTEMATIZAREA DREPTULUI BISERICESC. 150 DE ANI DE LA TRECEREA SA ÎN VEȘNICIE

Iulian Mihai L. CONSTANTINESCU*

***Abstract:** We proposed to make a juridical-canonical evaluation of the contribution of Saint Metropolitan Andrei Șaguna, considering not only the historical and ecclesiastical events of his time, but also the importance of his canonical work, which remains current and relevant in the life of our Church. The 19th century marked, indeed, an important moment in the systematization of the canonical law of the Orthodox Church, the science of Orthodox canonical law was taking shape, at the same time feeling the ever more acute need to systematize the entire matter of canonical law, to be scientifically processed and presented in such a way as to know the starting point from a fundamental principle and the direction towards a well-defined goal. It is precisely this systematic exposition of Canon Law that forms his science. In this difficult, debut work, important personalities of the 19th century, in the field of ecclesiastical law, were noted, including Saint Metropolitan Andrei Șaguna. In addition to the valuable canonical work of Metropolitan Șaguna, his great achievement was the restoration of the old Metropolis of the Orthodox Romanians from Transylvania, by invoking historical and ethnic principles (can. 34 apostolic), reorganizing it on the basis of the Organic Statute, on the basis of which they found the principles of autonomy, synodal and constitutional church or organic, that is, based on the tradition of the primary Church.*

***Keywords:** Canon Law, Canonical Principles, Metropolis, Organic Statute, Canonical Contributions.*

1. Preliminarii

În anul 2023 se împlinesc 150 de ani de la trecerea în veșnicie a Mitropolitului Andrei Șaguna, canonizat și, deci, trecut în rândul sfinților, în Biserica Ortodoxă Română, în anul 2011. Sfântul Mitropolit Andrei Șaguna, personalitate proeminentă a secolului al XIX-lea, s-a remarcat prin contribuțiile sale culturale, educaționale, sociale, filantropice și de ordin administrativ-organizatoric bisericesc în viața Bisericii Ortodoxe a românilor din Transilvania, dar și prin lucrările sale cu conținut canonic și juridic, aducându-și aportul, prin acestea din urmă, la geneza științei Dreptului

---

* Pr. Conferențiar Univ. Dr. la Universitatea din Craiova (Facultatea de Teologie Ortodoxă); e-mail: droitcanon@yahoo.fr

bisericesc ortodox¹. Despre Mitropolitul-canonist Andrei Șaguna, raportat la alți canoniști din acea perioadă, s-a scris foarte mult². Acest fapt este justificabil, având în vedere faptul că Șaguna a fost cea mai reprezentativă personalitate a românilor ardeleni din secolul al XIX-lea, fiind, după cum afirma un istoric bisericesc, „ierarhul cu cele mai multe realizări pe plan național-politic, organizatoric-bisericesc, cultural și social din toată istoria Bisericii noastre. Ar putea fi comparat doar cu românul Petru Movilă, mitropolitul Kievului, care cu două secole înainte de el ridicase Biserica Ortodoxă din Ucraina și Bielorusia din starea de umilință în care se găsea, sub stăpânire polono-catolică, la o strălucire la care contemporanii lui nici nu s-ar fi gândit. De altfel, există multe similitudini între ei”³. Între numeroasele elogii aduse mitropolitului Șaguna, menționăm o poziție avizată a celui mai mare dogmatist ortodox al secolului al XX-lea, Părintele Prof. Dumitru Stăniloae care, într-un articol publicat, după un manuscris, în *Revista Teologică* de la Sibiu (75, 1993), numit *La începutul Ortodoxiei contemporane din Transilvania a fost Șaguna*, făcea următoarea afirmație:

„Mitropolitul Andrei Șaguna a adus în conducerea Bisericii Ortodoxe din Transilvania o energie neobosită și o bogăție excepțională de însușiri și preocupări, care l-au făcut în stare să redea acestei Biserici posibilitatea să satisfacă multiplele trebuințe ce se impuneau poporului român în vremea mai nouă și în situația unei existențe periclitată, datorită amenințării lui de către stăpânirea maghiară și de uniaticism”⁴.

Însă, pentru a dezvolta câteva dintre contribuțiile importante ale Mitropolitului Andrei Șaguna, pentru a putea vorbi corect despre geneza în Biserica Ortodoxă a științei Dreptului ei canonic, precum și pentru a înțelege promovarea unor principii canonice și a întemeierii canonice a diferitelor realități noi apărute în viața Bisericilor Ortodoxe locale (ex. Mitropolia înființată de mitropolitul Andrei Șaguna), trebuie să fie bine cunoscut contextul politico-bisericesc în această perioadă, relația Stat-Culte în Apus și în Imperiul austriac în care Dreptul canonic ortodox a apărut la nivel de știință, dar și modul organizării interne a Bisericilor Răsăritene în epoca reformelor constituționale. Cu siguranță

¹ A se vedea detaliat: Iulian Mihai L. Constantinescu, *Dreptul canonic ortodox ca știință. Geneză și perspective*, Ed. a II-a, Craiova, Editura Universitaria, 2020, pp. 98-132.

² Pentru a cunoaște în profunzime personalitatea marcantă și opera literară a Mitropolitului Șaguna, recomandăm celor interesați studiul Părintelui Acad. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *Mitropolitul Andrei Șaguna în istoriografie*, în vol. *Mitropolitul Andrei Șaguna, creator de epocă în istoria Bisericii Ortodoxe din Transilvania*, Sibiu, Editura Andreiană, 2008, pp. 41-54.

³ *Ibidem*, p. 41.

⁴ Dumitru Stăniloae, *La începutul Ortodoxiei contemporane din Transilvania a fost Șaguna*, în vol. *Mitropolitul Andrei Șaguna, creator de epocă în istoria Bisericii Ortodoxe din Transilvania*, Sibiu, Editura Andreiană, 2008, p. 55.

se va ajunge la erori dacă se neglijează acest context intern și internațional, de fapt pentru Dreptul canonic fiind de reală importanță dimensiunea istorică pentru interpretarea canoanelor și a întregii doctrine canonice a Bisericii, chiar Profesorul nostru Vlassios Phidas precizând în lucrarea sa, *Droit canon. Une perspective orthodoxe*: „Trebuie procedat la o evaluare a canoanelor, specific, prin raportare la alte surse ale istoriei Bisericii și ținând cont de unele supoziții eclesiologice fundamentale, fără de care ar fi imposibil de interpretat corect canoanele”⁵. Așadar, „pentru a înțelege sau interpreta corect canoanele, trebuie făcut *a priori* o distincție netă între învelișul istoric și spiritul tradiției canonice pe care aceasta îl conține într-o oarecare măsură”⁶, prin comparație, aceasta fiind valabil și pentru pozițiile canonice ale canoniștilor care au sistematizat Dreptul canonic al Bisericii Ortodoxe în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Fără a dezvolta aici, atunci când facem referire la raportul Stat-Culte în Occident nu putem să nu pornim de la Bula papală *Dictatus papae* a papei Grigorie al VII-lea (1073-1085), prin care se decreta că șeful Bisericii Romane a Apusului îi poate depune pe regi și împărați, considerându-se că singura putere legitimă în această lume este numai de la Dumnezeu. Mai târziu, atât papa Inocențiu al III-lea, cât și papa Bonifaciu al VIII-lea au continuat această „politică” religioasă, susținând că numai papa este judecătorul suprem pe pământ ca „vicar al Fiului lui Dumnezeu”, puterea seculară trebuind să fie încredințată regilor de către papă⁷. Pornind de la reforma religioasă a lui Luther, care a vizat și eclesiologia, s-a schimbat și raportul puterii seculare cu noile structuri născute din reformă, Biserica supunându-se Statului, iar întreaga putere se va concentra în mâinile domnitorului pe baza principiului „cuius regio, eius religio”⁸.

Peste secole, regăsim în Imperiul austriac, în timpul lui Iosif al II-lea, o întreagă acțiune de limitare a puterii Bisericii Romano-Catolice, deși păstrându-și caracterul dominant, această acțiune numindu-se iosefism. Începutul secolului al XIX-lea aduce în Apus și în Imperiul austriac o situație deosebită de trecut, impunându-se în raporturile Stat-Culte principiul autonomiei celor două puteri, vorbind astfel de sistemul prin care raporturile celor două puteri suverane se reglementează prin Concordate⁹. A doua jumătate a secolului, decisivă pentru construcția unei sistematizări orientale a Dreptului canonic ortodox, aduce modificări privind aceste raporturi Stat-

---

⁵ Vlassios Phidas, *Droit canon. Une perspective orthodoxe*, Chambésy/Genève, 1998, p. 85.

⁶ *Ibidem*, p. 87.

⁷ N. Gr. Popescu-Prahova, *Raporturile dintre stat și Biserică*, Chișinău, Tipografia Uniunii clericilor ortodocși din Basarabia, 1936, p. 107.

⁸ Lazăr Iacob, *Regimul cultelor în România întregită*, Craiova, Editura Ramuri, 1931, p. 8.

⁹ Ionuț-Gabriel Corduneanu, *Biserica și Statul. Două studii*, București, Editura Evloghia, 2006, p. 43.

Culte. Impunându-se *teoria superiorității Statului față de Biserică* sau sistemul autonomiei Bisericii a apărut posibilitatea și necesitatea reformelor bisericești ortodoxe în Imperiul austriac, acesta fiind și sistemul de drept în care s-a impus Statutul lui Șaguna. În timpul Mitropolitului Andrei Șaguna, Transilvania era parte integrantă din Imperiul Habsburgic, prezentând unele particularități precum pluralismul confesional, etnic și lingvistic, care vor duce la o manifestare aparte a Iluminismului în această parte a Europei. Însă, românii din Transilvania nu beneficiau de același regim, existând inechități vizibile, constatate chiar și de Iosif al II-lea. El observă că românii, deși sunt cei mai vechi locuitori ai ținutului, sunt „chinuiți și încărcăți de nedreptăți, la dispoziția nobilimii zi de zi și poate în fiecare ceas”¹⁰.

Edictul de toleranță din anul 1781 a dus la asigurarea unui cadru firesc de libertate religioasă, prin garantarea liberului exercițiu pentru religiile necatolice, realizându-se chiar reformele juridice, administrative și educaționale care au contribuit esențial la crearea unui cadru propice manifestării națiunilor neprivilegiate.

Din perspectivă confesională, Transilvania a devenit un teren deschis pentru confruntarea celor trei mari confesiuni creștine: Catolicism, Calvinism și Ortodoxie. Într-un asemenea context s-a remarcat intensificarea prozelitismului catolic printre clericii și credincioșii ortodocși, fiind atrași de privilegiu și de protecția instituțiilor, fie laice, fie bisericești. Unii dintre ei chiar au consimțit la unirea cu Roma. În general, unirea cu Roma a dus la afirmarea politică și culturală a românilor din Transilvania. Tensiunile interconfesionale, care se păstrau în granițele imperiale, au făcut ca prin Edictul din anul 1759 să fie restaurată confesiunea ortodoxă prin stabilirea unei mitropolii sârbe la Karlowitz, clerul și credincioșii români fiind puși sub autoritatea Bisericii sârbe.

Secolul al XIX-lea avea să marcheze un punct de cotitură în viața civilă a statelor europene. Prin vaste mișcări de emancipare în Sud-Estul Europei, ortodocșii dobândesc acum, rând pe rând, autocefalia față de Patriarhia de Constantinopol, în a cărei jurisdicție fuseseră, ducând la crearea de Biserici autocefale organizate pe temelia principiilor canonice, păstrând unitatea dogmatică, liturgică și canonică, atât cu Constantinopolul, cât și cu toate celelalte Biserici surori în sânul Ortodoxiei ecumenice. Această epocă, în care Bisericile locale organizate ierarhic-sinodal legiferează la nivel local pe temelia normelor canonice generale, nu a înregistrat un progres din punct de vedere juridic, putând fi numită cu adevărat epoca Bisericilor naționale în care se naște și de dezvoltă Dreptul bisericesc particular.

---

¹⁰ Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, București, Editura Enciclopedică, 1998, p. 297.

Astfel, secolul al XIX-lea a marcat, într-adevăr, un moment important în sistematizarea Dreptului canonic al Bisericii Ortodoxe, conturându-se știința Dreptului canonic ortodox, simțindu-se totodată nevoia tot mai acută să se sistematizeze întreaga materie a Dreptului canonic, să fie prelucrată științific și expusă în așa fel încât să se cunoască pornirea dintr-un principiu fundamental și direcția spre un scop bine precizat. Tocmai această expunere sistematică a Dreptului canonic formează știința lui. În această lucrare dificilă, de debut, s-au remarcat personalități importante ale secolului al XIX-lea, în domeniul Dreptului canonic, Sfântul Mitropolit Andrei Șaguna, episcopul sârb Nicodim Milaș, profesorul Joseph Zhishman, profesorul grec Mihalis Potlis, dar și alți canoniști. Cu privire la Mitropolitul-canonist Andrei Șaguna, pe lângă opera sa literară (între care și lucrările de Drept canonic), s-au impus cu precădere studiile de istorie bisericească, existând, astăzi¹¹, prea puține lucrări de Drept canonic care să evalueze opera sa canonică și organizarea juridico-canonică a Bisericii românilor ortodocși din Transilvania și Ungaria pe baza *Statutului Organic*.

Astfel, începând cu secolul al XIX-lea putem vorbi despre ampla lucrare de sistematizare științifică a Dreptului canonic, chiar academic-didactică, avându-se în vedere întreaga operă legislativă bisericească și comentariile la aceasta. Intensificarea eforturilor de sistematizare a Dreptului Bisericii Ortodoxe a dus la dobândirea statutului aparte în cadrul științelor teologice, după cum era și în Apus.

De acum, în fiecare Biserică Ortodoxă locală, se dezvoltă cercetarea Dreptului canonic, pe temelia izvoarelor, a întregii legislații și doctrine canonice, apărând colecții canonice comentate și primele manuale pentru

---

¹¹ Dată fiind importanța perioadei secolului al XIX-lea pentru sistematizarea Dreptului canonic ortodox, putem aminti un proiect important de cercetare științifică la Viena: *Canoniști ortodocși și politicieni în Imperiul Austriac* (Institut für Recht und Cultul Abteilung für Staatskirchenrecht). Apreciem faptul că la Universitatea din Viena s-a desfășurat un proiect de cercetare științifică (P16017), din 2002, având drept coordonator pe profesorul de Drept, Richard Potz, în cadrul *Institut für Recht und Cultul Abteilung für Staatskirchenrecht*¹¹, în care sunt implicați și alți juriști și canoniști, precum: Eva Synek, Thomas Mark Németh sau profesorul grec, Spyros Troïanos. S-a urmărit reevaluarea și revalorizarea operei canonice a celor mai importanți canoniști ortodocși din secolul al XIX-lea, menționând aici patru canoniști, cu contribuții esențiale la geneza și dezvoltarea științei Dreptului canonic în Biserica Ortodoxă: Mitropolitul Andrei Șaguna, Episcopul Nicodim Milaș, dar și politicienii juriști și canoniști, Profesorul Joseph Zhishman și Mihalis Potlis. Între aceștia există unele legături firești, mai ales că au activat în granițele Imperiului austriac, unde s-a născut în Ortodoxie, mult mai târziu comparativ cu Biserica Romano-Catolică, știința Dreptului canonic ortodox. A se vedea Richard Potz, Eva Synek, unter Mitarbeit von Spyros Troïanos, *Orthodoxes Kirchenrecht, Eine Einführung*, Kirche und Recht 25, Herausgegeben von Herbert Kalb, Richard Potz und Brigitte Schinkele, Verlag: Plöchl Druck-GmbH, Freistadt, 2007.

învățământul seminarial și teologic universitar¹². O astfel de sistematizare a științei Dreptului canonic ortodox, la care a contribuit și Mitropolitul Andrei Șaguna, era dificil de realizat și pentru că trebuia să se urmărească o acomodare a cerințelor științei, în general cu scopul științei Dreptului Bisericii, în special. Inițial fiecare își organiza materialul după propriile considerații, în lipsa unei metodologii unanim acceptate: „În general se obișnuise a se studia această disciplină teologică într-un mod practic, adică se expuneau regulile după care să se conducă membrii Bisericii în activitatea lor, așa după cum se reglementează prin măsurile luate de sinoade. În felul acesta Dreptul bisericesc apare steril și nesusceptibil de progres”¹³. În acest context, fiecare canonist promova o anumită metodă, unii accentuând metoda istorico-genetică împotriva tendinței de divizare a dreptului în numeroase sisteme de tratare.

2. Contribuții ale Mitropolitului Andrei Șaguna la dezvoltarea vieții bisericești în Transilvania

Anul 1846 a marcat o nouă epocă în viața arhimandritului Andrei Șaguna, dar și în viața românilor din Transilvania, întrucât, după moartea episcopului Vasile Moga (1845) de la Sibiu, tânărul Andrei Șaguna a funcționat ca vicar general al episcopiei vacante, fiind recunoscut ca episcop de către Curtea de la Viena în anul 1848, în urma alegerilor din 2 decembrie 1847, desfășurate la Turda. Fără a i se impune condiții umilitoare, precum episcopului Vasile Moga, în anul 1810, Andrei Șaguna a fost sfințit episcop al românilor ortodocși din Transilvania și Ungaria, în aprilie, de către mitropolitul Iosif Raiacici, în catedrala Mitropoliei din Carloviț, cu acest prilej episcopul Andrei rostind un discurs care trasează direcțiile activității sale, mai precis conturează un adevărat program reformativ al Bisericii

---

¹² *Dreptul canonic ortodox*, ca știință, are drept scop expunerea originii și dezvoltării dreptului canonic, prin menționarea fundamentului său și stabilirea criteriului, cu ajutorul logicii juridice și a legii istorice. Astfel, Dreptul canonic pentru a se număra printre științele teologice și juridice trebuia să facă o delimitare precisă a instituțiilor juridice de cele nejuridice din Biserică. Dificultatea survenită a fost că nu toți canoniștii din acea perioadă erau de acord cu promovarea diferitelor sisteme, întrucât principiile de drept ale Bisericii sunt aplicabile în general, independent de voința persoanelor, întrucât aici vorbim de un drept public în Biserică. Mai mult, dificultățile sistematizării științei Dreptului canonic s-au născut și din lipsa unei metode de studiu și de cercetare științifică unanim acceptată de canoniști. Toate acestea au dus în mod inevitabil la folosirea de către canoniștii ortodocși, care au elaborat tratate și manuale de Drept canonic, a metodelor și a bibliografiei occidentale, romano-catolică și protestantă. Metodele de elaborare sistematică a materiei Dreptului canonic, deci folosirea unei metodologii, erau esențiale pentru a se putea vorbi de cercetare științifică, respectiv de o știință bine determinată în cadrul unui sistem mai larg de științe.

¹³ D. G. Boroianu, *Dreptul bisericesc*, vol. II, Iași, 1899, p. 16.

Ortodoxe pe baza Sfintei Scripturi și a dreptului canonic¹⁴: „Se cere de la mine ca, prin ocârmuirea mea, să se pună în lucrare *reînvierea diecezei noastre transilvane, și reînvierea aceasta să corespundă trebuinței Bisericii, mântuirii poporului și spiritului timpului*”¹⁵, propunându-și trei obiective principale și anume: mult dorita emancipare a Bisericii românilor din Transilvania de sub jurisdicția Bisericii sârbe, autonomia ei; restaurarea vechii mitropolii a românilor din Transilvania; contribuția la ridicarea nivelului intelectual și economic al clerului și credincioșilor¹⁶. Punerea în practică a acestor deziderate și atingerea scopului final l-au făcut pe Mitropolitul Andrei Șaguna, pe lângă unul dintre marii părinți ai științei Dreptului canonic ortodox, cel mai mare conducător, organizator și reformator bisericesc al secolului al XIX-lea, în sânul Bisericii Ortodoxe de Răsărit.

Într-o vreme tulbure din punct de vedere politic, când trebuia să existe o rezistență împotriva spiritului necreștinesc al timpului la care contribuiseră din plin și legile austriece din mai 1868, mântuirea poporului ortodox transilvănean în Biserică era însoțită în gândirea mitropolitului Șaguna de emanciparea națională, înțelegându-se aici prin *spiritul timpului* o conlucrare activă, în spațiul bisericesc, a tuturor membrilor Bisericii, deci și a laicilor la conducerea și administrarea Bisericii (întărirea principiului canonic constituțional bisericesc pentru organizarea și funcționarea Bisericii). Ocârmuirea lui Șaguna și organizarea bisericească din acest ținut greu încercat, în acest context, nu se puteau întemeia decât pe „Cartea Cărmă” a Ortodoxiei (gr. *Pédalion*), adică pe colecția de canoane și de legi bisericești deosebit de importantă pentru perioada post-bizantină¹⁷, întocmită de călugării Nicodim Aghioritul și Agapie (sec. XVIII) și care a fost tradusă în limba poporului de învățatul mitropolit al Moldovei, Veniamin Costachi și publicată la Neamț în anul 1844, dar și pe valoroasele comentarii ale canoniștilor clasici ai secolului al XII-lea, Teodor Balsamon, Ioan Zonaras și Alexie Aristinos, publicate în Sintagma ateniană, în 6 volume, în perioada 1852-1859, la Atena, de renumiții profesori și juriști greci, G. A. Rallis și M. Potlis.

Pentru a se înțelege situația Bisericii Ortodoxe a românilor din Transilvania și din Imperiul Austriac în general, pentru a se înțelege acțiunea Mitropolitului Andrei Șaguna și principiile promovate, este relevant a se vedea *Petiția românilor adunați la Blaj în 3-15 mai 1848*, adunare la care a participat și

---

¹⁴ Johann Schneider, *Ecleziologia organică a mitropolitului Andrei Șaguna și fundamentele ei biblice, canonice și moderne*, Sibiu, Deisis, 2008, pp. 8-9.

¹⁵ N. Popea, *Archiepiscopul și metropolitul Andreiu baron de Șaguna*, Sibiu, 1879, pp. 37-38.

¹⁶ Alexandru Constantinescu, *Dreptul canonic în opera lui Andrei Șaguna*, în „Biserica Ortodoxă Română”, 7-8 (1973), p. 872; Vezi și Idem, *Andrei Șaguna, canonist*, în „Mitropolia Banatului”, 7-9 (1973), pp. 435-441.

¹⁷ Vlassios Phidas, *Droit canon. Une perspective orthodoxe*, p. 37.

episcopul Andrei Șaguna și alți clerici¹⁸, prin care se cereau: egalitatea în drepturi a românilor cu celelalte națiuni; înființarea de școli românești în toate localitățile; folosirea limbii române în administrație; Biserica românilor să fie neatârnată de ierarhii străine¹⁹ și egală în drepturi cu celelalte Biserici din Transilvania; reînființarea Mitropoliei Ortodoxe a Transilvaniei²⁰ și să fie aleși episcopi români pentru eparhiile ortodoxe din Transilvania. Aceste revendicări erau firești în contextul în care românii ortodocși nu beneficiau de libertățile celorlalți de alte confesiuni și naționalități, în lupta lor pentru emancipare accentuând principiul libertății tuturor religiilor, acesta fiind un principiu fundamental la alcătuirea statului român²¹.

Pe lângă valoroasa operă canonică a Mitropolitului Șaguna, o mare realizare a sa a fost restaurarea vechii Mitropolii a românilor ortodocși din Transilvania, prin invocarea principiilor istoric și etnic (can. 34 apostolic). Astfel, această veche Mitropolie a fost reorganizată pe baza Statutului Organic, la temelia căruia se găseau principiile²² autonomiei, sinodal și constituțional bisericesc sau organic, adică pe baza tradiției Bisericii primare²³.

După numeroase opoziții din partea ministrului cultelor Leo Thun, a Bisericii sârbe și a Bisericii Unite din Transilvania, Andrei Șaguna a reușit prin justificări argumentate canonic să reactiveze Mitropolia, primind în decembrie 1864 „autograful imperial” de reînființare a Mitropoliei Ortodoxe a Transilvaniei, având trei eparhii: Arhiepiscopia Sibiului, Episcopia Aradului și Episcopia Caransebeșului. Așadar, în ciuda faptului că a fost foarte controversat²⁴, Statutul Organic al lui Șaguna a fost adoptat cu unele modificări de către Congresul Național Bisericesc, reușindu-se prin promovarea autonomiei față de stat să se evite amestecul din partea autorităților politice în treburile bisericești, iar prin susținerea principiului constituțional bisericesc, colaborarea între clerici și laici în conducerea treburilor bisericești pentru evitarea absolutismului ierarhic, adică participarea elementului laic la exercitarea puterii conducătoare la toate nivelurile

¹⁸ Victor Chereșteșiu, *Adunarea Națională de la Blaj*, București, 1966, p. 257; Vezi și Dănuț Ioan Buzdugan, *Implicarea Bisericii noastre în probleme național-sociale. Aspecte generale*, în „Theologia Orthodoxa”, 2 (2007).

¹⁹ Vezi Nicolae Bocșan, *Națiune și confesiune în Transilvania în secolul al XIX-lea: cazul mitropoliei române*, în *Etnie și confesiune în Transilvania (secolele XII-XIX)*, Oradea, 1994.

²⁰ A se vedea detalii la Nicolae Popea, *Vechea Mitropolie Ortodoxă Română a Transilvaniei. Suprimarea și restaurarea ei*, Sibiu, 1870.

²¹ Ioan Chirilă, *Statutul religiei în România: cazul Transilvaniei*, în „Theologia Orthodoxa”, 2 (2007), p. 4.

²² Vezi detalii la Liviu Stan, *Obârșia și dezvoltarea istorică a Dreptului bisericesc*, în „Mitropolia Olteniei”, 1-2 (1968), pp. 3-11.

²³ Idem, *Mirenii în Biserică*, Sibiu, 1939, p. 191.

²⁴ Vezi detalii la Paul Brusanowski, *Reforma constituțională din Biserica Ortodoxă a Transilvaniei între 1850-1925*, Cluj, Presa Universitară Clujeană, 2007.

organizării bisericești, cu excepția competențelor specifice ierarhiei. Statutul Mitropolitului Șaguna, cea mai importantă constituție bisericească a secolului al XIX-lea, a păstrat tradiția instituțiilor biblice și a canoanelor bisericești²⁵, fiind baza statutelor viitoare ale Bisericii Ortodoxe Române până astăzi.

Starea de decădere a eparhiei găsită de Șaguna în Transilvania, l-a determinat să treacă la o adevărată reformă în spiritul învățaturii de credință, a normelor religios-morale, dar și a rânduielilor canonice, mai precis, după cum însuși mitropolitul afirma, la o reconsiderare și revalorizare a doctrinei canonice a Bisericii Ortodoxe, creându-se toate condițiile pentru reactivarea mitropoliei. Deși apreciată implicarea activă a mitropolitului Șaguna în reorganizarea eparhiei, în implicarea laicilor în organismele decizionale colegiale, crearea de școli confesionale, tipărirea de cărți și încurajarea activității învățătoarești în Biserică, totuși din cauza activității sale de ilustru diplomat în viața politică, a fidelității sale excesive față de monarhia austriacă, reprezentând numai interesele românilor ortodocși la Viena, mitropolitul Șaguna a fost aspru criticat de intelectualii vremii, chiar și după moartea sa.

3. Contribuții ale Mitropolitului Andrei Șaguna la sistematizarea dreptului bisericesc ortodox

Activitatea marelui Mitropolit Andrei Șaguna de cărturar, legiuitor, organizator, cârmuitor, precum și cea de arhieru, s-a întemeiat întotdeauna pe *remarcabila sa operă canonică*, importanța și actualitatea ei străbătând veacul, principiile canonice care au fost puse la temelia vieții bisericești de la sfârșitul secolului al XIX-lea regăsindu-se și azi în legiuirile Bisericii Ortodoxe Române, cu unele nuanțe ale vremii noastre, influențând chiar și organizarea altor Biserici Ortodoxe locale, cum ar fi Biserica Rusiei²⁶, Biserica din Bucovina, Biserica Serbiei, probabil și Biserica Greciei, întrucât Statutul său de organizare din anul 1883 se întemeia pe principiile ierarhic, sinodal și al autonomiei externe față de stat, promovate cu succes în împrejurări politice mai dificile de mitropolitul din Transilvania, însă numai în urma independenței naționale grecești și a emancipării față de supremația Patriarhiei Ecumenice de Constantinopol.

---

²⁵ Alexandru Moraru, *Biserica Ortodoxă Română între anii 1885-2000. Biserică. Națiune. Cultură*, vol. III, Tom. I, EIBMBOR, București, 2006, p. 28.

²⁶ Cf. Valeriu Moldovan, *Curs elementar de Drept bisericesc comparat*, Cluj, 1930, p. 41. Canonistul Valeriu Moldovan afirmă că, sub influența Statutului Organic al Mitropolitului Andrei Șaguna, în Biserica Rusiei s-a hotărât, în 1906, de către comisia compusă din ierarhi, preoți, canoniști și istorici, ca episcopii să fie aleși de clerul inferior, prin implicarea activă a mirenilor. În 1907, patriarhul Bisericii Rusiei a fost ales de către clerici și mireni, mitropolitul Tihon devenind patriarhul tuturor rușilor.

Privind vasta activitate literară a strălucitului Mitropolit-canonist Andrei Șaguna, precizăm că lucrările sale se împart în trei grupe, după cum se arată în Compendiul său de Drept canonic (1868) și după cum subliniază biografia sa, și anume: 26 de cărți proprii, 37 de cărți revăzute, corectate și retipărite și 26 de cărți școlare alcătuite la îndemnul său.

Prima lucrare de Drept canonic a fost o carte de mici dimensiuni (42 de pagini) privind dreptul matrimonial, tipărită cu caractere chirilice, la începutul anului 1854, numită *Cunoștințe folositoare despre trebile de căsătorie și scaunele protopopești*, aceasta fiind urmată de primul manual de Drept canonic, numit *Elementele Dreptului canonic*, în acesta din urmă fiind reluate unele idei despre dreptul matrimonial canonic, tratate ulterior sistematic în *Compendiul de Drept canonic* (1868). După cum se poate observa, ierarhul ardelean a fost preocupat încă de la începutul cercetării sale academice de Dreptul matrimonial canonic, fiind conștient de caracterul empiric, uneori arbitrar, al regulilor privind domeniul matrimonial, aceleași preocupări regăsindu-se după câțiva ani și la canoniștii Joseph Zhishman și Nicodim Milaș, care au simțit nevoia explicitării sistematice a dreptului matrimonial canonic ortodox în contextul noilor prevederi civile ale Imperiului Austro-Ungar (*Ordinul Împărătesc Nr. 271 din 4 iulie 1850; Decretul Ministerului de Justiție din 10 mai 1852; Codul Civil austriac*) privind logodna, căsătoria și familia²⁷.

În același an, Andrei Șaguna a tipărit primul său manual de Drept canonic, deosebit de important pentru formarea clerului, dar și pentru preoții și credincioșii care nu cunoșteau disciplina canonică ortodoxă. Dar, însuși Șaguna a fost conștient de limitele acestui prim manual de Drept canonic al românilor, așa explicându-se apariția celei de-a doua ediții a lui, în anul următor, 1855.

Primul manual de Drept canonic în românește: *Elementele Dreptului canonic al bisericii dreptcredinciose răsăritene spre întrebuințarea Preoțimei, a clerului tinâr, și a Creștinilor...*, Sibiiu, 1854 (ediția a doua 1855). Fiind preocupat de știința²⁸ Dreptului canonic și de școala românească²⁹, Andrei Șaguna a tipărit, în

---

²⁷ Irimie Marga, *Mitropolitul Andrei Șaguna, autorul primei cărți de drept al familiei la români*, în vol. *Mitropolitul Andrei Șaguna, creator de epocă în istoria Bisericii Ortodoxe din Transilvania*, p. 281.

²⁸ A se vedea aici poziția Mitropolitului Andrei Șaguna față de știința Dreptului canonic, în *Compendium...*, ed. III, pp. 1-6. Pentru a cunoaște poziția canoniștilor vremii despre caracterul și locul Dreptului canonic în sistemul general al științelor, vezi Constantin Popovici, *Caracterul și pozițiunea dreptului bisericesc în organismul științelor*, în „Candela”, 7 (1890), pp. 428-441. Facem aici câteva precizări. Dacă Dreptul canonic este parte a sistemului teologiei, ca știință teologică, numeroase discuții s-au născut în secolul al XIX-lea cu privire la locul Dreptului canonic în sistemul general al științelor de drept. Unii au plasat Dreptul canonic ca o parte a dreptului de stat, alții numărându-l la dreptul privat sau la cel public, adăugându-l pe locul al treilea, după dreptul statului și cel internațional. Buss, Schulte,

1854, primul manual de Drept canonic în limba română, având în vedere nevoile timpului său, pentru a împlini o lipsă resimțită la nivelul preoțimii și a poporului credincios³⁰. De fapt, în introducerea cărții autorul arată motivele care l-au determinat să scrie o astfel de carte sistematică și temeinică, cuprinzând întreaga viață bisericească, plecând de la datoria sa de episcop, aceea de a propovădui Cuvântul lui Dumnezeu și păzirea Legii Lui. O astfel de lucrare era cerută atât de preoți și de învățații vremii, după cum afirma însuși Șaguna, cât și de studenții teologi de la Sibiu care studiau Dreptul canonic. Așadar, Șaguna a trecut la sistematizarea materiei, utilizând textul Pravilelor românești, Kormciaia, Sintagma lui Vlastares și Pidalionul grec după care a citat canoanele. Această lucrare se adresează tuturor ortodocșilor din întreaga lume, întrucât se „propune icoana cea adevărată a Bisericii, precum dânsa în canoane se află”, fiind un manual sistematic care avea să vindece rănilor produse în Biserică de lipsa învățăturilor drepte ale Sfinților Părinți³¹.

Cu toate lipsurile acestui manual, firești oricărui început al unei vaste lucrări de sistematizare a Dreptului Bisericii Ortodoxe, precizăm că el a fost primul manual românesc de Drept canonic pentru seminariile preoțești românești, fără pretenții de originalitate, manual la care Mitropolitul a ținut foarte mult, așa explicându-se cea de-a doua ediție dezvoltată din 1855, apreciind că pentru prima dată Șaguna a explicat în introducerea lucrării noțiunile, precum: *biserică, sinod, canon, culegere de canoane, drept canonic* ș.a., lipsind însă unele noțiuni pe care avea să le explice în *Compendiul de Drept Canonic*.

Manualul sistematic al lui Șaguna, fără a avea pretenția unei lucrări științifice moderne, a avut „scopul imediat de a pune în mâna clericilor o carte care să-i îndrume și să-i introducă în știința dreptului”³², folosindu-se

---

Puchta, Scheurl, Hinschius au apărat independența Dreptului canonic față de aceste opinii. Mai ales Schulte a demonstrat imposibilitatea subordonării Dreptului canonic față de dreptul de stat sau privat sau de a-l plasa între dreptul de stat și cel internațional. Acestei poziții a canonistului apusean îi urmează și canonistul rus Sokolov, acești arătând ca nefondate acele opinii care ignoră natura Bisericii și desconsideră caracterul și scopul ei. Biserica nu poate fi instituție a Statului, acestea fiind instituții diferite, cu scopuri diferite și cu mijloace diferite. Canonistul Sokolov respinge teoria lui Robert Mohl despre dreptul social la care se numără și Dreptul canonic. Așadar, știința Dreptului canonic formează o disciplină juridică independentă față de celelalte ramuri de drept, ceea ce le unește fiind noțiunea de drept, comună lor. Dreptul canonic are, prin urmare, un dublu caracter de știință teologică și juridică, avându-și locul, atât în teologie, cât și în jurisprudență, ca disciplină teologică și ca disciplină juridică independentă în sistemul de drept. Vezi aici și Constantin Erbiceanu, *Câteva cuvinte despre Dreptul Bisericesc, și mai întâi despre Biserica văzută și nevăzută*, în „Biserica Ortodoxă Română”, XXXI (1907-1908), pp. 642-651.

³⁰ Vezi Visarion Rășinăreanu, *Andrei Șaguna și școala*, în „Transilvania”, 5-6 (2003), pp. 59-60.

³¹ Ioan Floca, *Primul manual românesc de Drept canonic*, în „Mitropolia Ardealului”, 5-8 (1957), p. 478.

³² *Ibidem*, p. 480.

³³ *Ibidem*, p. 488.

„limba de școală și stilul de explicație, care tinde la simplitate și claritate”³³. Această operă a fost pusă în practică prin *Statutul Organic* al lui Șaguna³⁴ și întărită prin lucrarea sa, *Compendiul de Drept canonic*.

Un valoros și original manual de Drept canonic, mult dorit de Mitropolitul Șaguna: *Compendiu de Dreptulu Canonicu al unei sântei sobornicesci și apostolesci Biserici, compusu de Andrei Baronu de Siagun'a, din mila lui Dumnedieu Archiepiscopu alu Ardélului, si Mitropolitu alu Romaniloru de Releaga greco-reseriténadin Ungari'a si Ardealu, Consiliariu intimu de Statu alu Maiestatei sale cesaro-regesci Apostolice, Marele Crucieriu Alu Ordinului ces.-austr., alu Coronei de fieru clas'a I., Sibiu, 1868 (Compendiul de Drept Canonic).*

O lucrare canonică foarte importantă a lui Șaguna³⁵, de la a cărei apariție s-au împlinit 155 de ani (1868-2023) în 2023, este *Compendiul de Drept canonic*, operă pe deplin originală, tipărită în limba română și în traducere germană, în același an, 1868, la Sibiu. Prin *Compendiul* său, conceput ca manual didactic cu un larg aparat științific, Șaguna a contribuit nu numai la nașterea științei Dreptului canonic, dar și la dezvoltarea doctrinei canonice ortodoxe, dând un răspuns juridic-canonic important în contextul secolului al XIX-lea la problemele cu caracter bisericesc, neputând vorbi de știința Dreptul canonic fără Șaguna și neputând vorbi de opera canonică șaguniană fără invocarea *Compendiului* său de Drept canonic, care, cu adevărat, constituie inima operei sale, alături de *Constituția* Bisericii românilor ortodocși din Transilvania și Ungaria, numit *Statutul Organic*, prin care Șaguna a reușit să păstreze neschimbată credința și limba poporului în cult, dar și conștiința unității tuturor românilor³⁶.

Încă din Cuvântul-înainte al *Compendiului*, adresat celor cărora le era dedicat acest tratat sistematic de Drept canonic ortodox, adică clerului și credincioșilor, aflăm că această lucrare a fost privită ca cea mai însemnată lucrare literară a sa, precum și structura sa, având trei părți mari cu capitolele respective: „Partea I tractează despre dreptul canonic intern al bisericei noastre; aci am tractat despre constituțiunea, despre întemeietorul și capul bisericei, despre învățăturile dogmatice, simbolice, rituale și misterii, unde se expune organismul ei, despre elementele personale și sociale cu drepturile și îndatoririle lor. Apoi urmează partea II despre dreptul canonic extern; aci se tractează despre biserica în stat, și despre statul în biserică, apoi despre libertatea bisericei în stat, și despre

---

³³ *Ibidem*.

³⁴ Pentru mai multe detalii privind principiile Statutului Organic al lui Șaguna, vezi Nicolae Bălan, *Canonicitatea Statutului Organic*, în „Biserica și Viața”, Sibiu, 1947, pp. 223-228.

³⁵ Vezi detalii la Eva Maria Synek, *140 Jahre Compendium des kanonischen rechts von Metropolit Andrei von Șaguna*, în „Ostkirchliche Studien”, 2 (2008), pp. 193-221.

³⁶ Iorgu D. Ivan, *Statutul șagunian, o sută de ani de aplicare*, în „Mitropolia Ardealului”, 4-6 (1969), p. 330.

comportabilitatea bisericilor creștine între sine. Apoi vine partea III, despre legislațiunea, despre administrațiunea și judecătoria bisericească³⁷. Astfel, acest *Compendiu* este structurat în așa fel încât se face distincție între Dreptul canonic *intern* și *extern*, corespunzând distincției occidentale, după cum apreciază canonistul catolic german Vering³⁸, necriticabilă însă în Orientul ortodox, întrucât, așa cum afirma și episcopul de Zara Dalmației, canonistul Nicodim Milaș, nu exista o sistematică recunoscută a dreptului canonic oriental, ci fiecare autor de astfel de lucrări canonice își structura materialul după propria sa concepție³⁹.

Sursele principale ale acestui *Compendiu* pot fi presupuse, după cum precizează mai mulți istorici și canoniști, avându-se în vedere catalogul bibliotecii Mitropolitului Șaguna. Însă, cert este faptul, având în vedere și spusele ierarhului ardelean, că avea la dispoziție *Pidalionul*⁴⁰ grec al lui Nicodim și Agapie, atât ediția de la Leipzig (1801), cât și traducerea sa românească de la mănăstirea Neamț (1844), *Synodicon*-ul greco-latin al anglicanului William Beveridge (1637-1708)⁴¹, precum și cea mai reprezentativă lucrare a profesorilor greci G. Rallis și M. Potlis, *Syntagma*⁴² canoanelor editată în șase volume la Atena între 1852-1859. Pe lângă acestea, Mitropolitul Andrei Șaguna a mai folosit și alte numeroase lucrări de Drept

---

³⁷ A. Șaguna, *Compendiu de Dreptul Canonic al unei sântei sobornicesci și apostolesci Biserici, compus de Andrei Baronu de Siagun'a, din mila lui Dumnedieu Archiepiscopu alu Ardélului, si Mitropolitu alu Romaniloru de Releaga greco-reseriténadin Ungari'a si Ardealu, Consil iariu intimu de Statu alu Maiestatei sale cesaro-regesci Apostolice, Marele Crucieriu Alu Ordinului ces.-austr., alu Coronei de fieru clas'a I.*, ed. III, pp. X-XI.

³⁸ A se vedea lucrarea *Lehrbuch des katholischen und protestantischen Kirchenrechts mit besonderer Rücksicht auf das Vaticanische Concil, sowie auf Deutschland, Oesterreich und die Schweiz*, Freiburg i. Br., ed. II, 1876, p. 4.

³⁹ Vezi și Johann Schneider, *Ecleziologia organică a mitropolitului Andrei Șaguna și fundamentele ei biblice, canonice și moderne*, p. 189 (nota 195).

⁴⁰ Despre *Pidalionul* grec al călugărilor atoniți Nicodim Aghioritul și Agapie, care este astăzi colecția oficială de canoane comentate a Bisericii Greciei, tradusă în toate limbile Ortodoxiei, fiind de mare valoare pentru studiul Dreptului canonic al Bisericii Ortodoxe, Prof. Dr. Vlassios Phidas preciza: „L'Eglise a reconnu dans le *Pédalion*, élaboré par les moines Nicodème et Agapios au XVIIIe siècle, une interprétation authentique des canons. Le „*Pédalion* (= *Pilote*) du vaisseau intelligible de l'Eglise des Orthodoxes, une, sainte, catholique et apostolique”, est, de l'aveu général, la marque la plus authentique de la conscience canonique et de la spiritualité orthodoxe des temps modernes. L'ouvrage est fondamentalement constitué de „*tous les canons sacrés et divins*” des conciles oecuméniques et locaux, et des Pères de l'Eglise „*interprétés à l'usage des moins instruits*” comme ses auteurs le disent dans le titre. Il poursuit un double objectif: exposer le trésor inestimable de la tradition canonique et expliquer correctement les saints canons pour assurer le fonctionnement sûr du corps ecclésial en proie aux difficultés durant la période post-byzantine”, în *Droit canon. Une perspective orthodoxe*, p. 91; A se vedea *Catalogul tuturor cărților Escellenziei Sale Domnului Arhiepiscopu și Metropolitu Andreiu barone de Șaguna*, ms. 261, nr. 763.

⁴¹ Vezi *Catalogul tuturor cărților Escellenziei Sale Domnului Arhiepiscopu și Metropolitu Andreiu barone de Șaguna*, ms. 261, nr. 756.

⁴² *Ibidem*, nr. 583.

canonic și lucrări patristice, unele tipărite la Veneția în secolul al XVIII-lea, dintre care menționăm aici o lucrare discutabilă în Biserica Romano-Catolică, anume *Ius ecclesiasticum universum*, tipărită la Veneția în 1769 și care aparține unui canonist olandez, Zeger Bernhard van Espen (1646-1728), lucrare pusă de către Vatican la Indexul cărților interzise⁴³. Astfel, valoarea științifică a lucrării constă nu numai în aranjarea sistematică a materialului canonic, dar și în „autenticitatea izvoarelor și curățenia principiilor canonice, pe care se sprijinește”⁴⁴.

4. Concluzii

Din opera canonică a lui Șaguna, observăm ideea fundamentală că Mântuitorul este prezent în Biserica Sa prin cuvântul Scripturii, iar în chip mijlocit prin dreptul canonic. Participarea activă a laicilor la exercitarea puterii bisericești, implicarea lor în alegerea preoților și a episcopilor, precum și a conlucrării lor în organismele bisericești, realități susținute și încurajate de mitropolitul Șaguna, trebuie evidențiate în contextul european al timpului, când liberalii revendicau „alegerea constituțiilor și a participării cetățenilor la deciziile politice”⁴⁵.

În acest context, mitropolitul ardelean s-a remarcat prin deschiderea sa spre ideile timpului, încercând să le legitimeze biblic, dogmatic și canonic, „intervenția sa în favoarea dreptului de conlucrare al laicilor în Biserică n-au rămas teologumene izolate ale unui mitropolit ardelean, ci au găsit în Ortodoxia secolelor al XIX-lea și al XX-lea o aprobare entuziastă, dar și o critică severă”⁴⁶.

Reformele șaguniene au o semnificație puternică și astăzi pentru Biserica Ortodoxă Română, teologul Johann Schneider relevând următorul aspect: „O receptare reflectată a *ecleziologiei organice* a lui Șaguna ar putea conduce poate la depășirea celor trei *biserici* paralele (a episcopilor, a preoților și monahilor și a laicilor) existente azi în Biserica Ortodoxă Română, fără a ignora limitele și aporiile ei. Pe lângă aceasta, o Biserică Ortodoxă liberă ar putea depăși simbioza între religie și politică veche de decenii și triumfalismul bisericesc al Ortodoxiei în România și reda Bisericii Ortodoxe darul ei profetic”⁴⁷.

Încheiem evocarea personalității, activității și contribuției Mitropolitului Șaguna la geneza științei Dreptului canonic ortodox prin ceea ce spunea

⁴³ Johann Schneider, *Ecleziologia organică a mitropolitului Andrei Șaguna și fundamentele ei biblice, canonice și moderne*, pp. 190-191.

⁴⁴ Gheorghe Tulbure, *Mitropolitul Șaguna. Opera literară*, Sibiu, 1938, p. 64.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 265.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 267.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 271.

Mitropolitul Prof. Nicolae Bălan, fost mitropolit la Sibiu la începutul secolului al XX-lea: „Prin neobositele lui stăruințe creatoare, prin înțelepciunea, bărbăția morală și abnegația unui adevărat apostol, precum a fost, Biserica și poporul nostru îngenuncheat de veacuri, s-a ridicat la lumina unei noi vieți, s-a trezit la conștiința unei noi demnități și încrederi de propășire chibzuită și temeinică spre idealurile unui viitor mai fericit. Cu puterea personalității sale de apostol, înaltă conștiința morală a clerului și poporului credincios la un nivel neatins în trecut, și le întări încrederea în mântuirea pământească și cerească la sânul ocrotitor al Bisericii noastre ortodoxe naționale. Acestei Biserici i-a câștigat libertatea și autonomia externă, potrivită ființei sale și împrejurărilor speciale între care are să trăiască, iar înăuntru prin organizația ce i-a dat-o, prin instituțiile culturale, prin operele spirituale, prin averile materiale cu care a înzestrat-o, dar mai presus de toate prin duhul de viață care i l-a inspirat, a scos-o din casa robiei de veacuri și a așezat-o pe bazele unui tainic progres în viitor”⁴⁸, meritul lui Șaguna fiind acela că a știut să interpreteze autentic canoanele și să dea valoare practică principiilor canonice, în concordanță cu nevoile poporului și în contextul acelei vremi⁴⁹.

A fost ierarh, canonist, dascăl de vocație și apologet al cauzei Bisericii românilor, luptând permanent pentru emanciparea socială și națională a românilor ortodocși⁵⁰, rămânând în istoria Bisericii Ortodoxe Române ca un mare canonist, organizator și legiuitor bisericesc⁵¹. Pentru viața și opera sa, pentru întreaga sa contribuție, Biserica Ortodoxă Română a proclamat canonizarea Sfântului Ierarh Andrei Șaguna, Mitropolitul Transilvaniei, în data de 29 octombrie 2011.

Bibliografie

Lucrări generale, studii și articole:

- Bălan, Nicolae, *Canonicitatea Statutului Organic*, în „Biserica și Viața”, Sibiu, 1947.
Bărbulescu, Mihai, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu, Teodor, *Istoria României*, București, Editura Enciclopedică, 1998.
Bocșan, Nicolae, *Națiune și confesiune în Transilvania în secolul al XIX-lea: cazul mitropoliei române*, în *Etnie și confesiune în Transilvania (secolele XII-XIX)*, Oradea, 1994.

---

⁴⁸ În *Cuvinte despre mitropolitul Andrei Șaguna*, în vol. *Mitropolitul Andrei Șaguna, creator de epocă în istoria Bisericii Ortodoxe din Transilvania*, p. 31.

⁴⁹ Silviu Pufulete, *Actualitatea operei canonice a mitropolitului Andrei Șaguna*, în „Studii Teologice”, 7-8 (1973), p. 568.

⁵⁰ K. Hitchins, *Studii privind istoria modernă a Transilvaniei*, Cluj, 1970.

⁵¹ Ioan N. Floca, *Contribuții transilvănene la Teologia ortodoxă*, Sibiu, 1988, p. 279.

- Boroianu, D. G., *Dreptul bisericesc*, vol. II, Iași, 1899.
- Brusanowski, Paul, *Reforma constituțională din Biserica Ortodoxă a Transilvaniei între 1850-1925*, Cluj, Presa Universitară Clujeană, 2007.
- Buzdugan, Dănuț Ioan, *Implicarea Bisericii noastre în probleme național-sociale. Aspecte generale*, în „Theologia Orthodoxa”, 2 (2007).
- Cheresteșiu, Victor, *Adunarea Națională de la Blaj*, București, 1966.
- Chirilă, Ioan, *Statutul religiei în România: cazul Transilvaniei*, în „Theologia Orthodoxa”, 2(2007).
- Constantinescu, Alexandru, *Andrei Șaguna, canonist*, în „Mitropolia Banatului”, 7-9 (1973).
- Constantinescu, Alexandru, *Dreptul canonic în opera lui Andrei Șaguna*, în „Biserica Ortodoxă Română”, 7-8 (1973).
- Constantinescu, Iulian Mihai, *Dreptul canonic ortodox ca știință. Geneză și perspective*, Ediția a II-a, Craiova, Editura Universitaria, 2020.
- Corduneanu, Ionuț-Gabriel, *Biserica și Statul. Două studii*, București, Editura Evloghia, 2006.
- Erbiceanu, Constantin, *Câteva cuvinte despre Dreptul Bisericesc, și mai întâi despre Biserica văzută și nevăzută*, în „Biserica Ortodoxă Română”, XXXI (1907-1908).
- Floca, Ioan N., *Contribuții transilvane la dezvoltarea legislației bisericești*, în vol. *Contribuții transilvănene la Teologia ortodoxă*, Sibiu, 1988.
- Floca, Ioan, *Primul manual românesc de Drept canonic*, în „Mitropolia Ardealului”, 5-8 (1957).
- Hitchins, K., *Studii privind istoria modernă a Transilvaniei*, Cluj, 1970.
- Iacob, Lazăr, *Regimul cultelor în România întregită*, Craiova, Editura Ramuri, 1931.
- Ivan, Iorgu D., *Statutul șagunian, o sută de ani de aplicare*, în „Mitropolia Ardealului”, 4-6 (1969).
- Marga, Irimie, *Mitropolitul Andrei Șaguna, autorul primei cărți de drept al familiei la români*, în vol. *Mitropolitul Andrei Șaguna, creator de epocă în istoria Bisericii Ortodoxe din Transilvania*, Sibiu, Editura Andreiană, 2008.
- Moldovan, Valeriu, *Curs elementar de Drept bisericesc comparat*, Cluj, 1930.
- Moraru, Alexandru, *Biserica Ortodoxă Română între anii 1885-2000. Biserică. Națiune. Cultură*, vol. III, Tom. I, EIBMBOR, București, 2006.
- Păcurariu, Mircea, *Mitropolitul Andrei Șaguna în istoriografie*, în vol. *Mitropolitul Andrei Șaguna, creator de epocă în istoria Bisericii Ortodoxe din Transilvania*, Sibiu, Editura Andreiană, 2008.
- Phidas, Vlassios, *Droit canon. Une perspective orthodoxe*, Chambésy/Genève, 1998.
- Popea, N., *Archiepiscopul și metropolitul Andrei baron de Șaguna*, Sibiu, 1879.
- Popea, Nicolae, *Vechea Mitropolie Ortodoxă Română a Transilvaniei. Suprimarea și restaurarea ei*, Sibiu, 1870.
- Popescu-Prahova, N. Gr., *Raporturile dintre stat și Biserică*, Chișinău, Tipografia Uniunii clericilor ortodocși din Basarabia, 1936.
- Popovici, Constantin, *Caracterul și pozițiunea dreptului bisericesc în organismul științelor*, în „Candela”, 7 (1890).
- Potz, R., Eva Synek, unter Mitarbeit von Spyros Troianos, *Orthodoxes Kirchenrecht, Eine Einführung*, Kirche und Recht 25, Herausgegeben von Herbert Kalb, Richard Potz und Brigitte Schinkele, Verlag: Plöchl Druck-GmbH, Freistadt, 2007.
- Pufulete, Silviu, *Actualitatea operei canonice a mitropolitului Andrei Șaguna*, în „Studii Teologice”, 7-8 (1973).
- Rășinăreanu, Visarion, *Andrei Șaguna și școala*, în „Transilvania”, 5-6 (2003).

Schneider, Johann, *Ecleziologia organică a mitropolitului Andrei Șaguna și fundamentele ei biblice, canonice și moderne*, Sibiu, Deisis, 2008.

Stan, Liviu, *Mirenii în Biserică*, Sibiu, 1939.

Stan, Liviu, *Obârșia și dezvoltarea istorică a Dreptului bisericesc*, în „Mitropolia Olteniei”, 1-2 (1968).

Stăniloae, Dumitru, *La începutul Ortodoxiei contemporane din Transilvania a fost Șaguna*, în vol. *Mitropolitul Andrei Șaguna, creator de epocă în istoria Bisericii Ortodoxe din Transilvania*, Sibiu, Editura Andreiană, 2008.

Synek, Eva Maria, *140 Jahre Compendium des kanonischen rechts von Metropolit Andrei von Șaguna*, în „Ostkirchliche Studien”, 2 (2008).

Șaguna, A., *Compendiu de Dreptulu Canonicu al unei sântei sobornicesci și apostolesci Biserici, compusu de Andrei Baronu de Siagun'a, din mila lui Dumnedieu Archiepiscopu alu Ardélului, si Mitropolitu alu Romaniloru de Relegea greco-reseriténadin Ungari'a si Ardealu, Consiliariu intimu de Statu alu Maiestatei sale cesaro-regesci Apostolice, Marele Crucieriu Alu Ordinului ces.-austr., alu Coronei de fieru clas'a I., ed. III.*

UNIFICARE LEGISLATIVĂ ȘI SPIRIT ASOCIATIV: INIȚIATIVE INTERBELICE ÎN ROMÂNIA

Sevastian CERCEL*

Abstract: Legislative unification is an issue with uninterrupted historical precedents, acquiring a significant character of generality in Europe after the First World War. For Romania, the problem of the unification of legislation in the unitary national state arose immediately after 1918. The complexity of the historical phenomenon did not allow for a single and simple solution. A multi-stage program, with several legislative and political moments, was gradually developed. Quite often the pace of social and legislative reforms undertaken by the state in the interwar period proved too slow compared to the expectations of a society overwhelmed with enormous enthusiasm.

In the area of “the free organization of competence” in the matter of legislative concerns, we find, especially in the first years after 1918, a broad movement in which powerful personalities of the Romanian space were involved. Dimitrie Gusti, Demetru Negulescu, Iulian Teodorescu and many others developed a genuine associative movement to support legislative unification. The “Association for the social study and reform”, the “Society for legislative studies” or the “Circle of criminal and penitentiary studies” are dynamic entities that assumed a mission of national interest by statute. Ideas and arguments regarding the legislative procedure or normative solutions to improve the various regulatory fields circulated intensively in the first two decades after the Great Union. The initiators constantly argued that the proposed projects were indispensable to social progress, an idea which animated the entire nation.

Keywords: Legislative unification; associative spirit; “Association for the social study and reform”, “Society for legislative studies”; “Circle of criminal and penitentiary studies”.

1. Preliminarii. În dezbaterile problemei unificării legislative în perioada interbelică, mai ales în primul deceniu al României Mari, s-a admis constant că soluționarea acesteia era indispensabilă pentru a desăvârși „unitatea sufletească a neamului” și pentru a întări „conștiința națională”. Andrei Rădulescu¹ argumenta magistral influența „legislației uniforme pentru unificarea sufletească a mulțimilor”:

---

* Prof. univ. dr., Facultatea de Drept, Universitatea din Craiova, Institutul de Cercetări Socio-Umane din Craiova - C. S. Nicolăescu-Plopșor, al Academiei Române; e-mail: sevastiancercel@yahoo.com.

¹ Andrei Rădulescu, *Unificarea Legislativă*, în *Academia Română, Memoriile Secțiunii Istorice*, seria III, tomul VII, București, Cultura Națională, 1927, pp. 378-379 (p. 6-7), disponibil: www.digibuc.ro, accesat martie 2024. Pentru „substanța vieții sufletești”, C. Rădulescu Motru, *Timp și destin*, București, Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II”, 1940, republicată București, Editura Semne, 2006, pp. 15-49, care afirmă: „fiecare om își făurește destinul întrucât face parte dintr-un popor care își organizează, în mod conștient, condițiile de viață pentru viitor”(p. 235).

„Când indivizii, care fac parte dintr-un Stat se văd guvernați de aceleași reguli de drept, când știu că în orice parte a țării lor vor fi urmăriți de aceleași legi... ajung la convingerea deplină că aceea este legea țării, legea lor, una și aceeași ca și țara și că toți concetățenii formează un tot nu numai din punct de vedere teritorial, ci și ca fel de cărmuire. Astfel, încetul cu încetul formează nu numai un singur trup, ci și același suflet, în care, între atâtea părți comune, va intra și concepția despre lege și dreptate”.

Societatea românească era conștientă că, printre condițiile de viață comună în viitor, legea unită avea un rol esențial. Însă, atingerea acestui obiectiv întâlnea numeroase stavile, care împiedicau la fiecare pas calea. Deciziile luate inițial de naționalizare a normelor locale, explicabile și necesare în context, deveneau uneori o dificultate greu de anticipat. Dacă „*pentru marea, istorica adunare de la Alba Iulia... n-a fost nevoie de o deosebită pregătire a opiniei publice. Pregătirea se făcuse vreme de sute de ani*”² (s.n.), cum amintea Lucian Blaga, pentru transpunerea unității culturale în planurile unității administrative și legislative românești, inevitabil rigide, era nevoie de „*o muncă uriașă*”, cum sublinia Consiliul Dirigent în decembrie 1918³: „Muncă uriașă ne așteaptă pentru binele neamului, dar de bunul sfârșit o clipă nu ne îndoim. Nu credeți amăgirilor ce vin din partea dușmană nouă!”.

S-a discutat în epocă despre existența și importanța unei *dimensiuni psihologice* a operei de unificare. Aspectele specifice au fost invocate, fie în favoarea celerității procedurilor, fie împotriva unor proiecte care păreau să meargă prea repede. Se bucura de o largă susținere ideea potrivit căreia unificarea legislativă trebuia să fie, indispensabil, *transpunerea în forme juridice a psihologiei proprii poporului român*. Comparația cu opera legislativă a lui Alexandru Ioan Cuza și consolidarea legislativă realizată în Vechiul Regat după adoptarea Constituției de la 1866 era inevitabilă. Soluția de adoptare a legislației altor popoare, „*prea mult îndepărtate de al nostru*” în ceea ce privește cultura, starea socială, condițiile etnice, etice sau geografice, părea exclusă după Marea Unire, cel puțin în discursurile publice.

---

² Lucian Blaga, *Hornicul și cîntecul vîrstelor*, București, Editura Tineretului, 1965, pp. 231-232, care a participat direct la Adunarea de la Alba Iulia și a descris inegalabil „*entuziasmul național, sincer, spontan, irezistibil, organic, masiv*”; Aurelian I. Popescu, *Ideea de unitate națională în viziune populară*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1980, „În loc de prefață”, pp. 5-12, care sublinia unitatea tematică și de expresie a culturii noastre populare, element important în menținerea spiritului de libertate și unitate națională.

³ Consiliul Dirigent, „*Către națiunea română din Transilvania, Banat și Țara Ungurească*”, în „*Gazeta Oficială*”, nr. 1 sin 1/14 decembrie 1918, pp. 1-2, republicat în „*Construind Unirea cea mare*”, vol. VIII, pp. 54-56, documentul face referire la viitoarea organizare a teritoriului aflat în administrarea Consiliului Dirigent, care anunța un plan de reforme și avertiza:

De această dată, poporul român se simțea sufletește în stare să-și pregătească singur cultura, economia și legislația⁴. Pentru România Mare se dorea o legislație proprie, care trebuia să fie conectată la standardele cele mai înalte ale progresului juridic și întemeiată pe sufletul poporului român. Dar, acest proiect ambițios avea multe ambiguități. Pe de o parte, era dificil de construit chiar în lumea ideilor, era anevoios de „proiectat” ca obiectiv asumat de statul român. Pe de altă parte, implementarea sa impunea resurse imense și un efort organizatoric enorm. În realitate, în multe situații s-a dovedit o redută inexpugnabilă în fața tânărului Legiutor român.

Se susținea că principiile generale ale științei dreptului, care tindeau spre uniformizare și universalizare, erau specifice numai dreptului comercial sau dreptului civil. Se regăseau, mai ales, în acele materii ale dreptului care reglementau „raporturi materiale” dintre indivizi, precum actele de stare civilă, privilegiile sau ipotecile. Dimpotrivă, în domeniile dreptului în care „sufletul individual sau colectiv” era cel avut în vedere, tendința era de diferențiere, iar uniformizarea era exclusă. În această situație se afla, spre exemplu, dreptul penal, care aducea în discuție „sufletul individual”, de vreme ce intenția, factor de ordin psihologic, constituie temeiul răspunderii penale și baza tehnică a infracțiunilor. Însă, și în acest domeniu se aplicau principii moderne privind regimul infractorilor minori, suspendarea pedepsei, libertatea condițională sau anticipată, care lipseau din codul penal român. Se susținea întemeiat că aceste reguli trebuie să fie preluate de legiutorul modern în opera de unificare⁵. Dar cercetări psihosociologice demonstau că există nu numai „suflete individuale”, ci și „suflete colective”, care pot să aparțină unui grup de indivizi, unei anumite clase sociale sau unui popor întreg⁶. În acest context, legea penală unificată trebuia să țină seama de acest suflet colectiv, de psihologia poporului român.

Într-un cadru mai larg, relația dintre structura socială și dezvoltarea socială are în literatura de specialitate o bogată reprezentare. S-a observat că

---

⁴ Constantin Oprescu (avocat în Botoșani), *Factorul psihologic în unificarea legilor*, „Curierul Judiciar” nr. 20 din 29 mai 1921, pp. 307-308.

⁵ George P. Docan (judecător Oradea-Mare), *Din codul penal ungar*, în „Curierul Judiciar”, an XXVIII, nr. 4 din 30 ianuarie 1921, pp. 49-54, care observa că existau fapte care nu erau pedepsite în Vechiul Regat, iar „în Ardeal, Banat și părțile Ungurene” erau pedepsite cu asprime, așa cum este situația mituitorului; Hurmuz Aznavorian, *Represiunea penală și regimul penitenciar*, în *Excelența legii*, ediție îngrijită de Aura Matei-Săvulescu, București, Editura Semne, 2007, pp. 76-79.

⁶ Constantin Rădulescu-Motru, *Psihologia poporului român*, București, Editura Paideia, 1999; *Idem*, *Psihologia poporului român*, în *Enciclopedia României*, vol. I. Statul, Asociația Științifică pentru Enciclopedia României, București, 1938, pp. 161-168; Daniel David, *Psihologia poporului român. Profilul psihologic al românilor într-o monografie cognitiv-experimentală*, Iași, Editura Polirom, 2015.

societatea românească este și astăzi una polarizată din punct de vedere socioeconomic. Pe de o parte, o elită restrânsă, care beneficiază de toate avantajele socioeconomice, culturale, politice, pe de altă parte, o majoritate, care nu dispune nici măcar de un minimum de confort⁷. Însă, în România interbelică natura și delimitarea categoriilor profesionale s-au conturat, într-un mod ceva mai coerent, treptat, după mai bine de un deceniu de la Marea Unire⁸. Nivelul dezvoltării economice era cel care trasa anumite direcții generale între un sector dominant agrar și altele, mai timide, ale industriei și comerțului. O mișcare a claselor sociale sau o mișcare muncitorească avea să apară treptat și să fie privită, multă vreme, cu severitate și neîncredere de către guvernanți. Mișcarea sindicală, în general, sau mișcarea sindicală a funcționarilor statului, în special, au fost tratate, inițial, ca manifestări ale bolșevismului. În perioada respectivă, acesta era considerat un pericol pentru consolidarea statului unitar național⁹.

Spiritul asociativ, în general, a fost privit cu multă rezervă în Vechiul Regat, unde Codul civil român, după modelul său francez, nu cuprindea dispoziții privind persoana juridică. Ideea era de a nu admite nicio grupare intermediară între individ și stat, colectivitatea urmând a fi reprezentată numai de „poporul suveran”¹⁰. După Marea Unire, în 1924, Legea pentru persoanele juridice a adus o reglementare unitară a persoanelor juridice de drept privat în România. Din expunerea de motive rezulta că se urmărea stimulare cooperării particularilor la „*progresul social și civilizator al țării*” prin

---

⁷Gabriela Neagu, *Clasa socială*, în Cătălin Zamfir, Simona Stănescu (coord.), *Enciclopedia dezvoltării sociale*, Iași, Editura Polirom, 2007, pp. 110-116.

⁸Dan Alexandru Săvoaia, *Forme de organizare muncitorească în spațiul românesc (1921-1947) între internaționalism sindical și corporatism național*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2022, pp. 12-24.

⁹Dem. I. Dobrescu, *Sindicatul funcționarilor și bolșevismul*, în „Curierul Judiciar”, an. XXVII, nr. 53-54 din 25 iulie 1920, pp. 421-424, care sublinia că bolșevismul a devenit o fobie îngrijorătoare și critica „*goana contra sindicatului funcționarilor*”; Idem, *Discuția între un om cuminte și un bolșevic*, în „Curierul Judiciar”, an. XXVII, nr. 61-62 din 19 septembrie 1920, pp. 492-494, unde răspundea criticilor formulate de Xenii, în „Curierul Judiciar” nr. 59-60 din 1920, și explica: „*Cuvântul sindicat și sindicalizare nu implică nici ideea de socialism, nici ideea de grevă*”. Pentru a continua: „*Este bolșevic în înțelesul românesc, tot ceea ce contravine moravurilor noastre violente și feudale, în societate, în politică și în toată viața socială*”. Se aprecia că în societate există „niște tranșee” în stau două clase, pe de o parte, „*cei de jos puși pe violență*” și în altă parte, „*cei de sus puși pe rezistență*”, și din care „*poate să iasă un cataclism al democrației și al civilizației noastre*”.

¹⁰Pentru reglementarea persoanei juridice în vechiul drept românesc și în Codul civil român, Ion Dogaru, Nicolae Popa, Dan Claudiu Dănișor, Sevastian Cercel, *Bazele dreptului civil*. Vol. I. *Teoria generală*, București, Editura C. H. Beck, 2008, pp. 750-756; Sevastian Cercel, *Drept civil. Persoana juridică*, Craiova, Editura Universitaria, 2007, pp. 14-25. În esență, înainte de 1924, personalitatea juridică se dobânda prin lege, dar soluția nu rezulta din texte exprese, ci numai din tradiția constantă, întărită de convingerea doctrinei și de jurisprudență.

„instrumentele asociațiunii și fundațiunii, bine și lămurit reglementate” în ideea de a racorda țara noastră la evoluția „țărilor civilizate, în care expansiunea inițiativei private este continuu ascendentă”¹¹.

Pe de altă parte, lipsa unor norme și proceduri care să prevadă soluții juridice pentru organizarea inițiativelor care să sprijine procesul de legiferare oferea oportunitatea libertății acestora. Intuind dificultățile implementării reformelor sociale necesare pentru consolidarea statului, intelectualitatea românească va iniția o veritabilă mișcare pentru susținerea acestora, de la dezbaterile ideilor fundamentale la construirea unor programe și proiecte, inițial în afara spațiului politic. În rândurile de față prezentăm câteva dintre inițiativele înregistrate în această materie, mai ales în primii ani după Marea Unire. Intensitatea lor se va reduce după înființarea Consiliului Legislativ prin Legea din 26 februarie 1925¹².

2. Asociația pentru studiul și reforma socială. În aprilie 1918, Dimitrie Gusti înființa la București „Asociația pentru studiul și reforma socială”, însuflețit de ideea de a susține procesul de legiferare prin elaborarea unor studii riguroase privind viața socială. Scopul asociației era de mare actualitate și foarte ambițios dacă avem în vedere că urmărea „să studieze toate problemele impuse de necesitatea refacerii întregii vieți sociale a României”. Cu entuziasmul specific oricărui început, asociația dorea „să propună pe baza acestor studii soluțiile practice necesare pentru înfăptuirea operei de reformă socială”. În esență, inițiatorii urmăreau „să contribuie la educația socială a maselor” și „să lupte pentru înfăptuirea reformelor”. Mijloacele și organizarea pentru atingerea acestui scop păreau, în egală măsură, generoase și pragmatice. Se avea în vedere „gruparea membrilor asociației în secțiuni, pe specialități, pentru studierea diferitelor chestiuni”. De asemenea, „editarea unui organ al asociației” era însoțită de „vulgarizarea ideilor sociale, izvorâte din cunoașterea prin realități prin: congrese, conferințe, adunări, cursuri de propagandă”¹³.

---

¹¹ Sevastian Cercel, *Drept civil. Persoana juridică...*, pp. 25-27.

¹² Traian R. Ionașcu, « *Le Conseil Législatif en Roumanie. Organe de technologie et de politique législatives destiné aussi à l'unification des Droits locaux d'un même Etat unitaire* » – Extras din « *Recueil d'Etudes en l'honneur d'Edouard LAMBERT* » [Culegere de Studii în onoarea lui Edouard LAMBERT], Paris, 1938, traducere din limba franceză realizată de Svetlana Baciuc, în *Buletin de informare legislativă nr. 4/1999*, pp. 58-78.

¹³ *Statutele Asociației pentru studiul și reforma socială*, în „Arhiva pentru știință și reforma socială”, An. I, nr. 1, aprilie 1919, pp. 289-291. A se vedea, Cătălin Zamfir, *Istoria socială a României*, București, Editura Academiei Române, 2018, pp. 80-82; Ioan C. Popa, *Dimitrie Gusti – savant și ziarist*, în Dimitrie Gusti, *Ideile fundamentale ale dreptului presei*, București, Editura U.Z.P., 2012, pp. IX-XXXIX.

La început de drum, D. Gusti sublinia că asociația era pătrunsă de un sincer spirit democratic, pentru că înțelegea că „*puterea vine de jos, oricât lumina ar veni de sus*”, așa încât consolidarea progresul unui stat democratic depinde de „*modul cum e condus*” și de „*calitatea cetățenilor ce-1 compun*”. Adevărata democrație înseamnă, în egală măsură, o „*opinie publică bine informată și luminată*” și „*participarea efectivă a fiecărui cetățean la viața publică*”. Asociația și inițiatorul său erau însuflețiți de un cald idealism și optimism social, având încredere într-un viitor fericit al neamului și statului român. Simțind obligația de a munci pentru acest viitor, asociația și-a propus să participe la educația maselor, urmărind prin toate mijloacele ca poporul român să devină o „*personalitate creatoare de cultură – distinctă printre celelalte neamuri – prin trezirea în fiecare cetățean a voinței adormite, de un trai mai demn și conștient*”¹⁴.

Activitatea asociației era îndreptată, în principal, spre organizarea și realizarea unor cercetări determinate, având ca obiect studiul „*cât mai complet și mai metodic al vieții sociale românești*” sub toate aspectele. O structură internă a asociației, pe diferite secțiuni, era menită să susțină realizarea acestor studii. Erau prevăzute șapte secțiuni și se menționa că în funcție de necesitate era posibil să fie înființate și altele: 1) secțiunea agricolă; 2) secțiunea comercială și industrială; 3) secțiunea financiară; 4) secțiunea juridică; 5) secțiunea politică și administrativă; 6) secțiunea politică și igienă socială; 7) secțiunea culturală.

Cu o deschidere foarte largă, asociația sublinia că orice persoană, care prin activitatea sa dovedește *competență în chestiunile sociale*, va putea fi admisă ca membru. Se spunea de la început că se pune accent pe „*obiectivitatea și independența personalității competente*”. Prin competență, asociația înțelegea nu numai pe cea științifică, ci și larga experiență practică, fie ea chiar restrânsă, locală, a diferiților oameni „*din provincie și de la țară, care ne vor ajuta atât la strângerea materialului de studiu, cât și la controlarea cu împrejurările și interesele locale – variate în diferite ..... ?? ale țării – a concluziilor noastre teoretice de caracter general*”. Se sublinia că lucrările secțiunilor vor fi depuse în comitetul asociației, care le va centraliza și coordona, iar cele de o importanță deosebită vor fi supuse deliberării adunării generale pentru a fi discutate de specialiștii tuturor secțiunilor, astfel încât soluțiile formulate să devină expresia adevărată și bine cântărită a întregii asociații. Sintetic, ideile conducătoare, principiile de organizare și de funcționare ale asociației, mijloacele pentru atingerea scopului asumat,

---

¹⁴ Dimitrie Gusti, *Apel făcut în aprilie 1918, cu prilejul întemeierii Asociației pentru studiul și reforma socială*, în „Arhiva pentru știință și reforma socială”, An. I, nr. 1, aprilie 1919, pp. 291-293.

demonstrau înțelegere deplină pentru o „operă grea și necesară”, precum și voință puternică de a porni „la muncă și la fapte”¹⁵.

În acest context asociativ, D. Gusti sublinia însemnătatea problemei legislației pentru noul stat național român și dificultățile întâlnite în procedura legislativă, inclusiv cele care priveau competența celor chemați să legifereze¹⁶. Se aprecia că realitatea socială nouă, preconizată de reforma socială, se consolidează printr-o anumită organizare politică și printr-o nouă ordine de drept, care se îmbină în activitatea legislativă.

Legea este expresia voinței sociale generale, care se manifestă prin dreptul de vot. Prin sistemul reprezentativ, cetățeanul abdică de bunăvoie de la exercitarea întregă și largă a dreptului său de a participa activ la conducerea statului, iar printr-o ficțiune juridică voința aleșilor, care constituie o minoritate, este privită ca voința tuturor. Vocația de a pregăti reforma socială și de a-i da sancțiunea juridică, adică de a legifera, aparține parlamentului, adică acestor „puțini aleși”. Poporul este suveran numai în ziua alegerilor, iar ulterior, el trebuie să urmeze stăpânii pe care singur i-a creat, de aceea democrația a fost numită de Proudhon „aristocrație deghizată”, explica D. Gusti.

Dar parlamentul, această creație a reprezentării voinței generale, nu este la înălțimea menirii sale, ci trecea printr-o criză acută. Se observa, mai întâi, că „viața parlamentară nu contribuie la îngrădirea, ci la întărirea puterii executive a guvernului”. În al doilea rând, se observa că „activitatea legislativă produce o incoerență legislativă”. Gusti aprecia că scăderea prestigiului politic al instituției parlamentare, care nu mai corespunde adevăratei sale meniri democratice de a conduce națiunea în stat, este o provocare generală. În acest context, el amintea exemplificativ situația din „republica Statelor Unite”¹⁷ și din Anglia¹⁸.

---

¹⁵ *Ibidem*; a se vedea și Virgil G. Gabrielescu, *Consiliul legislativ*, pp. 20-24. Revista „Arhiva pentru știință și reforma socială” a avut o secțiune „Arhiva legislativă”, care va publica studii de referință în perioada interbelică.

¹⁶ Dimitrie Gusti, *Realitate, știință și reformă socială. Câteva indicații asupra metodei*, în „Arhiva pentru știință și reforma socială”, An. I, nr. 1, aprilie 1919, pp. V-XXVII, în care sublinia că acest studiu urmărea să ofere numai o indicație de metodă, iar fiecare chestiune va fi preluată și tratată pe larg în studii ulterioare; V. Conta, *S'art de se conduire et de conduire dans la société (plan de l'ouvrage)*, de pe un manuscris inedit, cu traducere și comentariu de D. Gusti, în „Arhiva pentru știință și reforma socială”, An. I, nr. 4, ianuarie 1920, pp. 619-624.

¹⁷ Gusti trimitea la Woodrow Wilson, *Congressional Government*, Boston, 1898, care aprecia că forma de guvernământ nu se deosebește mult de aceea a despotismului luminat și neresponsabil, prin faptul că sub cupola constituțională, în realitate numai șase persoane hotărau în ultimă instanță actele legislative: președintele, secretarul de Stat, secretarul de finanțe, președintele camerei și președinții celor două comitete parlamentare. Practic, întreaga activitate parlamentară se reduce la activitatea celor două comitete, care se află sub influența președintelui Camerei.

Se observa tendința parlamentului de a produce o legislație „*excesivă și incoerentă*”. Numeroase legi erau „*adevărate monumente de lipsă de prevedere socială și de contraziceri*”. Textele de lege, normele juridice, erau întocmite în grabă, în plină luptă politică, născute din compromisuri, de multe ori inaplicabile. D. Gusti avertiza că, în acest mod, legea va pierde din autoritate și din prestigiu.

Toate acestea puteau atrage discreditarea ideii de stat, dând naștere scepticismului politic. Acest fapt era foarte grav, pentru că legislația este o „*experiență socială activă și conștientă*”. La rândul său, efectul dreptului este un fapt social care creează noi situații sociale, prin constrângerea impusă societății de a respecta acest drept și de a se supune lui necondiționat¹⁹. În acest context, se impunea observația că *opera de legiferare este o activitate foarte delicată și plină de responsabilitate*. Pe de altă parte, lipsa de conștiinciozitate cu care se legifera era, după aprecierile lui D. Gusti, cu atât mai surprinzătoare în criza politică prin care trecea societatea contemporană de pretutindeni²⁰. Concluzia care se impunea în materia *metodei de legiferare* era simplă: reprezentanții voinței sociale generale trebuie să depună cea mai scrupuloasă și minuțioasă grijă în pregătirea reformelor și, numai după o istovitoare *pregătire științifică*, să pornească la înfăptuirea lor, având în vedere idealul către care în mod convergent trebuie să tindă orice reformă²¹.

Problema legislației dobânda o deosebită însemnătate prin tendința societății contemporane de autoorganizare, adică tendința de a transfera puterile, care până atunci erau atribuite parlamentului, unor instituții ieșite din sânul națiunii sau chiar națiunii însăși. Se înregistra un *proces de socializare a legislației*, aflat în plină dezvoltare după război, când sfera factorilor legislativi se extindea la un număr din ce în ce mai mare de persoane, care pătrund în secretele elaborării legilor. D. Gusti aprecia că aceste forțe sociale de autoorganizare și autoconducere, care tindeau să înlocuiască parlamentul, erau:

---

¹⁸ Gusti trimitea la Sidney Low, *The Governance of England*, London, 1904, care critica parlamentul englez pentru tendința de a deveni, în perioada respective, un simplu corp de înregistrare a decretelor guvernului.

¹⁹ Dimitrie Gusti, *Realitate, știință și reformă socială*, pp. XXII- XXIII; E. C. Decuseară, Recenzie – *Slăbirea progresivă a respectului cuvenit legilor*, Daniel Ballet, în „Curierul Judiciar”, An XXVI, nr. 23-24 din 23 noiembrie 1919, pp. 246-247, care pornea de la ideea lui Gustave le Bon potrivit căruia „*valoarea și autoritatea unui popor în istorie se măsoară după gradul de respect ce-l dă legilor*” și insista asupra ușurinței cu care parlamentul „*fabrică legi*”.

²⁰ D. Gusti trimitea la Karl Kautsky, *Parlementarisme et socialisme*, Paris, 1900, pp. 90-101, „*cel mai autorizat reprezentant al socialismului marxist*”, care distingea între conceptul „*legii științifice*” și cel al „*legii juridico-politice*” și sublinia necesitatea unei pregătiri adâncite și a unei redactări îngrijite a legii.

²¹ În chestiunea metodei de legiferare, Gusti trimitea la Léon Bonnat, *La politique expérimentale*, ed. 2, Paris, 1891, care identifica trei procedee legislative: legea temporară, legea regională, legea facultativă.

a) *presa*, care prin organizarea opiniei publice creează o nouă responsabilitate socială; b) *referendumul*; c) *inițiativa populară*. Însă, cel mai puternic mijloc de socializare a legislației era *organizarea specialității și a competenței profesionale*, adică organizarea intereselor profesionale colective prin reprezentarea lor în instituții speciale, care deveneau adevărate parlamente speciale.

O diviziune a muncii legislative este o primă consecință a autoorganizării sociale. Dar, aceasta înseamnă și o autoapărare, o reacție și un protest împotriva monopolizării puterii publice de către partidele politice, sublinia D. Gusti. Autoorganizarea competenței nu încalcă principiul suveranității, pentru că necesitatea socială „*de a pune pe fiecare la locul lui*” și de a-l chema să facă „*numai ceea ce poate prin priceperea și pregătirea sa*”, nu îngrădește suveranitatea națională, ci garantează succesul și seriozitatea funcționării acesteia.

Se aprecia că o formă superioară de competență este *competența dezinteresată a specialiștilor*, oameni de știință, care au în vedere interesele permanente ale națiunii. Competența dezinteresată devenea adevăratul *organ al reformei sociale*, care, în primul rând, presupune conștiința riguros științifică a realității sociale. Competența organizată era *știința pusă în serviciul socializării legislației*, a sistematizării și a conducerii vieții sociale generale. În acest context, organizarea competenței devine o datorie națională și socială urgentă și importantă.

3. Institutul Social Român. „Asociația pentru studiul și reforma socială” își asuma public organizarea liberă a competenței științifice în serviciul legiferării²² și reunea un mare număr de specialiști animați de sentimentul datoriei sociale. Asociația își propunea de la început înființarea unui *Institut Social Român*, așa încât la 21 decembrie 1919 s-au convocat numeroase personalități științifice și politice²³ pentru discutarea organizării și diferitelor modalități de susținere financiară („*mijloacelor necesare*”) a acestui proiect. Însă, realizarea în acea formă a institutului s-a dovedit „*prea înceată și nesigură*”. În consecință, s-a trecut la *transformarea* asociației în Institutul Social Român²⁴, care păstra, în bună măsură,

²² Gusti afirma prudent că asociația nu face de prisos o instituție precum Consiliul de Stat – în acel moment nu era înființat Consiliul legislative –, dar îi era superior pentru că asociația face apel la toate forțele diversilor specialiști și are în vedere un plan unitar și sintetic de reformă socială.

²³ Institutul Social Român, în „Arhiva pentru știință și reforma socială”, An. I, nr. 4, ianuarie 1920, pp. 864-867, care consemna că președinte al adunării respective a fost proclamat dl. prof. univ. P. Bujor, președintele Senatului. Pentru aducerea la îndeplinire a programului Institutului se înființau un „comitet de patronaj”, „un comitet de direcție” și „un director”.

²⁴ Dimitrie Gusti, *Darea de seamă despre Adunarea generală ordinară a Asociației pentru studiul și reforma socială de la 13 februarie 1921*, în „Arhiva pentru știință și reforma socială”, An. III, nr. 1, aprilie 1921, pp. 148-149; V. N. Madgearu, „Raport despre activitatea Asociației pentru studiul și reforma socială în anul 1919-1920”, în „Arhiva pentru știință și reforma socială”, An. III, nr. 1, aprilie 1921, pp. 147-148.

structura organizatorică a asociației. Pentru fiecare secție era desemnat un președinte, de regulă o personalitate recunoscută din domeniul respectiv: secția agrară – președinte G. Cipăianu; secția financiară – președinte I. Răducanu; secția comercială – președinte G. Tașcă; secția industrială – președinte C. Bușilă; secția juridică – președinte C. Botez; secția administrativă – președinte Anibal Teodorescu; secția de politică, igienă socială și demografică – președinte M. Sanielevici; secția culturală – președinte C. Rădulescu Motru; secția de teorie politică și socială – D. Gusti. Din comitetul de direcție al Institutului Social Român făceau parte: M. Djuvara, C. Ionescu-Sisești, V. N. Madgearu, M. Manoilescu, vicepreședinți fiind: C. Botez, C. Bușilă, iar președinte D. Gusti²⁵.

Activitatea Institutului Național Român a rămas consemnată în documente care atestă o muncă neobosită, cu rezultate remarcabile în dezbaterile multor proiecte de reformă socială și de legi. La împlinirea a zece ani de activitate, D. Gusti amintea că problema centrală, care a preocupat Institutul cu intensitate de la început, a fost așa-zisa *criză a legislației*²⁶.

Cu această ocazie, el aprecia că o criză a legislației nu mai era de actualitate. Misiunea legislativă este dificilă pentru că o legislație trebuie să fie din ce în ce mai adâncă, bogată, intensă, tehnică și savantă. Problema legislației ia forma unei crize acolo unde *nu se conciliază* competența etică-politică și cea științifică-tehnică a lucrărilor legislative. Se sublinia că Institutul Social Român preconizase crearea unui Consiliu legislativ, ceea ce se realizase între timp. În aceste condiții, Gusti susținea că institutul, care demonstrase competența membrilor săi, putea să fie un „*eventual auxiliar al Consiliului*”: „Dacă există în țară elemente valoroase, cu experiență intensă

---

²⁵ Cenzori erau A. Costin, D. Ioanițescu, N. Ionescu, iar casier I. Glogoveanu. Pentru activitatea asociației, a se vedea și Al. Costin, *Darea de seamă asupra activității juridice*, în „Arhiva pentru știință și reforma socială”, An. III, nr. 1, aprilie 1921, pp. 149-160, care menționa că prin adresa nr. 1.159 din 1 iunie 1920 Ministerul Muncii a solicitat președintelui asociației să pună în discuția secțiilor juridică și de politică socială, proiectul de lege privitor la asociațiile profesionale ieșit din dezbaterile secțiunii de politică socială și prezentat parlamentului, cu rugămintea de a comunica observațiile făcute. Documentul consemnează dezbaterile ce au avut loc în ședințele din 27 septembrie, 6 și 16 octombrie 1920 în secțiunea juridică și observațiile formulate. În ședințele de la 19 februarie, 5 și 21 martie 1921 s-a discutat chestiunea dacă parlamentul actual are sau nu caracter de constituentă și au luat cuvântul: Corneliu Botez, Aurel Lazăr, Andrei Rădulescu, Glogoveanu, Al. Costin, M. Djuvara. În secțiunea de la 9 aprilie 1921 era examinată reforma constituțională.

²⁶ D. O. Candrea, *Criza de drept* (I), în „Curierul Judiciar”, An XXVIII, nr. 45 din 18 decembrie 1921, pp. 707-711; Idem, *Criza de drept* (II), în „Curierul Judiciar”, An XXVIII, nr. 46 din 25 decembrie 1921, pp. 721-727; E. C. Decuseară, *Slăbirea progresivă a respectului cuvenit legilor*, Daniel Ballet, Recenzie, în „Curierul Judiciar” nr. XXVI, nr. 23-24 din 23 noiembrie 1919, pp. 246-247. Peste timp, problema crizei dreptului va fi reluată, a se vedea, Nicolae Popa, *Trăim deja o criză a dreptului?*, în „Reflecții”, An I, nr. 1, 2023, pp. 31-34; Mircea Duțu, *Dreptul crizei și criza științei juridice*, în „Reflecții”, An I, nr. 1, 2023, pp. 35-38; Ion Chelaru, *Nodul gordian al crizei legislative sau revizuirea Constituției*, în „Reflecții”, An I, nr. 1, 2023, pp. 41-44.

științifică ori practică, de ce să nu fie utilizată această experiență și pusă la dispoziția grelei și importante opere de legiferare?”²⁷.

Programul de lucru al Institutului a avut ambiția să abordeze toate *fețele științei sociale contemporane* și, mai ales, mișcarea actuală a faptelor și a ideilor. S-a avut în vedere să se grupeze comunicările și conferințele fiecărui ciclu într-o unitate armonioasă. Se aminteau, la împlinirea unui deceniu de activitate, ciclurile organizate: Noua Constituție a României, 23 de prelegeri; Doctrinile partidelor politice, în 18 prelegeri; Politica externă a României, în 20 de prelegeri; Viața socială a României după război, 17 prelegeri²⁸; Capitalismul în viața socială, în 20 de prelegeri; Sat și Oraș, în 27 de prelegeri; Politica Culturii, în 27 de prelegeri; Teoria Culturii, în 10 prelegeri.

D. Gusti observa că în România, la acel moment, exista un învățământ universitar pentru doctori, avocați sau profesori. Însă, nu exista un învățământ universitar pentru administratori sociali, pentru diplomatul om de stat, pentru jurnalistul bine pregătit, pentru omul politic competent. Se aprecia că în societatea modernă era necesar ca tineretul, căruia îi aparține doar viitorul țării, să fie inițiat în studiul adâncit al faptelor pe care mai târziu va fi chemat să le guverneze ori administreze. Pentru că un sistem ordonat de cultură socială și politică lipsea în acel moment, invita legiuitorul să intervină în această materie²⁹.

Acest deziderat se realiza la 16 iunie 1933. Cu această ocazie, Rădulescu Motru ținea discursul despre *Legea organizării culturii*. El prezentase în locul raportorului Iuliu Moldovanu, „*Raportul și expunerea de motive*” la legea respectivă. În dezbaterile legii, Nicolae Iorga nu era de acord cu termenul de organizare, deoarece cultura, ca „*act de creație individuală, nu poate fi organizată*”³⁰. În replică, Rădulescu Motru preciza că legea propusă de Gusti nu avea un asemenea scop: „«organizarea», nu vrea să zică înființare de cultură, ci «organizare» în legea aceasta înseamnă numai unificarea și punerea în ordine a

²⁷ Dimitrie Gusti, Cuvântare la ședința festivă din 24 februarie 1929. Zece ani de la Înființare, în „Arhiva pentru știință și reforma socială”, An. VIII, nr. 4, 1929, pp. 527-534; A.C.P., *Problema legislației penale în discuția secției juridice a Asociației pentru știința și reforma socială*, în „Curierul Judiciar”, An XXVII, nr. 36-37 din 23 mai 1920, pp. 295-296.

²⁸ A se vedea și Diana Kinces, *Monografia sanitară în perioada interbelică – surse ale istoriei locale*, în „Satu Mare – Studii și Comunicări”, nr. XXXII/ II, 2016, pp. 197-203.

²⁹ A se vedea, *Anteproiectul organizării culturale*, în „Arhiva pentru știință și reforma socială”, An. VIII, nr. 1-3, 1929, pp. 355-358, care menționa că în 1927, ministrul Instrucției, C. Angelescu, a numit o comisie din personalități culturale, sub conducerea lui D. Gusti, care avea sarcina să pregătească textul unui anteproiect de organizare culturală.

³⁰ Constantin Schifirneț, *C. Rădulescu-Motru. Viața și faptele sale*, vol. II, București, Editura Albatros, 2004, p. 728.

manifestațiilor culturale”³¹. Legea reglementa statutul unor instituții culturale: Direcția Culturii Naționale (înființată prin transformarea Direcției Educației Poporului), Senatul cultural, Casa Culturii Naționale³².

Mai târziu, Dimitrie Gusti va aprecia că dezzechilibrele și perturbările care au afectat funcționarea și organizarea vieții publice românești au fost generate și de o legislație deficitară, care „a rămas întotdeauna deasupra realității”. Mai mult, el va susține că a fost o greșeală adoptarea, la nivel național, a unui sistem legislativ unitar, în ciuda faptului că realitatea socială era variată la nivel provincial și, de asemenea, elaborarea unor acte normative fără cunoașterea prealabilă a realității sociale.

4. Societatea de studii legislative. În vara anului 1921, din inițiativa lui Demetru Negulescu, profesor de drept internațional la București³³, judecător la Curtea Permanentă de Justiție Internațională de la Haga (1921-1940), unde a reprezentat strălucit România, se înființează Societatea de studii legislative.

Aceasta asociație avea ca model *Société d'Etudes législatives*, care funcționa demult în Franța, cu rezultate recunoscute în planul organizării statului francez. Îi regăsim în acest proiect important pe: V. Atanasovici, Alexandru Cerban, Gr. Conduratu, I. Coroiu (Universitatea din Iași), I. Costin, C. C. Disescu, Mircea Djuvara, Alfred Djuvara, D. Dobrescu, Gr. Dimitrescu, I. Fințescu, Jean Th. Florescu, I. Ionescu-Dolj, P. Negulescu, I. Peretz, G. Plastara, St. Popescu, Andrei Rădulescu, C. Rădulescu (Universitatea din Cernăuți), N. C. Schina, Iulian Teodorescu, C. Stoicescu, N. Titulescu (ministrul de finanțe), Gr. Trancu-Iași (ministrul muncii).

Scopul general al societății era de a da o nouă dezvoltare studiilor legislative în toate ramurile dreptului, cu deosebire în dreptul privat, pentru susținerea *unificării legislative* prin reforma codurilor și legilor în vigoare la acel moment (art. 3 alin. 1 din Statut). În dezvoltarea acestui deziderat, asociația își propunea „în mod cu totul special”, potrivit prevederilor art. 3 alin 2 pct. 1-5 din Statut:

a) de a vedea în ce sens se poate produce reforma unificării legislative, ținând seama de raporturile create din starea de război și în urma războiului;

b) de a stabili o legătură și o colaborare mai strânsă între acei care se consacră studiului teoretic al dreptului și acei care participă la aplicarea lui;

---

³¹ C. Rădulescu-Motru, *Organizarea culturii*, în D. Gusti, *Un an de activitate la Ministerul Instrucției, Cultelor și Artelor. 1932-1933*, București, Inst. De Arte Grafice „Bucovina”, 1934, p. 544.

³² A se vedea Bogdan Bucur, *Sociologia proastei guvernări în România interbelică*, București, Editura RAO, 2019, pp. 482-485.

³³ Mihail M. Andreescu, *Facultatea de Drept. Universitatea din București, 1859-2009. File de istorie*, București, Editura Monitorul Oficial, 2009, pp. 178-179.

c) de a face, pe cale de inițiativă particulară, anchete și cercetări referitoare la aplicarea legilor și de a centraliza datele utile studiului reformelor legislative;

d) de a organiza congrese destinate a supune unei discuțiuni largi chestiunile juridice de actualitate;

e) de a favoriza dezvoltarea progresului juridic, atât prin extinderea dată cercetărilor științifice, cât și prin popularizarea cunoștințelor de drept pozitiv³⁴.

Pornind de la diferitele ramuri ale dreptului, activitatea societății era împărțită pentru o mai bună organizare, având în vedere competența și specializarea persoanelor implicate, în: Comisia de drept civil; Comisia de drept penal; Comisia de procedură civilă; Comisia de drept administrativ; Comisia de filosofia dreptului; Comisia de reformă a Constituției; Comisia de drept comercial (art. 26 alin. 1 din Statut).

De asemenea, statutul prevedea, în art. 26 alin. 2, funcționarea unor comisii speciale de studii, astfel: Comisia pentru legiferarea muncii; Comisia pentru drepturile femeii; Comisia pentru legislația comparată, în încercarea de a răspunde provocărilor legislative din perioada respectivă.

Pentru susținerea propunerilor de reforme legislative erau prezentate rapoarte, fie individual, de către membrii societății, fie de una dintre secțiunile (comisiile) societății, după ce propunerile respective erau pregătite, studiate și admise de secțiunea respectivă³⁵.

Societatea pregătea un buletin, într-un volum unic sau în fascicule separate, care publica comunicările și rapoartele prezentate în adunările societății, lucrările și dările de seamă ale societății.

Din procesul-verbal al ședinței de constituire, din 23 iunie 1921, se observă că au participat profesori universitari din București, Iași sau Cernăuți, magistrați, avocați, actuali sau foști miniștri. Dem. Negulescu, în cuvântul său consemnat în documentul de constituire, arăta că, încă înainte de război, Codul civil era „*zdruncinat din baza-i seculară*”, iar noile tendințe de socializarea dreptului au produs un curent nou de transformare. Războiul a precipitat evoluția noilor concepții juridice, iar Codul nostru civil a rămas mult în urma celui francez, care a fost modificat.

---

³⁴ *Înființarea Societății de Studii legislative*. Întrunirea de la d-nul Profesor Universitar Dem. Negulescu, în „Curierul Judiciar”, An XXVIII, nr. 26 din 17 iulie 1921, pp. 406-407; *Societatea de Studii Legislative. Statute*, în „Curierul Judiciar”, An XXVIII, nr. 26 din 17 iulie 1921, pp. 407-408, care publica proiectul întocmit de comisia însărcinată cu elaborarea statutelor.

³⁵ Societatea avea maximum o sută de membri titulari, care plăteau o cotizație anuală obligatorie de 500 de lei. Orice persoană avea posibilitatea să devină membru asociat, care avea o cotizație anuală de 250 de lei, dacă era recomandată de doi membri titulari și acceptată de Consiliul de direcție (art. 4-8 din Statut).

În opinia inițiatorilor, necesitatea revizuirii tuturor codurilor se impune cu atât mai mult că în provinciile alipite existau coduri străine care încă se aplicau. Unificarea legislației va desăvârși opera Unirii, așa încât este o datorie a oamenilor de drept să contribuie la înfăptuirea noii legislații³⁶.

La rândul său, Constantin G. Dissescu³⁷, președintele adunării, aprecia organizarea societății „*venită la timp pentru a colabora la opera legislației de mâne a țării, prin studii aprofundate în diferitele ramuri ale dreptului*”. Se sublinia că ideea de drept, care se vede amenințată în urma perturbărilor războiului, trebuie reînălțată ca „factor unic al vieții noastre sociale”, prin „munca tuturor” și „apropierea cât mai strânsă a inteligențelor juridice din toate părțile României întregite”³⁸.

Dintre toate luările de cuvânt se poate reține ideea centrală de a susține opera de legiferare și încrederea participanților în necesitatea și utilitatea înființării unei asemenea asociații³⁹. Spre exemplu, I. Cohen aprecia că *practica transplantului unor acte normative din apus* nu mai poate continua pentru că acestea nu corespund nevoilor țării și împrejurărilor de viață socială românească. Dem. Dobrescu susținea că din societate trebuie să facă parte „*elemente de peste munți*”, precum și „*specialiști în sociologie, economie politică și finanțe*”. M. Djuvara și I. Costin susțineau colaborarea cu Institutul Social Român, a cărui activitate era apreciată. Ca de atâtea ori în perioada respectivă, se aprecia că activitatea societății este o alternativă preferabilă și necesară la practica legislativă modestă a „*politicienilor interesați și ignoranți*”⁴⁰.

5. Cercul de studii penale și penitenciare. În domeniul dreptului penal trebuie semnalată inițiativa înființării „Cercului de studii penale și penitenciare”, în aprilie 1921. De această dată, misiunea asumată privea contribuția la unificarea legislației penale, la ameliorarea sistemului penitenciar și la preconizarea unor mijloace mai eficiente de prevenire și presiune a delincvenței.

---

³⁶ *Înființarea Societății de Studii legislative...*, p. 406.

³⁷ Mihail M. Andreescu, *Facultatea de Drept...*, passim; Flavius Baias, Paul Pop, Ștefan Bogrea, Vlad-Cristian Soare, *Albumul decanilor 1859-2008*, București, Editura Hamangiu, 2019, pp. 65-76.

³⁸ *Înființarea Societății de Studii legislative...*, p. 407; *De la Societatea de Studii Legislative*, în „Curierul Judiciar”, nr. 43 din 18 decembrie 1921, p. 712, care consemna informații privind ședința din 10 decembrie 1921, desfășurată în locuința d-lui C. Dissescu, președintele societății, unde au procedat la alegerea subcomisiilor și numirea raportorilor pentru materiile luate în studiu.

³⁹ Pentru elemente caracteristice ale persoanei morale în perioada respectivă, Sebastian Șerbescu, *Structura juridică a personalității morale*, în „Curierul Judiciar”, An XXVIII, nr. 26 din 17 iulie 1921, pp. 401-405.

⁴⁰ Virgil G. Gabrielescu, *Consiliul legislativ permanent*, Institutul de Arte Grafice „Samitca” S.A., Craiova, 1922, pp. 26-27.

Vor căuta soluții în acest domeniu „penaliști și oameni de legi”, precum: Iulian Teodorescu (profesor de drept penal la București)⁴¹ - președintele cercului, Corneliu Botez (consilier la Înalta Curte de Casație), Alex. Dem. Oprescu (procuror la înalta Curte de Casație), Dem. I. Dobrescu, I. Ionescu-Dolj, I. Ionescu (director general al închisorilor), Romulus P. Voinescu (director general al polițiilor și siguranței generale), E. C. Decusară (directorul statisticii judiciare).

În anul 1935, după moartea profesorului Iulian Teodorescu, este ales președinte al Cercului Ioan Ionescu-Dolj. Alături de profesorul V. V. Pella, acesta va conduce „Revista de drept penal și știință penitenciară”. În acea perioadă erau în discuția corpurilor legiuitoare Codul penal și Codul de procedură penală, iar multe probleme ale noii legislații penale erau dezbătute în cadrul asociației⁴².

Cercul de studii penale era organizat pe trei secțiuni și avea o comisie specială care se preocupa de redactarea și publicarea „Buletinului”: secțiunea penală, secțiunea penitenciară, secțiunea de poliție științifică (art. 11 din Statut). În clarificarea organizatorică inițială se observa:

„problema penalității formează obiectul dreptului penal; problema mijloacelor educative, când este vorba de delincvența minorilor sau de represiunea propriu-zisă, pentru aceea a majorilor, constituie obiectul științei penitenciare; iar descoperirea, cercetarea, clasarea cu substratul atât de important al prevenției determină obiectul științei polițiste sau al poliției științifice”⁴³.

6. Alte inițiative. În primii ani după Marea Unire au existat mai multe inițiative sau asociații care au avut obiective ce priveau îmbunătățirea legislației într-un anumit domeniu sau chiar preocuparea mai largă de susținere a legiferării.

Activitatea Consiliului Național al Femeilor Române este elocventă pentru direcția asumată, iar punctele de vedere exprimate s-au bucurat de susținerea întregii societăți: „Glasul femeii române trebuie să fie și el ascultat, pentru ca acea parte a legislației, care o interesează pe ea exclusiv, să corespundă cât mai pe larg

---

⁴¹ Mihail M. Andreescu, *Facultatea de Drept...*, passim.

⁴² Elena Ștefănescu, *O figură de marcă a dreptului românesc – Ioan Ionescu-Dolj (1875-1947)*, *Primpreședinte al Consiliului Legislativ, membru al Academiei Române*, în Sorin Popescu, Tudor Prelipceanu, *A doua carte cu personalități ale consiliului legislativ de-a lungul timpului*, București, Editura Lumina Lex, 2009, p. 31; Idem, în „Buletinul de informare legislativă” nr. 3/2007, pp. 20-25, disponibil <http://www.clr.ro/buletine-de-informare-legislativa>, accesat mai 2024.

⁴³ Virgil G. Gabrielescu, *Consiliul legislativ permanent*, Institutul de Arte Grafice „Samitca” S.A., Craiova, 1922, p. 25, care trimite la „Revista penitenciară”, An. VIII, nr. 3, martie 1921.

*spiritului de dreptate ce trebuie să însuflețească întreaga legiferare a României Mari*⁴⁴.

De asemenea, inițiativa de la Sibiu pentru formarea unei societăți de studii legislative, căreia îi dădea glas D. V. Barnoschi, demonstra o largă preocupare pentru calitatea legislației viitoare și situația dreptului național⁴⁵.

Se aprecia că necesitatea unei asociații care să elaboreze studii legislative era indiscutabilă, având în vedere că experiența a dovedit că „o lege nu este niciodată prea mult gândită”. Se considera că defectele unei legi determinate de o „*prea meticuloasă pregătire*” sunt mai puțin grave decât cele care rezultă dintr-o redactare pripită. Barnoschi amintea statistica elaborată de Émile Faguet, care demonstra, în perioada respectivă, că de când Franța era republică, 93% dintre miniștrii săi au deținut portofolii străine de competența lor recunoscută⁴⁶. Regula potrivit căreia cei care elaborează legile sunt incompetenți risca să devină generală. Barnoschi aprecia că aceste riscuri existau în țara noastră, dar sublinia prudent că exista „*norocul de a avea o pătură conducătoare compusă în majoritate din oameni excepționali, care sunt tot atât de bine în orice minister ar lucra, când politica le lasă timp să lucreze*”. Însă, avertiza că incompetența era fatală în statele tinere, așa cum era și România, unde era fatală lipsa de oameni pregătiți. În esență, statele noi trebuie să evite principiile care duc la domnia incompetenței.

---

⁴⁴ Calypso Corneliu Botez, „*Apelul Consiliului Național al Femeilor Române din 26 decembrie 1923*”, în *Drepturile femeii în viitorul Cod civil. Studii, comunicări și propuneri în vederea reformei*, București, Tipografia „Curierul Judiciar”, 1924, pp. 3-4; Idem, „*Raportul Comisiei juridice de pe lângă C.N.F.R. pentru punerea în concordanță a codului civil român cu noua Constituție, cu privire la condiția juridică a femeii în raporturile ei dintre soți, familie și patrimoniale*”, în „Curierul Judiciar” nr. 42 din 14 decembrie 1924, pp. 661-664, republicat în *Drepturile femeii...*, pp. 5-9; Anibal Teodorescu, *Chestiunea naționalității femeii române măritată cu un străin*, în *Drepturile femeii...*, p. 10-16; Redacția, *Dreptul la vot al femeilor*, în „Revista de drept”, an I, nr. 3-4, mai iunie, 1919, pp. 83-86.

⁴⁵ D. V. Barnoschi, *Pentru formarea unei societăți de studii legislative*, în „Revista de drept”, Sibiu, Tipografia W. Kraftt, 1919, An I, nr. 3-4, pp. 101-110. Barnoschi amintea că susținuse o inițiativă asemănătoare în Vechiul Regat, în „Revista Critică de Drept, Legislație și Jurisprudență” din 1912, dar o „societate de studii legislative” încă nu se constituise. Identifica, în 1912, două impedimente: unul financiar, pentru că nu erau suficiente cotizațiile membrilor, iar altul determinat de „lipsa de entuziasm pentru lucrările științifice”. Își exprima încrederea că revista din Sibiu va avea succes unde nu a avut revista din București; a se vedea, Redacția, *Informațiuni. Necesitatea înființării unei „Uniuni a iuriștilor români”*, „Revista de drept”, an I, nr. 2, aprilie, 1919, pp. 64-66, care propunea ca model Uniunea juriștilor germani (Juristentag), inițiată de Francis Holtzendorff la 1860, având ca obiectiv unificarea legislației germane în materie civilă și criminală. Pentru însemnătatea activității sale, uniunea era numită de germani „*parlament juridic prealabil*” (juristisches Vorparlament), iar guvernul german o consultase în numeroase situații.

⁴⁶ Émile Faguet, *The cult of incompetence*, traducere din franceză în engleză Beatrice Bastow, Introducere Thomas Mackay, New York, E. P. Dutton & Company, 1911, disponibil <https://babel.hathitrust.org>, accesat iulie 2023.

Principiul suveranității poporului și regimul parlamentar sunt „minunate”, dar legile redactate de miniștri și în parlament sunt, în cel mai bun caz, „mediocre”, pentru că ei sunt oameni politici, iar nu legiuitori. Or, este o rară întâmplare să poată cineva să fie „*om politic și în același timp legiuitor în sensul aristotelic al cuvântului*”. Legea este „*opera timpului și într-o oarecare măsură a științei*”. Pentru legile pe care nu le poate face nici ministrul, nici parlamentul, nici comisiile parlamentare, era nevoie de o entitate specială care să fie situată în afara mecanismului sistemului de guvernare.

Pornind de la exemplele din Germania și Franța, Barnovschi aprecia că societatea pe care o propunea se putea adapta la nevoile celor trei sisteme: german, ungar și francez. Două aspecte erau subliniate în planul metodei de lucru în cadrul acestei asociații. Mai întâi, în România Mare, unificarea legislațiilor trebuie „*să facă o largă parte dreptului din Transilvania, în unele aspecte superior celui din regat, în altele ca fiind dreptul tradițional, național al poporului*”. În al doilea rând, pentru ca alcătuirea asociației să dea satisfacție tuturor curentelor, trebuie „*să nu se izbească prea mult*” de modul de a gândi al juriștilor din Vechiul Regat, „*oameni de cultură exclusiv franceză*”⁴⁷.

7. Concluzii. În primii ani după Marea Unire, în planul „*organizării libere a competenței*” pentru elaborarea unei legislații românești care să respecte standardele cele mai înalte ale progresului juridic, regăsim o mișcare largă în care s-au implicat numeroase personalități din domenii diverse, specialiști în drept, sociologie, economie politică sau finanțe.

Construit sub forma unor asociații sau societăți, înainte ca legea asociațiilor să fie adoptată, acest curent a pornit de la realitatea că unificarea legislativă era indispensabilă și susținea consecvent acest deziderat. Se dorea un proces legislativ întemeiat pe studii științifice elaborate după metode adecvate și se sublinia necesitatea unei pregătiri adâncite și a unei redactări îngrijite a legii. Se atrăgea atenția că opera de legiferare este o activitate foarte delicată și plină de responsabilitate.

Se aprecia că trebuie respinsă practica transplantului unor acte normative, care nu mai răspundea nevoilor țării și împrejurărilor de viață socială românească. În special, se susținea că legea penală unificată trebuia să țină seama de psihologia poporului român, de sufletul colectiv al națiunii române.

Într-o anumită măsură, această mișcare s-a străduit să se delimiteze de viața politică. Chiar a criticat, uneori destul de dur, incompetența oamenilor politici de a elabora legi bune. Rămâne remarcabil că astfel de inițiative au apărut chiar din

---

⁴⁷ D. V. Barnoschi, *Pentru formarea unei societăți...*, p. 109.

primăvara anului 1918. Asociația promovată de Dimitrie Gusti a avut o largă arie de cuprindere geografică, prin atragerea și colaborarea intelectualilor din toate regiunile țării. Se poate observa că aceste inițiative au privit aproape toate domeniile dreptului și domeniile vieții sociale, căutând soluții pentru problemele reale ale societății românești din perioada interbelică.

Bibliografie

Lucrări generale, studii și articole:

A.C.P., *Problema legislației penale în discuția secției juridice a Asociației pentru știința și reforma socială*, în „Curierul Judiciar”, An XXVII, nr. 36-37 din 23 mai 1920, pp. 295-296.

Andrescu, Mihail M., *Facultatea de Drept. Universitatea din București, 1859-2009. File de istorie*, București, Editura Monitorul Oficial, 2009.

Aznavorian, Hurmuz, *Represiunea penală și regimul penitenciar*, în *Excelența legii*, ediție îngrijită de Aura Matei-Săvulescu, București, Editura Semne, 2007, pp. 76-79.

Baias, Flavius, Pop, Paul, Bogrea, Ștefan, Soare, Vlad-Cristian, *Albumul decanilor 1859-2008*, Editura Hamangiu, București, 2019.

Barnoschi, D. V., *Pentru formarea unei societăți de studii legislative*, în „Revista de drept”, Sibiu, Tipografia W. Kraftt, 1919, An I, nr. 3-4, pp. 101-110.

Blaa, Lucian, *Hornicul și cântecul vîrstelor*, București, Editura Tineretului, 1965.

Bonnat, Léon, *La politique expérimentale*, ed. 2, Paris, 1891.

Botez, Calypso Corneliu, *Apelul Consiliului Național al Femeilor Române din 26 decembrie 1923*, în *Drepturile femeii în viitorul Cod civil. Studii, comunicări și propuneri în vederea reformei*, București, Tipografia „Curierul Judiciar”, 1924, pp. 3-4.

Bucur, Bogdan, *Sociologia proastei guvernări în România interbelică*, București, Editura RAO, 2019.

Candrea, D. O., *Criza de drept (I)*, în „Curierul Judiciar”, An XXVIII, nr. 45 din 18 decembrie 1921, pp. 707-711;

Candrea, D. O., *Criza de drept (II)*, în „Curierul Judiciar”, An XXVIII, nr. 46 din 25 decembrie 1921, pp. 721-727.

Chelaru, Ion, *Nodul gordian al crizei legislative sau revizuirea Constituției*, în „Reflecții”, An I, nr. 1, 2023, pp. 41-44.

Consiliul Dirigent, „*Către națiunea română din Transilvania, Banat și Țara Ungurească*”, în „Gazeta Oficială”, nr. 1 sin 1/14 decembrie 1918, pp. 1-2, republicat în „Construind Unirea cea mare”, vol. VIII, pp. 54-56.

Conta, V., *S'art de se conduire et de conduire dans la société (plan de l'ouvrage)*, de pe un manuscris inedit, cu traducere și comentariu de D. Gusti, în „Arhiva pentru știință și reforma socială”, An. I, nr. 4, ianuarie 1920, pp. 619-624.

Costin, Al., *Darea de seamă asupra activității juridice*, în „Arhiva pentru știință și reforma socială”, An. III, nr. 1, aprilie 1921, pp. 149-160.

David, Daniel, *Psihologia poporului român. Profilul psihologic al românilor într-o monografie cognitiv-experimentală*, Iași, Editura Polirom, 2015.

De la Societatea de Studii Legislative, în „Curierul Judiciar”, nr. 43 din 18 decembrie 1921, p. 712.

Decuseară, E. C., *Recenzie – Slăbirea progresivă a respectului cuvenit legilor*, Daniel Ballet, în „Curierul Judiciar”, An XXVI, nr. 23-24 din 23 noiembrie 1919, pp. 246-247.

Dobrescu, Dem. I., *Discuția între un om cuminte și un bolșevic*, în „Curierul Judiciar”, an XXVII, nr. 61-62 din 19 septembrie 1920, pp. 492-494.

Dobrescu, Dem. I., *Sindicatelor funcționarilor și bolșevismul*, în „Curierul Judiciar”, an XXVII, nr. 53-54 din 25 iulie 1920, pp. 421-424.

Docan, George P. (judecător Oradea-Mare), *Din codul penal ungar*, în „Curierul Judiciar”, an XXVIII, nr. 4 din 30 ianuarie 1921, pp. 49-54.

Dogaru, Ion, Popa, Nicolae, Dănișor, Dan Claudiu, Cercel, Sevastian, *Bazele dreptului civil. Vol. I. Teoria generală*, București, Editura C. H. Beck, 2008.

Duțu, Mircea, *Dreptul crizei și criza științei juridice*, în „Reflecții”, An I, nr. 1, 2023, pp. 35-38.

Faguet, Émile, *The cult of incompetence*, traducere din franceză în engleză Beatrice Bastow, Introducere Thomas Mackay, New York, E. P. Dutton & Company, 1911, disponibil <https://babel.hathitrust.org>, accesat iulie 2023.

Gabrielescu, Virgil G., *Consiliul legislativ permanent*, Institutul de Arte Grafice „Samitca” S.A., Craiova, 1922.

Gusti, Dimitrie, *Apel făcut în aprilie 1918, cu prilejul întemeierii Asociației pentru studiul și reforma socială*, în „Arhiva pentru știință și reforma socială”, An. I, nr. 1, aprilie 1919, pp. 291-293.

Gusti, Dimitrie, Cuvântare la ședința festivă din 24 februarie 1929. Zece ani de la Înființare, în „Arhiva pentru știință și reforma socială”, An. VIII, nr. 4, 1929, pp. 527-534.

Gusti, Dimitrie, *Darea de seamă despre Adunarea generală ordinară a Asociației pentru studiul și reforma socială de la 13 februarie 1921*, în „Arhiva pentru știință și reforma socială”, An. III, nr. 1, aprilie 1921, pp. 148-149;

Gusti, Dimitrie, *Realitate, știință și reformă socială. Câteva indicații asupra metodei*, în „Arhiva pentru știință și reforma socială”, An. I, nr. 1, aprilie 1919, pp. V-XXVII.

Ionașcu, Traian R., « *Le Conseil Législatif en Roumanie. Organe de technologie et de politique législatives destiné aussi à l'unification des Droits locaux d'un même Etat unitaire* »- Extras din « Recueil d'Etudes en l'honneur d'Edouard LAMBERT » [Culegere de Studii în onoarea lui Edouard LAMBERT], Paris, 1938, traducere din limba franceză realizată de Svetlana Baciuc, în Buletin de informare legislativă nr. 4/1999, pp. 58-78.

Kinces, Diana, *Monografia sanitară în perioada interbelică – surse ale istoriei locale*, în „Satu Mare – Studii și Comunicări”, nr. XXXII/ II, 2016, pp. 197-203.

Madgearu, V. N., „*Raport despre activitatea Asociației pentru studiul și reforma socială în anul 1919-1920*”, în „Arhiva pentru știință și reforma socială”, An. III, nr. 1, aprilie 1921, pp. 147-148.

Neagu, Gabriela, *Clasa socială*, în Cătălin Zamfir, Simona Stănescu (coord.), *Enciclopedia dezvoltării sociale*, Iași, Editura Polirom, 2007, pp. 110-116.

Oprescu, Constantin (avocat în Botoșani), *Factorul psihologic în unificarea legilor*, „Curierul Judiciar” nr. 20 din 29 mai 1921, pp. 307-308.

Popa, Ioan C., *Dimitrie Gusti – savant și ziarist*, în Dimitrie Gusti, *Ideile fundamentale ale dreptului presei*, București, Editura U.Z.P., 2012, pp. IX-XXXIX.

Popa, Nicolae, *Trăim deja o criză a dreptului?*, în „Reflecții”, An I, nr. 1, 2023, pp. 31-34.

Popescu, Aurelian I., *Ideea de unitate națională în viziune populară*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1980.

Rădulescu Motru, C., *Timp și destin*, București, Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II”, 1940, republicată București, Editura Semne, 2006.

Rădulescu, Andrei, *Unificarea Legislativă*, în Academia Română, *Memoriile Secțiunii Istorice*, seria III, tomul VII, București, Cultura Națională, 1927, pp. 378-379 (p. 6-7), disponibil: www.digibuc.ro, accesat martie 2024.

Rădulescu-Motru, C., *Organizarea culturii*, în D. Gusti, *Un an de activitate la Ministerul Instrucției, Cultelor și Artelor. 1932-1933*, București, Inst. De Arte Grafice „Bucovina”, 1934, p. 544.

- Rădulescu-Motru, Constantin, *Psihologia poporului român*, București, Editura Peideia, 1999.
- Rădulescu-Motru, Constantin, *Psihologia poporului român*, în *Enciclopedia României*, vol. I. Statul, Asociația Științifică pentru Enciclopedia României, București, 1938
- Redacția, *Dreptul la vot al femeilor*, în „Revista de drept”, an I, nr. 3-4, mai iunie, 1919, pp. 83-86.
- Redacția, *Informațiuni. Necesitatea înființării unei „Uniuni a iuriștilor români”*, „Revista de drept”, an I, nr. 2, aprilie, 1919, pp. 64-66.
- Redacția, *Înființarea Societății de Studii legislative. Întrunirea de la d-nul Profesor Universitar Dem. Negulescu*, în „Curierul Judiciar”, An XXVIII, nr. 26 din 17 iulie 1921, pp. 406-407;
- Redacția, *Societatea de Studii Legislative. Statute*, în „Curierul Judiciar”, An XXVIII, nr. 26 din 17 iulie 1921, pp. 407-408.
- Redacția, *Statutele Asociației pentru studiul și reforma socială*, în „Arhiva pentru știință și reforma socială”, An. I, nr. 1, aprilie 1919, pp. 289-291.
- Redacția, *Anteproiectul organizării culturale*, în „Arhiva pentru știință și reforma socială”, An. VIII, nr. 1-3, 1929, pp. 355-358.
- Săvoaia, Dan Alexandru, *Forme de organizare muncitorească în spațiul românesc (1921-1947) între internaționalism sindical și corporatism național*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2022.
- Schifirneț, Constantin, C. Rădulescu-Motru. *Viața și faptele sale*, vol. II, București, Editura Albatros, 2004.
- Șerbescu, Sebastian, *Structura juridică a personalității morale*, în „Curierul Judiciar”, An XXVIII, nr. 26 din 17 iulie 1921, pp. 401-405.
- Elena Ștefănescu, *O figură de marcă a dreptului românesc – Ioan Ionescu Dolj (1875-1947), Prim-președinte al Consiliului Legislativ, membru al Academiei Române*, în Sorin Popescu, Tudor Prelipceanu, *A doua carte cu personalități ale consiliului legislativ de-a lungul timpului*, Ed. Lumina Lex, București, 2009.
- Teodorescu, Anibal, *Chestiunea naționalității femeii române măritată cu un străin*, în *Drepturile femeii în viitorul Cod civil. Studii, comunicări și propuneri în vederea reformei*, București, Tipografia „Curierul Judiciar”, 1924, pp. 10-16.
- Zamfir, Cătălin, *Istoria socială a României*, București, Editura Academiei Române, 2018.

LA CIRCULARITE DE LA DEMONSTRATION DANS LA THEORIE POLITIQUE DE JOHN RAWLS: UNE CRITIQUE DU CONSTRUCTIVISME POLITIQUE

Gheorghe DĂNIȘOR*
Diana DĂNIȘOR**

Abstract: *This critical analysis examines John Rawls's political theory through the lens of political constructivism and highlights the inherent circularity in his argument. It explores the foundations of Rawls's political philosophy, emphasizing the construction of a well-ordered society based on liberty and equality, as well as how the original position and principles of justice are conceptualized. The critique also addresses the shortcomings of Rawls's theory in terms of justification, existential-noetic foundation, and the relationship between truth and consensus, while underscoring the importance of intuitive-noetic knowledge in constructing a robust political theory.*

Keywords: *John Rawls, political constructivism, circularity of argument, justice as fairness, political theory, liberty and equality, construction procedure, existential-noetic foundation, consensus, political truth.*

Introduction

Né en 1921 à Baltimore, aux États-Unis, John Rawls est reconnu pour son travail en philosophie morale et politique. Il a poursuivi ses études à Harvard et à Oxford. Après ses études, il a enseigné à Princeton et à Corwell jusqu'en 1959, date à laquelle il a rejoint Harvard. Son œuvre majeure, *Theory of Justice*, a revitalisé l'étude de la pensée politique dans la philosophie anglo-américaine, devenant une référence incontournable pour toute discussion ultérieure. Un autre de ses ouvrages importants, *Political Liberalism*, tente de souligner les distinctions entre la philosophie morale et politique, une distinction qui n'a pas été clairement établie dans son travail initial sur la justice.

Dans son approche de la justice comme équité, Rawls rejette l'hégémonie de l'utilitarisme et remet en question les théories contractualistes, qu'il avait précédemment acceptées, ainsi que l'intuitionnisme. Il met en avant l'idée que la

---

* Prof. univ. dr., Chercheur I, Institut de recherche socio-humaine de Craiova «C.S. Nicolăescu-Plopșor», Académie Roumaine; Membre titulaire de l'Académie des hommes de science de Roumanie; e-mail: danisordiana@yahoo.ro

** Prof.univ.dr.habil., Université de Craiova, Faculté de droit; Membre associé de l'Académie des hommes de science de Roumanie; e-mail: danisordiana@yahoo.ro

moralité est essentielle pour la construction d'une société libre et équitable, mais que les doctrines morales exclusivistes peuvent conduire à un sectarisme nuisible à la cohésion sociale. Rawls souligne la distinction entre la philosophie politique et la morale, la première visant à établir des principes de coopération sociale pour les citoyens d'une société déjà existante, contrairement aux théories contractualistes qui considèrent un état pré-social.

Rawls insiste sur le rôle de la sociabilité humaine dans la construction d'une société libérale, mettant en avant l'importance de concepts tels que la réciprocité, la coopération, l'équité et la liberté. Il soutient que la construction d'une société libre et équitable implique un accord politique fondé sur le principe de tolérance et la reconnaissance mutuelle des doctrines morales et politiques. Sa conception de la justice est fondamentale dans sa philosophie politique, favorisant la création d'un cadre équitable et stable pour la coopération sociale.

En somme, l'œuvre de Rawls sur la justice comme équité et le libéralisme politique reflète sa volonté de concilier les valeurs morales et politiques au sein d'une société démocratique constitutionnelle. En mettant l'accent sur la coopération et la conciliation, Rawls a jeté les bases d'une vision politique qui valorise la diversité des doctrines tout en cherchant à établir un consensus par le biais de principes de justice équitables et partagés.

La circularité de la démonstration dans la construction rawlsienne: le formalisme et ses limites dans la quête de la justice

En tant qu'adepte du libéralisme politique égalitariste, Rawls essaye de trouver les concepts qui conduisent à la définition correcte de la justice dans une société bien ordonnée. Comme nombre de ses prédécesseurs, dont Kant, il fonde ses arguments sur la nature du contrat social. Comme chez Kant, le consentement, en tant qu'élément fondamental du contrat, est hypothétique, car un pareil consentement n'a jamais été donné en réalité. Dans une telle situation, on se demande, à juste raison, avec Sandel: «comment un accord hypothétique pourrait-il remplir la fonction morale d'un contrat réel?»¹.

Voyons comment pense Rawls la possibilité de l'accord initial conduisant à la conception d'une société fondée sur l'équité, à savoir la construction d'une démocratie constitutionnelle où prévaut la justice, dont les composantes essentielles sont la liberté et l'égalité. Il imagine une position première, où l'on fait abstraction des différences sociales, car ceux appelés à conclure un tel accord (un contrat social) se trouvent sous le «voile

---

¹ M.J. Sandel, *Justice*, Edition Albin Michel, Paris, 2016, p. 208.

de l'ignorance». Une fois établie la position première, on réalise le constructivisme politique, la clé de voûte de tout système pensé par Rawls. La justice en tant qu'équité n'est rien d'autre qu'une vision constructiviste dont le squelette est constitué par le formalisme de type kantien. La question que Rawls se pose est la suivante: « la position première, en tant que moyen procédural de représentation peut elle-même être construite? Non! Elle est purement et simplement donnée. On commence par l'idée fondamentale d'une société bien ordonnée qui fonctionne comme un système équitable de coopération entre des citoyens rationnels et raisonnables, considérés libres et égaux. Ensuite on conçoit une procédure qui présente les conditions raisonnables imposées aux parties; les parties, en tant que représentants rationnels, doivent sélectionner les principes publics de justice pour la structure de base d'une telle société»². Les principes ne sont pas donnés, mais produits par la raison pratique, qui n'a d'autre but que d'organiser la cohérence des procédures et non pas d'établir la vérité sur ce qui est donné, indépendamment de son activité. La procédure de construction (la structure) est *a priori* et elle est privée de contenu (les principes), ce dernier étant contraint à «remplir» la structure donnée *a priori*. De cette manière on construit un système cohérent, mais formel, car les principes n'ont pas un rôle déterminant, n'étant valables que dans la mesure où ils servent la cohérence. Ainsi, Rawls ne cherche plus la vérité, mais le raisonnable, concept qui écarte la raison pour faire place à l'acceptable, qui a pour rôle d'assurer le consensus par la superposition des doctrines compréhensives.

Il n'est pas difficile d'observer que «l'ambition de Rawls est de voir jusqu'où peut-on aller dans la tentative de faire une philosophie politique indépendante de toute prétention de vérité objective»³. Suivant cette manière de penser (formellement), une société avec les principes qui la gouvernent ne peut être intelligible que si elle est encadrée dans une certaine procédure de construction *a priori* donnée par notre structure psychophysique. Parce qu'elle ne fait appel qu'à la raison pratique, il est naturel que les principes soient le résultat de cette procédure. On est ainsi en présence du pur formalisme: «parce que la procédure est vue comme comprenant, le plus possible, tous les critères pertinents, on dit qu'elle spécifie un idéal du mathématicien idéal, dit-on, ou de la personne rationnelle et raisonnable qui comprend et applique correctement la procédure impérative catégorique»⁴.

---

² *Ibidem*, p. 109.

³ R. Dworkin, *L'impact de la théorie de Rawls sur la pratique et la philosophie du droit*, in *Individu et justice sociale. Autour de John Rawls*, Editions du Seuil, Paris, 1988, p. 69.

⁴ J. Rawls, *Liberalismul politic*, Sedona, 1999, p. 109.

Cette manière de poser le problème soulève des difficultés insurmontables. Ainsi, si les principes sont la matière et la procédure est la forme, et elle est de nature subjective, cela signifie que la connaissance des formes procédurales n'a pas de composante matérielle (les principes), car ces formes étant *a priori* données, elles n'ont aucun rapport avec la matière (les principes), à savoir avec le contenu. Il y a dans ce cas deux possibilités: soit il n'est pas possible une connaissance sans principes (le contenu matériel) issus de l'expérience sociale et alors tout l'exposé de Rawls sur les formes procédurales indépendantes des principes ne peut être le résultat d'une connaissance; soit la connaissance des formes procédurales, comme *a priori* données dans notre structure intellectuelle indépendamment des principes (la matière), est réelle et alors la thèse de Rawls qui vise les deux composantes de la théorie politique annule la thèse de la nécessité des deux composantes de la connaissance - la forme (la structure) et la matière (les principes).

À une pareille situation, Anton Dumitriu conclut: «s'il est possible une connaissance des formes vides de la pensée, son analyse se faisant par ces formes mêmes – elles étant *a priori* – alors il en résulte que toute l'analyse est inutile, car rien ne peut se justifier par soi-même (sauf le rien)»⁵. Rawls applique le formalisme à sa théorie politique, qui est individualiste, car elle part de la structure psycho-physique de l'individu humain. De cette manière, on peut considérer Rawls comme un adepte du *sermo*, concept qui, pris tout seul, fragmente le *logos* par la renonciation à l'autre composante, le *ratio*, à savoir le principe, tel que conçu par Aristote. C'est pourquoi Parij a raison lorsqu'il affirme que «chez Rawls, comme chez Nozick, par conséquent, la méthode, la manière de faire de la philosophie politique, peut être caractérisée comme visant à atteindre un “équilibre réflexif”, défini comme une cohérence maximale entre les principes énoncés et les jugements moraux particuliers auxquels nous adhérons spontanément lorsque nous sommes confrontés à des situations concrètes, réelles ou imaginaires»⁶. Bien que Parij ne fasse pas une analyse logique approfondie de la philosophie politique de Rawls, il surprend néanmoins le formalisme de cette philosophie.

On peut critiquer la philosophie politique rawlsienne à partir d'autres considérants. Par exemple, il soutient que la position première ne peut elle-même être construite, car elle est purement et simplement donnée: «On commence par l'idée fondamentale d'une société bien ordonnée qui fonctionne comme un système équitable de coopération entre des citoyens

⁵ A. Dumitriu, *Teoria logicii*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1973, p. 159.

⁶ Ph. von Parij, *Qu'est-ce qu'une société juste? Introduction à la pratique de la philosophie politique*, Editions du Seuil, Paris, 1991, p. 26.

rationnels et raisonnables, considérés libres et égaux. Ensuite on conçoit une procédure qui présente les conditions raisonnables imposées aux parties (...). De cette manière, la conception politique des citoyens qui coopèrent dans une société bien ordonnée modèle le contenu du droit politique et de la justice politique»⁷. Mais la position première ou la société bien ordonnée sont des principes indémontrables, parce qu'ils sont évidents par eux-mêmes. Ces concepts appartiennent, eux aussi, au logique-discursif et ne sont mieux connus autrement que par démonstration et antérieurement aux conclusions de Rawls, c'est-à-dire ne sont pas connus de manière intuitive-noétique, pour que la connaissance ne régresse pas à l'infini. Rawls n'accepte pas l'intuition intellectuelle. De cette manière, un système peut être cohérent, mais il ne peut être fondé de manière existentielle-noétique. Pour preuve, le libéralisme politique n'est rien d'autre qu'une délimitation par rapport à l'utilitarisme et à l'intuitionnisme, en tant que doctrines compréhensives qui s'intéressent à la vérité. Cependant, le détachement de l'intuitif équivaut au détachement de tout contenu, conduisant au formalisme méthodologique sans rapport aucun avec le réel. Le formalisme de type mathématique et logistique en général «avaient compté sur la mise en forme symbolique des lois de la logique pour éliminer toute trace d'intuition et parvenir à la sphère pure des concepts; mais il semble (...) que dans le symbole même il demeurerait toujours quelque résidu d'intuition et qu'il faille dépasser le symbolisme pour dépasser l'intuition»⁸.

La société ordonnée et la position première considérées comme données par Rawls ne sont pas conçues comme saisies de manière immédiate par l'intuition intellectuelle et connues autrement que par la justification (la démonstration), mais elles sont encadrées dans la sphère de la logique-discursivité et, ainsi, de la justification. On part, selon la théorie de Rawls, des principes qui sont le résultat de la procédure *a priori* donnée. Dans cette situation, la prémisse dont on part, c'est-à-dire la position première et la société bien ordonnée, est interchangeable avec la conclusion, à savoir les principes comme résultat de la procédure *a priori* donnée. Mais, comme on vient de le voir, ce n'est qu'une démonstration circulaire ne nous disant rien d'autre qu'une société bien ordonnée (la prémisse) doit être une société bien ordonnée (la conclusion), ce qui signifie que la démonstration ne nous dit rien et rend ainsi impossible la justification. Or, Rawls nous dit que sa théorie est une théorie de la justification. Mais que justifie-t-on? Rawls nous dit que sa théorie politique est une théorie de la représentation. Mais

---

⁷ J. Rawls, *op. cit.*, p. 109.

⁸ L. Brunschvicg, *Les étapes de la philosophie mathématique*, Félix Alcan, Paris, 1929, p. 400.

représenter signifie « rendre quelque chose visible », dans notre cas rendre visible une société bien ordonnée fondée sur la liberté et l'égalité. Mais comment une société peut-elle être vue comme donnée si la démonstration ne nous dit rien, car elle est circulaire, nous disant, en fait, qu'une société bien ordonnée doit être une société bien ordonnée. La prémisse dont on part est interchangeable avec la conclusion à laquelle on arrive. Autrement dit, on n'arrive nulle part. Et tout ceci parce que, selon le modèle kantien, Rawls élimine l'intuition intellectuelle (l'inconscient de pensée) qui déterminerait la connaissance immédiate du principe, de la société bien ordonnée dont, en qualité d'existential-noétique, toutes les conséquences de la démonstration découleraient. Sans l'existential, la justification n'est pas possible. Rawls s'occupe aussi de l'idée de justification, en soutenant que sa théorie est une théorie de la justification. Mais que justifier dans le domaine du politique si on ne se réfère pas à quelque chose qui n'a pas besoin de justification et se constitue comme fondement de la justification même? On verra plus loin quel est ce fondement existential-noétique à partir duquel tout se justifie dans le domaine de la vie sociale et, implicitement, dans celui du politique.

La quête du principe existential-noétique dans la théorie politique de Rawls: limites du formalisme et du consensus politique

On prend pour exemple de moment de connaissance immédiate et, ainsi, indémontrable, ce «Je pense, donc je suis» de Descartes. Dans cette maxime, la réalité du « je pense – je suis » est saisie de manière directe, dans le sens que chacun réalise que s'il pense, il est, et, inversement, que s'il est, il pense. La démonstration est ultérieure, et cette maxime lui devient fondement, principe existential-noétique. Il n'y a pas ici un passage dans le temps du penser à l'être et de l'être au penser, le temps ne faisant son apparition que dans le cadre de la démonstration en tant que déroulement de quelque chose à autre chose. Ne procédant pas de cette manière, Rawls reste au niveau de la démonstration (de la justification). Il reste donc dans la sphère du *sermo*, sans accès au principe (*ratio*), en éludant de cette manière la véritable nature du *logos*, qui est à la fois *ratio et sermo*. En se positionnant de cette manière, il ne fait rien d'autre que soutenir l'idée d'une société échouée, telle que présentée dans notre livre. Dans une telle situation, on est en présence «d'un jeu de formes pures, car des données primitives on ne considère que leur capacité d'être ordonnées de telle ou telle manière»⁹.

---

⁹ A. Reymond, *Les principes de la logique et la critique contemporaine*, Boivin, Paris, 1932, chap. 8.

Le véritable principe de la philosophie politique immédiatement saisi de manière intuitive-noétique, qui n'a pas besoin de démonstration, mais à partir duquel la démonstration est possible, se donnera à voir de soi-même, à mesure qu'on étudiera les doctrines politiques, car ce principe existe et il doit être «laissé se voir», en venant à sa rencontre à travers la justification (la démonstration): par la justification, ce quelque chose d'intuitif-noétique se laisse communiquer, faisant ainsi possible la communication qui rend possible le dialogue, élément fondamental du politique. Inversement, le dialogue n'est pas possible sans la connaissance immédiate de ce «quelque chose» qui sera «vu».

Rawls ne nie ni ne confirme les affirmations des doctrines compréhensives, afin de rendre ainsi possible le raisonnable. Sa conception politique est absolument neutre et, comme telle, inactive. C'est pourquoi il ne cherche pas la vérité, qui appartient à la raison, et reste dans une zone grise, un *no mans land*, où le penser languit sans problèmes. La neutralité de l'État promue par le libéralisme est due à ce concept de raisonnable. La doctrine de Rawls devrait être considérée comme ayant une origine individualiste, or, dans son cas, la volonté individuelle tend à être supprimée, du moment où le compromis sans volonté prime. Dans ce sens, Rawls soutiendra qu'«à la différence de l'intuitionnisme rationnel, le constructivisme politique n'utilise pas (mais il ne nie pas non plus) le concept de vérité; il ne conteste pas le concept, mais il ne peut pas non plus dire que ce concept et son idée de vérité sont identiques. Plutôt la conception politique en soi n'utilise pas le concept de vérité. Une opinion serait que l'idée de raisonnable rend possible l'existence du consensus par superposition des doctrines raisonnables d'une manière telle que le concept de vérité ne peut réaliser»¹⁰. Dans ces affirmations on perd de vue que le dialogue entre les doctrines compréhensives doit engendrer la réflexion, la seule qui peut conduire à l'équilibre social. L'absence de cet équilibre peut conduire à la négation du politique dont l'essence est le dialogue. D'autre part, l'opposition des opinions suscite l'intérêt pour la vérité. Le politique fondé sur la compréhension doit avoir pour fondement la vérité, sinon il n'est pas possible. Si l'on ne tient pas compte de ces aspects et on élimine la vérité pour obtenir le consensus, il existe le risque de manipulation, le pire attentat à la démocratie. C'est précisément à cause de l'absence de préoccupation pour la vérité qu'on assiste aujourd'hui à une croissance alarmante de la manipulation, favorisée aussi par la perfection des techniques audio-visuelles, de telle manière que l'on peut parler d'une ère de la post-vérité.

---

¹⁰ J. Rawls, *op. cit.*, p. 102.

En politique, le consensus consiste à convaincre les citoyens d'adhérer à une plateforme de revendications. Mais si l'on prend le consensus dans ce sens (et c'est inévitable), la question qui se pose est la suivante: quel est le facteur convaincant? Dire qu'une telle conviction est réalisée par le politique, est assez exact. Ainsi, on ne peut pas éviter l'idée que la conviction suppose une position dominante. De cette manière, on peut dire que le politique est l'art de dominer. Le consensus est réalisé soit par l'art de dominer, de commander, soit par la conviction, par la persuasion. Dans les deux situations, ce n'est pas la vérité qui intéresse, mais le fait de déterminer l'interlocuteur (dans notre cas, la grande masse de citoyens) à croire que ce qu'on dit c'est la vérité. Apparemment, on est en plein subjectivisme et, donc, en plein relativisme.

La théorie de Rawls exclut le principe du pouvoir en politique, celui qui se trouve *de facto* à la base de la réalisation d'un consensus, même s'il est fragile et éphémère. Aujourd'hui, on n'a plus besoin d'armes pour subordonner individus et pays, mais de paroles habiles, sans vérité, capables de créer des illusions qui finissent, chaque fois, dans une profonde déception. La guerre de domination ne se donne plus l'arme à la main, mais par l'élimination de la vérité et la création d'une pression politique en raison de laquelle les individus et les nations succombent. La vérité est nécessaire et elle peut être obtenue par le dialogue, dont la découverte suscite l'intérêt. Ainsi, le *sermo*, n'est plus l'expressivité du *logos*, mais une modalité de l'éluder. Notre société s'éloigne de plus en plus du *logos* et le chemin de la modernité dans l'histoire se soldera par un grand échec, peut-être le plus grand de tous les temps, car ses effets seront planétaires, et affecteront en profondeur toute la structure du social qui de toute façon était viciée à cause de l'inadéquation de la logique humaine au *logos* universel.

La préoccupation de Rawls est d'éviter la démonstration circulaire, mais il n'y parvient pas, car sa théorie ne repose pas sur un principe existentiel-noétique auquel la pensée s'arrête. Ce principe doit être antérieur à la démonstration et mieux connu autrement que par démonstration. En d'autres mots, la démonstration ou, comme l'appelle Rawls, la justification doit nécessairement partir de l'intuitif-noétique pour qu'elle soit possible. La théorie de Rawls ne remplit pas une telle condition, sa démarche restant au niveau du rationnel-discursif qu'il remplace finalement par le raisonnable, une discursivité qui reste au niveau de la justification (il affirme que sa théorie est une théorie de la justification), sans se fonder sur un existentiel-noétique qui supprime la circularité. Voilà ce que Rawls affirme: « (...) quelque chose est juste (right), par exemple un système social, lorsqu'il serait approuvé par un observateur idéal, rationnel et impartial d'un point de vue général, dans les conditions où il détient

toutes les informations pertinentes sur les circonstances. Une société ordonnée de manière juste en est une qui a l'approbation d'un tel observateur idéal. Il y a quelques problèmes avec cette définition, par exemple si les notions d'approbation ou d'information pertinente *peuvent être définies sans circularité*, mais je vais les laisser de côté»¹¹. Ce problème, très important d'ailleurs pour le fondement logique de sa théorie contractualiste, est laissé de côté, car dans son cas la circularité est incontournable, vu la prémisse dont il part, une prémisse qui n'est pas immédiate et mieux connue que la conclusion à laquelle il arrive, à savoir la société bien ordonnée. Aristote disait: «il est nécessaire que la science démonstrative parte de prémisses qui soient vraies, premières, immédiates, plus connues que la conclusion, antérieures à elle, et dont elles sont les causes»¹². Ainsi, la démonstration ne peut partir de la conclusion, pour démontrer les principes. Or, c'est justement ce que fait Rawls lorsqu'il dit que les principes sont le résultat d'une procédure antérieure à eux. En procédant de cette manière, il ne peut éviter la circularité dont il est conscient, mais qu'il «laisse de côté», car autrement il compromettrait sa théorie.

La logique de la circularité dans la théorie contractualiste de Rawls: le rôle du principe existentiel-noétique dans la justification des concepts moraux

Si l'on n'accepte pas la thèse aristotélique, «peu importe comment on explique le fait que les principes sont plus simples, mieux connus et antérieurs à la conclusion, la théorie scientifique respective perd la justification externe de sa cohérence interne et devient une construction artificielle où rien n'est proprement dit plus justifié»¹³. De cette manière, «la conception moderne d'une théorie, en en faisant un système formel axiomatique, élimine ces conditions établies par Aristote, indispensables à une science, et d'ici la circularité de ces systèmes»¹⁴.

Ce qu'on vient d'affirmer ici est valable pour la théorie contractualiste de Rawls dans son ensemble, et particulièrement pour la relation entre la justice et le *Bien* qui fonde en fait toute sa démarche. On peut dire sans se tromper que le fondement logique de son système reste au niveau de la justification morale des principes, chose aussi valable en ce qui concerne les concepts de justice et de *Bien*, en privant ce dernier d'un fondement

¹¹ J. Rawls, *O teorie a dreptății*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2011, p. 176.

¹² Aristotel, *Analiticele secunde*, I. 2, 71b.

¹³ A. Dumitriu, *op. cit.*, p. 93.

¹⁴ *Ibidem*.

existentiel-noétique supérieur à la moralité qui crée les conditions pour que ces concepts moraux se manifestent.

Dans le système de Rawls, les concepts de justice et de *Bien* sont des concepts moraux et ils sont produits par la raison pratique, donc par la volonté d'un sujet rationnel. Les principes, dans le domaine de la moralité, sont le produit de la structure psycho-physique imposée par un sujet de sa propre volonté. La raison pratique, telle que pensée par Kant, produit en fait les principes selon des procédures bien spécifiques. Mais, de cette manière, la démonstration circulaire ne peut pas être évitée. Rawls est conscient de ce danger, mais il ne veut pas en discuter, comme nous venons d'affirmer.

Voyons comment il réalise sa démonstration circulaire. Les trois situations décrites par Rawls font partie de la structure de base d'une société bien ordonnée:

A – la position première – la liberté et l'égalité;

B – l'accord;

C – l'avantage réciproque.

Ainsi, si A (la liberté et l'égalité) est, B (l'accord) doit être; si B (l'accord) est, C (l'avantage réciproque) doit être; ainsi, si A (la liberté et l'égalité) est, C (l'avantage réciproque) doit l'être également. Parce que par la preuve circulaire, si A (la liberté et l'égalité) est, B (l'accord) doit être et si B (l'accord) est, C (l'avantage réciproque) doit être, alors A (la liberté et l'égalité) peut se substituer à C (l'avantage réciproque). Donc, en disant «si B (l'accord) est, A (la liberté et l'égalité) doit être», on comprend que «si B (l'accord) est, C (l'avantage réciproque) doit être» et, d'ici, la conclusion: «si A (la liberté et l'égalité) est, C (l'avantage réciproque) doit être». Mais C et A ont été identifiés. Par conséquent, les souteneurs de la démonstration circulaire sont en position de dire que si A (la liberté et l'égalité) est, A (la liberté et l'égalité) doit être. Une telle démonstration, comme celle des contractualistes, ne nous dit en fait rien, car la prémisse dont on part est conventionnelle, admise de manière rationnelle-discursive, n'étant pas antérieure et immédiatement connue par l'intuition intellectuelle. Rawls reste, selon le modèle kantien, au niveau de la moralité et ne franchit pas le pas vers la fondation existentielle-noétique. La justice (le droit) et le *Bien* qui caractérisent la société bien ordonnée sont des concepts moraux et ont besoin d'un fondement intuitif-noétique pour pouvoir se manifester comme principes moraux dans l'action d'organisation sociale. Ils doivent être découverts dans l'existentiel-noétique de l'être-ensemble-avec-les-autres, et non pas formellement inventés.

Le principe des principes de ces concepts moraux est le *Bien* ontologique (*agathon*), dans lequel l'intellect se constitue comme noyau, de telle manière

que le *Bien* ne soit rien d'autre que la pensée pensant la pensée (*noesis noeseos noesis*). En d'autres mots, le *Bien* est un existant qui crée les conditions pour que la moralité (les principes moraux) ait un support, sans pour autant en être la cause. Il ne fait que créer les conditions sans lesquelles aucun principe moral ne serait possible. On peut prendre l'exemple du soleil du monde physique, celui qui crée les conditions pour que toutes les causes de la terre se manifestent, n'étant pourtant pas la cause immédiate de ce qui se passe ici-bas. Ainsi, le *Bien* est le principe des principes. C'est un moment d'arrêt de la pensée, un arrêt intuitif-noétique en raison duquel la circularité devient impossible. Ainsi, on peut utiliser autant de modèles et de procédures que l'on veut, mais on ne peut pas leur donner un contenu réel. C'est pourquoi Rawls dit que les principes sont le résultat d'une procédure, parce qu'il leur manque le fondement intuitif. De cette manière, cependant, on oblige la réalité à s'y conformer et tôt ou tard on constatera que la procédure utilisée est une construction qui ne résiste pas à la confrontation avec la réalité sociale.

Il est clair maintenant que la théorie politique de Rawls est du domaine du *sermo* (la parole), négligeant celui du *ratio* (le principe), ne surprenant pas ainsi le *logos*. Elle ne fait que continuer l'histoire échouée de grands systèmes philosophiques, au fond une histoire réelle-phénoménale, mais échouée, justement parce que le *logos* ne s'est pas laissé «voir». C'est ce qu'on observe de plus en plus souvent de nos jours, avec la renonciation au concept clé de *theoreo*, qui signifiait pendant l'Antiquité et le Moyen Âge aussi bien contemplation, que *sophia*, sagesse, non seulement en qualité de connaissance, mais comme état où la pensée devient «palpable», ayant le caractère de l'être, car lorsque la pensée se pense soi-même, elle incarne le *Bien* ontologique suprême, au-dessus de l'être. Ces choses ont été oubliées et, de fait, le chemin des sciences sociales a évolué vers le formalisme, comme dans le cas des théories du contrat social qui ne peuvent pas éviter la circularité, une manière commode de ne rien dire.

Tout au long de l'histoire, le *sermo* a été le fondement des démocraties qui, sans principes existentiels-noétiques, ont évolué vers la démagogie, tout comme le *ratio* (le principe) privé du *sermo* (la parole) a été l'apanage des régimes totalitaires. Dans l'histoire on a rarement réussi et encore incomplètement à unifier *ratio* et *sermo*, en tant que surprise authentique du *logos* en général et du *logos* social en particulier. Chaque fois dans l'histoire on a à faire soit au principe qui fait abstraction de la parole (le *sermo*), soit à la parole (voir la liberté d'expression et tout ce qu'elle suppose) qui fait abstraction du principe existentiel-noétique (le *ratio*). Dans les deux cas, on est en présence de modes d'organisation politique échoués qui tentent, d'une part et d'autre, de

justifier leur position en édulant le *logos* social qui ne se dévoile qu'en saisissant ensemble *ratio* et *sermo*. Rawls ne fait que s'inscrire dans la trajectoire de toute la modernité: la confiance dans le pouvoir de la parole et l'évasion du principe existentiel-noétique incarné par le *Bien* ontologique.

L'individualisme est caractérisé par la valorisation de la volonté, de telle manière que tout ce qui existe dans la société, y compris la sphère du politique, est le résultat de la volonté individuelle. Et comme la volonté individuelle est, à son tour, le résultat de la raison, il s'ensuit que tout ce qui se passe dans la société est compris dans la sphère du délibératif. On élimine ainsi de la préoccupation théorique et pratique la saisie de l'ante-délibératif, celui qui, en fait, se constitue en principe intuitif-noétique ou, mieux dit, existentiel-noétique, à partir duquel la délibération même est possible, ce principe étant donné. Il s'agit de cet inconscient de pensée, qui marque de son empreinte tout ce qui se passe ensuite dans la société et qui se constitue en principe sous la forme de l'être-ensemble-avec-les-autres. Le grand problème du politique, sinon de la culture en général, est de ne pas saisir correctement la sphère ante-délibérative. Toutes les théories libérales négligent la sphère de l'ante-délibératif de l'être-ensemble-avec-les-autres et, ainsi, perd de vue l'influence, peut-être la plus importante, de l'inconscient de pensée qui, en fait, marque nos destins individuels et collectifs. Mais, laissant de côté ce domaine encore inexploré, celui de l'inconscient de pensée, le libéralisme et, on le verra, le communautarisme ont échoués dans leur tentative de surprendre le *logos* social connecté au *logos* universel.

La volonté rationnelle est ultérieure et elle ne parvient pas, le plus souvent, à surprendre l'essence de l'inconscient de pensée et, ainsi, échoue, à cause de son évasion, mais revient toujours, mettant en difficulté tout l'échafaudage construit exclusivement à partir du rationnel. La justice même doit être située dans la sphère de l'ante-délibératif, comme un donné profondément inscrit dans l'archétype de notre être, prémisse irréfragable de toute justification ultérieure. L'archétype nous renvoie au concept d'origine, de fondement (*arche*), qui a sa racine dans *archō*, celui qui va de l'avant (l'avant-coureur), c'est-à-dire, dans le domaine de la logique, la prémisse de tout raisonnement. L'ante-délibératif se constitue ainsi dans le principe des principes de la justification rationnelle et il n'est rien d'autre que l'intuitif-noétique, à savoir l'inconscient de pensée. Mais l'expressivité du *logos* se réalise par la parole, sinon il reste dans le caché. Sans principe l'expressivité est privée de contenu (le formalisme procédural), sans expressivité le principe ne se laisse pas voir. Là où le principe domine la préoccupation politique, le pouvoir se concentre en soi et devient inaccessible à la grande

masse de gens ; et lorsque la parole (le *sermo*) devient dominante, le pouvoir semble s'ex-poser, mais il semble seulement, car sans principe la parole n'a plus accès au réel. C'est pourquoi ceux qui se situent dans cette sphère n'ont plus aucune préoccupation pour la vérité, comme on vient de le signaler dans le cas de Rawls, mais aussi dans le cas du politique qui met en œuvre tous les moyens dont il dispose pour éluder la vérité. L'homme est situé dans un espace intermédiaire et, confus, il choisit tantôt le *ratio*, tantôt le *sermo*, alternativement, tombant chaque fois dans les extrêmes, échouant ainsi dans sa démarche historique. Mais cette chute est un effondrement dans le temps, et sa valeur immanente-transcendante est supprimée. C'est pourquoi la destinée humaine est toujours pleine de tragisme.

Conclusions

Par la critique approfondie que nous avons réalisé, nous avons mis en lumière certaines de ses lacunes fondamentales. Notre analyse a souligné la prédominance du formalisme et du consensus politique au détriment d'un principe existentiel-noétique fondamental, ainsi que l'absence de prise en compte adéquate de la vérité et de la nature du logos. En examinant de près les insuffisances de la théorie de Rawls, il est devenu évident que son approche axée sur la démonstration et la justification ne permet pas de saisir pleinement les fondements profonds et essentiels du politique.

L'une des principales critiques concerne la circularité inhérente à la théorie contractualiste de Rawls. En s'appuyant sur la relation entre la liberté, l'accord et l'avantage réciproque, il est apparu que la démonstration circulaire dans son argumentation ne parvient pas à établir une base solide pour les concepts moraux tels que la justice et le Bien. Bien que Rawls reconnaisse le danger de cette circularité, il n'a pas été en mesure d'y remédier de manière satisfaisante, ce qui a compromis la robustesse de sa théorie.

En outre, notre analyse a souligné le rôle fondamental de la sphère ante-délibérative dans la compréhension de l'inconscient de pensée et de l'archétype de l'être. L'individualisme dominant dans la théorie de Rawls a négligé cette sphère cruciale, limitant ainsi sa capacité à appréhender pleinement le logos social dans son ensemble. La volonté rationnelle, bien que centrale dans la théorie de Rawls, s'est avérée insuffisante pour appréhender pleinement l'essence de l'inconscient de pensée, ce qui a entravé la capacité de Rawls à saisir les fondements profonds du politique.

De plus, notre critique de la théorie de Rawls a mis en évidence l'importance d'intégrer un principe existentiel-noétique dans toute théorie politique complète. Sans une telle fondation, la théorie politique risque de se

retrouver déconnectée de la réalité sociale et de ne pas être en mesure de fournir des solutions efficaces aux problèmes complexes de la société contemporaine. Nous avons souligné l'importance de la prise en compte à la fois du rationnel et du discursif, mettant en lumière la nécessité d'une approche équilibrée qui intègre de manière adéquate la parole et le principe dans la sphère politique.

Dans l'ensemble, notre critique approfondie de la théorie politique de Rawls met en évidence la nécessité de repenser les fondements de la philosophie politique. Elle soulève des questions essentielles concernant la nature du politique, la relation entre le principe et la parole, ainsi que l'importance de la prise en compte de l'inconscient de pensée et de l'archétype de l'être. En remettant en question les bases de la théorie politique de Rawls, notre analyse vise à stimuler une réflexion plus approfondie sur la façon dont les théories politiques peuvent être construites de manière à mieux saisir la complexité et la profondeur du politique dans toutes ses dimensions.

Bibliographie

- Aristotel, *Analiticele secunde*, București, Editura IRI, 1998.
- Brunschvicg, L., *Les étapes de la philosophie mathématique*, Félix Alcan, Paris, 1929.
- Dumitriu, A., *Teoria logicii*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1973.
- Dumont, L., *Eseu asupra individualismului*, Editura Anastasia, 1997.
- Dworkin, R., «L'impact de la théorie de Rawls sur la pratique et la philosophie du droit», in *Individu et justice sociale. Autour de John Rawls*, Editions du Seuil, Paris, 1988.
- Rawls, J., *Liberalismul politic*, Editura Sedona, 1999.
- Rawls, J., *O teorie a dreptății*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2011.
- Rawls, J., *Théorie de la justice*, Edition du Seuil, 1987.
- Reymond, A., *Les principes de la logique et la critique contemporaine*, Boivin, Paris, 1932.
- Sandel, M.J., *Justice*, Edition Albin Michel, Paris, 2016.
- von Parij Ph., *Qu'est-ce qu'une société juste? Introduction à la pratique de la philosophie politique*, Editions du Seuil, Paris, 1991.
- Wunenburger, J.J., *Omul politic, între mit și rațiune*, Cluj, Editura Alfa Press, 2000.

DE LA TEORIA „ȘOFERULUI DE TAXI” LA NEOFUNCȚIONALISM. ÎNCERCĂRI DE COMPREHENSIVITATE A TEORIILOR ORGANIZAȚIONALE ÎN SISTEMUL CONTEMPORAN AL RELAȚIILOR INTERNAȚIONALE

Mariana COJOC*

Abstract: *The System of the International Relations, at present, seems unpredictable. International Relations Theories can help to understand the System by simplifying or re-organizing on various levels of analysis.*

Keywords: *Neofunctionalism, Theories of the International Relations, International Organizations, Regional Organizations, the System of the International Relations.*

Despre „computerul global” sau Metaversul Sistemului Relațiilor Internaționale

Diversitatea dimensiunilor teoretice de analiză a sistemului Relațiilor Internaționale (RI) a inspirat titlul ales pentru scurta prezentare a multiplelor întrebări apărute odată cu transformarea și/sau reconstrucția globală post Război Rece.

Multipolaritatea sistemică imprevizibilă instalată la sfârșitul secolului al XX-lea a accentuat, în fapt, conflictele hegemonice, *ciocnirile de civilizații/suveranități*¹, goana după resurse și, îndeosebi, globalizarea terorismului. Întrebările la care răspunsurile se vor lăsa așteptate mult timp, după opinia noastră, sunt cele legate de posibila predictibilitate conflictuală, dar și depistarea acelor *breșe de securitate* ce pot contura *radicalizare secvențială teritorială* cu surse diferite potențiale (teritoriale, sociale, politice, economice, culturale etc.) ce pot declanșa oricând un *conflict* (de orice natură), care poate ajunge la *război* (cum asistăm din 2022 în Ucraina sau atacul Hamas asupra Israelului). O altă întrebare este conturată de modul în care teoriile deja clasice, precum *funcționalismul* sau *neofuncționalismul*, cele tradițional-clasice – *neorealismul*, *neoliberalismul* – ne mai pot ghida sau nu, în noua configurație multipolară.

---

*Conf. univ. dr., Facultatea de Istorie și Științe Politice, Universitatea „Ovidius”, Constanța; e-mail: marianacojoc@yahoo.com

¹ Pascal Lorot, *Le choc des souverainetés*, Debats Publics, 2023.

„Traversând” teoreticieni (David Mitrany², Barry Buzan³, Samuel Huntington⁴, Francis Fukuyama⁵, Garry Marks⁶) și teoriile, conceptele punctate de aceștia, pentru rândurile de față, m-am oprit la un studiu publicat de profesorul Armando Marques Guedes (New University of Lisbon) în anul 2009⁷. În paginile acestuia, Guedes vorbește, nonșalant aș putea spune, despre „iluzia” sfârșitului Istoriei de după anul 1991, dar și despre cea a instaurării unipolarității cu Statele Unite ale Americii, care reprezentau exponentul singurului *model viabil al satului global*⁸, cu democrația reprezentativă și economie de piață, supraviețuitor al Războiului Rece. Paradoxal, după cum deja s-a tot subliniat, sistemul bipolar, respectiv – perioada Războiului Rece – deși impregnat cu numeroase conflicte specifice, a adus și acea pace „neliniștită”, „învechită”, dar care a atenuat/anulat folosirea armelor nucleare prin acel „joc de sumă nulă” (Guedes folosește pentru „jocul de sumă nulă” expresii metaforice, precum „amenințare de sinucidere reciprocă” sau „doi scorpioni într-o sticlă”⁹).

Povestea „șoferului de taxi”

Nu este vorba despre filmul lui Scorsese, ci despre un dialog purtat cu un șofer de taxi în Austria, de Guedes, îmbrăcat fiind, într-o zi cu mult soare, cu o haină de ploaie:

„– Purtați o haină, domnule!

– Da. Am crezut că o să plouă azi.

– Dar e soare.

– Da, dar vremea este imprevizibilă.

– Ei bine, da, așa este, iar vina este a americanilor. Știi, americanii s-au dus pe lună. Ei bine, iată, s-au jucat cu natura și acesta este rezultatul final. Natura imprevizibilă”¹⁰.

² David Mitrany, *The Functional Approach to World Organisation* („The International Affairs, Royal Institute of International Affairs 1944-”), Volume 24, Issue 3, Jul. 48, pp. 360-363.

³ Barry Buzan, *New Patterns of Global Security in the Twenty-First Century*, în „International Affairs”, vol. 67, No. 3, May 1991, pp. 431-451.

⁴ Samuel Huntington, *The Clash of Civilisation and the Remaking of World Order*, Simon & Schuster, 1996.

⁵ Francis Fukuyama, *The End of History. And The Last Man*, Free Press, 1992.

⁶ Liesbet Hooghe, Gary Marks, *A Postfunctionalism Theory of European Integration: From Permissive Consensus to Constraining Dissensus*, B.J.Pol.S. 39, Cambridge University Press, 2008, pp. 1-23.

⁷ Armando Marques Guedes, *The Unpredictability of Contemporary Global Conflicts*, 43. Jahrbuch 2007/08, „Diplomatische Akademie Wien”, Vienna, Austria, pp. 224-246.

⁸ Thomas L. Friedman, *Pământul este plat. Scurtă istorie a secolului XXI*, Iași, Editura Polirom, 2007.

⁹ Armando Marques Guedes, *The Unpredictability....*

¹⁰ *Ibidem*.

Altfel spus, într-o lume aflată în goana după resurse, este firesc ca acei „actori” cu indicatori importanți de putere din punct de vedere politic, militar să fie ușor „identificabili”, „vizibili” pentru „oricine și oricând” sau „oricând, oriunde” (aici fac trimitere la scenariul lui Paul Schrader).

Avem, așadar, o simplificare pragmatică ce poate duce la sentințe și atitudini anti Occident reconstituit, recompus și extins, *radicale*, „oricând, oriunde”.

Dacă la această *radicalizare secvențială*... pe care am putea-o numi de *nuanță economică*, adăugăm „tango”-ul polilor de putere pierdută sau reproiectate în lumea multipolară (ex: războiul din Ucraina) în care actorii non-statali (cu *variații dimensiunale* mai mult sau mai puțin vizibile) sunt în „lumina reflectoarelor” (ex: Hamas), „supraîncălzirea” rețelei globale este previzibilă chiar și în multipolaritatea atât de imprevizibilă.

Exemplu de studiu de caz: Spațiul extins al Mării Negre

În iunie 2004, Mustafa Aydin a publicat sub egida Institutului pentru Studii de Securitate din Paris (Occasional Papers, EU), lucrarea: „Europe's next shore: the Black Sea region after EU enlargement”, în care autorul menționează că acest spațiu cuprinde statele riverane: Bulgaria, Georgia, România, Rusia, Turcia și Ucraina, influențat de statele din „vecinătate” („nearby states”): Albania, Armenia, Azerbaidjan, Belarus, Grecia, Macedonia, Moldova, Serbia, Montenegro dar și de evenimentele din zonele Sud-Estului European și Caspic¹¹. În urma aderării României și Bulgariei la Uniunea Europeană, în 2007, în timpul președinției Germaniei la Consiliul Uniunii Europene, cele două state împreună cu Grecia au susținut publicarea (2007) și lansarea (2008, la Kiev) *Sinerghiei Mării Negre*, ca principală inițiativă a Uniunii la Marea Neagră (*Black Sea Synergy*, 2007¹²), parte a construcției complexe a politicilor comunitare pentru acest spațiu. În fapt, zona Mării Negre a fost, de-a lungul Istoriei, frontieră atât pentru Occident, cât și Orient, de la limes (în perioada Imperiului Roman); spațiu de conflict pentru controlul navigației în timpul stăpânirii Imperiului Otoman (sec. XIX); Primul Război Mondial și-a aflat pretextul izbucnirii sale în acest areal; Revoluția bolșevică din octombrie 1917 a facilitat impunerea cu rapiditate, îndeosebi după crearea Cominternului (Moscova, 2-6 martie 1919), a tezelor antinaționale ce vizau stabilitatea și integritatea mai multor state, cu

¹¹ Aydin Mustafa, *Europe's next shore: the Black Sea region after EU enlargement*, Paris: Institute for Security Studies, No 53, June, 2004.

¹² Commission of the European Communities, *Communication from the Commission to the Council and the European Parliament, Black Sea Synergy – A NEW REGIONAL COOPERATION INITIATIVE*, Brussels, 11.4.2007, COM(2007)160 final.

precădere a celor renăscute pe ruinele fostelor imperii; s-a vorbit atunci despre crearea unei Republici a Deltei Dunării controlată de bolșevici și a fost înființată, la Sofia, la 13 ianuarie 1920, Federația Comunistă Balcanică¹³ până când Războiul Rece și-a lăsat cortina peste această zonă¹⁴ și a ridicat-o pentru România... sângeros – tot aici¹⁵.

Zona Mării Negre post Război Rece nu a cunoscut „sfârșitul Istoriei”... poate și pentru că acest „sfârșit” nu a avut loc... A cunoscut „ciocniri ale civilizațiilor” deși „civilizațiile” se cunoșteau, dar prin *radicalizarea acestora s-a ajuns la ne-cunoaștere* și, în acest mod, putem explica, desigur, conflictele din Bosnia, Herțegovina, Serbia, Kosovo, Transnistria, iar prin *cunoaștere/ne-cunoaștere inter-conectată* la „marele sat global” se resimte din plin „războiul total” construit de/și cu mijloacele moderne ale tehnologiei (Rusia/Ucraina).

Pentru acest *spațiu sectorial* putem vorbi despre o construcție *funcționalistă/neofuncționalistă*, aș putea spune, exemplară: de la Organizația Națiunilor Unite la Alianța Nord Atlantică și Uniunea Europeană cu politicile sale (Politica de Extindere, Politică de Vecinătate/Parteneriatul Estic); la organizații regionale – Organizația de Cooperare Economică la Marea Neagră (O.C.E.M.N.), Procesul de Cooperare din Europa de Sud-Est (SEEC) etc. Și, cu toate acestea, din februarie 1922, războiul din Ucraina a avut și are... loc.

Despre eficiența sau non eficiența funcționării domeniilor de activitate și de cooperare specifice O.C.E.M.N. și SEEC am încercat punctarea indicatorilor în câteva articole pentru a înțelege eficacitatea construcției neofuncționaliste aplicată la un spațiu dat, în condițiile în care, din anul 2022, agenda internațională este principală conturată de evenimentele de la Marea Neagră¹⁶.

---

¹³ Mariana Cojoc, Marian Cojoc, *Propagandă, contrapropagandă și interese străine la Dunăre și Marea Neagră (1919-1939)*, vol. I, București, Editura Universității din București, 2003, p. 69.

¹⁴ Marian Cojoc, *Canal Danube – mer NOIRE: une expérience du communisme stalinien*, „La Vie De L'Esprit En Europe Centrale Et Orientale depuis 1945. Dictionnaire encyclopédique”, Chantal Delsol, Joanna Nowicki, Paris, Les Éditions Du CERF, 2021, pp. 83-85; Marian Cojoc, *The Totalitarian Experiments in Romania. The Danube – Black Sea Canal, 1949-1953*, Italian Academic and Publishing, 2014 passim.

¹⁵ Idem, *Revoluția română din decembrie 1989 în Dobrogea*, București, Editura Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989, 2011, passim.

¹⁶ Mariana Cojoc, *Dimensiuni ale integrării organizaționale. România în contemporaneitate*, în „Constanța-Istorie, Vecinătate, Multiculturalitate” (coordonatori: Sorin Marcel Colesciuc, Lavinia Dumitrașcu, Mariana Cojoc, Gabriel Mircea Talmațchi, Cristina Talmațchi, Costin Scurtu), Cluj-Napoca, Editura Mega, 2023, pp. 825-840; Idem, *Guvernanță regională - aspecte privind importanța Parteneriatului Estic pentru securitatea zonei Mării Negre*, în „Porți deschise către civilizații. Tomis-Constanța MMXXII. Centenarul ÎNCORONĂRII” (Sorin Marcel Colesciuc, Lavinia Dacia Dumitrașcu, Gabriel Mircea Talmațchi, Cristina Paraschiv-Talmațchi-coord.), Cluj-Napoca, Editura Mega, 2022, pp. 631-636; Idem, *Procesul de Cooperare din Europa de Sud-Est. Aspecte ale guvernancei regionale*, în „Dunărea și Marea Neagră în spațiul Euroasiatic. Istorie, Relații politice și diplomație”, Constanța, Editura M.N.M.R., 2023,

Concluzii sau despre un posibil Metafuncționalism non-conflictual al computerului global

Importanța zonei Mării Negre, din toate punctele de vedere, însemnând: populație, teritoriu, resurse, coridor de trecere între Europa, Orientul Mijlociu, Asia în fapt cu pământul întreg și „plat”, este de necontestat. Credem, însă, că într-o lume mult prea „globalizată” și „plată” ... suprapunerea dimensiunilor organizaționale regionale cu cele internaționale pe toate palierele de la societal, la economic, mediu... nu ajută. Se poate ajunge de la „înghețare”, la conflicte „fierbinți”/război (deja existente) ce pot bloca regiunea și, de ce nu, *subsistemul/sistemul (radicalizare regională)*.

The Network Theory în IR subliniază existența *nodurilor de rețea – actori statali sau non-statali interconecțați*¹⁷. Spațiul Mării Negre este unul dintre coridoarele ce facilitează tranzitul de droguri, arme, muniții, pandemii, informații – orice, oriunde oricând. Să nu uităm că instabilitatea regională, după 1989, a fost combinată cu eforturile depuse în vederea integrării euro-atlantice de actori statali diverși și diferiți din toate punctele de vedere (diversitate etnică și interconfesională, dezvoltare economică etc).

Reașezarea granițelor organizațiilor regionale/internaționale: Alianța Nord Atlantică, Uniunea Europeană etc. ... a accentuat contra reacția unui stat ce mereu va fi în căutarea logicii multipolarității și nu doar pentru spațiul Mării Negre: Federația Rusă. O altă caracteristică deja subliniată de teoreticieni ai sistemului RI – apariția noilor centre de putere construite în timp ce „puterea singuratică”¹⁸ (și aliații săi) sunt „ocupați” și „slăbiți”, totodată, în conservarea și consolidarea propriului tipar de export. Altfel spus, în multipolaritatea sistemică – coalițiile de putere antihegemonică (putere vizibilă – așa cum spunea „șoferul de taxi”!) funcționează. Iar caracteristica sistemului RI va fi tehnică: *reacție/contrareacție* provocate de supraîncălzirea (*radicalizarea*) *rețelei regionale/subsistemului regional*. Dincolo de stabilitatea pierdută, dar în continuă căutare, *terorismul global* rămâne o amenințare general sistemică iar *reacțiile și contrareacțiile* sunt imprevizibile. *Nodurile de rețea* nu fac altceva decât să faciliteze diversitatea și diversificarea *radicalismului terorist*. Toate acestea în condițiile în care,

---

pp. 364-372; Mariana Cojoc, Marian Cojoc, *Identitate regională. Rolul Organizației de Cooperare Economică la Marea Neagră în consolidarea guvernantei regionale*, în „Comunități umane, modernizare și identitate românească”, în Anca Ceașescu, Ileana Cioarec, Georgeta Ghionea (coord.), Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2023, pp. 174-181.

¹⁷ Hafner-Burton, M. Emilie, Kahler Miles, Montgomery Alexander H., *Network Analysis for International Relations*, „International Organization”, Vol. 63, Issue 03, July 2009, pp. 559-592, DOI: 10.1017/S00208183090195

¹⁸ Samuel P. Huntington, *The Lonely Superpower*, „Foreign Affairs”, 78, no. 2, 1999, pp. 35-49. <https://doi.org/10.2307/20049207>.

sistemul nu este doar o simplă „tablă de șah”, plat sau nu ... a devenit un *computer global* în care *guvernanța de tip network* poate duce astăzi, poate, mai mult ca niciodată, prin dublarea, triplarea la nesfârșit a dimensiunilor arhitecturale organizaționale/instituționale/politici... la un *burnout* regional al multipolarității și, de ce nu, al *computerului global*.

Considerăm că este necesară o re-proiectare teoretică a sistemului Relațiilor Internaționale, simțindu-se nevoia unui *Mono-Funcționalism/Meta-Funcționalism* supranațional *sectorial/regional* în „computerul global” pentru evitarea *virusării* totale a *nodurilor de rețea* sau, altfel spus, radicalizarea acestora. Definirea *Mono-Funcționalismului/Meta-Funcționalismului* (obiectiv al unui proiect viitor) poate fi proiectată în Metaversul sistemic pentru a se detecta forme ale păcii (absența conflictului) dacă nu „eterne” măcar transpusă în consolidarea securității nivelurilor de analiză ale sistemului RI din realitatea imediată.

Bibliografie

Lucrări generale, studii și articole:

Buzan, Barry, *New Patterns of Global Security in the Twenty-First Century*, în „International Affairs”, vol. 67, No. 3, May 1991, pp. 431-451.

Cojoc, Marian, *Canal Danube – mer NOIRE: une expérience du communisme stalinien*, „La Vie De L'Esprit En Europe Centrale Et Orientale depuis 1945. Dictionnaire encyclopédique”, Chantal Delsol, Joanna Nowicki, Paris, Les Éditions Du CERF, 2021, pp. 83-85.

Cojoc, Marian, *The Totalitarian Experiments in Romania. The Danube – Black Sea Canal, 1949-1953*, Italian Academic and Publishing, 2014.

Cojoc, Marian, *Revoluția română din decembrie 1989 în Dobrogea*, București, Editura Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989, 2011.

Cojoc, Mariana, Cojoc, Marian, *Propagandă, contrapropagandă și interese străine la Dunăre și Marea Neagră (1919-1939)*, vol. I, București, Editura Universității din București, 2003.

Cojoc, Mariana, *Dimensiuni ale integrării organizaționale. România în contemporaneitate*, în „Constanța-Istorie, Vecinătate, Multiculturalitate” (coordonatori: Sorin Marcel Colescniuc, Lavinia Dumitrașcu, Mariana Cojoc, Gabriel Mircea Talmațchi, Cristina Talmațchi, Costin Scurtu), Cluj-Napoca, Editura Mega, 2023, pp. 825-840.

Cojoc, Mariana, *Guvernanță regională - aspecte privind importanța Parteneriatului Estic pentru securitatea zonei Mării Negre*, în „Porți deschise către civilizații. Tomis-Constanța MMXXII. Centenarul ÎNCORONĂRII” (Sorin Marcel Colescniuc, Lavinia Dacia Dumitrașcu, Gabriel Mircea Talmațchi, Cristina Paraschiv-Talmațchi-coord.), Cluj-Napoca, Editura Mega, 2022, pp. 631-636.

Cojoc, Mariana, *Procesul de Cooperare din Europa de Sud-Est. Aspecte ale guvernanței regionale*, în „Dunărea și Marea Neagră în spațiul Euroasiatic. Istorie, Relații politice și diplomatie”, Constanța, Editura M.N.M.R., 2023, pp. 364-372.

Cojoc, Mariana, Cojoc, Marian, *Identitate regională. Rolul Organizației de Cooperare Economică la Marea Neagră în consolidarea guvernanței regionale*, în „Comunități umane,

modernizare și identitate românească”, Anca Ceașescu, Ileana Cioarec, Georgeta Ghionea (coord.), Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2023, pp. 174-181.

Commission of the European Communities, *Communication from the Commission to the Council and the European Parliament, Black Sea Synergy – A NEW REGIONAL COOPERATION INITIATIVE*, Brussels, 11.4.2007, COM(2007)160 final.

Friedman, Thomas L., *Pământul este plat. Scurtă istorie a secolului XXI*, Iași, Editura Polirom, 2007.

Fukuyama, Francis, *The End of History. And The Last Man*, Free Press, 1992.

Guedes, Armando Marques, *The Unpredictability of Contemporary Global Conflicts*, 43. Jahrbuch 2007/08, „*Diplomatische Akademie Wien*”, Vienna, Austria, pp. 224-246.

Hafner-Burton, M. Emilie, Kahler Miles, Montgomery Alexander H., *Network Analysis for International Relations*, „International Organization”, Vol. 63, Issue 03, July 2009, pp. 559-592, DOI: 10.1017/S00208183090195.

Hooghe, Liesbet, Marks, Garry, *A Postfunctionalism Theory of European Integration: From Permissive Consensus to Constraining Dissensus*, B.J.Pol.S. 39, Cambridge University Press, 2008, pp. 1-23.

Huntington, Samuel, *The Clash of Civilisation and the Remaking of World Order*, Simon & Schuster, 1996.

Huntington, Samuel, *The Lonely Superpower*, „Foreign Affairs”, 78, no. 2 (1999), pp. 35-49. <https://doi.org/10.2307/20049207>.

Lorot, Pascal, *Le choc des souverainetés*, Debats Publics, 2023.

Mitrany, David, *The Functional Approach to World Organisation*, „The International Affairs, Royal Institute of International Affairs 1944”, Volume 24, Issue 3, Jul. 48, pp. 360-363.

Mustafa Aydin, *Europe's next shore: the Black Sea region after EU enlargement*, Paris: Institute for Security Studies, No 53, June, 2004.

90 DE ANI DE LA PRIMA RECUNOAȘTERE A ADUNĂRILOR CREȘTINE DUPĂ EVANGHELIE ÎN ROMÂNIA

Bogdan Emanuel RĂDUȚ*

***Abstract:** This year (2023) marks the 90th anniversary of the first recognition of Brethren Assemblies as a religious association in Romania, a stage prior to the status of a religious cult. In 1933, on the basis of the Law of Cults, the Ministry of Cults issued a new decision in which, alongside the Baptists and Adventists already authorised, Brethren were included.*

The status of religious association of Christians according to the Gospel was in force for 13 years, of which three years were cancelled by Antonescian politics.

Therefore, we will follow both the step-by-step path up to the recognition in 1933 and the path during its functioning as a religious association.

***Keywords:** Brethren Assemblies, Legislation, Juridical Statute, Political Regime, Religious Denomination*

***

În anul 2023 se împlinesc nouă decenii de când Adunările Creștine după Evanghelie au fost recunoscute, pentru prima dată, ca asociație religioasă în România, etapă premergătoare statutului de cult religios.

În 1933, în baza legislației în vigoare, Ministerul Cultelor a emis o decizie în care, alături de bapțiști și adventiști, care deja erau autorizați, au fost incluși și creștinii după Evanghelie.

Cronologic, statutul de asociație religioasă a creștinilor după Evanghelie a fost în vigoare vreme de treisprezece ani, dintre care trei ani a fost anulat de politica antonesciană. Iar anul 1933 împarte această perioadă în două: pe de o parte, parcursul până la recunoașterea ca asociație religioasă, iar pe de altă parte, parcursul din timpul funcționării ca asociație religioasă.

1. Argument

În România, Adunările Creștine după Evanghelie (Adunările Fraților)¹ datează de la finalul secolului al XIX-lea, prima astfel de comunitate fiind înființată în București, la 1 octombrie 1899². În primii ani din București,

---

* Doctorand – Școala de Studii Avansate a Academiei Române, Școala Doctorală de Istorie și Arheologie, Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” din București / Istoric – Biserica Creștină după Evanghelie din România; e-mail: emy_radut@yahoo.com.

¹ În conținutul articolului s-a optat pentru denumirea de „Adunare/adunare” în loc de cea de „Biserică/biserică”, fiind sinonime, datorită faptului că este cel uzitat în epocă.

² Pentru o istorie a Adunărilor Creștine după Evanghelie din România, vezi: *Scurt istoric al Adunărilor de Creștini după Evanghelie din România (1899-1989)*, Rezumat și redat de Victor și

predicarea și serviciile religioase s-au ținut în limba franceză (1899-1901), apoi bilingv franceză-română (1901-1906), în cele din urmă trecându-se numai la limba română (1906). Comparativ, în adunările din Transilvania predicarea s-a făcut în limbile germană, maghiară și română, în cele din Basarabia, în rusă, română și idiș, iar în Bucovina se vorbea și ucraineană și ruteană.

De-a lungul timpului, legislația românească s-a adresat și vieții religioase a cetățenilor țării. Cu precădere, în perioada interbelică a existat o preocupare pentru această componentă importantă a vieții și această parte însemnată a societății, cultele religioase. De aceea, Adunările Creștine după Evanghelie s-au confruntat cu diferite mutații de-a lungul acestor ani, care le-a stabilit statutul lor juridic și care le-a încadrat în diferite segmente de recunoaștere cultică din partea factorilor decizionali.

În ceea ce-i privește pe creștinii după Evanghelie, de-a lungul celor peste 120 de ani de existență, aceștia au avut de-a face cu o legislație care a fost când favorabilă, când nefavorabilă pentru ei, în funcție de regimul politic de la putere.

2. Recunoașterea

În România, creștinii după Evanghelie au apărut în perioada monarhiei constituționale și au trecut prin mai multe etape în drumul parcurs până la recunoașterea ca asociație religioasă.

În anii pionieratului, 1899-1920, au început să se formeze primele adunări locale pe teritoriul României, reunite apoi în România Mare, după Unirea din 1918, și luându-și numele, în 1920³, de Adunări Creștine după Evanghelie. Această perioadă a fost caracterizată atât de greutatea începuturilor, cât și de încercările de cristalizare și asumare a identității proprii. În acest timp, România a participat și la Primul Război Mondial (1916-1918), care a ajutat puținii creștini după Evanghelie, existenți până la război, să-și răspândească învățătura și credința pe front, în lagărele de concentrare, în unitățile militare sau în refugiu. Aceștia au folosit prilejul războiului pentru a vesti altora Evanghelia. Într-o vreme când certitudinea morții plutea în tranșee, ei și-au împărtășit cu ceilalți nădejdea lor și

---

Blanche Dumitrescu-Perret, Ediție critică cu studiu introductiv și note de Bogdan Emanuel Răduț, Craiova, Editura Sitech, 2017; Bogdan Emanuel Răduț, *O istorie a Adunărilor Creștine după Evanghelie din România. De la începuturile europene la Marea Unire (1817-1918)*, Craiova, Editura Sitech, 2019; Virgil Achihai, Bogdan Emanuel Răduț (coordonatori), *Biserica Creștină după Evanghelie din România. Istorie și spiritualitate*, București, Editura Paideia, 2019; Idem, *Romanian Brethren Assemblies. History and spirituality*, București, Editura Paideia, 2020; Gheorghe Oprea Teodorescu, Marin Ionescu, *Istoricul Adunărilor Creștine după Evanghelie din România (1899-1945)*, Ediție critică cu studiu introductiv, cronologie, indice și note de Bogdan Emanuel Răduț, Craiova, Editura Sitech, 2020.

³ Bogdan Emanuel Răduț, *O istorie a Adunărilor Creștine după Evanghelie din România*, pp. 15, 65, 99.

siguranța credinței în Dumnezeu, aducând, prin aceasta, o oază de speranță într-o mare de deznădejde, provocată de morții, răniții și dezastrele cauzate de ororile războiului. În același timp, războiul a fost ocazia de a concentra diverși oameni din diverse zone ale țării, mulți intrând în contact cu învățăturile creștinilor după Evanghelie, și, reîntorcându-se acasă la finalul războiului, au împărtășit cu alții cele aflate, ducând la răspândirea mișcării creștinilor după Evanghelie în toată țara. Astfel, din credincioși individuali și grupuri răslețe, în timp, s-au format adunări de sine stătătoare⁴.

În perioada 1920-1933, practica și doctrina creștină după Evanghelie s-a răspândit tot mai mult și a dus la înființarea unui număr tot mai mare de adunări locale. S-au semnalat numeroase cazuri de persecuții, venite din partea autorităților civile sau religioase ale epocii, tocmai datorită faptului că încă nu erau recunoscuți oficial de legislația românească. În această perioadă apar și câteva memorii, în care erau prezentate succint principiile de doctrină și de practică ale creștinilor după Evanghelie⁵. Sunt primele încercări de conformare la cerințele statului pentru recunoașterea lor. În prima statuare juridică a grupărilor religioase minoritare, din anul 1925⁶, creștinii după Evanghelie nu au fost incluși la niciuna dintre cele două categorii existente în încadrarea autorităților. Acestea erau împărțite în două categorii, autorizate și interzise, cele din urmă fiind într-un număr considerabil mai mare decât primele.

După înfăptuirea și recunoașterea României Mari, „pentru prima dată în istoria României”⁷ s-a elaborat ceea ce a purtat numele generic de Legea Cultelor (1928), care a stabilit cadrul și forma de existență și de funcționare a două entități: cultele religioase și asociațiile religioase din România.

În privința asociațiilor religioase, unde au fost încadrați și creștinii după Evanghelie, Legea stipula:

---

⁴ Idem, *Creștinii după Evanghelie și Primul Război Mondial*, în „Historica”, Revistă de cultură istorică și pedagogică a Societății de Științe Istorice, Filiala Dolj, Editura Arves, An. XI, nr. 1-2 (16), 2013-2014, pp. 26-29.

⁵ *Memoriu sau Mărturisirea de credință a creștinilor*, Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (ACNSAS), Fond Documentar, dosar nr. 15.886, ff. 2-3; *Memoriu sau Scurtă expunere a punctelor de doctrină a Comunităților Creștine – după Evanghelie – cari au la bază principiile Sfintei Evanghelii*, Iași, Institutul de Arte Grafice „Viața Românească” S.A., 1924; *Memoriu sau Scurtă expunere a doctrinei creștinilor după Evanghelie*, Ploești, Tipografia Românească S.A., 1925; *Memoriu. Expunerea credinței și învățăturii creștinilor după Evanghelie din România*, Întocmit și înaintat la cererea Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice și a Ministerului de Interne, Ediția II-a prelucrată, Ploești, „Tipografia Românească” - Societate Anonimă, 1930.

⁶ *Comunicat*, în „Biserica și Școala”, Revistă bisericească, școlară, literară și economică, Anul XLIX, nr. 14, 5 aprilie 1925, pp. 2-4.

⁷ *Viața religioasă din România*, Ediția a III-a, Gigel Sorinel Știrbu (coordonator), Volum realizat de Florin Frunză și Ștefan Ioniță, Ministerul Culturii și Cultelor, București, 2008, p. 11.

„Art. 24: Asociațiunile religioase și funcționarea lor stau sub regimul legilor privitoare la asociațiuni în genere și la întruniri publice. Sunt cu desăvârșire interzise, sub sancțiunea pedepselor prevăzute în codul penal, acele asociațiuni religioase care propagă doctrine de natură a aduce atingere legilor de organizare ale statului și instituțiilor sale și care prin practicile lor rituale contravin bunelor moravuri și ordinii publice. Asociațiunile religioase care vor primi și vor înscrie printre membrii lor persoane ce au părăsit un cult fără îndeplinirea formalităților prevăzute la art. 45, se vor pedepsi conform dispozițiilor respective din codul penal. Autorizațiunile pentru funcționare a asociațiunilor religioase se vor acorda de autoritățile în drept pe baza avizului conform al Ministerului Cultelor, căruia aceste asociațiuni sunt obligate a-i trimite sau prezenta orice acte și informațiuni privitoare la organizarea și activitatea lor. Autorizațiunile de funcționare ale asociațiunilor religioase vor putea fi anulate pe aceeași cale în caz de neobservare strictă a condițiilor stabilite și impuse de autoritățile competente ale Statului”⁸.

După publicarea Legii, Ministerul Instrucțiunii, Cultelor și Artelor a emis mai multe decizii ministeriale de reglementare a statutului asociațiilor religioase în România. Prima a apărut la scurt timp⁹, dar, de asemenea, creștinii după Evanghelie nu au fost incluși la niciuna dintre cele două categorii. Numai că, această decizie a fost completată cu adresa Ministerului de Culte nr. 28.228/1928, prin care „se adaugă și aceia a creștinilor după Evanghelie, ca secte libere să funcționeze pe teritoriul statului român”¹⁰, dar informațiile în această direcție sunt lacunare.

Abia peste câțiva ani, în anul 1933¹¹, a venit prima recunoaștere a creștinilor după Evanghelie ca asociație religioasă. Astfel, în primăvara anului 1933, dintr-un acord de colaborare încheiat între Ministerul Cultelor și Ministerul de Interne reținem următoarele:

„În sfârșit, prima oară decând (sic!) există în țara noastră «Adunările Creștinilor după Evanghelie» – după mai multe «Memorii» cerute nouă și

⁸ *Legea nr. 54 pentru regimul general al cultelor*, în „Monitorul Oficial. Regatul României”, nr. 89, Partea I, 22 aprilie 1928, p. 3.609.

⁹ *Normele de funcționare a asociațiunilor religioase*, în „Vestitorul”, Organ al Eparhiei Române Unite Oradea și revistă de cultură religioasă, Anul IV, no. 13-14, 1-15 iulie 1928, p. 2; *Sectele religioase*, în „Curierul Creștin”, Organ oficial al Diecezei de Gherla, Anul X, Nr. 12, 15 iunie 1928, pp. 145-146.

¹⁰ Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC), Fond Direcția Generală a Poliției, Dosar nr. 61/1942, f. 22.

¹¹ Bogdan Emanuel Răduț, *Adunările Creștine după Evanghelie din România în procesul de autorizare legislativă ca Asociație Religioasă (1925-1933)*, în „Timotheus – Incursiuni Teologice Tematiche”, vol. 7, Nr. 1, 2020, pp. 187-202; *Viața religioasă în România*, București, Secretariatul de Stat pentru Culte, 1993, p. 25; *Viața religioasă din România. Studiu documentar*, Gh. F. Angheliescu, Ștefan Ioniță (coordonatori), București, Secretariatul de Stat pentru Culte, 1999, p. 64; Ediția a II-a, Adrian Lemeni (coordonator), Volum realizat de Florin Frunză și Ștefan Ioniță, București, Ministerul Culturii și Cultelor. Secretariatul de Stat pentru Culte, 2005, p. 77; Ediția a III-a, Gigel Sorinel Știrbu (coordonator), Volum realizat de Florin Frunză și Ștefan Ioniță, București, Ministerul Culturii și Cultelor, 2008, p. 63; *Statul și Cultele religioase*, București, Secretariatul de Stat pentru Culte, 2014, p. 105; Ediția a II-a revizuită și adăugită, București, Secretariatul de Stat pentru Culte, 2018, p. 153.

predate la timp autorităților superioare de Stat, și în urma numeroaselor reclamațiuni făcute din pricina prigonirilor de tot felul suferite de noi din partea unor oameni ignoranți, fanatici sau interesați și uneori chiar din partea unor autorități în sub-ordine cari cunosc încă prea puțin, atât Adunările noastre, cât și binefacerile de ordin spiritual și material cari rezultă pentru societate, pentru țară, familie și individ, din adevărul vrednic al Evangheliei, primit și trăit prin credință – Onor. Ministerul cultelor și instrucțiunii publice, împreună cu Onor. Ministerul de Interne, au binevoit să le acorde, ca un început «Autorizația provizorie» de funcționare legală, până la reglementarea definitivă a regimului cultelor, conform Legii în ființă¹².

La 10 martie 1933, Ministerul de Interne, prin Direcțiunea Administrației de Stat, a emis adresa nr. 3.176A, care a fost trimisă prefectilor de județe, administrației din teritoriu, cu următorul conținut:

„Domnule Prefect,

Ministerul Instrucțiunii, al Cultelor și Artelor, ne aduce la cunoștință prin adresa nr. 23658-1933, că în ce privește funcționarea Asociației religioase «Creștinii după Evanghelie», acel departament i-a dat autorizație provizorie, însă numai grupelor cari fac dovada ieșirii din cultul în care se găseau înainte, și în aceleași condițiuni ca pentru Bapțiști și Adventiști de ziua 7-a.

Prin urmare, dacă adepții numitei Asociațiuni îndeplinesc aceste formalități, ei pot să se adune liberi în casa de rugăciune, conformându-se Art. 2 alineatul 6 din decizia No. 24536-1928. Ei nu se pot aduna însă la rugăciune într-un local în care se întrunesc și alte asociațiuni religioase, conform susnumitului departament.

Avem onoare a vă ruga să aveți în vedere dispozițiunile de mai sus, privitoare la autorizarea provizorie de funcționare acordată Asociației «Creștinii după Evanghelie», și la casa de rugăciune în care se pot aduna (întruni)».

(ss) Ministru indescifrabil

(ss) Director indescifrabil¹³

Inițial, această „autorizare provizorie” a fost receptată pozitiv de creștinii după Evanghelie, dar au continuat să fie atenți la prevederile legislative care puteau intra în contradicție cu învățătura și practica proprie în organizarea adunărilor locale¹⁴. Numai că, funcționarea noii asociații era condiționată, Ministerul acordând „autorizație provizorie însă numai grupelor cari fac dovada eșirii din cultul în care se găseau înainte și în aceleași condițiuni ca și Adventiștii de ziua șaptea și Bapțiștii¹⁵”.

---

¹² *Libertate...*, în „Creștinul”, Revistă creștină pentru zidirea sufletească a credincioșilor, Anul VI, no. 3, 1933, p. 1.

¹³ *Ibidem*; ACNSAS, Fond Documentar, dosar nr. 13.493, Vol. 1, f. 1.

¹⁴ *Ibidem*, pp. 2-4.

¹⁵ ACNSAS, Fond Documentar, dosar nr. 15.257, f. 16; dosar nr. 15.887, Vol. 1, f. 14.

Situația nu a durat decât câteva luni, pentru că în august a venit a doua etapă, prin promulgarea deciziei care a autorizat Adunările Creștine după Evanghelie să funcționeze ca asociație religioasă:

„Art. 2. Se vor bucura de drepturile și libertățile pe care Constituția le acordă asociațiilor în genere, asociațiilor religioase adventiste de ziua 7-a, Bapțiștii și Creștinii după Evanghelie”¹⁶.

Această recunoaștere a venit la pachet cu multe obligații impuse de stat, fapt ce i-a făcut pe conducătorii de atunci ai adunărilor s-o numească „o libertate primejdioasă”¹⁷, urmând un schimb de memorii între Delegația adunărilor¹⁸ și ministerul de resort. Ei au socotit acordarea acestei recunoașteri ca fiind urmarea faptului că „Adunările noastre (<Creștinii după Evanghelie>) sunt puse în drepturile prevăzute și acordate de Constituția țării noastre, ca unele care timp de 30 de ani s-au dovedit în totul folositoare ordinii publice, moralei creștine și siguranței Statului”¹⁹.

Cu toate acestea, după cinci ani s-a emis o nouă hotărâre, prin care creștinii după Evanghelie puteau „continua activitatea lor”, dar tot condiționat:

„Art. IV. Organizațiile locale ale asociațiilor religioase recunoscute de Ministerul Cultelor și Artelor prin deciziile anterioare, adică adventiștii de ziua 7-a și Creștinii după Evanghelie, vor putea continua activitatea lor, cu condiție ca în termen de șase luni dela publicarea în Monitorul Oficial a acestei decizii, să fie conformat întru totul dispozițiilor de față”²⁰.

Nici aceasta nu a avut ecouri prea pozitive în rândul credincioșilor, pe motiv că „lovește în mod direct aceste drepturi și libertăți Constituționale de conștiință și în principiile fundamentale ale credinței noastre”²¹.

Deși se credea că prin noua Decizie „s-a reglementat în mod complet regimul asociațiilor religioase recunoscute, despre care se ocupă art. 24 din legea regimului general al Cultelor”, prin care Statul ajunsese să dețină dreptul de „suprem control” în legătură cu „condițiunile pentru înființarea și funcționarea unor asociații religioase autorizate”²², a fost nevoie de o

¹⁶ Decizia nr. 114.119 privind interzicerea activității unor asociațiuni religioase și reglementarea activității celor neinterzise, în „Monitorul Oficial. Regatul României”, nr. 193, Partea I, 24 august 1933, p. 5.404.

¹⁷ F[lore]a M[oisescu], *O libertate primejdioasă*, în „Creștinul”, Revistă creștină pentru zidirea sufletească a credincioșilor, Anul VI, no. 4, 1933, pp. 1-6.

¹⁸ În perioada 1933-1989, Adunările Creștine după Evanghelie au fost conduse de o Delegație compusă din trei membrii activi și doi supleanți.

¹⁹ F[lore]a M[oisescu], *O libertate primejdioasă*, p. 1.

²⁰ Decizia nr. 4.781 privind interziceri de secte religioase, în „Monitorul Oficial. Regatul României”, nr. 93, Partea I, 21 aprilie 1937, p. 4.078.

²¹ *Privitor la situația adunărilor față de Autorități*, în „Creștinul”, Revistă creștină pentru zidirea sufletească a credincioșilor, Anul X, No. 3, 1937, p. 23.

²² ACNSAS, Fond Documentar, dosar nr. 15.887, Vol. 1, f. 80.

completare. Astfel că, într-o nouă decizie din anul 1938, s-a făcut din nou referire la asociațiile recunoscute:

„Art. 21. – Organizațiile locale ale asociațiilor religioase recunoscute de Ministerul Cultelor și Artelor prin decizii anterioare, adică baptiștii, adventiștii de ziua 7-a și creștinii după Evanghelie, vor putea continua activitatea lor, cu condiția ca în termen de 6 luni dela publicarea în Monitorul Oficial a acestei decizii să se fi conformat întru totul dispozițiilor de față. Asociațiile locale care nu vor obține reînnoirea autorizației de funcționare în acest termen vor fi oprite de a funcționa, casele lor de rugăciuni vor fi închise, iar membrilor lor li se vor aplica măsurile dela art. 1 din această decizie”²³.

Iar „pentru înlesnirea aplicării ei”, la câteva luni s-a emis și o decizie care conținea „obligații pentru organizațiile religioase”²⁴.

Ultima reglementare din anii '30 a statutului asociațiilor religioase a fost în 1939, și aceasta continuând drumul trasat de predecesoarele sale:

„Art. 4. Sunt autorizate următoarele asociațiuni religioase: Asociațiunea religioasă baptistă, Asociațiunea religioasă adventistă de ziua 7-a și Asociațiunea religioasă a creștinilor după Evanghelie”²⁵.

Toate aceste decizii au fost emise în perioada deceniului carlist (1930-1940), perioadă în care creștinii după Evanghelie au primit și au făcut eforturi să-și păstreze dreptul de a funcționa legal ca asociație religioasă.

3. Reprimarea

Abdicarea Regelui Carol al II-lea (1940) și preluarea puterii de către generalul Ion Antonescu (1940-1944) a adus și trei decizii ministeriale de desființare a asociațiilor religioase, în toamna anului 1940, datorate ministrului legionar Radu Budișteanu²⁶, dar abrogate, sub presiuni, câteva zile mai târziu²⁷. Rapiditatea abrogării a dus la imposibilitatea aplicării lor și la stoparea posibilelor efecte negative pe care acestea puteau să le aducă.

Din iunie 1941, România a participat la cel de-Al Doilea Război Mondial (1941-1945), în timpul căruia legislația antonesciană s-a dovedit a fi una de „intoleranță și prigoană religioasă”²⁸, ceea ce a făcut ca acei ani să fie grei

²³ Decizia nr. 26.208 privind regulamentul sectelor religioase, în „Monitorul Oficial. Regatul României”, nr. 133, Partea I, 14 iunie 1938, p. 2.852.

²⁴ Decizia nr. 53.327 privind obligațiuni pentru organizațiile religioase, în „Monitorul Oficial. Regatul României”, nr. 286, Partea I, 8 decembrie 1938, p. 2.852.

²⁵ Decizia nr. 31.999 privind asociațiile religioase interzise și autorizate, în „Monitorul Oficial. Regatul României”, nr. 161, Partea I, 15 iulie 1939, p. 4.455.

²⁶ Viorel Achim (editor), *Politica regimului Antonescu față de cultele neoprotestante. Documente*, Iași, Editura Institutului Național pentru Studiarea Holocaustului din România „Ellie Wiesel” – Editura Polirom, 2013, pp. 207-210 (documentele 4-6).

²⁷ *Ibidem*, pp. 221-222 (documentul 12).

²⁸ *Procesul lui Ion Antonescu*, Ediție îngrijită de Ioana Cracă, București, Editura Eminescu, 1995, p. 51.

pentru creștinii după Evanghelie. Prima măsură a venit în anul 1942 și a dus la desființarea Asociației Creștinilor după Evanghelie, prin desființarea asociațiilor religioase și confiscarea patrimoniului acestora:

„Art. III. Asociațiile religioase (sectele) existente, de drept și de fapt, sunt și rămân desființate.

Art. IV. Bunurile imobile înscrise în cartea funduară sau registrele de transcripțiuni ale tribunalelor din Țară, pe numele uneia din asociațiile religioase (sectele) desființate, precum și fondurile împreună cu arhiva acestor asociații, trec de drept în patrimoniul Statului.

Permiterea Statului, prin Ministerul Culturii Naționale și a Cultelor, în posesia bunurilor arătate în acest articol, se face pe cale de ordonanță președințială a tribunalului locului, dată conform art. 66 bis. din Codul de procedură civilă”²⁹.

Motivația dată de ministrul Ion Petrovici a fost că aceștia „țintesc dizolvarea unității noastre naționale, ce are la bază integritatea credinței strămoșești, identificată cu însăși rațiunea de viațuire a românismului”³⁰. Cuvinte mari și un naționalism exacerbant, care a și caracterizat politica epocii. Orice încercare de apărare întreprinsă de credincioși și liderii lor nu a dus la îmbunătățirea situației, ci, din contră, la promulgarea unui alt decret care le interzicea orice existență și le stopa orice tentativă de reautorizare:

„Art. 1 Este interzisă exercitarea unui cult religios sectant sau propagarea de doctrine religioase, în afară de cea a bisericii ortodoxe sau a cultelor istorice, arătate prin art. 21 din legea Nr. 54, pentru regimul general al cultelor din 12 Aprilie 1928.

Art. 2. Este interzisă constituirea de asociațiuni, sub orice formă, în scopul propagării de doctrine religioase sectante.

Art. 3. Asociațiunile religioase sectante, care au existat în România la 29 Decembrie 1942, și acele care au fost autorizate ulterior sau sunt simulate sub forma persoanelor juridice, fără scop lucrativ sau altele, sunt și rămân desființate de drept.

Institutele educative, culturale, școlare sau filantropice, înființate de aceste asociațiuni sectante pentru a le servi, ca mijloc de propagandă religioasă, sunt dizolvate de drept. [...]

Art. 10. Patrimoniile asociațiilor religioase prevăzute de art. 3 și cele ale persoanelor juridice, prevăzute de art. 3 alin. 2, și art. 4, 6 și 7, trec de drept în patrimoniul Statului, fără despăgubire.

Bunurile afectate sub orice formă sprijinirii în mod continuu a unei activități religioase interzise, precum și bunurile al căror titular aparent, persoană fizică sau juridică, este un interpus al vreunei asociațiuni religioase

---

²⁹ Decret-lege nr. 927 privind modificarea și abrogarea unor dispozițiuni din legea pentru regimul general al cultelor, în „Monitorul Oficial. Regatul României”, nr. 305, Partea I, 30 decembrie 1942, p. 11.231.

³⁰ *Ibidem*.

sectante, se consideră că fac parte din patrimoniul Statului, fără despăgubire³¹.

Motivația apariției acestei noi legi a fost dată de constatarea unor miniștri că prima lege nu și-a făcut treaba în totalitate, precum se dorea de către cei care au promulgat-o³².

Astfel că, în perioada 1942-1944, Adunările Creștine după Evanghelie nu au fost permise să funcționeze, iar credincioșii au fost persecutați și amenințați cu deportarea în Transnistria. Au existat chiar și ordine de deportare semnate de Ion Antonescu, dar neaplicare în teritoriu³³.

4. Reautorizarea

Însă, schimbarea regimului, la 23 august 1944, însoțită de arestarea mareșalului Ion Antonescu și înlocuirea cabinetului său, a dus la ridicarea măsurilor luate împotriva asociațiilor religioase și amnistierea tuturor „infrafracțiunilor prevăzute de legea cultelor în legătură cu combaterea sectelor religioase, precum și cele prevăzute de legile cu caracter rasist³⁴, iar legile antonesciene au fost abrogate³⁵, asociațiile primind dreptul reautorizării. Tot în acea perioadă, Departamentul Cultelor, acorda asociațiilor „deplină libertate de manifestare religioasă a cultului”³⁶. Astfel, creștinii după Evanghelie au fost reautorizați, permițându-li-se redeschiderea adunările locale, făcând, în același timp, „demersurile necesare [...] pentru a determina guvernul să le acorde și lor calitatea de cult”³⁷.

După răsturnarea lui Antonescu (1944) și încheierea războiului (1945), România a intrat, conform „acordului de procentaj” dintre Winston Churchill și Iosif Vissarionovici Stalin (1944), în sfera de influență sovietică, prin

---

³¹ *Decret-lege nr. 431 privitor la desființarea asociațiilor religioase*, în „Monitorul Oficial. Regatul României”, nr. 157, Partea I, 9 iulie 1943, p. 5.993.

³² *Ibidem*, p. 5.994.

³³ Bogdan Emanuel Răduț, *Reflecții privind impactul celui de-al doilea război mondial asupra Asociației Religioase „Creștinii după Evanghelie”*, în „Arhivele Olteniei”, Serie nouă, nr. 32, 2018, pp. 125-134; Idem, *De la Carol II la Petru Groza. Statutul juridic al creștinilor după Evanghelie în perioada regimurilor autoritare (1930-1947)*, în Marius Oanță (coordonator), *Studii de istorie eclesastică*, Craiova, Editura Sitech, 2018, pp. 176-181.

³⁴ *Decret Regal nr. 1.624. Amnistie generală politică, militară și agrară*, în „Monitorul Oficial. Regatul României”, nr. 197 bis, Partea I, 24 august 1944, art. 4, lit. c, p. 6.200.

³⁵ *Decret-lege nr. 548 pentru punerea în vigoare a dispozițiilor privitoare la asociațiile religioase din legea pentru regimul general al Cultelor*, în „Monitorul Oficial. Regatul României”, nr. 252, Partea I, 31 octombrie 1944, pp. 6.992-6.993.

³⁶ *Decizia nr. 44.210. Completare de decizie*, în „Monitorul Oficial. Regatul României”, nr. 205, Partea I, 10 septembrie 1945, p. 7.917.

³⁷ Viorel Achim (editor), *Politica regimului Antonescu față de cultele neoprotestante*, p. 890 (documentul 511).

instalarea primului guvern procomunist, condus de Petru Groza (1945). Acest guvern a acordat creștinilor după Evanghelia statutul de cult religios:

„Art. I. Asociația Religioasă a Creștinilor după Evanghelia, cu sediul în Ploiești, str. Cheia Nr. 18, este cult recunoscut în Statul Român, sub denumirea de „Cultul Creștin după Evanghelia din România.”

Art. II. Mărturisirea de credință și normele de organizare și funcționare cuprinse în Statutul de organizare al Cultului Creștin după Evanghelia din România, prezentat Ministerului Cultelor, se aprobă și se vor publica în Monitorul Oficial odată cu prezentul decret-lege.

Art. III. Adunările locale ale Cultului Creștin după Evanghelia, având un număr de cel puțin 35 membri majori, cum și organul său central, denumit „Uniunea Adunărilor Creștine după Evanghelia din România”, sunt persoane juridice de drept public”³⁸.

Legea a fost semnată de Regele Mihai și contrasemnată de Petru Groza, în calitate de președinte al Consiliului de Miniștrii și ministru ad-interim la culte, care îi face și o recomandare pozitivă cultului, constatând faptul că „creștini după Evanghelia sunt destul de numeroși și sunt răspândiți și organizați în cea mai mare parte a țării” și că statutul lor „nu conține nimic ce ar putea aduce atingere ordinii publice, bunelor moravuri și legilor de organizare ale statului”³⁹.

Drept urmare, instaurarea plenară a regimului comunist și proclamarea Republicii Populare Române, la 30 decembrie 1947, i-a găsit pe creștinii după Evanghelia cult religios, recunoscut și autorizat de stat, cu o Uniune și o mulțime de adunări locale juridice.

5. Concluzii

În perioada de la înființare și până la instaurarea regimului comunist, creștinii după Evanghelia au parcurs un drum anevoios al recunoașterii lor, plin de schimbări legislative la care au trebuit să se plieze, voluntar sau involuntar.

Respectându-și și afirmându-și identitatea proprie – teologică și practică – creștinii după Evanghelia au respectat legislația vremii în măsura în care aceasta nu interfera cu principiile și cu învățătura biblică, pe care doreau să o respecte cu strictețe și fiind normativă pentru ei.

---

³⁸ *Legea nr. 883 pentru recunoașterea și reglementarea Cultului Creștin după Evanghelia din România*, în „Monitorul Oficial. Regatul României”, Nr. 261, Partea I, 09 noiembrie 1946, p. 11.776. Vezi și Bogdan Emanuel Răduț, *Legea nr. 883/1946 pentru recunoașterea și reglementarea Cultului Creștin după Evanghelia din România: context, conținut și consecințe*, în „Timotheus – Incursiuni Teologice Tematice”, Vol. 3, Nr. 2, 2016, pp. 107-118.

³⁹ *Ibidem*, p. 11.776. Vezi și Bogdan Emanuel Răduț, *Raportul lui Petru Groza despre Creștinii după Evanghelia*, în „Calea Credinței”, Revista Bisericii Creștine după Evanghelia din România, nr. 382, mai-iulie, 2012, pp. 10-11.

De aceea, vreme de aproape cinci decenii, creștinii după Evanghelie au fost nerecunoscuți (1899-1933), recunoscuți asociație religioasă (1933-1942), desființați și interziși (1942-1944), reautorizați (1944-1946) și, în cele din urmă, recunoscuți cult religios (1946).

Așadar, la împlinirea a nouă decenii de la recunoașterea lor ca asociație religioasă, prima recunoaștere de altfel, s-au punctat cele mai importante momente din parcursul legislativ prin care au trecut creștinii după Evanghelie în spațiul românesc.

Bibliografie

Arhive:

Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (ACNSAS), Fond Documentar, Dosar nr. 13.493, Vol. 1; nr. 15.886; nr. 15.257; nr. 15.887, Vol. 1.

Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC), Fond Direcția Generală a Poliției, Dosar nr. 61/1942.

Documente edite:

Decizia nr. 114.119 privind interzicerea activității unor asociațiuni religioase și reglementarea activității celor neinterzise, în „Monitorul Oficial. Regatul României”, Nr. 193, Partea I, 24 august 1933.

Decizia nr. 4.781 privind interziceri de secte religioase, în „Monitorul Oficial. Regatul României”, Nr. 93, Partea I, 21 aprilie 1937.

Decizia nr. 26.208 privind regulamentul sectelor religioase, în „Monitorul Oficial. Regatul României”, Nr. 133, Partea I, 14 iunie 1938.

Decizia nr. 53.327 privind obligațiuni pentru organizațiile religioase, în „Monitorul Oficial. Regatul României”, Nr. 286, Partea I, 8 decembrie 1938.

Decizia nr. 31.999 privind asociațiile religioase interzise și autorizate, în „Monitorul Oficial. Regatul României”, Nr. 161, Partea I, 15 iulie 1939.

Decizia nr. 44.210. Completare de decizie, în „Monitorul Oficial. Regatul României”, Nr. 205, Partea I, 10 septembrie 1945.

Decret-lege nr. 927 privind modificarea și abrogarea unor dispozițiuni din legea pentru regimul general al cultelor, în „Monitorul Oficial. Regatul României”, Nr. 305, Partea I, 30 decembrie 1942.

Decret-lege nr. 431 privitor la desființarea asociațiunilor religioase, în „Monitorul Oficial. Regatul României”, Nr. 157, Partea I, 9 iulie 1943.

Decret-lege nr. 548 pentru punerea în vigoare a dispozițiunilor privitoare la asociațiunile religioase din legea pentru regimul general al Cultelor, în „Monitorul Oficial. Regatul României”, Nr. 252, Partea I, 31 octombrie 1944.

Decret Regal nr. 1.624. Amnistie generală politică, militară și agrară, în „Monitorul Oficial. Regatul României”, Nr. 197 bis, Partea I, 24 august 1944.

Legea nr. 54 pentru regimul general al cultelor, în „Monitorul Oficial. Regatul României” Nr. 89, Partea I, 22 aprilie 1928.

Legea nr. 883 pentru recunoașterea și reglementarea Cultului Creștin după Evanghelie din România, în „Monitorul Oficial. Regatul României”, Nr. 261, Partea I, 09 noiembrie 1946.

Memoriu sau Scurtă expunere a punctelor de doctrină a Comunităților Creștine – după Evanghelie – cari au la bază principiile Sfintei Evanghelii, Iași, Institutul de Arte Grafice „Viața Românească” S.A., 1924

Memoriu sau Scurtă expunere a doctrinei creștinilor după Evanghelie, Ploești, Tipografia Românească S.A, 1925.

Memoriu. Expunerea credinței și învățăturei creștinilor după Evanghelie din România, Întocmit și înaintat la cererea Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice și a Ministerului de Interne, Ediția II-a preluată, Ploești, „Tipografia Românească”-Societate Anonimă, 1930.

Lucrări speciale:

Achihai, Virgil, Răduț, Bogdan Emanuel (coordonatori), *Biserica Creștină după Evanghelie din România. Istorie și spiritualitate*, București, Editura Paideia, 2019.

Achihai, Virgil, Răduț, Bogdan Emanuel (coordonatori), *Romanian Brethren Assemblies. History and spirituality*, București, Editura Paideia, 2020.

Achim, Viorel (editor), *Politica regimului Antonescu față de cultele neoprotestante. Documente*, Iași, Editura Institutului Național pentru Studierea Holocaustului din România „Ellie Wiesel” – Editura Polirom, 2013.

Anghelescu, Gh. F., Ioniță, Ștefan (coordonatori), *Viața religioasă din România. Studiu documentar*, București, Secretariatul de Stat pentru Culte, 1999.

Lemeni, Adrian (coordonator), *Viața religioasă din România*, Ediția a II-a, volum realizat de Florin Frunză și Ștefan Ioniță, București, Ministerul Culturii și Cultelor. Secretariatul de Stat pentru Culte, 2005.

Oprea Teodorescu, Gheorghe, Ionescu, Marin, *Istoricul Adunărilor Creștine după Evanghelie din România (1899-1945)*, Ediție critică cu studiu introductiv, cronologie, indice și note de Bogdan Emanuel Răduț, Craiova, Editura Sitech, 2020.

Procesul lui Ion Antonescu, Ediție îngrijită de Ioana Cracă, București, Editura Eminescu, 1995.

Răduț, Bogdan Emanuel, *O istorie a Adunărilor Creștine după Evanghelie din România. De la începuturile europene la Marea Unire (1817-1918)*, Craiova, Editura Sitech, 2019.

Scurt istoric al Adunărilor de Creștini după Evanghelie din România (1899-1989), Rezumat și redat de Victor și Blanche Dumitrescu-Perret, Ediție critică cu studiu introductiv și note de Bogdan Emanuel Răduț, Craiova, Editura Sitech, 2017.

Statul și Cultele religioase, București, Secretariatul de Stat pentru Culte, 2014.

Statul și Cultele religioase, Ediția a II-a revizuită și adăugită, București, Secretariatul de Stat pentru Culte, 2018.

Știrbu, Gigel Sorinel (coordonator), *Viața religioasă din România*, Ediția a III-a, volum realizat de Florin Frunză și Ștefan Ioniță, București, Ministerul Culturii și Cultelor, 2008.

Viața religioasă în România, București, Secretariatul de Stat pentru Culte, 1993.

Studii și articole:

Comunicat, în „Biserica și Școala”, Revistă bisericească, școlară, literară și economică, Anul XLIX, Nr. 14, 5 aprilie 1925, pp. 2-4.

Libertate..., în „Creștinul”, Revistă creștină pentru zidirea sufletească a credincioșilor, Anul VI, No. 3, 1933, p. 1.

M[oisescu], F[lorea], *O libertate primejdioasă*, în „Creștinul”, Revistă creștină pentru zidirea sufletească a credincioșilor, Anul VI, No. 4, 1933, pp. 1-6.

Normele de funcționare a asociațiilor religioase, în „Vestitorul”, Organ al Eparhiei Române Unite Oradea și revistă de cultură religioasă, Anul IV, No. 13-14, 1-15 iulie 1928, p. 2.

Privitor la situația adunărilor față de Autorități, în „Creștinul”, Revistă creștină pentru zidirea sufletească a credincioșilor, Anul X, No. 3, 1937, p. 23.

Răduț, Bogdan Emanuel, *Raportul lui Petru Groza despre Creștinii după Evanghelie*, în „Calea Credinței”, Revista Bisericii Creștine după Evanghelie din România, Nr. 382, mai-iulie, 2012, pp. 10-11.

Răduț, Bogdan Emanuel, *Creștinii după Evanghelie și Primul Război Mondial*, în „Historica”, Revistă de cultură istorică și pedagogică a Societății de Științe Istorice, Filiala Dolj, Editura Arves, An. XI, Nr. 1-2 (16), 2013-2014, pp. 26-29.

Răduț, Bogdan Emanuel, *Legea nr. 883/1946 pentru recunoașterea și reglementarea Cultului Creștin după Evanghelie din România: context, conținut și consecințe*, în „Timotheus – Incursiuni Teologice Tematice”, Vol. 3, Nr. 2, 2016, pp. 107-118.

Răduț, Bogdan Emanuel, *Reflecții privind impactul celui de-al doilea război mondial asupra Asociației Religioase „Creștinii după Evanghelie”*, în „Arhivele Olteniei”, Serie nouă, Nr. 32, 2018, pp. 125-134.

Răduț, Bogdan Emanuel, *De la Carol II la Petru Groza. Statutul juridic al creștinilor după Evanghelie în perioada regimurilor autoritare (1930-1947)*, în Marius Oanță (coordonator), *Studii de istorie ecleziastică*, Craiova, Editura Sitech, 2018, pp. 171-185.

Răduț, Bogdan Emanuel, *Adunările Creștine după Evanghelie din România în procesul de autorizare legislativă ca Asociație Religioasă (1925-1933)*, în „Timotheus – Incursiuni Teologice Tematice”, Vol. 7, Nr. 1, 2020, pp. 187-202.

Sectele religioase, în „Curierul Creștin”, Organ oficial al Diecezei de Gherla, Anul X, Nr. 12, 15 iunie 1928, pp. 145-146.

INTERFERENȚE CULTURALE ȘI LINGVISTICE

ARETIA TĂTĂRESCU ȘI ARTA TRADIȚIONALĂ ÎN OLTENIA

Anemari Monica NEGRU*

Abstract: Aretia Tătărescu was a noble and educated woman, leader of several feminist associations (National League of Women, National Orthodox Society of Romanian Women, Țesătorea), who promoted art and Romanian folk traditions, especially from Oltenia.

Established at 1905, in Bucharest, the Țesătorea [the lady-weaver] association had its main enterprise of the promotion and the development of growing the silkworms, and weaving and selling silk products. Afterwards the association grew exponentially, establishing subsidiaries in no less than 27 counties, including Dolj, Romanați, Vâlcea, Gorj, Mehedinți. In 1907, the school-workshop "Queen Elisaveta Țesătorea" was established – which was later organized throughout the country, in Craiova, Caracal, Târgu-Jiu, Râmnicu-Vâlcea – and provided final exams in subjects specific to the weaving profession: sericulture, weaving, spinning, technology, mulberry tree culture and dye works.

At the Women's House, in Bucharest, from 1929 annually, an exhibition of carpets, national stitches, cloths, priestly fabrics, inviting all home industry schools in the country to participate. Romanians promoted these traditional stitches in other countries as well, participating, for example, in the exhibitions in Belgrade in 1924, Prague and Barcelona in 1930, Paris in 1937.

Keywords: association, manufacturing school, carpets, weaving craft.

I. Aretia Tătărescu (1889 - 1968) și mișcarea feministă din Oltenia.

Despre realizările Aretiei Piteșteanu-Tătărescu, o femeie educată, nobilă și voluntară, dintr-o familie de boieri din Muntenia, soție de politician și prim ministru al României, s-a scris destul de mult în presa epocii, dar în arhive se mai găsesc încă documente nevalorificate istoric, de exemplu mai multe dosare din fondul Societatea Ortodoxă Națională a Femeilor Române (SONFR), referitoare la istoria, membrele și expozițiile societății „Țesătorea”, la școala și atelierul „Regina Elisabeta Țesătorea”¹.

Aretia Piteșteanu s-a născut la 16 septembrie 1889, la București, în familia unui proprietar de terenuri agricole, Gheorghe Piteșteanu. A rămas orfană la 8 ani și a plecat cu cei doi frați și cu bunica în Belgia, unde a studiat pianul și pictura. A absolvit Conservatorul Regal din Bruxelles și a fost profesoară de pian la Liceul de Muzică din București.

---

* Profesor de istorie gradul I, consilier superior la Arhivele Naționale ale României, e-mail: amonicanegru@yahoo.com.

¹ Arhivele Naționale ale României (în continuare ANR), Serviciul Arhivelor Naționale Istorice Centrale (în continuare SANIC), fond Societatea Ortodoxă Națională a Femeilor Române (în continuare SONFR), dosarele 438-457.

Aretia Tătărescu a fost o femeie deosebit de activă, cu numeroase inițiative, colaborări și realizări în multe și diverse domenii. A contribuit la înființarea Asociației Cercetașilor, în anul 1913 fiind aleasă conducătoarea cohortei „Păstorul Bucur”, a fost președinta Societății Naționale de Cruce Roșie, în anii Primului Război Mondial, a realizat colecte în obiecte și bani pentru populația din Basarabia sub egida Crucii Roșii de la Târgu-Jiu².

În anul 1916 s-a căsătorit cu Gheorghe Tătărescu, din vechea boierime olteană, jurist, om politic, membru de onoare al Academiei Române, al 36-lea premier al României între anii 1934-1937 și 1939-1940. După război, soții Aretia și Gheorghe Tătărescu s-au instalat în Oltenia, la Poiana, județul Gorj, și au continuat acțiunile de asistență socială și de mecenat. Au cumpărat moșia Poiana din Rovinari, Gorj, au renovat conacul care suferise grave deteriorări în timpul războiului, au refăcut biserica „Sfântul Gheorghe” din satul.

În mod constant, Aretia Tătărescu a coordonat și mișcarea feministă din Oltenia, fiind președinta Ligii Naționale a Femeilor Române din Gorj (înființată în anul 1921 ca filială a Ligii Femeilor Române), a Societății Ortodoxe Naționale a Femeilor Române, filiala Gorj (chiar președintă a SONFR, în perioada arestului la domiciliu al Alexandrinei Cantacuzino din ordinul regelui Carol al II-lea, 3 noiembrie 1939 – 7 septembrie 1940), una din liderele asociației „Țesătoarea”.

Liga Femeilor din Gorj a avut ca scop „conservarea artei naționale și dezvoltarea industriei casnice”³, îngrijirea monumentelor istorice și orientarea femeilor spre activități productive, iar comitetul de conducere era format în anul 1929, din următoarele: Aretia Tătărescu – președintă, Maria Schileru și Amalia Caribolu – vicepreședinte, Elena Coiculescu – casieră, Sabina Hasnaș, Aurica Frumușanu, Sevesta Vasilescu, Elena Vasilescu, Ecaterina Costescu – membre.

Aretia Tătărescu și celelalte membre ale Ligii Femeilor din Gorj au activat pentru refacerea și deschiderea casei memoriale Tudor Vladimirescu (în comuna Vladimir, locul de naștere al lui Tudor Vladimirescu, casa părintească a eroului a fost complet renovată în anul 1932, organizându-se un muzeu și o bibliotecă, care conținea cărți, documente, stampe, gravuri, fotografii și obiecte contemporane aparținând fie lui Tudor, fie pandurilor)⁴.

În calitate de președintă a Ligii Femeilor din Gorj și lideră cercetașă, Aretia Tătărescu a contribuit la ridicarea casei memoriale și mausoleului Ecaterinei Teodoroiu (a convins-o pe sculptorița Milița Petrașcu să realizeze

---

² Adina Berciu-Drăghicescu, *Aretia Tătărescu (1889-1968)*, în *Eroinele României Mari. Destine din linia întâi*, București, Editura Muzeul Literaturii Române, București, 2018, p. 171.

³ Liga Națională a Femeilor, Secția Gorj, *Dare de seamă asupra activității în anul 1928-1929*, Târgu-Jiu, 1929, p. 3.

⁴ Dorina Nichifor, *Din activitatea Ligii Naționale a Femeilor Române-Gorj*, în „Litua. Studii și cercetări”, Tg. Jiu, vol. IV/1988, p. 199.

lucrarea), iar la 8 septembrie 1935, a coordonat ceremonia dezvelirii monumentului-sarcofag al eroinei, la Târgu Jiu, în prezența regelui Carol al II-lea, a diplomatului Nicolae Titulescu și a guvernului Gheorghe Tătărescu⁵.

Fig. 1. Aretia Tătărescu alături de mama Ecaterinei Teodoroiu, îmbrăcate în costume populare din Mehedinți și Gorj.

Sursa: ANR, Colecția Documente Fotografice, F I 5400

În anul 1934, Aretia Tătărescu l-a contactat pe Constantin Brâncuși pentru a realiza mai multe monumente de artă la Tg. Jiu⁶, iar trei ani mai târziu, mai precis în 1937 puteau fi văzute în oraș capodoperele brâncușiene: „Poarta sărutului”, „Coloana fără sfârșit” și „Masa tăcerii”.

Aretia Tătărescu s-a implicat nu numai în mișcarea feministă, în acțiunile cercetașilor sau în salvarea, realizarea și promovarea monumentelor naționale, ea a fost interesată și de dezvoltarea educației, deschiderea de școli profesionale, creșterea numărului de elevi, desfășurarea de întreceri școlare. De exemplu, în mai 1936 a fost președinta unui concurs interșcolar de dansuri și costume naționale, cu participarea a 20 de echipe din toate regiunile țării, organizat de asociația „Tinerimea Română”, în contextul serbării „Luna Bucureștilor”. Grupele de dansatori în costume au parcurs Calea Victoriei până la locul concursului⁷. A fost o femeie deosebit de generoasă și a inițiat numeroase activități de protecție a

⁵ „Curentul”, anul VII, nr. 2.730/10 septembrie 1935, p. 1.

⁶ Petre Pandrea, *Brâncuși. Amintiri și exegeze*, București, Editura Meridiane, 1967, p. 65.

⁷ „Neamul Românesc”, anul XXXI, nr. 109/20 mai 1936, p. 2.

copiilor, de exemplu la 20 decembrie 1936, cu bani adunați dintr-o colectă, a ajutat 1.000 de copii săraci din județul Gorj⁸.

De numele Aretiei Tătărescu se leagă și promovarea unor ramuri și profesii industriale noi. În acest sens, în octombrie 1937, la Vădeni, în județul Gorj, a avut loc punerea pietrei de temelie a primei fabrici de topit și melițat cânepă⁹. Totodată, a susținut Biserica Ortodoxă, contribuind la finalizarea lucrărilor de la biserica „Sfinții Apostoli“, târnosită la 7 noiembrie 1937 în prezența Patriarhului Miron Cristea și a premierului Gheorghe Tătărescu, invitat de onoare fiind sculptorul Constantin Brâncuși. Doamna Tătărescu a urmărit în mod consecvent popularizarea creațiilor artistice tradiționale românești, de exemplu foarte apreciată a fost *Expoziția muncii românești*, organizată de către Liga Națională a Femeilor Române în Piața Brătianu din București, care „s’a deschis la 12 mai 1937, în prezenta regelui Carol al II-lea și a reginei Maria, participând membrii guvernului, Gh. Tătărescu, Al. G. Donescu, primarul general al Capitalei, miniștrii străini, doamnele Pia Alimănișteanu, Sabina Cantacuzino¹⁰ ș.a. O descriere relevantă a expoziției a apărut în ziarul „Universul”¹¹:

„Pe o alee, ce se desprinde chiar de la intrare, în dreapta, sunt înșirate de o parte și de alta, standurile de cusături românești, din toate regiunile, din toate județele. Pe aleea din fața intrării se ridică o moară de vânt. Alături, la umbra prispei unei case de munte, câteva femei învârtesc fuiorul sau încheagă la răsboiu o țesătură din fir de cânepă. Iar în prelungire, continuând drumul până în fund, în aceleași încăperi pline de sfială, o seamă de mașini ce funcționează cu energia produsă de moară și cari realizează o industrie țărănească ideală, arată de cât folos poate fi energia morii pentru un sat. Astfel, se înșiră acolo: mașini de zdrobit și melițat fuioarele de in și cânepă, mașini de prelucrat puful și fulgii, prese de stors uleiul din semințe, mașini de prelucrat părul, etc. De la moară, pe dreapta, se desface o mare bățatură, păzită pe alocurea de bănci din cele ce vestesc, la intrare, o gospodărie bine rânduită, ori din cele pe care se odihnesc drumeții lângă fântânile de la răscruci. Ici, colo, te isbești de câte o troiță meșteșugit împlinită. Lângă bățatură, un bazin de pești mai răcorește aerul. Iar înapoia acestuia, vizitatorul e plăcut surprins de barul de lapte, unde se prepară în peste 20 feluri acest aliment de bază, de la chișleg până la cremă. Rostul acestui pavilion este să arate cea mai bună întrebuințare și preparare a produselor alimentare pe care, de cele mai multe ori, țărani noștri nu știu să le valorifice îndeajuns de bine. De cealaltă parte a bățaturii se ridică, în fund ca un loc de popas, hanul țărănesc, cu încăperi din belșug, cu o prispă largă și întovărășit de toate: acareturile. În grădina de zarzavat a acestuia, o fântână cu cumpănă ce evocă, într-o simplitate impresionantă, peisajul rustic ce îți răsare în priviri și atunci când ajungi în fața unei troițe (...)

⁸ „Universul”, anul al 53-lea, nr. 356/25 decembrie 1936.

⁹ „Universul”, anul al 54-lea, nr. 291/22 octombrie 1937, p. 1.

¹⁰ „Buna Vestire”, anul I, nr. 64/13 mai 1937, p. 5.

¹¹ „Universul”, anul al 54-lea, nr. 128/12 mai 1937, p. 9.

Pe o altă alee, alte câteva pavilioane, dintre care unul înfățișând munca în ocelele de sare și fabricatul țigărilor”.

Aretia Tătărescu a expus și la Muzeul Satului în București, unde, în mai 1940, a organizat pentru publicul vizitator demonstrații de prelucrarea bumbacului la războaiele de țesut, iar țesăturile rezultate le-a expus în casele țărănești din muzeu, după caracterul lor specific, pe provincii și ținuturi¹².

II. Școlile de industrie casnică și arta tradițională românească.

În anul 1907, un comitet de femei active (Zoe Gr. Râmniceanu – președintă și Alexandrina Gr. Cantacuzino, Alexandrina Barbu Catargi, Zoe C. Golescu, Ana Th. Nica, Maria Racotta și Fanny Seculici)¹³ a înființat școala atelier „Regina Elisabeta Țesătoarea” din București. În anul 1909, au fost atestate alte sucursale în țară, deschise chiar de către elevele absolvente ale acestei școli: Sevasta Popescu la Drăgănești (Olt), Tarsita Prăuăleanu la Sîmburești (Olt), atelierul *Roiul* al Luciei Romanescu din Ploiești¹⁴.

Un document din fondul SONFR¹⁵ menționează 49 de școli de țesătorie care funcționau, în anul 1938, în toată țara, dintre care în Oltenia erau următoarele: atelierul de industrie casnică de la mănăstirea Dintr-un lemn (Vâlcea), seminarul de călugărițe de la mănăstirea Bistrița (Vâlcea), școlile de menaj din Horez (Vâlcea) și Slatina (Olt), școlile de industrie casnică conduse de doamnele Neamțu și Iulia Vincenz din Craiova. Alte școli de industrie casnică, unde elevele au fost învățate să execute țesături din mătase și bumbac, au fost atestate la: Turnu-Severin, Târgu Jiu, Caracal, Alexandria, Târgoviște. La Turnu-Severin, în anul 1921 s-a înființat o școală de meserii, condusă în anii '30 de Mihai C. Botez, care executa comenzi primite din toată țara, inclusiv de mobilă, stufi¹⁶ ș.a. Atelierul din comuna Olănești (Vâlcea) s-a înființat la 17 octombrie 1910, din inițiativa lui D. Bădescu, proprietarul băilor Olănești. Aici au funcționat șase războaie pentru țesut pânză și pentru covoare, directoare fiind Elena Tâmpeanu, învățătoarea satului, iar lucrătoare au fost „fete și femei din sat”¹⁷.

Sub conducerea Aretiei Tătărescu, Liga Femeilor din Gorj a înființat mai multe centre sătești de lucru pentru femei, școli de gospodărie și ateliere cu războaie de țesut pentru tinerele gorjence la Tismana și Târgu-Jiu, în vederea încurajării realizării unor produse de artizanat locale, în special

¹² „România”, nr. 707/19 mai 1940, p. 3.

¹³ ANR, SANIC, fond SONFR, dosar 439, f. 67v, registru, manuscris.

¹⁴ *Ibidem*, dosar 189, ff. 7-9, manuscris.

¹⁵ *Ibidem*, dosar 444, f. 53 f.v.

¹⁶ C. Pajură, D. T. Giurescu, *Istoria orașului Turnu-Severin (1833-1933)*, București, „Tiparul Românesc”, 1933, p. 111.

¹⁷ „Revista generală a învățământului”, anul 8, nr. 3/1912, p. 135.

costume naționale și covoare. Tot prin grija sa a fost înființată la Rovinari o școală de gospodărie.

La Târgu-Jiu, atelierul de țesătorie al Ligii Femeilor din Gorj, a fost instalat într-o nouă clădire de pe Digul Jiului, având ca model Cula din Groșerea (1926). Atelierul dispunea, în anul 1929, de un număr de 65 de lucrătoare și de 15 gherghefuri mari, care au realizat 70 de covoare cu o suprafață de 285 de metri pătrați¹⁸. Modele lucrate în atelier s-au inspirat în linii și colorit numai din vechile tradiții și motive gorjenești și oltenești, constituind o puternică reacție împotriva influențelor străine și falselor concepții artistice¹⁹. Despre expoziția cu aceste lucrări artistice tradiționale din vara anului 1927 s-a scris și în revista „Arhivele Olteniei”²⁰:

„Expoziția Ligii Naționale a Femeilor din Gorj s-a deschis vara aceasta în frumosul său local propriu de pe digul Jiului. Sunt expuse aci tot soiul de lucrări de artă: covoare, chilimuri, țesături, broderie, cusături, etc. executate în atelierelor Ligii conduse de D-na Olimpia Demetrescu, cât și de Școala de Menaj și Țesut din Rovinari, precum și de elevii școalelor primare curs complimentar din comunele gorjene Andreești și Musculești. Se cuvine toata cinstea Doamnei Aretia G. Tătărescu, președinta secției locale a Ligii, cum și celor ce ajuta în acest scop, pentru fapta bună și patriotică ce este patronarea acestui așezământ românesc de muncă”.

Acest atelier de la Tg. Jiu și inovațiile artistice ale Aretiei Tătărescu au fost apreciate și de istoricul de artă Al. Tzigara-Samurcaș, de exemplu în prezentarea expozițiilor din 1938 de la Ateneu și din străinătate:

„Atelierul de covoare a reprodus mai întâi vechile scoarțe oltenești, pentru ca lucrătoarele să se poată familiariza cu tehnica locală. Apoi, la sugestia Aretiei Tătărescu, președinta ligii, s-a pornit în 1936 la schimbarea structurii scoarțelor, impunându-se o adaptare la arhitectura nouă, mai simplă și cu încăperi mai reduse, în înălțime mai ales. Potrivit noii concepții s-au executat la început lăicere sau fâșii înguste de covoare, „compuse prin mărirea unui șirag de flori luat de vechile izvoade, așezat între spații egale ale fondului de aceeași culoare. S-a adăugat și o variantă prin lărgirea spațiului între rândurile de flori sau printr-un buchet de flori în câmpul total liber al lăicerului. O etapă nouă în evoluția țesăturilor ligii o reprezintă „ocuparea spațiului, fără chenar, prin cunune sau mănunchiuri de flori presărate în rânduri paralele sau în diagonală. Și aici s-a ajuns la o variantă ce constă în alternarea ,florilor cu păsări, care înviorază aspectul, sau animarea câmpului de o singură culoare, cu elemente florale străvechi, mai liber orânduite însă. Noua generație de covoare, executate la Tg.-Jiu, au fost expuse mai întâi în Capitală la grădina Ateneului, apoi în străinătate la New-York sau Milano. În anul 1938, s-au executat pentru saloanele de recepție și restaurantul

---

¹⁸ Liga Națională a Femeilor, Secția Gorj, *op. cit.*, p. 3.

¹⁹ *Ibidem*, p. 5.

²⁰ „Arhivele Olteniei”, serie veche, anul VII, nr. 32-33/iunie-iulie 1927, p. 360.

pavilionului roman, de la Expoziția din S.U.A., covoare având enormele dimensiuni 18x24 metri. Succesul a fost așa de mare, încât cumpărătorii celor două piese au trebuit să fie stabiliți prin tragere la sorți²¹.

III. Aretia Tătărescu și expozițiile „Țesătoarei”.

Printre primele societăți care s-au ocupat cu adunarea, selecționarea, păstrarea izvoadelor și a cusăturilor vechi românești, în scop de a îndruma și a face propagandă națională a produselor țărănești a fost și societatea de binefacere „Țesătoarea”²², care s-a înființat la 27 ianuarie 1905, cu sediul în București, din inițiativa reginei Elisabeta, având deviza: *Viitorul țării îl țese femeia*²³. Scopul societății a fost încurajarea și dezvoltarea în România a culturii gândacilor de mătase, a țesătoriei mătăsii și comercializarea acestor produse, iar regina Elisabeta, care a patronat societatea, a militat pentru acest ideal, cuvintele ei fiind păstrate și în Actul de fundație al societății²⁴.

Fig.2. Sigla societății „Țesătoarea”

Sursa: ANR, SANIC, fond SONFR, dosar 443, f. 38

²¹ Al. Tzigara Samurcaș, *Evaluarea scoartelor oltenesti*, București, Editura Scrisul Românesc, 1942, pp. 37-39; „Curentul”, an XII, nr. 3.963/13 februarie 1939, p. 3.

²² Vezi *Statutele Societății Țesătoarea* în ANR, SANIC, fond SONFR, dosar 443, f. 47v.

²³ ANR, SANIC, fond SONFR, dosar 453, ff. 48-50; Idem, fond *familial Cantacuzino*, dosar 160, ff. 157-158, manuscris.

²⁴ *Dare de seamă a Consiliului de administrație asupra activității Societății „Țesătoarea” în anii 1905-1906*, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, București, 1907, în ANR, SANIC, fond SONFR, dosar 443, f. 39.

Despre evoluția societății „Țesătoarea”, în anii interbelici s-au păstrat puține referințe, dar școala și atelierul de țesătorie „Regina Elisabeta Țesătoarea” au continuat să producă maestre și țesături tradiționale. Din comitetul de doamne al atelierului „Regina Elisabeta Țesătoarea”, documentele menționează în luna martie 1935, o reînnoire, cu aprobarea reginei Maria, din el făcând parte feministe active și creative, precum: Alexandrina Gr. Cantacuzino – președintă, Zefira col. Voiculescu – consilieră delegată, Aretia Gh. Tătărescu, Vighy M. Berceanu, Ana Al. Em. Lahovary, Hortansa Cosma și Anibal Teodorescu – secretar general²⁵.

Conform proceselor verbale încheiate și semnate de membrele societății²⁶, în anii 1929-1938 au fost realizate expoziții și concursuri de scoarțe românești astfel: la 1 iunie 1929 s-a deschis primul concurs, la 27 aprilie 1930 al II-lea, la 23 aprilie 1931 al III-lea, la 19 aprilie 1932 al IV-lea, la 4 mai 1933 al V-lea, la 9 mai 1934 al VI-lea, între 16-20 mai 1935 al VII-lea, între 1-4 mai 1936 al VIII-lea, la 10 aprilie 1938 al IX-lea.

La expozițiile și concursurile anuale ale „Țesătoarei” au fost invitate și au participat reprezentante ale unor școli de industrie casnică din țară (București, Roșiori, Constanța, Tulcea, Techirghiol, Craiova, Tg. Jiu, Râmnicu-Vâlcea, Arad, Sibiu, Suceava, Botoșani, Chișinău ș.a.), iar documentele menționează constant prezența unor maestre – profesoare în arta țesutului precum Aretia Tătărescu (Tg. Jiu), Iulia Vincenz (Craiova), Alexandra Maltopol-Rotică (Constanța), Maria Nisipeanu și Maria Ciuceanu din București, maici din mănăstirile Bistrița și Dintr-un lemn, ambele din județul Vâlcea ș.a. Documentele atestă participarea la aceste expoziții și concursuri și a unor profesoare din: Mehedinți (com. Balta: Aristița Zoican și Anica preot Popescu), Vâlcea (Atelierul Acoperământul Maicii Domnului de la mănăstirea Bistrița), Târgoviște (atelierile d-ra Cleopatra Moscu, Cecilia col. Dr. Ionescu), Craiova (școala de industrie casnică – Iulia Vincenz), Gorj (Liga națională a femeilor române).

Aretia Tătărescu, în calitate de membră a comitetului „Țesătoarei”, a contribuit la organizarea de expoziții de țesături tradiționale, a participat și a obținut premii la numeroase concursuri naționale și internaționale de țesături românești. Astfel, la 31 mai 1929, în contextul organizării primului concurs de scoarțe de Țesătoarea, comitetul a ales 50 de scoarțe pentru a fi expuse, printre care și un covor al Ligii Naționale a Femeilor Gorj²⁷.

La 1 iunie 1929, societatea „Țesătoarea” a deschis prima expoziție de scoarțe naționale (covoare oltenesti, muntenești, moldovenești, basarabene),

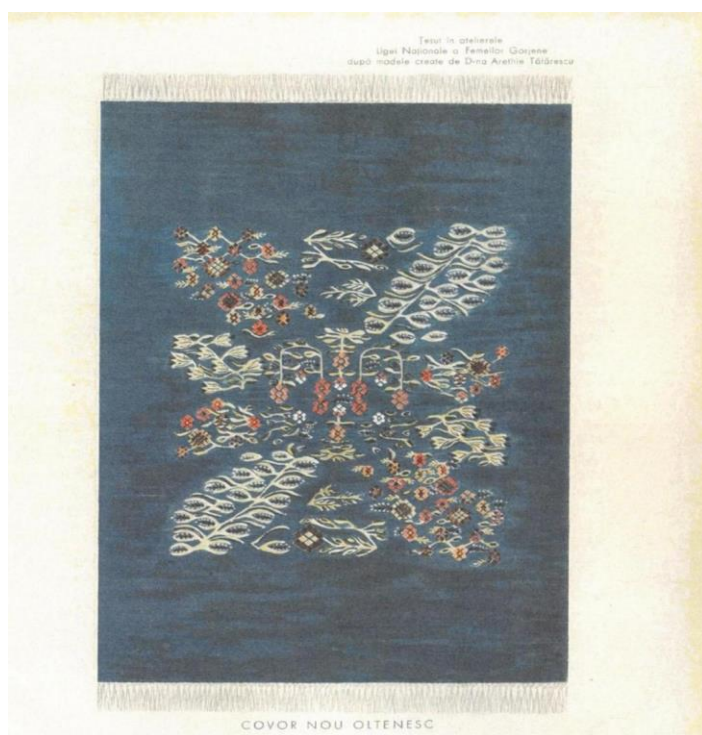
---

²⁵ ANR, SANIC, fond SONFR, dosar 439, f. 56.

²⁶ Vezi ANR, SANIC, fond SONFR, dosar 439, ff. 1-71, registru, manuscris.

²⁷ *Ibidem*, f. 8v.

specifice prin țesut, colorit, prin desen, în sala de conferințe a Casei Femeii. Printre participanți au fost și Regina Maria a României, Demetru I. Dobrescu, primarul Bucureștiului, care au analizat calitatea scoarțelor românești și au propus diferite soluții pentru „menținerea și răspândirea gustului pentru modele curat românești”²⁸. Cu această ocazie, juriul, din care au făcut parte: Alexandrina Cantacuzino, Elena gral. Peticari, Pia Alimănișteanu, Zefira col. Voiculescu, Ella Rosetti Bălănescu, Hortensa Cosma, Cecilia Storck, pictor Jean Steriade, Costin Petrescu, Al. Tzigara Samurçaș, Ștefan Popescu, Anibal Teodorescu²⁹, a acordat multe distincții: premiul I - dna Tătărescu³⁰, premiul al II-lea – dna Nisipeanu și Iulia Vincenz, premiul al III-lea – dna Stamatiade, premiul al IV-lea – Alexandrei Melisopol și mențiuni: asociația Vădulele de Răsboi, București, mănăstirea Bistrița, Alexandrina Duly din Pitești, școala de industrie casnică din Chișinău a SONFR, dna Zottu și dna Ciuceanu din București, dna Turcanovici din Roman, Școala Moldoveanca din Botoșani, școala din Caliacra.

Fig. 3. Covor oltenesc realizat în atelierul deschis de Aretia Tătărescu la Târgu-Jiu
Sursa: *Oltenia*, Craiova, Atelierele Ramuri, 1943, p. 137

²⁸ ANR, SANIC, fond *familial Cantacuzino*, dosar 125, ff. 1-7; Idem, fond *SONFR*, dosar 439, ff. 9v-10, registru, manuscris.

²⁹ ANR, SANIC, fond *SONFR*, dosar 439, registru, manuscris, ff. 11, 13v.

³⁰ *Ibidem*, f. 12.

În anul următor, la 27 aprilie 1930, la un alt concurs organizat de societatea „Țesătoarea”, s-au acordat următoarele premii: Premiul I – Liga Națională a Femeilor din Gorj pentru scoarța cu model oltenesc, fond albastru turkez, cu păsări și flori, Premiul al II-lea – Iulia Vincenz din Craiova, pentru o scoarță model oltenesc, fond albastru cu cocori, Premiul al III-lea – Alexandra Melisopol din Constanța pentru o scoarță model basarabean³¹.

Aretia Tătărescu a participat la ședințele „Țesătoarei”, așa cum se întâmpla la 10 martie 1931, când propunea ca trei eleve premiate să meargă la Târgu Jiu și să viziteze atelierele Ligii Naționale. Totodată, ea sugera să se expună două feluri de covoare: covoare practice cu lână naturală: albă, vânătă, cafenie cu un foarte mic ton de lână vopsită roiba sau lulache și covoare artistice și își exprimă dorința să se înscrie câteva eleve bune ca cercetașe³².

La 23 aprilie 1931 s-a desfășurat a treia expoziția de scoarțe a „Țesătoarei”, cu participarea a 22 de școli și ateliere de industrie casnică, fiind expuse 83 de scoarțe, în prezența regelui Carol al II-lea și a autorităților civile și militare. S-au acordat trei premii I: Liga Națională din Craiova (dna Neamțu), două premii II: Iulia Vincenz din Craiova și Alexandra Melisopol din Constanța³³.

La 22 aprilie 1932, liderele societății s-au reunit pentru a organiza un nou concurs, iar la această ședință s-a încheiat următorul proces verbal³⁴:

Astăzi, 22 aprilie 1932 s-au întrunit la Casa Femeii, Splaiul Independenței 46, membrii juriului concursului de scoarțe organizat de societatea Țesătoarea, pentru a proceda la alegerea scoarțelor ce urmează să fie premiate. Au luat parte la concurs și au prezentat lucrări:

- 1) Dna Aurelia Ionescu
- 2) Dna Marioara G. Popescu
- 3) Dna Aurora Schmit
- 4) Sc. de industrie casnică a Soc. Ortodoxe din Chișinău
- 5) Dna Pria
- 6) Liga Națională din Craiova
- 7) Dna inginer M. D. Staicovici
- 8) Seminarul de călugărițe de la Mrea Bistrița
- 9) Dna Iulia Vincenz
- 10) Dna M. Ciuceanu

---

³¹ *Ibidem*, f. 17v.

³² *Ibidem*, f. 24v.

³³ *Ibidem*, ff. 25-27.

³⁴ *Ibidem*, f. 37v.

- 11) *Sc. profesională nr. 3 Gh. Chițu*
- 12) *Casele Naționale din Breaza*
- 13) *Dna Elena Ahciortin*
- 14) *Dna Nisipeanu*
- 15) *Liga Națională a Femeilor din Gorj*
- 16) *Școala Țesătoarea care a expus scoarțe minunate, dar nu participă la premiu, fiind organizatoarea concursului.*

Din juriul examinator fac parte: dna Alexandrina Cantacuzino, președintă. Doamnele: Elena general Perticari, Sarmiza Alimăneșteanu, Zefira colonel Voiculescu, Cecilia Cuțescu Storck, Hortensa Cosma, Vighi Berceanu, Ana Em. Lahovary, Ella Rosetti-Bălănescu. Domnii: Anibal Teodorescu, Ștefan Popescu, pictor Verona, Tzigara Samurcaș.

Din mulțimea scorțelor aduse la expoziție, de la primul triaj s-au oprit pentru a fi ales la premii 75 scoarțe, din care 30 expuse de Școala Țesătoarea, rămânând pentru premii numai 45 scoarțe.

După cercetarea minuțioasă a scoarțelor din punct de vedere al tehnicii, al stilului și al coloritului, juriul a admis următoarele distincții:

*Un premiu I a 3000 lei. Un premiu II 2000 Pre<miu> III 1500 și mențiuni
Se decide:*

Premiul hors concurs: Școala Țesătoarea cu model basarabean

Liga Națională Gorj cu fond albastru și dna Nisipeanu cu ...

Premiul I Dna Milesopol, covor oltenesc copie după model vechi

II Dna Vincenz, covor oltenesc

Mențiuni: Școala Chițu Profesională nr. 3, oltenesc

Liga Națională din Craiova

Mănăstirea Bistrița

Școala din Cadrilater, 41 de băeți

Distribuirea premiilor se va face astăzi, vineri, 22 aprilie, ora 3^{1/2}, în localul Casei Femeii.

Pentru care s-a întocmit acest Proces verbal.

Președinta

Semnături

Premiul I a fost acordat Alexandrei Melisopol din Constanța cu un covor oltenesc, copie după unul vechi, iar premiul al II-lea Iuliei Vincenz din Craiova.

În mai 1933, membrele „Țesătoarei” au organizat al cincilea concurs de scoarțe românești, Aretia Tătărescu făcând parte din juriu, alături de Alexandrina Cantacuzino, Elena gral Pericari, Zefira col. Voiculescu, Vighy Berceanu, Ana Lahovary, Elena Odobescu, Hortensa Cosma, Cecilia Sorck si

domnii: Tzigara Samurcaș, Anibal Teodorescu. Premiul I a fost acordat Iuliei Vincenz din Craiova și Școlii de industrie casnică din Constanța³⁵. La ședința societății din 12 noiembrie 1933, Aretia Tătărescu s-a angajat din nou să aleagă modele de covoare, să distribuie la mănăstiri planșe după scoarțele premiate³⁶.

Liga Femeilor din Gorj a participat, în mai 1934, la al șaselea concurs de scoarțe, organizat de asociația „Țesătoarea”, despre care s-a scris în epocă în ziarul „Universul”³⁷:

„Soc. „Țesătoarea“ a inaugurat eri la ora 11, în localul Casei femeii din splaiul Imprimeriei, expoziția de scoarțe și țesături naționale organizată de directoarea școlii d-na Chiru Nanov. Preotul Mihăilescu de la biserica Sft. Ilie Gorgani a oficiat un serviciu divin. Răspunsul liturghiei a fost dat de corul elevelor șc. „Țesătoarea“ condus de d-na prof. Ghermănescu. Au vorbit d-na Alexandrina Cantacuzino, prezidenta soc. „Țesătoarea“; d. ing. Tulea, directorul industriei casnice din ministerul industriei; preotul Crețu, consilier comunal, în numele d-lui primar Al. Donescu. După cuvântări, comitetul de organizare compus din d-nele Alexandrina Cantacuzino, Zefira col. Volculescu, Sarmiza Alimănișteanu, Ortansa Cosma și d-nii Anibal Teodorescu și Tzigara Samurcaș a dat explicații numeroasei asistențe. Au fost admirate lucrările soc. „Țesătoarea“, lucrări îngrijit lucrate cu mult gust și cu măiestrie. Scoarțe frumoase construite într’un colorit armonios încadrat în motive naționale, reprezentând cu fidelitate caracterele plastice ale diferitelor regiuni ale țării au fost expuse de: Școala „Țesătoarea“; închisoarea Mislea-Prahova; M-tirea Dintr’un lemm-Vâlcea; M-tirea Vărativ-Neamț; Asoc. pt. Emanciparea civilă a femeilor române din Galați; M-tirea Viforâta; M-tirea Agafon-Botoșani; D-na M. Ciucianu, Loco; M-tirea Țigănești; D-na ing. Bălăceanu, Loco; Șc. de Ind. Casnică d-na Nlsipeanu, Loco; de la Maramureș; Liga națională a femeilor române din Gorj; din Colecția d-nei Sarmiza Alimănișteanu, Loco; D-na Zoe Teodorescu, Loco; Șc. de Ind. Casnică-Constanța. Școala „Țesătoarea” și de data aceasta stă în frunte cu numeroase scoarțe reușite, câteva costume naționale bogat lucrate și pânză de borangic. Închisoarea Mislea expune pe lângă covoare superbe și haine preoțești lucrate de deținutele închisorii, sub îndrumarea d-rei Chirichița Marinescu. Școala de industrie casnică a d-nei ing. Bălăcianu expune costume frumoase de Muscel, un covor cu motive foarte vechi Peritar. Scoarțele oltenești ale d-nei Zoe Teodorescu au excelat prin colorit armonios. Comitetul a hotărât constituirea comisiei pentru premiarea lucrărilor sâmbătă dimineața. Tot în această zi, la ora 4 jum. se va acorda de către juriu premii pentru lucrările cele mai valoroase”.

³⁵ *Ibidem*, ff. 42-44.

³⁶ *Ibidem*, f. 47.

³⁷ „Universul”, anul 51, nr. 126/12 mai 1934, p. 5.

Fig. 4. Membre ale Țesătorei și participante la cel de-al șaselea concurs de scoarțe românești din mai 1934.

Sursa: „Universul”, an 51, nr. 126/12 mai 1934, p. 5.

În mai 1935, la al șaptelea concurs „Țesătorea”, au participat 15 concurenți din țară, juriul deliberând să fie admise în competiție 46 de covoare, șapte bucăți stofe, patru costume naționale, cinci epitrafire, o copertă de evanghelie. Printre participanți au fost atelierile *Școlii Țesătorea*, *Asociației Feministe* din Galați, *Școala de Industrie casnică* din Constanța, iar olteanca Iulia Vincenz din Craiova a obținut premiul al II-lea, pentru un covor model basarabean din albumul *Tzigara Samurcaș*³⁸.

În anul 1935 (lunile martie, mai și decembrie)³⁹, întrunirile Comitetului de Direcție al societății la Casa Femeii au generat și o serie de noi inițiative: organizarea unor concursuri interne de scoarțe (și la Cluj) sau internaționale cum ar fi participarea la expoziția de la Bruxelles cu cinci scoarțe, excursii pentru elevele școlii la ateliere din țară, specializarea maicilor de la mănăstiri în țesutul și coloritul covoarelor la București sau tipărirea unui album cu modele de covoare pentru a circula în țară (cu scopul de a promova arta tradițională a țesutului din toate regiunile istorice ale țării. Pentru albumul de scoarțe al „Țesătorei” s-au ales următoarele scoarțe: oltenesc cu benzi și oltenesc fond albastru cu păsări, modele Liga femeilor din Gorj, oltenesc fond vernil cu crăci – model colecția „Țesătorea”, basarabean fond negru, crăci verzi și galben – colecția Lucia Cosma⁴⁰.

Despre expoziția „Țesătorea”, din anul 1936, nu s-au păstrat procesele-verbale ale ședințelor de organizare, iar în anul 1937, societatea a fuzionat cu

³⁸ *Ibidem*, ff. 57-61.

³⁹ *Ibidem*, ff. 60, 60v, 61, 61v, 62, 62v, 63, 63v, registru, manuscris.

⁴⁰ *Ibidem*, dosar 441, f. 5, manuscris.

SONFR. În acest nou context, Țesătoarea-SONFR, la 10 mai 1938, la Casa Femeii, a organizat al nouălea concurs cu premii și deschiderea expoziției de scoarțe și cusături românești⁴¹.

Țesăturile școlii „Regina Elisabeta Țesătoarea” au fost expuse și apreciate chiar și în străinătate, de exemplu la Belgrad pe 1 noiembrie 1924, în contextul reuniunii Micii Antante Feminine⁴², la Barcelona în 1930, școala a participat la o expoziție, obținând medalia de aur, iar toate covoarele și stofele prezentate s-au vândut⁴³.

Fig. 5. 1924. Model de covor expus de România la conferința Micii Înțelegeri Feminine de la Belgrad.

Sursa: ANR, SANIC, fond SONFR, dosar 454

Costumele naționale românești și covoarele oltenești au fost apreciate și la Expoziția Universală de la Paris, 1937, la Expoziția Internațională de la New York, 1939, ori la a VII-a Expoziție Trienală de la Milano, 1940. În ziarul „Curentul” din 21 iunie 1940, este prezentată participarea românească la Trienala de la Milano: *O impresie deosebită au făcut vizitatorilor covoarele inspirate de vechea noastră*

⁴¹ *Ibidem*, dosar 444, p. 42, manuscris.

⁴² ANR, SANIC, fond *familial Cantacuzino*, dosar 281, f. 1; Alexandrina Gr. Cantacuzino, *Cinsprezece ani de muncă socială și culturală. Discursuri, conferințe, articole, scrisori*, Tipografia Românească, București, 1928, pp. 103, 122, 327.

⁴³ ANR, SANIC, fond *familial Cantacuzino*, dosar 97, ff. 16-19, 46-49, manuscris.

artă țărănească și broderiile după mantiile domnițelor, țesute și brodate în atelierele conduse de d-na Aretia Tătărescu...⁴⁴.

Aretia Tătărescu a rămas și în istoria Muzeului Satului din București, unde, în mai 1940, a organizat pentru publicul vizitator demonstrații de prelucrarea bumbacului la războaiele de țesut expuse, iar țesăturile rezultate le-a expus în casele țărănești din muzeu, după caracterul lor specific, pe provincii și ținuturi⁴⁵.

„Țesătoarea”, SONFR și Aretia Tătărescu au continuat să activeze chiar și în anii celui de-Al Doilea Război Mondial, în presă⁴⁶ fiind menționat și un alt concurs de scoarțe, țesături și cusături românești, care, în 10 iunie 1941, s-a finalizat cu numeroase premii: mai multe premii I, de 3.000 de lei: Ligii Naționale a Femeilor din Gorj pentru haine preoțești, Alexandrei Melisopol-Rotică și Mariei Nisipeanu pentru costume naționale și stofe, Silviei David pentru broderie pe cânepă și in, premiul al II-lea, de 2000 de lei – Elenei dr. Alistar pentru țesături haine preoțești, iar premiul al III-lea – Mariei Ciuceanu pentru costume naționale și cusături. S-au acordat și mențiuni: 1.500 de lei Mănăstirii Văleni Argeș, 1.000 de lei dnei Mocanu și câte 1.000 de lei la trei absolvente premiante ale Școlii Regina Elisabeta „Țesătoarea”. În afara concursului, au primit aprecieri și Aretia Gh. Tătărescu pentru draperia brodată, Liga Națională a femeilor din Gorj pentru scoarțe, respectiv școala „Regina Elisabeta Țesătoarea” pentru scoarțe, stofe și țesături.

După anul 1950, Aretia Tătărescu a avut mult de suferit, bunurile familiei Tătărescu au fost naționalizate, iar ea a trăit în condiții de viață precare. La 8 mai 1968 a decedat și a fost înmormântată alături de soțul său, în cavoul familiei, în cimitirul Belu din București. Dar Aretia Tătărescu a scris pagini în istoria României, ea a reușit să activeze femeile din Oltenia, care, colaborând în asociația Liga Femeilor din Gorj, au deschis școli și ateliere de țesut, au contribuit la conservarea și ridicarea de monumente istorice naționale, au creat și au expus covoare și țesături tradiționale românești în țară și în străinătate. Aretia Tătărescu, *Marea Doamnă a Gorjului*, a fost o româncă valoroasă, îndrăgostită de istoria națională și de arta tradițională, cu preocupări care depășeau cu mult obișnuitele activități ale femeilor din prima jumătate a secolului al XX-lea și care ne-a lăsat moștenire un tezaur de creații artistice și istorice.

---

⁴⁴ „Curentul”, anul XIII, nr. 4.444/27 iunie 1940, p. 2.

⁴⁵ „România”, nr. 707/19 mai 1940, p. 3.

⁴⁶ „Universul”, anul 58, nr. 154/miercuri, 11 iunie 1941, p. 3.

Bibliografie

Surse inedite:

Arhivele Naționale ale României, Serviciul Arhivelor Naționale Istorice Centrale, fondurile: Societatea Ortodoxă Națională a Femeilor Române, dosarele 189, 438 - 457; fond familial Cantacuzino, dosarele 97, 125, 160, 281.

Colecția Documente Fotografice.

Liga Națională a Femeilor, Secția Gorj, *Dare de seamă asupra activității în anul 1928-1929*, Târgu-Jiu, 1929.

Peridice:

„Arhivele Olteniei”, serie veche, an VII, nr. 32-33/iunie-iulie 1927.

„Buna Vestire”, An I, nr. 64, 13 mai 1937.

„Curentul”, an VII, nr. 2.730/10 septembrie 1935; anul XIII, nr. 4.444/27 iunie 1940.

„Neamul Românesc”, An XXXI, nr. 109, 20 mai 1936.

„România”, nr. 707/19 mai 1940.

„Revista generală a învățământului”, anul 8, nr. 3/1912.

„Universul”, anul 51, nr. 126/12 mai 1934; anul al 53-lea, nr. 356, 25 decembrie 1936; anul al 54-lea, nr. 291, 22 octombrie 1937; anul 58, nr. 154/miercuri, 11 iunie 1941.

Lucrări generale, studii și articole:

Berciu-Drăghicescu, Adina, *Aretia Tătărescu (1889-1968)*, în *Eroinele României Mari. Destine din linia întâi*, București, Editura Muzeul Literaturii Române, București, 2018.

Cantacuzino, Gr. Alexandrina, *Cinsprezece ani de muncă socială și culturală. Discursuri, conferințe, articole, scrisori*, București, Tipografia Românească, 1928.

Nichifor, Dorina, *Din activitatea Ligii Naționale a Femeilor Române-Gorj*, în „Litua. Studii și cercetări”, Tg. Jiu, vol. IV, 1988.

Oltenia, Craiova, Atelierele Ramuri, 1943.

Pajură, C., Giurescu, D. T., *Istoria orașului Turnu-Severin (1833-1933)*, București, „Tiparul Românesc”, 1933.

Pandrea, Petre, *Brâncuși. Amintiri și exegeze*, București, Editura Meridiane, 1967.

Tzigara-Samurcaș, Al., *România la expoziția din Barcelona*, București, Ateliere Grafice SOCEC, 1930, *Evaluarea scoarțelor oltenești*, București, Editura Scrisul Românesc, 1942.

DIN PATRIMONIUL ETNOGRAFIC ROMÂNESC: MOBILIERUL POPULAR DIN SUDUL OLTENIEI, ÎNTRE TRADIȚIONAL ȘI VALORIFICARE ÎN CONTEMPORANEITATE

Anca CEAUȘESCU*

Abstract: *Adapted to the requirements of daily life, the pieces of furniture from the traditional Oltenian house bear the imprint of the material and spiritual living conditions specific to this geographical area, constituting true documents of Romanian culture. The pieces of furniture, both functional and decorative, are, in general, those existing, until recently, in all Romanian provinces: the table, the bed, the bench, the chair, various open and closed support pieces (shelf, hanger, "blidar", cupboard), dowry chest, cradle. What gives originality the furniture of Oltenia is the ornamentation, especially in the case of dowry chests, these being the most richly decorated categories of objects.*

Today, in the conditions where traditional furniture has been replaced almost entirely by industrial furniture, an attempt is being made to revitalize the craft of making it, in the sense of integrating certain pieces of traditional furniture into the modernism of contemporary life.

Key words: *folk furniture, cultural heritage, Southern Oltenia, tradition, contemporaneity.*

Făurit după datini, credințe și obiceiuri străvechi, mobilierul tradițional țărănesc formează o componentă importantă în arhitectura interiorului locuinței, înscriindu-se ca un capitol însemnat al artei populate românești. Acesta se desprinde ca o realizare majoră a culturii populare, rod al eforturilor înaintașilor noștri pentru amenajarea spațiului de locuit, demonstrând și în acest domeniu permanenta preocupare a omului pentru crearea unor condiții optime de viață, în cadrul unui proces continuu de îmbinare a funcționalului cu esteticul. Prin elementele specifice și caracteristicile locale, aceste creații populare constituie adevărate documente ale culturii și civilizației poporului român, înscriindu-se ca piese de o valoare inestimabilă a patrimoniului național.

Adaptat la cerințele vieții cotidiene, mobilierul din locuința tradițională oltenească poartă amprenta condițiilor de viață materială și spirituală specifice acestei zone geografice. Prin complexitatea și caracterul variat al pieselor și ornamentelor, prin elementele de veche tradiție pe care le-a menținut de-a lungul secolelor, prin unitatea concepției și puritatea formelor, mobilierul popular din Oltenia este strâns legat de evoluția acestui

---

* Cercetător științific III dr., Institutul de Cercetări Socio-Umane din Craiova – C.S. Nicolăescu-Plopșor, al Academiei Române; e-mail: ancaceausescu@yahoo.com.

gen al creației românești pe tot teritoriul carpato-danubiano-pontic¹. Însă, cu toate că se găsesc pe un spațiu extins și răspund unor imperative comune, obiectele de mobilier îmbracă forme particulare.

Piese de mobilier popular au reprezentat un domeniu de creație însemnat, cu o evoluție continuă, de la forme arhaice la realizări evolute, de la creații simple la piese decorate. În general, există o strânsă legătură între tipologia locuinței și a mobilierului, de aceea o anumită piesă de mobilier reflectă modul de viață ce caracterizează diferite etape istorice. Dacă aruncăm o privire asupra casei tradiționale din sudul Olteniei, vom observa imaginea unei locuințe echilibrate care deține un spațiu de locuit destul de modest, în care locuitorii au încercat să rezolve toate problemele legate de adăpost, de necesitățile practice, în primul rând cele de pregătire a hranei și de prelucrare a materiilor prime, dar și cerințele estetice. În ansamblul său, interiorul locuinței țărănești din această parte a țării s-a caracterizat prin simplitate și un aspect mai sobru, situație specifică, de altfel, pentru întreaga regiune istorică, dar și pentru Muntenia și Dobrogea, zone în care structura interiorului s-a menținut identică cu cea a bordeiului mult timp². Trecerea de la locuința semiîngropată la cea de suprafață s-a făcut către sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului următor, însă fără schimbări imediate în plan sau în structura interiorului.

Vechea casă oltenească, specifică zonei până la sfârșitul secolului al XIX-lea, a fost cea cu două încăperi (tindă și odaia de locuit), iar, începând cu secolul al XX-lea, ca urmare a tendinței de descentralizare a funcțiilor încăperii inițiale, a apărut o a treia încăpere, numită odaia bună. În ambele situații, având în vedere numărul mic al camerelor de locuit, piesele de mobilier, puțin numeroase, au fost adaptate acestei realități. Așa se explică dispunerea mobilierului de jur-împrejurul pereților, ca de altfel și existența numeroaselor piese de mobilier pentru agățat pe perete (cuiere, polițe ș.a.):

---

¹ Georgeta Stoica, *Cuvânt înainte*, în Viorica Tătulea, *Mobilierul țărănesc din Oltenia*, București, Editura Sport-Turism, 1989, p. 5.

² Bordeiul, acea locuință săpată în întregime sau pe jumătate în pământ și acoperită cu paie, stuf sau coceni, a fost forma dominantă de locuință în majoritatea satelor din sudul Olteniei, începând din antichitate până în epoca contemporană. Pentru detalii privind acest tip de locuință, a se vedea: Gheorghe Focșa, *Elemente decorative la bordeiele din sudul regiunii Craiova*, București, 1956; C. S. Nicolăescu-Plopșor, *Bordeiul în Oltenia*, în BSRRG, tom XLI, București, 1922; I. Vlăduțiu, *Etnografia poporului român*, București, Editura Științifică, 1973; Nicolae Nițu, *Originea și răspândirea geografică a bordeiului*, în „Arhivele Olteniei”, Serie nouă, nr. 7, 1992; Tache Papahagi, *Images d'ethnographie roumaine, Tome troisième*, București, MCMXXXIV; Grigore Ionescu, *Arhitectura populară în România*, București, Editura Meridiane, 1981; Anca Ceașescu, *Așezările rurale din Câmpia Băileștiului (cu elemente de etnografie)*, Craiova, Editura Universitaria, 2011; Idem, *Vechi tipuri de locuință pe teritoriul Olteniei*, în „Arhivele Olteniei”, Serie nouă, nr. 24, București, Editura Academiei Române, 2010 ș.a.

„Analizând modul de aranjare a mobilierului în cadrul interioarelor oltenesti, remarcăm, în primul rând, dispunerea lui pe lângă pereți, sistem întâlnit, de altfel, pe toată întinderea arhitecturii de lemn din Europa. Schemele de amplasare a pieselor de mobilier în raport cu celelalte elemente ale interiorului sunt, însă, tipice pentru locuința țărănească românească, fapt ce evidențiază și sub acest aspect, concepția estetică unitară, specifică întregii spiritualități românești. Grija permanentă de a realiza ansambluri unitare, utilizarea cu maximum de eficiență a spațiului, dozarea echilibrată a elementelor componente sunt tot atâtea caracteristici ale arhitecturii interiorului locuinței țărănești din țara noastră, în cadrul căreia mobilierului îi revine un rol însemnat”³.

În mod obișnuit, mobilierul era confecționat din lemn, în special de fag, dar în sudul țării au fost întâlnite și piese din pământ bătut (paturi, bănci). Lemnul a avut o importanță deosebită în gospodăria țărănească, fiind utilizat în toate domeniile activității practice: construcția locuinței, mobilier, unelte, obiecte de uz casnic, mijloace de transport și de depozitare ș.a. Dintre acestea, mobilierul țărănesc se desprinde ca o realizare majoră, fiind un exemplu al modului în care meșterul a știut să prelucreze lemnul astfel încât să obțină echilibrul între forma obiectului confecționat și funcționalitatea lui practică și artistică⁴.

Dacă formele vechi de mobilier, având în vedere simplitatea acestora, erau realizate în gospodărie, de către meșterii țărani, pentru nevoile familiei sau ale comunității, pe măsura accentuării diviziunii muncii și a specializării, au apărut centre de confecționare a mobilierului destinat pieței. În Oltenia, astfel de centre specializate în prelucrarea artistică a lemnului au existat încă din secolul al XIX-lea, fiind grupate, cu precădere, în nordul regiunii, unde meșteri renumiți realizau mobilier casnic de influență orășenească. În zona de care ne ocupăm nu se poate vorbi despre frecvența unor centre de confecționare a mobilierului țărănesc ca cele din zona subcarpatică, însă aproape la nivelul fiecărei comune au existat meșteri locali care s-au îndeletnicit cu producerea anumitor piese de mobilier, de regulă a celor mai simple, cum sunt, spre exemplu, mese, scaune, cuiere, dulapuri de vase, toate fără virtuți artistice, dar funcționale. În satele din nordul județului Dolj, mobilierul era realizat odată cu locuința, de către aceași meșteri, situație întâlnită și în așezările de pe valea Dunării, la casele din pământ bătut, unde dulapurile din lemn încastrate în pereții odăii cu vatra erau construite

---

³ Viorica Tătulea, *Mobilierul țărănesc din Oltenia*, București, Editura Sport-Turism, 1989, p. 19; a se vedea și Gheorghe Iordache, *Tipuri de așezare, gospodărie și locuință pe Valea Sașei (județul Vâlcea)*, în „Historica”, vol. III, Cd. 149, p. 249.

⁴ Ion Ghinoiu (coord.), *Atlasul etnografic român*, vol. I, *Habitatul*, București, Editura Academiei Române, 2003.

asemănător⁵. Piesele care mobilau odaia bună (lăzi de zestre, dulapuri, mese-dulap) erau procurate din târgurile săptămânale, unde veneau meșteșugari din centrele situate în zona subcarpatică a Olteniei.

Totuși, în sudul Olteniei au fost anumite zone și sate, în care confecționarea mobilierului a cunoscut o intensitate mai mare, unele dintre piese ridicându-se la un înalt nivel de execuție: Terpezița, Argetoaia, Hinova, Plenița, Maglavit, Basarabi, Poiana Mare, Orlea, Fărcașele⁶ ș.a. Spre deosebire de producția meșteșugarilor din nordul Olteniei, care avea o arie largă de desfacere, prin sate și în cadrul târgurilor sau bâlciurilor din întreaga regiune, piesele de mobilier lucrate în zona de câmpie olteană aveau o circulație mai restrânsă, limitându-se la localitățile învecinate, unde meșteșugarii transportau produsele cu carele sau, în cazul pieselor mai mici, cu șaua calului.

Mobilierul popular îndeplinește, în primul rând, un rol funcțional. Esteticul, regăsit în formele și tehnicile de confecționare, este completat cu elemente decorative, îmbinându-se, astfel, cerințele de confort cu dragostea pentru frumos, în dorința amenajării unui interior plăcut și odihnitor. Piesele de mobilier țărănesc din sudul Olteniei, atât cele cu caracter funcțional, cât și cele de ordin decorativ, sunt, în general, cele existente, până nu demult, în toate provinciile românești: masa, patul, lavița, scaunul, diferite piese suport deschise și închise (poliță, cuier, blidar, dulap), lada de zestre, leagănul. Ceea ce conferă originalitate este ornamentația, în special în cazul lăzilor de zestre, acestea fiind categoriile de obiecte cel mai bogat decorate.

Patul se înscrie între cele mai importante obiecte de mobilier, deoarece amenajarea unui culcuș cât mai odihnitor constituia o cerință primordială⁷. Ca piesă cu formă specială apare în locuința țărănească destul de târziu, abia în secolul al XIX-lea, în cele mai multe cazuri derivând din laviță⁸. Dovada adusă în sprijinul acestei afirmații este aceea că și în interioarele domnești forma patului amintește de lavița tradițională. Divanul, mobila cea mai importantă de aici, era, după cum spune L. Șăineanu, „un pat de scânduri

---

⁵ Ștefan Enache, Teodor Pleșa, *Zona etnografică Dolj*, București, Editura Sport-Turism, 1982, p. 56.

⁶ Viorica Tătulea, *op. cit.*, pp. 127-128.

⁷ Valer Butură, *Etnografia poporului român*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1978, p. 110; Florin Valeriu Mureșan, *Satul românesc din sud-estul Transilvaniei la mijlocul secolului al XVIII-lea*, Cluj-Napoca, Institutul Cultural Român, Centrul de Studii Transilvane, 2005, p. 251.

⁸ Georgeta Stoica, *Arhitectura interiorului locuinței țărănești*, Muzeul din Râmnicu Vâlcea, 1974, p. 25; Georgeta Stoica, Paul Petrescu, Maria Bocșe, *Dicționar de artă populară românească*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985, p. 329; Viorica Tătulea, *op. cit.*, p. 21.

înfundate, largi și puțin ridicate, care nu lipseau din nicio cameră și ținea loc de pat, canapea, fotoliu, scaune – toate pe atunci necunoscute”⁹.

Vorbind despre mobilierul țărănesc, Gheorghe Iordache este de părere că nu se poate vorbi despre derivarea patului din laviță, concludentă fiind, în primul rând, funcția însăși a celor două piese de mobilier care, deși oarecum asemănătoare, nu coincide:

„Astfel, în accepțiunea lui propriu-zisă, termenul *pat* desemna, în general, piesa de mobilier special amenajată de către om, pentru a se culca și pentru a sta pe ea. În schimb, lavița reprezenta – în alcătuirea sa cea mai simplă – o scândură lată, fixată pe țărui de-a lungul unui perete, pe care doar se sta în casele țărănești, întocmai ca pe scaun. Precumpănitoare ca importanță, funcția patului trebuie să fi avut întâietate și ca vechime, față de cea a laviței. În asemenea condiții, s-ar fi putut ca lavița să-și aibă sorginea în pat, iar nu invers...”¹⁰.

De altfel, multitudinea de expresii populare folosite pe teritoriul țării noastre în legătură cu noțiunea de *pat* este încă o mărturie a vechimii și a preexistenței acestuia, spune același autor, citând câteva exemple în acest sens: *a face patul* – a pune așternutul pe pat pentru dormit, *a cădea bolnav la pat* – a se îmbolnăvi grav, *a boli la pat* – a zăcea greu bolnav, *a fi pe patul de moarte* – a fi pe punctual de a muri, *cum îți vei face patul, așa vei dormi* – proverb înregistrat în Transilvania etc.¹¹.

Din punctul de vedere al formei, în locuințele vechi întâlnim mai multe tipuri de pat, cel mai apropiat de lavița tradițională fiind patul fixat pe patru picioare bătute în pământ, sau sprijinite pe un fel de tălpi sau pe capre, întâlnit la sud de Carpați¹². În așezările dunărene a fost utilizat și patul din pământ bătut, cu o înălțime ce nu depășea 40 de cm.

Un sistem evoluat, apărut sub influența urbanului, este patul cu tăblii la capete, într-o primă etapă scunde și cu înălțimi egale, ulterior, tăblia de la cap mai înaltă decât cea de la picioare. Astfel de paturi lucrate în satele din sudul Olteniei se ridică la un înalt nivel de execuție. Pot fi remarcate paturile lucrate în manieră dulgherească în așezările din vecinătatea Calafatului, ale căror tăblii sunt împodobite cu diverse profile decupate. Frumos ornamentate sunt și picioarele și tălpile paturilor întâlnite altădată în bordeiele din valea Dunării¹³.

---

⁹ Lazăr Șăineanu, *Influența orientală asupra limbei și culturii române*, în „Convorbiri literare”, Anul XXXIV, București, 1900, p. 770.

¹⁰ Gheorghe Iordache, *Ocupații tradiționale pe teritoriul României*, vol. IV, Craiova, Scrisul Românesc, 1996, p. 163.

¹¹ *Ibidem*, pp. 164-165.

¹² Georgeta Stoica, *Arhitectura interiorului...*, p. 26.

¹³ Gheorghe Focșa, *op. cit.*, p. 19.

Ca piese de mobilier de sine stătătoare, paturile pot fi încadrate în mai multe categorii, în funcție de sistemul de îmbinare a părților componente¹⁴: 1. paturi îmbinate în „pană și uluc”, construcție asemănătoare cu cea a lăzilor sau dulapurilor dulgherești. În acest caz, cele 4 scânduri laterale ale patului se prind de cele 4 picioare, iar platforma interioară se fixează pe rama patului fără a folosi cuie sau alți lianți; 2. paturi lucrute în „coadă de rândunică”; 3. paturi confecționate prin trecerea unui segment de scândură prin stâlpii de susținere, ultimele două categorii făcând trecerea de la sistemul arhaic, tradițional, la cel tâmplăresc.

Amplasat în special în odaia de locuit, patul este așezat lângă colțul cu soba, iar în cazul unei familii numeroase, în cameră erau așezate două paturi. Acestea erau poziționate în unghi, unul lângă peretele opus intrării, altul de-a lungul peretelui din spate, în continuarea sobei. La capătul unuia dintre ele era așezată lada de zestre cu teancul de țesături chitite deasupra ei. Mai târziu, apar două paturi așezate paralel, de-a lungul pereților longitudinali, iar între acestea o masă înaltă. În timpul somnului, paturile erau acoperite cu rogojini sau cu pături de cânepă. În cazul locuințelor cu mai multe încăperi, dintre care una pentru oaspeți, patul era frumos „îmbrăcat” cu scoarțe și velințe bogat colorate. Pe cele două paturi, de jur-împrejurul pereților, erau așezate căpătaie frumos decorate și cu un colorit cald.

O piesă de mobilier foarte veche și cu o răspândire în întreaga țară este **lavița**, care, după cum relevă unele studii de specialitate¹⁵, se pare că este cea mai veche în cadrul interioarelor țărănești. Prezența ei a fost semnalată de către călătorii străini din sec. XVII-XVIII chiar și în casele boierești¹⁶.

Confecționate din una sau mai multe scânduri de fag sau stejar, lavițele erau de două tipuri, în funcție de sistemul de susținere a scândurilor: lavițe fixe – așezate direct în perete, sprijinite pe țărushi înfipti în pământ, și lavițe mobile, ce aveau ca suport sistemul „caprelor” așezate la cele două capete ale scândurilor. În general, lavițele erau joase, de cca. 0,40-0,50 m, la casele construite la suprafața solului, și puțin mai înalte la bordeie, din cauza umidității, unde ajungeau la 0,65 m. Tot aici, acestea aveau și o lățime mai mare, de peste 1,20 m, ceea ce permitea membrilor familiei să doarmă de-a latul.

Lavițele erau amplasate, în special, în odaia de locuit, unde erau întrebuințate ca loc de dormit și ca suport pentru lada de zestre: „Către spatele încăperii de locuit, în colțul opus vetrei, stă patul. În prelungirea patului, de-a

---

¹⁴ Viorica Tătulea, *op. cit.*, p. 23.

¹⁵ Georgeta Stoica, *Arhitectura interiorului .....*, p. 25; Roswith Capesius, *Mobilierul țărănesc românesc*, Cluj- Napoca, 1974, p. 31.

¹⁶ Anton-Maria Del Chiaro, *Revoluțiile Valachiei*, Iași, 1929, p. 55.

lungul peretelui lateral, stau lavițele și mai târziu băncile cu spătar. Uneori, aceeași laviță se prelungește și de-a lungul peretelui fațadei¹⁷. În locuințele din sudul Olteniei, lavițele erau amplasate și în încăperea cu vatra, unde serveau ca loc pentru dormit, iar în timpul zilei, pentru susținerea vaselor; uneori, acestea se reduceau la o scândură plasată în apropierea solului, pe care se așezau sacii cu făină sau mălai, vatra cu apă¹⁸ etc. Așadar, putem vorbi despre o dublă funcționalitate a lavițelor, ca platformă pentru așezat și dormit, dar și ca piesă suport. Treptat, lavițele cu rol de pat au dispărut, rămânând acelea care foloseau drept suport pentru vasele cu apă sau pentru alte obiecte necesare preparării hranei.

Îndeplinind rol de dormit pentru copii, se cuvine menționat **leagănul**. Din analiza materialelor etnografice reiese că pe teritoriul Olteniei s-au folosit două tipuri: leagăne pentru transportat copiii, purtate în spate, și leagăne așezate pe podea. Primul tip datează, se pare, din preistorie¹⁹ și poate fi raportat atât la leagănul suspendat, întrebuițat în celelalte provincii românești, diferența fiind dată de faptul că frânghiile servesc pentru agățarea lui în spatele mamei, precum și la leagănul așezat pe podea, în sensul că acesta nu se suspendă de tavan, ci se așază pe pat sau pe laviță²⁰. În ceea ce privește cel de-al doilea tip de leagăn, pentru zona de câmpie a Olteniei forma inițială a fost postava, urmată, într-o etapă ulterioară, de leagăne fixate între doi stâlpi de susținere, fără, însă a fi reprezentative pentru acest areal geografic.

O piesă de mobilier care ocupă un loc important în interioarele țărănești este **masa**, general răspândită, cu unele diferențieri în funcție de forma pieselor.

În Oltenia, aceasta a cunoscut mai multe tipuri, înscrise în grupa mobilierului lucrat după metode tradiționale. Dominantă în sudul regiunii a fost **masa rotundă joasă** care, după unele păreri, trebuie pusă în legătură cu lumea orientală și balcanică²¹. Conform altor opinii, mesele rotunde joase au o tradiție multimilenară pe teritoriul țării noastre, avându-și originea, după cum arată materialele arheologice, în epoca neolitică, acestea reprezentând „un element autohton de cultură materială, iar nu rezultatul vreunui împrumut”²².

---

¹⁷ Henri H. Stahl, *Civilizația vechilor sate românești*, București, Editura Științifică, 1968, p. 59; a se vedea și Paul Stahl, *Planurile caselor românești țărănești*, Sibiu, 1958, p. 9 și urm.

¹⁸ Ștefan Enache, Teodor Pleșa, *op. cit.*, p. 82.

¹⁹ Gheorghe Iordache, *Ocupații tradiționale...*, IV, p. 183; Eugen Comșa, *Quelque donnée sur l'habillement des hommes néolithiques sur le territoire de la Roumanie*, în „Proceedings VIII International Congress of Anthropological and Ethnological Sciences”, III, Tokyo-Kyoto, 1968, p. 144.

²⁰ Viorica Tătulea, *op. cit.*, p. 38.

²¹ Georgeta Stoica, *Arhitectura interiorului ...*, p. 27; Georgeta Stoica, Paul Petrescu, *Dicționar de artă populară*, București, Editura Enciclopedică, 1997, p. 323.

²² Gheorghe Iordache, *Ocupații tradiționale...*, IV, p. 166.

Confecționate de meseriași sau de către orice sătean, dintr-o tăblie circulară sau ovală (alteori din două sau trei blăni de fag sau altă esență lemnoasă) și trei sau patru picioare scurte, mesele erau amplasate, de obicei, în apropierea lavițelor și a vetrei. În timpul folosirii, oamenii se așezau în jurul acestora și mâncau toți dintr-una sau două străchini. După utilizare, masa era mutată din loc, sprijinită de un perete sau agățată de tavan, iar în unele locuințe, vara, se ținea pe prispă ori atârnată cu un cârlig de balustrada sălii, pe dinafară²³.

Caracteristic meselor rotunde și joase este faptul că acestea nu sunt decât rareori decorate. Ele se remarcă prin forma și silueta picioarelor, așa cum se poate observa la mesele realizate în sistemul de susținere în arcuri frânte, unde forma de semicerc decupat al picioarelor are, pe lângă rolul funcțional, și unul de un mare efect decorativ. Aspectul deosebit al picioarelor este în contrast cu cel simplu și sobru al platformei, diminuându-se, astfel, impresia de masivitate a celei din urmă.

Masa joasă rotundă s-a păstrat până aproape de zilele noastre în Oltenia, Muntenia, Banat și Dobrogea, explicația dăinuirii multimilenare trebuind căutată în multiplele avantaje pe care le oferea: putea fi așezată atât în vatra locuinței (camera cu focul), cât și în curte, știut fiind faptul că vara oamenii obișnuiau să mănânce afară; nu ocupa un spațiu prea mare și se putea muta cu ușurință dintr-un loc în altul; permitea întregii familii, destul de numeroasă în forma tradițională, să stea în jurul ei și să mănânce în același timp.

Tot în Oltenia de sud întâlnim și *masa dreptunghiulară*, inițial joasă, cu patru picioare oblice, care a evoluat către masa înaltă cu patru picioare drepte, regăsită în întreaga Europă centrală și apuseană. Asemenea mesei joase rotunde, această formă poate fi considerată străveche și locală, cu alte cuvinte autohtonă²⁴. De regulă, masa înaltă dreptunghiulară este întâlnită numai în „odaia curată”, unde este așezată în dreptul ferestrei, între cele două paturi. După modelul meselor de la oraș, dar creație a meșterilor populari, a luat naștere varianta de masă înaltă cu sertar.

Un tip remarcabil de masă este *masa-dulap*, având dublă funcționalitate: pentru servit masa și pentru depozitat diverse obiecte de uz gospodăresc. Specifică sudului țării, cu o frecvență mai mare în județul Vâlcea, aceasta era confecționată asemănător lăzilor de zestre. Tăblia de deasupra are rol de capac, iar, de multe ori, mesele sunt prevăzute în partea superioară cu un mic sertar, sub care se află două uși care închid spațiul folosit pentru

---

²³ Henri H. Stahl, *Civilizația vechilor sate...*, p. 59; Ionuț Dumitrescu, *Contribuții la studiul mobilierului popular din Vâlcea*, în „Buridava” IX, 2011, p. 364.

²⁴ *** , *Arta populară românească*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1969, p. 216.

depozitare. În ceea ce privește dimensiunile, mesele-dulap ajung la o înălțime de 0,80-0,85 m, lungime de 0,70 m și 0,50 m lățime²⁵. Ușile, fața sertarului și picioarele erau frumos decorate, dar un decor simplu ce constă în linii drepte, X-uri, hașuri, romburi. Nu lipseau nici liniile curbe și rozetele, iar pe picioare, la unele exemplare era incizată imaginea șarpelui.

Între piesele de mobilier indispensabile omului se înscriu și **scaunele**, care au îmbrăcat diverse forme: scaune joase, scaune înalte, scaune lungi (un fel de bănci cu sau fără spătar). O largă răspândire în sudul Olteniei au avut-o *scaunele joase, fără spătar*, prezența acestora fiind strâns legată, fără îndoială, de existența mesei joase, rotunde. Observând absența scaunelor înalte din sudul țării, chiar și în casele boierești, în scrierile sale Carra notează că: „Uneori se găsesc scaune și o masă dar aceasta este un lux european rezervat pentru străini. Moldovenii și valahii se așază pe sofa și mănâncă în jurul unei mese rotunde”²⁶. Scaunele joase fără spătar pot fi, în funcție de aspectul platformei de șezut, de formă rotundă, pătrată, dreptunghiulară sau trapezoidală și au trei sau patru picioare fixate oblic. În general, acestea nu prezintă elemente de decor, cu excepția celor rotunde cu fața ușor scobită, unde se regăsesc motive geometrice.

Scaunele reprezintă piesa de mobilier cel mai ușor de executat, fiind lucrate, în mod obișnuit, de către sătenii înșiși, fie prin valorificarea diferitelor contorsionări ale trunchiilor sau ramurilor de copaci de esență tare, fie prin tăierea din trunchiul arborilor a anumitor segmente cu înfățișare naturală de scaun²⁷. Acestea sunt forme primare, „culese din natură”. Scaunele cioplite, care au ca sistem de îmbinare „penele” fără a fi folosite cuie sau alt sistem de îmbinare, constituie un alt tip, în cadrul căruia se disting două variante: scaunul scund, fără spătar, cu trei sau patru picioare, și scaunul cu spătar.

Legate de tradițiile orientale, scaunele joase rotunde cu 3 picioare continuă și o anumită tradiție romană, denumirea latină de *scamnum* păstrându-se în limba română sub diverse forme (scaun, scăunel, scăunaș etc.). De la începutul secolului al XX-lea au apărut în interioarele locuinței țărănești scaune de factură orășenească, care pot fi cu spătar, fără spătar sau de tip taburet.

Un loc important în ansamblul mobilierului tradițional, îl ocupă și *mobilierul fixat pe perete*, folosit pentru păstrarea vaselor de uz casnic și a celor cu caracter decorativ, pentru expunerea ștergarelor sau a icoanelor

---

²⁵ Ionuț Dumitrescu, *op. cit.*, p. 365.

²⁶ Apud Georgeta Stoica, *Arhitectura interiorului ...*, p. 27.

²⁷ Gheorghe Iordache, *Ocupații tradiționale...*, IV, pp. 171-172.

pictate pe lemn sau sticlă. În această categorie se încadrează: polițele, cuierele, blidarele ș.a.

Cele mai simple piese de mobilier de acest gen sunt *polițele*, care nu sunt altceva decât simple scânduri fixate prin cuie de lemn pe perete, de regulă în odaia cu vatra, fiind folosite pentru depozitarea vaselor sau a mâncării. În locuințele din Câmpia Dunării, atât la bordeie, cât și la locuința la suprafața solului, polițe cu marginea din față bogat decorată cu traforuri și creștături puteau fi văzute în camera de locuit, pe perețele opus intrării sau deasupra patului²⁸. Acestea aveau nu numai funcție utilitară, ci și decorativă, deasupra lor așezându-se vase de ceramica frumos colorate și icoane.

Pentru depozitarea vaselor necesare preparării hranei, întâlnim și *cuierul de vase*, care a îmbrăcat forme variate, de la cuierul-pom, întâlnit, în trecut, mai ales în Gorj²⁹, la cuierul cioplit „alcătuit dintr-o scândură atașată cu latura lată pe perete, constituind un suport pentru cuierele de lemn”, până la forme mai evoluat ale acestui tip. Cuierul de factură tâmplărească a apărut, mai ales, în ultimele decenii în locuințele țărănești de pe valea Dunării, unde se regăsește într-o mare varietate de forme, dar, ca o notă particulară pentru sudul Olteniei, menționăm lipsa calităților artistice.

Majoritatea vaselor de uz gospodăresc erau depozitate în *blidare*, piese de mobilier care se agățau pe perete, erau sprijinite pe diferiți suportași sau chiar încastrate în perete. Ele sunt confecționate din lemn de fag, iar în funcție de aspectul morfologic, se disting: 1. blidarul deschis, în formă de rafturi suprapuse, fixate prin îmbinare cu cep în două scânduri laterale; 2. blidarul în formă de dulap suspendat, închis, în partea inferioară, cu două uși și cu un raft deasupra; 3. în formă de dulap încastrat în zid³⁰. Dulapurile din ultima categorie au fost întâlnite la casele din pământ bătut de pe Valea Dunării, unde erau confecționate odată cu construcția locuinței³¹. În primele decenii ale secolului al XX-lea, în sudul Olteniei a apărut, sub influența orașului, dulapul de vase de factură tâmplărească, așezat direct pe podea. Acesta era lucrat, în majoritatea cazurilor, de meșterii țărani, însă fără a atinge valoarea artistică a celor lucrate în zona subcarpatică a Olteniei.

În locuința tradițională populară, un rol important, atât ca valoare utilitar-economică și socială, cât, mai ales, artistică, l-au avut *lăzile de haine*. Numite și *lăzi de zestre*, acestea au reprezentat pentru români o piesă de mobilier însemnată, asupra căreia și-au concentrat principalele

²⁸ Gheorghe Focșa, *Elemente decorative la bordeiele din sudul regiunii Craiova*, București, 1956.

²⁹ Ofelia Văduva, *Mobilier și instrumentar de bucătărie din Oltenia*, în „Oltenia”, 1, 1974, p. 82.

³⁰ Viorica Tătulea, *op. cit.*, pp. 31, 40.

³¹ Ștefan Enache, Teodor Pleșa, *op. cit.*, p. 82.

eforturi de înfrumusețare și de împodobire artistică. Având o vechime considerabilă pe teritoriul țării noastre, chiar înainte de perioada romană, meșteșugul confecționării lăzilor de zestre se pare că a pătruns la noi pe filieră greacă, dar nu este exclusă nici originea din Mesopotamia, respectiv actualul teritoriu al Irakului³².

Primele atestări documentare ce vorbesc despre aceste piese de mobilier în Oltenia datează din secolele XVIII-XIX, când sunt amintite frecvent în foile de zestre, unde se făcea distincție între lada simplă țărănească și lada de Brașov, de proveniență transilvăneană³³. Prezența masivă a resurselor lemnoase pe teritoriul Olteniei, în special cele de fag, a făcut ca cele mai răspândite lăzi să fie confecționate din acest material lemnos, dar și din lemn de stejar sau chiar de frasin. Pentru confecționarea lăzilor de zestre, „scândurile fasonate se fixau pe rând într-o menghină sau în crăpătura făcută în capetele a doi stâlpi și se *horjeau* (*se scobeau*) cu ajutorul *horjului mare* pe latura mai lată, efectuându-se un *scob* (*uluc*), în care urma să intre latura ascuțită a scândurii următoare. *Picioarele* se ciopleau numai din *inimă* de lemn și aveau de-a lungul lor câte două *scoburi* (*uluceli* sau *jgheaburi*) în care se fixau capetele scândurilor ce formau *fețele* și *căpătâiele lăzii*”³⁴.

În principal, părțile componente ale lăzilor de zestre s-au construit asemănător și au cunoscut aceleași forme de materializare. Elementul care le-a diferențiat este capacul, a cărui formă putea să fie plată sau bombată, prima categorie fiind frecvent întâlnită în Oltenia, dar și în întreaga țară. Lada cu capac bombat, asemănătoare sarcofagelor romane, a fost cunoscută într-un areal ce cuprinde Țara Loviștei, bazinul Crișurilor și centrul Transilvaniei, dar și în centrul, sudul și estul Europei³⁵. Observând forma capacului la unele lăzi din Mehedinți, care „deși plan, este alcătuit din două scânduri încheiate la mijloc printr-o «spinare»”, se poate spune că lada-sarcofag a fost cunoscută,

---

³² Roswith Capesius, *Mobilierul țărănesc românesc*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 19745, p. 78.

³³ Georgeta Stoica, *Centre specializate în confecționarea mobilierului țărănesc din Oltenia*, în SCIA, Seria Artă plastică, 15, 2, 1968, p. 235.

³⁴ Gheorghe Lordache, *Ocupații tradiționale...*, IV, p. 140.

³⁵ Georgeta Stoica, *Arhitectura interiorului ...*, p. 29; a se vedea și Georgeta Stoica, *Centre specializate în prelucrarea artistică a lemnului în Oltenia*, în „Cibinum”, Sibiu, 1969-1973, p. 214; Gheorghe Lordache, *op. cit.*, p. 142. În opinia lui A. Bodiu, „Lada de zestre reproduce în mod cert prototipuri inspirate după sarcofagul greco-roman; cu privire la originea acestor lăzi semnificative sunt urnele de pământ ars descoperite în Creta, copiind modelele cu funcțiuni similare ale vremii realizate în lemn. Lada de zestre dar și masa «săcriu» a conservat intact trăsăturile esențiale ale prototipurilor acestor sarcofage cretane, atât în privința sistemului constructiv, cât și al caracterului linear al decorației, abundentă în elemente geometrice și figurative” (Aurel Bodiu, *Ornamentica mobilierului țărănesc din Transilvania*, Consiliul Județean Cluj, Centrul Județean pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale Cluj, Cluj-Napoca, 2006, p. 34).

într-o anumită perioadă, și în acest județ, ea fiind înlocuită, treptat, de lada cu capacul drept care s-a generalizat în toată Oltenia³⁶.

Așezată, de regulă, în odaia bună sau odaia frumoasă, la capătul lavițelor sau al patului, în lada de zestre era depozitată zestrea fetei ce urma să se căsătorească: diverse țesături pentru mireasă, pentru viitorul soț și pentru casă (cămăși, scoarțe, cearșafuri, fețe de masă, fețe de pernă, ștergare etc.), podoabe sau alte obiecte de preț. Adesea, deasupra lăzii erau așezate, până aproape de tavan, teancuri de țesături, așternuturi, scoarțe, prosoape, perne etc.³⁷ Ca piesă esențială a interiorului, lăzile de zestre s-au menținut până târziu în multe case țărănești³⁸.

Având, la început, doar utilizare practică, cu timpul, lăzile de zestre au devenit, mai ales, obiecte artistice, păstrând spiritul creator al epocii în care au fost făurite.

„Desăvârșirea artistică a apărut odată cu perfecționarea tehnicilor de prelucrare a lemnului, dar depinzând și de contextul social al producătorului, cât și al cumpărătorului. Spre deosebire de alte țări unde producerea lăzilor de zestre este de factură urbană, în România, în general, ... meșteșugul producerii lăzilor de zestre poartă amprenta artei țărănești”³⁹.

Pe teritoriul Olteniei, centrele de confecționare a lăzilor de zestre au avut o frecvență mai mare în zona subcarpatică, unde au existat areale și sate în care, după cum aminteam, meșteșugul confecționării mobilierului a fost mai intens.

Lăzile de zestre sunt categoriile de mobilier cel mai frumos ornamentate. Dacă până la jumătatea secolului al XIX-lea, decorul acestora era realizat prin tehnicile creștăturilor și inciziilor, ulterior, dar, mai ales în Transilvania, a fost introdusă și tehnica pictării. Principalul câmp ornamental al lăzilor este fațada, însă, motive decorative se găsesc și pe capac, picioare, brațele capacului și panourile laterale, dar de o bogăție și varietate mai redusă. Motivele ornamentale utilizate de meșterii populari din Oltenia cuprind atât ornamente păstrate la nivelul întregii țări, cât și motive specifice acestei regiuni geografice. Regăsim, astfel, motive ornamentale abstracte, motive concrete și ornamente simbolice, în transpunere geometrică, liber desenată sau mixtă⁴⁰.

---

³⁶ Viorica Tătulea, *op. cit.*, pp. 35-36.

³⁷ N. Manolescu, *Igiena țaranului, încălțăminte, alimentația*, București, Lito-tipografia Carol Göbl, 1895, p. 40.

³⁸ Georgeta Stoica, Olga Horșia, *Meșteșuguri artistice tradiționale*, București, Editura Enciclopedică, 2001, pp. 36-37.

³⁹ Sabin Lungoci, *Centre de confecționare a lăzilor de zestre din Vâlcea*, în „Buridava”, 7, 2009, p. 276.

⁴⁰ Nicolae Dunăre, *Ornamentica tradițională comparată*, București, Editura Meridiane, 1979, pp. 74-75.

O frecvență mare în registrul ornamental o au motivele cosmogonice (astrale), în cadrul cărora predomină reprezentările geometrice, curbilinii sau rectilinii ale Soarelui. Pe lângă rozeta clasică, pe suprafața lăzilor de zestre întâlnim și alte simboluri solare precum cercul, roata, vârtejul, crucea înscrisă în cerc, toate cu origini în trecutul îndepărtat.

Bradul sau creanga de brad fac parte dintr-un alt motiv fundamental al ornamenticii populare românești și anume pomul vieții, întâlnit în arta tuturor popoarelor europene, precum și în Asia: „Pretutindenii, în arta ornamentării se află un număr de motive cu o semnificație tematică similară în limitele a mai multor zone etnografice sau chiar pe teritorii mai întinse, așa cum se întâmplă cu motivele ce simbolizează soarele sau arborele vieții ori zigzagul (zăluța)”⁴¹. Prezența acestui motiv pe lăzile de zestre, unde are o frecvență mare, este legată direct de funcționalitatea piesei, de simbol nupțial, bradul fiind, de altfel, arborele nunții⁴². Ornamentica fitomorfă cuprinde și alte motive rediate mai ales figurat cum sunt frunze, ghivece cu flori sau ramura cu flori.

Prezente în decorul lăzilor de zestre din Oltenia, precum și a meselor-dulap, sunt și reprezentările zoomorfe, în cadrul cărora se remarcă motivul șarpelui, socotit ca având rol de ocrotire, deoarece „fiecare casă are un șarpe protector care trăiește într-un ascunziș în temelie”⁴³, și motivul cocoșului. Mai rar apar motive antropomorfe, simboluri ale omului care supraveghează casa și întreaga gospodărie. Alături de acestea, fața lăzii este ornamentată prin executarea unei game variate de motive geometrice: pătrate, linii drepte, linii ondulate, linii dispuse în formă de X, înscrise în pătrate, linii oblice, semicercuri simple sau întretăiate, asocieri de linii frânte ș.a.

Un aspect privitor la decorul lăzilor de zestre din sudul Olteniei este faptul că acesta nu se încadrează stilistic în ornamentica celor din nordul regiunii, astfel

„în ornamentica lăzii de la Maglavit vopsirea în roșu, negru, galben a diferitelor motive are un rol tot atât de mare ca și incizia, în sensul că ornamentele de pe fațadă fie că sunt numai schițate prin incizie și completate prin culoare, fie că au contururile trasate direct cu vopsea ... decorul fațadei, organizat în două registre corespunzătoare scândurilor componente, este

---

⁴¹ Aurel Bodiu, *op. cit.*, p. 36.

⁴² Viorica Tătulea, *op. cit.*, p. 50; a se vedea și Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*, București, Editura Artemis, 1995; Anca Ceașescu, *Câteva considerații privind simbolistica bradului în cadrul ceremonialului nupțial din Oltenia*, în „Arhivele Olteniei”, nr. 33, 2019, pp. 263-272.

⁴³ Antoaneta Olteanu, *Șarpele casei*, în „Revista de etnografie și folclor”, tom 43, nr. 1-2, 1998, p. 37; Monica Budiș, *Microcosmosul gospodăresc. Practici magice și religioase de apărare*, București, Editura Paideea, 1998, p. 76.

dominat de trei rozete colorate discret, separate prin brăduți, și este mărginit pe verticală de ornamentele picioarelor, ce constau din grupuri de câte trei ramuri de brad, având fiecare doar tija incizată, în timp ce frunzele sunt trasate cu culoare”⁴⁴.

Dar, în general, indiferent de abordarea aleasă în decorarea lăzilor de zestre, vorbim mai mult despre aspectul estetic, semnificațiile magico-religioase pe care le-au avut inițial unele dintre motivele ornamentale pierzându-se de-a lungul timpului.

Alături de piesele de mobilier menționate, în locuința populară tradițională găsim și cuierul pentru haine (specific sudului Olteniei) și hambarul pentru păstrarea cerealelor.

Așadar, mobilierul popular tradițional se înscrie ca o creație majoră în patrimoniul de valori al artei noastre populare, o creație originală în care meșterii populari, anonimi, de regulă, au urmat o linie proprie de dezvoltare, fără prea multe influențe exterioare, în comparație cu mobilierul popular din centrul și vestul Europei, influențat de arta cultă. Astăzi, în condițiile în care mobilierul tradițional a fost înlocuit aproape în totalitate cu cel de factură industrială, se încearcă o revitalizare a meșteșugului confecționării acestuia, în sensul integrării anumitor piese de mobilier tradițional în modernismul vieții contemporane.

Existența unor obiecte de mobilier tradițional în locuințele contemporane urbane amenajate în stil popular, preluarea unor forme constructive, tehnici de execuție, motive decorative sau compoziții ornamentale specifice mobilierului tradițional și transpunerea lor în confecționarea mobilierului modern sunt doar câteva dintre modalitățile de valorificare în contemporaneitate a tradițiilor mobilierului popular și de adaptare a lui la condițiile vieții moderne.

Bibliografie

Lucrări generale, studii și articole:

Bodiu, Aurel, *Ornamentica mobilierului țărănesc din Transilvania*, Consiliul Județean Cluj, Centrul Județean pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale Cluj, Cluj-Napoca, 2006.

Budiș, Monica, *Microcosmosul gospodăresc. Practici magice și religioase de apărare*, București, Editura Paideea, 1998.

Butură, Valer, *Etnografia poporului român*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1978.

Capesius, Roswith, *Mobilierul țărănesc românesc*, Cluj-Napoca, 1974.

---

⁴⁴ Viorica Tătulea, *op. cit.*, p. 128.

Ceaușescu, Anca, *Așezările rurale din Câmpia Băileștiului (cu elemente de etnografie)*, Craiova, Editura Universitaria, 2011.

Ceaușescu, Anca, *Vechi tipuri de locuință pe teritoriul Olteniei*, în „Arhivele Olteniei”, Serie nouă, nr. 24, București, Editura Academiei Române, 2010.

Ceaușescu, Anca, *Câteva considerații privind simbolistica bradului în cadrul ceremonialului nupțial din Oltenia*, în „Arhivele Olteniei”, nr. 33, 2019, pp. 263-272.

Chevalier, Jean, Gheerbrant, Alain, *Dicționar de simboluri*, București, Editura Artemis, 1995.

Comșa, Eugen, *Quelque donnée sur l'habillement des nommes néolithiques sur le territoire de la Roumanie*, în „Proceedings VIII International Congress of Anthropological and Ethnological Sciences”, III, Tokyo-Kyoto, 1968, p. 144.

Del Chiaro, Anton-Maria, *Revoluțiile Valachiei*, Iași, 1929.

Dumitrescu, Ionuț, *Contribuții la studiul mobilierului popular din Vâlcea*, în „Buridava” IX, 2011, p. 364.

Dunăre, Nicolae, *Ornamentica tradițională comparată*, București, Editura Meridiane, 1979.

Enache, Ștefan, Pleșa, Teodor, *Zona etnografică Dolj*, București, Editura Sport-Turism, 1982.

Focșa, Gheorghe, *Elemente decorative la bordeiele din sudul regiunii Craiova*, București, 1956.

Ghinoiu, Ion (coord.), *Atlasul etnografic român*, vol. I *Habitatul*, București, Editura Academiei Române, 2003.

Ionescu, Grigore, *Arhitectura populară în România*, București, Editura Meridiane, 1981.

Iordache, Gheorghe, *Ocupații tradiționale pe teritoriul României*, vol. IV, Craiova, Scrisul Românesc, 1996.

Iordache, Gheorghe, *Tipuri de așezare, gospodărie și locuință pe Valea Sașei (județul Vâlcea)*, în „Historica”, vol. III, Cd. 149, p. 249.

Lungoci, Sabin, *Centre de confecționare a lăzilor de zestre din Vâlcea*, în „Buridava”, 7, 2009, p. 276.

Manolescu, N., *Igiena țaranului, încălțăminte, alimentația*, București, Lito-tipografia Carol Göbl, 1895.

Mureșan, Florin Valeriu, *Satul românesc din sud-estul Transilvaniei la mijlocul secolului al XVIII-lea*, Cluj-Napoca, Institutul Cultural Român, Centrul de Studii Transilvane, 2005.

Nicolăescu-Plopșor, C. S., *Bordeiul în Oltenia*, în BSRRG, tom XLI, București, 1922.

Nițu, Nicolae, *Originea și răspândirea geografică a bordeiului*, în „Arhivele Olteniei”, Serie nouă, nr. 7, 1992.

Olteanu, Antoaneta, *Șarpele casei*, în „Revista de etnografie și folclor”, tom 43, nr. 1-2, 1998, p. 37.

Papahagi, Tache, *Images d'ethnographie roumaine, Tome troisieme*, București, MCMXXXIV.

Stahl, Henri H., *Civilizația vechilor sate românești*, București, Editura Științifică, 1968.

Stahl, Paul H., *Meșterii țărani români și creațiile lor de artă*, București, Editura Enciclopedică Română, 1969.

Stahl, Paul, *Planurile caselor românești țărănești*, Sibiu, 1958.

Stoica, Georgeta, *Arhitectura interiorului locuinței țărănești*, Muzeul din Râmnicu Vâlcea, 1974.

Stoica, Georgeta, *Centre specializate în confecționarea mobilierului țărănesc din Oltenia*, în SCIA, Seria Artă plastică, 15, 2, 1968, p. 235.

Stoica, Georgeta, *Centre specializate în prelucrarea artistică a lemnului în Oltenia*, în „Cibinum”, Sibiu, 1969-1973, p. 214.

Stoica, Georgeta, *Cuvânt înainte*, în Viorica Tătulea, *Mobilierul țărănesc din Oltenia*, București, Editura Sport-Turism, 1989.

Stoica, Georgeta, Paul Petrescu, Maria Bocșe, *Dicționar de artă populară românească*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985.

Stoica, Georgeta, Petrescu, Paul, *Dicționar de artă populară*, București, Editura Enciclopedică, 1997.

Șăineanu, Lazăr, *Influența orientală asupra limbei și culturii române*, în „Convorbiri literare”, Anul XXXIV, București, 1900, p. 770.

Tătulea, Viorica, *Mobilierul țărănesc din Oltenia*, București, Editura Sport-Turism, 1989.

Văduva, Ofelia, *Mobilier și instrumentar de bucătărie din Oltenia*, în „Oltenia”, 1, 1974.

Vlăduțiu, I., *Etnografia poporului român*, București, Editura Științifică, 1973.

Fig. 1. Masa rotundă, joasă, cu scăunele

Sursa: Muzeul Culturii și Civilizației Sătești, comuna Afumați – Dolj.

Fig. 2. Masa dulap

Sursa: Muzeul Olteniei Craiova, Secția de Etnografie.

Fig. 3. Cuier de vase

Sursa: Muzeul Culturii și Civilizației Sătești, comuna Afumați – Dolj.

Fig. 4. Ladă de zestre.

Sursa: Muzeul Olteniei Craiova, Secția de Etnografie.

Fig. 5. Ladă de zestre.

Sursa: Muzeul Culturii și Civilizației Sătești, comuna Afumați – Dolj.

ARTA CĂMĂȘII CU ALTIȚĂ ÎN OLTENIA – TRECUT, PREZENT ȘI PERSPECTIVE

Roxana DECA*

Abstract: *The work is based on the updated monitoring of the living element of intangible cultural heritage in Oltenia, starting from the research done in Vâlcea, Mehedinți, Gorj, Olt and Dolj over time, including during the pandemic, until nowadays, bringing into discussion means of conservation and prospects of preserving the traditional techniques of making traditional Blouse with embroidery on the shoulder in the area of Oltenia.*

Key words: *the traditional blouse, embroidery on the shoulder, specificities.*

Valoarea artei noastre populare constă în diversitatea și multitudinea soluțiilor de concretizare, uniformitatea sterilizantă fiind străină artei populare românești. Înscrierea *Artei cămășii cu altiță – element de identitate culturală în România și Rep. Moldova* în *Lista Reprezentativă a Patrimoniului Cultural Imaterial al Umanității* a adus un plus de recunoaștere față de dăruirea, cu continuitate, a celor care practică această îndeletnicire urmând rigorile impuse de tradiție, fiind, totodată, un semn de prețuire și respect pentru cele care creează adevărate capodopere, țesute și brodate după canoanele străvechi ale neamului nostru românesc. Originea latină a denumirilor cămășilor purtate în arealul românesc este confirmată de cercetătorii lingviști, care sunt de acord cu originea cuvântului cămașă din latinescul *camisia* și al *iei* din latinescul *tunicae linea*¹.

Vechimea cămășilor din portul femeiesc pe teritoriul țării noastre a făcut ca acest element să devină și reper istoric, fiind deseori invocată în problematica etnogenezei și a unității și continuității poporului român².

Oltenia este o zonă cu o reprezentare bogată, cu o varietate remarcabilă de cămăși cu altiță pe care femeile le-au lucrat și le-au purtat cu mândrie, generații la rând, iar moștenirea aceasta se transmite și urmașilor, prin intermediul celor care cunosc aceste tehnici de lucru tradiționale, dar și prin popularizarea pe care o fac instituțiile menite să promoveze tradițiile și elementele de patrimoniu cultural.

---

* Muzeograf/ IA/dr., Muzeul Olteniei Craiova; e-mail: roxanadeca@gmail.com

¹ Elena Secoșan, Paul Petrescu, *Portul popular de sărbătoare din România*, Editura Meridiane, 1984, p. 44.

² *Ibidem*, p. 45.

Cercetările etnografice derulate în ultimii ani în Oltenia, în județele Gorj, Olt, Vâlcea, Dolj și Mehedinți, cu accent pe următoarele localități: Polovragi, Arcani, Baia de Fier, Tismana, Sohodol, Novaci, Telești, Peștișani, din județul Gorj; în localități de pe lângă granița Gorjului cu Vâlcea, la Copăceni, Costești, Bărbătești, Mihăești, Pietrari, jud. Vâlcea și nu în ultimul rând la Ponoarele – aflat la granița județelor Gorj și Mehedinți – au accentuat faptul că, prin intermediul unor asociații meșteșugărești care adună laolaltă creatoare, dar și individual sau în cadrul mănăstirilor, femeile chiar lucrează sistematic cămăși cu altiță, deoarece sunt motivate și susținute financiar să continue să practice acest meșteșug. În egală măsură, prin programe culturale susținute de ansamblurile folclorice, primăriile solicită sistematic creatoarele de costume populare în vederea producerii unor piese de port, cu precădere a cămășilor cu altiță.

Cercetările din teren, derulate începând din anul 2020, au scos la iveală faptul că femeile care lucrează au vârste cuprinse între 30 și peste 70 de ani, majoritatea fiind casnice sau pensionate, în mare parte având studii medii, liceale, iar unele studii postliceale și superioare. Unele lucrează sistematic, altele lucrează ocazional, unele lucrează pe cont propriu, altele preferă să lucreze într-o asociație meșteșugărească pentru a-și înlesni accesul la comenzi din partea persoanelor fizice sau de la ansamblurile de dansatori sau interpreți de muzică populară.

Ca material de lucru se folosește, de regulă, bumbacul țesut industrial, care se procură direct din fabrică. Este folosit și bumbacul subțire (pânza topită) și foarte rar mătasea, care se utilizează doar pentru comenzi speciale. Se lucrează cămăși cu stanul drept și mânecile adăugate din umeri, foarte des sunt lucrate cămăși cu mâneci unite și încrețite la gât, cu altiță pe umăr, se lucrează și genul de ciupag cu mânecile din gât, pieptul încrețit și brodat pe crețuri; cămăși unguenești, cu bentiță neagră ca decor, mai ales în Vâlcea. În ce privește croiul mânecilor, se lucrează cămăși cu mânecă largă, cu precădere, dar și cămăși cu manșete și mâneci încrețite, precum cele unguenești. Decorul este amplasat pe mâneci, piept și uneori pe spate, sub formă de registre paralele; mânecile au altiță, încreț și râuri, sau doar râuri. Culorile sunt predominant negrul, roșul, dar și nuanțe de roșu, albastru, verde, maroniu. La cămășile unguenești, decorul este exclusiv negru, pe fond alb. Se folosește, uneori, firul metalic argintiu sau auriu. Motivele ornamentale sunt predominant geometrice (triunghiul, pătratul, romb, crucea, steaua, cercul), simbolice, skeomorfe, mixte, realizate la fir, în urma acului, cu broderie în punct de cruce, în lăntișor, cu butuci și tighel.

În mod surprinzător, în tot arealul oltenesc, cercetările au evidențiat cam în fiecare localitate persoane care se preocupă de brodatul cămășilor, numai în Tismana – județul Gorj și la Ponoarele – la granița Gorjului cu Mehedințiul existând peste 25 de creatoare populare, identificate ca fiind purtătoare și continuatoare ale tehnicilor tradiționale de confecționare a cămășii cu altiță.

În Oltenia, se constată respectarea principiilor artei decorative tradiționale, unele simboluri întâlnite în întreaga artă populară românească având mare vechime, altele fiind reinterpretate, devenind astfel fructul forței creatoare a minții omenești. Despre unele femei din satele din Oltenia se spune că lucrează și când merg, dovedind o reală iscusință creatoare. Campaniile de cercetare din Oltenia, atât în zona de câmpie, cât și la munte, s-au concretizat în acumularea unor informații și date care relevă importanța sa pe harta etnografică a României și la capitolul producerii cămășilor femeiești cu altiță, fiind un areal în care s-au creat neconținut forme expresive noi, pe temeiul celor vechi.

Referindu-ne exclusiv la simbolistica decorativă, motivele simbolice regăsite pe cămășile cu altiță în Oltenia redau anumite concepte filozofice străvechi, pre-creștine, creștine, geometrice, vegetale, antropomorfe, zoomorfe, fitomorfe, redate stilizat. Precumpănesc motivele geometrice (linia, triunghiul, pătratul, romb, cercul, spirala etc.).

Toate motivele decorative perpetuate de generații sunt o legătură strânsă cu trecutul și chiar dacă generațiile tinere pierd sensul inițial al folosirii lor, totuși le păstrează și perpetuează, ca sursă de echilibru și inspirație. Repertoriul ornamental al motivelor folosite la decorarea cămășilor cu altiță a evoluat de la un geometrism riguros, cu numeroase trimiteri la valoarea simbolică a motivelor specifice satului tradițional de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, la motive vegetale redate în esență, stilizate, care se dezvoltă în perioada interbelică, o dată cu facilitățile oferite țărănimii de a cumpăra materiale manufacturate (pânză și fire pentru brodat). Dintre cele mai îndrăgite motive geometrice, folosite în toată Oltenia, sunt: cercul, colții/ triunghiul, fagurele/ romb, melcul/ spirala, pătratul, zăluțele/ S-ul, zig-zagul, unda apei/valul³. Acestea li se adaugă motivele astrale – stelele, cu un număr diferit de colțuri – și motivele simbolice precum crucea, biserica, pomișorul/pomul vieții, coarnele berbecului, hora, creasta cocoșului, scheomorfe: vârtelnița, suveicuța⁴.

---

³ Doina Ișfănoni, Paula Popoiu, *Costumul românesc de patrimoniu din colecțiile Muzeului Național al Satului „Dimitrie Gusti”*, București, 2008, p.78.

⁴ *Ibidem*, p. 84.

Varietatea simbolică, multitudinea formelor de exprimare, funcționalitățile elementelor de patrimoniu tradițional relevă faptul că tradiția nu reprezintă un datuum etnografic local, ci ea este într-o neconținută geneză, într-o continuă primenire. Deși într-o veșnică devenire, tradiția nu a cunoscut și nu cunoaște sincope sau rupturi.

Vechimea simbolisticii de pe cămașa cu altiță din Oltenia este atestată și de decoruri pe care le găsim pe mărturiile vechi, precum corpul unor idoli de lut, care datează din perioada culturii Vădastra – 5000-4800 a. Hr. (Oltenia)⁵ și pe decorul unor idoli din cultura neolitică, pe care îi regăsim în patrimoniul Muzeului Olteniei.

Fig. 1. Figurina neolitică, Venus de la Craiova, 5500-4250 a.Hr.

Sursa: Colecția Secției de istorie și arheologie a Muzeului Olteniei, Craiova.

Multe din amănunțele legate de decorul cămășilor ce întregeau costumele purtate în zona Olteniei sunt prezentate și în tablourile votive din bisericile aulice, de târg și din sate.

Detalii etnografice legate de materialul din care erau confecționate sau de descrierea cămășilor apar, la sfârșitul secolului al XVII-lea, în foile de zestre⁶.

---

⁵ Elena Secoșan, Paul Petrescu, *op. cit.*, p. 9.

⁶ Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Arhiva istorică a României*, vol.1, 1864-1865, Ediție îngrijită de I. Oprișan, Editura SAECULUM I.O., 2013, p. 71.

Fig. 2. Ctitori țărani în costume populare, Biserica comunei Ibănești, județul Olt, secolul al XIX-lea

Sursa: Site-ul Institutului Național al Patrimoniului, Patrimoniu Cultural Imaterial, <https://patrimoniu.ro/ro/patrimoniu-imaterial/articles/arta-camasii-cu-altita-element-de-identitate-culturala-in-romania>, p. 9.

Cunoscută în Oltenia cu denumirea de ciupag, cămașa de tip carpatic, încrețită la gât, având altiță pe umăr, reprezintă un buletin de identitate zonală și de apartenență pentru locuitorii acestui areal, fiind folosită nu doar pentru a proteja trupul de intemperii, ci și pentru a comunica oamenilor, printr-un cod vestimentar specific mentalității tradiționale românești, mesaje non-verbale despre status-ul purtătoarelor: locul de baștină, vârsta, etnia și statut civil/social.

Referindu-ne la cămașa tradițională din Oltenia, aceasta s-a lucrat efectiv în tot arealul geografic al Olteniei, până către mijlocul secolului XX⁷ și chiar și în anii comunismului, pe alocuri, pânzele din bumbac fiind țesute în casă, la războiul de țesut orizontal care exista în fiecare gospodărie țărănească de la noi. Zonele etnografice din Oltenia în care sunt consemnate încă brodarea cămășilor pe pânze procurate astăzi din comerț sau de la ateliere de țesut specializate în producerea pânzelor țesute din bumbac, mătase sau in, mai rar cânepă, ar fi, la ora actuală:

Dolj: Craiova, Mârșani, Amărăștii de Jos, Leu, Bârca, Dăbuleni, Desa, Plenița, Urzicuța, Fratoștița, Carpen, Celaru, Băilești, Afumați, Cernătești, Segarcea, Galicea Mare, Melinești, Bechet, Carpen, Bratovoiești, Ghidici, Drăgotești;

⁷ Site-ul Institutului Național al Patrimoniului, Patrimoniu Cultural Imaterial, <https://patrimoniu.ro/ro/patrimoniu-imaterial/articles/arta-camasii-cu-altita-element-de-identitate-culturala-in-romania>, p. 5-6.

Gorj: Tismana, Motru, Polovragi, Lelești, Baia de Fier, Arcani, Novaci, Ciuperzeni, Bălănești, Godinești, Cloșani, Peștișani, Hobîța, Rovinari, Jupânești, Săulești, Bălești, Bărbătești, Bălcești, Stejari, Crasna, Drăguțești, Văgiulești, Bâlteni, Padeș, Turcinești, Florești-Țânțăreni, Căpreni, Turceni, Săcelu, Albeni, Cătunele, Brănești, Slivilești, Călnic, Bumbești-Pițic, Urdari, Țicleni, Măceșu, Târgu Cărbunești, Drăgotești, Văieni, Călugăreni, Orzești, Motru Sec, Curtișoara, Stroiști;

Mehedinți: Ponoarele, Isverna, Bala, Eșelnița, Breznița-Motru, Hinova, Bălăcița, Baia de Aramă, Podeni, Cireșu, Sisești, Izvorul Bârzii;

Olt: Corabia, Cezieni, Coteana, Vădastra, Poboru, Cornățelu, Corlătești, Bondrea, Vitomirești, Topana, Leleasca, Dobroteasa, Câmpu Mare, Dobrosloveni, Vișina, Vădăstrița;

Vâlcea: Bărbătești, Costești, Copăceni, Tetoiu, Grădiștea, Lădești, Ghioroiu, Păușești, Vlădești, Slătioara, Pietrari, Amărăști, Boișoara, Bunești, Crețani, Dăești, Galicea, Glăvile, Lungești, Malaia, Măciuca, Mihăiești, Muereasca, Pesceana, Horezu, Băbeni, Popești, Stoenesti, Ștefănești, Râmnicu Vâlcea;

Tipologia cămășii oltenești cu altiță se încadrează celui mai răspândit tip de cămașă din România: *tipul carpatic*, și anume cămașa este confecționată din mai multe bucăți de pânză – una pentru față, una pentru spate, câte una pentru mâneci – toate încrețite în jurul gâtului pe o bentiță îngustă numită *guler*⁸. Precizăm că doar acest tip de croi permite existența altiței și reprezintă elementul de unitate în toate zonele etnografice ale Olteniei (Mehedinți, Plaiul Cloșanilor, Gorj, Dolj, nordul Oltului, Câmpia Boianului, Romanați, Vâlcea), cât și în celelalte provincii istorice ale României (Muntenia, Moldova, sudul Transilvaniei), atestând continuitatea de locuire a populației românești⁹.

La cămășile vechi (secolul al XIX-lea – prima parte a secolului al XX-lea), altița era croită separat, fiind o bucată de pânză de cca 20 cm lungime, măsurată în funcție de lungimea mâinii femeii. În Oltenia, altița se introduce în structura cămășii, la partea superioară, prin intermediul unei bucăți suplimentare de pânză numită *petec*¹⁰, care leagă altița propriu-zisă de guler. Funcția acestui *petec* este de a nu încreți prea multă pânză sub guler, creând disconfort la purtare. Unirea *petecului* cu altița, în partea superioară a umărului, este marcată printr-un șir/registru de broderie similar celor din

⁸ Aspecte privind arta cămășii cu altiță au mai fost discutate, pe scurt, în Roxana Deca, *Oltenia și patrimoniul său imaterial UNESCO*, în „Arhivele Olteniei”, Serie nouă, nr. 37, 2023, pp. 429-446.

⁹ Elena Secoșan, Paul Petrescu, *op. cit.*, p. 13.

¹⁰ Georgeta Stoica, Rada Ilie, *Portul popular din județul Olt*, București, Comitetul județean de cultură și educație socialistă Olt, Casa Scânteii, p. 31.

altiță. Mâneca propriu-zisă se prinde de altiță prin intermediul *încrețului*¹¹, un registru de cusătură care are rolul de a aduce la aceeași dimensiune mâneca, cu altița, încrețind la propriu pânza mânecii. Această modalitate de croire a mânecii cămășii femeiești reprezintă o formă arhaică de realizare a piesei, permițând executarea broderiei pe bucăți (petec, altiță, mânecă). Cămășa astfel confecționată se numește *cămășă cu altiță separată și încreț funcțional*¹².

Pe măsură ce lățimile de pânză folosite la confecționarea mânecilor au fost mai generoase (peste 35-40 cm) *încrețul* mânecii devine doar un registru decorativ, pierzându-și funcția inițială. În prezent, mâneca respectivei cămăși cu altiță este lucrată de la guler până la manșetă din aceeași bucată de pânză. Doar în Romanai s-a mai păstrat *petecul* care unește altița mânecii cu gulerul propriu-zis¹³.

Mânecile cămășilor cu altiță respectă, de cele mai multe ori, repartizarea *tripartită a motivelor*: altiță, încreț și râuri, cu variațiuni legate de creativitatea femeilor care le brodau sau dictate de apartenența la statutul civil al purtătoarelor: fete necăsătorite, neveste tinere, femei bătrâne. Cămășile fiecărei categorii aveau ca semn distinctiv motivele decorative folosite în cadrul celor trei segmente ale mânecilor. Din această perspectivă vom constata că la cămășile din secolul al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea, în altiță predomină motivele geometrice grupate în 5-6 sau chiar 7 registre transversale cu: romburi, rozete („soarele”), spirale („melcul”), S-ul culcat, X-uri, linii șerpuite („valul”), zig-zaguri („colții lupului”), pătrate („casete”). Acestor motive le sunt asociate reprezentări stilizate geometric ale unor motive simbolice și astrale: crucea, stelele, ochiul („ochisorii”)¹⁴.

De la mijlocul secolului al XX-lea, acest repertoriu ornamental se diversifică tot mai mult, aducând în compoziția cămășilor (în altiță, încreț și râuri) motivele vegetal-florale. Modul de stilizare și redare a acestor motive – *trandafiri, garofițe, maci, cicoare, bujori, margarete, trifoi cu patru foi, rămurele cu frunze și flori, buchete, inflorescențe diverse (miez de floare), boboci* – devine naturalist¹⁵. Un loc de cinste în categoria acestor motive revine *pomului vieții*¹⁶, redat ca plantă în ghiveci sau ca arbore cu trei ramuri (copac cu trei crengi). Până în perioada interbelică, fiecare dintre aceste motive au fost redată într-o manieră geometrizantă, având în vedere și tehnicile de broderie. Treptat, spre zilele noastre, femeile și meșterițele apreciază reprezentările cât mai naturaliste.

¹¹ Elena Secoșan, Paul Petrescu, *op. cit.*, p. 52.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*, p. 53.

¹⁴ Georgeta Stoica, Rada Ilie, *op. cit.*, p. 64.

¹⁵ *Ibidem*, p. 65.

¹⁶ Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*, vol. I, București, Editura Artemis, 1994, pp.126-127.

Specific cămășii oltenești este decorul compact al altiței, cu 5, 7 sau 9 registre (Cezieni, Olt), încrețul colorat și râurile verticale sau reunite într-o rețea numită local *blană*¹⁷ (Mehedinți, Nordul Oltului, Vâlcea).

Tipologia broderiilor oltenești în cazul cămășilor este dată de cusătura pe fire numărate. Modelul se realizează fără șablon ori tipar, direct pe pânza cămășii. Păstrate atent, cele mai frecvente puncte de broderie sunt: *la fir* (fir după fir modelul acoperă pânza), *tighel* (pentru conturatul motivelor), feston, peste fire, *muscă* (în cruce).

Colorile broderiilor sunt predominante de prezența roșului și a negrului, cu accente de verde, galben, albastru-bleumarin etc. Roșul, în diverse nuanțe, este propriu tinerelor (fete, neveste tinere). Roșul vișiniu și albastrul în tonuri diferite, de la bleu la ultramarin, sunt preferate de femeile mature și cele vârstnice. În această dominantă cromatică, încrețul de pe mâneca acestor cămăși este cusut cu o culoare diferită: de la alb, fildeșiu și galben (sfârșit de secol XIX – început de secol XX), spre culori mai vii, precum portocaliu, verde (din perioada interbelică până în prezent). În Gorj, Romanai, Câmpia Boianului, sudul Doljului, încrețul cămășilor cu altiță este ajurat (lucrat în șabac), păstrând culoarea alb fildeșiu¹⁸. Pentru sărbători purtau cămăși cusute cu altițe bogat colorate, împrumutând în decoruri frumusețea florilor de primăvară¹⁹.

Dintre tehnicile de broderie folosite la executarea altițelor și a celorlalte broderii care împodobesc cămașa femeiască pe piept, mâneci și spate, menționăm: *înaintea acului, tighel drept, oblic și în scăriță, la fir* (fir cu fir, în funcție de calitatea pânzei), *pe dos, lanț, lănișor/buturugă, gura păpușii, feston, bușteni/ punct bătrânesc* (buclat, gras), *cusătură înfoiată, punctul românesc/ musca/ cruciulițele, musca îmbrobodită, jumătățile de cruciță, obinzele cu paianjăn* (ajur pe fire trase și unite la mijloc câte 4 fire), *șabac cu acul - ajur*²⁰.

Subaltița sau încrețul este o bandă de cusătură/broderie funcțional-artistică care are rolul de a încreți pânza mânecii pentru a o aduce la dimensiunile altiței. Broderia încrețului este total diferită de restul broderiei prin tehnică, model și culoare. De obicei se folosesc fire în contrast cromatic cu broderia altiței: alb, bej, galben, ocră. Ulterior, încrețul își pierde rolul funcțional de unire a altiței cu mâneca propriu-zisă, dar continuă să fie lucrat ca element decorativ, cu funcția de a separa motivele din altița de cele de pe mânecă (râurile). În Gorj și Mehedinți este frecvent galbenul.

¹⁷ Elena Secoșan, Paul Petrescu, *op. cit.*, pp. 51, 107, 108.

¹⁸ Nicolae Dunăre, *Ornamentică tradițională comparată*, București, 1979, pp. 11-16.

¹⁹ Tudor Dănanu, Constantin Smedescu, *Cezieni. Leagăn de istorie, de horă și de ie*, Caracal, Editura Hoffman, 2018, p. 129.

²⁰ Aurelia Doagă, *Cusături românești*, București, Editura Ion Creangă, 1978, pp. 20-39.

Încrețul/ crețul de la gura cămășii/ ciupagului, care adună foile de pânză în jurul gâtului, reprezintă o nouă provocare pentru ilustrarea cusăturilor funcțional-decorative, lucrate pe muchia crețurilor. Cele mai frecvente sunt: *creț din 21-24 de colți, cu gâtul racului, cu colț și floare, cu fagurele, cu pielea găinii, cu botul raței, cu burta vacii*.

Valoarea artistică a cămășilor cu altiță este completată de tehnicile de finisare a tivurilor de la mâneci și poale. De regulă, sunt executate cu acul *colțurile* sau fâșii înguste de *dantelă* lucrată prin înnodarea aței pe după ac, ca la cheițe²¹.

Pentru unirea foilor de pânză care formează cămașa cu altiță se folosesc alte tehnici de cusătură funcțional-decorativă care au aspectul unor mici dantele executate cu acul: *găurele simple și duble, cheițe cu picioruș dublu*²².

Compoziția decorativă a cămășilor cu altiță încununează munca femeii, conferind piesei valoare artistică și forță comunicațională. În toate zonele locuite de români, broderia de pe mânecile cămășii este mesagerul ansamblului, fiind unitar ordonată în aceeași formulă tripartită – altiță, încreț, râuri – iar pe piept și spate se desfășoară alte două sau patru registre verticale/ râuri pentru a sublinia liniile de croi ale piesei și a flanca gura cămășii²³.

Fig. 3. Ie cu altiță brodată cu motivul *crenguțe*, de Oana Nicoleta Pârvan, comuna Ponoare, județul Mehedinți.

foto Studioul Video Art, 2020

În spiritualitatea tradițională, *rombul, spirala, cercul, rozetele, stelele, crucea, coarnele berbecului, dinții de lup, hora, pomul vieții* etc. nu sunt doar

---

²¹*Ibidem*.

²² Elena Secoșan, Paul Petrescu, *op. cit.*, p. 52.

²³ *Ibidem*, p. 53.

simple semne decorative, ci au rosturi apotropaice, aducându-i integritate fizică și mentală, prosperitate și fecunditate purtătorului²⁴.

Motivele decorative întâlnite pe cămășile cu altiță, fie că sunt geometrice sau simbolice (*linie, cerc, romb, pătrat, triunghi, spirală, cruce*), desemnează experiența de generații întregi a existenței umane, vorbind despre universul spiritual al unui popor aflat într-un permanent dialog cu mediul înconjurător și divinitate. Din simbolistica ornamenticii costumului popular aflăm informații despre ocupațiile locuitorilor, despre păsări și animale, despre flori și plante, despre dansurile oamenilor, despre opțiunile și credințele fiecărei generații. Prin compozițiile și motivele decorative folosite la împodobirea cămășilor și a celorlalte piese componente ale costumului femeiesc se portretizează capacitatea creatoare a neamului românesc.

Cromatică motivelor potențează forța comunicațională a decorului, fiind, cel mai adesea, legată de valoarea simbolică acordată diferitelor culori și tonalități, în mentalitatea tradițională. Din această perspectivă, totdeauna *mireasa* avea cămașă brodată cu roșu, pentru a fi protejată de eventualele atacuri dușmănoase ale forțelor nevăzute sau pentru a nu fi privită cu *ochi răi* (deochiată) de celelalte fete. *Negrul* sau *albastrul ultramarin* se considerau a fi culorile bătrâneții și mesagerii vizuali ai durerii în fața morții; cămașa cu broderie neagră se îmbrăca la înmormântări, purtându-se apoi pe toată perioada doliului, indiferent de vârstă. În Gorj, la Tismana, femeile obișnuiau să lase ceva neterminat la cămăși ca act de smerenie față de Dumnezeu.

Obiceiul ca la fiecare prag existențial – copilărie, adolescență, căsătorie, moarte – să se confecționeze noi piese de port, în special cămăși, pentru a fi îmbrăcate și etalate ca însemn de vârstă, gen, statut civil, prestigiu de neam și apartenență la comunitate explică numărul mare de costume existent în fiecare familie de români. Acestor obiceiuri li se adaugă credința că, anual, de Paști, fiecare om trebuie să poarte o cămașă nouă; unui spirit renăscut odată cu Învierea Domnului se cuvine, pentru trup, și o haină nouă. Din cele mai vechi timpuri, femeile s-au întrecut în crearea unor cămăși unice și prin decorurile lor, astfel încât, în Dolj, rar se întâmpla să fie cămașa simplă „și făcută din calicie”²⁵.

Despre cămășile lucrate de femeile din Dolj, Charles Laugier aprecia: „Cămașa sexului frumos este în genere frumoasă de la copil și până la bunică”²⁶, ilustrând pricepera și talentul femeii care lucrează. „Femeile doljene țin la cămașe

---

²⁴ Iordache Gheorghe, *Ocupații tradiționale pe teritoriul României*, vol. IV, Craiova, Scrisul Românesc, 1996, pp. 351-353.

²⁵ Laugier H. Charles, *Sănătatea în Dolj*, Monografie sanitară, Craiova, Editura Alma, 2019, p. 23.

²⁶ *Ibidem*.

ca la sfântul soare”²⁷, în conformitate cu starea materială și poziția socială a purtătoarei (prin calitatea materialelor folosite la confecționarea cămășii – pânză de borangic, giolgi, marchizet – și a firelor de brodat – fire de lână, bumbac sau borangic prelucrate în gospodărie sau cumpărate – se evidențiază potențialul economic și prestigiul familiei). Femeile de prin satele doljene „își coseau cu arnici și lânări cămășile pe piepți, pe umeri, pe mâneci, pe poale, pe părțile laterale, cu o bogăție rară, cele mai frumoase modele de râuri, peste care aștern cu multă dibăcie fluturii argintii sau aurii. Coloarea roșie bate la ochi”²⁸, ilustrând statutul civil și vârsta (dimensiunile și cromatica *altiței* se lucrează diferit pentru fete, fetele de măritat, nevestele tinere și femeile bătrâne, iar culorile respectă codul evoluției existențiale: la fetele *altița* este doar marcată în culori vesele și luminoase, fetele de măritat își cos *altițe* bogate, cu 5-7 rânduri, cu roșu „ca para focului”, „ca cireașa”, „ca sângele voinicului”, nevestele tinere poartă cămăși într-o dominantă cromatică, de regulă pe roșu, cu accente policrome, iar femeile în vârstă preferă monocromia culorilor sobre, albastru ultramarin sau negru);

Cămășă este o marcă a statutului ceremonial (*cămășă de mireasă, cămășă de soacră, cămășă de doliu, cămășă de deochi*; fiecare dintre aceste piese respectă croiul și tipul de compoziție specifice zonelor dar se individualizează prin categoriile de motive folosite: „*la nuntă miresele au altițe cu pomișori, să aibă noroc sau cu spirale, să aibă viață lungă*” (Olt)²⁹. Caracterizată printr-o mare unitate morfologică – materiale, croi, câmpii ornamentali – cămășă cu *altiță* prezintă o mare varietate plastico-decorativă de la o zonă etnografică la alta și uneori chiar în cadrul aceleiași unități teritoriale. Acest fenomen ilustrează unul dintre principiile de bază al culturii populare: *unitate în diversitate*. Variantele decorative ale cămășii cu *altiță* s-au născut sub imperiul nevoii de adaptare a piesei de bază a costumului popular, nu numai la condițiile de mediu și climă, ci și la rigorile cutumiare și morale impuse de vârsta și statutul civil al purtătoarelor. Relația dintre canon și libertatea exprimării creatoare a cunoscut o dinamică specială în majoritatea zonelor țării, contribuind la stimularea creativității feminine și la dezvoltarea acestui important element al patrimoniului cultural românesc.

Arta cămășii românești cu *altiță* se bazează pe execuția manuală a tuturor operațiilor și pe îmbinarea ingenioasă a principalelor mijloace de expresie: materiale, tehnici de cusătură/broderie, tipuri de compoziții decorative, categorii de motive și manieră de stilizare a acestora. Prin

---

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ Site-ul Institutului Național al Patrimoniului, Patrimoniu Cultural Imaterial, <https://patrimoniu.ro/ro/patrimoniu-imaterial/articles/arta-camasii-cu-altita-element-de-identitate-culturala-in-romania>.

respectarea principiilor de bază ale artei – simetrie, repetiție, echilibru cromatic – *cămășă cu altiță*, creație reprezentativă pentru arta populară românească, a căpătat un statut emblematic.

În satele din Oltenia fetele deprind arta cusutului de mici, abilitățile formate de timpuriu sunt cultivate întreaga viață, astfel încât se poate afirma că această valoare patrimonială este deținută de persoane cu vârsta între 7 și 80 ani.

Dintre persoanele care lucrează actualmente cămăși cu altiță trebuie amintite:

Județul Dolj: municipiul Craiova: Crețu Zorița; comuna Bârca: Pariș Tudora;

Județul Gorj: comuna Stroești: Pleșa Bianca Elena; comuna Tismana: Tantan Marioara, Pleșa Cristina, Motorga Florentina, Tantan Liana, Marin Mimi, Geagu Oana, Tantan Crina, Motorga Violeta, Bîrsan Aneta, Lala Lavinia, Zală Georgiana, Petcu Mirabela, Lala Corina, Geagu Elena (Nuța), Bobîrci Dochia;

Județul Mehedinți: sat Cracu Muntelui, comuna Ponoarele: Dumitrescu Dorina, Cazacu Mihaela, Răduică Cristina, Pîrvan Oana Nicoleta, Pîrvan Oana Ștefania, Martinescu Ioana, Lăpădătescu Dumitrescu Mirela, Barbu Elvira; sat Băluța, comuna Ponoarele: Răduică Camelia; sat Bârâiacu, comuna Ponoarele: Toargă Domnica; sat Seliștea, comuna Isverna: Triță Răescu Silvia Berta; sat Turtaba, comuna Isverna: Predescu Marina Loredana; sat Busești, comuna Isverna: Delurințu Bălănescu Viorica;

Județul Olt: comuna Cezieni: Filip Olguța Alexandrina, Avram Stela, Țicu Ioana, Pârgulescu Constantina, Țene Ana, Preda Mariana, Pistol Constantina, Moga Mariana, Dulgheru Niculina, Dulgheru Elena, Țonea Mioara, Dicu Maria, Popa Ioana, Rotaru Elena, Florică Carolina, Lazăr Constanța, Țicu Ioana, Andronache Mirela;

Județul Vâlcea: comuna Copăceni: Enea Adriana; comuna Costești: Crăcana Rodica, Niculescu Cristina; comuna Bărbătești: Vasilescu Maria; municipiul Râmnicu Vâlcea: Cazacu Maria³⁰.

La Cezieni, în județul Olt, lucrutul cămășilor cu altiță continuă să fie o îndeletnicire casnică îndrăgită de femei. Aproape în fiecare familie există o persoană care știe să confecționeze cămăși cu altiță după modelul strămoșesc, respectând materialele, croiul, compozițiile și motivele decorative ale pieselor, transmise din generație în generație.

---

³⁰ Site-ul Institutului Național al Patrimoniului, Patrimoniu Cultural Imaterial, <https://patrimoniu.ro/ro/patrimoniu-imaterial/articles/arta-camasii-cu-altita-element-de-identitate-culturala-in-romania>, pp. 46-48.

În comuna Ponoarele, cămășile cu altiță se cos în familie, competențele fiind transmise, ca odinioară, de la mamă la fiică. Alături de această modalitate, după 1990, femeile pricepute în confecționatul cămășilor cu altiță s-au unit în asociații lucrative: de exemplu Acul și așa.

Fig. 4. Transmiterea meșteșugului în comunitatea sătească: de la bunica Dumitrescu Maria, la Camelia Răduică, comuna Ponoarele, județul Mehedinți.
foto Studioul Video Art, 2020

În județul Gorj și subzonele de graniță cu Mehedințiul și Vâlcea lucrează în prezent mai multe meșterițe cămăși cu altiță, atât individual, cât și sub coordonarea unor asociații familiale, menite să sprijine accesul la comenzi și materiale de lucru; de exemplu Asociația *La Tismana într-o grădină*.

Fig. 5. Meșterița Marioara Tantan, Tismana, județul Gorj.
foto Roxana Deca, 2020

La Cezieni, Olt, indiferent de vârstă, femeile pun mult suflet în realizarea fiecărei cămăși, știind că „dacă nu respecti ce-ai moștenit, ori nu iese nimic, ori iese ceva cu care nu numai că nu te poți mândri, dar poți să ajungi și de rușine!” (Olguța Alexandrina Filip)³¹.

Croite și brodate manual, cămașile/iile cu altiță confecționate în prezent continuă să fie îmbrăcate duminica la biserică, la sărbătorile religioase de peste an, la evenimentele importante din viața omului (naștere, nuntă, înmormântare) și, mai ales, la *Sărbătoarea ieii*³².

Majoritatea pieselor sunt cusute pe pânză de bumbac țesută în casă, pentru zona de munte broderia este realizată cu bumbac sau mătase vegetală, preferate fiind culorile închise și motivele geometrice; iar la șes se folosesc mărgelile multicolore de sticlă, îndrăgite fiind stilizările vegetale. În perioada postbelică, în România au funcționat cooperative meșteșugărești în care au fost cooptate, cu munca la domiciliu, femei care aveau competențe în domeniul confecționării cămășilor cu altiță. Aceste lucrătoare formau rețeaua coordonată de UCECOM. După 1990, unele dintre aceste persoane au continuat să practice meșteșugul individual, altele s-au reunit, în asociații familiale și meșteșugărești, specializate în confecționarea cămășilor cu altiță. Piesă principală a costumului românesc tradițional, cămașa cu altiță a devenit astăzi un obiect emblematic, cu o importantă valoare memorial-afectivă, fiind o marcă a identității culturale românești. Transmisă din generație în generație (în familie, la șezători, la vedere sau „furată” și lucrată în ascuns), cămașa cu altiță continuă să fie purtată în mediul rural duminica, la biserică, precum și în cadrul unor evenimente familiale, ceremoniale și festive (nunți, botezuri, înmormântări, sărbători religioase, evenimente culturale).

„Această predispoziție organică, întărită printr-o lungă tradiție, este înviorată, ațâțată de un sentiment puternic, în special de iubire. Cu gândul la cineva scump, mâna execută broderii minunate, creștături în lemn ori altfel de obiecte, care vor fi admirate sau se vor schimba la hora din Dumineca următoare. Dar și dorința de a face plăcere printr-un obiect deosebit de frumos, unei rude mai în vârstă sau unei persoane respectabile, sentimentul religios, nevoia de a lăsa urmașilor o amintire, sărbătorile mari, praznicele și ceremoniile (în primul rând celor unice în viața omului, ca: nunta, înmormântarea ori botezul unor ființe dragi), sau chiar numai mulțumirea de

---

³¹ Informații teren culese de cercetătoarea Doina Ișfănoni, autor în dosarul pentru UNESCO: „Arta cămășii cu altiță – element de identitate în România și Rep. Moldova” UNESCO; publicate pe site-ul INP.

³² <https://patrimoni.ro/ro/patrimoni-imaterial/articles/arta-camasii-cu-altita-element-de-identitate-culturala-in-romania>

a fi deosebit de ceilalți, sunt și ele puternice stimulente în creațiunea artistică populară”³³.

Cusătoresele de la sate cunosc și respectă rigorile tipului de cămașă din localitatea sau zona etnografică de care aparțin, inclusiv pentru cămășile lucrate la comandă pentru persoane din țară și din afară. La Olt putem vorbi și despre *bărbații-meșter* care cos cămăși, dar ca excepție, un exemplu aparte constituindu-l Constantin Nițu (din satul Cornățelu, comuna Poboru, jud. Olt). Unele persoane cu competențe, recunoscute și promovate de autoritățile locale și centrale, de mass-media, sunt invitate la manifestări culturale, la concursuri și muzee și chiar au primit, ca purtători de tradiție, distincția „*Tezaur uman viu*” (Constantin Nițu, jud. Olt, 2018; Alexandrina Filip, jud. Olt, 2020). Este necesară consolidarea contextelor de performare și menținere a rolului comunitar, de coeziune socială și mai ales de transmitere a acestor practicanți etalon. Conștienta de valoarea pe care o deține portul local și zonal, unele comunități au ales ca formă de stimulare a interesului tinerilor și de promovare pe plan regional a acestuia întrunirile festive grefate pe vechi hramuri și nedei ale satelor. Un exemplu de excelență, menținut de mai bine de o jumătate de secol, îl constituie „Sărbătoarea iilor” de la Cezieni-Olt. Inițiată în anul 1920, de soția lui Dumitru Cezianu, și continuată de Principesa Brâncoveanu până la cel de Al Doilea Război Mondial, *Sărbătoarea iilor* este astăzi un adevărat concurs de selecție și premiere a celor mai frumoase cămăși cu altiță purtate de femeile care joacă în horă. Implicarea autorităților locale și sprijinul acordat de instituțiile culturale județene, după anul 2001, stimulează dorința femeilor de a continua tradiția de confecționare a cămășilor cu altiță. Cu acest prilej, satul întreg devine o imensă expoziție de costume populare, fiecare familie expunându-și la stradă, pe gardurile gospodăriilor, cămășile lucrate în respectivul an³⁴.

Ceea ce se înscrie în categoria performanțelor comunităților de revitalizare cunoscute și sub denumirea de „șezători urbane” este cunoașterea în profunzime a „secretelor” altițelor, explicând soluții privind croiul mânecii cu altiță, legături între lații de pânză, mod de asamblare a altițelor, motive decorative și culori, semnificații.

În decursul istoriei, nu numai în Oltenia, ci peste tot, tradiția s-a aflat într-o permanentă transformare, mișcarea sa nefiind, însă, obligatoriu și inevitabil evolutivă. În calea sa s-au ivit, uneori, obstacole care păreau mai mult sau mai puțin insurmontabile, între care și despotismul comunist s-a

---

³³ Gheorghe Oprescu, *Arta țărănească la români*, București, Cultura Națională 1922, p. 16.

³⁴ Tudor Dănaș, Constantin Smedescu, *Sărbătoarea iilor la Cezieni*, în *Cezieni. Leagăn de istorie, de horă și de ie*, Caracal, Editura Hoffman, 2018, pp. 72-73.

distrus întrucâtva ordinea arhetipală, care purta pecetea unor sinteze de certă originalitate și care reprezenta rezultatul a ceea ce devenise peren prin autenticitate, a ceea ce însemna sevă de înțelepciune, mărturie a secole de meditație și experiență. Cu toate acestea, stările de stagnare, de tensiune de înfruntare a contrariilor nu au distrus continuitatea, mersul înainte, în niciun caz ele nu au putut stinge definitiv circulația acestei seve de înțelepciune care este tradiția³⁵.

Prezentul, cu dispariția granițelor de informare datorită comunicării universale prin intermediul internetului, oferă resurse nelimitate de informare, producându-se salturi calitative și cantitative în viața materială și spirituală. Drept urmare, interferențele spirituale universale fortifică tradiția, căci ea nu este închisă sub clopot de sticlă, ci se deschide valorilor noi. În decursul vremurilor, tradiția a reînviat sub alt chip, păstrând însă caracterul unitar și ceea ce conferă neamului individualitate, specificitate. Tradiția spiritualității românești își are rădăcinile în neolitic și reflectă istoria. Valoarea oricărei inovații se raportează la trecut, deci la tradiție. Fără neconținutul impact tradiție-inovație, cultura populară românească nu s-ar fi păstrat atât de vie și de diversă.

A sublinia faptul că tradiția este una și aceeași pe întreg pământul românesc nu înseamnă a neglija infinitezimalele nuanțe precise, nenumăratele posibilități de expresie pe care ea le-a îmbrăcat neconținut în procesul de concretizare în timp și în spațiu. Tocmai aceste nuanțe probează bogăția vieții spirituale a poporului nostru, suplețea gândirii sale, o gândire neîngrădită în tabuuri, în tipare imuabile.

În Oltenia s-au conservat până azi elemente de patrimoniu cultural imaterial intrate în Lista Reprezentativă a UNESCO (precum tehnicile tradiționale de realizare a scoarței, ceramica de Horezu, ritualul Călușului, arta cămășii cu altiță), vorbind aici despre un areal prolific cultural, cu creatori geniali precum Brâncuși, a cărui sursă de inspirație a fost arta populară românească. Putem conchide că arta populară românească, și prin acest tip de reprezentare a artei cămășii cu altiță, este încă nevoia noastră vitală de frumos, bucuria de a trăi și a dăinui în echilibru.

---

³⁵ Gheorghe Iordache, *Românul între ideal și compromis*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1995, pp. 5-15.

Bibliografie

Lucrări generale, studii și articole:

Bănățeanu, Tancred, *România - Din tezaurul portului popular tradițional*, orașul, Editura Sport-Turism, 1977.

Chevalier, Jean, Gheerbrant, Alain, *Dicționar de simboluri*, vol. I, București, Editura Artemis, 1994.

Dănac, Tudor, Constantin Smedescu, *Sărbătoarea iilor la Cezieni, în Cezieni. Leagăn de istorie, de horă și de ie*, Caracal, Editura Hoffman, 2018.

Deca, Roxana, *Ia oltenească în Colecțiile Muzeului Olteniei Craiova*, Muzeul Olteniei Craiova, Editura Antheo, Craiova, 2013.

Deca, Roxana, *Oltenia și patrimoniul său imaterial UNESCO*, în „Arhivele Olteniei”, Serie nouă, nr. 37, 2023, pp. 429-446.

Doagă, Aurelia, *Cusături românești*, București, Editura Ion Creangă, 1978.

Dunăre, Nicolae, *Ornamentică tradițională comparată*, București, 1979.

Hasdeu, Bogdan Petriceicu, *Arhiva istorică a României*, vol.1, 1864-1865, Ediție îngrijită de I. Oprișan, Editura SAECULUM I.O., 2013.

Iordache, Gheorghe, *Ocupații tradiționale pe teritoriul României*, vol. IV, Craiova, Scrisul Românesc, 1996.

Iordache, Gheorghe, *Românul între ideal și compromis*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1995.

Ișfănoni, Doina, Popoiu, Paula, *Costumul românesc de patrimoniu din colecțiile Muzeului Național al Satului „Dimitrie Gusti”*, București, 2008.

Laugier, H. Charles, *Sănătatea în Dolj*, Monografie sanitară, Craiova, Editura Alma, 2019.

Opreșcu, Gheorghe, *Arta țărănească la români*, București, Cultura Națională 1922.

Secoșan, Elena, Petrescu, Paul, *Portul popular de sărbătoare din România*, Editura Meridiane, 1984.

Stoica, Georgeta, Rada, Ilie, *Portul popular din județul Olt*, București, Comitetul județean de cultură și educație socialistă Olt, Casa Scânteii.

Stoica, Georgeta, Onoiu, Georgiana, *Portul popular din Vâlcea în colecțiile Muzeului Național al Satului „Dimitrie Gusti”*, București, Editura Alcor, 2015.

Surse web:

<https://patrimoniu.ro/ro/patrimoniu-imaterial/articles/arta-camasii-cu-altita-element-de-identitate-culturala-in-romania>, p. 5-6.

Site-ul Institutului Național al Patrimoniului, Patrimoniu Cultural Imaterial, <https://patrimoniu.ro/ro/patrimoniu-imaterial/articles/arta-camasii-cu-altita-element-de-identitate-culturala-in-romania>

Site-ul Institutului Național al Patrimoniului, Patrimoniu Cultural Imaterial, <https://patrimoniu.ro/ro/patrimoniu-imaterial/articles/arta-camasii-cu-altita-element-de-identitate-culturala-in-romania>, p. 46-48.

<https://patrimoniu.ro/ro/patrimoniu-imaterial/articles/arta-camasii-cu-altita-element-de-identitate-culturala-in-romania>

IMAGINARUL SIMBOLIC AL DESCÂNTECELOR ROMÂNEȘTI

Gabriela BOANGIU*

Abstract: *The way in which the disenchantments were perceived in the old times communities, presents numerous particularities that we shall try to detail further on, following, on one side, the signs, the symptomatology, its description, and on the other side, the structure of the disenchantment, the way it is stylistically constructed, its typology: of cure, of household's protection etc. The content of disenchantment has certain particularities, including its atypical structure, doesn't include rhymed lyrics, the formulations have their own logical meaning and, sometimes, it is significant the way in which it is spoken – whispered, as a repertoire or jerkily.*

The reasons for the evil eye can be diverse and they talk about the way in which certain qualities or attributions are perceived, the disenchantment describing sometimes a genuine ceremonial, meant to reestablish the initial order. The content of the disenchantment refers to certain additional elements, certain plants with prophylactic valences, to specific attitudes.

The particularities of these protective practices include either some references to the prophylactic, apothropaic elements – of keeping away the evil, of protection (not to catch it): garlic, basil or different practices meant to remove the evil eye. The typology of the disenchantment takes into consideration their destination, being either a remedy, either protection for the households. These former practices lead to a wide range of gestures orientated towards prophylaxis and remedies, an ensemble of attitudes that draw the attention of the researchers through the richness of their symbolism.

Keywords: *Evil eye, symbolic gestuality, customs, symbolic practices, Romanian charms.*

Descânțele românești reprezintă un segment din folclorul românesc ce a activat numeroase studii, culegeri, lucrări de specialitate, polemici, dezbateri etc. Simion Florea Marian a adunat *Descânțele populare române, culese de...*, carte publicată la Tipografia lui R. Eckhardt în Cernăuți, Suceava, 1886, XXII+352 p. Un alt binecunoscut folclorist pasionat de studierea magiei la români, în particular de descânțele, este Gheoghe Pavelescu, în lucrările sale: *Magia la români. Studii și cercetări despre magie, descânțele și mană*, București, Editura Minerva, 1998, 330 p. și *Cercetări asupra magiei la românii din Munții Apuseni*, publicată de Institutul de Cercetări Sociale al României, la București, în anul 1945, 204 p. O altă lucrare importantă în ceea ce privește studierea descântecelor românești este cea scrisă de Simion Florea Marian, *Descânțele populare române. Vrăji, farmece și desfaceri*, București, Editura Coresi, 1996, 242 p.

---

* Cercetător științific III, dr., Institutul de Cercetări Socio-Umane din Craiova – C. S. Nicolăescu-Plopșor, al Academiei Române; e-mail: boangiu_g@yahoo.com.

Istoriografia descântecelor românești înregistrează și următoarele lucrări: I. Aurel Candrea, *Folclorul medical român comparat. Privire generală Medicina magică*, publicată la Iași, Editura Polirom, 1999, 489 p. și Vasile Pistolea, *Viziunea destinului uman în mitul ursitoarelor și alte credințe divinatorii*, Caransebeș, Editura Dalami, 2015, 198 p. O altă carte importantă în istoriografia descântecelor românești este și Lazăr Șăineanu, *Ielele sau Zânele rele. Studii folclorice*, Colecția Mythos, București, Editura Saeculum I.O., 2012, 528 p.

Prezența ființelor fantastice în descântece este atestată și în culegerea de descântece realizată de Radu Răutu, *Antologie de descântece populare românești*, București, Editura Grai și Suflet. Cultura Națională, 1998, 270 p. Găsim repere în ceea ce privește reprezentările fantastice în descântecele populare românești și în volumul III al „Materialelor folclorice” scrise de Grigore Tocilescu, București, Editura Minerva, 1981, 527 p.

Descântecul este o reacție de înlăturare a negativului. Simion Florea Marian consideră că acesta își are originea în cultura primitivă și mai ales în manifestările ei, care țin de gândirea magică. Tot el definea „descântecul” ca „totalitatea cuvintelor pe care le rostește vrăjitorul sau farmecătorul care face leacul, vraja sau farmecul, de la care așteaptă un rezultat de mai înainte determinat”¹.

Atât în poezia, cât și în practica descântecului, predomină factori care vorbesc despre străvechi credințe magice, despre încercările omului de a supune forțele naturii prin puterea cuvântului și a gestului, cu ajutorul unor elemente al căror efect real a fost descoperit printr-o îndelungată practică. Mai târziu, „peste acest strat primar s-au suprapus credințele superstițioase în duhuri și sfinți, derivate din mitologia creștină”².

Apariția descântecului a fost favorizată și condiționată de două elemente mitice: dualismul – credința într-un geniu al răului și un geniu al binelui (în creștinism opoziția diavol-Dumnezeu) – și credința în puterea magică a cuvântului³. La acestea se adaugă un factor legat de practica oficierei ritului: existența profesionistului, a șamanului, a vrăjitorului.

Practicarea descântecului este determinată de situații individuale. Funcția lui este cea de a elimina imprevizibilul și de a reda vieții cursul ei firesc. Mihai Pop și Pavel Ruxăndoiu atrag atenția că se descântă „de obicei înainte de ivirea zorilor sau seara, după apusul soarelui, în anumite zile ale

---

¹ Simion Florea Marian, *Vrăji, farmece și desfaceri*, în „Analele Academiei Române”, București, 1896, p. 5.

² Simion Florea Marian *apud* Artur Gorovei, *Descântecele românilor. Studiu de Folclor*, București, Regia M.O. Imprimeria națională, 1931, p. 85.

³ Mihai Pop, Pavel Ruxăndoiu, *Folclor literar românesc*, București, E.D.P., 1976, p. 219.

săptămânii”⁴. Nu se descântă niciodată duminica, deoarece leacul vine de la Dumnezeu sau de la Maica Domnului. „Duminica fiind zi de odihnă, nu este îngăduit să se recurgă la ajutorul lor”⁵.

Pentru a descânta, e nevoie de mai multe obiecte. Unele dintre ele sunt plantele: frunza de prun și salcie, usturoiul, lemnul de alun, piperul, busuiocul, cimbrul, măceșul etc. Acestea au fost selectate în funcție de calitățile lor vindecătoare, cunoscute și verificate de popor, în urma unor practici milenare. Alte elemente sunt obiectele investite cu valoare magică: cuțite, măhuri, fuse, foarfece, site, sape etc. sau substanțe ca: sarea, apa neînceptută, cărbunele, jăraticul, aluatul, mierea, ceara⁶ etc.

Descântecul se transmite de la o generație la alta, în cercuri închise, prin inițiere. Eficiența magică este condiționată de caracterul radical al formulei, ceea ce duce de multe ori la întrebuițarea unor expresii lingvistice care nu există în limbajul curent, „o bogăție de invenție verbală uluitoare; asociații surprinzătoare de imagini; descărcări de efecte de o mare intensitate, atât în sensul frecvenței diminutivelor față de bolnav, cât și în sensul invectivei, alternând cu flatarea, sau al rugăminții, alternând cu blestemul”⁷. Ca structură poetică, descântecul depășește cadrul simplu al poeziei de incantație, apropiindu-se de poezia de urare. Formulele de încheiere au deseori similitudini cu colindele.

Modul în care a fost perceput deochiul în comunitățile de odinioară prezintă numeroase particularități pe care vom încerca să le detaliem pe larg, urmărind, pe de o parte, semnele, simptomatologia, descrierea acestuia, pe de altă parte, structura descântecului, cum e construit stilistic, tipologia lui: de leac, de protejare a gospodăriei etc.

Particularitățile practicilor protective fac referire la anumite elemente profilactice, anumite ziceri *ca să nu se prindă*. Important este cum este construit stilistic descântecul: cine îl spune, cum este descris deochiul, semnele sale. Motivele deochiului pot fi variate și vorbesc despre modul în care sunt percepute anumite calități sau atribuții, descântecul descriind uneori un adevărat ceremonial menit să restabilească ordinea inițială.

Deochiul se află într-o legătură directă cu ceea ce ține de vedere, de a vedea, este, de fapt, vorba despre intensitatea de a vedea și modul în care este perceput faptul respectiv, despre modul în care este orientată privirea de către sentiment. A vedea și a ascunde de la vedere, iată o valență profilactică

---

⁴ *Ibidem*.

⁵ Artur Gorovei, *op.cit.*, p. 90.

⁶ Mihai Pop, Pavel Ruxăndoiu, *op. cit.*, p. 220.

⁷ Ovidiu Papadima, *Poezia riturilor de însănătoșire (Descântecul)*, în „Literatura populară românească”, București, E.P.L., 1968, pp. 362-363.

a ocultării – de aici decurg o serie de gesturi menite să preîntâmpine deochiul: a înveli copiii în postav roșu, a-i feri de persoane care deoache, a pune șnur roșu la mâna pruncilor, a purta usturoi sau diverse obiecte cu încărcătură simbolică, sacră.

Există numeroase personaje „ochioase” în folclor, care vorbesc despre modul în care este înțeles ajutorul pe care îl pot oferi acestea. Ele permit o extindere a percepțiilor, așadar putem menționa personaje precum Ochilă, Pasări-Lăți-Lungilă și celelalte ajutoare asemeni lor. Ochii, respectiv vederea, se află într-o strânsă legătură și cu gelozia, cu invidia. Descântecul are rolul de a identifica ce a produs dezechilibrul și a remedia, printr-o modalitate menită să ofere siguranță, de exemplu: „E făcut cu două, eu desfac cu trei, e făcut cu trei eu desfac cu patru, e făcut cu patru, eu desfac cu cinci etc.”. Iată un exemplu concludent și în privința modului în care este alcătuit descântecul.

Conținutul descântecului conține anumite particularități, inclusiv structura sa este atipică, nu conține versuri cu rimă, formulările au o logică proprie, iar semnificativ este uneori și modul în care este spus – șoptit, repetitiv, sacadat. Există așadar mai multe tipuri de descânțece, cele care pot fi considerate rugăminți: „Bună dimineața rouă rouliță!/ - Mulțămim dumitale/ Mândră drăguliță/ Am venit să mă închin / și să mă rog ca să mă speli... Să mă limpezești/ De toate urile/ și făcăturile”⁸, altele pot fi formulate într-o manieră mai directă, adresându-se fix deochiului, ca o indicare: „Fugi dedeochi dintre ochi/ Fugi deochetură/ Că te ajunge vânt din gură”⁹.

Motivele deochiului pot fi variate și vorbesc despre modul în care sunt percepute anumite calități sau atribuții, descântecul descriind, uneori, un adevărat ceremonial menit să restabilească ordinea inițială. Conținutul descântecului face referiri și la anumite elemente ajutoare, anumite plante cu valențe profilactice, la anumite atitudini, indică anumite zone corporale asupra cărora el trebuie să-și manifeste eficiența: „Fugi dedeochi dintre ochi/ Fugi deochetură/ Că te ajunge vânt din gură/ Fugi deochiat/ Că te ajunge vânt turbat/ Fugi dedeochi din fața obrazului/ din zgârnciul nasului/ Din grumazii gâtului/ Din creierii capului/ din splină, din inimă/ Și să ieși și să te duci/ Că eu în gură te-am descântat/ Cu mâna te-am luat/ și în vânt te-am aruncat/ să rămâie (cutare) curat...”.

Structura descântecului face referire la cine descântă, cui, când se descântă, întâlnindu-se, astfel, mai multe tipuri de descânțece, construite, fie

---

⁸ Simion Florea Marian, *Descânțecele poporane române*, București, Editura Coresi, 1996, p. 47.

⁹ Gh. F. Ciaușanu, *Superstițiile poporului român în asemănare cu ale altor popoare vechi și noi*, București, Editura Saeculum I.O. colecție Mythos, p. 251.

ca o rugămintă, ca o indicare, ori ca o poruncă directă sau indirectă¹⁰ (de exemplu: descântec de gânduri rele: „Fugiți gânduri blestemate, / Și cugete necurate/ mergeți în pustietate/ prin munți, prin văi depărtate.../ Risipiți-vă în vânturi/ În mări și alte adâncuri/ (...) Ieșiți voi gânduri urâte/ Fugiți, mergeți amărâte/ Veniți voi gânduri bune”). Modalitățile prin care sunt construite descântecurile sunt variate, fie prin comparație, enumerație, gradație sau dialog, povestire¹¹.

Prin descântec este prefigurată depășirea impasului, invocându-se, uneori, anumite entități, divinități Sf. Maria, Dumnezeu, Sfințele zilelor din săptămână – Sf. Vineri... („Doamnelor/ Împărăteselor/ vrednicilor/ și harnicelor/ puternicilor / si sfințelor” sau „Voi cuconițelor/domnițelor/voi împărăteselor// voi preoteselor”), fie se cere ajutor unor elemente ce apar investite simbolic cu putere curativă – „pârâul Iordan”, „rouă nescuturată” ș.a. Uneori, ignorarea bolii face ca aceasta să se supere că nu i se acordă atenție și să plece.

Particularitățile practicilor protective includ, fie anumite referiri la elemente profilactice, apotropaice – de ținere a răului departe, de protecție (să nu se prindă): usturoi, busuioc sau diverse practici menite să alunge deochiul. Tipologia descântecelor ține cont de destinația acestora, fiind, fie de leac, fie de protejare a gospodăriilor.

Descântecul nu e niciodată adresat beneficiarului, ci forței care acționează în favoarea lui sau forței malefice. Dintre forțele pozitive, Fecioara Maria ocupă un loc important în descântecurile noastre. În clasificarea realizată de Artur Gorovei, întâlnim descântecuri cu formulele: „Maica Domnului trimite pe pacient la descântătoare”, „Maica Domnului vindecă”, „Mergând pe cale, pe cărare, se întâlnește cu lecuitorul, pe care Maica Domnului îl trimite să vindece boala” sau „Bolnavul merge pe drum și se tânguie, Maica Domnului îl vindecă”. Ea este prezentă, indiferent de felul descântecului. Într-un descântec „de dat”, aflăm: „...Eu la Maica Domnului m-oi ruga/ de farmece l-oiu scăpa/ de aruncături, / de daturi, / N. să rămâie curat...”¹². În cadrul unui „descântec de desfăcătură”, Fecioara dialoghează cu cel care o invocă: „O, Maică milostivă, / Fii milostivă și pentru mine. / Maica Domnului răspunde: /-Taci, dar nu te mai văicăra/ Că de tot faptul, / de tot datul/ te-oi dezlega”¹³. Uneori, Maica Domnului este singura care poate

¹⁰ Artur Gorovei, *Descântecurile românilor...*, p. 87.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*, p. 283.

¹³ *Ibidem*, p. 287.

alunga durerea, pentru că ea le știe pe toate: „Nimeni nu l-o văzut/ nimeni nu l-o auzit, / fără Maica Domnului”¹⁴.

În cadrul unui descântec „de diochi”, ea poate fi un model de frumusețe și curățenie: „Fugi, ochi peste cap/ la ușa cui te-o mânat,/ N. curată, luminată,/ ca Maica Precistă din cer lăsată”¹⁵. Același lucru se întâmplă și într-un descântec „de gâlci”: „Îl scuturai,/ gâlcile le fărâmai/ cu mătura le măturai,/ de la Cutare le curățați,/ ca poala Maicii Domnului îl lăsați/ curat și luminat”¹⁶. Maria poate fi și dătătoare de boli: „De-o fi cuțitul,/ țeapa și junghiul/ de la Maica Precistă/ Maica Precistă să-și aducă aminte/ de leacul lui (cutare)/ și să-l aducă”¹⁷. În unele descânțete, Maica Domnului vindecă numai poruncind bolnavului să se scoale sau vindecă, descântând ea singură. Obiectul ei magic este crucea: „S-a întâlnit cu Sfânta Marie în cale și l-a picat cu crucea de aur în frunte”¹⁸. Pentru a vindeca, Maica Domnului aleargă și la ajutorul altor divinități. Trimite pe Sfânta Duminică să aducă leacul sau cheamă pe Sfântul Gheorghe să plesnească din bici și să alunge boala. Sfântul Ion vine și el în ajutorul Fecioarei. Maica Domnului poate indica pacientului leacul cu care se poate vindeca: „A sosit Sfânta Maria și le-a zis: „nu plângeți...ci acasă iute mergeți, peri de pe capul vostru să tăieți, în untdelemn să-i muieteți și dorul se va îneca și va trece”¹⁹. Tot ea poate întoarce din cale boala, care se îndreaptă spre pacient: „Maica Domnului a zis: de la N. să fugiți”²⁰ sau poate întoarce din drum lecuitori (Sfântul Pavel și Sfântul Petru), trimițându-i la omul bolnav²¹. Îl poate trimite pe bolnav la descântătoare: „Du-te la babă și te descântă”²². Alteori, sunt invocate sărbătorile referitoare la Maria, în cadrul unui descântec „de gălbinare”: „Sântă Mărie mică, /Sântă Mărie mare, / Sfântă zi de azi,/ să se ieie gălbinarea/ și toată durerea, / din creierii capului, / din fața obrazului”²³. Fecioara Maria mai poate apărea și în formulele finale: „ca argintul din poala Maicii Domnului lăsat”, „ca aurul suflat,/ ca de Maica Precistă dat” sau: „descântecul de la mine, leacul de la Dumnezeu și Maica Domnului”²⁴.

---

¹⁴ *Ibidem*, p. 297.

¹⁵ *Ibidem*, p. 298.

¹⁶ *Ibidem*, p. 329.

¹⁷ *Ibidem*, p. 25.

¹⁸ *Ibidem*, p.185.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*, p. 187.

²¹ *Ibidem*, p. 188.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*, p. 324.

²⁴ *Ibidem*, p. 194.

Alte ființe fantastice sunt și Ielele, Dânsule, cu o natură bivalentă, unori rea, alteori binefăcătoare, așa cum este transmisă și de denumirile ce le poartă: *Frumoasele, Măiastrelle, Milostivele, Puternicele, Sfintele*²⁵ etc. Multe descântece înregistrează această natură bivalentă a Sfințelor, ele fac și rău omului, dar tot ele sunt Milostive, Sfinte și au leacul pentru însănătoșirea bolnavului, pe care trebuie să și-l amintească: „Tu, apă mare,/ Doamnă mare/ Cum ești mândră curătoare/ Să fi și limpezitoare./ Să limpezești pe (cutare) de boală/ Din cele Sfinte./ De-o fi din cele Sfinte,/ Ele să-și aducă aminte,/ Leacul să i-l aducă./ De-o fi din Dumnezeu,/ Dumnezeu să-și aducă aminte,/ Leacul (cutăruia) să i-l aducă/De-o fi întâlneală din răsfinite/ Din vânturi, din dătățuri,/ Din întâlnituri,/ Să iasă din trupul (cutăruia). *Rețetă*: Să bea apă din locul acela unde se întâlnesc două izvoare și se scaldă cu acea apă marțea, joia și duminica”, culeasă de la Ilinca Baranga, din Peșteana de Sus, județul Gorj, nu se specifică anul nici ziua de naștere a informatorului de teren²⁶.

Un alt „descântec de Sfinte” descrie astfel situația descântatului: „- Bună ziua, rachiu mare,/ Domn mare/ C-a plecat (cutare)/ Pe câmpul ăl mare/ Spre Soare răsare/ S-a întâlnit cu Sfintele în cale./ În brațe l-au luat,/ Peste căruță l-a aruncat,/ Sângele i l-au sorbit./ Plânga și se văita (cutare)/ Maica Precistă din cer îl auzea/ Pe scări de argint se pogorea/ Și pe (cutare) îl întreba/ - Ce plângi, ce te olicăiești (cutare)?/ Du-te la vrăjitoare/ Să-ți facă de-o apă/ Nastrapă/ Cu o stebă de busuioc/ Să te spele pe trupul tot/ - Sfințelor,/ Bunelor,/ Să veniți line ca apa/ Bune ca pâinea/ Dulci ca mierea/ Și moi ca mătasea/ Și leacul cutăruia să i-l dați/”²⁷.

Alte personaje fantastice întâlnite în descântece mai sunt „rusaliile”, Joimărițele, Șoimanele, strigoii cu strigoaica, moroiu cu moroaița, Muma-Pădurii etc. Toate vorbesc despre un orizont arhaic mentalitar, despre reprezentări simbolice ale unor afecțiuni, despre leacuri provenind de la ființe fabuloase, fiind întregite de o gestualitate particulară. Discuția despre reprezentările fantastice în descântece rămâne deschisă datorită bogăției expresiilor folclorice, a frumuseții îmbinării cuvintelor arhaice sau imaginate.

Manifestarea bolii are întotdeauna o componentă simbolică ce vine, fie de la originea bolii – un demon sau o ființă supranaturală (Ielele, Rusaliile, Samca, Muma-Pădurii, Zburătorul etc.), de la Dumnezeu, dacă ai încălcat vreo interdicție, ai lucrat într-o zi de sărbătoare, de ziua unui sfânt etc. ori nerespectarea unor reguli de igienă transmise prin viu grai de la o generație la

²⁵ Lazăr Șăineanu, *Ielele sau Zânele rele. Studii folclorice*, Colecția Mythos, București, Editura Saeculum I.O., 2012, p. 67.

²⁶ Grigore Tocilescu, *Materialuri folclorice*, București, Editura Minerva, 1981, p. 203.

²⁷ *Ibidem*, p. 204.

alta. Este greu de înțeles pentru săteanul de odinioară cum funcționează o boală: „Se știe că omul primitiv nu cunoaște nici pe de parte funcția normală a organelor din trupul lui. De aceea nu-și poate da seama că bolile provin din tulburarea funcțiilor fiziologice normale din organism. Cum să-și explice el de ce cutare om, plecat sănătos de acasă, e găsit zvârcolindu-se puțin după aceea, pe drum, cu spume la gură și în stare de nesimțire? Cum să-și lămurească el taina omului care astăzi este bine dispus și mâine, fără nici o cauză aparentă, e zguduit de friguri, îi clănțănesc dinții, pe când tot trupul lui e scaldat de nădușeală? Cutare e astăzi cu mintea limpede, om ca toți oamenii și mâine mintea i se întunecă, vorbește ca nerozii sau e cuprins de o furie sălbatică. (...) omul primitiv (...) a ajuns la convingerea că boala este pricinuită de *cineva*”²⁸. Iată un fragment dintr-un descântec, unde acel *cineva* sunt Vântoasele, Frumoasele – ființe mitologice: „Gheorghe o sinecat/ Și-o mânecat/ De la casă,/ De la masă,/ Pe cale,/ Pe cărare,/ Gras și frumos,/ Rumen și voios./ Dar când o fost/ La mijloc de cale,/ De cale și cărare/ L-o întâlnit Vântoasele/ Și cu Frumoasele./ Din față l-o trântit,/ Gros negru l-o făcut,/ Cu țernă l-o acoperit,/ Albețe-n ochi i-o băgat,/ Făr’ de vederi l-o lăsat”²⁹. Plânsul celui descântat este auzit doar de Maica Domnului, care îi va aduce și vindecarea prin cele trei surori ale Soarelui: „O prins Gheorghe-a se tângui/ Și-a se glăsui/ Cu glas mare până-n cer,/ Cu lacrimi până-n pământ,/ Nimeni nu l-o văzut,/ Nimeni nu l-o auzit,/ Numai Maica Domnului/ Din poarta cerului./ Numai ea că l-o văzut, Numai ea l-o auzit/ Și pe nume l-o strigat/ Și așa l-o întrebat:/ – Gheorghe, ce plângi,/ Ce te tânguești,/ Ce te glăsuiești...”. I se povestește Maicii Domnului cele pățite, iar aceasta îi răspunde: „– Taci, Gheorghe, nu mai plânge/ Cu lacrimi de sânge!/ Nu te tângui,/ Nu te glăsui,/ Că eu te-oi lecui!/ Maica Domnului/ Din poarta cerului/ Scară de-aur o slobozit,/ Pe dânsa s-o scoborât,/ Înaintea lui Gheorghe-o ieșit,/ De mâna dreaptă l-o luat,/ Dipe soare l-o-nturnat/ Și-o pornit, și-o plecat/ Pe drumul lui Adam,/ La fântâna lui Iordan,/ Și-o tâlnit trei surori a Soarelui,/ Cu trei mături,/ Cu trei greble,/ Cu trei diriticanii,/ Cu trei mâneci de mătase albă”. Cele trei surori ale Soarelui mergeau să curețe Fântâna lui Dumnezeu, însă Maica Domnului le spune că aceasta „E curată,/ E luminată/ Ca de Dumnezeu ce-i dată./ Da’ voi mergeți/ Și vă duceți/ De curățiți albețele/ Și cețele/ De pe ochii lui Gheorghe,/ Curățați albeața albă,/ Albeața neagră,/ Albeața roșie,/ Albeața de 99 de feluri./ Albeața de 99 de chipuri./ Căutați-o-n cleștele capului,/ În fața obrazului,/ În genele ochilor,/ Împrejurul ochilor,/ În

²⁸ I.A. Candrea, *Folclorul medical român comparat. Privire generală. Medicină magică*, Iași, Editura Polirom, 1999, p. 131.

²⁹ Simion Florea Marian, *Descânțete populare române. Vrăji, farmece și desfaceri*, București, Editura Coresi, 1996, p. 102.

luminile ochilor”. Apare aici descrisă boala „cu 99 de chipuri” și imaginea simbolică a trupului celui descântat, din cleștele capului, adică „partea capului unde se îmbină oasele parietale sau lăturașe cu osul frunții”³⁰, din față, din obraz, din genele ochilor...Boala este alungată „Cu greblele o greblați,/ Cu foarfecele-o forfecăți,/ Cu măturile-o măturați,/ Cu unghiile-o ciupiți,/ Din ochi mi-o fugăriți,/ Cu mânecile-l ștergeți,/ În poală mi-o puneți,/ La aria cumblătitori o duceți,/ Ca-mblătitorii în grabă/ Mii și fărâme s-o facă./ Peste gardul țarinei s-o deie,/ Boii în coarne s-o ieie./ Boii-n coarne c-or lua-o/ Și la mare că mi-or duce-o./ Acolo să piară,/ Acolo să răspiară”. Iar omul descântat „să rămână curat,/ Curat și luminat,/ Ca argintul strecurat,/ Ca soarele-n senin,/ În vecii vecilor, amin!”.

Această anticipație a omului sănătos, o întâlnim întotdeauna în descânțete, așa cum era el creat de Dumnezeu „Să rămână curat,/ Luminat,/ Cum e de Dumnezeu lăsat/ Și de popa botezat (...)/ De la mine descântecul,/ De la Dumnezeu darul!”³¹. Reîntoarcerea la starea de sănătate inițială reprezintă o imagine aproape de perfecțiune a celui descântat, ca efect al ritualului performat de descântătoare, deși vindecarea propriu-zisă este așteptată de la Dumnezeu.

Imaginarul simbolic al corpului, așa cum apare în descânțete, depinde de descrierea bolii, de originea bolii, de modul cum apare reprezentată simbolic boala. Apar țesute, aici, o mulțime de simboluri, „simbolul ca semn care trimite la un indicibil și invizibil semnificat, prin aceasta fiind obligat să incarneze concret adecvarea care îi scapă, și aceasta prin jocul redundanțelor mitice, rituale, iconografice, care corectează și completează inepuizabil inadecvarea”³². Această definiție a simbolului ne ajută să înțelegem mai bine cum funcționează imaginarul simbolic. Astfel, „neputând să figureze infigurabila transcendență, imaginea simbolică este *transfigurarea* unei reprezentări concrete printr-un sens pentru totdeauna abstract. Simbolul este deci o reprezentare care face să apară un sens secret, el este epifania unui mister”³³.

Într-un descântec de aruncătură, cules de S. Fl. Marian, la originea bolii stă un „duh necurat, un duh împielițat”, se crede că celui căruia i se descântă a călcat în niște „aruncături”, niște farmece făcute de o vrăjitoare sau vreun dușman. Se descântă, de fapt, niște haine cu care poate fi cel descântat îmbrăcat, mai exact o cămașă. Toate gesturile sale sunt simbolice: amenință duhul necurat să plece, altfel urmează să-l taie cu toporul sau să-l înjunghie cu cuțitul, instrumente pe care le are în apropiere, chiar și fierul de la un plug, o furcă și o furculiță, „Ieși duh

³⁰ *Ibidem*, p. 105.

³¹ *Ibidem*, p.112.

³² Gilbert Durand, *Aventurile imaginii. Imaginația simbolică. Imaginarul*, București, Editura Nemira, 1999, p. 22.

³³ *Ibidem*, p. 18.

necurat,/ Duh împielit,/ Că de nu-i ieși/ Eu te-oi prăpădi./ Cu toporul te-oi tăia,/ Cu cuțitul te-oi junghia”³⁴. Vindecarea înseamnă curățarea întregului trup, din cap până la tălpi, descântătoarea menționează fiecare parte a corpului: „Aruncături/ Și făcături,/ Țipături/ Și junghiuri,/ Săgeți/ Și răutăți,/ Dureri/ Și Supărări (...)/ Să ieșiți/ Să pieriți:/ Din cap/ De su cap,/ Din păr/ De su păr,/ Din creieri/ De su creieri/ Din urechi/ De sub urechi,/Din ochi/ De sub ochi,/Din auzul urechilor,/ Din vederea ochilor,/ Din nas/ De su nas,/ Din gură/ De sub gură,/ Din dinți/ De su dinți,/ Din măsele/ De su măsele (...),/ Din coaste/ De su coaste,/ Din spate/ De su spate (...)/ Din câte le are./ Din nărtițele nasului,/ Din fața obrazului (...)/ Din creștetul capului/ Până-n tălpile picioarelor”³⁵. Aceste imagini ale corpului omenesc afectat de boală, descriu cu ușurință modul în care percepeau oamenii, odinioară, corpul omenesc și funcționarea acestuia. Se constată orientarea pe verticală a corpului omenesc, așa cum urmărește și descântătoarea vindecarea acestuia.

Aceste practici de odinioară fac trimitere la un orizont al gestului orientat înspre profilaxie și remediere, un ansamblu de atitudini ce rămâne în atenția cercetătorilor prin bogăția simbolismului său.

Bibliografie

Lucrări generale, studii și articole:

Candrea, I.A., *Folclorul medical român comparat. Privire generală. Medicină magică*, Iași, Editura Polirom, 1999.

Ciașanu, Gh. F., *Superstițiile poporului român în asemănare cu ale altor popoare vechi și noi*, Editura Saeculum I.O. colecție Mythos.

Durand, Gilbert, *Aventurile imaginii. Imaginația simbolică. Imaginarul*, București, Editura Nemira, 1999.

Gorovei, Artur, *Descânțele românilor. Studiu de Folclor*, București, Regia M.O. Imprimeria națională, 1931.

Papadima, Ovidiu, *Poezia riturilor de însănătoșire (Descântecul)*, în „Literatura populară românească”, București, E.P.L, 1968.

Pop, Mihai, Ruxăndoiu, Pavel, *Folclor literar românesc*, București, E.D.P., 1976.

Simion Florea Marian, *Vrăji, farmece și desfaceri*, în „Analele Academiei Române”, București, 1896.

Simion Florea Marian, *Descânțele populare române. Vrăji, farmece și desfaceri*, București, Editura Coresi, 1996.

Șăineanu, Lazăr, *Ielele sau Zânele rele. Studii folclorice*, Colecția Mythos, București, Editura Saeculum I.O., 2012.

Tocilescu, Grigore, *Materialuri folcloristice*, București, Editura Minerva, 1981.

³⁴ Simion Florea Marian, *op. cit.*, pp. 109-112.

³⁵ *Ibidem*, pp. 109-110.

ROLUL ȘI IMPORTANȚA CULTURALĂ A ATENEULUI ROMÂN ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

Cristina GUDIN*

Abstract: *This material aims to bring to the attention of those interested in the evolution of Romanian culture in the modern era, aspects regarding the Romanian Athenaeum, a high-level cultural institution that has stood out since its foundation. Both the establishment of the institution and the challenges that accompanied its emergence are considered, but, nevertheless, the focus falls on the activity carried out in the first decades, the year 1901, at which the analysis stops, being the one in which its initiator, V.A. Urechia, passed away. The way in which the initial objectives were achieved, the contribution to the dynamism of cultural life, the ability to coagulate first-rate personalities, represent points of interest for this study.*

Keywords: *modernization, Romanian Athenaeum, elite, society, culture*

Prezentul material urmărește să aducă în atenția celor interesați de evoluția culturii române în epoca modernă, aspecte privind Ateneul Român, o instituție culturală de înalt nivel, care s-a remarcat încă de la înființarea sa. Sunt avute în vedere atât înființarea instituției, cât și provocările care i-au însoțit apariția, dar, cu toate acestea, accentul cade pe activitatea desfășurată în primele decenii, anul 1901, la care se oprește analiza, fiind cel în care inițiatorul său, V. A. Urechia, a încetat din viață. Măsura în care au fost atinse obiectivele inițiale, contribuția la dinamizarea vieții culturale, capacitatea de a coagula în jurul său personalități de prim rang, reprezintă în egală măsură puncte care se vor regăsi în paginile acestui studiu.

Înființat la 31 octombrie 1865, la București, grație lui C. Esarcu („culegătorul de informații din arhivele venețiene privind istoria românilor”), N. Krețulescu și V. A. Urechia („poligraful cu multe cunoștințe”¹), într-o perioadă fastă când contextul cultural european se caracteriza prin inițierea de societăți, asociații și cluburi ce urmăreau educarea și instruirea unor segmente populaționale cât mai consistente, Ateneul Român nu s-a constituit pe un teren virgin, fiind succesorul meteorice societății omonime din Iași. Ateneul din capitala Moldovei și-a datorat existența lui V. A.

---

* Conf. univ. dr., Facultatea de Istorie, Universitatea din București, e-mail: cristinagudin@yahoo.fr

¹ *Istoria literaturii române*, vol. III (*Epoca marilor clasici*), București, Editura Academiei Române, 1973, p. 150.

Urechia², care a cedat îndemnului lui Mihail Kogălniceanu³ și s-a lăsat inspirat de instituțiile culturale similare a căror existență o descoperise în Spania, iar nașterea sa a fost anunțată în periodicul „Ateneul Român” din data de 7 noiembrie 1860. Gândit ca societate științifică și literară, Ateneul ieșean cuprindea membri al căror scop era punerea laolaltă a cunoștințelor prin intermediul discuțiilor și al lecturii, precum și difuzarea lor atât în țară pe calea cursurilor, revistelor și cărților, dar și în străinătate. În acest sens, statutul societății menționa angajamentul purtării unei susținute corespondențe pe teme literare, științifice și artistice cu ateneele din Italia, Spania și Franța, după apropierea culturală de națiunile neolatine intenționându-se extinderea schimbului epistolar și la alte state ale Europei⁴. Pentru fluidizarea activității, era preconizată amenajarea a trei secții, corespunzând preocupărilor intelectuale ale membrilor, și anume: o secție de științe morale și politice, o alta dedicată științelor naturale, fizice și matematice, și cea de-a treia rezervată literaturii și artelor frumoase.

În pofida entuziasmului inițial, demonstrat de numărul celor care i s-au alăturat⁵, existența Ateneului din Iași a fost de scurtă durată, finalizându-se în anul 1861, și modestă, reducându-se doar la publicarea revistei cu același nume și la organizarea unui curs de fizică⁶. Motivele finalului prematur al societății pot fi identificate în strămutarea capitalei, ceea ce a condus, pe fondul diminuării importanței politice, administrative, economice și culturale a Iașilor, la deplasarea către București a multor ateneiști, dar și în conflictul dintre membrii societății și Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice pe marginea cursurilor care se plasau în afara programei școlare și pe

---

² Istoric, politician, om de școală, V. A. Urechia a fost profesor de istorie și literatură la Universitatea din Iași și din București între 1864-1901; membru al Consiliului permanent (1876); redactor al „Buletinului instrucțiunii publice”; membru fondator al Societății literare române (1866); președinte al Societății „Ateneul român”; președintele Ligii culturale și al Societății de cultură macedo-română (1879); membru fondator al Societății pentru învățătura poporului român (1866); membru fondator al Muzeului de antichități (1865) și al Bibliotecii „Urechia” din Galați (1890). În plus, a fost: membru corespondent al Academiei din Madrid (1868), membru de onoare al Societății „Prietenii țării” din Madrid, membru al Societății etnografice din Paris (1881), membru de onoare al Societății artistice și literare franceze, membru al Institutului heraldic italian și ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice.

³ Ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice în acel moment.

⁴ Vasile A. Urechia, *Opere complete. Conferințe și Discursuri*, seria B, tom I, București, Tipografia F. Göbl, 1878, p. 380.

⁵ Potrivit art. 17 din statut, membrii ordinari erau selectați din rândul scriitorilor și ziariștilor, inginerilor și arhitecților, medicilor, juriștilor, teologilor, artiștilor.

⁶ Vasile A. Urechia, *Darea de seamă a D-lui V-Președinte al Ateneului V. A. Urechia citită în ziua de 24 noiembrie 1890 cu ocaziunea serbării jubileului de 25 ani a acestei Instituții*, București, Tipografia Curții Regale F. Göbl Fii, 1894, p. 10.

care societarii preconizaseră să le susțină⁷. Cu toate acestea, este indubitabil că Ateneul ieșean a corespuns nevoii de sincronizare la tendințele culturale occidentale și de educare a propriilor locuitori, nevoie căreia i s-au subordonat și cursurile libere organizate de Carol Davilla între 1857-1859 la liceul Sf. Sava, cursurile săptămânale despre literatură franceză din 1855-1864 ale lui Ulysse de Marsillac ori „prelecțiunile populare” ținute de Titu Maiorescu la Banca Moldovei, începând cu anul 1863⁸.

Într-un climat de efervescență culturală și nu numai (a se vedea multiplele reforme din vremea domniei lui Al. I. Cuza ce au vizat variate domenii), Ateneul a renăscut la București, mulțumită lui Constantin Esarcu, cel „pururea preocupat de cultura poporului”⁹ și manifestând un „neobosit și admirabil devotament pentru instrucțiunea și educația națională”¹⁰. Acestuia, așa cum s-a menționat anterior, i s-au alăturat N. Krețulescu, un „iubitor de cultură română”¹¹, în al cărui ministeriat a fost adoptată, în 1864, Legea instrucțiunii publice, și care a sprijinit bibliotecile, arhivele, muzeele, societățile culturale și științifice¹², și V. A. Urechia, care a furnizat în mod repetat amănunte legate de societate, ca de pildă în *Darea de seamă a Domnului Vicepreședinte al Ateneului V. A. Urechia citită în ziua de 24 noiembrie 1890 cu ocaziunea serbării jubileului de 25 ani a acestei instituții ori în Opere complete*.

Preocuparea pentru încadrarea într-o mișcare intelectuală mai amplă, transnațională, era evidentă, societatea bucureșteană înscriindu-se în seria ateneelor de pretutindeni care aveau în vedere „gloata, masele mai puțin privilegiate ale poporului, pe care le va invita să participe la binefacerile instrucției și educației”¹³, așadar nu doar pe cei capabili să aprecieze „o conferință de Renan și un concert de Rubinstein”¹⁴. Că o atare societate răspundea unei nevoi reale o constatare și C. Esarcu, acesta observând că „există în țară o mulțime de tineri cu studii solide, cu cunoștințe serioase. Numărul lor crește în fiecare an prin contingentul ce ni-l dă atât școlile noastre, cât și cele din străinătate. Mulți dintre aceștia plutesc câțva timp în

⁷ Idem, *Opere complete*, p. 380.

⁸ Constantin Prodan, *Ateneul Român și menirea lui în cultura românească*, București, Tipografia Cărților Bisericești, 1935, pp. 4-5.

⁹ „Suplimentul la Noua Revistă Română”, nr. 22, 15 noiembrie 1900, p. 150.

¹⁰ V. Alexandrescu Urechia, *Darea de seamă...*, p. 9.

¹¹ *Ibidem*.

¹² Dan Berindei, *Cultura națională română modernă*, București, Editura Eminescu, 1986, p. 210.

¹³ Constantin Esarcu, *Ateneul Român și clădirile antice cu dom circular. Conferință rostită la 14/26 februarie 1888, cu o alucățiune introductivă de C. Esarcu*, București, 1888, p. 7.

¹⁴ *Ibidem*.

atmosfera ce-i înconjoară (...); adesea se lasă târâți de nu știu ce curent fatal care distruge speranțele”¹⁵.

Informații detaliate relative la organizarea și scopurile Ateneului se regăsesc în revista „Atheneul Român”, în paginile numărului din 1-30 iunie 1866 indicându-se necesitatea dezvoltării cunoștințelor prin lecturi, discuții și cercetări riguroase asupra științei și adevărului¹⁶ și propagarea lor în sânul populației prin broșuri, jurnale și publicații periodice, prin lecturi și cursuri publice gratuite și corespondență cu ateneele și societățile similare din țară și străinătate¹⁷. Între țintele fixate prin statut se aflau și amenajarea unei biblioteci în localul societății ori stimularea investigațiilor științifice și a producțiilor literare.

După cum lesne se poate constata, existau suprapuneri între Ateneul bucureștean și cel ieșean, și implicit între cele românești și ateneele occidentale, mai ales cel madrilean care servise drept model, în privința obiectivelor și a modurilor de materializare a acestora, identitatea regăsindu-se și în maniera de concepere a societății și de redactare a statutului. Astfel, primii 25 de subscriitori erau considerați membri fondatori ai Ateneului, pentru restul calitatea de membru fiind condiționată de recomandarea a trei persoane și decisă prin vot majoritar, în vreme ce postura de membru corespondent era asigurată de dobândirea unei diplome emise de un alt Ateneu sau de o societate asemănătoare, iar cea de membru onorific se acorda oamenilor de știință, litere sau artă care au acționat în interesul Ateneului Român. Dincolo de pregătirea profesională și de potențialul intelectual, o importanță deosebită se acorda profilului moral al membrilor, „căderea în fapte nedemne” atrăgând excluderea din sânul asociației, act validat odată cu obținerea a două treimi din voturile membrilor ce rezidau în Capitală. În egală măsură, conta seriozitatea implicării în activitatea societății, absentarea nemotivată de trei ori consecutiv de la ședințe, decăzându-l pe vinovat din calitatea de membru¹⁸.

Se mențineau aceleași trei secții amintite și în cazul societății din Iași, în intervalul cercetat producându-se o singură modificare structurală, în decembrie 1899, când secția de literatură și belle-arte a fost împărțită în secția de literatură, respectiv secția de arte frumoase¹⁹.

---

¹⁵ Constantin Esarcu, *Discurs pronunțat de d. C. Esarcu, cu ocaziunea punerii pietrei fundamentale a Palatului Atheneului*, în „România Liberă”, an X, nr. 2766, 28 octombrie/9 noiembrie 1886, p. 3.

¹⁶ „Atheneul Român”, an I, 1-30 iunie, 1866, p. 3.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*, p. 14.

¹⁹ Virgil Cândea, Ion Zamfirescu, Vasile Moga, *Ateneul Român. Monografie*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976, pp. 30-31.

Determinant pentru funcționarea concretă a societății a fost *Regulamentul intern*, care enunța regulile de desfășurare a activităților Ateneului condus de un comitet²⁰ sau birou general responsabil de păstrarea corespondenței cu alte societăți de profil și prevăzut cu un casier, „depozitarul fondurilor societății”, provenite în principal din donații și din cotizația de patru galbeni pe care fiecare membru fondator sau obișnuit o achita anual. Membrii se întruneau lunar în ședință generală la sediul asociației, iar secțiile erau convocate ori de câte ori se simțea nevoia, în timpul întrunirilor respectându-se un anumit tipic, și anume: membrul care dorea să ia cuvântul trebuia să solicite aprobarea președintelui Ateneului²¹, să se adreseze acestuia sau celorlați membri, să se ferească de imputări și atacuri la persoană, care erau interzise și sancționate cu întreruperea expunerii și anularea dreptului de a mai vorbi în cursul acelei ședințe. Memoriile și disertațiile, prezentate atât de către membri, cât și de către simpatizanți, erau susținute în cadrul ședințelor societății pe orice subiect, dacă acesta era „cuprins în cercul celor trei secțiuni ale Atheneului” (art. 25) și primea avizul biroului general.

Contactul cu publicul a reprezentat o preocupare constantă a ateneiștilor, acesta stabilindu-se încă de la început, căci înființarea societății s-a aflat sub bune auspicii, publicitatea de care s-a bucurat în presa vremii din țară și de peste hotare (din ultima categorie făcând parte „Familia” din Pesta, „Foaia pentru literatura și cultura română” din Bucovina ori „Revista Cursurilor Publice” din Paris) și anunțurile lipite pe zidurile clădirilor (la sugestia lui N. Krețulescu, ministru atunci al Cultelor și Instrucțiunii Publice), având ca efect o bună receptare în rândul populației. Dincolo de preluarea informațiilor relative la asociație de către diverse publicații, legătura cu cei interesați s-a realizat prin editarea unei reviste proprii, „Atheneul Român”, a cărei apariție lunară la Tipografia Lucrătorilor Asociați din București a debutat în iunie 1866. Revista publica documente privind organizarea societății (statute și regulamente), informa despre ecurile în alte publicații și reproducea textele conferințelor ori ale intervențiilor ateneiștilor. O altă modalitate de a cultiva relația cu populația a constat în organizarea cursurilor publice, girate, începând cu anul 1865, de Ministerul Cultelor al cărui director era V. A. Urechia, și a conferințelor găzduite inițial în salonul din fostele case ale banului Costache Ghica, aflate lângă

---

²⁰ Primul comitet era compus din P. S. Aurelian (președinte), C. Esarcu (vicepreședinte), Teodor Văcărescu și Em. Krețulescu (secretari) cf. *Atheneul Român. Expoziția retrospectivă a artiștilor români pictori și sculptori din ultimii 50 de ani*, București, f.e., 1927, p. 1.

²¹ În perioada 1865-1901, activitatea societății Atheneul Român a fost coordonată de 11 comitete conduse de: Nicolae Krețulescu (1872-1900), Petre S. Aurelian (1865 și 1901), Carol Scarlat Rosetti (1866-1869), Ion Heliade Rădulescu (1869-1872) și V. A. Urechia (1901), cf. Virgil Căndea, Ion Zamfirescu, Vasile Moga, *op. cit.*, pp. 135-136.

Cișmigiu, într-un cadru nu prea ofertant, „la lumina slabă a câtorva lămpi de petrol”²², într-o sală prevăzută cu un mobilier sumar, compus dintr-o tribună, o simplă masă de brad, acoperită cu postav, iar pentru public se foloseau băncile din parc²³. Aceste cursuri publice, „așa cum se fac în Engiltera, Elveția, Franția, Germania”, se țineau seara, „la o oră și într-un mod încât toată lumea, oricare i-ar fi ocupațiile să poată să le asculte și să tragă din ele oarece profit și oarece plăcere”²⁴.

Eventualele inconveniente generate de cadrul modest în care se desfășurau cursurile au fost surclasate de calitatea prezentărilor, garantată de sistemul de selecție riguros practicat de ateneiști, care presupunea că doar temele propuse de cel puțin doi membri și aprobate prin vot de majoritatea societărilor puteau fi susținute în public. Avizarea prin vot presupunea întocmirea în prealabil a unui raport pe marginea eventualei prelegeri, precum și dezbateri pe marginea acestuia, însoțite de recomandări sau obiecții. Mai complicat devenea procesul în cazul celor care nu erau membri, implicând un aviz suplimentar din partea Biroului secției căreia îi corespundea subiectul propus de conferențiar.

Conferințele au reprezentat o componentă semnificativă în activitatea Ateneului Român, o privire mai atentă asupra lor având rolul de a le demonstra importanța. Lecturile „instructive” (cum mai erau numite în epocă), dar și cursurile publice pentru adulți erau anunțate publicului, prin intermediul ziarelor care, indiferent de orientarea politică, înțelegeau să promoveze acțiunile unei societăți al cărei principal obiectiv era cultivarea locuitorilor, ceea ce dovedea că proiectele asociației, vizând propășirea poporului român, se ridicau deasupra simpatiilor și intereselor politice. Pe această linie, merită a fi menționat că au apărut, în repetate rânduri, știri privind Ateneul sau Societatea Lecturilor Instructive în: „Natura”, „Buletinul Instrucțiunii Publice”, „Românul”, „Telegraphul”, „Voința Națională”, „Epoca”, „Lupta”, „România Liberă”, „Țara nouă” și în multe gazete. Publicului i se puneau pe această cale la dispoziție: tematica prelegerilor și numele conferențiarilor, textele ori rezumatele expunerilor, discursurile ateneiștilor, programul conferințelor. Acestea aveau loc seara, începând cu orele 19-20.30 și în zilele de luni sau marți, joi și duminică, ultimele fiind cele mai frecventate.

Sesiunile anuale de prelegeri debutau de obicei toamna și se încheiau în lunile aprilie/mai, mulându-se pe structura anului universitar, aspect

---

²² George Costescu, *Bucureștii Vechiului Regat*, București, Editura Universul, 1944, p. 268.

²³ Constantin Prodan, *op. cit.*, p. 5.

²⁴ George Costescu, *op. cit.*, p. 268.

firesc în condițiile în care mediul universitar furniza o parte însemnată a conferențiarilor și a asistenței.

Seria conferințelor a debutat la 28 ianuarie 1865, cu prelegerea *Regnul animal* a lui C. Esarcu și în prezența a circa 500 de persoane, preponderent doamne din „lumea cea mai bună” cărora li se alăturaseră profesori și studenți, unii membri ai Curții de Casație, deputați și senatori, personalități sociale, științifice și literare, așadar „un număr mare de persoane din toate clasele sociale”²⁵. Evenimentul în sine presupunea parcurgerea anumitor momente, precum: audierea în deschidere a unui concert de muzică corală, rostirea cuvântului introductiv, prelegerea propriu-zisă, urmată de un adevărat festival literar, artistic și muzical.

Succesul a fost motivant pentru ateneiști, așa încât între 28 ianuarie – 22 aprilie 1865 conferințele au fost organizate într-un ritm susținut, de trei ori pe săptămână, publicul delectându-se cu prilejul celor 32 de expuneri ale lui: C. Esarcu, U. de Marsillac, Gr. Racoviță, V. A. Urechia, B. P. Hașdeu, Em. Bacaloglu, Al. Petrescu, P. Grădișteanu, Th. Văcărescu, I. Fălcoianu și alții²⁶. În acest mod, era pe cale să se împlinească dorința lui C. Esarcu, exprimată în termenii: „Pe lângă junii eminenti, pe lângă oamenii marcanti ai țării noastre care vor veni să aducă la tribuna Atheneului învețăminte și idei de natură a deschide națiunii perspective mai nobile și mai înalte, am convicțiunea că vom izbuti a atrage în fiecare an în mijlocul nostru una sau mai multe celebrități literare, științifice sau artistice ale Europei”²⁷. De la tribuna improvizată s-au făcut lecturi publice care au atins domenii și subiecte variate, între care amintim: istorie, poezie, situația femeii în societatea românească (V. A. Urechia), economie politică (Alex Petrescu, membru al Curții de Casație), bibliografii române (B. P. Hașdeu), muzică (Nicolau Racoviță), literatura franceză (Ullysse de Marsillac), științele naturale (Ctin Esarcu)²⁸ etc., numitorul comun al tuturor intervențiilor fiind dezideratul de „a inspira un amor convins și inteligent al naționalității române prin studiul faptelor glorioase ale istoriei țării”, asociat aceluia de „a face apel către femeie pentru a veni să-și dea contingentul său de ajutor și de impulsie românilor în restaurația lor morală”²⁹.

Buna receptare de către cei prezenți a prelegerilor a făcut ca la sfârșitul anului 1865, cu ajutorul ministrului N. Krețulescu, societății să-i fie atribuit

---

²⁵ Vasile Alexandrescu Urechia, *Darea de seamă ...*, p. 12.

²⁶ Constantin Prodan, *op. cit.*, p. 6.

²⁷ *Darea de seamă a domnului C. Esarcu relativă la cestiunea legatului Scarlat Rosetti și la clădirea edificiului Atheneului citită în ședința plenară a membrilor Societății din 3/15 noiembrie 1883 în Palatul Atheneului*, București, Tipografia N. Georgescu, 1887, p. 8.

²⁸ „Atheneul Român”, an I, 1-30 iunie 1866, pp. 7-8.

²⁹ *Ibidem*, p. 8.

un amfiteatru în salonul Ministerului Cultelor, devenit catedra Ateneului de la care „ideile erau transmise către public în exprimare liberă și detaliat”³⁰.

Frecvența prelegerilor a fluctuat în timp, ba chiar s-au înregistrat perioade de pauză, când publicul a fost privat de întâlnirile cu conferențiarul ateneiști, așa cum s-a întâmplat la finele anului 1865 când, după prelegerea din 12 decembrie, *Mirabeau și principiile Revoluției franceze* a avocatului Al. Lahovary, societarii au intrat în conflict cu autoritățile. Consecințele, deși temporare, au perturbat activitatea Ateneului, fiindcă la 31 decembrie 1865 a fost întocmit un *Regulament al cursurilor publice literare*, altfel spus se instituia cenzura și se lăsa poliției posibilitatea de a interveni în eventualitatea organizării de lecturi publice neautorizate, ceea ce a condus la suspendarea conferințelor și la dizolvarea comitetului asociației. Modificările produse în fruntea statului după abdicarea lui Al. I. Cuza au schimbat și atmosfera generală, pe acest fond producându-se abrogarea, la 15 februarie 1866, a regulamentului amintit, gest înfăptuit de locotenent domnescă la sugestia lui C. A. Rosetti, vajnic apărător al libertății de exprimare. Instalarea la conducere a lui Carol I a fost benefică pentru Ateneu, principele asistând în repetate rânduri la conferințe și extinzându-și protecția³¹ asupra acestei instituții culturale, motiv pentru care a devenit președintele său de onoare, la 27 aprilie 1868. Reluarea seriei conferințelor a generat un entuziasm sporit, cu atât mai mult cu ele au depășit perimetrul Capitalei, fiind reluate și în Craiova, Pitești, Oradea, Cluj, Sibiu, Brașov sau Câmpulung. Totodată, și spațiul din București a devenit mai atrăgător, prin instalarea unui candelabru, a fotoliului pentru principe și a mai multor scaune pentru oficialități, precum și prin plasarea de plante ornamentale și tablouri semnate de pictori deja consacrați, precum Th. Aman și Gh. Tătărescu³².

Până în anul 1894 tematica prelegerilor a fost eterogenă, ca urmare a faptului că nu exista un acord privind subiectele alese de conferențiarul, ceea ce îl îndreptățește pe C. Esarcu să manifeste rezerve legate de contribuția prezentărilor la instruirea auditorilor și la facilitarea asimilării cunoștințelor. Din acest motiv, începând cu anul 1895, conferințele s-au subordonat unei idei centrale, „un fel de leit-motiv care se aude încă din prima conferință, se accentuează în conferințele următoare, se resumă și strălucește în conferința finală”³³. Spre ilustrare, amintim că seria de prelegeri din anul 1895 a avut ca idee de bază istoria României. Această

---

³⁰ Vasile A. Urechia, *Darea de seamă ...*, pp. 17-18.

³¹ O altă personalitate care a protejat societatea a fost magistratul Scarlat Rosetti, ales președinte activ al Ateneului în noiembrie 1866 ca o recunoaștere a meritelor sale dintre care amintim: finanțarea mai multor premii, donarea terenului și subvenționarea înființării unei biblioteci publice, transferul unei părți semnificative din averea sa Academiei Române.

³² Constantin Prodan, *op. cit.*, pp. 10-11.

³³ „Ateneul Român. Științe-Litere-Arte”, nr.1, 15 ianuarie 1894, pp. 874-875.

serie a fost deschisă de B. P. Hașdeu cu expunerea *Elementul militar în istoria românilor*, iar celelalte conferințe au respectat linia trasată, următoarele intervenții tratând despre: *Domnia și războaiele lui Ștefan cel Mare* (D. Georgian), *Religia în luptele românilor* (D. C. Erbiceanu), *Basta și Mihai Viteazul* (N. Iorga), *Marea frescă istorică a palatului Ateneului* (G. Ionescu-Sion), *Vechile așezăminte la români* (Chebapcea), *Elocvența română în trecut și prezent* (Ang. Demetrescu), *Viața militară în poezia poporului român* (G. Adamescu), *Românii din secolul XVII* (V. A. Urechia) sau *Războiul independenței* (N. Ionescu)³⁴.

Referitor la prelegeri, trebuie menționat că până în anul 1875 acestea au avut loc cu o relativă regularitate, ajungând la seria cu numărul 11, pentru ca în perioada 1875-1878 șirul conferințelor să fie întrerupt și reluat din 1878, când s-a organizat cea de-a douăsprezecea serie³⁵. Perturbarea ritmului conferințelor a fost cauzat, în parte, de implicarea unor personalități ateneiste (ex. N. Krețulescu³⁶ și C. Esarcu) în misiuni diplomatice care le-au obligat să părăsească țara pentru perioade mai lungi, rezultând momente mai puțin fructuoase în istoricul Ateneului, precum cele din 1873-1874 (când s-au ținut doar patru prelegeri) sau din 1875-1876 și 1880-1882, când numărul conferințelor a scăzut la una pe an, pentru ca în anii Războiului de Independență să se sisteze această activitate. Explicația era că „legea istorică care vrea ca din 20 în 20 de ani să se primenească ideile. Se împlinise termenul, murea o mentalitate și se năștea o alta”³⁷, dar și aceea că Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice alocase casele Ghica Prefecturii județului Ilfov, care transferase aici o parte din secțiile Tribunalului Ilfov, ateneiștii pierzând astfel locul unde se țineau conferințele. Revitalizarea asociației, tradusă și în creșterea frecvenței conferințelor, s-a produs în 1883 și a fost rezultatul mai multor factori, între care: mutarea la București a lui Titu Maiorescu, competitor redutabil a cărui prezență l-a stimulat pe Esarcu să dinamizeze activitățile Ateneului; integrarea în societate a unor junimiști (A. D. Xenopol, C. Dimitrescu-Iași, G. Panu, Verussi); preocuparea lui Esarcu de a procura societății un local propriu³⁸ (inaugurat la 11 februarie 1888 cu prelegerea lui Al. Odobescu, intitulată *Clădirile de dom circular*).

Sute de conferențieri, nume prestigioase în domeniile în care activau, s-au adresat publicului de la tribuna Ateneului, potrivit unei statistici

---

³⁴ *Ibidem*, pp. 875-876.

³⁵ „Boabe de grâu”, nr. 3, 1931, p. 142.

³⁶ A fost trimis ca agent diplomatic la Berlin să soluționeze problema căilor ferate și a companiei Strousberg.

³⁷ Constantin Prodan, *op. cit.*, p. 15.

³⁸ Localul s-a construit după planurile arhitectului francez Galleron, din fondurile provenite din loteria „1 leu pentru Ateneu”, pe terenul unde Societatea ecvestră intenționa să ridice un manej, teren atribuit Ateneului de către gen. I. Em. Florescu.

întocmite în anul 1903 numărul lor ridicându-se la 222, în vreme ce acela al prelegerilor era de 802, pentru intervalul 1865-1903³⁹.

Alături de conferințe, publicațiile au constituit principala activitate a Ateneului Român, astfel societatea aflându-se în contact cu publicul său și informându-l îndeaproape în legătură cu evenimentele organizate de ateneiști și cu rezultatele cercetărilor lor, ceea ce a conferit revistelor un caracter enciclopedic. Publicația care a oferit constant știri relative la asociație a fost, cum era și firesc, „Ateneul Român”, a cărei apariție era menționată chiar în statutul din 1865. Existența revistei nu a fost lipsită de provocări care decurgeau atât din tensiunile de pe scena politică de la finele domniei lui Al. I. Cuza, cât, mai ales, din limitările financiare, consecința fiind că în perioada analizată a fost editată doar între 1866-1869 și 1894-1895.

De-a lungul timpului, revista a suferit transformări în privința titlului, astfel că „Atheneul Român. Revistă mensuală” a devenit, în 1894, „Ateneul Român. Revistă mensuală. Științe-Litere-Arte”, dar și a conținutului, așa încât, dacă inițial erau tipărite doar principalele conferințe, s-a luat rapid decizia ca toate prelegerile să-și găsească loc în paginile sale, indiferent că fuseseră susținute în București sau în teritoriu, alături de alte informații utile cititorilor. De asemenea, s-au produs modificări în maniera de distribuție, până în anul 1869 doritorii putând intra în posesia ei doar pe bază de abonament (al cărui cost era de 20 de lei anual, în țară, și 25 de lei peste hotare), pentru ca, din 1894 să fie posibilă și achiziționarea la prețul de 2 lei ediția.

Fiecare apariție a revistei a fost remarcată în jurnalele autohtone, dar și în cele românești din Transilvania, Bucovina, Pesta sau Viena, care au inclus articole elogioase la adresa „Atheneului Român”, crescându-i popularitatea, fapt tradus în sporirea numărului de abonamente peste graniță, efect al nevoii resimțite de intelectualii români din străinătate de a se conecta la realitățile din Vechiul Regat. Un exemplu de susținere a publicației îl oferă Cezar Bolliac care, în „Trompeta Carpaților” din 21 mai 1867, recomanda propriului public revista asociației, „menită a rivaliza într-o zi cu Almanahul Muselor din timpii cei mai frumoși ai literaturii germane”, revistă din care se putea dobândi „un profit atât pentru minte cât și pentru inimă”⁴⁰.

Revenind la conținutul revistei, acesta s-a caracterizat prin diversitate tematică și stilistică, materialele tipărite tratând subiecte: istorice (inițial maxime în rubrica *Cum cugetau străbunii*, ulterior articole propriu-zise, precum: *Lupta naționalităților, Români și unguri, Procesul memorandumului*, pentru a le aminti doar pe acestea care demonstrează și interesul ateneiștilor

³⁹ Ilie Popescu Teiușanu, *Ateneul român*, București, Editura Meridiane, 1968, p. 38.

⁴⁰ Vasile A. Urechia, *Opere complete*, p. 396.

pentru situația românilor din alte provincii), politice și economice (*Economia politică clasică și noua școală germană* – N. Basilescu), despre educație și instrucție (*Îndreptarea legii concursurilor* de Calloianu, *Teoria evoluției* de G.C. Dragu), artă, sociologie (*Studii asupra familiei* de P. Zosîn) și psihologie (*Psihologia mulțimii* de A. D. Xenopol), literatură (*Răzbunarea lui Anastase* – Ciru Economu) și critică literară (Gh. Adamescu – *Viața militară în poezia poporului român*), statistică și medicină (*Starea igienică și sanitară a locuitorilor și a comunelor urbane și rurale din Brăila*), știință (în rubrica *Spicuri științifice*). Aceștia li se adăugau: buletine meteorologice, anunțuri privind înființarea sau activitatea Ateneelor din țară ori a societăților care s-au desprins din instituție și multe altele.

Cea dintâi perioadă din existența „Atheneului Român” (1866-1869) a stat sub semnul popularizării activității societății, motiv pentru care, în numerele sale au apărut, așa cum s-a menționat anterior, mai ales informații cu privire la scopul și organizarea sa, discursuri de la deschiderea sesiunilor anuale de conferințe, programa sesiunilor de conferințe și un număr redus de prelegeri (de pildă, la apariție revista conținea textul unei singure prelegeri, anume cea susținută la 21 aprilie 1866 de către Vericeanu, cu titlul *Despre libertate din punct de vedere economic și politic*). În schimb, în intervalul 1894-1895, revista are un conținut mai coerent și dispune de sumar care facilitează consultarea materialelor publicate, iar acestea, la rândul lor, sunt mai numeroase și mai dense din punct de vedere informațional.

Cursurile pentru adulți au reprezentat o altă componentă a activității Ateneului Român, oportunitatea organizării lor decurgând din gradul redus al alfabetizării în rândul locuitorilor maturi, dar și din dorința societăților de a participa la amplul proces de culturalizare a neamului. Începute din inițiativa lui V. A. Urechia, cursurile i-au avut ca titulari pe unii dintre cei mai prestigioși universitari care au prezentat „în fața publicului doritor de a se instrui, teme de: știință, literatură, istorie, economie politică, arte”⁴¹ și au corespuns unei etape în care intelectualitatea se credea datoare să se implice în educarea și instruirea poporului cu scopul de a consolida conștiința națională, de a stimula interesul pentru diferitele domenii ale științei, de a forma gustul pentru frumos și de a inocula principiile etice. Cursurile, a căror utilitate nu poate fi contestată, și-au pierdut treptat din importanță pe măsură ce sistemul public de învățământ s-a modernizat și a derulat programe de educare a maturilor sau a absolvenților ciclului primar.

---

⁴¹ Vasile A. Urechia, *Darea de seamă ...*, p. 13.

Între modalitățile prin care Ateneul Român și-a adus aportul la impulsivitatea culturii române poate fi menționat și sprijinul acordat la înființarea altor societăți cu profil cultural. Spre ilustrare, merită a fi amintite câteva dintre aceste societăți, precum: *Societatea pentru învățătura poporului român*, apărută în 1866 din grija lui V. A. Urechia, Missail, Lupașcu și Strejescu, așa cum reiese din monografia semnată de gen. I. Em. Florescu. Societatea își fixase exclusiv obiective culturale, precum: stimularea producției de carte școlară și a înființării școlilor, creșterea accesului la educație, folosirea optimă în folosul învățământului public a fondurilor rezultate din donațiile particulare, dar și ameliorarea statutului cadrelor didactice. Miza societății era aceea că „prin răspândirea instrucțiunii într-un popor, o națiune poate păși în liniște și siguranță spre civilizațiune”⁴². Acoperind o parte importantă a teritoriului național prin secțiile sale, care funcționau în 23 de județe, Societatea pentru învățătura poporului român a reușit în bună măsură să-și atingă scopurile, lucrând în sensul îmbunătățirii calității corpului didactic prin inaugurarea, în anul 1870, a școlilor normale din Ilfov, Prahova, Putna și Tutova, dar și al alfabetizării meșteșugarilor prin organizarea cursurilor/școlilor de adulți, ținute gratuit duminică și în zilele de sărbătoare de către societari⁴³.

Alte asociații apărute din inițiativa ateneiștilor au fost: *Filarmonica* (societate muzicală fondată în anul 1868 de către I. Câmpineanu și I. H. Rădulescu), *Românismul*⁴⁴ (înființată în 1869 de către B. P. Hașdeu și având ca organ de presă „Foaia Societății Românismul”), *Societatea Amicilor de Belle-arte* (prezentă în peisajul cultural autohton între 1872-1876), *Societatea pentru Istoria Patriei* (în organizarea căreia s-au implicat C. Esarcu, M. Kogălniceanu, N. Ionescu, precum și o serie de diplomați ca: V. Boerescu, Ion și Dimitrie Ghica, Trandafir Djuvara, D. Olănescu-Ascanio)⁴⁵. Trandafir Djuvara a fost membru în comitetul fondator al *Asociației literare și artistice internaționale*, creată la Paris, în 1878, sub președinția lui Victor Hugo, poziție din care intenționa să afilieze revista „Atheneul Român” acestei societăți importante⁴⁶.

Spre lauda lor, membrii Ateneului Român nu au susținut societățile amintite doar în etapa debutului, ci și pe parcurs, C. Esarcu fiind preocupat,

---

⁴² Vasile Alecsandri, gen. I. Em. Florescu, *Conferința ținută la Ateneu în ziua de 1 aprilie 1884 în ajutorul școlii normale a Societății pentru învățătura poporului român (secțiunea de Ilfov)*, București, Tipografia N. Miulescu, 1884, p. 3.

⁴³ *Ibidem*, pp. 6-7.

⁴⁴ Societatea a avut o existență meteorică, după desființare mulți membri alăturându-se ateneiștilor.

⁴⁵ Constantin Prodan, *op. cit.*, p. 15.

⁴⁶ „Atheneul Român. Științe-Litere-Arte”, nr.1, 15 ianuarie 1894, p. 152.

cu precădere, de impulsionearea activității lor. Ca urmare a intervenției sale salutare, Eduard Wachmann a concertat de trei ori în anul 1883 la *Societatea Filarmonica*, iar activitatea acesteia a fost sprijinită și ulterior, continuând neîntrerupt până la Primul Război Mondial. În plus, începând din 1890 artiștii plastici din cadrul *Societății Amicilor de Belle-Arte* au fost invitați să expună în localul Ateneului, iar C. Esarcu, în anul 1894, a propus ministrului Cultelor, Take Ionescu, el însuși ateneist, deschiderea unui salon oficial al artiștilor în viață, măsura fiind completată de înființarea la Ateneu, la 9 ianuarie 1894, a Școlii de pictură și sculptură pentru doamne și domnișoare⁴⁷.

Așa cum s-a arătat în paginile anterioare, Ateneul Român și-a impus încă de la înființare un plan vast de activitate, care viza răspândirea culturii în întreaga societate, scop în care au fost enunțate mai multe direcții de acțiune, și anume: redactarea de studii, derularea cercetărilor științifice, susținerea de conferințe și cursuri publice pentru adulți, tipărirea de reviste, organizarea de serate muzicale și expoziții artistice, întemeierea bibliotecilor publice, realizarea unor colecții ale operelor, înființarea de pinacoteci, premiera celor mai valoroase contribuții științifice, literare și artistice, cultivarea relațiilor cu societățile culturale similare din țară și din străinătate. Așa cum era de așteptat, provocările financiare, precum și cele rezultate din evoluția contextului socio-politic intern și internațional și-au pus amprenta asupra materializării obiectivelor menționate, unele dintre acestea neconcretizându-se în perioada cercetată (precum amenajarea bibliotecii publice) sau neatingând nivelul de dezvoltare preconizat. Cu toate acestea, implicarea ateneiștilor în mișcarea culturală din a doua jumătate a secolului al XIX-lea nu poate fi neglijată, asociația devenind un reper între instituțiile culturale care au stimulat nu doar mersul înainte al cunoașterii, indiferent de domeniul acesteia, ci au avut un rol important în promovarea tinerilor merituoși și în conectarea elitei intelectuale cu restul categoriilor sociale.

Bibliografie

Periodice:

„Suplimentul la Noua Revistă Română”, 1900.

„Atheneul Român”, 1866, 1894.

---

⁴⁷ Vasile A. Urechia, *Darea de seamă...*, p. 18.

Lucrări generale, studii și articole:

Alecsandri, Vasile, Florescu, I. Em., *Conferința ținută la Ateneu în ziua de 1 aprilie 1884 în ajutorul școlii normale a Societății pentru învățătura poporului român (secțiunea de Ilfov)*, București, Tipografia N. Miulescu, 1884.

Ateneul Român. Expoziția retrospectivă a artiștilor români pictori și sculptori din ultimii 50 de ani, București, f.e., 1927.

Berindei, Dan, *Cultura națională română modernă*, București, Editura Eminescu, 1986.

Cândea, Virgil, Zamfirescu, Ion, Moga, Vasile, *Ateneul Român. Monografie*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976.

Costescu, George, *Bucureștii Vechiului Regat*, București, Editura Universul, 1944.

Darea de seamă a domnului C. Esarcu relativă la cestiunea legatului Scarlat Rosetti și la clădirea edificiului Atheneului citită în ședința plenară a membrilor Societății din 3/15 noiembrie 1883 în Palatul Atheneului, București, Tipografia N. Georgescu, 1887.

Esarcu, Constantin, *Discurs pronunțat de d. C. Esarcu, cu ocaziunea punerii pietrei fundamentale a Palatului Atheneului*, în „România Liberă”, anul X, nr. 2.766/28 octombrie/9 noiembrie 1886.

Esarcu, Constantin, *Ateneul Român și clădirile antice cu dom circular. Conferință rostită la 14/26 februarie 1888, cu o aluțiune introductivă de C. Esarcu*, București, 1888.

Istoria literaturii române, vol. III (*Epoca marilor clasici*), București, Editura Academiei Române, 1973.

Popescu Teiușanu, Ilie, *Ateneul român*, București, Editura Meridiane, 1968.

Prodan, Constantin, *Ateneul Român și menirea lui în cultura românească*, București, Tipografia Cărților Bisericești, 1935.

Urechia, Vasile A., *Darea de seamă a D-lui V-Președinte al Ateneului V. A. Urechia citită în ziua de 24 noiembrie 1890 cu ocaziunea serbării jubileului de 25 ani a acestei Instituții*, București, Tipografia Curtții Regale F. Göbl Fii, 1894.

Urechia, Vasile A., *Opere complete. Conferințe și Discursuri*, seria B, tom I, București, Tipografia F. Göbl, 1878.

SOCIETATEA CULTURALĂ ROMÂNNO-ITALIANĂ „DANTE ALIGHIERI” DIN CRAIOVA, LA 30 DE ANI DE EXISTENȚĂ

Elena PÎRVU*

Abstract: *The “Dante Alighieri” Romanian-Italian Cultural Society, recognized as a local committee of the “Dante Alighieri” Society in Rome based on the letter of 3 March 1993, signed by Dr. Giuseppe Cota, the Society’s General Secretary at that time, was established on 28 November 1992 and acquired its legal status in the public meeting of the Court of Craiova of 16 April 1993. The establishment protocol was signed by 132 persons.*

Our communication aims at presenting the main actions developed by the Craiova local committee of the “Dante Alighieri” Society in Rome in its 30 years of existence, as well as mentioning its collaborators and supporters.

Key words: *“Dante Alighieri”, Cultural Society, Craiova, 30th anniversary, implemented actions.*

1. Societatea Culturală Româno-Italiană „Dante Alighieri” din Craiova, Comitetul Local din Craiova al Societății Dante Alighieri, au fost constituite în data de 28 noiembrie 1992, la inițiativa profesorilor Ion Pătrașcu și Elena Pîrvu, la propunerea și cu colaborarea Consilierului de atunci al EFASCE Pordenone pentru România, Piergiorgio Zannese, în cursul unei adunări la care au participat descendenți italieni și admiratori ai limbii și ai culturii italiene; la aceeași dată a fost luată și decizia de a adera la Societatea „Dante Alighieri” din Roma și de a constitui la Craiova un Comitet Local al acesteia.

Aprobarea Președenției Centrale din Roma a sosit cu scrisoarea din 3 martie 1993, semnată de dr. Giuseppe Cota, Secretarul General de atunci al Societății „Dante Alighieri”. Statutul de persoană juridică a fost obținut în ședința publică din 16 aprilie 1993 a Tribunalului din Craiova.

Primul președinte al Comitetului Local din Craiova al Societății „Dante Alighieri” a fost prof. univ. dr. Ion Pătrașcu (02.01.1921 – 30.04.2015), președinte executiv (28 noiembrie 1992 – octombrie 1995), apoi președinte onorific (1995 – 2015).

Din noiembrie 1995, președintele Comitetului Local din Craiova al Societății „Dante Alighieri” este prof. univ. dr. Elena Pîrvu.

Din 2003, Comitetul Local din Craiova al Societății „Dante Alighieri” este condus de către un consiliu director format din: prof. univ. dr. Elena

---

* Prof. univ. dr., Universitatea din Craiova, Facultatea de Litere; e-mail: elena_pirvu@outlook.com.

Pîrvu – președinte executiv; dr. Adrian Buz – vicepreședinte; prof. Aurelian Velea – secretar; economist Loredana Velea – casier.

2. Încă de la început, Comitetul Local din Craiova al Societății Dante Alighieri a stabilit ca principală activitate a sa organizarea de cursuri gratuite de limbă și cultură italiană, cu durata de doi ani și examen final, în urma căruia se acordă certificate de frecvență, organizate după sistemul universitar, destinate elevilor și studenților care nu au posibilitatea de a studia limba italiană în alt mod sau care doresc să-și aprofundeze cunoștințele de limba italiană. În perioada octombrie 1993 – iunie 1995, cursurile au fost organizate în sediul Universității Libere din Craiova (str. Unirii nr. 1), devenit, în 1994, sediul Colegiului Sanitar „Sfântul Iosif”. Din octombrie 1995, cursurile se desfășoară în clădirea principală a Universității din Craiova (str. A. I. Cuza nr. 13). Au predat în cadrul Comitetului nostru prof. univ. dr. Ion Pătrașcu (1993-1995), prof. univ. dr. Elena Pîrvu (din 1993 și în prezent), prof. Nicoleta Bicescu (1994-1996), prof. Tatiana Priboi (1995-1998), prof. Aurelian Velea (1999-2013), prof. Ramona Vasile (2000-2009). În perioada 21 martie 2020 – 30 septembrie 2023, cursurile au fost suspendate din cauza pandemiei COVID.

2.1. Fiecare început de an școlar este special, dar primul curs din anul școlar 1996-1997 a fost în mod deosebit special:

„Surpriza acestei inaugurări festive a fost prezentarea volumului «Femeia lupilor», de Pina Lupoi, în prezența autoarei, a traducătorului – prof. Romeo Magherescu, și a editorilor – prof. Nicolae Marinescu, ing. Ileana Petrescu, precum și a altor doi poeți italieni – Antonietta de Angelis del Medico și Giuseppe Pitasi. Grație acestor prezențe, sfârșitul primei zile a cursurilor de limbă și cultură italiană a alunecat, încet-încet, spre specificul unei reuniuni literare”¹.

3. Cursurile gratuite de limbă și cultură italiană au fost completate, în primii ani, și de câteva conferințe, organizate „de azi pe mâine”, adică profitând de prezența a diverși oaspeți italieni și români la Craiova, de disponibilitatea unor studenți de la secția de italiană și a lectorilor italieni de la Facultatea de Litere a Universității din Craiova, sau răspunzând invitațiilor instituțiilor și asociațiilor culturale din Craiova. În acest articol amintim următoarele conferințe: „Personalitatea și epoca lui Lorenzo de' Medici”, ținută de studenta Nicoleta Bicescu în data de 26 februarie 1994; „Reprezentanți ai Renașterii italiene: Angelo Poliziano”, ținută de prof. Ion Pătrașcu în data de 26 martie 1994; „Reprezentanți ai Renașterii italiene:

---

¹ Aurelia Sîrbu, „Dante Alighieri” – din nou la drum, în „Cuvântul libertății”, marți, 1 octombrie 1996, p. 4.

Luigi Pulci”, ținută de studenta Erika Stani în data de 23 aprilie 1994; „Receptarea operei lui Mihai Eminescu în Italia”, ținută de prof. George Lăzărescu în data de 21 mai 1994; „Despre traducerea *Divinei Commedia* în română”, ținută de academicianul Alexandru Balaci în data de 14 iunie 1994; „Aspecte ale școlii italiene contemporane”, ținută de prof. Sergio Chiarotto, președintele de atunci al provinciei Pordenone, și de prof. Diogene Penzi, vicepreședintele de atunci al Societății Dante Alighieri din Pordenone; „Canțoneta – manifestare a spiritualității italiene”, ținută de dr. Nicu Marinescu în data de 10 decembrie 1994; „Similitudini unioniste româno-italiene”, ținută de prof. Ion Pătrașcu în data de 25 noiembrie 1995; „Italia de Sud în viziunea a două studente din Craiova”, din data de 3 mai 1996, ținută de studentele Erika Stani și Alina Purcaru, câștigătoare a două din cele cinci burse de studiu de trei luni acordate de Clubul „Inner Wheel” și de Universitatea pentru Străini „Dante Alighieri” din Reggio Calabria pentru studenți în italiană din țările din Europa Centrală și Orientală, din Africa de Nord, din Zona Mării Mediterane și din America de Sud²; „Orașe italiene. Florența”, ținută în data de 8 martie 1997, de către studentul Aurelian Velea, care a frecventat, timp de o lună, cu o bursă de studiu oferită de Comitetul Local din Florența al Societății „Dante Alighieri”, cursurile de limbă italiană organizate de acest Comitet; „Orașe italiene. Roma”, ținută în data de 22 noiembrie 1997, de către studenții Ramona Vasile și Adrian Buz, care au frecventat timp de o lună, cu burse de studiu oferite de Sediul Central al Societății „Dante Alighieri”, cursurile de limba italiană organizate de Comitetul Local din Roma; „Rolul lui Camillo Cavour în formarea Italiei moderne”, ținută în data de 21 noiembrie 1998 de prof. Renata Sperandio, la acea dată lector de limba italiană la Facultatea de Litere a Universității din Craiova.

3.1. În ce privește acțiunile organizate în colaborare cu asociații culturale din Craiova, în acest articol amintim reuniunea tematică „Eminescu sau despre absolut”, din 14 ianuarie 1995, organizată în colaborare cu Societatea „Prietenii Științei – Gheorghe Țițeica”. Au prezentat comunicări: prof. univ. Ion Pătrașcu („O coincidență tematică Eminescu – Petrarca, nesemnaltă”), prof. Cezar Avramescu („L-am întâlnit pe Eminescu la Florența”), studenta Ariana Bălașa („Veneția lui Eminescu”). Prezentă la activitate, prof. Elena Oancea (de la Facultatea de Drept a Universității din Craiova), atunci asistent universitar, declara:

---

² Aurelia Sirbu, *Italia de Sud în imaginea românilor*, în „Cuvântul libertății”, sâmbătă-duminică, 4-5 mai 1996, p. 4.

„Am ajuns din întâmplare la această extraordinară manifestare. Discuțiile despre opera eminesciană, finețea precizărilor făcute de persoane de cultură avizate, m-au impresionat. A fost o evadare din cotidianul agitat în sfera spiritualității care m-a marcat, cel puțin pentru viitorul apropiat”³.

3.2. În privința acțiunilor organizate în colaborare cu instituțiile culturale din Craiova, amintim o activitate organizată de Inspectoratul pentru Cultură al Județului Dolj și Societatea Culturală Româno-Italiană „Dante Alighieri” din Craiova. Este vorba despre „Valori spirituale feminine”, activitate organizată în data de 6 mai 1995, la sediul Inspectoratului pentru Cultură: au prezentat comunicări prof. univ. Ion Pătrașcu („Maria și Lucilla Chițu, italianiste craiovene”), prof. univ. Elena Pîrvu („O laureată a premiului Nobel: Grazia Deledda”) și prof. Georgeta Domozină („Din lirica feminină italiană: Antoanetta dell’Arte”). Corul de copii „Cantabile” al Liceului de Artă din Craiova, condus de prof. Eugenia Manole, a interpretat fragmente de muzică italiană.

3.3. Poate cea mai importantă activitate culturală la care a colaborat Societatea Culturală Româno-Italiană „Dante Alighieri” din Craiova în primii săi ani de activitate a fost expoziția *Pier Paolo Pasolini, poet, scriitor și artist*, organizată în perioada 5-10 aprilie 1995, în Sala Brâncuși a Muzeului de Artă din Craiova, grație colaborării dintre Provincia Pordenone, Cinemazero Pordenone, EFASCE Pordenone, EFASCE Craiova, Consiliul Județean Dolj, Societatea „Prietenii Științei – Gheorghe Țițeica”, Comitetul Local Craiova al Societății Dante Alighieri și Muzeul de Artă din Craiova.

Expoziția a fost inaugurată în prezența lui Tudor Rădulescu, Președintele de atunci al Consiliului Județean Dolj, Sergio Chiarotto, Președintele de atunci al Provinciei Pordenone, Nicolae Marinescu, Vicepreședintele de atunci al Consiliului Județean Dolj și Președintele Societății „Prietenii Științei – Gheorghe Țițeica”, Piergiorgio Zannese, Asesor al Provinciei Pordenone și delegat al EFASCE Pordenone pentru România, Paul Rezeanu, Directorul de atunci al Muzeului de Artă din Craiova, Pietro Di Bernardo, Președintele de atunci al EFASCE Craiova, Ion Pătrașcu, Președintele de atunci al Societății Culturale Româno-Italienne „Dante Alighieri” din Craiova, Comitetul Local din Craiova al Societății Dante Alighieri. Au prezentat comunicări Nico Naldini („Pasolini: pasiune și ideologie”), Maurizio Solidoro („Accattone: primul film al lui Pasolini”). Tot atunci a fost prezentat și volumul bilingv, friulano-român, Pier Paolo

---

³ Liana Tătăranu, *Eminescu sau despre absolut*, în „Opinia”, marți, 17 ianuarie 1995, p. 2; Anamaria Dumitru, *Eminescu sau despre absolut*, în „Cuvântul libertății”, marți, 17 ianuarie 1995, p. 2.

Pasolini, *Selezione dalla prima parte* (Cea mai bună tinerețe) a volumului *Noua tinerețe / Selezione dalla prima parte* (La meglio gioventù) del volume *La nuova gioventù*, în traducerea prof. univ. Elena Pîrvu, „tipărit prin mijloace proprii de Provincia Pordenone în luna aprilie 1995, cu ocazia expoziției despre Pier Paolo Pasolini, organizată la Craiova (România) (traducerea noastră)”, după cum scrie pe ultima pagină a volumului.

4. Un moment de orgoliu pentru Comitetul Local din Craiova al Societății Dante Alighieri îl constituie concursul „Pentru o poezie inedită în limba italiană, pe o temă liberă”, promovat la începutul anului 1998 de Comitetul Local din Parma al Societății Dante Alighieri și adresat Comitetelor europene. La acest concurs a participat și un membru al societății noastre, Daniel-Ionuț Dumitru, atunci student în anul al III-lea la secția istorie-italiană, cu poezia *Visul copacilor / Il sogno degli alberi*, care s-a clasificat pe locul al III-lea din circa 40 de participanți⁴. Cei trei câștigători au primit „Un sfârșit de săptămână la Parma”, cu ocazia premierii, care a avut loc în data de 30 mai 1998, în sala de festivități a Primăriei din Parma.

5. În anul 2006, Comitetul Local din Craiova al Societății Dante Alighieri avea „de câțiva ani un program anual: cursuri gratuite de limbă și cultură italiană, cu durata de doi ani și examen final, în urma căruia se acordă certificatele de frecvență [...]; călătorii video în Italia; sărbătorirea «Săptămânii Limbii Italiene în Lume», cu conferințe despre semnificația evenimentului și pe tema acestuia; concursul anual de traducere în limba italiană a unei poezii de Mihai Eminescu, poetul național al României, rezervat studenților de la secția de limba și literatura italiană a Facultății de Litere a Universității din Craiova; reuniunea tematică anuală «Creatori ai culturii italiene», cu comunicări din partea cadrelor didactice universitare și a studenților; festivitatea de la sfârșitul anului academic, cu conferințe prezentate de lectorii de limba italiană de la Secția de Limba și Literatura Italiană a Facultății de Litere a Universității din Craiova și înmânarea certificatelor școlare”⁵.

5.1. Din 26 octombrie 2002, „călătoriile video în Italia” au cadență lunară și sunt organizate pe parcursul fiecărui an academic, după un program anunțat la sfârșitul lunii septembrie al fiecărui an. De exemplu, în anul academic 2002-2003 au fost organizate următoarele călătorii video: Roma (26.10.2002), Florența (30.11.2002), Ferrara (14.12.2002), Umbria

---

⁴ Concorso europeo. *La Dante Alighieri premia tre giovani*, în „Gazzetta di Parma”, luni, 25 maggio 1998, p. 8.

⁵ Elena Pîrvu, *L'italiano va forte: la tradizione storica rinnovata dall'economia*, în *Il mondo in Italiano. Società Dante Alighieri. Annuario 2006*, Roma, 2006, p. 349.

(25.01.2003), Valle d'Aosta (22.02.2003), Sardegna (29.03.2003), „Italia infinită. Munții” (19.04.2003), „Italia infinită. Apele” (17.05.2003). Și această activitate a fost suspendată din cauza pandemiei COVID, în perioada 21 martie 2020 – 30 septembrie 2023.

5.2. Concursul anual de traducere în limba italiană a unei poezii de Mihai Eminescu, organizat în colaborare cu secția de Limba și Literatura Italiană a Facultății de Litere a Universității din Craiova, cu titlul „Sub semnul Luceafărului eternității noastre”, pentru amintirea zilei de naștere a poetului național al României, Mihai Eminescu (15 ianuarie 1850 – 15 iunie 1889), s-a adresat inițial studenților de la secția de Limba și Literatura Italiană a Facultății de Litere a Universității din Craiova și elevilor de liceu, dat fiind că atunci limba italiană se studia și în câteva școli și licee din Craiova. Pentru prima ediție a concursului, organizată în perioada 15 decembrie 1999 – 15 ianuarie 2000, am ales poezia *O, rămâi* ('O, rimani'). Câștigătorii premiului I au fost: Vasile Ramona și Verde Mihaela, studente la secția franceză-italiană a Facultății de Litere a Universității din Craiova, pentru secțiunea studenți, și Laura Vizintini și Oana-Andreea Sâmbrian, de la Liceul „Elena Cuza”, pentru secțiunea elevi de liceu.

Începând cu ediția a III-a, concursul s-a adresat doar studenților. Ultima ediție a concursului, a XIV-a, s-a desfășurat în perioada 15 decembrie 2012 – 15 ianuarie 2013 și a avut zece participanți. A fost aleasă poezia *Somnoroase păsărele* ('Sonnolenti passerotti'). Câștigătoarea premiului I a fost Andreea Mihaela Neață, studentă la secția engleză-italiană.

La toate edițiile concursului, câștigătorii premiilor I, II și III au primit diplome, albume dăruite de Președenția Centrală din Roma a Societății Dante Alighieri și cărți scrise sau traduse de cadrele didactice de la secția de Limba și Literatura Italiană a Facultății de Litere a Universității din Craiova. Juriul celor XIV ediții ale concursului a fost format din profesorii: George Popescu (președinte), Elena Pîrvu, Renata Sperandio (decembrie 1999 – ianuarie 2001) și Giuseppe Mosciatti (decembrie 2002 – ianuarie 2013).

5.3. Prima ediție a reuniunii tematice anuale „Creatori ai culturii italiene” a fost organizată în data de 7 martie 1998. La această ediție au prezentat comunicări următorii studenți de la secția de limba și literatura italiană: Corina Lazarciuc („Girolamo Savonarola sau predicatorul Apocalipsei”), Floriana Popescu („Gian Lorenzo Bernini, culme a posibilului și a imaginarului”), Cosmin Dumitrescu („Pietro Trapassi Metastasio sau a reflecta despre geniu într-o capodoperă”), Miruna Stănescu („Giacomo Casanova, călător, aventurier, scriitor epic”), Liana Pața („Moderatorul

torinez, Massimo d'Azeglio”) și Carmen Postelnicu („Giacomo Leopardi, un nume sinonim cu eternitatea”).

În data de 20 martie 2021, am organizat ediția a XX-a a reuniunii tematice „Creatori ai culturii italiene”, în format online, în colaborare cu secția de Limba și Literatura Italiană a Facultății de Litere a Universității din Craiova și cu câteva instituții preuniversitare din județele Dolj și Olt. Au prezentat comunicări: conf. univ. dr. Nicoleta Călina și studentul Benjamin Ghiță (anul I, secția engleză-italiană) – despre Dante Alighieri (700 de ani de la moarte); prof. Paula Mladin, Școala Gimnazială Coțofenii din Dos, și prof. Iulia Mănăchescu, Colegiul Național „Ioniță Asan” din Caracal – despre Grazia Deledda (150 de ani de la naștere); traducătoarea Carla Manuela Buică – despre Leonardo Sciascia (100 de ani de la naștere); prof. Raluca Velișcu Gavrilescu, Liceul Tehnologic de Transporturi Auto Craiova, și traducătoarea Claudia Vulpan – despre Andrea Zanzotto (100 de ani de la naștere); prof. Alexandra Olariu, Colegiul Tehnic „Constantin Brâncuși” – despre Antonio Canova (200 de ani de la moarte).

A doua parte a activității a constat într-un moment poetic dedicat lui Dante Alighieri. Au recitat din *Divina Commedia* și din *Vita nuova* studentele Larisa Ulmeanu (anul II, secția franceză-italiană), Cristiana-Nicoleta Tămbălău (anul III, secția română-italiană) și Laura Mită Vlad (anul II ID, secția română-italiană), precum și elevii Bocai Mihăiță Nicușor (clasa a XI-a E) și Cîrciumaru Andreas Constantin (clasa a X-a G) de la Colegiul Național „Ioniță Asan” din Caracal.

În finalul întâlnirii au fost prezentate volumele: Elena Pîrvu (a cura di), *Lingua e letteratura italiana nel presente e nella storia. Atti del X Convegno internazionale di italianistica dell'Università di Craiova, 14-15 settembre 2018*, Firenze, Franco Cesati Editore, 2020 (au prezentat editoarea volumului și lect. univ. dr. Ramona Lazea), și Valentina Di Cesare, *În anul în care Bartolo a decis să moară* ('L'anno che Bartolo decise di morire', traducere de Carmen Teodora Făgețeanu, prefață de Gabriel Nedelea, postfață de Elena Pîrvu), Editura AIUS, Craiova, 2020 (au prezentat traducătoarea și studentul Felix Radulian, anul I, secția engleză-italiană).

Pentru că varianta online a permis participarea și a unor colegi și elevi din alte județe, am păstrat această modalitate de întâlnire și pentru edițiile a XXI-a (din 18 martie 2022, ora 13.00) și a XXII-a (din 16 martie 2023, ora 14.00) ale reuniunii tematice „Creatori ai culturii italiene”.

La ediția a XXII-a (din 16 martie 2023, ora 14.00) au prezentat comunicări: prof. Claudia-Mirela Vanea, prof. Iulia Mănăchescu și prof. Maria Minodora Vlad, Liceul Teoretic „Ioniță Asan” din Caracal – despre

Italo Calvino (100 de ani de la naștere); conf. univ. dr. Nicoleta Călina și lect. univ. dr. Ramona Lazea – despre Alessandro Manzoni (150 de ani de la moarte); traducător Lorena Petcu – despre Andrea del Castagno (600 de ani de la naștere); prof. Alexandra Olariu, Școala Gimnazială „Mircea Eliade” din Craiova – despre Perugino (500 de ani de la moarte); prof. Carmen Teodora Făgețeanu, Liceul Teologic Adventist din Craiova, și prof. Paula Mladin, Liceul Tehnologic „Costin D. Nenițescu” din Craiova – despre Caravaggio (450 de ani de la naștere).

Partea a doua a activității a constat într-un moment poetic. Au recitat din *Divina Comedie* și din *Vita nuova* studenții Andra Anghel (anul I, secția engleză-italiană), Elisa Trucă (anul I, secția engleză-italiană), Sevastița-Eugenia Mogoșanu (anul II, secția română-italiană), Christine Elena Ștefania Tănăsie (anul III, secția engleză-italiană) și Felix Radulian (anul III, secția engleză-italiană); elevii Cristian Voica (clasa a IX-a B), Luca Bădică (clasa a XI-a A) și Irene Forțan (clasa a XI-a B), de la Liceul Teologic Adventist din Craiova, și elevii Andreea Marina Constantin (clasa a XII-a F), Cristian Gabriel Ilin (clasa a XII-a F) și Andreas Constantin Cîrciumaru (clasa a XII-a G), de la Liceul Teoretic „Ioniță Asan” din Caracal.

În finalul întâlnirii, prof. univ. dr. Elena Pîrvu a prezentat volumul Alessandro Masi, *L'artista dell'anima. Giotto e il suo mondo*, Neri Pozza, Vicenza, 2022.

5.4. „Săptămâna Limbii Italiene în Lume” a avut loc, pentru prima dată, între 23-29 octombrie 2005, când la nivel mondial se desfășura a V-a ediție. Activitățile au fost organizate în colaborare cu Facultatea de Litere a Universității din Craiova, Biblioteca Județeană „Alexandru și Aristia Aman”, Asociația Română a Profesorilor de Limba și Literatura Franceză și Alliance Française din Craiova. Programul a cuprins: manifestarea din data de 26 octombrie 2005, găzduită de Biblioteca Județeană, la care au luat parte: Elena Pîrvu, Șefa Catedrei de Limbi Moderne a Facultății de Litere și Președinte Executiv al Comitetului Local din Craiova al Societății Dante Alighieri, care a vorbit despre „Semnificația sărbătoririi Săptămânii Limbii Italiene”; Maria Tronea, vicepreședinte al Asociației Române de Limba și Literatura Franceză, care a prezentat comunicarea „De la opera literară la film”; conf. univ. dr. George Popescu, care a vorbit despre „Literatura italiană contemporană în context european”, apoi au fost prezentate filmele: *Il Decameron* (în data de 24 octombrie, în localul Bibliotecii Județene); *Il Gattopardo* (în data de 25 octombrie, în Lectoratul Italian al Universității din Craiova); *La vita è bella* (în data de 26 octombrie, în localul Bibliotecii Județene); *Pinocchio* (în data de 27 octombrie, în localul Bibliotecii Județene, și în data de 29 octombrie, la

sediul Alliance Française din Craiova); *Il piccolo diavolo* (în data de 28 octombrie, în Lectoratul Italian al Universității din Craiova).

5.4.1. Nu putem să nu menționăm a X-a ediție a *Săptămânii Limbii Italiene* (18-23 octombrie, cu tema „O limbă drept prietenă: italiana noastră și a celorlalți”), pentru care, în colaborare cu Facultatea de Litere a Universității din Craiova și cu Biblioteca Județeană „Alexandru și Aristia Aman”, am organizat următoarele două activități:

- marți, 19 octombrie 2010, ora 12,30, la Biblioteca Județeană, vernisajul expoziției de carte italiană de știință, realizată de Irina Vrusie și Daniela Popescu, la care au participat numeroși membri ai Comitetului Local din Craiova al Societății Dante Alighieri și oaspeții prezenți la simpozionul internațional „Limba și literatura italiană în Europa”, organizat la Craiova în perioada 18-19 octombrie 2010;

- ziua de studiu „O limbă drept prietenă: italiana noastră și a celorlalți”, la care au prezentat comunicări studenți și foști studenți care au susținut lucrarea de diplomă la limba sau la literatura italiană, elevi și foști elevi și membri ai Comitetului nostru Local: prof. Aurelian Velea (*Italia. Regiuni și dialecte*), trad. Dana Claudia Bulătan (*Evoluția limbii italiene din Cinquecento până în zilele noastre*), trad. Silvia-Lorena Spiridon (*Dialectele italiene septentrionale*), studentele Irina Pătrașcu și Cristiana Pătrașcu (*Varietatea limbii italiene contemporane*), prof. Flavia Ramona Panduru (*Greșind, înveți*), prof. Ramona Vasile (*De la figura profesorului în clasa tradițională la aceea a tutorului în clasa care colaborează*), trad. Adina Gaciu (*Evoluția pronumelui personal subiect din latină în italiană*), studenta Denisa Ropotin (*Categoria genului în italiană*), prof. Alexandra Ciobanu (*Formarea femininului în italiană*), trad. Andreea Simona Mirea (*Diateza pasivă în italiană*), studenta Bianca Cristina Sandu (*Folosirea perfectului compus în italiană*), prof. Iulia Mănăchescu (*Gerunziul în italiană și română*), studenta Gabriela Paciu (*Imperativul în italiană și română*), studenta Lucia Mihaela Ciucă (*Perifrazele infinitivale în italiană*), studentul Valentin Ciurea (*Perifrazele gerundivale în italiană*), studenta Narcisa Constantinescu (*Construcțiile factitive în italiană*), traducătoarea Silvia Donatela Stuparu (*Evoluția pronumelor clitice din latină în italiană*), studenta Elena Camelia Mucică (*Pronumele clitice în italiană și română*), studenta Monica Măcărau (*Locuțiunile prepoziționale în italiană*), studenta Ștefania Andreea Derveșteanu (*Folosirea prepoziției da în italiană*), studentul Andrei Spătaru (*Folosirea prepoziției a în romanul Novecento de Alessandro Baricco*), studenta Alexandra Ciocionică (*Folosirea prepoziției di în romanul Novecento de Alessandro Baricco*), prof. Irina Bîrsanu Lupu

(*Michelangelo Buonarroti, poet*), trad. Mihaela Veronica Ezaru (*Giacomo Leopardi, între clasicism și romantism*).

Ziua de studiu s-a concretizat în volumul Elena Pîrvu (a cura di), *Una lingua per amica: l'italiano nostro e degli altri. Atti della Giornata di studio per studenti ed ex studenti laureati in italiano del 21 ottobre 2010*, Editura Universitaria, Craiova, 2011, dedicat de editoare și de autori sărbătoririi celor 150 de ani de Unire a Italiei (1861-2011) (cfr. p. 7 din volum).

5.4.2. Dorim să amintim și activitățile organizate în format hibrid, în prezență și online, pe platforma Google Meet, în perioada 17-23 octombrie 2022, cu ocazia celei de a XXII-a ediții a *Săptămânii Limbii Italiene* (cu tema „L'Italiano e i giovani / Italiana și tinerii”), în colaborare cu Secția de Limba și Literatură Italiană a Facultății de Litere a Universității din Craiova și cu unele instituții preuniversitare din județele Dolj și Olt.

În acest cadru, au fost organizate următoarele activități⁶:

- Luni, 17 octombrie, ora 10.00, în sala 135 din clădirea centrală a Universității, masa rotundă „Tineri și mai puțin tineri. De ce studiem și lucrăm cu limba italiană?”, la care au participat studenții de la anul I Română / Engleză – Italiană ai Facultății de Litere a Universității din Craiova, prof. univ. dr. Elena Pîrvu, conf. univ. dr. Nicoleta Călina, lect. univ. dr. Ramona Lazea, prof. Carmen Teodora Făgețeanu (Liceul Teologic Adventist Craiova) și traducătorul Dinu Rareș.

- Miercuri, 19 octombrie, cu începere de la ora 13.00, în format online, masa rotundă „Suntem elevi, studenți, respectiv profesori. De ce am ales să studiem limba italiană?”, la care au participat elevii Voica Cristian (clasa a IX-a B), Bădică Luca (clasa a XI-a A) și Frunză Ioan Călin (clasa a XII-a A), de la Liceul Teologic Adventist Craiova, și elevii Constantin Andreea Marina (clasa a XII-a F), Ilin Cristian Gabriel (clasa a XII-a F) și Cârciumarul Constantin-Andreas (clasa a XII-a G), Colegiul Național „Ioniță Asan” din Caracal; studenții Christine Elena Ștefania Tănăsie și Felix Radulian (anul III, secția engleză-italiană), și Sevastița-Eugenia Mogoșanu (anul II, secția română-italiană); prof. Carmen Teodora Făgețeanu (Liceul Teologic Adventist Craiova), prof. Iulia Mănăchescu și prof. Maria Minodora Vlad (Colegiul Național „Ioniță Asan” din Caracal) și cadrele didactice de la secția de Limba și literatură italiană a Facultății de Litere a Universității din Craiova.

6. Apropiindu-ne de finalul articolului nostru, este obligatoriu să prezentăm în câteva cuvinte activitatea anuală de la sfârșitul anului

---

⁶ Marga Bulugean, *Săptămâna limbii italiene în lume – ediția a XXII-a* (<https://cvlpress.ro/16.10.2022/saptamana-limbii-italiene-in-lume-editia-a-XXII-a>), site accesat în 16 octombrie 2022.

academic, pe care o organizăm din 1995, în primii ani cu conferințe ținute de lectorii de limba italiană de la Secția de Limba și Literatură Italiană a Facultății de Litere a Universității din Craiova. Până în anul 2015, activitatea a fost dedicată Sărbătorii Naționale a Republicii Italia. Pentru această activitate a Societății Dante Alighieri din Craiova amintim mai întâi conferința „Plăcerea de a-l citi pe Dante”, din 30 mai 1998, a prof. Renata Sperandio, atunci lector de limba italiană la Facultatea de Litere a Universității din Craiova. Prezentă la conferință, ziarista Aurelia Sîrbu scrie⁷:

„Înfățișându-l pe Dante cu toate acele detalii și circumstanțe care atrag atenția și interesul auditoriului, prof. Renata Sperandio ne-a convins că un autor, în viață sau nu, trebuie prezentat ca și cum ar trăi, nu cu date și cifre seci”.

Amintim cu multă plăcere și activitatea din data de 27 mai 2001, în timpul căreia prof. Giuseppe Mosciatti, atunci lector de limba italiană la Facultatea de Litere a Universității din Craiova, a prezentat conferința „Itinerarii italiene”. Prezentă la conferință, aceeași ziaristă Aurelia Sîrbu scrie⁸:

„*Nimeni nu bănuia, însă, la ce spectacol urma să asiste, când Giuseppe Mosciatti și-a anunțat auditoriul că va face o excursie prin Italia din perspectiva unei agenții turistice [...] într-o manieră inegalabil de spumoasă, atrăgătoare și amuzantă, Giuseppe Mosciatti și-a ghidat cursanții prin toată Italia, dar succesiv printr-o Italie a culturilor prelatine, apoi latino-romane, ajungând în zonele Magnei Grecia (Calabria și Sicilia), trecând de la arta paleocreștină și bizantină la cea gotică (Milano, Ferrara și Veneția), dar neomițând aspecte lingvistice, literare sau folclorice actuale”.*

6.1. Din 2016, ca răspuns la inițiativa Sediului Central al Societății Dante Alighieri, activitatea de la sfârșitul anului academic se desfășoară sub genericul „Giornata della Dante”, și este dedicată Sărbătorii Naționale a Republicii Italia și datei de 29 mai, data convențională a zilei de naștere a Poetului Suprem. Pentru această etapă amintim „Giornata della Dante / Ziua Societății Dante Alighieri” din 27 mai 2017. Cu această ocazie am organizat o masă rotundă în cadrul căreia au prezentat comunicări: prof. Aurelian Velea, Liceul de Arte Plastice „Nicolae Tonitza” din București (*Ce reprezintă ziua de 2 Iunie pentru italieni*); prof. Carmen Teodora Făgețeanu, Liceul Teologic Adventist din Craiova (*Concepte filozofice în Infernul lui Dante*); prof. Alexandra Olariu, Școala Gimnazială Leșile, Șimnicu de Sus (*Arhitectura Purgatoriului dantesco*); studenta Simina Alexandra Socolescu (anul II, secția engleză-italiană: *Arhitectura Paradisului dantesco*); studenta Ana-Maria

⁷ Aurelia Sîrbu, *De Ziua Italiei. Plăcerea de a-l citi pe Dante*, în „Cuvântul libertății”, joi, 3 iunie 1999, p. 8.

⁸ Aurelia Sîrbu, *Călătorii imaginare pe harta Italiei*, în „Cuvântul libertății”, marți, 29 mai 2001, p. 4.

Lorena Tudor (anul II, secția engleză-italiană: *Aspecte ale receptării lui Dante Alighieri în România*).

6.2. Cum deja am spus, în perioada 21 martie 2020 – 30 septembrie 2023, cursurile Societății „Dante Alighieri” din Craiova au fost suspendate din cauza pandemiei COVID. De aceea, încheiem articolul nostru amintind „Giornata della Dante / Ziua Societății Dante Alighieri”, organizată în data de 28 mai 2021, online, pe platforma Google Meet, în ciuda suspendării cursurilor noastre gratuite de limbă și cultură italiană.

Prima parte a activității a constat într-o masă rotundă la care au participat: prof. univ. dr. Elena Pîrvu, conf. univ. dr. Nicoleta Călina și lect. univ. dr. Ramona Lazea, de la Secția de Limba și Literatură Italiană a Facultății de Litere a Universității din Craiova; prof. Carmen Teodora Făgețeanu, Liceul Teologic Adventist din Craiova; prof. Iulia Mănăchescu, Colegiul Național „Ioniță Asan” din Caracal; prof. Alexandra Olariu, Colegiul Tehnic „Constantin Brâncuși”; prof. Paula Mladin, Școala Gimnazială Coțofenii din Dos, prof. Raluca Velișcu Gavrilescu, Liceul Tehnologic de Transporturi Auto din Craiova, și traducătorii Claudia Vulpan, Carla Manuela Buică și Rareș Dinu.

A doua parte a activității a constat într-un moment poetic. Au recitat fragmente din *Divina Commedia* și din *Vita nuova* studenții: Felix Radulian (anul I, secția engleză-italiană), Gabriela Corina Gugu (anul II, secția română-italiană), Iulian-Silviu Burtan (anul II, secția franceză-italiană), Cristiana-Nicoleta Tâmbălău (anul III, secția română-italiană) și Alexandru Besnea (anul III, secția franceză-italiană) și elevii: Naomi Sîrbu, Samuel Rareș Delcea (clasa a XI-a), Phillipe Păcescu (clasa a VIII-a), Filip Dulgheru (clasa a XII-a), de la Liceul Teologic Adventist din Craiova, și Bocai Mihăiță Nicușor (clasa a XI-a E) și Cîrciumaru Andreas Constantin (clasa a X-a G), de la Colegiul Național „Ioniță Asan” din Caracal.

Bibliografie

Lucrări generale, studii și articole:

***, *A Craiova in Romania costituito il Comitato della Dante Alighieri*, în „Il Popolo di Pordenone”, domenica, 6 febbraio 1994, p. 15.

***, *Concorso europeo. La Dante Alighieri premia tre giovani*, în „Gazzetta di Parma”, lunedì, 25 maggio 1998, p. 8.

Bossun, Darda, *În peisajul craiovean „Dante Alighieri” – o societate culturală seculară*, în „Gazeta de Sud”, vineri, 20 octombrie 1995, p. 6.

Bossun, Darda, *Italia de Sud în viziunea a două studente din Craiova*, în „Gazeta de Sud”, vineri, 3 mai 1996, p. 2.

Bratu, Magda, *Creatori ai culturii italiene*, în „Cuvântul libertății”, sâmbătă-duminică, 22-23 martie 2008, p. 9.

Bratu, Magda, *Săptămâna limbii italiene*, în „Cuvântul libertății”, marți, 1 noiembrie 2005, p. 4.

Bratu, Magda, *Săptămâna limbii italiene*, în „Cuvântul libertății”, marți, 28 octombrie 2008, p. 7.

Bratu, Magda, *Ziua Societății „Dante Alighieri”*, în „Cuvântul libertății”, sâmbătă-duminică, 27-28 mai 2019, p. 9.

Bulugean, Marga, *Săptămâna limbii italiene în lume*, în „Cuvântul libertății”, luni, 18 octombrie 2021, p. 2.

Bulugean, Marga, *Cea de a XX-a ediție a sesiunii „Creatori ai culturii italiene”* (<https://cvlpress.ro/19.03.2021/cea-de-a-xx-a-editie-a-sesiunii-creatori-ai-culturii-italiene/>), accesat în 19 martie 2021.

Bulugean, Marga, *Masă rotundă – Anul DANTE 700* (<https://cvlpress.ro/28.05.2021/masa-rotunda-anul-dante-700/>), accesat în 28 mai 2021.

Bulugean, Marga, *Săptămâna limbii italiene în lume – ediția a XXII-a* (<https://cvlpress.ro/16.10.2022/saptamana-imbii-italiene-in-lume-editia-a-XXII-a/>), accesat în 16 octombrie 2022.

Conti, Pierpaolo, *Comitato al microscopio. Tornano a Craiova i «Creatori della cultura italiana»*, în „Pagine della Dante”, ottobre-dicembre 2006, pp. 84-85.

Dumitru, Anamaria, *Eminescu sau despre absolut*, în „Cuvântul libertății”, marți, 17 ianuarie 1995, p. 2.

Miu, Florea, *Popas cu... „Dante Alighieri”*, în „Cuvântul libertății”, luni, 26 septembrie 1993, p. 3.

Pîrvu, Elena, *L'italiano va forte: la tradizione storica rinnovata dall'economia*, în *Il mondo in Italiano. Società Dante Alighieri. Annuario 2006*, Roma, 2006, pp. 343-351.

Ristea, Luminița, *Societatea Culturală „Dante Alighieri” Craiova. Deschiderea cursurilor de limba și cultura italiană*, în „Cuvântul libertății”, luni, 5 octombrie 1998, pp. 1-2.

Sîrbu, Aurelia, *Societatea Culturală „Dante Alighieri” promoare a limbii și culturii italiene*, în „Cuvântul libertății”, joi, 4 octombrie 1995, p. 3.

Sîrbu, Aurelia, *Italia de Sud în imaginea românilor*, în „Cuvântul libertății”, sâmbătă-duminică, 4-5 mai 1996, p. 4.

Sîrbu, Aurelia, *„Dante Alighieri” – din nou la drum*, în „Cuvântul libertății”, marți, 1 octombrie 1996, p. 4.

Sîrbu, Aurelia, *Sub semnul Luceafărului nemuririi noastre*, în „Cuvântul libertății”, luni, 19 ianuarie 1998, p. 4.

Sîrbu, Aurelia, *Creatori ai culturii italiene*, în „Cuvântul libertății”, sâmbătă-duminică, 14-15 martie 1998, p. 8.

Sîrbu, Aurelia, *Societatea „Dante Alighieri” Craiova – șase ani de existență*, în „Cuvântul libertății”, marți, 8 septembrie 1998, pp. 1-2.

Sîrbu, Aurelia, *De Ziua Italiei. Plăcerea de a-l citi pe Dante*, în „Cuvântul libertății”, joi, 3 iunie 1999, p. 8.

Sîrbu, Aurelia, *Călătorii imaginare pe harta Italiei*, în „Cuvântul libertății”, marți, 29 mai 2001, p. 4.

Sîrbu, Aurelia, *Creatori ai culturii italiene*, în „Cuvântul libertății”, marți, 20 martie 2001, p. 4.

Tătăranu, Liana, *Eminescu sau despre absolut*, în „Opinia”, marți, 17 ianuarie 1995, p. 2.

**MANUSCRISUL UNUI AVOCAT CRAIOVEAN
DESPRE SOCIETATEA „PRIETENII ȘTIINȚEI” DIN CRAIOVA
1915-1943**

Șerban PĂTRAȘCU*

***Abstract:**The manuscript of the lawyer Traian Turtureanu goes to confirm the important contribution of craiovan lawyers to craiovan cultural life up until the beginning of the communist regime. In a clear, concise and objective style, Turtureanu wrote the history of a Society with a prolonged existence (1915-1943), thanks to the manifested interest of the city's citizens.*

As shown in Turtureanu's research, the Society was for Craiova, a true promoter of science and culture, through the quality of their conferences, but also through the founding of a free university, of some libraries and publications.

***Keywords:** lawyer, Turtureanu, manuscript, Craiova, conferences.*

La începutul anilor 1970, un anume Traian Turtureanu depunea la Arhivele Statului din Dolj manuscrisul său, intitulat Societatea „Prietenii Științei” din Craiova 1915-1943.

Până de curând, încercările noastre de a afla mai multe informații despre autorul manuscrisului n-au dat niciun rezultat. Nimeni nu știa nimic, nimeni nu auzise de el. În anul 2022, cu ocazia cercetărilor efectuate în Arhiva Baroului Dolj, pentru realizarea unui proiect, am descoperit întâmplător dosarul de avocat al lui Traian Turtureanu.

Așadar, iată încă un avocat cu înclinații literare și pasionat de istoria Craiovei. De altfel, după cum am arătat în altă parte, viața politică, socială și culturală a Craiovei din prima jumătate a secolului al XX-lea a fost dominată de avocații proveniți din rândurile Baroului Dolj. Avocații au fost lideri și frunțași ai diverselor partide politice și cel puțin 25 dintre ei au ajuns primari ai Craiovei, în vreme ce alte câteva zeci și sute au ocupat posturi importante în administrație, în Prefectură și în poliție.

În paralel cu aceste activități, avocații s-au implicat în manifestările culturale ale orașului prin înființarea și susținerea a numeroase ziare, reviste și societăți. Sub semnătura avocaților au apărut poezii și traduceri, dări de seamă și comunicări, articole, studii și cărți. Decani ai Baroului, precum

---

* Cercetător științific III, dr., Institutul de Cercetări Socio-Umane din Craiova – C. S. Nicolăescu-Ploșor; e-mail: șerban_patrascu@yahoo.com.

Dem. Stoenescu și I. B. Georgescu ori avocatul G. Mil. Demetrescu – au fost cercetători neobosiți și talentați ai trecutului Craiovei, contribuția lor fiind deosebit de folositoare și astăzi.

Foto 1. Avocatul Traian Turtureanu

Printre acești avocați s-a aflat și Traian Turtureanu. Născut la Craiova pe 18 martie 1910, în familia profesorului Vasile Turtureanu, a urmat cursurile primare la școala Tudor Vladimirescu și la școala Traian, apoi pe cele liceale la Colegiul Carol I. În anul 1929, s-a înscris la Facultatea de Drept din București, iar în 1932 a obținut licența în drept. În anul 1934, după doi ani de studii, și-a luat doctoratul în economie. Între 1935-1939, a lucrat ca secretar în Biroul avocatului Ion Gruia (profesorul său de la facultate și viitorul ministru al Justiției în guvernul Gigurtu din 1940). Între 1939 și 1940 a fost concentrat în Regimentul 1 Artilerie Grea la Zalău, Râmnicu Sărat și Bârlad. În anul 1941, a profesat avocatura în București, apoi din martie 1942 și până în aprilie 1943, a fost mobilizat și trimis pe Frontul din Răsărit, unde a îndeplinit funcția de ofițer cu aprovizionarea. Întors în țară a fost mereu concentrat până în octombrie 1944, când a reînceput să practice avocatura. În luna august 1947, s-a transferat de la București la Craiova, înscriindu-se în Baroul Dolj. Aici a profesat până la 1 iulie 1948 când a fost epurat pe motiv că „a avut atitudine antidemocrată, fiind colaborator profesional și amic personal cu fostul profesor universitar și ministru de justiție I. Gruia”¹.

---

¹ Decizia nr. 257 din 30 iunie 1948.

După respingerea recursului, avocatul Turtureanu a hotărât să-și schimbe profesia, astfel că, în anul 1949, după câteva luni de școală obține gradul de contabil autorizat. Până în anul 1959, a fost angajat contabil principal, contabil șef, revizor contabil și jurisconsult la diferite instituții ale statului, sucursalele CEC și Loto-Pronosport din Craiova. Cu toate acestea, situația lui Turtureanu era departe de a fi stabilă. Regimul comunist îl privea cu neîncredere și-l acceptase doar din cauza lipsei de specialiști. Într-o adresă din 10 noiembrie 1959 a Serviciului Cadre din Direcția Generală a Loteriei se menționa: „Fiind verificat pe linie de cadre s-a constatat că nu a fost înscris în Mișcarea legionară, însă a avut manifestări ostile față de măsurile regimului democrat popular. Față de cele arătate, Direcția Generală, socotește menținerea tovarășului în funcția de jurisconsult (la Sucursala regională Craiova) până la găsirea unui element mai corespunzător”². Din păcate, aici se opresc informațiile cuprinse în dosarul lui Turtureanu și nu știm ce s-a întâmplat mai departe cu el. În anul 1972, un articol publicat în ziarul *Înainte* și intitulat „Universitatea Liberă a Prietenilor Științei” era semnat de Traian V. Turtureanu, economist.

Primele încercări literare ale lui Turtureanu datează din anul 1925, când la numai 15 ani a înființat la Craiova revista *Schimb Club Român* – revistă de filatelie și corespondență internațională, care s-a bucurat de succes până în 1938, dată la care și-a încetat apariția din cauza dificultăților avute cu cenzura. Scopul revistei era de a fi „un adevărat organ de relații amicale intercontinentale”, dar și „o revistă de propagandă pentru țara noastră, așa de puțin cunoscută peste hotare”.

„Nu afirmăm – spunea Turtureanu în paginile revistei din 1931 – că în cei șase ani de apariție ne-am atins întru totul scopul, că am reușit să înăbușim spiritul războinic al diferitelor popoare; departe de noi asemenea opere mărețe. Ceea ce am reușit noi să facem a fost de a întruni pe reprezentanții diferitelor țări într-un acelaș mănunchi, unde fără deosebire de culoare politică sau credințe religioase, să poată discuta liber chestiunile de interes general privitoare la stabilirea unei armonii cât mai perfecte între popoare”³.

---

² Adresa nr. 22.055 din 10 noiembrie 1959.

³ Revista *Schimb Club Român*, anul VII, nr. 21 din ianuarie 1931, p. 1.

Foto 2. Coperta Revistei înființată de Turtureanu

Pe lângă revista menționată, Turtureanu a mai publicat, între anii 1929-1935, 30 de articole în *Ziarul Științelor și al Călătoriilor*, iar în anul 1943, în *Revista Pandectele Romane*, i-a apărut studiul „Motivarea acțiunilor în contencios”.

Istoria Societății Prietenii Științei realizată de Turtureanu se prezintă astfel ca o continuare a preocupărilor sale științifice și literare. Cu atât mai mult trebuie să-l fi atras subiectul, cu cât, elev fiind, a asistat la conferințele organizate de Prietenii Științei și, după cum mărturisește, „am primit și eu premii de la Prietenii Științei”, pentru rezultatele școlare.

Deși de mică întindere, doar 88 de file scrise mărunt, dar citeț, lucrarea lui Turtureanu se impune prin calitate și claritate. Ca un adevărat cercetător, a studiat presa vremii, ziare și reviste, precum *Universul Literar*, *Democrația Olteană*, *Ramuri* și mai ales *Arhivele Olteniei*, în care Societatea Prietenii Științei își publica Dărilor de Seamă. Rezultatele cercetării au fost întregite cu observațiile sale personale, cu cele văzute și trăite, reușind să ne ofere o imagine veridică a ceea ce a fost Societatea Prietenii Științei din Craiova.

Într-un stil clar și obiectiv, Turtureanu scrie istoria unei societăți cu o existență neobișnuit de lungă pentru acele vremuri, care a marcat viața culturală a Craiovei. Structura manuscrisului cuprinde: înființarea și scopul Societății, președinții și consiliile de administrație, sediul, titlurile celor peste 700 de conferințe. Evoluția și proiectele de viitor ale Societății Prietenii Științei sunt prezentate în capitolele: *Filialele Societății Prietenii Științei, Tiparul și publicațiile, Premiile Școlare, Palatul Cultural, Universitatea Liberă a Prietenilor Științei, Alte activități și preocupări ale Societății* (precum înființarea unei universități la Craiova, excursii și vizite, muzeul și biblioteca, situația financiară ș.a.).

Conferințele umpleau sălile teatrului și ale cinematografelor și nu puțini erau cei care rămâneau pe afară. La conferințele din anul 1937, ținute la Cinema „Rio” – scrie Turtureanu – publicul craiovean „cercetează mai mult ca oricând aceste conferințe”. Și pe bună dreptate, în anul amintit, au conferențiat la Craiova: Nichifor Crainic, Mircea Eliade, Radu Gyr, Gala Galaction, Dumitru Tudor, Valentin Georgescu și multe alte nume ale culturii și științei românești. Turtureanu nu se mulțumește doar cu enumerarea titlurilor conferințelor anuale ci face și o statistică a conferențiarilor, după profesia lor. De exemplu, din cele 17 conferințe ale anului 1939: cinci au fost ținute de profesori secundari, patru de profesori universitari, doi de magistrați, doi de avocați, doi de militari, și câte una de scriitori și medici.

Turtureanu surprinde și aspectele neplăcute din istoria Societății: diverse animozități și certuri (precum cea dintre profesorul C. D. Fortunescu și N. Balaban, directorul Liceului Carol I), eșecul construirii Palatului Cultural, falimentul tipografiei Prietenilor Științei, implicarea Societății în politică. „Deși se susținea – arată Turtureanu – că Societatea Prietenii Științei nu are niciun fel de preocupări politice, totuși, la 1 iulie 1936, după ce Consiliul de Război din Craiova a dat sentința de condamnare a comuniștilor, Societatea Prietenii Științei împreună cu alte asociații și organizații au felicitat Consiliul de Război pentru această hotărâre”. Iar în decembrie 1940, conducerea Societății declara, în prezența Ministrului Educației Naționale, Traian Brăileanu, că „Societatea Prietenii Științei se încadrează, de sine însăși în ritmul de viață și de existență care este al statului legionar, ca și al ei”.

În concluzie, manuscrisul lui Turtureanu este o lucrare interesantă, științifică și constituie punctul de plecare pentru o istorie cât mai completă a Societății Prietenii Științei din Craiova.

LUMEA DISTOPICĂ A ISTORIEI ROMÂNEȘTI

Ion MILITARU*

Abstract: *How do we explain the fact that at the beginning of modern Romanian culture, there was a dystopia in the form of a novel? Why not a utopian novel? Did the fact that Nicolae Filimon's novel, "Ciocoi vechi și noi", took on such a form have any influence?*

Key words: *utopia, dystopia, history, culture, Filimon.*

O lectură pe care Eminescu nu a făcut-o

Nu există indicii, mărturii scrise că Eminescu ar fi citit, într-un fel sau altul, pronunțându-se sau nu, romanul lui Nicolae Filimon, *Ciocoi vechi și noi*, și nici celelalte piese de factură romantică ale acestuia. Prin urmare, nu putem face decât supoziții în privința satisfacției sau insatisfacției, aprecierii sau deprecierii. Excesiv de romantic, este de presupus că Eminescu ar fi apreciat acele piese în care romantismul lui Filimon era prezent, chiar dacă nu într-un totu convingător. Ar fi apreciat el însă un astfel de roman distopic cum era *Ciocoi vechi și noi*, cu o lume românească așezată în derivă și fără luminițe la capătul tunelului? O lume despre care autorul acestui tip, ciocoiul, este cu fermitate și vervă, pesimist? Totodată, pesimist cu privire la viitorul acelei țări în care ciocoiul îi semnează și parafează viitorul?

Probabil că da, atâta vreme cât ciocoiul se arată la antipodul aceluși tip de existență autohtonă, boierul român, față de care el nu este altceva decât un epigon. Epigonul este ciocoiul ajuns la vârsta la care Eminescu simțea nevoia unui transfer lingvistic, pus în raport strict cu trecutul. Cu siguranță, chiar dacă Eminescu nu a citit *Ciocoi vechi și noi*, ideea acestuia, ideea critică a unei lumi dominate de cei răi, o aprecia. Cred că Eminescu, virtual, l-a apreciat pe Filimon.

*

Se trăia puțin în veacul al XIX-lea românesc. Nicolae Bălcescu a trăit 33 de ani, Alecu Russo – 39, Nicolae Filimon – 46. Printre revoluționarii de la 1848, Ion Ghica face figură aparte, a trăit 81 de ani. Durata de viață este,

---

* Cercetător științific I, dr., Institutul de Cercetări Socio-Umane din Craiova – C. S. Nicolăescu-Ploșor, al Academiei Române; e-mail: militaruiou_1@yahoo.com

probabil, cauza pentru care cei mai mulți revoluționari români, majoritatea intelectuali, nu au lăsat memorii, amintiri, pagini de confesiuni sau mărturisiri intime.

Nicolae Filimon nu a lăsat nici el așa ceva și nu există declarații că ar fi avut în intenție un astfel de proiect. Nu se poate ști mai nimic despre el din introspecțiile sale. Nu poate fi găsit nimic de felul declarației lui Ion Ghica:

„Cât îmi place în orele mele de izolare să-mi aduc aminte de unii oameni cu care am trăit alături, pe care i-am văzut luptând cu abnegație și curaj pentru redobândirea drepturilor țării și pentru libertate! Găsesc o mulțumire nespusă a-mi rememora faptele și cuvintele lor și a le binecuvânta numele și memoria”¹

Nimic de acest fel la Nicolae Filimon: despre contemporani, evenimente sau cuvinte. Nu a fost un vizionar înzestrat cu privire la distanță, în felul lui Ion Ghica, se poate însă spune că nu a avut nici pasiunea privirii scurte, a celei introspective, orientate spre sine și fapte ori cuvinte de ale sale, socotite importante, cum credea Benvenuto Cellini când își redacta propria confesiune².

De aceea, reconstituirea biografiei sale nu beneficiază de propriul aport, data nașterii, familia și creșterea sa, școală și instrucția, literale și cuvintele de pe urma cărora s-a format și instruit. Așa încât există, în aceasta privință, multe presupuneri, întocmiri logice și analogii. Nu există nimic în privința pasiunii sale pentru litere, cultură sau folclor. Nici despre pasiunea de a călători sau consemna călătoria și fascinația pe care, totuși, a avut-o atunci când a călătorit. Multe dintre datele confesiunii sunt suplinite de cele scrise, natura intimă, subiectivă a confesiunii neputând fi însă înlocuită de relatarea sau consemnarea scrisă a faptului ca atare.

Cine a fost atunci personajul Nicolae Filimon, care nu poate fi reconstituit din confesiune, jurnal sau amintiri?

Cel mai complet tablou în care i se redau în totalitate detaliile naturii sale i-l face Ion Ghica. Un tablou întreprins cu simpatie și dragoste, în care pot fi reasezate datele necunoscute ale acestuia, diferite de cele pe care opera i le confirmă.

„Pe lângă grupul Anton Pan, Bănescu, Chiosea și Unghiurliu, unul și nedespărțit, se lipise un copilandru nalt, rumen, sprintenel, cu plete de

---

¹ Ion Ghica, *Scrisori către Vasile Alecsandri*, în *Opere*, vol. I, Editura pentru Literatură, 1967, pp.125-126.

² *Când a înfăptuit un lucru virtuos sau care să semene cu adevărat a virtute, orice om, fără nicio deosebire, ar trebui să-și povestească singur viața, cinstit și fără ascunzișuri; nu-i însă potrivit ca o asemenea frumoasă îndeletnicire să fie începută înainte de patruzeci de ani* (Benvenuto Cellini, *Viața lui Benvenuto Cellini scrisă de el însuși*, Editura pentru Literatură, vol. I, 1964, p. 5).

țârcovnic; se i produsese în societatea acelor diletanți facându-le tot felul de misiuni; știa unde se găsea pelinul cel mai bun și unde se frigea trandafirii cei mai gustoși; îl făceau haz fiindcă era plin de originalitate, de duh și de veselie. Acela era tânărul Filimon, care, deși aspirant la preoție, dar știa pe Arghir pe de rost din scoarță până-n scoarță. /.../ s-a făcut foiletonist la ziarul Naționalul/.../ Critica lui era plină de dreaptă judecată și de bunăvoință; el critica fără patimă, fără interes și fără venin; crituca ca să îndrepteze, iar nu pentru ca să descurajeze; articolii lui erau plini de învățătură și de povețe bune și folositoare; scopul lui era să îndemnepe artiști și să formeze gustul publicului /.../ Filimon avea un caracter blând, vesel, plăcut și nepăsător; întristarea nu s-a lipit de dânsul decât o singură dată, atunci când și-a închipuit că bunul și scumpul său amic Millo a voit să-l parodieze în rolul Paracliserului din Florica lui Alecsandri./.../ amic sincer, leal, îndatoritor, totdeauna vesel și voios, totdeauna mulțămît cu puținul ce câștiga prin munca și talentul său; caracter independent, nu s-a căciulit niciodată la nimeni; ura și disprețuia lipsa de demnitate și lingușirea; modest până a roși când auzea laude pentru scrierile lui, n-a bănuît niciodată că era un scriitor de mare merit”³.

Încercare de biografie

Nicolae Filimon s-a născut la București, ca fiu al preotului Mihai, protopop și epitrop la biserica Enii, și al Mariei. Primele studii și le face la școala afiliată bisericii, apoi, fără a se cunoaște cu certitudine, urmează cursuri la Școala Centrală (Sfântul Sava), plus alte învățături deprinse accidental. Este autodidact în cea mai mare măsură, datorându-și formația și cultura pasiunii și talentului. Cântăreț de cor bisericesc și orchestră (cânta foarte bine la flaut!), pentru scurtă vreme, epitrop la aceeași biserică – biserica Enii, unde funcționase și tatăl său, apoi pitar și funcționar la Departamentul Cultelor și Instrucțiunii publice, cronicar dramatic și muzical. În fine, funcționar la Arhivele Statului de unde, cum s-a observat, și-a făcut o solidă cultură istorică, în special pentru epoca fanariotă.

În rest, acribia monografiilor a completat suficient datele biografice ale acestuia. Nicolae Filimon a împlinit patruzeci și șase de ani, înainte de a-și fi încheiat proiectul de viață în privința monografiei complete a celui mai funest personaj al primei jumătăți de secol XIX, ciocoiul.

Trei basme și lumea idealității

Există, în tabloul pe care i-l face Ion Ghica, o serie de trăsături ale lui Nicolae Filimon, care îi vor face destul de intuitivă orientarea artistică: *avea un caracter blând, vesel, plăcut și nepăsător; întristarea nu s-a lipit de dânsul decât o singură dată...*

³ Ion Ghica, *Scrisori către Vasile Alecsandri*, în *Opere, ed. cit.*

În *Mateo Cipriani* închipuie un tânăr revoluționar sfâșiat, aproape patologic, între iubire și datorie, optând pentru datorie în defavoarea iubirii. Criticii nu au fost îngăduitori cu această nuvelă de început a lui Nicolae Filimon. Aproape că i s-au inventariat toate scăderile de compoziție, schematismul, mimesisul și subordonarea formală față de curentul la care i s-a recunoscut afilierea: romantismul. Un lucru a fost însă mai puțin observat: orientarea și apartenența la tipul de lume, caracterele și conținutul acesteia: idealitatea, romantismul ca lume a idealității.

În anul 1862, poate tot pe filieră romantică, Nicolae Filimon publică cel dintâi basm cules de un scriitor, *Roman Năzdrăvan*. Nu beneficiem de date de natură confesivă care să lămurească prelungirea începutului romantic și nici legătura acestuia cu basmul: dacă urma un traiect romantic sau imboldul de a culege secvențe de folclor, cu predilecție basme, îi aparținea într-un mod mai intim. Există, în schimb, în preambulul celor trei basme, ceva ce poate suplini așa ceva: îngrijorarea că „aceste floricele suave ce formează literatura țăranilor noștri, nefiind adunate și tipărite, sunt în pericol de a se pierde cu timpul, plus valoarea ce li se acordă: de mare necesitate pentru istoria și literatura limbei române și, de aici, ideea unui program de urmat: credem că mulți din junii noștri literatori, în loc să-și piarză timpul tractând subiecte scrise de alți literatori mai de merit, se vor grăbi a forma colecțiuni de povești și cântece populare”.

În nota de la finalul celui de-al doilea basm, *Omul de piatră, Observațiuni asupra povestirii acesteia*, există ceva mai mult în direcția sensului și formei lumii pe care o propune basmul: „Această poveste arată până la ce grad poate să se rădăce țăranul nostru în domeniul imaginațiunii poetice și cu câtă abilitate știe să spicuiască prin metaforele lui tot ce poate încânta și desfăta fantazia. Ea mai are încă un dar bun, că descrierile celei mai nemărginite imaginațiuni le pune mai totdeauna în serviciul moralei celei mai sublime”.

Așadar, nu doar pentru a desfăta sunt bune basmele. Alături de desfătare, „într-o geografie și axiologie despre care nu știm prea multe, există intenția morală a orientării prin altfel de mijloace decât cele stricte ale prescripțiilor, sentințelor și enunțurilor seci: o morală edificată prin reprezentarea în lume a regulilor morale, înfățișarea lumii stricate sau defecte, în interiorul căreia morala funcționează ilustrând prin exemple estetice, imagine și prin personaje și situații, cum ideea poate fi spectaculoasă și triumfătoare iar binele poate câștiga atunci când se confundă sau reprezintă un personaj sau o situație. Idealitatea lumii morale a basmelor arată cum, în ontologia lumii dezechilibrate de rău, binele joacă

rolul îndreptării ontologice, cum ontologia lumii, amestecată și hibridă, poate fi reparată și corectată în cel mai spectaculos mod”.

Inima țaranului nostru nu este împietrită, spune el în morala celui de-al doilea basm, *Omul de piatră*. Nu este *împietrită*, evident, inspirat de propria retorică din limba vorbită a basmului, iar formula *țaranul nostru*, tranzitivă cât se poate, rămâne să fie pentru singularitatea generică a insului ca atare. „Cetitorii noștri vor vedea, împreună cu noi, că pildele din poveștile țaranilor noștri țintesc de a încurajia întemeierea amicitiei și a dragostei între oameni prin învățatură că niciun sacrificiu, fie oricât de mare, nu rămâne nerăsplătit”.

Ar însemna să intrăm prea mult în ontologia basmului pentru a vedea cum funcționează ceea ce există în intenția morală a lui Filimon: cum idealitatea structurează conținutul lumii și cum, tot ea, este *telosul* organic al acesteia. Cum *acest telos de idealitate este ultimul cuvânt al lumii*; cum există acolo forme ale absolutului înțelese ca împărați, cum *Dumnezeu în casă la noi se află*, cum *frumusețea este prezentă pe pământ într-un quantum care stabilește că la soare te poți uita, dar la dânsa, ba*, cum *binele restabilește ordinea lumii la capătul fiecărei povești*, cum *nunta dintre personajele principale, urcă pe un nou nivel starea lumii acordându-i grade în plus de consistență*, cum *timpul își are acolo propriile coordonate: a fost când lupii beau tutun și urșii făceau săpun, când zânele își arondau munți și păduri, ape și întinderi: zânele munților și ale pădurilor, ale râurilor, când creșterea și biologia este de ordinul miracolului: acest copil creștea în trei zile cât cresc alți copii în treizeci de ani și se făcu voinic ca brazii munților*.

Interesant în cazul basmelor lui Nicolae Filimon nu este neapărat ținuta de idealitate pe care el o descrie la capătul unui basm sau în fruntea altuia. La niciun alt culegător de basme nu există indicații de regie a asimilării și primirii basmului. Oricare alt culegător de basme, Ispirescu, Slavici sau chiar Eminescu, se mulțumește cu basmul în sine, convinși de superioritatea intrinsecă a acestuia în afara oricăror adaosuri care să-l devieze de la suficiența sa interioară.

Originalitatea, mai bine zis particularitatea lui Filimon în calitate de culegător de basm, este tocmai intervenția ca regizor și scenarist într-un gest care s-ar putea să nu fie neapărat în beneficiul basmului. Orice adaos cu privire la basm vine să-i semnaleze acestuia determinarea dezirabilă.

Ce explică intervenția de regizor a lui Filimon?

*

Imediat ce apare primul basm, *Roman Năzdrăvan*, în *Țaranul român*, la rubrica *Literatura poporană*, este tradus în *La Voix de Roumanie* (an. II, nr. 12, 3 aprilie) cu următoarea însemnare: *L'imagination populaire est partout la*

meme./.../C'est la lutte de l'esprit contre la matiere, de la Ruse contre la fièce; c'est l'eternelle consolation des opprimes contres les oppresseurs.

Reținem „lupta spiritului contra materiei” și „consolarea celor oprimați”. Ontologia în schema sa cea mai profundă ca destin, poveste sau istorie, și *consolarea celor slabi prin fantezie, imaginație și idealitate*.

Nu ar putea funcționa această schemă simplă și în cazul lui Nicolae Filimon pentru anul 1862 când publica, concomitent, două tipuri de imagini, una a lumii rele, infestate de viciile timpului și ale istoriei, alta – a idealității? Una funcționând în compensație și echilibru pentru alta? Nu avea nevoie psihologia celui care descria în luxul amănuntelor, lumea infestată a corupției, de idealitatea care să o facă suportabilă prin antiteză și contrast, pe prima?

Lumea defectă, Ciocoi vechi și noi

Cum a apărut *Ciocoi vechi și noi*, primul roman cu originalitate din cultura română?

S-a spus că pasiunea pentru arhivistică a lui Nicolae Filimon, dublată de interesul său pentru o epocă ce nu se stinsese încă, explică geneza romanului. Detalii de natură autobiografică, semnalăm mai înainte, nu există. *Nenorocirile unui slujnicar sau gentilomii de mahala* (1861), publicate înaintea romanului (1862), în calitate de nuvelă, este indicată ca posibilă anticipare. Este o nuvelă de factură picarescă, în care domină personajul picaro, făcut celebru de literatura spaniolă a secolului de aur⁴. Conținutul literaturii picaro, atât de incompatibilă romantismului, făcea din personajul lipsit de orizont, ceva inedit pentru modernitatea europeană îmbibată de orizontul încrederii și idealului.

Ciocoi vechi și noi poate fi luată ca o extensie a povestirii, o ameliorare și dezvoltare a temei. Diferența, pentru ambele, adică pentru *Nenorocirile unui slujnicar și Ciocoi vechi și noi* este că personajul care, până la un punct, este un personaj picaro, are un ideal, unul al parvenirii și accesunii pe o scară care nu este a valorilor, este a nonvalorilor. Se poate urca și pe o astfel de scară pe care, în fond, nu se urcă. Este o ascensiune de-a-ndoasela: cu cât se urcă în parvenire și arivism, de fapt, se coboară. Oximoronul se constituie din hibridul de axiologie și etică: se urcă coborând!

Ca și în cazul basmelor, pentru roman, Filimon dă indicații de regie. Faptele ce urmează a fi povestite nu sunt suficiente, literatura în sine nu este suficientă, semn că Filimon nu dorea să facă prin roman literatură pură, fără adaosuri sau indicații care să facă din ea mai mult de atât. *Eu nu fac istorie,*

---

⁴ Vicente Espinel, Mateo Aleman, Francesco Quevedo și Cervantes însuși.

spune Filimon. Este adevărat, dar nici literatură pură. Atunci, ce? Cum trebuie privită o narațiune care nu este nici literatură, nici istorie? Roman de moravuri, s-a spus. Adică o literatură care este mai mult decât literatură sub specia esteticului, a fascinației pentru frumosul care *desfăta*. Romanul de moravuri este descriere a unei lumi care deviază, din simpla descriere rezultă sau se implică și norma de la care devierea este făcută. Cu alte cuvinte, în romanul de moravuri lumea bună și lumea rea coexistă, se îmbină, formează una și aceeași lume, fără a obține organicitatea care să-i asigure creșterea. Într-o astfel de lume nu se crește, se descrește, se involuează până la limita la care norma nu mai poate susține evoluția, adică până la moarte. Într-adevăr, **într-o astfel de lume se moare pe merit**. Nimeni nu plânge atunci când personaje de felul lui Dinu Păturică sau Andronache Tuzluc mor. Este ceva meritat, pare să spună romanul care face radiografia moravurilor rele.

„Vouă, dar, străluciți luceferi ai viciilor, cari ați mâncat starea stăpânilor voștri și v-ati radicat pe ruinele acelor ce nu v-au lăsat să muriți în mizerie; vouă, cari sunteți putrăjunea și mucegaiul ce sapă din temelii și răstoarnă împărățiile și domniile; vouă, cari ați furat cu zvântul din funcțiunile cele mici și cu miile de galbeni din cele mari, iar acum, când v-ați cumpărat moșii și palate, stropiți cu noroi pe făcătorii voștri de bine; vouă și numai vouă dedic aceasta slabă și neînsemnată scriere”.

O dedicație atipică, dificil de înțeles în limitele stricte ale literaturii. Suntem departe de maniera clasică în care dedicațiile erau pentru înalți demnitari, cu sugestia limpede a protecției și facilitării unui destin de privilegiu pentru carte⁵.

În *Prologul* care urmează dedicației și care i-a motivat pe critici și exegeți să refuze, odată în plus, estetica și exclusivismul artistic al romanului, nu se adaugă nimic de felul unei asocieri între intenția propriu-zis artistică și conținutul acestuia. Portretul ciocoiului este în intenția acestuia, nu arta și nici romanul ca atare.

Ciocoiul este periculos din toate punctele de vedere:

---

⁵ DEDICAȚIUNE, *Prea cinstitului Domn Pitt, DOMNUL MEU, NICICÂND nu-și puse mai puține nădejdi într-o Dedicățiune un biet Ticleitor de atari lucruri, decât eu în cea de față; căci fu întocmită într-un colțisor răzleț al acestui regat și într-o casă însingurată cu acoperiș de paie, unde-mi târăsc zilele, într-o neostoită trudă a mă împotrivi cu arma voioșiei neajunsurilor unei sănătăți șubrede și altor rele ale vieții, fiind cu tărie încredințat că ori de câte ori s-o isca pe chipul vreunui om un zâmbet, ba mai mult, un râs, ăst lucru sporește cu o câtime fărâma acaesta de viață... Cu umilință vă rog deci, Domnule, să dați cinstire scrierii de față, luând-o (nu subt paza domniei voastre – căci se cuvine a se păzi singură) ci la țară cu domnia voastră... Rămân, înalte Domn și (lucru și mai de preț pentru Domnia Voastră) Rămân, bunul meu Domn, Al Domniei Voastre doritor de bine și supus prea plecat, Autorul.* (Laurence Stern, *Tristram Shandy*, Editura pentru Literatură Universală, 1969, p. 34).

„Nimic nu este mai periculos pentru un stat ce voiește a se reorganiza, decât a da frânele guvernului în mâinile parveniților, meniți din concepțiune a fi slugi și educați într-un mod cum să poată scoate lapte din piatră cu orice preț !/.../ Ciocoiul este totdeauna și în orice țară un om venal, ipocrit, laș, orgolios, lacom, brutal până la barbarie și dotat de o ambițiune nemărginită, care eclată ca obombă, pe dată ce și-a ajuns ținta aspirațiunilor sale.

Pepiniera în care cresc acești inemici ai onoarei și ai tuturor virtuților cetățenești este mai totdeauna casa bogatului și mai cu seamă a bogatului parvenit. Aci vine ciocoiul, umilit, și cere a servi pe boierul pentru o bucată de pâne, o cameră de dormit și un veșmânt, ca să se apere de asprimea frigului.

În anii dintâi, aceste vulpi cu două picioare, care întrec în ipocrizie și vicleșug pe cele cu patru picioare/.../ După ce a ruinat de ajuns pe nenorocitul de boier, care nul-a lăsat să piară de foame pe drumuri, și după ce și-a luat rangul de pitar, la care nu este vâtaf de curte care să nu aspire, omul nostru caută un pretext și părăsește casa stăpânului său tocmai atunci când acesta simte cea mai mare nevoie de dânsul...

Ciocoiul sau puiul de ciocoi, ajuns om de stat, se deosibește de omul ones, prin mai multe fapte, iar mai cu seamă prin purtarea sa. El nu se pronunță definitiv pentru nicio doctrină politică, nu se face adept credincios al niciunui partid, nu doară că are spiritul drept și nepărtinitor, ci ca să poată exploata deodată toate doctrinele și partidele în folosul său...

Ajuns la gradul de mărire pentru care a comis toate mișeliile, a suferit toate umilințele și a declamat, fără de a le simți, toate virtuțile din lume, ciocoiul își ridică masca ipocriziei de la ochi și se arată lumii în mizerabila și uricioasa nuditate a sufletului său mic...

Iată tipul ciocoiului din toate țările și mai cu seamă din țara noastră, unde lumina adevăratei civilizațiuni n-a răsipit încă norii cei groși ai ignoranței și ai depravațiunii”⁶.

Citind prologul, fie și fără dedicație, impresia este că ceea ce va urma nu va fi un roman și nici vreo specie oarecare a literaturii. Furia și patima judecății sale par a dispune în direcția eseului de moravuri, a predicii sau chiar a manifestului revoluționar.

*

Începutul *Ciocoilor* ține de forma marilor romane: „Într-o dimineață din luna lui octombrie anul 1814, un june de 22 de ani, scurt la statură, cu fața oacheșă, ochi negri, plini de viclenie, un nas drept și cu vârful cam ridicat în sus, ce indică ambițiunea și mândria grosolană, îmbrăcat cu un anterior de șamalagea rupt în spate... un astfel de june sta în scara caselor marelui postelnic Andronache Tuzluc...”⁷.

⁶ N. Filimon, *Ciocoii vechi și noi*, în *Opere*, vol. I, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1956, pp. 95-98.

⁷ Idem, *Ciocoii vechi și noi*, Editura pentru Literatură, 1967, p. 13.

Cu o scrisoare de recomandare din partea tatălui, făcută în cel mai înalt stil al curtoaziei orientale, tânărul Dinu Păturică se prezintă postelnicului Andronache Tuzluc, favorit al curții, cu multe puteri discreționare:

„Prea milostivului și de bun neam al meu stăpân, cu cea de slugă supunere mă închin. După sânta datorie ce am, ca un supus credincios viu a cerceta despre fericita și mie foarte scumpă sănătate a panevgheniei-tale, ca aflând-o pe deplin să mă bucur din rărunchii inimei mele, căci eu, din mila domnului, mă aflu în toată întregimea sănătății și mă îndeletnicesc cu umilita mea slujbuliță de sameș, ce te-ai milostivit a-mi da./.../ alta am să te rog, arhon postelnice, fiul meu, înfățișătorul acestei umilite scrisori, a ajuns la ilichie și cu toate că m-am silit a-l învăța toate iușchiuzarlăcurile și marafeturile cu care trebuie să fie împodobit un adevărat calemgui, dar nefiind de ajuns toate acestea, îl trămit la domniua-ta ca să se mai roadă, să poată ieși și el mânepoimâne la obraze.

Primește, milostive stăpâne, două bote cu păstrăvi și zece găini crescute și îngrășate de mine.

A panevgheniei-tale smerită și umilită slugă
Treti logofăt Ghinea Păturică ot Bucov Saac⁸.

Este primit în slujbă, semn că tatăl său continua să fie în favorurile fostului stăpân. Este suficient pentru tânărul aspirant în ale ciocoismului că porțile Edenului i s-au deschis: „Iată-mă, în sfârșit, ajuns în pământul făgăduinței; am pus mâna pâne și pe cuțit; curagiu și răbdare, prefăcătorie și iușchiuzarlăc și ca mâne voi avea și eu case mari și bogății ca ale acestui fanariot⁹.”

Cine era Andronache Tuzluc? Ciocoiul tipic, derivat primar al fanariotului de clasă: „Acest fanariot venise din Constantinopole în suita domnitorului Georgie Caragea și făcuse meseria de ciohodar în curtea acelu principie. Ca fanariot, născut în ulițele cele strâmte ale Fanarului, unde se urzesc și se pun în lucrare cele mai întunecoase intrigi ce au ruinat Imperiul Greco-Roman, el moștenise din naștere un mare talent de intrigă și lingușire¹⁰.”

Pe de altă parte, Andronache Tuzluc este instrumentul și modelul ciocoiesc al lui Dinu Păturică.

Alfabetul norocului.

Se pare că scrisoarea tatălui a fost compusă sub bune auspicii. Tânărul Dinu Păturică este bine primit de Andronache Tuzluc. *Să știi, băiete* – i se adresează postelnicul – „...că de azi înainte am să te iau subt îngrijirea mea. O să te dau la școala domnească să înveți carte grecească multă, ca să te

⁸ *Ibidem*, p. 16.

⁹ *Ibidem*, p. 18.

¹⁰ *Ibidem*, p. 19.

procopsești, să te faci om. Slujba ce ai să-mi faci este aceasta: dimineața să vii să mă freci la picioare, să-mi ajuți să mă îmbrac, să-mi dai de spălat, să-mi aduci dulceață, cafea și ciubuc; iar dupe aceea să te duci la școală să înveți. Ai auzit?...”.

Era, poate, mai mult decât nădăjduia tânărul ciocoi.

„Din ziua aceea Păturică se puse pe învățatură cu o silință extraordinară și, în mai puțin de doi ani, învăță limba grecească ca un sofologiotos; dar el nu se mulțumea numai cu atâta. Ce-i folosea lui cunoștința unei limbi moarte și a literaturii ei atât de antipatică caracterului și intențiunelor sale?

Omer, pindar, Sofocle, Euripide, anacreon, safo etc. sunt buni pentru femei și oameni afemeiați, zicea ciocoiul în sine cu dispreț. Mie-mi trebuiesc cărți care să-mi subțieze mintea, să mă învețe mijlocul de a mă rădica la mărire. Plutarh îmi vine la socoteală, Comentariile lui Cezar, Istoria omenirii, viețile marilor bărbați din veacurile trecute și acelea în care trăim – iată cărți pe care, citindu-le, cineva poate să zică cu cuget împăcat că nu și-a pierdut timpul în zadar”¹¹.

Comentariul care însoțește solilocviul este edificator: „Cu asemenea reflecțiuni /.../ făcu tot ce putu spre a deveni perfect în arta ipocriziei și a perfidiei”¹².

Propriile talente și cele învățate din cărți fac ca scenariul parvenirii să se desfășoare linear și fără surprize. Împreună cu țitoarea postelnicului pune la cale uzurparea acestuia și ruinarea întregii sale averi. Andronache Tuzluc pierde tot, iar privilegiul de a fi om de încredere al domnului se pierde atunci când Grigore Caragea pierde tronul și părăsește scaunul domnesc. Andronache Tuzluc își pierde mințile împlinind un destin pe care i-l atribuie mai degrabă autorul decât necesitatea internă a romanului.

Mizeria acelor timpuri de tristă memorie (lumea sub guvernarea ciocoiului)

Odată ajuns ispravnic și logofăt, Dinu Păturică dă un chip nou lumii despuiate, golite de tot ce nu coincidea cu obiectul dorinței ciocoiului.

„A descrie cu de-amănuntul despoierile și caznele ce suferea locuitorii de toate clasele de la acest monstru ar fi o lucrare de care pâna noastră s-ar indigna. E de ajuns a spune că birul se împlinea de la sârmanii săteni de câte trei și patru ori pe un trimestru; taxidarii luau întreită zeciuială pentru oierit, tutunărit și vinărit, și când sătenii nu mai aveau cu ce să plătească, îi ungea cu păcură și îi lega de copaci, ca să-i înțepe viespile și țânțarii, apoi le vindea

---

¹¹ *Ibidem*, p. 49.

¹² *Ibidem*, p. 50.

dobitoacele și, după ce-i sărăcea cu desăvârșire, îi închidea în coșare, ca să nu poată reclama la stăpânire”¹³.

Când își întreabă executanții dacă au strâns tot, dă și sfaturi de bună și eficientă practică a convingerii: „Să-i legi cot la cot și să le prăjești piepturile pe lângă foc și vei vedea cum o să scoată la bani. – Toate acestea le-am făcut, i se răspunde, ba încă și mai multe; i-am spânzurat cu capul în jos, le-am bătut țepuși de trestie pe sub unghii, le-am luat chiar vitele și lucrurile din case și le-am vândut; ce voiești să mai fac?”¹⁴

Este ultimul tablou al lumii ruinate, zdrențuite, ferfenițite a ciocoiului, o lume a lui Octav Băncilă, inspirat dintr-un 1907 al dezastrului și nu este exclus ca pictorul să fi purtat în adâncurile subterane ale talentului, textul lui Filimon:

„Era o priveliște jalnică pentru un om cu inimă a vedea pe nenorociții țărani în număr de patru-cinci sute, îmbrăcați în trențe, desculți, veștezi la față și cu ochii stinși de sărăcie și alte suferințe; ba încă unii dintr-înșii purtau pe corpul lor chiar semnele torturilor abia cicatrizate, iar cei de tot schilodiți erau transportați în care cu boi”¹⁵.

În acea lume infestată de viciile fanarului, *viața scandaloasă și depravațiunea, luând proporțiuni mari, infestaseră și demoralizaseră până la un mare grad societatea întreagă*¹⁶. O lume în care *favoarea și banii făceau totul*¹⁷.

Filosofia ciocoiască a lui Dinu Păturică este reductibilă la sloganul ce putea figura ca motto al întregului roman, poate mai intim legat de substanță literară a acestuia decât dedicația și prologul: *Noi nu trăim decât ca să ducem înaintea (să perpetuăm) blestemul lui Cain, ucigătorul de frate, tremurând la glasul stăpânilor noștri, precum tremura el când auzea glasul lui Dumnezeu strigându-i: Câine, ce ai făcut pe fratele tău?*¹⁸.

Ultima încheiere a destinului înainte de a se închide în execuția finală, este favorul tipic făcut părintelui. Ajuns la petrecerea de pomină a acestuia, închipuită să-i confere apoteoza ultimului grad al parvenirii, tatăl lui Dinu Păturică este alungat ca cerșetor anonim. *Nu-l cunosc pe acest mizerabil!* – este declarația de despărțire înainte de marele final care îl aștepta la colțul destinului. Blestemul părintelui pare făcut să încheie blocând într-o meritorie judecată destinul de propriul viitor: *În chinurile boalei tale sa nu*

¹³ *Ibidem*, p. 296.

¹⁴ *Ibidem*, p. 297.

¹⁵ *Ibidem*, p. 299.

¹⁶ *Ibidem*, p.131.

¹⁷ *Ibidem*, p.165.

¹⁸ *Ibidem*, p.179.

*aibi pe nimeni care să te mângâie și în vedeniile tale să-ți stea înaintea toate fărădelegile tale. Amin! Fie, fie!...*¹⁹.

Simetric, pentru armonia artistică a romanului, totul poate fi încheiat aici. Blestemul este încheierea unui cerc al unei binecuvântări stranie care începe cu scrisoarea plină de dragoste și îngrijorarea pentru destinul fiului, cu deznodământ în blestemul care retrace dragostea prin furie și ură.

Lumea în care Dumnezeu a luat dreptatea după pământ

Ajuns vătaf, Dinu Păturică primește jalbe în care plângeri de tot felul îi fac cunoscută starea celor cărora trebuia să li se facă dreptate. Când au făcut plângere, spun jelbarii, *în loc să ne facă dreptate, ne-am pomenit cu o ceată de arnăuți, care ne-au rupt oasele. Nu știm ce o să ne facem; o să trecem în Țara Turcească; încaile să ne omoare păgânii, decât creștinii, cari se închină tot la o cruce cu noi*²⁰.

Tot concludiv, ca o marcă a acestei lumi stricate: *Mare năpastă a căzut pe capul nostru/.../ o să ne ducem în lume, căci Dumnezeu a luat dreptatea după pământ; arendașul ne jăfuieste, zapciul ne jupoaie de piei, gazda de județ și ispravnicii ne ung cu miere și ne leagă de copaci, de ne mănâncă muștele și țânțarii*²¹.

II: Lumea distopică a României

Ce anume l-a făcut pe acest scriitor bucureștean de secol XIX, mai mult sedentar decât nomad, autodidact, cronicar muzical și dramatic, cântăreț de orchestră și de cor, ca la o vârstă suficient de matură, să caute, prelucreze publice basme, să le interpreteze, fie și minimal, dându-le o direcție, așa cum obișnuia cu scrierile sale anterioare. Cam la aceeași dată când publica romanul care i-a adus celebritatea, 1862, publica un număr de trei basme, un pandant la schema romanescă și lumea aferentă acesteia. Recursul la basm ca lume a esențelor care se perpetuează, care trec de la o generație la alta, de la un individ la altul, recurs pentru a pune în echilibru o altă lume, a accidentelor indezirabile, lume a ciocoilor care traversează și ilustrează esența ca abdicare de la latura conștientă care cultivă ce este conform cu binele și frumusețea lumii. În basme se și vorbește despre o frumusețe nepământeană, peste frumusețea astrelor sau a cerului: era *frumoasă de pică* sau: *la soare te puteai uita, dar la dânsa, ba*. Este dincolo de gândire a întreba care putea să fie chipul tangibil al unei astfel de frumuseți la care ochiul nu

---

¹⁹ *Ibidem*, p. 250.

²⁰ *Ibidem*, p. 110.

²¹ *Ibidem*.

putea ajunge știind că, în aceeași lume discretă, Dumnezeu însuși se prezintă cu neputință de a fi văzut...

O astfel de lume a esențelor vine să echilibreze lumea dezechilibrată a accidentelor, lume a ciocoilor care subzistă numai prin accidente sau manifestări ale voinței. Tot ce se întâmplă în roman aparține acestor treceri arbitrare care marchează și formează destinul ca destin al accidentelor, adică al răului. Căci nimic din accidentele ilustrate nu se permanentizează, nu devine o esență din moment ce următoarea dorința a ciocoiului este de fiecare dată lipsită de suportul calitativ al creșterii.

*

Viziunea sa este însă aceea a unui moralist crede și Mircea Anghelescu în introducerea sa la *Opere I*, Editura Minerva, 1975, p. XXIV, adică a celui ce percepe lumea după schema maniheismului elementar, realul care suferă intervenția idealului, a normei, prescripției sau poruncii.

*

În 1862, Nicolae Filimon începe să publice, concomitent, romanul *Ciocoii vechi și noi* și cele dintâi basme culese din folclorul românesc, *Roman Năzdrăvan*, *Omul de piatră* și *Omul de flori cu barba de mătase*.

Nu sunt cunoscute circumstanțele în care cele două tipuri de scriere au fost elaborate, nici dacă ele își sunt anterioare una alteia sau la ele s-a lucrat concomitent. După data de apariție, același an, 1862, este probabil că ele sunt concomitente. Indiferent de acest aspect, însoțirea lor publicistică este de natură să producă uimire: oare ce l-a împins pe acest candid autor descris în culorile cele mai pitorești de către Ion Ghica, critic muzical, nuvelist, cântăreț de biserică, arhivar și romancier pasionat, să cultive basmul, folclorul, ceea ce până mai ieri era considerat, în cultura timpului, cenușăreașă culturii? Abia romantismul dacă reușise să facă din cultura populară ceea ce avea să devină mai târziu cu adevărat important.

*

Nicolae Filimon, romantic autodidact în lungi secvențe ale operei sale, culegând și prelucrând basme își urmărea de fapt propriile convingeri. Motivația sa era pur estetică, mai puțin ideologică, cum era în cazul romantismului. În preambulul care însoțește cel dintâi basm, exista precizarea: „literatura poporană”, iar înaintea derulării basmului se face o notă ciudată în care aproape că se polemizează cu starea timpului: *poporul român este dotat de natura cu impresiuni poetice sublime și cu spirit satiric foarte picant; cântecele lui de dor, baladele, ghicitorile și mai cu seamă satirile cele pline de sarcasm /.../ coprind într-însele idei poetice și epigramatice de o rară frumusețe.*

*

Ce l-a făcut pe Nicolae Filimon ca, odată încheiată cufundarea în marea de rău a romanului, să alerge în căutarea antidotului care să-l scoată la suprafață, în aerul respirabil al lumii neistorice? Căci aerul irespirabil al *Ciocoilor vechi și noi* era aerul istoriei în variate ipostaze și secvențe, un aer ucigaș, distrugător și întunecat, dens, consistent în starea lui toxică. Apelul la basm era apelul la instrumentul calificat de a deține puterea împotriva *lumii infestate de corupție* și magmei ucigașe a acesteia...

Filimon se poziționează, prin cele trei basme, într-o opoziție cu lumea pe care o descalifică moral, social și politic. El pare să lucreze cu o dialectică a lumii în care *lumea infestată* și basmul să se reflecte într-o zonă a compensării și neutralizării.

Bibliografie

Lucrări generale, studii și articole:

Filimon, N., *Ciocoii vechi și noi*, în *Opere*, vol. I, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1956.

Filimon, N., *Ciocoii vechi și noi*, Editura pentru Literatură, 1967.

Ghica, Ion, *Scrisori către Vasile Alecsandri*, în *Opere*, vol. I, Editura pentru Literatură, 1967.

Cellini, Benvenuto, *Viața lui Benvenuto Cellini scrisă de el însuși*, Editura pentru Literatură, vol. I, 1964.

Stern, Laurence, *Tristram Shandy*, Editura pentru Literatură Universală, 1969.

CUVINTE PESTE FIRE.SPRE O FILOSOFIE A TRADUCERII ALĂTURI DE DIMITIRIE CANTEMIR

Chris Octavian IONIȚĂ*

Abstract: Starting from the Romanian translation of the word "metaphysics" as rendered by Dimitrie Cantemir in the Hieroglyphic History, this paper will try to grasp the philosophical relevance of the translation process. Namely, this is understood as the path that can lead beyond the semblance of words and thus to their very essence or Being. Not only the specific neologisms of Cantemir's philosophical discourse will be taken into account, but also the metaphorical or hieroglyphical structure of his literary works. Additionally, considering the attention devoted to the Romanian language by the philosopher Constantin Noica, the very act of translation will prove to be a concrete example of metaphysics as such; but at the same time, it will also be a good opportunity to rethink it, thus hinting towards a new ontological avenue.

Keywords: Dimitrie Cantemir; Translation; Romanian Language; Metaphysics; Ontology.

„Din limbi străine să înveți și în limba țării tale să scrii”

Dimitrie Cantemir

În cadrul unui curs ținut la Freiburg în 1942, Heidegger se va exprima astfel: „Spune-mi ce părere ai despre traducere și îți voi spune cine ești”. Acest gând ne va călăuzi de-a lungul încercării noastre de a portretiza personalitatea filosofică a lui Dimitrie Cantemir. Întocmai, cu prilejul acestei prezentării, ne vom strădui în a scoate la iveală premisele – implicite – a gândirii marelui cărturar, socotind că felul în care domnitorul moldovean traduce în limba română anumite termene străine, ne va oferi ocazia de a surprinde filosofia sa „la lucru”. Așadar, deși ar putea părea paradoxal, pentru a înțelege cugetarea acestui „prinț printre filosofi și filosof printre prinți” nu ne vom axa exclusiv sau mai ales pe scrierile sale cu o miză declarat științifică și filosofică. De pildă, nu vom zăbovi asupra lucrării *Divanul sau gâlceava înțeleptului cu lumea* și vom lăsa deoparte cercetarea diverselor surse din care se alcătuiește cartea respectivă, cum ar fi: doctrinele stoicilor, mistica de matrice bizantină sau gândirea polonezului Andreas Wissowatius; de

---

* Drd., Facultatea de Filosofie, Universitatea București; e-mail: ch.i.octavian@gmail.com.

¹ „Sage mir, was du vom Übersetzen hältst, und ich sage dir, wer du bist. Martin Heidegger”, *Hölderlins Hymne der Ister*, GA 53, Frankfurt, Vittorio Klostermann, 1984, p. 76. Traducerea autorului.

asemenea, ceea ce ne interesează în *Sacrosancte scientiae indepingibilis imago* nu sunt tematicile cosmologice sau gnoseologice aici tratate în chip explicit sau relația acestora cu cugetările filosofului flamand Jan Baptista van Helmont. Astfel de studii de istoria filosofiei există deja și unele dintre aceste cercetări sunt chiar foarte recente². În schimb, atenția noastră se va concentra acum asupra lucrării beletristice *Istoria Ieroglifică*, mai precis: vom examina lexicul și neologismele acestei cărți, deoarece – după cum am anticipat deja și așa cum urmează să argumentăm – tocmai „cuvintele tâlcuitoare” aici, folosite, reprezintă locul privilegiat pentru a surprinde – direct în operativitatea sa – structura profundă a gândirii lui Cantemir, o structură care rămâne deosebit de sugestivă chiar și în cadrul filosofiei românești moderne.

Singura lucrare a lui Cantemir redactată exclusiv în limba română, *Istoria Ieroglifică*, pune la încercare și forțează limitele limbii noastre de la începutul secolului al XVIII-lea: eforturile care fuseseră între timp depuse de către Dosoftei și Antim Ivireanul sunt depășite de exigențele expresive ale lui Cantemir, care își dorea să „moldovenicească” concepte abstracte legate de o bogată tradiție filosofică sau termeni tehnici și de specialitate preluați din lumea științelor naturale³. Așadar, marelui cărturar i se impunea drept necesară alcătuirea unui „vocabular neologic de cultură generală”⁴, prin intermediul căruia să poată suplini lipsurile ce încă separau româna de celelalte limbi europene. *Scara a numerelor și cuvintelor streine tâlcuitoare*, care deschide *Istoria Ieroglifică* era menită să familiarizeze cititorul român cu o mulțime de termene preluate din alte limbi, în mare parte din greacă și latină, cuvinte noi care apoi sunt redatate în limba maternă prin mijlocirea unui calc lingvistic și semantic. Dintre cele 227 de neologisme care alcătuiesc această „scară”, cincizeci sunt termenele care aparțin din plin limbajului filosofic, un limbaj care astfel este reîntocmit și plăsmuit pornind de la resursele deja disponibile în limba română. Grăitor, în acest sens, este felul în care Cantemir face apel la limba maternă pentru a reda latinescul *quidditas*. Acest termen, central pentru scolastica medievală, răspunde întrebării *quid est?* (ce este?)⁵, un răspuns care trimite la prima dintre cele zece categorii aristotelice, adică: ceea ce astăzi în

---

² Cf. Vasilica Grigoraș, *Evoluția ideilor filosofice la Dimitrie Cantemir*, București, Editura Leviathan, 2022.

³ Cantemir adresează explicit neajunsul „brudii noastre limbi”; vezi Dimitrie Cantemir, *Istoria Ieroglifică*, Vol. 1, București-Chișinău, Editura Litera, 1998, p. 13.

⁴ Ion Gheție, *Istoria limbii române literare. Privire sintetică*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978, p. 121.

⁵ Sintagmă care, la rândul ei, traduce din greaca veche expresia: τὸ τί ἦν εἶναι. Vezi Aristotel, *Metafizica*, VII, 3, 1028 b 34.

română se cheamă „esență”, sau „substanță”, iar Cantemir numește „ceița, singură ființa lucrului, ceea ce este”⁶. De pildă, ceița unui păsări, în raport la întrebarea „ce este o pasăre?”, nu desemnează *această* sau *acea* pasăre ci ceea ce este comun tuturor păsărilor ca atare (καθ' αὐτό), ce-ul lor. După Constantin Noica, „Cantemir încearcă să traducă în adânc, în ființa lor, categoriile lui Aristotel, reînfințându-le în limba română”⁷. Prin urmare, este lesne de înțeles de ce Cantemir traduce *quidditas* prin ceița, cum la fel de limpede este trecerea de la *qualitas* la feldeință ori de la *quantitas* la cîtință. Ceea ce, în schimb, rămâne greu de deslușit este posibilitatea însăși a trecerii de la un cuvânt la altul, capacitatea de a echivala două termene deosebite. Ne putem întreba, pe limba lui Cantemir, de ce românul care se folosește de *scara tâlcuitoare* „în moldovenie elinizește și în elinie moldovenisește”⁸. Privită prin prisma filosofiei, o astfel de reciprocitate între două limbi diferite apare în toată problematicitatea sa, căci – într-adevăr – orice traducere pare a săvârși un paradox: un cuvânt (*quidditas*) este spus prin alt cuvânt (ceița), deși cuvântul tradus nu este cuvântul traducător. Această potrivire între termeni deosebiți ne împinge într-un impas din care putem ieși doar dacă presupunem existența unui alt plan al discursului față de cel în care originalul și traducerea sa diferă. În cadrul acestei dimensiuni, deși *quidditas* și ceița se înfățișează prin litere diferite, ambele sunt aici strânse laolaltă printr-un element comun care transcende diferențele lor, adică: cuvântul tradus și cuvântul traducător împărtășesc același sens, în pofida faptului că nu sunt același cuvânt. Ceea ce ar putea părea o banalitate, în schimb, face apel și pune la lucru structura fundamentală a tradiției filosofice la care aparținem și noi astăzi.

Semnificația însăși a cuvântului „ceița” deschide spre dimensiunea în care gestul traducerii își capătă propria operativitate o deschidere care poate fi lărgită ulterior, ținând seama și de un alt termen pomenit, la rândul său, în *scara tâlcuitoare*, vasăzică: „metafizica (el.) învățătura carea arată lucruri mai sus de fire”⁹. Întocmai, metafizica trimite dincolo de ființarea celor ce sunt, călăuzind astfel spre planul ontologic al ființei. Ar fi oportun, acum, să zăbovim puțin asupra ocurențelor termenului „ființă” în cadrul scrierii lui Cantemir. Spre începutul *Istoriei ieroglifice*, pentru a lămuri natura îndoită și ambiguă a struțocămilei, Vulpea va sugera că „nu pasăre gramatică, ce jiganie filosoafă trebuie, că nu etymologia numelui, ce ființa lucrului trebuie

---

⁶ Dimitrie Cantemir, *op. cit.*, Vol. 1, p. 20.

⁷ C. Noica, *Cuvânt împreună despre rostirea românească*, București, Humanitas, 1996, p. 148.

⁸ Dimitrie Cantemir, *op. cit.*, Vol. 1, p. 15.

⁹ *Ibidem*, p. 21.

tîlcuită, cînd cineva de acel lucru a se înștiința poștește”¹⁰. Ființa, elementul definitoriu din pricina căruia ceva este ceea ce este și nu altceva, se află dincolo de numele, de firea, sau de înfățișarea acestui ceva. Așadar, interpretarea filosofică nu ia în seamă o simplă înșiruire de litere, ci țintește direct spre rostul lor. Așa cum dă dovadă, deși într-un context ironic, *Lupul* atunci când „filosofînd” tâlcuiește bolboroselile nearticulate a struțocămilei¹¹. Precum un „metafizic” este „cela ce are știința a celor peste fire”¹², de asemenea traducătorul știe să meargă dincolo de firea cuvintelor, ajungînd astfel pînă la ființa lor care rămîne aceeași chiar dacă literele se schimbă și limbile se prefac una într-alta. Cantemir remarcă, întocmai, „că rămîn ființele precum au început, de s-ar și tîmplările în toate ceasurile schimba”¹³, căci „tîmplările precum nici fac, așe nici strică ființa”¹⁴. Ființa lui „quidditas” se află peste firea acestui cuvînt, astfel încît ființa sa se poate regăsi și într-o altă fire, de pildă: printre literele termenului „ceință”, trecînd astfel de la întîmplarea istorică a limbii latine la cea a limbii române.

Bineînțeles, Cantemir nu se folosește în chip explicit de aceste raționamente metafizice pentru a lămuri propriile eforturi de traducător, aceste travalii lingvistice – întocmai – rămîn în mare parte non tematizate în cadrul lucrărilor sale. Totuși, după cum am remarcat deja, cărturarul moldovean era bine familiarizat cu astfel de categorii de matrice aristotelică. Mai mult, în textele sale aceste categorii joacă un rol crucial nu doar în alcătuirea lexicului, ci chiar și în întocmirea structurii acestor scrieri, cum este limpede în cazul *Istoriei ieroglifice*. De pildă, însuși titlul cărții respective este grăitor în această privință: citim în *scara tâlcuitoare* că „ieroglifia” înseamnă „chipuri de pasiri, de dobitoace și de alte jigăanii și lighioi cu carile vechii în loc de slove să slujii”¹⁵. Ființa ieroglifelor, precum și cea a cuvintelor, se află dincolo de înfățișarea lor, căci struțocămila și Mihai Racoviță au două firi diferite, dar împărtășesc o singură ființă, una comună datorită căreia „firea chipului cu firea dihanii” se pot asemăna¹⁶. Structura alegorică a *Istoriei ieroglifice* se clădește, în întregime sa, asupra diferenței metafizice dintre fire și ființă. O tensiune între esență și aparență folosită de către Cantemir și în scopuri comice sau morale, pentru a revela ființa ascunsă a unui personaj. Așa cum reiese din expresii, precum „Leul vulturește și

---

¹⁰ *Ibidem*, p. 93.

¹¹ *Ibidem*, p. 244.

¹² *Ibidem*, p. 21

¹³ Dimitrie Cantemir, *op. cit.*, Vol. II, p. 34.

¹⁴ *Idem*, *op. cit.*, Vol. I, p. 49.

¹⁵ *Ibidem*, p. 19.

¹⁶ *Ibidem*, p.13.

Vulturul leuiește, Prepelița ce va iepuri și Iepurile ce va prepeliți”¹⁷. Sau prin alcătuirea unor „epitete antitetice”, după expresia lui Gheorghe Chivu; de pildă: „pasire dobitocită sau dobitoc păsărit”¹⁸, și „porc peștit și pește porcit”¹⁹ ș.a.m.d. Această reciprocitate între elemente deosebite se folosește de aceeași structură metafizică care, anterior, am surprins la lucru în trecerea de la o limbă la alta; împărtășirea aceleiași structuri devine limpede dacă ținem seama de felul – simetric – în care *Istoria Ieroglifică* se deschide și închide. Pe de o parte, la început, găsim *Scara a numerelor și cuvintelor tâlcuitoare*: urcând treptele acestei scări putem trece peste firea unui cuvânt latinesc ajungând astfel la firea sa în limba română; pe de altă parte, la sfârșit, avem *Scara a numerelor și cuvintelor ieroglifice tâlcuitoare*, un vocabular în care chipurile de dobitoace sunt traduse cu numele de domnitori, pe care „dezvălind, le acoperim, și acoperindu-le, le dezvălim”²⁰. Acest du-te-vino între firea dobitoacelor și cea a oamenilor duce la întocmirea unui veritabil lexic ieroglific, în care vulpi, lupi și struțocămile reprezintă tot atâtea cuvinte pentru a tâlcui ființa tăinuită din spatele firii omenești.

În concluzie, posibilitatea de a trece granițele dintre limbi, capacitatea de a dezbina semnificația unui cuvânt de literele prin care acel cuvânt ființează, felul în care hieroglifele desprind ființa domnitorilor de înfățișarea lor umană; toate aceste operațiuni își capătă propria eficacitate prin stabilirea unei cezuri metafizice care desparte firea de ființa sa²¹. Putem tâlcui de mai multe ori și în felurite chipuri despre aceeași ființă deoarece aceasta nu se lasă rostită cu totul în ființele prin care ființează. Traductibilitatea cuvintelor, disponibilitatea acestora de a primi înfățișări diferite, constă tocmai în *incapacitatea* lor de a cuprinde și de a epuiza propria semnificație sau ființă. Așadar, actul traducerii se întemeiază pe o neputință, un neajuns și o lipsă constitutivă, adică: pe decalajul care plasează ființa dincolo de fire. Acest gol este crucial pentru întreprinderea metafizicii, după cum însuși

¹⁷ *Ibidem*, p. 152. O analiză excelentă a acestor expresii se regăsește în Gheorghe Chivu, *Dimitrie Cantemir și limba română literară veche*, în „Itinerar lexical”, anul XVII, nr. 10-12, Chișinău, 2007.

¹⁸ Dimitrie Cantemir, *op. cit.*, Vol. 1, p. 52.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Idem*, *op. cit.*, Vol. II, p. 240.

²¹ Ar fi oportun de remarcat faptul că această diferență dintre „fire” și „ființă”, deși nu este explicit tematizată de către Cantemir, ea se lasă totuși resimțită atât la nivel conceptual, cât și pe plan lexical; de pildă, în Dimitrie Cantemir, *op. cit.*, Vol. 1, p. 126, citim despre anumite „ființe [...] carile nici în ceri; nici în fire se află”. Așadar, „firea” și „ființa” nu se suprapun: cea de-a doua nu o poate cuprinde în întregime sa pe cea dintâi; iar tensiunea care astfel se ivește aduce cu sine o încărcătură filosofică deosebită, despre care și Constantin Noica va scrie adresând tocmai pasajul din *Istoria ieroglifică* mai sus pomenit. Vezi Constantin Noica, *Cuvânt împreună...*, p. 43.

Cantemir subliniază prin definiția sa a acestei discipline, numită întocmai: știința *peste fire*, învățătura *mai sus* de fire. De asemenea, propria lui *Metafizica*, adică: *Icoana de nezugrăvit a științei sfinte*, se confruntă – chiar și prin titlul său – cu săpătura ce separă ființa, de nezugrăvit, și firea, în care aceasta totuși se zugrăvește. A făuri o *imago* pentru ceea ce este *indepingibilis*, trimite, firește, către săvârșirea unui paradox, așa cum Cantemir însuși i-a mărturisit propriului maestru, Ieremia Cacavela „apuc să practic pictura, fără nicio precauție și cu toate forțele, și mi se pare că văd chipul adevărului, care niciodată nu se arătase nicăieri, chiar așa de nezugrăvit cum este – ba chiar nu încetez, cu o uriașă cutezanță, săl zugrăvesc ca pe unul de nezugrăvit”²². Întocmai, incapacitatea de a zugrăvit firea în imaginea ființei nu se rezolvă totuși într-o beznă fără de icoane sau într-un *nihil negativum*: în continuitate cu tradiția teologie apofatice sau negative²³, întemeiată de către Doinise Areopagitul²⁴, vidul care marchează discontinuitatea între aceste două instanțe metafizice nu cascadează o prăpastie ci mai degrabă constituie un *preagol*, după expresia lui Constantin Noica din *Devenirea întru ființă*; „golul invocat aci este activ prin el însuși. Ce nu este umple de fapt lumea, sub chipul lui ce nu este încă, al lui ce a fost, ce nu a fost dar era să fie, ce ar fi să fie, ce stă să fie, ce face să fie, ce va fi fiind, ba chiar sub forma lui ce va fi. Toate acestea, înmănunchate în *golul* de ființă, modelează lucrurile”²⁵. Trecem, astfel, de la începuturile filosofiei românești direct la cele mai recente izbânzii ale sale, căci expresia lui Noica „Preagolul este un gol ce se restrânge în sine”²⁶ ne poate ajuta să lămurim concluziile la care am ajuns în urma traducerilor lui Cantemir.

Săpătura metafizică, la care tot am făcut trimitere, deși împiedică transpunerea ființei în cuvintele firii, totodată ea reprezintă și temelia tuturor traducerilor, fundamentul oricărei trecere dintr-o fire într-alta; astfel încât, într-adevăr, această săpătură ontologică se surpă și restrânge în sinea sa, lăsând firea să devină și să fie transpusă *întru* ființă. Așadar, crăpătură cezorii metafizice desparte și deopotrivă ține laolaltă firea și ființa sa; ambele se află în această săpătură. O mărturie clară în acest sens, după Noica, se

²² Apud Afloroaei Ștefan, *Dimitrie Cantemir. Mize ale gândirii filosofice timpurii* (I și II), în „Limba Română”, nr. 6 (260), Chișinău, 2020, pp. 165-178. Urmărind în continuare sugestiile prețioase ale lui Afloroaei, semnalăm și alte pasaje relevante direct din *Sacrosanctae scientiae indepingibilis imago*: cartea întâi, cap. 3-7, 13-17; cartea a doua, cap. 1-2; cartea a patra, cap. 1.

²³ Despre această continuitate vezi: Virgil Cândea, *Cunoașterea apofatică în gândirea lui Dimitrie Cantemir*, în „Academica”, anul V, nr. 1(49), 1994.

²⁴ Dionisie Areopagitul, *Opere complete*, București, Editura Paideia, 1996.

²⁵ Constantin Noica, *Devenirea întru ființă. Scrisori despre logica lui Hermes*, București, Humanitas, 1998, p. 208.

²⁶ Constantin Noica, *Devenirea întru ființă...*, p. 206.

păstrează în limba română și se poate regăsi tocmai într-o expresie a lui Cantemir, adică: „fragedă fire”²⁷. Noica remarcă cum „fraged vine totuși de la *fragilis* (care se frînge, se sfărîmă; *frango*, de unde fractură), ce ar fi dat – ni se spune – cu schimbare de sufix *fragidus*”²⁸. Ființa, ceea ce este în sine, reprezintă un concept neflexibil, care – precum un os calcifiat și dur – cel mult ar putea să se fractureze, dar nicidecum să fie fraged. Totodată, în firea celor ce ființează, rigiditatea ființei se contopește cu frăgezimea firii. Ființa, astfel, în feluritele înfățișări prin care ființează se și sparge; mai bine zis: „ea devine fragedă, consimte modulației, compune cu lumea și cu fapăturile ei de o clipă”²⁹. Această frăgezime nu reprezintă nici de cum o slăbiciune sau o fragilitate, din contra: ea dă măsura vitalității și tăriei ființei, care astfel poate să fie zugrăvită și tradusă, poate ființa în chipuri mereu nouă și diverse, fără a-și risipi totuși propria identitate. Ar fi greu de trecut cu vederea cum această crăpătură lăuntrică a ființei, operativă în traducerile lui Cantemir, nu doar se armonizează cu spusele lui Noica, ci rezonează deosebit de bine și cu gândurile lui Martin Heidegger. Întocmai, în cadrul lucrării *Beiträge zur Philosophie (Vom Ereignis)*, care dintre toate scrierile lui Heidegger este una dintre cele mai greu de tradus³⁰, filosoful german va spune că în adâncurile ființei (*Sein*) se află o „*Klüftung das Mögliche*”³¹, adică: fisura, crăpătura, sau chiar *frăgezimea* posibilului. Un pasaj extrem de dificil, pe care totuși am putea încerca să-l interpretăm în lumina celor spuse mai sus: săpătura ce desparte ființa de fire, *Sein* și *Seiendes* în termeni heideggerieni, oferă ființei prilejul de a se frăgezi, de a putea căpăta astfel multe și felurite chipuri; același proces a fost deja surprins la lucru în capacitatea unei struțocămile de a fi totodată și un domnitor, în posibilitatea lui *quidditas* de a fi și „cătintă”.

Încheiem cu speranța că, întocmai, de-a lungul acestei scurte scrieri am reușit să sprijinim și chiar să întărim următorul citat din *Rostirea românească*: „A rămas cel puțin o cercetare în care Cantemir nu e îndărătul nostru, ci poate înaintea noastră: cercetarea în cuvânt”³².

²⁷ Dimitrie Cantemir, *op. cit.*, Vol. 1, p. 12.

²⁸ Constantin Noica, *Cuvânt împreună...*, p. 382. Ca o confirmare a importanței aceste chestiuni, Noica va reveni des la sensul „frăgezimii”. Vezi, de pildă: Idem, *Sentimentul românesc al ființei*, București, Humanitas, 1996, p. 27.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ Despre aceste dificultăți, vezi de pildă: P. Emad, *Translation and Interpretation: Learning from 'Beiträge'*, București, Zeta Books, 2012.

³¹ Martin Heidegger, *Beiträge zur Philosophie (Vom Ereignis)*, Frankfurt, Klostermann, 1997, p. 475.

³² Constantin Noica, *Cuvânt împreună...*, p. 147.

Bibliografie

Lucrări generale, studii și articole:

Afloroaei, S., Dimitrie Cantemir. *Mize ale gândirii filosofice timpurii* (I și II), în „Limba Română”, nr. 6(260), Chișinău, 2020, pp. 165-178.

Heidegger, M., *Beiträge zur Philosophie (Vom Ereignis)*, Klostermann, Frankfurt 1997.

Heidegger, M., *Hölderlins Hymne der Ister*, *Martin Heidegger Gesamtausgabe* 53, Vittorio Klostermann, Frankfurt, 1984.

Cantemir, D., *Icoana de nezugrăvit a științei preasfinte. Pasaje neclare în Catehism. O cercetare naturală a monarhiilor. Elogiu pentru autor. Mic compendiu de logică*, București, Editura MLR, 2017.

Cantemir, D., *Istoria Ieroglifică*, Vol. 1 și Vol. 2, București-Chișinău, Editura Litera, 1998.

Cândea, V., *Cunoașterea apofatică în gândirea lui Dimitrie Cantemir*, în „Academica”, anul V, nr. 1(49), București, 1994.

Chivu, G., *Dimitrie Cantemir și limba română literară veche*, în „Itinerar lexical”, anul XVII, nr. 10-12, Chișinău, 2007.

Dionisie Areopagitul, *Opere complete*, București, Editura Paideia, 1996.

Emad, P., *Translation and Interpretation: Learning from 'Beiträge'*, Zeta Books, București, 2012.

Gheție, I., *Istoria limbii române literare. Privire sintetică*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978.

Grigoraș, V., *Evoluția ideilor filosofice la Dimitrie Cantemir*, București, Editura Leviathan, 2022.

Noica, C., *Cuvânt împreună despre rostirea românească*, București, Editura Humanitas, 1996.

Noica, C., *Sentimentul românesc al ființei*, București, Editura Humanitas, 1996.

Noica, C., *Devenirea întru ființă. Scrisori despre logica lui Hermes*, București, Editura Humanitas, 1998.

L'IMAGINATION METAPHORIQUE: UNE CLE POUR LA COMPREHENSION DU MONDE - ANALYSE STYLISTIQUE D'UN TEXTE

Diana DĂNIȘOR*

Abstract: Stylistic analysis is a component of discourse analysis, but it focuses on the aesthetic and rhetorical aspects of language. Stylistic analysis specifically examines how language is used to create aesthetic, emotional, or expressive effects. It focuses on stylistic choices, such as the use of metaphors, figures of speech, rhythm, tone, and register, and explores how these choices affect the form and impact of a text. Thus, stylistic analysis constitutes a narrower dimension within discourse analysis. The two approaches often complement each other to provide a more comprehensive analysis of a text or discourse by revealing both its structure and aesthetic elements.

Keywords: stylistic analysis, discourse analysis, metaphorical dimension, figures of speech, specialized text

On donne le texte:

L'expérience métaphorique en tant qu'acte d'imagination fait qu'un concept devienne réel par l'intermédiaire de l'intuition, la métaphorisation et la créativité pouvant être, dans l'ordre du discours, le mode d'expression privilégié de l'imagination créatrice, «condition de possibilité du monde en tant que monde apparaissant». (Ce texte est créé spécialement pour cette analyse. * Renaud Barbaras, «Métaphore et ontologie » dans *Le tournant de l'expérience, recherches sur la philosophie de Merleau-Ponty*, Paris, Vrin, 1998, p. 276.)*

Consignes: réaliser l'analyse stylistique

I. Parcours théorique

L'analyse stylistique d'une phrase ou d'un texte consiste à examiner les éléments linguistiques et les choix stylistiques qui contribuent à la manière dont le message est exprimé et à l'effet qu'il produit sur le lecteur ou l'auditeur. Cette analyse se concentre sur les aspects esthétiques, expressifs et rhétoriques du langage plutôt que sur la simple signification littérale des mots. Les messages étudiés pas la «stylistique» portent, selon certains

---

* Prof. univ. dr. habil., Université de Craiova, Faculté de droit; Membre associé de l'Académie des hommes de science de Roumanie; e-mail: danisordiana@yahoo.ro

auteurs, l’empreinte de la personne du locuteur¹, et toute extériorisation de la pensée agit sur le destinataire par les choix opérés par l’énonciateur, choix qui affectent différents niveaux linguistiques comme la morphologie, la syntaxe, l’ordre des mots, la lexicologie ou les temps verbaux².

L’analyse stylistique comprend les éléments-clés suivants: les figures de style, le choix des mots, la syntaxe, la tonalité et le registre, la répétition et le parallélisme, la structure narrative et la rhétorique³.

Les figures de style sont des techniques linguistiques utilisées pour donner de la couleur et de la vivacité à un texte. Elles comprennent des éléments tels que la métaphore, la métonymie, la personnification, l’allégorie, l’hyperbole, l’ironie, etc. L’analyse stylistique examine comment ces figures de style sont employées pour créer des images, des émotions ou des effets particuliers⁴. L’analyse⁵ stylistique s’intéresse au choix des mots et des expressions. Elle examine comment l’auteur utilise le vocabulaire pour créer une atmosphère spécifique, renforcer un message ou susciter une réaction émotionnelle chez le lecteur. La structure des phrases et la disposition des mots peuvent avoir un impact significatif sur le style d’un texte. L’analyse stylistique examine comment la syntaxe est utilisée pour créer des rythmes, des ruptures ou des effets de sonorité⁶. L’analyse stylistique évalue la tonalité générale du texte (par exemple, formelle, familière, ironique, etc.) ainsi que le registre (par exemple, littéraire, technique, journalistique, etc.) pour mieux comprendre la manière dont l’auteur communique avec le public⁷. L’analyse stylistique peut examiner la fréquence de certaines expressions, mots ou motifs récurrents dans un texte, ainsi que

---

¹ Michel Riffaterre, *Essais de stylistique structurale*, (présentation et traductions par Daniel Delas), Paris, Flammarion, 1970.

² M. Cressot, L. James, *Le style et ses techniques. Précis d’analyse stylistique*, 14e éd., PUF, Paris, 1996, p. 15.

³ Stanley Fish, *Quand lire c’est faire*, Les Prairies Ordinaires, 2007.

⁴ Lucile Gaudin-Bordes et Geneviève Salvan (dir.), *Pratiques*, 165-166 | 2015, «Étudier les figures en contexte: quels enjeux?» [En ligne], mis en ligne le 01 octobre 2015, consulté le 09 juin 2021. URL: <https://journals.openedition.org/pratiques/2374>; DOI: <https://doi.org/10.4000/pratiques.2374>.

⁵ SUHAMY Henri, «Chapitre 2. La langue et le style», dans: , *Stylistique anglaise*. sous la direction de SUHAMY Henri. Paris cedex 14, Presses Universitaires de France, «Perspectives anglo-saxonnes», 1994, pp. 43-110. URL: <https://www.cairn.info/stylistique-anglaise--9782130460626-page-43.htm>

⁶ Seguin Jean-Pierre, *Éléments pour une stylistique de la phrase dans la langue littéraire du XVIIIe siècle*, in: *L’Information Grammaticale*, N. 82, 1999. pp. 5-15. DOI: 10.3406/igram.1999.2804 http://www.persee.fr/doc/igram_0222-9838_1999_num_82_1_2804

⁷ Véronique Magri-Mourgues (dir.), *Corpus*, 5 | 2006, «Corpus et stylistique» [Online], Online since 01 June 2007, connection on 16 October 2020. URL: <https://journals.openedition.org/corpus/422>; DOI: <https://doi.org/10.4000/corpus.422>

l'utilisation du parallélisme pour créer un effet stylistique particulier⁸. Dans les œuvres narratives, l'analyse stylistique peut se pencher sur la structure du récit, les techniques de narration, et la manière dont les événements sont présentés pour créer une expérience de lecture particulière⁹. L'analyse stylistique peut également inclure des éléments de rhétorique, tels que l'utilisation de l'argumentation, de la persuasion, de la concession, etc., pour évaluer comment l'auteur tente d'influencer le lecteur¹⁰.

L'analyse stylistique est couramment utilisée en littérature, en linguistique, en critique littéraire et en rédaction pour comprendre et évaluer la manière dont les écrivains utilisent le langage pour créer des effets esthétiques et expressifs dans leurs œuvres. Elle permet d'explorer la dimension artistique et expressive du langage au-delà de sa signification purement informative. L'analyse stylistique d'une phrase consiste à examiner les choix linguistiques faits par l'auteur dans le but de créer un effet particulier ou de transmettre un message spécifique. Elle se concentre sur les éléments tels que le choix des mots, les figures de style, les rythmes, la syntaxe, et d'autres éléments de la langue qui contribuent à la tonalité, au style et à l'impact global du texte.

En ce qui concerne le choix des mots, on constate que certains mots peuvent avoir des connotations spécifiques ou des associations émotionnelles qui peuvent influencer la perception du lecteur, les figures de style apportant des images ou des associations particulières. La façon dont les phrases sont construites, la longueur des phrases, l'ordre des mots, etc., peuvent influencer le rythme et la fluidité du texte. L'analyse stylistique examine si le texte adopte un ton formel, informel, ironique, sérieux, etc. L'utilisation répétée de mots, de phrases ou de motifs peut mettre en avant des idées clés ou créer un effet particulier. L'utilisation de la cadence, de la ponctuation, de l'accentuation, etc., peut influencer la manière dont le texte est lu et interprété¹¹.

---

⁸ Samia KASSAB-CHARFI (dir.), *Altérité et mutations dans la langue. Pour une stylistique des littératures francophones*, 2010.

⁹ Raphaël Baroni, «Approches passionnelles et dialogiques de la narrativité», *Cahiers de Narratologie* [En ligne], 14 | 2008, mis en ligne le 06 mars 2008, consulté le 15 novembre 2019. URL: <http://journals.openedition.org/narratologie/579>; DOI: 10.4000/narratologie.579

¹⁰ Ruth Amossy et Roselyne Koren (dir.), *Argumentation et Analyse du Discours*, 2 | 2009, «Rhétorique et argumentation» [En ligne], mis en ligne le 01 avril 2009, consulté le 02 octobre 2021. URL: <https://journals.openedition.org/aad/206>; DOI: <https://doi.org/10.4000/aad.206>

¹¹ Hugues Pichard, *Langage, engagement et émotions: les ressources de la génération linguistique et de l'intégration émotionnelle dans le discours scientifique. Linguistique*, Université de Bretagne occidentale - Brest, 2012.

L'objectif de l'analyse stylistique est donc de dépasser la simple compréhension littérale du texte pour explorer comment le langage est utilisé de manière créative et expressive pour influencer et engager le lecteur. Bien que l'analyse stylistique soit couramment utilisée en littérature, en analyse de discours, en publicité, en journalisme, elle peut également être utilisée pour étudier des textes non littéraires, tels que des discours politiques, afin de comprendre comment le style est utilisé pour persuader, émouvoir ou informer le public¹². Elle permet de mieux comprendre comment le choix des mots et des structures influence la réception et la perception du texte par le publi¹³.

II. Parcours pratique

L'analyse stylistique de la phrase: *L'expérience métaphorique en tant qu'acte d'imagination fait qu'un concept devienne réel par l'intermédiaire de l'intuition, la métaphorisation et la créativité pouvant être, dans l'ordre du discours, le mode d'expression privilégié de l'imagination créatrice, «condition de possibilité du monde en tant que monde apparaissant»* révèle plusieurs caractéristiques littéraires et rhétoriques qui contribuent à sa complexité et à sa profondeur.

Premier exemple d'analyse stylistique détaillée.

L'utilisation de la métaphore comme point de départ du discours souligne l'importance de cette figure de style dans l'argument. La structure complexe de la phrase, caractérisée par l'utilisation de sous-phrases pour exposer chaque aspect, enrichit la profondeur du propos. La répétition des termes "métaphorique", "métaphorisation", et "imagination créatrice" souligne leur rôle central et crée une structure répétitive frappante. De plus, l'ordre des mots est soigneusement choisi pour mettre en valeur des concepts clés, comme la place accordée à "imagination créatrice" en tant que point culminant. L'expression poétique "condition de possibilité du monde en tant que monde apparaissant" soulève des questionnements philosophiques profonds sur la réalité. La présence de virgules permet au lecteur de marquer des pauses et de digérer chaque concept individuellement, malgré la complexité de la phrase. Le ton académique confère une certaine autorité à l'argument, tandis que l'usage des guillemets autour de la phrase clé attire l'attention sur son importance en tant que déclaration majeure.

---

¹² Sophie Moirand, *Quelles catégories descriptives pour la mise au jour des genres du discours?*, 2003, Texte édité en ligne sur univ-lyon2.fr: icar.univ-lyon 2.fr S. Moirand - Study day entitled "les genres de l'oral" April 2003.

¹³ Nora Laïdouni, *Littérature et presse: une étude de compréhension des textes (en contexte libanais)*. Linguistique, COMUE Université Côte d'Azur (2015 - 2019), 2019.

En résumé, cette phrase se sert de la métaphore, d'une structure complexe, de répétitions, de l'ordre des mots et d'une expression poétique pour développer une réflexion profonde sur le rôle de l'expérience métaphorique, de l'imagination et de la créativité dans la perception de la réalité. Son ton académique et philosophique renforce son autorité et sa signification.

Deuxième exemple d'analyse stylistique détaillée.

Cette analyse stylistique révèle les choix linguistiques et stylistiques de l'auteur, en examinant la structure complexe de la phrase, l'utilisation de termes techniques et abstraits, la présence de figures de style telles que la métaphore et le chiasme, ainsi que d'autres éléments qui confèrent à la phrase un effet esthétique et expressif.

La complexité syntaxique est mise en évidence par l'entrelacement de plusieurs subordonnées et compléments, exprimant une idée philosophique élaborée. L'utilisation de termes techniques et abstraits, tels que "expérience métaphorique", "acte d'imagination" et "condition de possibilité", confère à la phrase un caractère académique et philosophique.

La métaphore est présentée dès le début, symbolisant le processus de transformation d'un concept abstrait en une réalité tangible. La présence d'une structure chiasmatisée, avec la répétition inversée de "métaphorique" et "imagination", renforce l'organisation de la phrase. L'énumération des éléments tels que "intuition, métaphorisation et créativité" met en relief les différentes étapes du processus.

L'utilisation des guillemets autour de la citation souligne l'importance conceptuelle de l'idée de "condition de possibilité du monde en tant que monde apparaissant". La phrase est dense en termes de concepts philosophiques et linguistiques, exigeant une réflexion approfondie pour être pleinement comprise. La tonalité académique et réfléchie indique que l'auteur s'adresse à un public familier avec des concepts abstraits et philosophiques.

En somme, cette phrase se distingue par sa complexité syntaxique, l'utilisation de termes spécialisés, de la métaphore, d'une structure chiasmatisée, d'une énumération, ainsi que par une densité conceptuelle et une tonalité académique. L'ensemble de ces éléments contribue à créer une prose philosophique complexe et exigeante.

Troisième exemple d'analyse stylistique détaillée.

L'analyse stylistique de cette phrase met en évidence les choix linguistiques et les caractéristiques stylistiques qui contribuent à sa structure et à son effet.

La phrase adopte un niveau de langage académique ou philosophique, avec l'utilisation de termes et d'expressions complexes, conférant ainsi une tonalité formelle à la déclaration. Sa structure complexe, comprenant plusieurs sous-clauses et des propositions imbriquées, peut rendre sa compréhension plus exigeante pour le lecteur, soulignant ainsi la profondeur du sujet abordé.

L'utilisation de termes techniques tels que "expérience métaphorique", "métaphorisation" et "imagination créatrice" donne au langage un caractère spécialisé, renforçant la pertinence du contenu. La répétition du terme "métaphorique" souligne le thème central et attire l'attention du lecteur sur l'importance de ce concept dans le discours.

L'utilisation de l'adjectif "réel" pour décrire la transformation d'un concept crée un contraste saisissant entre l'abstrait et le concret, renforçant ainsi l'effet de la métaphore. L'emploi de l'énumération dans "l'intuition, la métaphorisation et la créativité" met en évidence les éléments clés du processus décrit, soulignant leur importance respective.

Les guillemets entourant "condition de possibilité du monde en tant que monde apparaissant" signalent un concept spécifique qui mérite une attention particulière, suggérant une citation, une référence ou une idée fondamentale dans le contexte de la discussion. L'utilisation du subjonctif dans "pouvant être" indique une possibilité ou une potentialité, soulignant que la métaphore peut être un mode d'expression privilégié, mais pas nécessairement le seul.

En résumé, cette phrase utilise un style formel et technique, employant un langage spécialisé pour discuter de l'importance de la métaphore, de l'imagination et de la créativité dans la transformation des concepts abstraits en quelque chose de tangible. Sa structure complexe et l'utilisation de termes spécifiques renforcent la profondeur du sujet, tandis que l'utilisation de guillemets attire l'attention sur une idée clé.

Quatrième exemple d'analyse stylistique détaillée.

La phrase est rédigée dans un style académique ou philosophique, caractérisé par des termes et des expressions complexes, ce qui confère une tonalité formelle à la déclaration. Sa structure complexe, avec plusieurs sous-clauses et des propositions imbriquées, exige une attention particulière de la part du lecteur, soulignant ainsi la profondeur du sujet abordé.

L'utilisation de termes techniques tels que "expérience métaphorique", "métaphorisation" et "imagination créatrice" confère au langage un caractère spécialisé, renforçant ainsi la pertinence du contenu. La répétition du terme "métaphorique" dans la phrase ("expérience métaphorique" et

"métaphorisation") renforce le thème central et attire l'attention sur l'importance de ce concept dans le discours.

L'adjectif "réel" utilisé pour décrire la transformation d'un concept crée un contraste saisissant entre l'abstrait et le concret, renforçant ainsi l'effet de la métaphore. L'énumération dans "l'intuition, la métaphorisation et la créativité" met en lumière les éléments clés du processus, mettant en évidence les composantes essentielles de la discussion.

Les guillemets entourant "condition de possibilité du monde en tant que monde apparaissant" signalent un concept spécifique qui mérite une attention particulière, indiquant une citation, une référence ou une idée fondamentale dans le contexte de la discussion. L'utilisation du subjonctif dans "pouvant être" suggère une possibilité ou une potentialité, soulignant que la métaphore peut être un mode d'expression privilégié, mais pas nécessairement le seul.

En résumé, cette phrase utilise un style formel et technique, employant un langage spécialisé pour discuter de l'importance de la métaphore, de l'imagination et de la créativité dans la transformation des concepts abstraits en quelque chose de tangible. Sa structure complexe et l'utilisation de termes spécifiques renforcent la profondeur du sujet, tandis que l'utilisation de guillemets attire l'attention sur une idée clé.

Cinquième exemple d'analyse stylistique détaillée.

L'analyse stylistique de cette phrase met en avant les choix linguistiques et rhétoriques de l'auteur pour communiquer de manière expressive et éloquente son message.

La phrase repose sur l'utilisation habile de métaphores pour illustrer des concepts abstraits, ce qui reflète le sujet central, l'expérience métaphorique. Sa structure complexe, avec de nombreuses clauses et subordonnées, reflète la complexité du sujet traité, à savoir l'expérience métaphorique et son rôle dans la compréhension du monde.

La répétition des termes clés tels que "métaphorique", "imagination", "concept", "métaphorisation" et "créativité" souligne l'importance de ces concepts dans le discours de l'auteur. L'emploi de la modalité "fait que" met en lumière la relation de cause à effet entre l'expérience métaphorique et la transformation des concepts abstraits en réalités tangibles.

Le parallélisme utilisé pour énumérer les éléments clés (intuition, métaphorisation, créativité) qui contribuent à rendre un concept réel apporte clarté et symétrie à la phrase. Les guillemets entourant la phrase "condition de possibilité du monde en tant que monde apparaissant" attirent

l'attention sur cette déclaration philosophique, la mettant en relief et incitant le lecteur à réfléchir sur son sens.

L'auteur fait preuve d'une richesse lexicale en utilisant un vocabulaire précis pour décrire le processus de métaphorisation et d'imagination créatrice, ce qui renforce la sophistication du discours. La tonalité philosophique de la phrase soulève des questions sur la nature de la réalité et de la perception, contribuant à son caractère réfléchi et intellectuel.

En somme, cette phrase est stylistiquement élaborée, utilisant des métaphores, une structure complexe, un parallélisme, un vocabulaire riche et une tonalité philosophique pour expliquer le rôle de l'expérience métaphorique dans la création de sens et de compréhension du monde. Elle invite le lecteur à s'engager dans une réflexion profonde sur la puissance de l'imagination créatrice et de la métaphore.

Conclusion

L'analyse discursive est une approche puissante qui nous permet d'explorer en profondeur la manière dont le langage est utilisé pour façonner nos perceptions, nos attitudes et nos interactions sociales. Elle nous rappelle que le discours ne se limite pas à une simple transmission d'informations, mais qu'il est intrinsèquement lié aux dynamiques de pouvoir, aux idéologies et aux constructions sociales de la réalité. En scrutant le langage à travers cette lentille, nous sommes en mesure de révéler les mécanismes cachés qui sous-tendent nos discours quotidiens, nos médias, nos discours politiques et nos représentations culturelles. L'analyse discursive nous invite ainsi à une réflexion critique sur la façon dont nous utilisons et sommes influencés par le langage dans nos sociétés complexes et diverses. Elle nous encourage également à reconnaître notre propre responsabilité dans la construction et la déconstruction du sens à travers nos pratiques discursives. En somme, l'analyse discursive offre un outil précieux pour décoder et comprendre les enjeux sociaux et linguistiques qui nous entourent, tout en nous incitant à être des lecteurs et des producteurs de discours plus réfléchis et conscients. L'analyse discursive offre une perspective cruciale pour comprendre la manière dont le langage façonne et reflète les dynamiques sociales et les constructions de sens dans notre société. En mettant l'accent sur l'exploration des relations de pouvoir, des idéologies et des identités qui émergent à travers le discours, cette approche permet une analyse profonde et nuancée des phénomènes sociaux. De la construction de la réalité à l'influence des normes sociales, l'analyse discursive offre un outil précieux pour décoder les mécanismes subtils qui sous-tendent la communication humaine. En encourageant une réflexion critique sur nos interprétations du

monde, elle invite à une compréhension plus profonde et éclairée de notre environnement social et culturel. Ainsi, l'analyse discursive se révèle être une discipline fondamentale dans la compréhension de la complexité du langage et de son rôle central dans la construction du sens dans notre société. L'analyse discursive est une approche essentielle pour comprendre comment le langage est utilisé comme un instrument puissant pour créer, façonner et refléter les réalités sociales et culturelles dans lesquelles nous évoluons. En se penchant sur la manière dont le discours construit des significations, des identités et des relations de pouvoir, cette approche nous permet d'explorer les nuances subtiles du langage et d'exposer les idéologies et les normes qui sous-tendent nos interactions quotidiennes. L'analyse discursive nous invite à une réflexion critique sur la manière dont nous utilisons le langage pour interpréter le monde qui nous entoure, tout en mettant en lumière l'importance fondamentale du discours dans la construction de notre compréhension collective de la réalité sociale. En somme, elle nous offre un outil précieux pour décrypter les mécanismes complexes de la communication humaine et pour explorer les dynamiques culturelles et sociales qui façonnent notre existence.

L'analyse stylistique est une approche essentielle pour comprendre comment le langage est utilisé pour créer des effets esthétiques, émotionnels et expressifs dans un texte. L'analyse stylistique révèle que la signification d'un texte ne réside pas uniquement dans les mots et leur sens littéral, mais aussi dans la manière dont ils sont agencés et stylisés. Les choix stylistiques, tels que les métaphores et les figures de style, enrichissent la signification en apportant des nuances et des connotations. Les choix stylistiques tels que le ton, le rythme et le registre contribuent à l'expression des émotions dans un texte. Ils permettent au lecteur de s'engager émotionnellement avec le contenu, que ce soit en suscitant de la sympathie, de la colère, de la tristesse ou d'autres émotions. L'analyse stylistique met en évidence l'impact rhétorique d'un texte. Les figures de style et les effets de style sont utilisés pour persuader, convaincre ou influencer le lecteur. Ils renforcent la puissance argumentative ou persuasive du discours. L'analyse stylistique révèle le rôle de la créativité et de l'originalité dans la littérature et la communication. Les écrivains et les orateurs utilisent des choix stylistiques uniques pour se distinguer et créer des œuvres mémorables. L'analyse stylistique peut être sujette à l'interprétation personnelle. Différents lecteurs peuvent percevoir des nuances stylistiques de manière légèrement différente, ce qui rend l'expérience de lecture riche en diverses interprétations. En fin de compte, l'analyse stylistique révèle la puissance de la création artistique et

littéraire. Les écrivains, les poètes et les orateurs utilisent délibérément le langage pour évoquer des émotions, provoquer des réflexions et créer des œuvres qui restent ancrées dans la mémoire collective. En somme, l'analyse stylistique nous rappelle que le langage est plus qu'un simple véhicule pour transmettre des informations, il est un moyen puissant d'exprimer des idées de manière expressive et artistique, créant ainsi une expérience de lecture ou d'écoute enrichissante et mémorable pour le public.

Bibliographie

- Bonhomme, M., & Cossutta, F., *Les figures de style*, Armand Colin, 2010.
- Carter, R. & Nash, W., *Seeing Through Language: A Guide to Styles of English Writing*, Blackwell, 1990.
- Charaudeau, P., *Des discours, un peu, beaucoup, passionnément*. Langue française, (2006)149, 3-20.
- Charaudeau, P. & Maingueneau, D., *Dictionnaire d'analyse du discours*, Seuil, 2002.
- Compagnon, A., *La seconde main ou le travail de la citation*, Seuil, 2005.
- Eggins, S., *An Introduction to Systemic Functional Linguistics*, Pinter, 1994.
- Fontanier, P., *Les figures du discours*, Slatkine Reprints, 1968.
- Fowler, R., *Linguistic Criticism*, Oxford University Press, 1996.
- Genette, G., *Figures III*, Seuil, 1982.
- Leech, G., *Style in Fiction: A Linguistic Introduction to English Fictional Prose*, Pearson, 2008.
- Maingueneau, D., *Le contexte de l'œuvre littéraire*, Dunod, 2004.
- Maingueneau, D., *Analyser les textes de communication*, Armand Colin, 2007.
- Mazière, F., *Stylistique de la prose*, Armand Colin, 2006.
- Moignet, G., *Stylistique anglaise: Les expressions idiomatiques*, Armand Colin, 2007.
- Short, M., *Exploring the Language of Poems, Plays, and Prose*, Longman, 1996.
- Simpson, P., *Stylistics: A Resource Book for Students*, Routledge, 2004.
- Toolan, M., *Narrative: A Critical Linguistic Introduction*, Routledge, 1990.
- Toolan, M., *Language in Literature: An Introduction to Stylistics*, Hodder Arnold, 1998.
- Widdowson, H. G., *Stylistics and the Teaching of Literature*, Routledge, 2007.

POPAS ÎN LITERATURA RELIGIOASĂ A PERIOADEI ANTEBELICE DIN TRANSILVANIA

Anca-Maria POP*

Abstract: *In Transylvania area, between 1850s-1914s, the religious book's field is the biggest and had a decisive roll for people's evolution. We'll present some books representative for that period, most of all being today in library or rural environment. The mentions, inscriptions written in different points of time, near or in front of the main text (on the empty file, on the tile file), remains like a prove of publications circulation, are putting in the mirror and prove, through the message sent and through self existence, the life of books and communities life, the report between churches and people (in both directions), important connections which made easier the great find of letters light. We are illustrating the implementation of Holy Word inside books starting from some titles: Gospels, the Book of the Books – The Bible with the Old and New Testament and other used in the church.*

Keywords: *religious books, Transylvania, donations, inscriptions, literacy.*

Cu valoare incontestabilă în istoria generală a cărții, scrierile religioase, atât cele din Sfântul Altar sau strană, cât și cele de rugăciuni sau cu tematică biblică, destinate mirenilor, au fost lecturile cele mai frecvente în cea de-a doua jumătate de secol XIX, din care un fond bogat s-a transmis pe cale orală.

Vorbind despre cărțile teologice, ne referim la o categorie apropiată populației transilvănene în perioada analizată – la publicațiile de cult și rolul pe care l-au avut în dezvoltarea poporului din Transilvania, după anul 1850 și până la Primul Război Mondial, când interesele literare se disipează. Realizăm o analiză de conținut și prezentarea fizică a documentelor de tipul carte religioasă tipărită, care au circulat în locurile și timpurile numite, contribuind la letrizarea populației (preponderent rurală și majoritar lipsită de „știința slovelor”), la dezvoltarea culturii precare și modest definite.

Majoritatea publicațiilor pe care se bazează acest material sunt parte din fondul de carte veche al Colecțiilor Speciale din Biblioteca Județeană „Octavian Goga” Cluj. Unele au fost digitizate într-un proiect amplu, derulat în ultimii ani, și pot fi consultate prin catalogul instituției¹:

---

* Bibliotecar dr., Biblioteca Județeană „Octavian Goga” Cluj; e-mail: ancamariapop2019@gmail.com

¹ *Cartea Evangheliilor*, Sibiu, Tipografia Diecezană, 1859: <http://portal.bjc.qlto.ro/results/-/results/8c856140-ea61-4f2c-a862-35efbeb33557/solr#/displayResult>; *Apostolieriu intogmitu dupa ritulu Baserecei Resaritului*, Blaj, Tipografia Seminarului Arhidiecesan, 1878:

<http://portal.bjc.qulto.ro/search/-/search/clearform>. În completare, amintim câteva cărți aflate în parohii, se oficiază din ele și, fiecare în parte, dar și ca fond, relevă o valoare bibliofilă deosebită. Sunt toate tipărite la Sibiu și Blaj, în limba română, cu alfabet latin sau chirilic.

Despre donații de carte

Ca metodă de achiziție, donațiile au fost o sursă principală. Mențiunile acestor donații aduc informații despre motivarea actului și specificul acestuia. Multe au survenit din colecte ale unor comunități mai mari, precum întreaga localitate, sau ale anumitor categorii (precum persoanele întoarse în țară de la munca de peste ocean sau alte situații), dar majoritatea au fost achiziționate prin efortul unei familii (o persoană, un tată și un fiu sau alte asocieri asemănătoare). Cea mai comună determinare este recunoștința sau obținerea iertării divine, precum și dorința de a contribui la un statut cultural-religios. Prin acest gest nobil, cartea joacă rolul de catalizator al maselor mici sau mari, în jurul său ca obiect simbolic și sacru. A devenit astfel un act de solidaritate culturală.

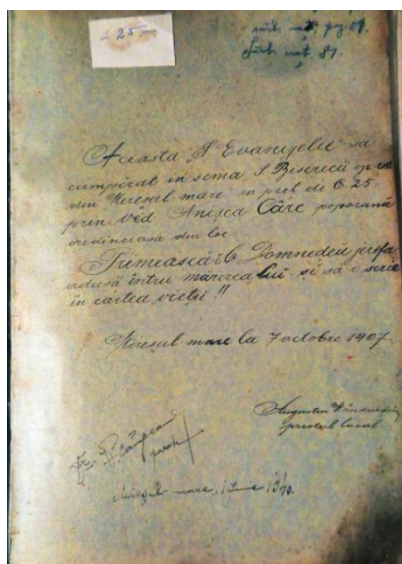
Constituirea fondurilor de carte din inițiativă proprie, privată, în care donațiile conțineau inscripții, pecetluia apartenența cărții la acea comunitate, până la capătul existenței localității / parohiei / comunei / bisericii. Motiv pentru care găsim în secolul al XIX-lea (situații similare mai frecvente în perioada anterioară), dăruirea cărților cunoscătorilor de limbă română din localitatea Hrip cu dorința expresă de a nu se înstrăina, ci de a rămâne veșnic Bisericii, „până ce va [vor – n.n.] fi români în Hrip”². Aceste aspecte le asigurau donatorilor supraviețuirea în memoria colectivă prin cei ce deschideau cartea, le facilitau o existență luminată dincolo de marea trecere, conform finalului multor mențiuni de donație: „Pomenească-le Dumnezeu numele în Cartea vieții”, „Pomenească-le Dumnezeu jertfa adusă întru mărirea lui și să o scrie în cartea vieții”³ (fig.1).

<http://portal.bjc.qulto.ro/results/-/results/572228f4-7812-4d37-b54b-28154b18d9fb/solr#/displayResult>.

² Doru Radosav, *Carte și societate în Nord-Vestul Transilvaniei (sec. XVII – XIX)*, Oradea, Fundația Culturală „Cele Trei Crișuri”, 1995, pp. 239-240.

³ *Sfânta și Dumnezeiasca Evanghelie*, Blaj, Tiparul Seminarului arhidiecezan, 1900, pagina de gardă.

Fig. 1. Mențiunea donației – *Sfânta și Dumnezeiasca Evanghelie*, Blaj, Tiparul Seminarului arhiepiscopesc, 1900.

Sursa: Parohia Greco-Catolică Mireșu Mare (foto realizate de autor, 6.08.2023).

Donațiile au constituit puntea de plecare nu doar în interiorul comunităților, în constituirea fondului de carte al bisericilor parohiale, ci și în bibliotecile populare, de stat sau ale ASTREI. Membrii care achiziționau o carte pentru biserica satului erau menționați public, li se oferea recunoștință și apreciere, dar se și consemna acest lucru. Pe marginile cărților sau în paginile de titlu sau de gardă se găsesc numeroase însemnări în care sunt amintiți binefăcătorii. Însemnările mai arată, eventual, scopul cu care se făcea donația, precum dorința de a fi iertate păcatele cuiva trecut la cele veșnice sau ale donatorilor, pentru a dobândi sănătate și bunăstare în viață, ca mulțumire. Dacă exista și un proces verbal sau un act de donație, el putea cuprinde mențiuni de penitență în cazul înstrăinării cărții din locul menit. De regulă, se dona pentru biserică, uneori cu mențiunea de „a se folosi în strană”. Întrucât actele de caritate se vesteau de către preot, putem considera o investiție în imagine, în poziția socială, ceea ce, în comunitățile rurale conta foarte mult. Uneori avea loc o adevărată competiție de donații între familii, ca un titlu nobiliar sau calitate de necontestat, dobândită prin această acțiune. În acest sens, gestul nu mai era o jertfă, ci trecea din sfera relației personale dintre om și Dumnezeu, în sfera poziționării unui „om între oameni”.

Biblia sau Dumenzeiasca Scriptură a legii vechi și a ceii noaună, 1856-1858
(fig. 2)

Fig. 2. Coperte, închizători, pagina de titlu – *Biblia sau Dumenzeiasca Scriptură a legii vechi și a ceii noaună*, Sibiu, 1856-1858.

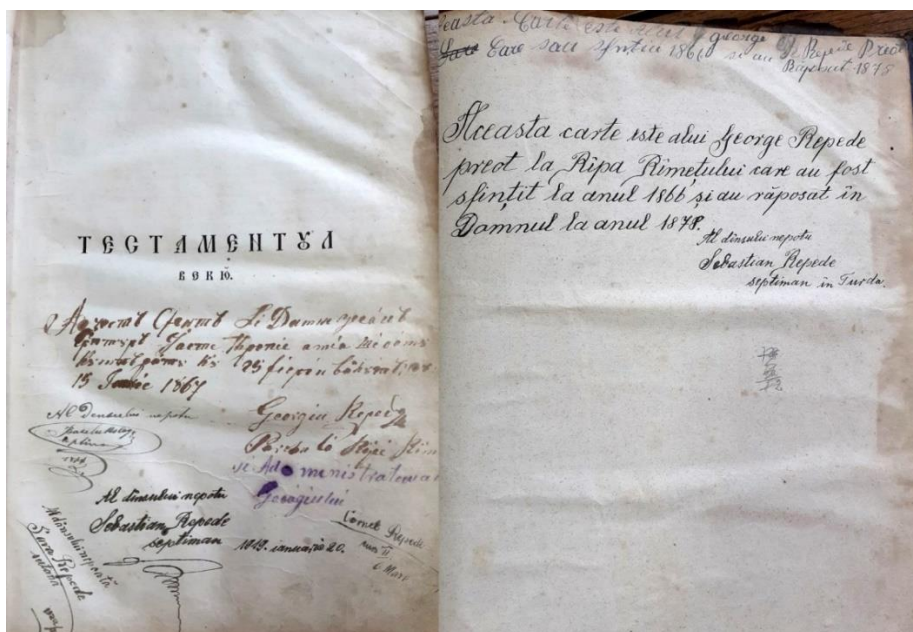
Sursa: Biblioteca Județeană „Octavian Goga” Cluj (foto realizate de autor, 3.10.2023).

A fost tipărită la Sibiu, în anul 1856, cu litere chirilice. Este o ediție ilustrată alb-negru și cuprinde scene biblice deosebit de elocvente și meticolos realizate. Pagina de titlu este încadrată într-un chenar înflorat.

Prima însemnare este cea a apartenenței: „Această Sf. Scriptură a V și N T este a oamenilor / credincioșilor rămași în Parohia (lui – n.n.) Repede George”⁴, datând din anul 1878. Găsim multe semnături, cel mai probabil ale preoților care au utilizat-o / gestionat-o de-a lungul timpului – o înșiruire pe pagina 1, după cele XII pagini ale Introducerii și înaintea Vechiului Testament. La final găsim încă o mențiune: a nepotului preotului George Repede din Râpa Râmețului, confirmând proprietatea unchiului, „care a fost sfințit la anul 1866 și au răposat în Domnul la anul 1878”⁵ (fig. 3).

⁴ *Biblia sau Dumenzeiasca Scriptură a legii vechi și a ceii noaună*, Sibiu, Tipografia dela Episcopia dreptcredincioasă răsăriteană din Ardeal, 1856, pagina de gardă.

⁵ *Ibidem*, p. 1.160.

Fig. 3. Inscripții, semnături și mențiuni de apartenență, *Biblia sau Dumnezeiasca Scriptură a legii vechi și a ceii nouă*, Sibiu, 1856-1858.

Sursa: Biblioteca Județeană „Octavian Goga” Cluj (foto realizate de autor, 3.10.2023).

Ilustrațiile cuprind episoade esențiale din Cartea Sfântă, începând cu *Facerea Lumii*, reprezentări ale celor patru sfinți evangheliști, minuni înfăptuite de către Iisus, precum: *Vindecarea orbului*, *Întâlnirea cu femeia samarineancă la fântâna lui Iacov*, *Spălarea picioarelor apostolilor*, *Cina cea ce Taină*, *Iisus încătușat* (ultimele din timpul Săptămânii Patimilor), *Coborârea de pe Cruce a Mântuitorului* ș.a.

Sfânta și Dumnezeiasca Evanghelie a Domnului și dumnezeului Nostru Isusu Hristosu, 1900.

A văzut lumina tiparului cu litere latine la „Blasiu 1900. dela santa unire 200”⁶. Asemenea majorității cărților donate, are scrise de către preotul paroh, pe pagina de gardă, proveniența și modul de achiziție – donație a unei văduve din localitate, din data de 7 octombrie 1907 (fig. 1). Alte însemnări, de-a lungul timpului, fac referire la proceduri interne de slujire, de exemplu înscrisul preotului Nicolae Costin, care a slujit în biserica unde se află cartea, cândva în perioada celei de-a doua jumătăți de secol XX și explică rânduiala sfintelor slujbe la anumite sărbători.

⁶ *Sfânta și Dumnezeiasca Evanghelie*, Blaj, Tiparul Seminarului arhiepiscopesc, 1900, p. 1.

O contribuție individuală este donarea *Ceaslovului* tipărit la Sibiu, în anul 1859, de către o anumită persoană. Nu se menționează detalii despre binefăcător, știm doar numele acestuia. Este una dintre cele mai scurte mențiuni de donație: „Donație Horciu Borza”⁷. Interesant sau mai neobișnuit este și faptul că nu este tipărit la Tipografia Diecezană, aspect ce precede extinderea, ieșirea producției de carte de sub monopolul bisericii.

Cartea Evangheliilor, 1859.

Tipărită la Sibiu, cu litere chirilice, are aprobarea episcopului (condiție *sine qua non* a tipăririi cărților religioase), menționându-se întreaga sa titulatură pe pagina de titlu: „Supt privegherea și cu binecuvântarea Prea Sfinției Sale domnului Andreiu baron de Șaguna, Episcop al Bisericii greco-răsăritene Ortodoxe în Marele Principat al Ardealului, Komander al Ordinului Leopoldunu Cesaro-Regescu austriacu și sfetnic din lăuntru de Stat al maiestăței Sale Cesaro-regesci Apostolice”⁸.

Are 185 de pagini, cuprinse în copertele din lemn și carton. Sunt notate, sub caseta tipografică, numele preotului Medreanu, paroh greco-catolic în Rusu (1902), numele preoților care au participat la o anumită slujbă religioasă importantă, probabil cea de la resfințirea bisericii (1909)⁹. Partea din spate a cărții poartă o însemnare mai nouă, ce indică localitățile Bretea Strei și Măceu, cuprinse în parohia preotului Fugătă Nicolae, care deține cartea (jud. Hunedoara – n.n). Deducem mutarea cărții dintr-o parohie în alta, până la intrarea în proprietatea societății comerciale ALFIA și, ulterior, în biblioteca publică (cf. ștampilelor)¹⁰.

Apostoleriu, 1878.

A fost tipărit în Blaj, în anul 1879, cu litere latine, după ritualul Bisericii de Răsărit, la Tipografia Seminarului Arhidiececan. A fost procurat prin efortul unei singure persoane, numită Amosu Laslo (cf. însemnării), oferită în anul 1893 „Bisericii greco-catolice a Benicului” (județul Alba – n.n.). Inscripțiile în creion ne arată drumul cărții, începând cu donația, la vârsta (cărții) de 15 ani, pentru biserica unde a stat cel puțin 42 de ani, conform însemnării din anul 1955¹¹ (fig. 4).

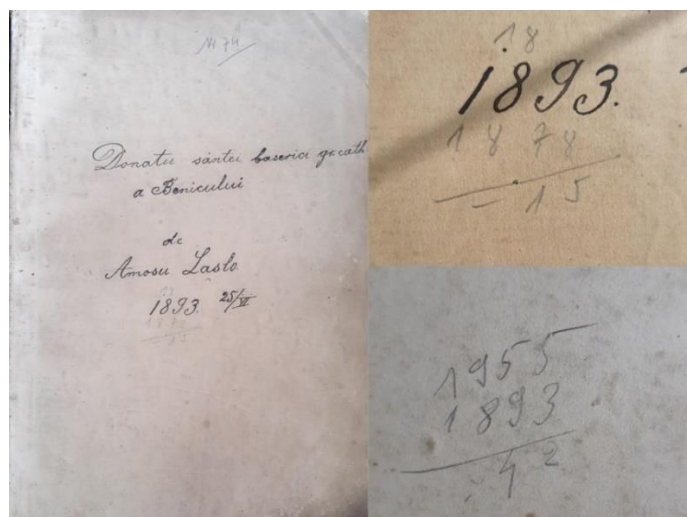
⁷ *Ceasoslov: acum întru acest chip tipărit supt stăpânirea Prealuminatului și Prea Înălțatului împărat al Austrii Francisc Iosif Întâiul*, Tipografia lui Gheorghe de Clozius, 1859, p. 1.

⁸ *Cartea evengheliilor*, Sibiu, Tipografia Diecezană, 1859, p. 1.

⁹ *Ibidem*, coperta 2.

¹⁰ *Ibidem*, p. 185.

¹¹ *Apostoleriu intogmitu dupa ritulu Baserecei Resaritului*, Blaj, Tipografia Seminarului Arhidiececan, 1878, pagina de gardă.

Fig. 4. Mențiuni de donație – *Apostolieru intogmitu dupa ritulu Baserecei Resaritului*, Blaj, Tipografia Seminarului Arhiepiscopesc, 1878, pagina de gardă.
Sursa: Biblioteca Județeană „Octavian Goga” Cluj (foto realizate de autor, 3.10.2023).

Ilustrare a vieții poporului și a limbii acestuia, lucrarea cuprinde, pe ultima pagină, însemnări referitoare la climă și situații din comunitate: „În anul 1910 la Bobotează a fost ploaie teribilă, am făcut sfințirea apei la Ioan Dragan în șopron. A urmat anul 1910 productiv, în abundență de toate”¹². Din faptul că semnătura este, în mod deosebit, a învățătorului, „în. Spătrăceanu”, se poate deduce că gestiunea bibliotecii parohiale era, la acel moment, în sarcina acestuia. De obicei, inventarul cărților de cult se afla în grija preotului, diacului sau fătului (paraclisieri, cantori) ai parohiei. Cărțile sunt cea mai clară oglindă pentru limbajul folosit, prin particularitățile lingvistice foarte latinizate, specifice aceluși moment al limbii române: „Cetirea... apostolu Paulu către Romani”, „septemana” ș.a. Cuprinde informații care țin de istoria locurilor, prin semnăturile preoților din parohiile unde s-au utilizat cărțile în anumite perioade sau ale altor eventuali proprietari.

Apostolul / Apostoler, 1911.

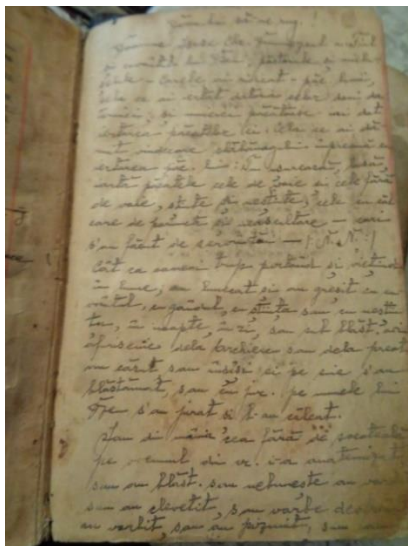
Carte tipărită tot cu litere latine, a fost oferită Bisericii în chiar anul tipăririi, conform însemnării, de către Ioan Mărincaș a Timofiei și fiul său, Văsălica. Avem aici un exemplu de donație aparținând unei familii.

Euhologii, a 2-a și a 3-a ediție, au fost tipărite în anii 1893 și 1913, folosind alfabetul latin.

¹² *Ibidem*, p. 220.

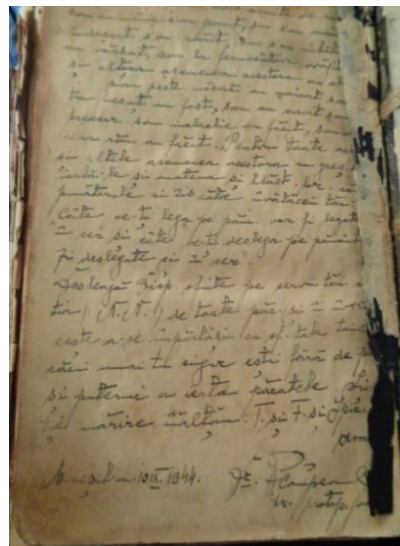
O mențiune de autenticitate și dovadă a vieții și prețurii cărților, aflată la aproximativ trei decenii de când au văzut lumina tiparului și la peste 80 de ani înaintea zilelor noastre este inscripția preotului paroh din anul 1940 și ștampila parohiei: „Pr. V. Câmpeanul, paroh Mireșul-mare 1 septembrie 1944”¹³ – pe Euhologiu din anul 1893 și aceeași inscripție datând din data de 1 iulie 1940, pe Evanghelia tipărită în anul 1900.

Euhologiu (ediția a 3-a) are scrisă o rugăciune de iertare, de către același preot, pe partea din spate a cărții, ocupând o filă față verso¹⁴ (fig. 5, 6).

Fig. 5. Rugăciune de iertare scrisă în anul 1944 de către preotul V. Câmpeanul – *Euhologiu*, Blaj, Tiparul seminarului arhiepiscopical, 1913, p. 551.

Sursa: Parohia Greco-Catolică Mireșu Mare (foto realizate de autor, 6.08.2023)

Fig. 6. Rugăciune de iertare scrisă în anul 1944 de către preotul V. Câmpeanul – *Euhologiu*, Blaj, Tiparul seminarului arhiepiscopical, 1913, p. 552.

Sursa: Parohia Greco-Catolică Mireșu Mare Cluj (foto realizate de autor, 6.08.2023)

Antologion sau Mineiul (redactat cu litere latine) – „carele cuprinde în sine slujbele dumnezeștilor sărbători, ale Născătoarei de Dumnezeu și ale sfinților preste an după rânduiala Bisericii Răsăritului de legea grecească” – a văzut lumina tiparului în anii 1910 (tomul I) și 1913 (tomul II cu III). „S-a procurat din colecta Românilor noștri duși la lucru în America prin stăruința lui Andriș Sălăgian poporan din «Mireșul-mare».

An. Domnului 1914 24/V¹⁵. Este o situație de efort colectiv.

¹³*Euhologiu*, Blaj, Tiparul seminarului arhiepiscopical, 1893, pagina de gardă.

¹⁴*Euhologiu*, Blaj, Tiparul seminarului arhiepiscopical, 1913, pp. 551-552.

¹⁵*Antologion sau Mineiul*, tomul I, Tipografia Seminarului teologic greco-catolic, 1910, pagina de gardă.

Mineiul lunii aprilie, 1854.

A fost tipărit la Sibiu (Tipografia Episcopescă), cu litere chirilice, „după originalul cel îndreptat de Preasfințitul Episcop al Argeșului Chir Iosif, în zilele Prea Înălțatului Împărat al Austriei Franțisc Iosif I. Cu binecuvântarea Prea Sfinției Sale, Domnului Andreiu, Drept-credinciosu Episco de Legea greco-răsăriteană al Ardelului”.

Sunt ornate cu icoane și detalii florale atât pagina de titlu, cât și începutul fiecărui subcapitol. Are 103 file, cuprinse în copertă albastră cartonată. Ediția are și volumele celorlalte luni, în Biblioteca Județeană (digitalizate) regăsindu-se mineiele lunilor aprilie, iunie, iulie.

Antologhion sau Mineiul (complet), 1838.

Este tipărit la Blaj, cu litere chirilice, la Tipografia Seminarului, și „cuprinde în sine slujbele Dumnezeiescilor Praznice, ale Născătoarei de Dumnezeu și ale Sfinților preste an, după orânduiala bisericii Răsăritului, de legea grecească, cu binecuvântarea Măriei Sale Domnului Domn, Ioann Leameni, Episcopul Făgărașului, a doua oară dat afară” (rațiuni politice, injuste – n.n.)¹⁶. Are legături și colțuri metalice, coperte din lemn rezistent, ce păstrează în întregime, deși uzate, cele 1167 de pagini, „în paginație multiplă”¹⁷. Ca și dovezi ale circulației, ale folosirii publicației, avem ecuația din anul 1884, ce arată vârsta de 46 de ani a cărții (atunci, azi 185 de ani) (fig. 7), ștampilele anticariatului și prețul¹⁸.

Fig. 7. Pagina de titlu și inscripție din anul 1884 a – *Antologhion sau Mineiul*, Blaj, Tipografia Seminarului, 1938.

Sursa: Biblioteca Județeană „Octavian Goga” Cluj (foto realizate de autor, 3.10.2023).

¹⁶ *Antologhion sau Mineiul*, Blaj, Tipografia Seminarului, 1938, p. 1.

¹⁷ Paginația începe de mai multe ori de la 1, în diverse capitole, respectiv debutul rugăciunii altei luni a anului bisericesc.

¹⁸ *Loc. cit.*

Chiriacodromion, 1855.

Tipărit la Sibiu (Tipografia Diecezană), în anul 1855, cu litere chirilice, cuprinde Cuvântările bisericești pentru fiecare duminică a anului. Cele 473 de pagini sunt cuprinse în coperte din lemn rezistent, învelite în carton, prinse cu butoane de metal și piele (la origine) (fig. 8).

Fig. 8. Coperte și închizători *Chiriacodromion* – *Chiriacodromion*, Sibiu, Tipografia Diecezană, 1855.

Sursa: Biblioteca Județeană „Octavian Goga” Cluj (foto realizate de autor, 2.10.2023).

Lucrarea este editată de către Prea Sfințitul Arhiepiscop al Astrahanului, Nichifor (Teotoke) și apărută cu binecuvântarea Mitropolitului Andrei Șaguna (pe pagina de titlu găsim toată titulatura domniei sale, mai sus amintită). Distingem o deosebită „călătorie” a cărții: a fost trimisă de către „căpitanul Samoilă Tiberiu din București sfinției sale Vasile Samoilă, preot din comuna Teaca, raion Bistrița, Regiunea Cluj”¹⁹. Vedem adresele, semnătura donatorului și mențiunea de peste aproximativ un secol, a unei alte persoane, tot Samoilă, cantor la Biserica ortodoxă română din Cacova Ierii (jud. Cluj – n.n.), în anul 1959, cel mai probabil urmaș al proprietarilor inițiali²⁰.

Concluzii

La constituirea fondurilor de carte ale bisericilor, bogăție a memoriei culturale și religioase de mare însemnătate, au contribuit semnificativ moștenirile și donațiile. Unele cărți au fost cumpărate prin efortul întregii comunități și se menționa acest lucru, ca o investiție în cultură, dar și ca o binefacere față de biserică, manifestată din credință. În acest proces al procurării s-au făcut însemnări valoroase pentru istoria cărții, a comunității,

¹⁹*Chiriacodromion*, Sibiu, Tipografia Diecezană, 1855, pagina de gardă.

²⁰ *Ibidem*, p. 474.

ori a mentalităților. În timp, au survenit alte însemnări cu aceleași valori, făcând o punte între mentalul contemporan și cel al strămoșilor. Studiind fondul literaturii acestui topic, deducem percepții și idei pe care oamenii le aveau asupra cărții, considerându-le elemente de autoritate, sursa unor adevăruri incontestabile, izvor de morală, generatoare de sentimente pioase, consolidatoare a unor principii tradiționale nobile și curate.

Lista ilustrațiilor:

Fig. 1. Mențiunea donației – *Sfânta și Dumnezeiasca Evanghelie*, Blaj, Tiparul Seminarului arhidiecezan, 1900.

Fig. 2. Coperte, închizători, pagina de titlu – *Biblia sau Dumnezeiasca Scriptură a legii vechi și a ceii noaună*, Sibiu, 1856-1858.

Fig. 3. Inscripții, semnături și mențiuni de apartenență, *Biblia sau Dumnezeiasca Scriptură a legii vechi și a ceii noaună*, Sibiu, 1856-1858.

Fig. 4. Mențiune de donație – *Apostoleriu întogmitu după ritulu Baserecei Resaritului*, Blaj, Tipografia Seminarului Arhidiecezan, 1878, pagina de gardă.

Fig. 5. Rugăciune de iertare scrisă în anul 1944 de către preotul V. Câmpeanul – *Euhologiu*, Blaj, Tiparul seminarului arhidiecezan, 1913, p. 551.

Fig. 6. Rugăciune de iertare scrisă în anul 1944 de către preotul V. Câmpeanul – *Euhologiu*, Blaj, Tiparul seminarului arhidiecezan, 1913, p. 552.

Fig. 7. Pagina de titlu și inscripție din anul 1884 a – *Antologhion sau Mineiul*, Blaj, Tipografia Seminarului, 1938.

Fig. 8. Coperte și închizători *Chiriadromion – Chiriadromion*, Sibiu, Tipografia Diecezană, 1855.

Bibliografie

Lucrări generale, studii și articole:

Antologhion sau Mineiul, Blaj, Tipografia Seminarului, 1838.

Antologion sau Mineiul, tomul I și II, Blaj, Tipografia Seminarului teologic greco-catolic, 1910, 1913.

Apostoleriu întogmitu după ritulu Baserecei Resaritului, Blaj, Tipografia Seminarului Arhidiecezan, 1878.

Biblia sau Dumnezeiasca Scriptură a legii vechi și a ceii noaună, Sibiu, Tipografia dela Episcopia dreptcredincioasă răsăriteană din Ardeal, 1856.

Cartea Evangheliilor, Sibiu, Tipografia Diecezană, 1859.

Ceasoslov: acum întru acest chip tipărit supt stăpânirea Prealuminatului și Prea Înălțatului împărat al Austrii Francisc Iosif Întâiul, Sibiu, Tipografia lui Gheorghe de Clozius, 1859.

Chiriadromion, Sibiu, Tipografia Diecezană, 1855.

Euhologiu, Blaj, Tiparul seminarului arhidiecezan, 1893.

Euhologiu, Blaj, Tiparul seminarului arhidiecezan, 1913.

Mineiul lunii aprilie, Sibiu, Tipografia Episcopescă, 1854.

Radosav, Doru, *Carte și societate în Nord-Vestul Transilvaniei (sec. XVII - XIX)*, Oradea, Fundația Culturală „Cele Trei Crișuri”, 1995.

Sfânta și Dumnezeiasca Evanghelie, Blaj, Tiparul Seminarului arhidiecezan, 1900.

CÂTEVA PRECIZĂRI CU PRIVIRE LA NUMIREA DE „DOMNE MARTIRE” ÎN INSCRIPȚIILE DIN IMPERIUL ROMANO-BIZANTIN. Sec. IV-VII

Marin COJOC*

Abstract: *Domina or domnus/domne for a martyr or martyress, who suffered for the faith and died, was common in the Romano-Byzantine Empire, especially in the western and Danubian parts, and shows the special honour given to the martyrs by this name also after their death and by honouring their relics.*

Keywords: *roman inscriptions, christian martyrs, domnus/domna/domne/martyre*

Din anumite inscripții, aflăm această titulatură imperială de *Dominus*, prezentă în tot Imperiul Roman, ca și în provinciile românești de astăzi, cu referire la împăratul Aurelian, care a cerut să fie adorat ca *Dominus ac Deus* și unde împăratul apare ca un stăpân divinizat¹. Din unele inscripții provenind chiar din Dacia post-Traiană, aflăm că a existat chiar o zeitate numită *Dominus*², care era adorat fie ca zeu unic, fie alături de o altă zeitate unică, feminină: *domnus et domna*. Astfel de mărturii arheologice avem la Potaissa³, Apulum⁴, Ampelum⁵, Sarmizegetusa⁶, Tomis⁷, Sucidava⁸, Cristești⁹. În anumite provincii al Imperiului Roman apar pe inscripții și formele

---

* Conf. univ. dr., Facultatea de Teologie Ortodoxă, Craiova; e-mail: marin.cojoc@yahoo.com.

¹ DID II, pp. 277, 290, 369, 447, 448. Se știe că în timpul lui Diocletian sistemul politic roman a fost transformat în Dominat.

² Ádám Szabó, *Domna et Domnus. Contributions to the cult history of the „danubian riders” religion*, Wien, 2017. Alte analize și comentarii pe această temă: Arrabona 45/1. (2007), 95-108. *Dominus*. Una nuova tavoletta di piombo dei cd. „Cavalieri Danubiani” dalla Pannonia, Omagiu Prof. Mihai Bărbulescu, Cluj-Napoca, 2008, pp.150-158.

³ CIL III 7671; CMRED I. nr. 9-14. A se vedea și IHM 1905, 1301-1302; NEUMANN 1905, 1305-1309; DREXLER 1890,1755-1769; PETER 1884-1886, 1199; pentru sincopa *Dominus-Domnus* and *Domina-Domna*, a se vedea FEHÉR, 2007,373.

⁴ CIL III 7749. A se vedea și G. Tocilescu, *Monumente religioase*, 1905, p. 49, nr. 1; M. Macrea, *Culte germanice în Dacia*, Cluj, Cartea Românească,1947.

⁵ CIL. III 7833; CIL III 1289 = 7833 = ILS 4071 = IDR III/3, 300: „Domno et Do|mnae Satrius”.

⁶ CIL III 12578; CMRED I. Nrr.15-19)– Fiedler– Höpken 2010, 329, 332-333 = AE2010, 1383: Domno et | Domnae | C(aius) Post(umius).

⁷ CMRED I. Nr. 93-96) – CIL III 7532 = ILS 4069 = IScM 2, 129; AE 2014,1226: „H)ero(em) et D[ominam(?)].”

⁸ CMRED I. Nrr. 40-42, II. 208) - IDR II, 192 = AE 1966, 323 = AE 1977, 714: Domno.

⁹ IDR III/4, 167, cu o nouă corectură de citire la Pánczél 2010, 77-84 = AE 2010, 1372.

dom(n)a regina și *domnus* așa cum este cazul în Moesia Superior la Naissus¹⁰ și în Scythia Minor¹¹ ori sub forma *domina et d(ea)*, în Apulum¹². În aceeași locație, Apulum, apare și forma de *fanum dominarum*¹³, care se pare este o influență a trinității feminine germane, frecvent întâlnită în inscripțiile romane din zona Rinului. Pe o altă inscripție din Macedonia, din Philippi, apare într-o formă mai completă aceea de: *deus... dominus*¹⁴.

S-a observat mai sus, că forma populară a apelativului divin e *domnus* și *domna*¹⁵, întâlnit și în numele împărătesei Iulia *Domna*¹⁶. În Scythia Minor apare și forma *Dominus frater*¹⁷, iar mai târziu sunt frecvent întâlnite forme încreștinate precum: *Domnus*¹⁸, *Domna*¹⁹ apoi *Domnica*²⁰, și forma *Domnio*²¹, sau *st. Domenico*²², *st. Maria in Domnica*²³, dar și sub forma *Domninus*²⁴, *Domnina*²⁵, *Domnius*²⁶, *Domnula*²⁷ ori apelativul masculin *Domnolus*²⁸,

¹⁰ CIL III. 8244; CIL III. 8244; CIL III.13812; IMS IV 3; IMS IV 2; IMS IV 4.

¹¹ CIL III 12476. A se vedea și Ádám Szabó, *op. cit.*, pp. 42-56; Deasemenea în Scythia Minor la Tomis apare într-o inscripție „Aurelia Domna soror Ianuarii” cf. IGLR nr. 21; cf. ILCV nr. 1.367; A se vedea și Em. Popescu, *Inscriptions de Scythie Mineure*, București, Editura Academiei Române, vol. IV, nr. 181, unde apare: „Aelia Domna coniux”. Deasemenea Domna Placida cf. IDR II, 144.

¹² CIL III 1004. A se vedea și V 3307. IX 5652. X 6076. XIV 74 u.a. (Drexler a.O. 1767. 1768).

¹³ CIL III 1005. A se vedea și M. Bărbulescu, *Interferențe spirituale în Dacia Romană*, Cluj-Napoca, 2003, p. 22.

¹⁴ CIL III 14206: deus Vertumnus dominus.

¹⁵ CIL. X , 6076 așa cum apare în Italia la Formiae. cf. Usener, *Gotternamen*, p. 221 sq., că prin *Domna* aici, ca și în alte cazuri, avem a înțelege pe *mater deum*, *Magna mater*, *Kybele*. Apare apoi în forma creștină și *regina celi* și *domino celi* cf. ILCV nr.1.556, 5. În forma *regina vivas in Domino* cf. ILCV nr. 2.225 (260); ICVR: 24.119. În forma creștină „*virgo caelestis regina*” cf. MEC I, XXXVII, nn. 4-5; Iannello 2003, 405-406; Agostinelli 2012, 28, n. 6; De Rubeis 2001, 211, nr. 11.

¹⁶ IMS IV 71; IMS IV 70; IMS IV 72 în Moesia Superior. Sub forma $\tau\omicron\upsilon\lambda\iota\alpha\varsigma \Delta\omicron\mu\nu\alpha\varsigma$; la Eleusis; în Corint; în Megara și în multe alte locuri. La noi cf. Em. Popescu, IV, 2015, nr. 217 „*Iuliae Domnae Augustae matri castrorum*”.

¹⁷ V. Pârvan, *Ulmetum*, II, pp. 384-385, nr. 24; I. Barnea, în „*Studii Teologice*”, nr. 6/1954, p.110; IGLR nr. 212 a.1.

¹⁸ ID: 27.888; ICVR: 18.150; Solin 1999, 191, no. 44; AE, 1999, 266.

¹⁹ CIL III 597: Berhorea (Maced.); *Dona* (I) : n. 14207,15 = K a l i n k a, o.c., n. 428: Traiana (Thracia) - *Domna*, sfântă creștină, serbată la 26 Decembrie. Usener, p. 221 sq. Pârvan, p.105.

²⁰ CIL III 4220: Savaria (Pann. sup.); 9576: Sirmium-Saloniae. Diehl, nr. 83 *uxor Domnica*; nr. 2.201 *uxor Domnica*; ILCV 2, nr. 4.455, „*infans Domincae quae a Sirmio Salona adducta est*”.

²¹ CIL III 1897; BULL. Dalm. 35(1912), 13; ICLV, nr. 1.084, *Domnio*: „*depositus Primus epi|scopus XII kal. Febr., nepos Domniones martores*”; *Domnio episcopo*. ILCV nr. 1.083: [*deposijt(io) Domn[ionis]* | [*epis]c.* IIII *id[us] Apriles*. Deasemenea nr.1083 adn cf. și CIL III, 9775; *Domnio* (-mno 4547 bis), nr. 2.941A adn. (Rom.). nr. 3.835 C (Salonis), nr. 4.547.

²² ID: 40079; ICVR: 11430; EDB40079 (TM628318) în Perugia *st. Domenico*.

²³ SILVAGNI 497; Ferrua 1968, 151-160.

²⁴ ILCV nr. 3.959 (adn.); nr. 2.827; Solin et alii 1996, 50, nr. 46.

²⁵ ILCV, nr. 2.617 A. 2952 C adn. 3817. 4133D. 4707; ICVR I, 4086; Lega 2000; ILCV, nr. 4.133D; ICVR I, 21.

²⁶ ILCV, nr.1869: „*Domnius caliga|rius cum coniuge | sua Seuera fecerunt pedes XV.*”; CIL V, 1585.

Dominicu sau *Dominicus*²⁹, cel de *Dominu*³⁰ și *Domnionies*³¹. S-a făcut aprecierea că abrevierea DOMN și în special DOMNO aparțin unei perioade târzii a Imperiului Roman. O largă folosire în domeniul politic au fost expresiile DOMINI NOSTRI și DOMINORUM NOSTRORUM aplicat cezarilor și auguștilor, atât în perioada clasică romană, cât și în cea creștină³². Inscricțiunile de această factură apar mai ales în părțile occidentale și cele dunărene ale Imperiului Roman, iar în Dacia și Moesia, în perioada păgână apare divinitatea *Domnus*, respectiv *Domna*, care în unele invocații, apare și sub forma *Domne deus*³³.

În planul creștin acest fenomen lingvistic nu a făcut altceva decât să pregătească etnicii din aceste provincii pentru a-L primi și mai repede și facil pe Adevăratul Dumnezeu, pe Iesus Christos-Domnul. Așa cum apare în inscripții, creștinii primelor secole se adresau, uneori în invocările lor *Dumnezeului Celui Adevărat* într-o formă și mai simplă: *deus, deo*³⁴. *Deus dominus* este des folosită, în lumea păgână, în inscripțiile creștine din Orient și Siria³⁵, cât și în provinciile sud dunărene – Salona din Dalmația – , unde este întâlnită sub forma: *Iesus Christus rex regum, dominus [dominantium]*³⁶.

²⁷ ILCV, nr. 538 B: „*Aur. Domnulae uxoris | dulcissimae Fl. Romu|lianus ex pp. de pro|ppio suo arcam comparavit*”; cf. și CIL V 8662. A se vedea și ICVR, nr. 8849, nr. 24.746.

²⁸ ILCV, nr. 1.216: „*hic requiis|cet in pace (d) iac. Domno|lus, qui ui|xit annus |XXXVIII et | dees III, obiit | III k. Maias | XII reg. domni Alarici*”; Domnolus a fost un diacon din Gallia cf. și CIL XII, 2700.

²⁹ ILCV, nr. 94 A; nr. 1.250 (Romae): „*tene me, q|uia fug(i), et reb|oca me Victor|i acolit|o a dominicu Clem|entis!*”; Inscricția este de factură creștină pentru că are monograma lui Christos cf. și CIL XV, 7192; Thurmond 1994, 480-481; Trimble 2016, 465, nt. 94; DACL III.2, s.v. colliers d'esclaves, coll. 2140-2157, part. col. 2150, n. 24 (P. Allard); LTUR II (D-G), s.v. *dominicum Clementis*, 22.

³⁰ ILCV, nr. 2.133: *marture dominu Castulu; a dominu* (ILCV nr. 3342, in 280(?). 932 a. 1349 adn. 1487. 1509 a. 1509A. 2193 B. 2219Ass. 2223A adn. 2232. 2336. 2350. 3249. 3285. 3287ss. 3293ss. 3315. 3370ss. 3377. 3377 B adn. 3377 C. 3378 A. 3379. 3383).

³¹ ILCV nr. 1.083 apare forma *Domnionis*; în ILCV, 1084 apare forma *Domniones*. A se vedea și Salona, CIL III, 09508; ILJug 1986, 02393, sarcofag, 382. A se vedea și Husović, *Mirza, Vulgarnolatinske osobitosti na kasnoantičkim spomenicima Dalmacije*, 2021, nr. 91, cu forma *Domnionis* și nr. 147 cu forma *Domniones*.

³² A se vedea și comentariile la O. Garucci, *Christian Epigraphy*, p. 252.

²⁸ CIL III 1021 și 1022) și în Moesia Superior (ceva mai la Sud de colonia Scupi: *Iovi et lunoni [et] Dracconi et Draccenae et Alexandro*: nr. 8.238).

³⁴ CIL III 2073: *Salonae:... ita desiderat anima mea ad te Deus*; 9626: *ibid.: Deus noster propitius esto rei publicae Romanae*; 13124: „*adiuro per Deum et per leges Creteanorum*; 14916: „*per Deum omnipotentem eos adiuro*”. Deasemnea în inscripții apar formulele *in deo* (ILCV nr. 3286; 3287 A; 3370 A; 3383 A; 3953 A. Sub forma *dei* (ILCV. nr. 1735 adn; 1736 adn); *martir dei* (ILCV nr. 1830); *deum* (ILCV nr. 3853; 3872 *per unum deum*); *in deum* (ILCV nr. 1620a); *vivas in deum* (ILCV, nr. 2198): *vivas in deo Christo* (ILCV nr. 2224a) etc.

³⁵ CIL III 6701: *divs dominus*, deoparte și de alta CU monogramul creștin. S-a făcut afirmația, de către V. Pârvan, că în Salone se resimțea prezența atâtor sirieni. Pentru noi este un adevăr firesc și un mare auxiliar creștin pentru teritoriile dunărene de vreme ce biserica primară s-a

Apelativul *domnus* sau *domne* așa cum apare în cazul martrilor creștini din primele secole poartă și această influență politică, dar cu înțelegere chistică, mistică de coîmpărțire cu Christos. De la conceptul acesta de *Dominus Deus* acordat Mântuitorului Iisus Christos și în conceptul de *malkuta-de domnie*, de stăpânire a sfinților și chiar a creștinilor împreună cu Iisus s-a dat și martirilor acest nume de *domnus/domna/domne*, chiar dacă ei erau morți cu trupul.

Astfel, aflăm din inscripții cum primii creștini în rugăciunile și invocările lor către protomartiri și martirii, care au urmat în timpul marilor persecuții creștine se adresau lor în acest fel (*domnus, domni, domne, dni*) și se trudeau să-și facă locurile de veci cât mai aproape de mormintele martirilor și să fie cât mai aproape de lăcașurile (*ad limina*) lor. Așa au apărut și cimitirele celebre – Sf. Marcellin și Petru, Sf. Cecilia, Sf. Laurentiu, Sf. Agnes – , în jurul unor morminte ale unor martiri, care și-au dat viața pentru Christos și pentru credința creștină în timpul persecuțiilor.

În lucrările de specialitate se arată cu justete că, în *acel timp*, în limbajul inscripțiilor folosirea numelui de *dominus*, era și un calificativ acordat unui martir și era foarte uzual în limbajul zilnic, mai ales în *pars occidentis*, dar și în provinciile dunărene. Astfel, se arată că martirul Felix este numit uneori în limbajul cetățenilor, care-l cinsteau drept: *dominaedius noster*, adică stăpânul casei³⁷. De aceea numirile *dominus, domine, domina* și mai adesea sub forma *domnus, domne, domna* cum apar și în inscripții deveniseră expresii foarte uzuale la adresa martirilor creștini³⁸.

Domnis sunt numiți și alți doi martiri Papros și Mauroleonis, din istoria bisericii primare. În câteva inscripții, întâlnim următoarele situații:

reorganizat în exil după anul 36-37 d. Ch. mai ales în Siria, la Antiohia, unde pentru prima oară adepții lui Hristos s-au numit creștini și apostolii au plecat de acolo către întreaga lume către toate neamurile (Mt.28.19-20).

³⁶ CIL III, 2674 în inscripția creștină din Tragurium CIL III, p. 961, XXVI: *f In nomine domini Ieso Cristi denontio tibi, inmondissime spirete tartaruce*, etc. Pentru fecioara Maria sub numele de *regina coeli*, cf. Usener, o. c., p. 229. V. Pârvan, p. 106.

³⁷ A se vedea și ILCV nr. 2.310 cu expresia: „...*domni nostri Adeodatus et Felix*”; ICVR 6016 cu expresia: „...*conposuit tumulum sanctorum limina adorans/Felix et Adauctus maryres*”. De asemenea O. Garucci, *Christian Epigraphy*, nr. 158: „*Gaudiosa deposita in basilica domni Felicis*”. Deasemena pentru același martir Felix o altă inscripție din apropiere de Nola ILCV nr. 3.482: „...*Felicis habet domus alma beati*”. Deasemena ILCV nr. 60 cu expresia: „...*felix luce noua saeculorum in saecula gaudet*”, cf. și CIL VI, 32000; CLE I (nn. 1-859), 734; ICVR 307.

³⁸ E. Diehl, 1909; Stefano Antonio Morcelli, Filippo Schiassi, *Lexicon Epigraphicum Morcellianum*, 1837, p. 13 cf. și H. Delehay, *Sanctus. Essai sur le culte de saints dans l'antiquité*, Bruxelles, 1927, pp. 61-63; Yvette Duval, *Loca Sanctorum Africae. Les cultes des martyrs en Afrique du IV-e-VII-e siècle*, Rome, 1982, p.776.

„*sanctis marturibus Papro et Maureleoni domnis*”³⁹; „*domnis sanctis Papro et Mauroleoni/ ((monogramma Christi)) marturibus*”⁴⁰.

Dintr-o inscripție celebră din perioada sec. VI-VII, din regiunea hispanică Cordoba, aflată pe o placă de marmură, descoperim formule interesante de dedicație făcute unor martiri din epoca primară a bisericii. Inscripția face amintire de această co-împărățire a martirilor cu Christos Mântuitorul, numindu-i și pe ei *domni*, nominalizând în acest sens câțiva dintre martirii din istoria bisericii primare și o trimitere către moaștele lor:

„...a in nomine dni | Hisu Xpi consecratio domnorum Petri et Pauli die XIII kal. | lunias, in quo|rum basilica b requiescunt re|liquiae sancto|rum, id est dom|ne Mariae, dom||ni Iuliani, domni Istefani, dom|ni Aciscli, domni Laurenti, dom|ni Martini, dom|ne Eulalie, dom|ni Vincenti, domnuorum trium.” (”în numele Domnului Iisus Christos, sărbătoarea (sfințirea) domnilor Petru și Paul, în ziua de 14 a kalendelor lui iunie în a căror bazilică b se odihnesc moaștele sfinte a sfinților adică: doamnei Maria, domnilor Iulian și Ștefan, domnului Acisculus, domnului Laurentiu, domnului Martin, doamnei Eulalia, domnului Vincentiu, domnilor celor trei”)⁴¹.

O altă inscripție datează din anul 652, a fost descoperită în Accitano-Guadix (Cartagina) într-o bazilică și amintește despre un *personaj martelat parțial (ecclesia domne Me.)*, probabil episcopul locului. Inscripția este din perioada regilor vizigoți Chindasvinto și Recesvinto și face amintire de mai mulți martiri creștini, cu moaște în bazilica sfințită (*sacrata*) în anii 9-11 al episcopatului lui Iustus, episcop de Acci. În virtutea conștiinței eccelsiale de co-împărățire (*domnie*) a sfinților și martirilor și chiar a creștinilor împreună cu Christos și martirii prezenți aici cu sângele și moaștele lor sunt numiți și ei domni (*Domni (Dni)*):

„in nomine dni sacrat[a est eclesia domne Me[...](c)rucus die tert[i]o [id]us Maias ann[o [u]n lecimo et qu[arto] I [re]ligno gloriosis[simo]ru[m] dominor, nror. [Chin]||[da]suindi et Reccisn[indi [re]l]gum et quinto decimo [po]ntiucatus san[ct]iss[im]i Iusti episcopi]. b.recondite sunt ic reliq[ui]e de

³⁹ ILCV nr.1909a b; ICVR VIII, 21591.a; ICVR I, 1478.a; Lega 2000, 267; Di Stefano Manzella 1997, 293-294, 3.7.4 fig. 3.7.4b; ICVR VIII, 21591.b; Di Stefano Manzella 1997, 293-294, 3.7.4 fig. 3.7.4a (A.E. Felle); Lega 2000, 267; ICVR I, 1478.b; Online: EDB35619 expresia *domnis* adresată celor doi martiri apare pe mai multe inscripții din *pars occidentis*.

⁴⁰ ICVR: 21591.b; ICVR VIII, 21591.a; Di Stefano Manzella 1997, 293-294, 3.7.4 fig. 3.7.4a (A.E. Felle); Lega 2000, 267; ICVR I, 1478.a; ICVR I, 1478.b.

⁴¹ Hübner, Inscr. Hisp. chr. 374 in conuentu Cordubensi in basis marmoreae fronte et latere laeuo, litteris saec. fere VI uel VII, descr. Hueb. a 1 cf. nr. 2451 ss. b 7 cf. Hueb Inscr. Hisp. chr. 85. 126 et Mart. Hier. XIII kl. Dee. . . . in Spaniis Cordoba civitate Aciscli martyris. 9 ss cf. nr. 1815, 7. 1817 b 14. lis sunt Faustus, Ianuarius, Martialis, martyres Cordubenses apud Prudentium, cf. Hueb Inscr. Hisp. chr. 126 et nr. 1817 b 7; ILCV nr. 1820 a și b; Inscriptiones Hispaniae, 1942, nr.316, p.108; Cu privire la expresia *domnuorum trium*, se crede că se face referire la cei trei martiri Faustus, Martialis și Ianuarius (Genaro) de Córdoba.

crucore Dni, sci Babile, sec[...] de] pane Dni, sce Paule, sci Es[tefani], de] cruce Dni, de sepulcro [Dni], de u]este Dni, sce Crucis, sci Iu[liani], sci] Felici Gerudesis, sci Andree], sci E]locati, sci Clementi, scor. F[auști], Ianu]ari et Martialis, [scor.] septe]m Dormientes in E[fesum], scor.] Gervasi et Protas[i, de lig]no s]ce Crucis, sci Iu[liani], ci Saturnini, sce [Iuste]et Eu]fine, scor. Ferre[oli et] Eu]lalie, sci Iusti et Pasto[ri], c[ri] Cri]stof[ori].”, (a. în numele Domnului a fost sfințită biserica aceasta a domnului Me...al crucii...în ziua a treia a idelor lui mai în anul al 14-lea al domniei preagloriosului rege Chindasvinto și Recesvinto și în anul a 15 al pontificatului presfințitului episcop Iustus.

aici sunt păstrate moaștele de sânge a Domnului martir Babila...a Domnilor martiri Paula, Ștefan, din crucea Domnului, din mormântul Domnului din veșmintele Domnului, din sfânta Cruce, din martirul Iulian, din martirul Felix, din martirul Gerudesis, din martirul Andrei, din martirul Rocati, martirul Clement, martirul Faust, Ianuarius și Martialis, ale celor șapte martiri adormiți din Efes, ale martirilor Gervasius și Protasius, din lemnul sfintei Cruci, ale martirului Iustin, Saturnin și Iuste (Xist), Rufinus, Ferreolus, sfânta Eulalia, a sfântului Iustus și Pastoris. c. în partea dreaptă se află: moaștele sfinților Facundius, Primitius, Leucadia, sfântului Saturninus, sfântul Iustus și Pastoris, sfântului Christofor”)⁴².

În aceeași ordine de idei, din Sirmium (Dimitrovitza) avem o inscripție care face amintire de un martir, grădinarul Syneros. Inscripția în cauză utilizează această numire de *domnus*, pentru acest martir, din timpul persecuțiilor dioclețiene și are la început și la sfârșit hrisonul flancat de o parte și de alta de A și Ω: „*ego Artemidora feici viva me memori|am ad domnum | Synerotem interantem ad dexte|ram inter Fortuna) tanem et Disiderium*”, („*eu Artemidora am făcut la timpul meu (aceasta) în amintirea*

---

⁴² Hübner, *Inscrip. Hispaniae* 175, p. 74 facs; Fita, *Boletín* nr. 28(1896), pp. 403-412; E. Diehl, *ILCV*, nr. 1.817; *Inscriptiones Hispaniae*, 1942, nr. 307 abc, p.102-103. Dintre toți acești martiri menționați în această inscripție doar martirul Rocati est pus sub semnul întrebării. Cu privire la domnia regilor vizigoți Chindasvinto (642-653) și Recesvinto (653-672) a se vedea Hübner, *op. cit.*, p. 175, care interpretează în mod corect în anul 11 al regelui Chindasvinto și în anul al patrula al lui Recesvinto cf. și *Inscriptiones Hispaniae*, 1942, p.103; Despre aceste evenimente legate de sângele martirilor (*cruore Domni*) amintiți a scris și San Braulio (PL, 80, 669), care descrie evenimentele cu puțin înainte de anii 649-651. Alte date asupra acestor regi vizigoți și viața ecclesiastică din Spania din perioada respectivă la [Henry Bradley](#), *The story of the Goths: from the earliest times to the end of the Gothic dominion in Spain*, G. P. Putnam's Sons, 1903; la Eugenio de Vollmer 1905 [1961 reimpr.]: 251; Noack Haley, 1999, p. 258; [José Orlandis](#): *Historia del reino visigodo español* [Archivado](#) el 7 de enero de 2014 en [Wayback Machine](#)., p. 110; A se vedea deasemenea la A. García Moreno, *La Monarquía goda Balta y la Diócesis de las Españas*, 2017, p.155. Cu privire la bazilicile din Acci a se vedea M. Sotomayor, *La Iglesia*, o.c., 93, et *infra*; Luis A. García Moreno, *Los orígenes del cristianismo en la Bética. De la primera misión a la erección de la sede metropolitana hispalense*, Anuario de Historia de la Iglesia Andaluza. Volumen VIII, 2015, pp. 61, 67; Deasemenea cu privire la viața ecclesiastică din Acci-Guadix la P. Silieres, *Les Voies de Communication de l'Hispanie meridionale*, Paris, 1990, pp. 275, 396.

domnului (martir) Synerotis, (mormântul) se află în dreapta față între Fortunatus și Desiderius”⁴³.

O altă dovadă amintește de o femeie Aurelia Aminia, care a pus o inscripție pentru soțul său defunct, Flavius Sancto din cetatea Aquileea, pentru a-l cinsti pe martirul Syneros din Sirmium:

„ego Aurelia Aminia po[[sui] titulum viro meo | [F]l. Sancto ex n(umero) Iov(ianorum), pr(o)tec(tori).| benemeritus qui uixit | ann. pl. m. L. qui est defunctus ciuit. Aquileia. titulum | posuit ad beatu Syneroti marture. et infan(t)e filiam p) suam nomine Vrsicina, | qui uixit annis n. III”, (eu Aurelia Aminia am pus această inscripționare (titlu) în amintirea soțului meu Flavius Sancto din ordinul protectorilor Ioviani, pentru bunemerite care a trăit nici mai mult nici mai puțin decât 50 de ani și care a murit în cetatea Aquileea, am pus acest titlu la fericitul martir Synerotes și pentru fiica sa cu numele Ursicina care a trăit 3 ani)⁴⁴. Altă inscripție îl amintește pe același martir sirmian ca fiind: ”Syner]otis ma[rtyris”⁴⁵.

O martiră din istoria bisericii primare, care apare sub această numire de *domna* este Sf. Anastasia Romana (cc. 220-250): „*In domo beatissimae dominae nostre Anastasiae*”⁴⁶, iar martir sirmian din perioada persecuțiilor dioclețiene numit astfel a fost și Sf. Irineu de Sirmium: „*In basilica domini nostri Erenei (!) ac memoriam posuit Macedonius una cum matronam suam Ammete Evenati*”, (în bazilica domnului nostru Irineu, în memoria căruia a pus acest titlu Macedonius împreună cu soția sa (matroana) Ammete Evenati”)⁴⁷.

Din Roma ne-a parvenit o inscripție, de origine incertă, un titulus sepulchralis insculptus din perioada anilor 350-450, pe o tablă de marmură cu dimensiunile de 51, 5x59, 5cm și literele de 3-3, 5cm. La început inscripția se afla în

⁴³ Bull, di arch, crist., 1884-1885, pp. 144-145; CIL III 10 233; ILCV nr. 2181 (229); O. Garucci, Christian Epigraphy, nr.162 a se vedea și nr. 163 unde se utilizează evident expresia *retro sanctos*; BHL 7595-7596 *Passio Sereni*, Syneros (Serenus). Alt nume cunoscut este *Synerotas*. Alte comentarii la Ljubi ć, 1883, 19; Hytrek 1894, 5; Brunsmid 1909, 188-189, br. 393, 394.

⁴⁴ CIL III, 10232; ILCV nr. 2.182 (228); ILS 9205; FPA 6, 160; EDCS-29300093; HD074940; LUPA 4349. Inscriptia cu privire la același martir *Syneros*: „*titulum posuit ad beatu Syneroti marture*”. Deasemenea ILCV nr.1965 A: *Sinotus*. din bazilica Prisci aproape de Capua cf. și GARRUCCI IV tab. 254 p. 63. Date asupra cercetărilor arheologice la mormântul martirului Syneros la A.S Brakic, Zarko Petkovic, în *Aevum Anno 91, Fasc. 1 (Gennaio-Aprile 2017)*, pp. 195-205; Alte cercetări pe această temă: FPA 6, 160. és NAGY 2012, 68-69; KÖTTING 1965, 24-31. és BOLLÖK 2016, 117; Novotnik Ádám, *Jelképes temetkezések a római császárkorban, különös tekintettel a dunai provinciákra*, Budapest, 2019, p. 45; I. Popovic, *Cup beare of Constantius II and early christian inscriptions from necropolis of st Synerotis in Sirmium*, 2016, p.129.

⁴⁵ Brunsmid 1909, 190, br..395; I. Popovic, *Cup beare of Constantius II*, op. cit., p.130.

⁴⁶ AA SS, Oct. IV, 90-95 = PG 116, 1173-1184; I. Popovic, *A new inscription from Sirmium*, 2012, p.101. Sf. Anastasia a se vedea și în altă inscripție ILCV nr. 1.959a. Deasemenea a se vedea și ICVR nr.12303: „*ī(i)ī(uli) s(an)c(t)e Anastasiae*”.

⁴⁷ I. Popovic, 2003, p. 262; Mircovic, 2006, p. 117; I. Popovic, 2012, p. 102. Asupra lui Irineu de Sirmium a se vedea și ILCV nr. 672a *Ireneus* alături de alți martiri din aceeași perioadă.

cimitirul Sf. Calist, iar ultima înregistrare a acesteia a fost la Academia Americană din Roma. Inscripția face amintire de un personaj Maximus (Masime) Catibaticu și de fiul său (*secundus*) și indică locul unde se află mormântul celor doi, dar în același timp prin așezarea sa în apropiere de mormântul martirului (*ad limina*) este și o invocare către martirul Castulus (*marture Castulu*) cu aceeași formulă de *dominu*. În partea dreaptă, inscripția are monograma lui Christos în format mare: „*quoro sun nomi/nae Masime / catibaticu / I secundu / marture / dominu / Castulu iscala*”, (*al căror nume sunt Masimo Catibaticu primul și al doilea (lângă) scara martirului domn Castulus*)⁴⁸. Despre Castulus amintește și o inscripție, din păcate pierdută, din cimitirul Sf. Chiriac ad st. Laurentium, pe via Tiburtina, de pe o tablă de marmură din perioada anilor 350-399, cu monograma lui Christos în cruce translată, care la sfârșit amintește de același martir sub această expresie de: „*domnum Castulum*”: “[---]minus s[---] / [--- c]onparav[it ---] / [--- domn]um Castu[lum ---]”⁴⁹.

Din Roma ne-a parvenit și o inscripție aflată în cimitirul Sf. Felicitas, de pe via Salaria Nova, un titulus sepulchralis insculptus pe o tablă de marmură cu dimensiunile de 14,7 x 24 x 3,7 cu literele de 1,5 cm, din perioada anilor 390-424. Sf. Felicitas apare în inscripție ca *domna*:

„at domna Filicitate in bia Salara pro besomu at domnu Selanus in campusu at luminale emente Sabina a Belaru soli(dis) mille docentus, (Sabina a cumpărat de la Velabro cu o mie două sute de solidi (un loc) pentru somnul de veci la (cimitirul) doamna (martiră) Felicitas pe via Salaria pe terenul domnului Silanus spre lumină”)⁵⁰.

Din cimitirul și bazilica Sf. Valentin de pe via Flaminia din Roma avem o altă inscripție, un titulus sepulchralis, din perioada anilor 390-425, care amintește de această martiră sub aceeași formulă de *domna/ae*: „*recessit Agustinus X kal(endas) dec(embres) / qui vixit ann(os) II et menses octo / depositus in pace nat(ali) domn(ae) F(e)lici/tatis, (a decedat Agustinus în ziua*

⁴⁸ RO Roma sotterran. III, 21; FABRETTI Inscr. antiq. p. 556 XXVI; O. Garucci, *Christian Epigraphy*, nr.157; ILCV nr.2133; Ohl 1931, 107-110, nr. 2; ID: 38748; ICVR VI, p. 78; EDB38748.

⁴⁹ ID:31014; ICVR VII, 19604; EDB31014 (TM632662).

⁵⁰ ID: 42063; Mazzoleni 2006b, 428-429; AE, 2006, 239; EDB42063. Textul a fost corectat în formula: „*ad dominam Felicitatem in via Salaria pro bisomo ad dominum Silanum in campus(?) ad luminare emente Sabina a Velabro solidis mille ducentis*”. Mazzoleni 2006, p. 428 consideră inscripția un fals fără însă a aduce dovezi concrete. Cu privire la martira Felicitas a se vedea și O. Garucci, *Christian Epigraphy* nr.154: „*Ianuaris et Silvana locum besomum emerunt ad sanctam Felicitatem*”. A se vedea și BOLDETTI Osservazioni sopra i cimiteri I p. 252: „*dominae Felicitati, compari | sanctae, quae decessit*”. A se vedea deasemenea și ILCV nr. 1.921: „*Petrus et Pancara botu po[s]uent marture Felicitati*”. La fel și ILCV, 2809A; ICVR:18768: „*dominae Felicitati compari | sancate quae decessit*”. A se vedea și BULL. crist. 18845 p. 160 ss tab. 11)12 GARRUCCI III tab. 154; ILCV nr.1905 a-c: „*Victor votum solvit...sancta martir Felicitatis*”, f.: „*Felicitas cultrix*”.

de 10 a kalendelor lui decembrie, care a trăit doi ani și opt luni, a fost depus în pace în ziua pomenirii doamnei (martir) Felicitas”⁵¹.

Din Africa, din Henchir-Chorah, avem o inscripție votivă pe un pilastru al bazilicii, care amintește de o martiră *Casta* cinstită în acel loc. Aceasta apare și în Martirologiul Hieronimian⁵². Interesant că în textul inscripției se vorbește de un *tribunal basilicae*, care nu ar fi altceva decât un fel de cor (*cafás*) mai sus decât nivelul încăperii ecclesiei întocmai ca un *tribunal* în bazilicile civile. În textul inscripției martira *Casta* este amintită sub numele de *doamna (domina)*. În interiorul textului și la sfârșitul inscripției are câte o ramură de palmier: „*ad hanc domum dei tribunal basi|licaе dominae Castae, sanctae ac uenerande martiri, palma Sabinianus una cum conlinge et filis votum per|fecit, (la această bazilică a Domnului se află corul doamnei Casta, sfântă și cinstită printre martiri (frunză de palmier) Sabinianus împreună cu soția și cu fiii au făcut acest vot*”⁵³.

De pe o inscripție, din păcate pierdută, din perioada anilor 300-399, un titulus sepulchralis, din cimitirul Sf. Ipolit, din Roma, de pe via Tiburtina, descoperită de A. Bosio în jurul anului 1597, aflăm despre martirul Ippolit. În această invocare martirul este numit *domnus*: „*Refrigeri tibi domnus Ippolitus Sid(oni)?!. (să-ți aducă odihnă ție domnul (martir) Ippolit. lui Sidonius*”⁵⁴. Totodată, o inscripție din perioada anilor 325-374, de origine incertă, din păcate pierdută, apare menționarea locului martiric (*locus Marturiae*): „*locus Ippoliti. | dep. III id. Aug*”⁵⁵.

Pe una din inscripțiile grecești publicate de D. Feissel apare o invocare către sfântul Isidor de Chios, martirizat în anul 251, în timpul persecuției lui Deciu. Este interesant că sfântul martir este numit în această inscripție *domn* (δεσπότης): „*Φώς ζωής. Οίκιδίων διαφέρων τω δεσπότη μου τω άγιω Ίσιδώρω*”, (*Lumina vieții, gijile de acasă trimise către domnul meu, sfântului*

⁵¹ ID:18802; ICVR X, 27.391.

⁵² În Martirologiul Hieronimian se arată că această martiră africană *Casta* este sărbătorită pe 21 și 24 februarie, pe întâi și 2 iunie și 31 octombrie în planul local.

⁵³ A se vedea și Nuovo Bull, di arch, crist., 1906, p. 15.; Deasemenea O. Garucci, Christian Epigraphy nr. 393; ILCV nr.1.812 (133).

⁵⁴ Bosio, *Roma subterranea*, p. 409; De Rossi, *Bollettino*, 1875, p. 29; H. Delehay, *Les Cultes*, p.107; Cu referire la martirul Ippolit Romanul prăznuit la 30 ianuarie, persecutat de împăratul Maximinus și martirizat, în anul 235, în Sardinia; Allen Brent, *Hippolytus and the Roman Church in the Third Century*, p. 26; Webb, *Churches and Catacombs*; Brandenburg, *Die frühchristlichen Kirchen*, 53. Cu privire la mormântul martirului Ipolit a se vedea Christian Epigraphy, 1912, nr. 438; ILCV nr. 2.318 adn; ID: 21202I; ICVR VII, 20166; EDB21202 (TM310809).

⁵⁵ BULL. crist. 1880 p. 29 (Romae); ILCV nr. 3.513E; ICVR: 1154. A se vedea și ICVR:17671.a: „*sanctus Yppolitus*”.

Isidor”)⁵⁶. Pe o inscripție descoperită la Ashkelon în Palestina citim următoarea invocare către sfântul protomartir Ștefan: „Κ(υρι)ε k(ai) ’αγιε Στέφανε (Doamne și sfinte Ștefane...)”⁵⁷. Pe o altă inscripție descoperită tot la Ashkelon în Palestina citim o invocare către Sf. martir Serghie de Rousafa: „Κ[ύριε Σέργιε, Κύριε (καί) ’αγιε Σέργιε], (Doamne Serghie, Doamne și Sfinte Serghie)”⁵⁸. Un alt martir din istoria Bisericii primare, din *pars occidentis*, Sf. Laurentius este numit în inscripții uneori *domnus* și în anumite inscripții cu invocări este pus alături de Mântuitorul Iisus Christos. Pe o inscripție de origine incertă, pe care se află icoana martirului Laurentius și monograma lui Christos, inscripție care se află la New-York în Muzeul Metropolitan, se arată acest tip de invocare: „...[---]iane vivas in Cri[sto et in] Laurentio, (Emi?! (liane) viețuiește în Christos și în Laurentius)”⁵⁹. Pe o altă inscripție dedicatorie din Spania, din regiunea Cordoba, se face referire la consacrarea bazilicii Sf. Petru și Pavel, care sunt numiți *domni* (*domnorum*), aici martirul Laurentius este numit și el *domnus* alături de alți martiri: „in nomine dni Hisu Xpi consecratio domnorum Petri et Pauli..... domni Laurenti, domni Martini...”⁶⁰. Din Africa, din localitatea Sitifi, avem o inscripție dintr-o bazilică, inscripție dedicatorie care face amintire că în acel loc se află moaștele martirului Laurentius („*sancti Laurenti martiris*”) a cărui zi de sărbătoare este numită

„dies domini: in hoc loco sancto deposi|tae sunt reliquiae sancti |Laurenti martiris die III m(e)n(sis) Aug. cons. Herculani u. c. die domn. dedicante Laurentio |uus. p(ost) mor(tem) dom. an. p. CCCXIII. Amen”, (în acest loc sfânt sunt depuse moaștele sfântului Laurentius martirul, în ziua a treia, a lunii august, în timpul consulatului lui Herculanus, ziua dedicată domnului Laurentius, după moartea Domnului nostru anul 413.Amin)”⁶¹.

⁵⁶ L. Ross, *Beisen auf den griechischen Inseln I* (1840), p. 17 note 7 et *Inscriptiones graecae ineditae II* (1842), p. 17, n° 105. {CIG 8845; Le Bas, 1881 bis; H. Grégoire, *Recueil* (cité note 10), p. 66, n° 216; F. Halkin, *Anal. Boll.*, 71 [1953], p. 341.) Epam. Georgantopoulos, *Τηνακκά* (1889), p. 51. Leonidas Philippidis, *Epétêris étaireias kykladikôn mélêtôn*, 3 (1963), pp. 28-45; D.Feissel, *Inscriptions byzantines de Ténos*, BCH, 104, 1980, p. 504.

⁵⁷ Yiannis E. Meimaris, *Sacred names, saints, martyrs and church officials in the greek inscriptions and papyri pertaining to the christian church of Palestine*, Atena, 1986, p.30 (Ashkelon, insc.nr.30), nr. 125.

⁵⁸ *Ibidem*, nr. 130 (Inscr. no. 63, column drum, Byzantine period).

⁵⁹ ID: 42695; Morey 1959, no. 460; Weitzmann 1978, 572-573, no. 511 (Nancy Patterson Ševčenko) Howells 2015, 74, pl. 34.

⁶⁰ Hübner, *Inscr. Hisp. chr.* 374; ILCV nr.1.820a; *Inscriptiones Hispaniae*, 1942, nr. 316, p.108. A se vedea și supra nota 32.

⁶¹ CIL VIII 8630 add. p. 975. 1920 MONCEAUX *Epigr. chret. de l'Afrique* 305, p. 282 ss; ILCV nr. 2.104 (203). În inscripție este vorba despre consulatul lui Heraclianus 3 care a fost și uzurpator în Africa (413) și care l-a ucis cu propria mână pe Stilichon la Ravenna (PLRE I) pe 22 aug. 408.

Pe o altă inscripție din marmură din Roma, din perioada anilor 390-424 din cimitiul Sf. Chriac ad Laurentium, dedicată aceleiași martir Laurentius citim:

„Lucilius Pelio se uiuu conparab[it] locum uescandente in basilica maiore ad domnu Laurentium | in mesu et situ prsbiteriu”, („Lucilius Pelio și-a pregătit din viață locul de veci în basilica mare lângă domnul (martir) Laurentius în mijlocul și în locul presbiteriului”)⁶².

Pe o inscripție din Roma din cimitirul Commodilla, de pe via Ostia avem un alt caz în care un martir din istoria bisericii primare, Asterius (de Ostia din sec.III) primește această denumire de *domnus*. Inscripția datează din perioada anilor 400-499 și este un titulus sepulchralis insculptus, pe o tablă de marmură. Inscripția are monograma lui Christos la sfârșit flancată de A și Ω:

„Pascasius vixit / plus minus annus XXII / fecit fatu IIII idus /octobris VIII ante / natale domni As/teri depositus in / pace,(Pascasius a trăit nici mai mult nici mai puțin decât 22 de ani și și-a dat duhul în ziua de 4 a idelor lui octombrie înainte de martirul (nașterea) domnului Asterius, înmormântat în pace”)⁶³.

Din Roma, din cimitirul anonim de pe via Aredeatina (F23) *in situ* avem o inscripție, un titulus sepulchralis exaratus Arenatum din perioada anilor 300-399 cu literele de 3-5cm. Inscripția face amintire de un copil, care a murit la vârsta de un an și părinții săi o invocă pe martira Agnetis să-l ocrotească în lumea de dincolo. Important că adresarea către această martiră se face tot prin denumirea de *domne*: „*in pace qui vixit annus [--- domn]e Agnetis*”⁶⁴. Din Spania avem o

Heraclianus a fost consul în anul 413 în *pars occidentis* împreună cu Lucius cf. Paul Oros.VII. 42.10; Prosp.Tiro.a.413; Cod.Theod. XV, 14, 13.

⁶² ID: 27138; ICVR VII, 17912; ILCV, 2129; Solin 2000, 172; AE, 2000, 194; Solin 2003b, 201; AE, 2003, 203.

⁶³ MURATORI Nou. Thes. p. 1920, 6; MA Monumenti tab. 51, 28; Epigr. crist. 148; ILCV nr.2124; ID: 13794; ICVR II, 6094.Cu privire la ziua de martiriu al sfântului Asterius a se vedea CIL III 8874. 12 839 add. p. 2261. 2328 127 (Salonis rep. in basilica christiana prostat in museo, descr. Jelic): „[Antjochianus], | [Gaia]nus, Telius], | [Paulinia ?]nus, Asterius]. nomina martyrum”. cf. și ILCV nr. 2.028a adn; A se vedea deasemenea CIL VI 8561: Asterius și ILCV nr. 354adn. De remarcat faptul că a fost un martir Asterius Caesarea un senator roman devenit martir de Cilicia, martirizat (împreună cu frații săi Claudius și Neones) în anul 285 în timpul lui Diocletian. A fost deasemenea și un alt martir Asterius de Ostia (BHL 5543 BHL 1523), un presbiter (martirizat pe la 268-270 în timpul lui Claudius Gothicul) din timpul papei Calixt I. Asterius de Ostia este sărbătorit pe 21 octombrie, cu alte cuvinte inscripția de față ar face referire la acest martir. A mai fost și un alt martir Asterius din timpul lui Numerian (283-284).

⁶⁴ ID:42307:ICVR IV, 12880.3; EDB42307. Martira Agnes a fost o fecioară martiră din Roma (291-304) executată în timpul persecuției lui Maximian și Diocletian, este sărbătorită pe 21 ianuarie cf. „Duffy, Patrick. Jan 21-St Agnes (d. 305) martyr”, *Catholic Ireland*, 21 January 2012. A se vedea și ILCV 1769B și ICVR: 20758: „beatissimae martyre Agneti Potitus, serbus dei, ornauit”. Deasemenea ILCV: 2136A: „...ad sancta martura Agnete”; Deasemenea 1959 A sca Agnes; 1967E; Deasemenea ICVR 20758: „martyre Agneti Potitus serbus dei ornauit”. J. Mc Caul,

inscripție care amintește pe unul dintre martirii bisericii primare din Gallia sub această denumire de *domne* și anume pe martirul Iulian, printre alți martiri cinstiți și în biserica hispanică: „*domni Iuliani*”⁶⁵.

Pe o altă inscripție din sec. IV-V, apare numele episcopului Spes care a găsit mormântul martirului Vitalis și îl roagă pe martir să-l ajute pe el și pe Caluentia, fiica sa: „*hunc precor ut lucis promissae gaudia carpam/ et, quae virgo precans poscit Caluentia, praestet, / corporis intacto puri decorata pudore/.*”⁶⁶. Pe o altă inscripție apare „*domne / Vitalio pie zesēs*”⁶⁷, iar același martir apare și în mărturia: „*antissimo Vit[ali ---] / lectori [---] / fec[---] soror in pace*”⁶⁸.

Câteva inscripții din spațiul italic, amintesc despre un alt martir Ianuarius de Benevento, martirizat în persecuția lui Dioclețian, din anul 305, care este numit și el sub această formă de *domne martyre: domnus Ianuarius*⁶⁹. Apare deasemenea într-o altă inscripție sub forma prescurtată: „*dni Ianuari*”⁷⁰, sau sub forma: „*di [m]a(r)tur Ianua(rius)*”: „*laborauit ca. Iulia(s) di [m]a(r)tur lanua(rius). | Monnica f(ecit) ex officin. Adriani*”⁷¹. Alteori această expresie de *domni* acordată martirilor apare sub înțelegerea de amintire comună a unor martiri numiți *domni (dni)*: „*III non. Sept. passione marturorum Hortensium, Mariani et Iacobi, Dati, Lapin(is), Rustici, Crispi, Tati, Mettuni, Pictoris, Silbani, Egiptiui. sci di(omni), memoramini in conspectu dni, cuarum nomina scit is, qui fecit, ind. XVI -|*”⁷².

Catacombs of Rome, Toronto, 1874, p. 447, unde se arată cum papa Damasus seadresează într-un epitaf către martira Agnetis și sora sa Irina și scrie: „*nostri reminiscere virgo ut tua per Dominum praestet mihi facula lumen*”, („amintește-ți de mine, O fecioară, prin mijlocirea ta la Dumnezeu ca făclia ta să-mi aducă lumină”).

⁶⁵ Hübner 85; III; 374; ILCV nr.1.820a; Inscriptiones Hispaniae, 1942, nr. 316 *domni Iuliani*; A se vedea și nr. 305 către același martir, inscripție din anul 644. A se vedea și *Passio Iuli Veterani* (trans. H. Musurillo). 1972. *The Acts of the Christian Martyrs*, Oxford: Clarendon Press, 260-265; A se veda și ILCV nr. 2.107: *dni Iuliani*.

⁶⁶ ICI VI 72; PC 2,2, 2103 s.v. Spes!

⁶⁷ ID: 5788; ICVR:15742; Carletti 2008, 195, n. 82; EDB5788 ([TM295623](#)).

⁶⁸ ID: 38066; ICVR: 10238.c1; ILCV, 1274A adn; EDB38066 ([TM626087](#)). A se vedea și ILCV nr.185: *sancto Vitali martiri*. cf. și Vitali martyri CIL XI 4966 CE 1801; ILCV 1795b.: *martiris Vitalis basilica*. ILCV nr. 1.905a; ILCV nr. 3.850: *basilice sci Vitalis marty|ris*; ICVR: 24828.a; Armellini 1891, 179; Cerrito 1998, 16.

⁶⁹ BULL. de la Societe nation. des Antiquaires de France 1908 p. 319 cf. BULL. archeol. du Comite des trav. histor. 189) p. 290,). ILCV nr.2036: „*domnus Ianuarius, unde vinculatus exiuit et gratias egi!*”.

⁷⁰ HUEB Inscr. Hisp. chr. 175 suppli, p. 74; ILCV nr. 1.817b; A se vedea și Inscriptiones Hispaniae, 1942, nr. 324: „*sanct.mart....Ianuarii*”.

⁷¹ RECUEIL des Notices de la Soc. archeol. de Constantine, 2 (1908) p. 227, 38; CIL VIII 27 957 GSELL 3669 H; cf. și ILCV nr. 2.037. A se vedea și Ceglia Francesco Paolo, „Thinking with the Saint: The Miracle of Saint Januarius of Naples and Science in Early Modern Europe” in *Early Science and Medicine* 19 (2014), pp. 133-173.

⁷² CIL VIII 7924; MONCEAUX Epigr. chret. de l’Afrique 295 p. 266, ss; ILCV nr. 2.099.

Un alt martir din istoria bisericii primare care primește această denumire de *domnus/e*, în inscripțiile din Imperiul Roman este Sfântul Martin de Tour (316-397), un nativ din Pannonia, care a fost militar, a făcut misiune creștină în patria sa și a părăsit armata în timpul persecuțiilor lui Iulian Apostatul, în 360-361. În unele inscripții apare cu numele de *sanctus* în altele cu cel de *domnus*: „*b...requiescunt reliquiae sancto|rum, id est.dom|ni Martini...*”⁷³. Alteori numele lui apare în anumite invocări cu cel de *sanctus*: „*eg(o) d(o)m̄(i)n̄(i)c(us) pr̄(es)b̄(yster) t̄(i)t̄(uli) s̄(an)c̄(t)i M̄(a)rt̄(i)n̄(i)*”⁷⁴. Și Sf. Valentin, din istoria bisericii primare este amintit sub această numire de *domnus* (*ad domnum*). În acest sens avem o inscripție din cimitirul și bazilica Sfântului Valentin din Roma, de pe via Flaminia, un titulus sepulchralis insculptus pe o tablă de marmură, din perioada anilor 290-324. Inscripția amintește de un anume personaj Petru, care a fost înmormântat în cimitirul Sf.Valentin respectiv, în apropiere de mormântul martirului: „*[---]asen Petru qui [---] / qui recess(it) dul[---] / cd(?) ad domnu Va[lentinum? ---] / recessit d(ie) VII kalendas a[ugus]/tas Brucia refrigeri[um? ---] / tibi V[alentinus? ---]*”⁷⁵.

În istoria bisericii primare din timpul persecuțiilor creștine, avem un alt caz în care un martir, respectiv o martiră este numită cu această formulă de *domna/ae*. Este vorba despre Sf. Priscilla, martiră din anul 275, pomenită pe 18 ianuarie și care apare apare frecvent cu denumirea de *domna*. Un prim exemplu provine din Roma, din cimitirul cu același nume Sf. Priscilla, de pe via Salaria Nova, un titulus de devoțiune (Titulus a viatore scriptus devotionis causa scariphatus) Tectorium din perioada anilor 450-524 în care ni se amintește despre un vot făcut Sfintei Priscilla: „*cito cuncti suscipia[nt v]ot[a] / domnae Priscille [---]*”⁷⁶. Din același cimitir avem dovezi despre inscripția mult mai completă: „*cito cunti suscipia[ntur vot[is] | domnae Priscile be[a]te, [q]ui [de]|licti kausis agi vo[lunt . . .]i iu Attinus et Auis*”⁷⁷.

⁷³ Hübner, Inscr. Hisp. chr. 374; ILCV nr.1.820 a și b; Inscriptiones Hispaniae, 1942, nr. 316, p.108.

⁷⁴ ICVR IV, 12240.05; EDB1501 (TM291565). A se vedea și ILCV nr.1070 (194): „*scor. triu pueroru, | sci Martini...*”. A se vedea deasemenea și Inscriptiones Hispaniae, 1942, nr. 349 unde sunt enumerate anumite neamuri, printre care apare și cel de *Dacus* și *Getae*, care sugerează misiunea Sf. Martin și printre daci și geți cel puțin printre cei din Panonnia. A se vedea și De Rossi, ICVR, nr. 269; Hübner 379a.; Inscriptiones Hispaniae, 1942, p. 204. Deasemenea a se vedea și CIL XI 283 FIEB-SCH 197 „*+Theodericus, qui ecclesiam s. Martini Ravennatem condidit...*”.

⁷⁵ NOT. scav. 1889 p. 107, 33; ILCV nr. 2.133 adn; ID:17067; ICVR X, 27277.b; ILCV nr. 2.503 adn; EDB17067 (TM306710).

⁷⁶ ID: 6219; ICVR IX, 24853.9; A se vedea și CIL VI 31942 *m. Priscilla*.

⁷⁷ NUO VO Bull. 1907 p. 130 tab. 5; O. Garucci, Christian Epigraphy nr. 474 cf. și ILCV nr. 2.377 adn; A se vedea și CIL VI 31942 CE suppl. 344; ILCV nr. 69 *m. Priscilla*. Deasemenea ILCV nr. 3.965a: *m. Priscille*.

Un alt martir din istoria bisericii primare care primește această numire de *domnus/domnum/ad domnum* a fost martirul episcop Gaius (283-296)⁷⁸, persecutat în timpul lui Maximian și Dioclețian. Astfel pe o inscripție din cimitirul Calist, pars inferior de pe via Apia, un *titulus sepulchralis insculptus*, pe o tablă de marmură din perioada anilor 350-399, apare numele acestui martir sub această numire:

„[b]enemerenti Iovine que cum coni[u]/ gem suum habuit annos V et d[e]/ cessit annorum XXII que conpa[ra]/ bit sibi arco[so]llium in Callisti at domn[um] deposita [f]uit III idus februarias / Gaium fecit coiugi suae merenti in pace, (pentru bunemerite Iovinei care a trăit împreună cu soțul său cinci ani și a decedat la 22 de ani, care și-a pregătit pentru sine un *arcosolium* (mormânt arcuit) în cimitirul Calist la domnul (martir) Gaius, a fost depusă în ziua de 3 a idelor lui februarie, a făcut aceasta pentru soția sa meritorie în pace)⁷⁹.”

Să nu uităm că în primul rând este numită sub această formă de *domna*, Sfânta Fecioară Maria: „*gloriosa do/mina mea D(e)ī genetrix Maria...*”⁸⁰. Deasemenea apare sub forma „*domina nostra Maria*”⁸¹ sau în mediul laic imperial sub forma: „*Maria domina nostra florentissima*”⁸². Alteori apare sub formularea: „*Ave domini Lumen meum*”⁸³ ori „*mensa marturum...Mariae*”⁸⁴. Așa

⁷⁸ Avem un martir Gaius (Caius) și în Dacia Ripensis la Bononia (Vidin) cf. MH, 10. April. (DE ROSSI, L. DUCHESNE, 1894, p. 41: în Thracia Gagiani (Bern.); în dacia gaviani diac. (Eptern.); Et în dacia ripensi gaiani diac. (Rieh.); deasemenea la H. DELEHAYE 1912, p. 258; Deasemenea H. DELEHAYE, H. QUENTIN, 1931, p. 181 nr. 10: în Dacia Ripensi Gaiani diaconi. Cu privire la martirul Gaianus a se vedea în AA SS Apr. I, 1866, p. 854; G. GORDINI, 1964. (A fost și un episcop martir din Salona cu același nume Gaianus cf. H. DELEHAYE, FR.QUENTIN, 1931, p. 181 nr. 10. Cu privire la acest martir salonitean, episcop Gaianus din a doua jumătate a sec.IV. a se vedea și BULIĆ FR., BERVALDI J. 1912, 13 pp. 22-24). CIL III 1899: „(Salonis) depos[it]io sci Gaiani epsci? . . . !/ kal. Sep. Sed”. Deasemenea CIL III 13134: „depos[it]io sci Gaiani martyris . . . I/I kal. Sep”. BRATOZ R. 2012, p. 227, nr. 140 opinează potrivit numelui Gaius ca fiind de origine din Salona ceea ce credem că nu corespunde adevărului istoric, numele Gaius/Gaianus este întâlnit în mai multe părți ale Imperiului Roman, în Dacia Ripensis, în Dacia Mediteranee, la Serdica, la Roma, în Egipt, în Foenicia, în *pars occidentis* în mai multe locuri cf. PLRE I, pp. 377-379; Deasemenea și sub forma Gaius cf. PLRE II, p. 490.

⁷⁹ ID:20939; ICVR IV, 9924; ILCV, 2132; Ferrua 1981d, 47; Carletti 2008, pp. 278-279, no. 178; EDB20939 (TM310546). A se vedea și Ro Roma sotterran. III 263: *ad domn[um] Gaium*. ILCV nr. 961: Γ[άιο]ο έπί. καθ(άτεσις) I [πρω]τ] καλ. Μάιω[v] unde se arată că martirul avea origini dalmate cf. Lib. pontif. p. 39 M. G: „*natione Dalmata ex genere Diocletiani imperatoris ex patre Gaio sedit ann. XI (debuit XIII), m. IIII, d. VIII . . . sepultus est in cymiterio Calisti uia Appia X kal. Mai*”.

⁸⁰ ID: 42850; MEC I, XXXVII, nn. 4-5; Iannello 2003, 405-406; Agostinelli 2012, 28, n. 6; De Rubeis 2001, 211, n. 11; EDB42850.

⁸¹ ILCV nr.15 d. A se vedea și sub forma greacă Δομνα de ILCV nr. 3.961 adn cf. și SEG XXVI, 789, 5.

⁸² BELL, crist. 1863 p. 5; ILCV nr.15d, e cu referire la ora împăratului Honorius.

⁸³ Mirković 1986, no. 224; Documentation of the Institute of Archaeology, Belgrade, Project Viminacium, field inv. no. 2.

⁸⁴ CIL VIII20 572; MONCEAUX Epigr. chret. de l’Afrique 315 p. 295; ILCV nr. 2.088.

cum s-a arătat, numirea aceasta de *domina* sau *domnus/domne* pentru un martir sau o martiră, care a suferit pentru credință și a murit, era foarte frecventă în Imperiul Romano-Bizantin, mai ales în părțile occidentale și în cele dunărene și arată cinstirea deosebită care li se acorda martirilor prin această numire și după moartea lor și prin cinstirea moaștelor lor⁸⁵.

Bibliografie

Lucrări generale, studii și articole:

The Acts of the Christian Martyrs (Herbert Musurillo, texts and translations), Oxford, Clarendon Press, 1972.

Bărbulescu, M., *Interferențe spirituale în Dacia Romană*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1984.

Francesco, Paolo, Ceglia, *Thinking with the Saint: The Miracle of Saint Januarius of Naples and Science in Early Modern Europe*, în *Early Science and Medicine*, 19(2014), pp. 133-173.

Macrea, M., *Culte germanice în Dacia*, Cluj, Cartea Românească, 1947.

McCaul, John, *Catacombs of Rome*, Canada, Toronto, 1874.

Moreno, Luis A. García, *Los orígenes del cristianismo en la Bética. De la primera misión a la erección de la sede metropolitana hispalense*, în „Anuario de Historia de la Iglesia Andaluza. Volumen VIII”, 2015, pp. 53-75.

Novotnik, Ádám, *Jelképes temetkezések a római császárkorban, különös tekintettel a dunai provinciákra*, Budapest, 2019.

Popescu, Em., *Inscriptions de Scythie Mineure*, București, Editura Academiei Române, 2015.

Popovic, I., Ferjančić, Snežana, *Cup beare of Constantius II and early christian inscriptions from necropolis of st Synerotis in Sirmium*, în „СТАРИНАР”, LXVI/2016, pp. 129-141.

Sotomayor, M., *La Iglesia en la España romana y visigoda*[= R. García Villoslada, *Historia de la Iglesia en España I*], Madrid, 1979.

Sillières, P., *Les Voies de Communication de l'Hispanie meridionale*, Paris, 1990.

Szbö, Ádám, *Domna et Domnus. Contributions to the cult history of the „danubian riders” religion*, Wien, 2017.

---

⁸⁵ ILCV III p. 341; cf/ și I. Popovc, *A new inscription from Sirmium*, 2012, p. 102.

220 DE ANI DE LA ÎNFIINȚAREA PRIMULUI SEMINAR TEOLOGIC DIN ȚARA NOASTRĂ¹

Ion-Nicolae I. MUTU-STREHAIA*

Abstract²: *The Church played an important role in the emergence and development of Educational System in our country. The first schools were established in monasteries and churches, and the first teachers were priests and monks, more schooled, who also took care of printing the first school books, which, at first, were certain worship/service books. In 1803, Metropolitan Veniamin Costachi of Moldova founded, 220 years ago, the First Theological Seminary in our country, in Moldova, at the Socola Monastery (near Iasi), which functioned for 145 years and was abolished in 1948, by the communist regime, hostile to the Church, but also to the other religious cults here. At the Theological Seminary in Socola, prominent professors taught both religious and secular subjects, for the best possible training of the future ministers of the Church. Many of the graduates of this Theological Seminary became prominent personalities, both in the Church (Bishops, Metropolitans, and Patriarchs), Romanian Academy, Universities, in Culture, and in Romanian society. Also in the first part of the 19th century, a special role was played by the Organic Regulations, which represented for us what the Constitution is today. These have contributed to the development and evolution of Education, both laic and religious, but also to Romanian society in general, with pluses and minuses.*

Keywords: Church, Orthodoxy, School, Culture, Faith.

Familia – Biserica – Școala au reprezentat pilonii de bază în viața poporului român, stând la temelia creșterii armonioase a viitoarelor generații: trupește, sufletește, duhovnicește, intelectual, religios-moral și civic. Trăim vremuri în care globalizarea, desacralizarea, antropocentrismul, tehnologizarea exagerată, așa-zisa „intelligență artificială”, transformarea omului în „robot”, întoarcerea, parcă la păgânism, alienarea dialogului social, alunecând, s-ar părea, pe *culmile disperării*, îndepărtându-ne de sublim, Sacru, frumos, tradițional. Totuși, în calitatea noastră de creștini nu trebuie să ne pierdem nădejdea, căci, la capătul răului, este Binele și Dumnezeu nu ne

---

¹ Dedicăm prezentul material: Mamei noastre, Constanța D. Mutu, la împlinirea a 70 de ani, cu toată prețuirea; vrednicului de pomenire Episcop Ț Damaschin Coravu, al Sloboziei și Călărașilor; Domnului Prof. Univ. Dr. Corneliu-Mihail Lungu, coordonatorul nostru de doctorat, care, în anul 2023, a împlinit venerabila vârstă de 80 de ani, și Pr. Valeriu C. Bârzeianu, primul nostru duhovnic.

* Profesor Dr., Gradul I Didactic, Liceul Tehnologic „Decebal”, Drobeta-Turnu-Severin, județul Mehedinți; e-mail: avvamiron@yahoo.com; avvamiron@gmail.com.

² Aducem mulțumiri kolegei noastre, prof. Felicia-Alexandrina Crișan, pentru traducerea în limba engleză a *rezumatului*.

va lăsa de izbeliște și nici să pierim, deși, uneori, ne mai pune la încercări, certări, cercetări, spre întărire și nu întru pieire!

De aceea, se cuvine o întoarcere la adevăratele valori, pe care le-a rânduit Pronia Cerească pe meleagurile noastre, acea autenticitate românească ce ne-a ajutat să dănuim: credința strămoșească, portul popular, cântul ori dragostea față de pământul moșilor și strămoșilor noștri. Cunoașterea trecutului, scoaterea lui din lada de zestre a Istoriei, ne ajută să vedem de unde venim, cum stăm în prezent și ce atitudine ar trebui să avem față de viitor. Astfel, întorcându-ne pe firul Istoriei noastre, nu trebuie uitat că, la un moment dat, un rol important în dezvoltarea și evoluția învățământului românesc, dar și al societății noastre în general, l-au avut și **Regulamentele Organice**. Între 1828-1829 a avut loc războiul ruso-turc, declanșat pe 26 aprilie/8 mai 1828, iar trupele țariste rusești au trecut granița Prutului în Moldova la 25 aprilie/7 mai 1828. Moldova și Țara Românească erau nevoite să asigure atât aprovizionarea armatei ruse cu alimente și furaje, cât și întreținerea căilor de comunicație, adăpostirea armatelor aflate în marș etc., oferindu-i Rusiei Țariste un statut de „protectoare” („protectorat”) a celor două Țări Românești. Pentru început, administrația provizorie i s-a încredințat Contelui F. P. Pahleu (aprilie 1828 – februarie 1829), înlocuit cu P. F. Jeltuhin, apoi, din anul 1829, până în anul 1834, „protectoratul” era preluat de Pavel Dimitrievici Kisseleff, în vremea căruia s-au redactat *Regulamentele Organice*. Regulamentul organic a reprezentat prima Lege organică cvasiconstituțională a Țării Românești și a Moldovei³. În iunie 1829, generalul Jeltuhin instituia două comisii pentru redactarea proiectelor *Regulamentelor Organice*. Fiecare comisie era formată din patru membri: doi aleși de către Divan și doi de către ocupația rusească, la care se adăuga și câte un secretar. Comisia din Moldova avea în componență pe: vornicul Mihail Sturdza, vistiernicii Iordache Catargiu și Constantin Cantacuzino-Pășcanu și vornicul Costache Conachi, secretar fiind Gheorghe Lazăr. Comisia din Muntenia era alcătuită din: banul Grigore Băleanu, logofătul Ștefan Bălăceanu, vornicul Iordache Filipescu și hatmanul Alexandru Villara, iar secretar era vornicul Barbu Știrbei⁴. Începută în vremea guvernării Generalului Jeltuhin, redactarea *Regulamentelor* a continuat și în vremea successorului său, Generalul Pavel D. Kisseleff. Celor opt membri ai comisiei, amintiți anterior, li s-au alăturat alți doi: Nicolae Șuțu (în Moldova) și Nicolae Mavros (în

---

³ *Istoria Românilor*, vol. VII, tom I, București, 2003, pp. 78-79, 85-90; Sever Buzan, *Regulamentele Organice și însemnătatea lor pentru dezvoltarea organizației Bisericii Ortodoxe Române*, în „Studii Teologice”, nr. 5-6/1956, pp. 363-375.

⁴ *Istoria Românilor*, vol. VII, tom I, p. 84.

Muntenia)⁵. Deși *Regulamentele* au avut și părți negative (menținerea privilegiilor boierimii, știrbirea autonomiei Principatelor etc.), ele au reprezentat un pas important în organizarea modernă a statului nostru, înfăptuindu-se unele realizări: crearea *Obișnuitei Obștești Adunări*, *Sfatul Administrativ Cârmuitor*, *Sfaturile Orășenești*, organizarea poștelor, punerea de baze noi justiției, separarea puterilor în stat, desființarea vămilor interne, navigabilitatea râurilor interne, lărgirea pieței, organizarea vieții orășenești, constituirea miliției naționale, înființarea caselor de binefacere, constituirea bugetului statului, măsuri privitoare la dezvoltarea învățământului⁶ etc. Deși întocmite după instrucțiunile și sub supravegherea autorităților rusești, *Regulamentele Organice* nu s-au dovedit o lucrare strict rusească și nici străină românilor. La alcătuirea *Regulamentelor* au participat și boieri români, care au ținut seama de vechile tradiții românești, de obiceiul pământului și de situația existentă la noi, încât s-ar putea spune că au reprezentat în parte și o operă românească.

Elaborarea *Regulamentelor Organice* s-a definitivat la 30 martie 1830. La 1 iulie 1831, se pune în aplicare *Regulamentul Valahiei* (originalul fiind distrus în 1848) și la 1 ianuarie 1832, *Regulamentul Moldovei* (dispărut prin 1872), fără ca autoritățile rusești să obțină confirmarea prealabilă a Înaltei Porți, care a venit abia în 1834⁷.

Regulamentele Organice au prevăzut și anumite norme bisericești, păstrând în mare stările/rânduielele vechi. Cuprinsul celor două *Regulamente* era aproape identic și pe lângă chestiunile politice și administrative, în ele s-au tratat și cele bisericești, prezentate, în cap. VIII al *Regulamentului Valahiei* și în cap. IX și Anexa A din cap. III ale *Regulamentului Moldovei*. Chestiunile bisericești se refereau: la instituirea, judecarea, situația materială și culturală a clerului; la averea bisericească, activitatea politică și socială a clerului; la numirea egumenilor/stareților de mânăstiri, care se putea face numai după ce primeau întărirea domnitorului; hirotonia clerului de rând (preoți și diaconi) se făcea numai cu aprobarea scrisă a domnitorului, pe baza raportului întocmit de către logofătul bisericesc (un fel de *Ministru* al Cultelor). În Moldova, se lăsa o excepție: parohiile vacante să fie ocupate/completate, până la înființarea de Seminarii Teologice, cu preoții supranumerari existenți (art. 364)⁸. Se prevedea, printre altele, înființarea

---

⁵ *Ibidem*, p. 85.

⁶ *Ibidem*, pp. 87-88, 90.

⁷ Sever Buzan, *art. cit.*, în *loc. cit.*, p. 365.

⁸ Sever Buzan, *art. cit.*, în *loc. cit.*, pp. 366-367; Marin M. Braniște, *Alegerea și așezarea preoților în slujbă sub Regulamentul Organic*, în *Țara Românească, după documentele argeșene*, în „Mitroploia Olteniei”, Anul XIII(1961), nr. 7-9, p. 619 și urm.

„Vorniciei averilor bisericești”, condusă de „vornicul bisericesc/vornicul averilor bisericești” în Moldova (un fel de Minister al Cultelor), căreia îi corespundea în Muntenia „Marea Logofeție a Credinței”, coordonată de „logofătul credinței”; se rânduia, ca, Ierarhii să fie aleși numai dintre „pământenii”, de Adunarea Obștească a Țării (toți ierarhii erau membri ai Adunării, iar mitropolitul era președintele ei)⁹. Totodată, se prevedea oprirea încasării vreunei taxe la hirotonie sau la numirea egumenilor/stareților, specificându-se faptul, că logofătul bisericesc supraveghea ca întreg clerul să se poarte în bună rânduială și să păzească legile țării. Candidatului la hirotonie i se făcea o caracterizare, iar dacă era fiu de preot avea întâietate la Preoție¹⁰.

Regulamentele Organice au acordat o atenție deosebită culturii clerului, pregătirii preoților și viitorilor preoți, fiind opriți de la hirotonie candidații ce nu absolviseră Seminarul Teologic (desigur, cu oarecare excepție, până au absolvit seminariști). Pentru punerea în practică a noii dispoziții, acestea *au prevăzut înființarea de Seminarii Teologice*, dar și menținerea celui existent deja, din anul 1803, la Mănăstirea Socola, de lângă Iași, înființat de **Mitropolitul ȚVeniamin Costachi al Moldovei**¹¹.

---

⁹ Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române. Compendiu*, București, Editura Basilica, 2013, p. 390.

¹⁰ Marin M. Braniște, *op. cit.*, p. 622.

¹¹ Mitropolitul ȚVeniamin Costachi s-a născut la 20 decembrie 1768, la Roșiești (jud. Fălciu/Vaslui), din părinți *Grigorie Costachi și Maria*, primind la botez numele de *Vasile*. De tânăr s-a călugărit la Huși, primind la tunderea în monahism, patronimicul **Veniamin**. A fost hirotonit pe rând ierodiacon, ieromonah și ridicat la treapta de mare eclesiarh al Catedralei Mitropolitane; apoi hirotosit arhimandrit și egumen al Mănăstirii „Sf. Spiridon” din Iași. În 1792, la o vârstă foarte tânără, era ales Episcop la Huși, iar în 1796, Episcop la Roman. În anul 1803, era ales Mitropolit al Moldovei și Sucevei, dar din pricina împrejurărilor istorice a trebuit să se retragă din scaun de câteva ori: din 20 februarie 1808, până în octombrie 1812, a doua oară între septembrie 1821 – ianuarie/februarie 1823 și pentru ultima dată la 18 ianuarie 1842, când s-a stabilit la Mănăstirea Slatina, unde a trecut la Domnu la 18 decembrie 1846. Mai târziu, osemintele sale au fost reînhumate în Catedrala Mitropolitană din Iași (al cărei prim ctitor a fost). De numele Vlădiciei Veniamin, chiar în anul alegerii sale ca Mitropolit al Moldovei, era legată deschiderea **Primei Școli Teologice Românești** sau **Școala de Catihesie**, de la Mănăstirea Socola, de lângă Iași, la 1 septembrie 1803, prin *Hrisovul* dat de domnitorul Alexandru Constantin Moruzi (1802-1806). **Seminarul Teologic de la Mănăstirea Socola** (lângă Iași) este considerat **Primul Seminar Teologic din țara noastră**, pe care l-a așezat în casele special ridicate, fiind destinat mai întâi, fiilor de preoți, care, la rându-le urmau a deveni diaconi sau preoți. După întreaga activitate, în care Înaltul Ierarh a căutat să aducă Neamului din rândul căruia se ridicase, lumina cărții, fiind un adevărat ctitor de Școală Românească, socotit „**Sfântul Patron al Moldovei**”, așa cum s-a amintit anterior, la 18 ianuarie 1842, se retragea din scaunul mitropolitan la Mănăstirea Slatina, închinându-și viața preocupărilor cărturărești și, printre scurtele ceasuri de răgaz, și-a scris și ultima sa **operă** și anume **Testamentul**, consemnând misiunea vieții sale, pe care a dus-o, încă din tinerețe, în slujba Bisericii și a Neamului nostru. A se vedea: Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *Dicționarul Teologilor Români*, București, Editura Enciclopedică, 2002, pp. 131-133; Idem, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, E.I.B.M.B.O.R., București, 2006, pp. 347-352; Prof. Dr. Ion-Nicolae I. Mutu-

Fenomenul despărțirii de învățământul grecesc s-a manifestat mai întâi în Moldova unde, în fruntea mișcării pentru Școală și Cultură în limba română, vreme de mai multe decenii, s-a aflat Marele Mitropolit cărturar și făuritor de școli Veniamin Costachi¹². Totodată, Înaltul Ierarh își propusese schimbarea și reorganizarea școlilor aflate sub conducerea grecilor și influența marilor familii boierești, în care învățau doar odraslele lor, fiind pregătiți de profesori greci și francezi. Ostenelile sale spre bunul mers al învățământului de la noi i-a adus apelativul de *Sfântul Patron al Moldovei*, îngrijindu-se direct, de formarea și pregătirea unor tineri români, chiar dacă proveneau din familii modeste financiar, spre a deveni, la rândul-le, dascăli. De aceea, i-a trimis la studii peste hotare, pe cheltuiala sa, cum a fost cazul fraților *Gheorghe* și *Daniil Asachi*, fiii Protopopului Lazăr Asachi (*Leon*, după călugărie). Astfel, Gh. Asachi a studiat Matematica și Pictura la Viena (1805-1808), apoi Arheologia, Sculptura, Clasicii Romani și Italieni la Roma (1808-1812). Revenit în țară după o așa pregătire, Gh. Asachi, la îndemnul Mitropolitului Veniamin, a predat un *Curs teoretic și practic de Inginerie în limba română* la Academia Domnească din Iași (în perioada 1814-1818), punându-se bazele *Învățământului Politehnic în țara noastră*¹³. Amintim că în vremea arhipăstoririi Mitropolitului Veniamin s-au pus în aplicare *Regulamentele Organice* atât în Moldova (1/13 ian. 1832), cât și în Muntenia (1/13 iul. 1831), considerate primele „constituții” românești ce au contribuit la modernizarea vieții din cele două principate¹⁴.

Situația materială a Seminarilor era trecută în grija statului, fixându-se alocații bugetare, pentru întreținerea lor: 90.000 de lei pentru Seminarul din București; 60.000 de lei Seminarului din Craiova și 60.000 de lei pentru Seminarul de la Socola, ce urma să fie acoperită din contribuția impusă Mitropoliei/Mitropoliilor și Episcopilor¹⁵. Înființarea și organizarea Seminarilor – instituții speciale, pentru pregătirea viitorilor slujitori ai Bisericii – a fost o măsură binevenită, deoarece, cultura clerului era slabă. Învățământul teologic (dar și cel laic) se făcea la început în mănăstiri, la unele biserici, pe lângă Centrele Eparhiale, în general, fiind redus, fără o programă analitică, iar ca dascăli erau călugării și preoții mai școliți. Pentru prima dată, în istoria noastră culturală, *Regulamentul Organic* prevedea și

---

Strehaia, *Un nume pentru Istoria Bisericii și Neamului – Mitropolitul Moldovei †Veniamin Costachi*, în „Arcade”, Anul XVI (2018), nr. 4, pp. 49-52.

¹² Nicolae Isar, *Școala Națională de la Sf. Sava și spiritul epocii (1818-1859)*, București, Editura Universității București, 1994, p. 6.

¹³ Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române. Compendiu...*, p. 387.

¹⁴ *Ibidem*, p. 390.

¹⁵ Sever Buzan, *art. cit.*, în *loc. cit.*, p. 371.

înființarea de școli pentru pregătirea preoților. Așadar, cele două Seminarii urmau să fie așezate în capitalele administrative și urmau să fie întreținute din bugetul statului¹⁶.

În februarie 1834, printr-un „*Profi]ect pentru Seminaruri, Protopopi și Preoți*”, întocmit de Mitropolitul Țării Românești *Sf. Grigorie IV Miculescu* „*Dascălul*”¹⁷, se prevedeau următoarele:

„**Art. 1-ii.** Să va ținea câte un Seminar pe lângă Mitropolie și pă lângă fieșcare Episcopie, iar Seminaru va avea întinderea ce va cere trebuința fieșcăreia Eparhii. Clădirea zidirilor trebuincioase să va face cu venitul ce s-au adunat din poclonul [ploconul] de la preoți și diaconi din leat 1832 și leat 1833, iar cu pocloanele fieșcăruia an să vor întâmpina în viitorime cheltuielile ce vor urma pă tot anul pentru ținerea fieșcăruia Seminar. **Art. 2-lea.** Episcopii Argeșu și Buzău vor ținea un Seminar cu hrana și îmbrăcăminte lor câte douăzeci școlari copii și preoți. Episcopia Râmnicului Vâlcea va ținea treizeci și Mitropolia patruzeți școlari...Numărul însă, al școlarilor ce nu vor șădea în Seminare, rămâne nemărginit, slobozi fiind a veni să asculte învățăturile din Seminar, din care pot șădea și înăuntru cu hrana și îmbrăcăminte de la dânșii. Lipsa ce nu să va ajunge din banii poclonului pentru ținerea Seminarurilor cu orânduiala de mai sus, să va îndeplini din venitul casii fieșcăreia Eparhii. **Art. 3-lea.** Mitropolitul va îngriji a trimite adesea ca să cerceteze toate Seminarurile, de să urmează învățăturile și buna orânduială întru toate sau în vremea eczaminului, care trebuie a să face pă fieșcare an odată negreșit, sau de nu să va putea, atunci și în altă vreme. **Art. 4-lea.** Poclonul să hotărăște acum pentru totdeauna, câte zece lei pe an de preot și diacon, precum să urmează și acum, fără a să mai însărcina preoții de acum înainte cu nicio altă dare supt vericare numire sau supt vericare pricină, și această ajutorință va da feciorilor de preoți, drept de a fi priimiți mai cu osibire în seminaruri spre a dobândi trebuincioasele învățături și științe, ca în urmă să poată și ei a avea acest priveghi de a intra în orânduiala preoțască (...)”¹⁸.

¹⁶ N. Gh. Dinculescu, *Seminarul craiovean din secolul XIX*, în „Mitropolia Olteniei”, Anul X (1958), nr. 5-6, p. 389, ș.u.

¹⁷ Canonizat/trecut în rândul Sfinților de Biserica Ortodoxă Română, oficial, la 21 mai 2006, după ce, în octombrie 2005, Sf. Sinod aprobase canonizarea sa, păstorind Mitropolia Munteniei între: 1823-†22 iunie 1834, pomenit anual, la 22 iunie. Nicolae M. Popescu, *Viața și faptele Părintelui Grigorie Dascălul, Mitropolitul Țării Românești (1765-+22 Iunie 1834)*, în „B.O.R.”, Anul LII/1934 – nr. festiv „Grigorie Dascălul, Mitropolitul Ungrovlahiei: +1834-1934”, nr. 5-6, p. 299; †Teoctist, [Patriarhul României], *Comoara vieții Sfântului Ierarh Grigorie Dascălul*, în „Magazin istoric”, Anul XL(2006), nr. 7, pp. 33-38; Gheorghită Ciocoi, *Cum s-au aflat moaștele Sf. Grigorie Dascălul*, în „Lumea credinței. Magazin ilustrat”, anul IV, nr. 8/2006, pp. 6-9; Ștefan Voronca, *Viața Sfântului Grigorie Dascălul, Mitropolitul Țării Românești*, Galați, Editura Egumenița și Editura Cartea Ortodoxă, 2007, pp. 7-9 și urm.; Ion-Nicolae I. Mutu [Strehaia], *Un chip al smereniei – Sf. Grigorie Dascălul, Mitropolitul Țării Românești*, în „Arcade”, anul IV, nr. 3/2006, pp. 50-52.

¹⁸ Victor Papacostea, Mihail Regleanu, *Seminarul Central 1836-1936. Documentele Întemeierii*, București, Editura „Bucovina” I. E. Torouțiu, 1936, pp. 29-31.

Pentru demersurile întreprinse l-am putea considera pe *Sf. Mitropolit Grigorie Dascălul* printre *ctitorii* seminariilor din Muntenia, deși ele s-au înființat după înveșnicirea sa. „*Proectul...*” Sf. Mitropolit Grigorie Dascălul a fost întărit de către Pavel D. Kisselef la 11 aprilie 1834: „După sărbătorile Paștelor să va înfățișa Obșteștii Adunări întărirea Regulamentului Protopopilor și a Seminarurilor dinpreună cu cea pentru organizația mănăstirilor. D. Vlădăianu va scoate de la Secretariat copie în două limbi după acest regulament din cuvânt în cuvânt, întocmai după cel îndreptat de către Obșteasca Adunare”¹⁹, prin care se prevedea ca în Muntenia să se înființeze patru seminarii teologice, adică, pe lângă fiecare Episcopie urma să funcționeze câte un seminar cu patru clase, cele ale Eparhiilor, și șapte clase al Mitropoliei, din care trei, pentru învățături superioare. Din fondul seminaricesc se țineau cu cheltuieli în Seminarul Mitropoliei o sută de școlari interni, la cel de la Buzău, 50 de interni; la cel de la Argeș, 40 de elevi interni. În Moldova, se prevedea ca la Seminarul de la Socola să fie primiți două sute de școlari cu întreținere completă, care de la vârsta de peste 15 ani erau obligați: la examenul de admitere și să dea în scris că, dacă până la 25 de ani nu se vor hirotoni din rea voință, să înapoieze sumele de bani cheltuite cu ei, iar dacă nu vor plăti, să nu fie primiți în slujbele civile și militare. Astfel, pentru viitorii candidați la Preoție, deveneau obligatorii cursurile seminarului de 4 ani²⁰. Așadar, „*Legea.../Proectul...*”, de la 1834 a fost votată după cea din 1833, ce organiza pentru prima dată *Învățământul Public în Limba Română*, dar numai în reședințele de județ, trecând învățământul de la sate în seama cântăreților bisericești, ce urmau să fie retribuiți în plus de săteni. La început, conducerea seminariilor a fost încredințată Bisericii, prin ierarhi, până la mijlocul secolului XIX, când amestecul statului a devenit mai accentuat.

Întreaga perioadă a *Regulamentului Organic* a stat sub semnul *luptei dintre vechi și nou*, desfășurată în toate domeniile vieții, înfățișându-se ca o luptă națională. Însă, școlile mănăstirești, academiile (colegiile) domnești nu dețineau spațiile necesare, programele școlare adecvate, manuale, dascăli de specialitate, de aceea, s-a impus tot mai mult înființarea unor școli eclesiastice de profil – și anume *Seminariile Teologice*, în care să fie pregătiți viitorii slujitori ai Bisericii.

Cronologic, în Moldova, pe când arhipăstorea Mitropolitul †**Veniamin Costachi**, din inițiativa sa, se înființa, *în urmă cu 220 de ani, la 1803, Primul*

¹⁹ *Ibidem*, p. 32.

²⁰ Marin M. Braniște, *op. cit.*, p. 623; Ioan V. Coverca, *op. cit.*, p. 499.

*Seminar Teologic din Principatele Române la Mănăstirea Socola*²¹. Referitor la anul înființării au existat mai multe păreri. *Hrisovul* dat de domnitorul Al. Moruzi, pentru întemeierea Seminarului era datat la 1 septembrie 1803. Alte două *Hrisoave*, tot ale lui Al. Moruzi, menționau tot 1803: unul în vederea organizării învățământului la Iași, datat 24 mai 1803; iar celălalt, pentru mutarea maicilor de la Mănăstirea Socola, la Agapia, datat 26 iulie 1803. O altă variantă era 1804²², idee susținută de unii istorici, printre care V. A. Urechia, Constantin Erbiceanu, Gh. Asachi, N. Iorga, dar s-a dovedit neadevărată. Chiar o însemnare, făcută de Mitropolitul ȚVeniamin Costachi, pe un *Catehism*, a dovedit că seminarul a existat înainte de octombrie 1804 și anume din toamna anului 1803. Acel *Catehism* a fost dăruit Școalei feciorilor de preoți din Mănăstirea Socola, în noiembrie 1803: „Acest Catihisis – scria Mitropolitul ȚVeniamin – s-au afierosit de smerenia noastră Școalei de la Mănăstirea Socola, carea s-au făcut pentru învățătura feciorilor de preoți, spre a noastră pomenire. ȚSmeritul Arhiereu Veniamin, 1803: noemv. 2”²³. Așadar, însemnarea constituia cea mai bună dovadă că Seminarul de la Socola a început să funcționeze în toamna lui 1803, așa cum au precizat Gheorghe Adamescu²⁴ și Preotul Prof. Dr. Ilie Gheorghită²⁵.

Mai bine de un veac, Seminarul de la Socola a fost o școală reprezentativă pentru Moldova importantă pentru populația din Moldova până în 1948, când regimul comunist (instaurat, încă din 6 martie 1945) a „reorganizat” întregul sistem de învățământ românesc pe baze politice conforme noilor ideologii, care

---

²¹ **Mănăstirea Socola** se afla în partea de S-E a orașului Iași, fiind datată în veacul al XVI-lea, la început ca schit de maici, fiind ctitoria Domniței Sultana, fiica domnitorului Alexandru Lăpușeanu –, care, la rândul-i, a devenit călugăriță la ctitoria sa, unde a trăit restul vieții. – Vezi: ȚMelchisedec, [Episcopul Romanului], *Tratat despre cinstirea și închinarea icoanelor în Biserica Ortodoxă și despre icoanele făcătoare de minuni din România Ortodoxă*, în „B.O.R.”, anul XIV, nr. 1/1890, pp. 55-56; Gheorghe Adamescu, *Istoria Seminarului „Veniamin” din Iași (1803-1903)*, Institutul de Arte Grafice „Carol Gobl”, București, 1904, pp. 44-45, și urm.; Ilie Gheorghită, *Un veac de la moartea Mitropolitului Veniamin Costachi – Modest omagiu*, Tipografia Sf. M-ri Neamț, 1946, p. 46; Constantin Turcu, *Pomenirea unui mare ierarh*, în „B.O.R.”, anul LXIV, nr. 10-12/1946, p. 522; Teodor N. Manolache, *Bibliografia Mitropolitului Veniamin Costache*, în „B.O.R.”, anul LXIV, nr. 10-12/1946, p. 545; Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române. Compendiu*, Ediția a II-a, revăzută și întregită, Sibiu, Editura Andreiana, 2007, p. 323; Dragoș Bahrim, Adrian Timofti, *Seminarul „Veniamin Costachi”: 1803-1948*, în „Două secole de învățământ teologic seminarial (1803-2003)”, Iași, Editura Trinitas, 2003, pp. 9-10, și urm.; Prof. Dr. Ion-Nicolae I. Mutu-Strehaia, *Învățământul teologic ortodox din Muntenia și Moldova în secolul al XIX-lea*, Craiova, Editura Sitech, 2010, p. 187 și urm.

²² Constantin Erbiceanu, *Istoricul Seminarului Veniamin din Monastirea Socola Fondat la 1804*, Iași, Tipo-Litografia „H. Goldner”, 1885, pp. 28-19 și urm.

²³ Ilie Gheorghită, *op. cit.*, p. 46.

²⁴ Gheorghe Adamescu, *op. cit.*, pp. 44-45.

²⁵ Ilie Gheorghită, *op. cit.*, p. 46.

excluseau importanța Bisericii. Astfel și învățământul bisericesc a avut de suferit, fiind grav afectat²⁶. Seminarul Teologic de la Socola a pregătit generații întregi de diaconi, preoți și ierarhi. Mulți dintre cei care veneau să studieze la seminar proveneau din lumea satului, căci, în aproape toate perioadele, acesta își propusese să-și deschidă porțile pentru fiii de țărani și ai preoților mireni (de la sate) cu vocație preotească. Astfel, Biserica prin lucrarea misionară a unuia dintre cei mai importanți ierarhi ai săi, Mitropolitul ȚVeniamin, căruia i se acordase încredere în coordonarea întregului învățământ laic și teologic moldovean, nu i-a uitat pe fiii și fiicele satelor, sprijinindu-i să își continue studiile. Învățământul teologic ortodox a contribuit deopotrivă la formarea elitei vieții bisericești și laice românești. Chiar la Seminarul de la Socola au studiat, fie ca elevi, fie au predat în calitate de profesori, o seamă de personalități: Gheorghe Ghibănescu, Constantin Erbiceanu, Ion Creangă, arhieriei: ȚFilaret Scriban, ȚMelchisedec Ștefănescu, ȚAthanasie Mironescu, Patriarhul ȚNicodim Munteanu, ȚNarcis Crețulescu, ȚVisarion Puiu, ȚGrigorie Leu ș.a.²⁷.

De-a lungul timpului, Seminarul a avut mai multe nume: „Școală (...) care să fie pentru învățătura ficiilor de preoți”; „Școala de la Mănăstirea Socola”; „Școala de catehesie”; „Școala de bogoslovie”, apoi „Seminarul de la Socola”, iar din anul 1840, domnitorul Mihail Sturdza (1834-1849) i-a dat denumirea de: „Seminaria Veniamină” (sau „Seminarul Veniamin”), după numele ctitorului său, Mitropolitul ȚVeniamin Costachi²⁸.

Primul sediu al școlii a fost în chiliile Mănăstirii Socola, iar în anul 1804 se punea piatra de temelie pentru o nouă construcție. În vremea arhipăstoririi Mitropolitului ȚVeniamin, seminarul a fost condus de cadre didactice cu o aleasă pregătire: arhimandritul Sofronie (1803-1812), arhimandritul Isaia Giușcă (1812-1834), bănățeanul Damaschin Bojincă (1834-1839 și 1840-1841), Arhimandritul Vladimir Suhopan (1839-1840 și 1841-1842; mai târziu, a devenit Arhiepiscop cu titlul de *Irinupoleos*)²⁹. La debutul său, Seminarul de la Socola a funcționat cu trei profesori: Dascălul Enachi (cunoscut și sub numele de *Ion Nicolau*, sau *Alboteanu*, care a predat Gramatica, Logica, Retorica, Aritmetica și Etica), Ieromonahul Ioil, venit de

²⁶ Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *op. cit.*, 2006, pp. 445-446.

²⁷ Dragoș Bahrim, Adrian Timofti, *Seminarul „Veniamin Costachi...”*, în „Două secole...”, pp. 7-61.

²⁸ Constantin Mosor, *Biserica Moldovei în timpul domniei lui Mihail Sturdza (1834-1849)*, în „B.O.R.”, anul LXXXIX, nr. 5-6/1971, p. 594; Ilie Gheorghită, *op. cit.*, p. 45: (Mănăstirea Socola a fost înființată de Domnița Ruxandra, fiica domnitorului Al. Lăpușneanu, în 1572, unde mai târziu, Mitropolitul ȚVeniamin a instalat la 1 septembrie 1803: „Școala ficiilor de preoți”, devenind mai târziu Ospiciu de alienați și Spital de boli nervoase); Dragoș Bahrim, Adrian Timofti, *Seminarul „Veniamin Costachi...”*, în „Două secole...”, p. 18.

²⁹ Dragoș Bahrim, Adrian Timofti, *Seminarul „Veniamin Costachi...”*, în „Două secole...”, p. 67 (Anexe – Lista directorilor Seminarului „Veniamin Costachi”).

la Mănăstirea Neamț, fiind ucenic al Sf. Paisie Velicicovski și care a predat Vechiul și Noul Testament și „Bogoslovia” și Dascălul Constantin, pentru Cântările bisericești³⁰. Mai târziu, s-au studiat și alte discipline (laice), nu doar cele teologice; astfel, în anul 1815, se predau: Limba Română, Gramatica, Latina, Aritmetica, Istoria Universală, Logica, Filosofia, Retorica, Disciplinele Teologice, Cântările bisericești³¹. Inițial, elevii erau aleși dintre fiii de preoți și diaconi, îndrumați să-și însușească temeinic dogmele, după „*Dogmatica*” sau „*Expunerea exactă a credinței ortodoxe*” a Sf. Ioan Damaschin și *Istoria Scripturii și slujbele bisericești în scumpa noastră limbă românească*³². Anterior menționam că tot Mitropolitul ȚVeniamin a trimis, pe cheltuiala sa, tineri, spre a studia atât în țară, cât și peste hotare, la Cernăuți, București, Lemberg, Atena, Constantinopol, Viena, în Italia (la Roma) –, printre care și tânărul **Gheorghe Asachi**, fiul Protopopului Lazăr, ce avea să devină un apropiat colaborator al Înalțului Ierarh și referendar/raportor al școlilor. Gh. Lazăr a studiat, pe lângă Drept, Filosofie și Matematicile teoretice și practice, pentru a putea preda și *Ingineria*³³. Fiind preocupat de o cât mai bună pregătire a elevilor seminariști, Înalțul Ierarh îl trimitea pe tânărul erudit și fostul său bursier din străinătate, Gheorghe Lazăr³⁴, în anul 1820, la frații români, din Transilvania, pentru a căuta și aduce la Seminarul de la Socola dascăli pricepuți. Dintre aceștia îi menționăm pe: Ion Budai-Deleanu, Vasile Aaron, Ioan Barac, Ilieș Pop, Constantin Diaconovici-Loga, protopopul brașovean Radu Tempea, Ioan Mamfis (Manfi, care era doctor în *Filosofie și Medicină*, pentru a preda *Latina*), Vasile Popp (director și profesor de *Filologie și Filosofie*), Ioan (Ion) Costea (de *Retorică și Poetică*) și Vasile Fabian zis „Bob” (de *Teologie*). După un an, în 1821, au fost nevoiți să revină în Transilvania, rămânând în Moldova doar Vasile Fabian-Bob³⁵.

³⁰ *Ibidem*, p. 28.

³¹ Mircea Păcurariu, *Învățământul teologic seminarial în Biserica Ortodoxă Română*, în „Două secole...”, p. 89; Mihail Bulacu, *Marele catehet și întemeietor al școlii românești, Mitropolitul Veniamin Costachi*, în „B.O.R.”, anul LXIV (1946), nr. 10-12, pp. 511, 514.

³² Mihail Bulacu, *Marele catehet...*, în „B.O.R.”, nr. 10-12/1946, p. 513 (A fost invitat să predea și I. Budai-Deleanu, dar a refuzat).

³³ Mihail Bulacu, *op. cit.*, p. 513; ȚDamaschin Coravu-Severineanu, *Mitropolitul Veniamin Costachi și cultura greacă (1768-1846)*, în „M. O.”, anul L (1998), nr. 1-6, pp. 58-68.

³⁴ Arhidiaconul prof. Gheorghe Lazăr a fost considerat Întemeietorul Învățământului Modern în limba română, iar, în 2023, s-au împlinit 200 de ani de la înveșnicirea sa († 17 sept. 1823). Ziua sa de naștere, 5 iunie (1779) a devenit *Ziua Învățătorului*; Vezi, Nicolae Isar, *Școala Națională de la Sf. Sava și spiritul epocii (1818-1859)*, București, Editura Universității București, 1994; Ion-Nicolae I. Mutu-Strehaia, *Arhidiaconul Profesor Gheorghe Lazăr, renumit pedagog și dascăl național*, în „Arcade”, anul IV (2006), nr. 1, p. 54.

³⁵ Mihail Bulacu, *op. cit.*, p. 513; Ion-Nicolae I. Mutu-Strehaia, *Seminariile Teologice din Moldova în epoca modernă (1821-1918)*, în „Almanah Bisericesc”, Editura Episcopiei Sloboziei și Călărașilor, Slobozia, 2004, p. 55.

Referitor la educația și importanța, pe care a acordat-o Școlii, pentru formarea generațiilor viitoare, Vlădica ȚVeniamin a făcut o seamă de donații dascălilor de *Latină*, *Greacă*, sau de alte discipline școlare de la Socola, fapt ce însemna, că, o parte din cheltuielile seminarului erau susținute de Sf. Mitropolie. Astfel, s-au donat: 25.000 de lei pentru Școala Domnească-Elinească; 14 lei pentru o *Gramatică latinească*; 20 de lei pentru o *Carte de dialoguri latinești*; 28 de lei pentru cele două *Tomuri de Economie* ale Prof. D. Gavdela de la Academia Mihăileană, din perioada 1815-1820; șapte lei pentru *Istoria Românilor* a lui Petru Maior (1812); iar, referitor la legăturile cu românii de peste hotare, s-au acordat spre plată, 750 de lei Protopopului Lazăr Asachi, când s-a dus pentru scrisori la Cernăuți, apoi ajuta copiii necăjiți, femeile văduve și pe săraci³⁶.

În primăvara lui 1821, din pricina pătrunderii eteriștilor în Iași, Seminarul de la Socola s-a închis, iar dascălii și elevii s-au refugiat. Seminarul s-a redeschis abia în anul 1824, dar până la introducerea *Regulamentelor Organice* nu a izbutit să se redreseze. În anul 1828, clădirea seminarială era distrusă de un incendiu, dar prin grija ctitorului său va fi refăcută. Adoptarea *Regulamentului Organic* în Moldova, în anul 1832, aducea o serie de reglementări și cu privire la învățământul bisericesc; cea mai importantă prevedea ca intrarea în cler să se facă numai după ce candidații absolviseră studiile seminariale. Seminarul de la Socola și-a continuat activitatea și după 1848, fiind singurul Seminar din Moldova ce funcționa și la acea dată³⁷. Astfel, Vlădica ȚVeniamin, până în ceasul trecerii la cele veșnice, din 1846, a purtat permanent de grijă ctitoriei sale de la Socola așa cum reiese și din **Testamentul său**, din **1844** și în „**Adaos cătră Testamentul meu**”, din **20 martie 1844**, de la Mănăstirea Slatina, unde se retrăsese:

„Iar la Socola în locul monahiilor am adunat 60 de copii tineri fii de preoți, în vârsta nevinovăției, le-am așezat profesori de gramatica românească și latină, de caligrafie, de geografie, aritmetică, istorie universală, logică, filosofie și ritorică, în care scop din adins am adus din deosebite părți bărbați vrednici. Le-am rânduit învățătorii duhovnicesc de a deprinde rânduiala besăricească, înțelegerea Sfințelor Scripturi, și alcătuire de cuvinte morale spre a le rosti norodului în besărică, asemenea învățătorii de cântările besăricești duple theoria psaltichiei și toată această lucrare s-au întărit de fericitul întru pomenire Domnul Moruz cu luminatele sale hrisoave...[...]”³⁸.

³⁶ Constantin Turcu, *Pomenirea unui mare Ierarh*, în „B.O.R.”, anul LXIV (1946), nr.10-12, pp. 523-525.

³⁷ *Ibidem*, p. 522 și urm.; Ioan V. Coverca, *Legi bisericești...*, în „B.O.R.”, nr. 5-6/1960, p. 498; Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii... Compendiu*, p. 390.

³⁸ Calinic ieromonah, *Testamentul...*, în „B.O.R.”, nr. 1/1887, p. 399.

După 1821, s-au remarcat și alți profesori: **frații Arhieriei Filaret și Neofit Scriban, episcopul acad. Melchisedec Ștefănescu, Gheorghe Ghibănescu, istoricul și acad. Constantin Erbiceanu, Dimitrie G. Boroianu; Anton Velini** (doctor în *Filosofie*, mai târziu primul director al Școlii Normale), **arhimandritul Isaia Teodorescu** (sau „*Popa Duhu*”, evocat și de marele nostru povestitor Ion Creangă în *Amintiri din copilărie*), ce a predat: *Istoria Universală, Morală, Latină, Dogmatică, Istoria bisericească, Exegeza Noului Testament* ș.a.³⁹. O parte dintre profesorii Seminarului au avut preocupări cărturărești, alcătuind manuale școlare, necesare atât elevilor, cât și profesorilor, pentru o mai bună predare și învățare. În primele patru decenii, drept manuale s-au folosit unele din traduceri Mitropolitului Veniamin, toate tipărite prin purtarea sa de grijă: *Tâlcuirea celor Șapte Taine* (Iași, 1807); *Istoria Vechiului și Noului Testament* (vol. I-III, Iași, 1824); *Drept slăvitoare învățătură a de Dumnezeu cuvântării hristianicești* (Tipografia Sf. Mitropolii, Iași, 1839, lucrare, ce a aparținut Mitropolitului †Platon al Moscovei, sau *Catehismul Mitropolitului Platon al Moscovei* – tălmăcită din germană în greacă, de către D. Corai și apoi tradus din greacă în română de †Veniamin Costachi, Mitropolitul Moldovei, cu cheltuiala Arhim. D. Isaie de la Râșca „*spre folosul tinerimei rumânești*”); *Istoria Bisericească* (Tom. I-IV, a Arhiepiscopului †Meletie al Atenei, Iași, 1841-1843, cu prefață alcătuită, chiar de Mitropolitul †Veniamin) etc. Însă, primele manuale propriu-zise, care au văzut lumina tiparului, datorită Arhierelui Prof. și Rector †Filaret Scriban, în mare parte traduceri și prelucrări după cele rusești, au fost: *Epistoliile sau scrisori despre datorile sfintei dregătorii preoțești* (a lui Alex. Scarlat Sturdza: II vol., 1843); *Mărturisirea de Credință Ortodoxă a Sf. Mitropolit Petru Movilă al Kievului* (1844); *Catehisis în scurt* (1846); *Istoria Sfântă pe scurt* (1847 ș.a. ediții); *Morala Creștinească* (1855); *Sfințita Ermineutică* (1858); *Istoria Bisericească pe scurt* (1858); *Istoria Bisericească a Românilor pe scurt* (1871) și multe alte lucrări, rămase în manuscris⁴⁰.

După retragerea din scaun a Mitropolitului †Veniamin, din 18 ianuarie 1842 în Mănăstirea Slatina, la conducerea Seminarului de la Socola a venit **rectorul arhimandrit prof. Filaret Scriban** (1842-1860)⁴¹. Filaret Scriban s-

³⁹ Mircea Păcurariu, *Învățămintul teologic...*, în „Două secole...”, p. 90.

⁴⁰ Teodor N. Manolache, *art. cit.*, în *loc. cit.*, p. 549, 551, 568, 571; Mihail Bulacu, *op. cit.*, p. 514; Mircea Păcurariu, *Învățămintul...*, în „Două secole...”, p. 92; Alexandru I. Ciurea, *La o sută de ani de la moartea lui Veniamin Costache*, Tipografia „Alexandru A. Țerek”, Iași, 1947, p. 15 (pp. 3-21).

⁴¹ Când arhim. Filaret Scriban a ajuns rector al Seminarului și egumen al Socolei era deja „Magistru în Teologie” la Academia Duhovnicească din Kiev, unde fusese trimis ca bursier chiar de Mitropolitul †Veniamin. Filaret a desfășurat o rodnică activitate cărturărească, fiind autor a numeroase manuale: „*Întâile cunoștințe pentru junimea moldoveană care învață limba franceză*” (1836); „*Mica geografie a Daciei, Moldaviei și a Țării Românești*” (1838); „*Retorică cu toate părțile ei*”; „*Istoria bisericească pe scurt*” (1858); „*Istoria bisericească a românilor pe scurt*”

a remarcat drept un vrednic continuator al ideilor lui Veniamin Costachi. Când a devenit rector al Seminarului și egumen la Socola, arhim. Filaret (Vasile, ca mirean/laic) Scriban avea o excepțională pregătire teologică pentru acele vremuri. Tocmai devenise și **Magistru în Teologie**, la Academia Duhovnicească din Kiev, unde fusese trimis la studii de Mitropolitul Veniamin⁴², iar din 1852 devenea Arhiepiscop titular *de Stavropoleos*, fiind un militant activ pentru Unirea Principatelor din 24 Ianuarie 1859⁴³.

Vreme de doi ani, după retragerea din scaun a Mitropolitului Veniamin, domnitorul Mihail Sturdza a ținut scaunul mitropolitan vacant (pentru a putea deține controlul bunurilor bisericești), până a ajuns Mitropolit Meletie Lefter (Brandaburul) – 1844-1848⁴⁴, având o influență negativă asupra învățământului bisericesc, în special la Seminarul de la Socola situându-se într-o permanentă stare conflictuală cu arhim. Filaret Scriban. Încă de la venirea în fruntea Seminarului, Filaret Scriban a încercat să îndepărteze o mai veche situație și anume hirotonirea unor viitori preoți și diaconi fără studii teologice⁴⁵. În anul 1843, s-a adoptat un *Regulament* al seminarului, prin care elevii erau denumiți „clirici”, iar numărul lor crescuse de la 80 la 120, predominând fiii de preoți. S-au organizat două secții: una pentru viitorii preoți de la sate (pregătiți în școlile episcopale de la Roman și Huși) și cealaltă, pentru viitorii membrii ai clerului înalt (instruiți doar la Socola). Absolvenții aveau datoria să intre în preoție, altfel erau nevoiți să plătească 4.000 de lei, pentru achitarea cheltuielilor cursului inferior și respectiv 7.000 de lei, pentru cursul superior. Conform aceluiași *Regulament*, controlul seminarului era făcut de o epitropie (comisie), formată din domnitor, condusă de Rector, care era și Egumen al Mănăstirii Socola, având alături un inspector, un econom și un secretar, ce era ales din rândul profesorilor⁴⁶. Regulamentul din 1843 prevedea și unele *Recomandări Metodice* adresate profesorilor, fiind o dovadă a grijii pentru modernizarea învățământului bisericesc, considerându-se că:

„(...) nu este mai desărt lucru decât a nu învăța pe școlari cu fapta, aceea ce trebuie cineva a-i învăța cu cuvântul; pentru aceasta umblarea la biserică, atuncea când și școlarii sânt datori a umbla, ținerea bunei orânduiele, purtarea

---

(1871) etc. Mai târziu, în 1852 a fost ridicat la treapta Arhiepiscopiei, sub titulatura de „*Stavropoleos*” (A se vedea Dragoș Bahrim, Adrian Timofti, *Seminarul „Veniamin Costachi...”*, în „Două secole...”, pp. 32, 35; Mircea Păcurariu, *Dicționarul...*, p. 432).

⁴² Mircea Păcurariu, *Dicționarul...*, p. 432.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ Idem, *Istoria Bisericii...*, vol. 3, p. 543.

⁴⁵ Dragoș Bahrim, Adrian Timofti, *Seminarul „Veniamin Costachi...”*, în vol. „Două secole...”, p. 33.

⁴⁶ Gheorghe Adamescu, *Istoria Seminarului „Veniamin” din Iași (1803-1903)*, București, 1904, Anexa 22, pp. 36-41.

potrivită cu chemarea celor bisericești, vorba și paradosierea cea evlavioasă de pe manuscrisele ce vor fi reveduite de rector, trebuie să le fie cea mai de căpetenie a lor datorie. Pentru aceasta la orânduirea profesorilor aspru se vor lua în băgare de seamă însușirile lor morale pentru care totdeauna vor fi protomisiiți cei de partea bisericească. De asemenea nimic este mai zadarnic decât a deprinde pe școlari a învăța numai de rost, fără a se sili de a desveli puterile mințești de a gândi și a înțelege, precum și de ai face și a iubi știința și chemarea lor înaltă; pentru aceasta profesorii întrotoate să vor conforma după povățuirile rectorului. Profesorii Seminariei să vor folosi de tot aceleși drituri de care să folosesc și alți profesori a școalelor publice, dentru care rectorul îi va putea recomendui Epitropiei spre convenita urmare⁴⁷.

De asemenea, era dată și o *Programă Școlară* pe anul 1843, în care elevii studiau, pe lângă disciplinele teologice și laice, spre o mai bună pregătire: *Citirea și Scrisoarea, Catihisul, Tâlcuirea rânduinelilor bisericești, Aritmetica, Istoria Moldovei, Tipicul, Cântările, Tâlcuirea Evangheliei, Istoria Sfântă, Caligrafia, Ecclesiastica, Limba latină, Istoria universală, Sintaxul, Geografia, Tâlcuirea Apostolului, Ritorica, Scripturistica, Istoria și Gheografia Moldovei, Mărturisirea Ortodoxă, Loghica, Datoriile Preoților, Elina, Omiletica, Medicina poporană, Teologhia Dogmatică, Teologhia Morală, Legile Canonice*⁴⁸ etc.

Trebuie amintit faptul că perioada 1842-1848 s-a aflat sub semnul conflictului dintre Mitropolitul Meletie și rectorul Filaret Scriban. Existau de fapt două idei diferite asupra învățământului teologic: a mitropolitului, ce urmărea să dețină controlul asupra organizării învățământului, hirotonirea preoților și fără a fi absolvenți ai Seminarului, iar de cealaltă parte, se afla rectorul, care dorea ca viitorii candidați la preoție să fie recrutați doar din rândul absolvenților cursurilor seminariale (așa cum fusese și idealul mentorului său, Mitropolitul ctitor †Veniamin Costachi). Asupra schimbărilor aduse de Mitropolitului Meletie au luat atitudine marele cărturar **Gheorghe Asachi** și, desigur, **Arhim. Filaret Scriban**. Astfel, Gh. Asachi înainta Adunării Obștești, în 1843, un *Memoriu* numit: *Expoziția stării învățăturilor publice în Moldova de la a lor restatornicire la anul 1843 și un proiect pentru a lor reformă*, prin care dezbătea problema sporirii mijloacelor materiale, spre o mai bună susținere și dezvoltare a școlilor naționale⁴⁹. Bucurându-se de influența avută pe lângă domnitor, Mitropolitul Meletie, la 23 ianuarie 1848, adopta un *nou regulament* al seminariilor, în care era expusă concepția sa⁵⁰. Astfel, numele Seminarului „Veniamin”, va fi schimbat

⁴⁷ *Ibidem*, p. 41.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ N. C. Enescu, *Un proces dintre epitropii Mănăstirii Trei Ierarhi – Iași și Epitropia Învățăturilor Publice din Moldova*, în „M.M.S.”, anul XXXVII (1961), nr. 9-12, p. 656.

⁵⁰ Gh. Adamescu, *Istoria Seminarului...*, pp. 60-63.

în „*Seminaria de la Monastirea Socolei*”, reducându-se cursurile la 4 clase; apoi s-a renunțat și la titulatura de **rector** (pentru conducătorul seminarului), fiind înlocuită cu cea de **director**, căruia îi rămânea, doar controlul religios al seminarului fără a mai avea dreptul de a-l supraveghea pe econom, ce depindea doar de Epitropie. Situația ivită s-a dovedit o grea lovitură dată arhim. prof. Filaret Scriban, deoarece autoritatea sa asupra seminarului era mult diminuată. În virtutea *regulamentului* dat, Mitropolitul Meletie a înființat mai multe **școli catehetice**, care au dat preoți fără pregătirea adecvată. Așadar, în paralel cu Seminariile Teologice, au funcționat și **Școlile de Grămăticii**⁵¹ (în Muntenia) și cele de **Cateheți** (în Moldova). În 1843, în urma unei *Anaforale*, dată de Epitropia Seminarului Socola și adresată domnitorului regulamentar Mihail Sturdza (1834-1849), în anul **1846**, se vor înființa **Școli Catehetice** în unele localități ale Moldovei sub supravegherea și conducerea Comitetului Seminarului Central de la Socola, cu directa purtare de grijă a Episcopului locului, în ceea ce privea partea spirituală⁵².

Când s-au înființat Școlile Catehetice (*Ținutale*), Comitetul de Conducere al Seminarului Socola era compus din: rectorul arhim. Filaret Scriban; Dr.Velițovici; ierodiaconul Melchisedec Ștefănescu (care, din 1 ianuarie 1847, semna ca inspector) și secretarul C. Evtimescu⁵³. **Școli Catehetice** s-au deschis în cele mai importante orașe din Moldova: Iași, Piatra Neamț, Fălticeni (cunoscută și din „*Amintirile din copilărie*” ale lui Ion Creangă), Botoșani, Roman, Bacău, Focșani, Huși, Bârlad, Vaslui, Tecuci, Galați, funcționând până la **15 decembrie 1859**, când au fost transformate în **școli primare**⁵⁴. Astfel, reducându-se perioada de cursuri, Mitropolitul Meletie a reușit să îndepărteze și disciplina predată de arhim. Filaret, *Teologia*, care nu mai era prevăzută la cursul inferior, a desființat și funcția de Egumen al Mănăstirii Socola, fapt ce a dus ca la 1 februarie 1848, arhim. prof. Filaret Scriban să fie depus din toate îndatoririle pe care le avusese în cadrul seminarului. La 7 februarie 1848, domnitorul M. Sturdza l-a reinvestit

⁵¹ **Grămăticii** (în Muntenia) și **Cateheții** (în Moldova) erau acei tineri care învățau să citească, să scrie, dar își însușeau și slujbele bisericești; cu toate acestea, aveau o pregătire modestă, dar din pricina vremurilor au fost incluși și în rândurile preoțimii: (A se vedea, Neculai Grosu, *Înființarea și activitatea Episcopiei Dunării de Jos (1864-1973)*, în „Arhiepiscopia Tomisului și Dunării de Jos în trecut și astăzi”, Galați, Editura Arhiepiscopiei Tomisului și Dunării de Jos, 1981, p. 43).

⁵² Costin Clit, *Istoria Seminarului Teologic din Huși*, în „Cronica Episcopiei Hușilor”, vol. IV, Huși, 1998, p. 287.

⁵³†Veniamin Pocitan-Bârlădeanul, [Vicarul Episcopiei Hușilor], *Școlile catehetice din Eparhia Hușilor*, în „B.O.R.”, anul XLVIII (1930), nr. 10, p. 948.

⁵⁴ *Ibidem*, în „B.O.R.”, nr. 12/1930, pp. 1.128-1.129.

pe Filaret ca director, primind și cursurile de: *Învățătură păstoricească; Tâlcuire după Scripturi; Rânduiești bisericești*⁵⁵. Cu toate acestea, de aici înainte, va scădea și mai mult importanța Seminarului de la Socola, care va fi redus la „**Școală de Catihesie**”⁵⁶. Astfel, a reușit Mitropolitul Meletie, prin acțiunile sale nesăbuite și nu tocmai benefice, să facă de nerecunoscut Seminarul de la Socola.

Dar moartea sa, pricinuită de holera din 1848, Revoluția din același an (pașoptistă), venirea în 1850 pe jilțul mitropolitan a Mitropolitului †Sofronie Miclescu (un mare sprijinitor al Unirii Principatelor; ales Mitropolit, la 10 febr. 1851, suspendat la 7 nov. 1860 și retras, 18 ian. 1861)⁵⁷, mazilirea lui Mihail Sturdza și alegerea ca domn a lui Grigore Ghica au dus la crearea unui alt context politic⁵⁸. Astfel, s-a impus o nouă *reformă* pentru învățământul bisericesc. De această dată, Filaret Scriban a reușit să-și pună în practică ideile sale, *Legiuirea pentru Organizarea Învățăturilor Bisericești din Moldova*, dată în 1851, fiind opera sa⁵⁹. Noua *Legiuire* prevedea, între altele: instituirea de noi Seminarii Teologice Eparhiale la Huși și Roman (cu un curs de patru ani); ridicarea cursului Seminarului de la Socola, spre 8 ani de studii; promovările în cadrul Bisericii (ridicările la treptele de proistoși, protoierei, egumeni, arhimandriți și arhieriei) să se facă prin prezentarea candidaților a atestatului de absolvirea cursurilor complete de Teologie (opt ani de studii); interzicerea de a mai fi hirotoniți preoți, fără învățătura adecvată, cei din rândul absolvenților de patru ani de studii seminariale; administrarea generală a așezămintelor seminaricești să fie făcută de epitropie, alcătuită din mitropolit pentru Seminarul Socolei, din episcopii eparhioți, pentru eparhiile lor și Ministrul Averilor Bisericești și al Învățăturilor Publice⁶⁰. De asemenea, se avea în vedere și administrarea interioară/internă a seminariilor pentru bunul mers al procesului educațional, de care să se ocupe un comitet format din rectorul seminarului, inspector, catehet, econom secretar⁶¹.

Legiuirea... lui Filaret Scriban prevedea o **Programă pentru Seminariile de 4 ani**, unde, pe lângă disciplinele teologice, se studiau și discipline laice, spre o cât mai bună perfecționare a viitorilor preoți: *Gramatica românească, Istoria Sfântă pe larg, Istoria Bisericească, Aritmetica toată, Geografia veche și nouă,*

---

⁵⁵ Dragoș Bahrim, Adrian Timofti, *Seminarul „Veniamin Costachi...”*, în „Două secole...”, p. 36.

⁵⁶ Constantin Erbiceanu, *Istoricul Seminarului Veniamin din Monastirea Socola. Fondat la 1804*, București, Tipo-Litografia „H. Goldner”, 1885, p. 94.

⁵⁷ Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *Dicționarul Teologilor...*, p. 284.

⁵⁸ Constantin Erbiceanu, *op. cit.*, p. 95.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 96.

⁶⁰ *Ibidem*.

⁶¹ *Ibidem*, p. 97.

Istoria Universală și a Patriei pe scurt, Retorica, Dogmatica, Pastorală, Limba greacă, Limba rusă (care nu va fi obligatorie), Musica vocală, Cântările bisericești și Tipicul, Citirea și tâlcuirea Noului Testament. Programa s-a ținut, atât la Seminarile din Huși și Roman, cât și la Seminarul „Veniamin” de la Socola, până la reforma învățământului din 1864, (*Legea Instrucțiunii Publice*, dată de Domnitorul Al. I. Cuza)⁶². Tot prin *Legiuirea...* din 1851 s-a emis și **Programa mai amplă pentru Cursul Superior – de 8 ani (clase) de la Seminarul Socola**, cu discipline teologice și laice, care să contribuie la o cât mai bună pregătire a viitorilor slujitori ai Bisericii: *Istoria Bisericească pe larg, Logica, Psihologia, Istoria Filosofiei, Omiletica cu exerciții retoricești, Arheologia Biblică, Istoria Universală pragmatică, Ermineutica, Scripturistica, Ecclesiastica, Teologia Morală, Teologia Fundamentală, Dreptul canonic, Teologia polemică, Limbile clasice, Franceza, Rusa (facultative)*⁶³.

De-a lungul vremii, s-a urmărit creșterea anilor de studii ai Seminarului de la Socola; astfel, în 1852, se înființa clasa a V-a, iar în anul școlar 1853-1854, va începe clasa a VI-a⁶⁴. Pentru admiterea în Seminar, erau, mai întâi acceptați fiii de preoți, apoi cei de țărani și în mod excepțional ai orășenilor. Iar, în 1867, a apărut un *Regulament*, ce prevedea, ca elevii interni să fie aleși prin concurs, dar și acceptarea unor externi, neînmatriculați, numiți și „**auditori benevoli**”⁶⁵.

După încheierea mandatului de rector a Arhim. Prof. Filaret Scriban (septembrie 1842-noiembrie 1860), Seminarul de la Socola a fost condus perioade mai scurte, de directori bine pregătiți, mulți, având studii peste hotare: **Arhiepiscopul Neofit Scriban**, fratele lui Filaret Scriban (nov. 1860-1863), **Climent Nicolau** (1863-apr. 1864), **Isaia Teodorescu** (22 apr. 1864-12 ian. 1865), din nou **Climent Nicolau** (21 febr. 1865-18 febr. 1866, cu studii la Atena, în Grecia), **Ieronim Buțureanu** (18 febr. 1866-20 apr. 1867), iar **Climent Nicolau** (20 apr. 1867-4 mai 1869), **Ieronim Buțureanu** (4 mai 1869-11 iun. 1869), **Ieremia Dârțu** (ca locțiitor: 11 iun. 1869-mart. 1870 și martie 1870-29 oct. 1872), **Nichifor Iliescu** (4 dec. 1872-24 apr. 1876), iar **Ieronim Buțureanu** (1 iun. 1876-8 mart. 1877), **Filoteiu Romanescu** (6 apr. 1877-1 aug. 1884), **Dr. Vasile Agapi** (ca suplinitor: 1881-1882, cu studii la Paris), **Theoctist** (Hristofor, din botez) **Scriban** (1 oct. 1884-28 nov. 1885, cu studii la Academia Teologică de la Kiev), **Varlaam Răileanu** (2 dec. 1885-12 mai 1899), **Pavel Savin** (12 mai 1899-1 sept. 1921, care s-a ocupat de sărbătorirea centenarului Seminarului „Veniamin”, în 1904, deși

⁶² *Ibidem*.

⁶³ *Ibidem*, p. 98.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 99.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 39.

instituția s-a înființat la 1803)⁶⁶; cei menționați au condus Seminarul în perioada Vechiului Regat, fiind urmași și de alți directori⁶⁷.

Unii dintre **elevii** Seminarului de la Socola au ajuns peste ani, mari personalități ale Teologiei și Culturii Românești, amintind câțiva: **Prof. Costantin Erbiceanu**, ce spunea despre această instituție: „*Ceea ce este Sorbona pentru francezi, este Socola pentru Români*”⁶⁸; **Gheorghe Ghibănescu** (1864-1936) a absolvit Seminarul în 1882, mai târziu a devenit renumit istoric, pedagog și membru al Academiei Române; **Vasile Ispir** (1887-1947) a absolvit Seminarul în 1906 ca șef de promoție, apoi, a fost profesor la Facultatea de Teologie din București; **Ioan Gh. Savin** (1885-1973) a absolvit Seminarul în 1905, renumit profesor de *Apologetică*, la București, Iași, Chișinău și a suferit ani grei în temnițele comuniste între 1950-1956⁶⁹; **Pavel Savin**, profesor și director: 1899-1921; **frații Valeriu și Cicerone Iordăchescu**, profesori și directori, apoi cadre universitare la Facultatea de Teologie din București; **Pr. Ioan Negoită**; **Pr. Prof. Dumitru Fecioru** (1905-1988) a absolvit Seminarul în 1926, a predat mai târziu *Omiletica*, *Greaca* și *Patrologia* la Facultatea de Teologie din București; **Pr. Alexandru I. Ciurea** (1912-1996) a absolvit Seminarul în 1932, a devenit un renumit profesor de *Istoria Bisericii Române* la Cernăuți, Chișinău și București etc.⁷⁰.

Unii dintre **absolvenții** Socolei au fost rânduiți să ajungă **Înalți Ierarhi**: †**Athanasie Mironescu** (Mitropolit Primat al României: 1909-1911)⁷¹, †**Conon Arănescu-Donici** (Mitropolit Primat: 1912-1919, care a fost și profesor la Socola)⁷², †**Nicodim Munteanu** (al doilea Patriarh al României: 1939-1948, care a absolvit acest Seminar în 1890)⁷³, †**Narcis Crețulescu-Botoșăneanul** (istoric și Episcop-vicar al Mitropoliei Moldovei: 1881-1935)⁷⁴,

⁶⁶ Mircea Păcurariu, *Dicționarul...*, p. 428; Dragoș Bahrim, Adrian Timofti, *Seminarul „Veniamin Costachi...”*, în vol. „Două secole...”, pp. 42, 43, 67.

⁶⁷ Dragoș Bahrim, Adrian Timofti, *Seminarul „Veniamin Costachi...”*, în „Două secole...”, p. 67 (Anexe – Lista directorilor Seminarului „Veniamin Costachi”).

⁶⁸ Vasile Vasilachi, *Mitropolitul VENIAMIN COSTACHI la o sută de ani de la moartea sa. 18 Decembrie 1846-18 Decembrie 1946*, în „B.O.R.”, anul LXIV (1946), nr. 10-12, p. 499.

⁶⁹ Dragoș Bahrim, Adrian Timofti, *Seminarul „Veniamin Costachi...”*, în „Două secole...”, p. 62.

⁷⁰ *Ibidem*, p. 63, 58, 59.

⁷¹ Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii...*, vol. 3, p. 535.

⁷² *Ibidem*, p. 535; Nicolae Șerbănescu, *Mitropolii Ungrovlahiei*, în „B.O.R.”, anul LXXVII (1959), nr. 7-10, p. 822.

⁷³ Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii...*, vol. 3, p. 535; Ion I. Mutu-Strehaia, *Patriarhul †Nicodim Munteanu – Șase decenii de la mutarea la cele veșnice – (27 februarie 1948 – 27 februarie 2008)*, în „Școala Mehedințului”, nr. 42/2008, p. 75-78; idem, 2019 – *Anul comemorativ al Patriarhilor României, cărturarii †Nicodim Munteanu și †Justin Moisescu*, în „Oltenia. Studii. Documente. Culegeri”, seria a IV-a, nr. 7, Craiova, Editura Sitech, 2019, pp. 156-161.

⁷⁴ Idem, *Dicționarul...*, p. 139-140.

†**Isaia Vicol** (Episcop la Roman: 1873-1878)⁷⁵, †**Iosif Bobulescu** (Episcop al Râmnicului: 1880-1886)⁷⁶, †**Ghenadie Enăceanu** (Episcop al Râmnicului: 1886-1898, renumit istoric)⁷⁷, †**Teodosie Atanasiu** (Episcop al Romanului: 1912-1923)⁷⁸, †**Cosma Petrovici** (Episcop al Dunării de Jos: 1924-1947)⁷⁹, †**Iacov (Iacob) Antonovici** (Episcop al Hușilor: 1924-1931)⁸⁰, †**Visarion Puiu** (1879-1964, Episcop al Hotinului, Mitropolit al Bucovinei, apoi al Transnistriei, condamnat la moarte de comuniști, în 1946 și caterisit în 1950, dar reabilitat de Biserica Ortodoxă Română, la 25 sept. 1990)⁸¹ și †**Grigorie Leu** (1881-1949: Episcop-vicar la Iași, apoi Episcop al Argeșului: 1936-1940 și apoi al Hușilor: 1940-1949)⁸².

Tot aici și-au făcut ucenicia și viitori profesori de alte domenii, afară de cele teologice: renumitul lingvist, **Iorgu Iordan** (a predat la Socola *Limba Română* între 1914-1928, apoi s-a transferat la Facultatea de Litere a Universității din Iași), **Gavriil Istrate** (viitor decan al Facultății de Litere din Iași), **Vasile Pavelescu** (ajuns profesor de *Pedagogie*), viitorul academician și dascăl de Litere **Constantin Ciopraga** și alții⁸³.

Mai târziu, Seminarul și-a mutat sediul, de la Mănăstirea Socola în orașul Iași, iar perioada 1885-1893 s-a dovedit una de tranziție, în care s-a căutat o locație cât mai bună; lucru ce avea să se întâmple, în vremea vrednicului **Mitropolit al Moldovei Iosif II Naniescu** (10 iun. 1875-26 ian. 1902, considerat **al doilea ctitor al Seminarului Teologic de la Socola – Iași**)⁸⁴. Astfel, în 1891,

⁷⁵ Idem, *Istoria Bisericii...*, vol. 3, p. 545.

⁷⁶ Nicolae Șerbănescu, *Episcopii Râmnicului*, în „M.O.”, anul XVI (1964), nr. 3-4, pp. 201-202.

⁷⁷ *Ibidem*, pp. 202-203.

⁷⁸ Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii...*, vol. 3, p. 546.

⁷⁹ *Ibidem*, p. 551.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 550.

⁸¹ Idem, *Dicționarul...*, București, 2002, p. 403; Prof. Dr. Ion-Nicolae I. Mutu-Strehaia, *Mitropolitul †Visarion Puiu – un mare patriot, prigonit de regimul communist – 140 de ani de la naștere și 55 de ani de la înveșnicire (1879-1964)*, în „Arcade”, Anul XVII (2019), nr. 2, pp. 66-69.

⁸² Idem, *Istoria Bisericii...*, vol. 3, București, 1994, p. 550; Prof. Dr. Ion-Nicolae I. Mutu-Strehaia, *Episcopii Martiri luptători anticomuniști și Drept Mărturisitori ai Ortodoxiei Românești: †Grigorie Leu al Hușilor și †Nicolae Popovici al Oradiei*, în „Oltenia. Studii. Documente. Culegeri”, Seria a IV-a, nr. 5, Craiova, Editura Sitech, 2017, pp. 191-195.

⁸³ Dragoș Bahrim, Adrian Timofți, *Seminarul „Veniamin Costachi...”*, în „Două secole...”, p. 60.

⁸⁴ Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, întrunit în ședința de lucru din 5-6 octombrie 2017, sub președinția P. F. †DANIEL, Patriarhul României, a hotărât cinstirea/venerarea ca Sfânt a Mitropolitului Iosif Naniescu, cu numele **Sfântul Ierarh Iosif cel Milostiv Mitropolitul Moldovei**. Proclamarea solemnă a canonizării noului Sfânt a avut loc, la 25 martie 2018, în Catedrala Mitropolitană din Iași, iar, prăznuirea sa anuală se face pe data de, 26 ianuarie. Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *Dicționarul Teologilor...*, pp. 326-328; Mihail Daniliuc, *Sfântul Iosif Naniescu, 120 de ani de cerească sălășluire*, în Ziarul „Lumina”, 25 Ian. 2022; Prof. Dr. Ion-Nicolae I. Mutu-Strehaia și colab., *Mitropolitul Iosif Naniescu al Moldovei – un fiu al Basarabiei încununat cu nimbul sfințeniei*, în „Arcade”, anul XVI (2018), Nr. 2, pp. 46-49.

au încetat căutările unui local pentru Seminar, când s-a decis, ca această instituție să se mute în Palatul lui Mihail Sturdza, care era o mai veche opțiune a Înalțului Ierarh. Stabilirea definitivă a seminarului în noua clădire s-a petrecut în 1893, odată cu terminarea lucrărilor de renovare a localului, la care a contribuit și Casa Regală a României. La 21 octombrie 1897, noul sediu era vizitat de Regele Carol I și Regina Elisabeta, ca semn al recunoașterii importanței pe care o avea instituția seminarială. Cu ocazia aceluși eveniment, din 20 mai 1891, Mitropolitul Iosif Naniescu a ținut o: *„Scurtă cuvântare...în ziua de 20 Maiu anul 1891, cu ocasiunea punerei pietrei fundamentale la noul edificiu al Seminarului Veniamin ce se construște acum din nou lângă Mitropolie în Iași”*. În alocuțiune, **Mitropolitul Iosif Naniescu** sublinia, printre altele:

„[...] Și pe când încă nu era cu putință a se înființa școale sistematice, Biserica era școala noastră românească; aci în pridvorul bisericii se învăța carte românească și învățătorii erau clericii, servitorii bisericești, carii în pridvorul bisericii învățau carte românească pe fii poporului românesc. De aceia și până astăzi clericii noștri români poartă numele de dascălul Bisericii și adevărații români au luat ca maximă cuvintele: Școala și Biserica sau Biserica și Școala. Când Bunul Dumnezeu a vrut că și aceste țări ale noastre să se bucure de mai multă siguranță și stabilitate, bătrânii noștri s-au gândit și la școalele bisericești sistematice, precum s-au gândit și la școalele laice sistematice. Astfel cea dânteu școală bisericească sistematică, numită Seminar, a fost înființată aici la Iași de fericitul întru amintire Mitropolit al Moldovei și Sucevei Veniamin Costache la începutul secolului present, la anul 1804, pe care Seminar el atunci l-a așezat în Monastirea Socola de lângă Iași, unde a existat până acum cinci ani în urmă. Dar fiindcă acolo în starea lucrurilor de astăzi care diferă mult de cea cu 85 de ani în urmă, existența și prosperitatea Seminarului întâmpina acum multe dificultăți, pentru care cuvânt Guvernul a găsit de cuviință să-l strămute aici în Iași și pentru care sfârșit s-a cumpărat de către Guvern vechiul palat al familiei Sturdza, situat chiar aici lângă Mitropolie, în care palat a rezidat și însuși răposatul fost Domnitor al Moldovei Mihail Grigorie Sturdza Voevod. Acest vechiu palat însă nu era potrivit nici suficient pentru școala Seminarului; s-a dărâmat o parte din clădirea cea veche și în locul aceleia se pune astăzi temelia noului Seminar Veniamin, la care suntem noi adunați în acest moment, și Guvernul M. S. Regelui Carol I este reprezentat prin trei dintre D-nii Miniștri: Dl. General I. Florescu, președintele Consiliului, Dl. C. Olănescu, Ministru Lucrărilor Publice și Dl. Dem. Teodorescu, Ministru Cultelor și Instrucțiunii Publice. Astfel Seminarul Veniamin va fi de acum înainte lângă Biserica cea mare a lui Veniamin. Fericitul părinte Mitropolit Veniamin va trăi în veci înaintea ochilor noștri în Mitropolia pe care el a mărit-o și a înălțat-o, precum trăește nemuritor înaintea lui Dumnezeu și va trăi în veci în istoria Bisericii noastre Române. Să mulțumim dar, fraților, Majestății Sale Regelui Carol I și Guvernului Majestății Sale pentru toată bunăvoința religioasă și patriotică ce au arătat în cestiunea Seminarului Veniamin prin cumpărarea vechiului palat al familiei Sturdza chiar aici lângă Mitropolie, în care palat însuși Mihail Vodă Sturdza a

rezidat ca Domnitor al Moldovei, și prin zidirea din nou a unui edificiu propriu pentru Seminar, școala bisericească, care școală, Seminar, va avea de acum înainte avantajul pentru biserică și pentru elevii seminariști, fiind Seminarul Veniamin lângă marea Biserică fondată de Veniamin, unde seminariștii vor avea înlesnirea de a lua parte totdeauna și mai ales Duminicile și la sărbători la serviciile bisericești în Biserica cea mare a sfintei Mitropolii, în care vor deprinde și învăța buna orânduială a bisericei după tipicul sântei Bisericei noastre ortodoxe de Răsărit...”⁸⁵.

În continuare, Vlădica Iosif Naniescu s-a adresat elevilor seminariști, îndemnându-i să depună toate eforturile, spre însușirea învățăturilor primite la Seminar, pentru a putea deveni vrednici slujitori ai Sfințelor Altare și să păstreze cu sfințenie Învățăturile Bisericii:

„(...) Iar voi tineri seminariști să vă siliți din toată inima la studiile religioase care vă vor fi folositoare și vouă în viață și prin care veți putea și voi să fiți folositori poporului român în cariera bisericească, în cariera predicării cuvântului lui Dumnezeu...Să nu dați atențiune și să nu vă luați după pretensele idei folositoare din ziua de astăzi, care nu sunt altceva decât idei materiale, idei mai mult speculative și nestatornice și pe care un alt curent nou viind le schimbă, le preface și le mută întocmai precum vântul de toamnă poartă frunzele ce cad din copaci și le duce din loc în loc după întâmplare. Să fiți statorniciți în credințele și în respectul sfintei noastre Religiiuni cu preceptele și dogmele ceea ce ne învață, așa cum le-am moștenit de la părinții noștri, de la moșii și strămoșii noștri, împreună cu obiceiurile noastre naționale strămoșești...”⁸⁶.

Conducerea Seminarului a fost încredințată încă din 2 decembrie 1885, **Pr. Varlaam Răileanu** (mai târziu, a devenit Arhiepiscop)⁸⁷, acesta coordonând vreme de 14 ani, până la 12 mai 1899, semn al stabilității și continuității⁸⁸.

În 1893, s-a dat **Legea Clerului Mirean și a Seminarilor**, care reorganiza seminarilor. Majoritatea proiectelor de până atunci au încercat să limiteze pătrunderea elementelor laice în școlile teologice, prin recrutarea profesorilor exclusiv din rândul monahilor sau al preoților. Noua *Lege...* a reorganizat total învățământul teologic seminarial, ridicând cursurile la 8 ani de studii, dar avea să se reducă și numărul seminarilor la 4, care vor fi de două feluri: **inferioare** (cu trei clase, cele de la Roman, Curtea de Argeș și Râmnic) și **superioare** (cu cinci clase: Seminarul „*Central*” din București și „*Veniamin*” din Iași). Conducerea a fost încredințată unui *director* sprijinit de

⁸⁵ †Iosif Naniescu, *Scurtă cuvântare zisă cu ocaziunea punerii pietrei fundamentale la noul edificiu al Seminarului „Veniamin”,* în „B.O.R.”, Anul XC (1891), Tipografia „Cărților Bisericești”, nr. 1, pp. 294-296; Dragoș Bahrin, Adrian Timofti, *Seminarul „Veniamin Costachi...”*, în „Două secole...”, pp. 21-23.

⁸⁶ Iosif Naniescu, *Scurtă cuvântare...*, p. 296.

⁸⁷ Mircea Păcurariu, *Învățământul teologic...*, în „Două secole...”, p. 98.

⁸⁸ Dragoș Bahrin, Adrian Timofti, *Seminarul „Veniamin Costachi...”*, în „Două secole...”, p. 40.

un *spiritual*; examenele de admitere erau în cls. I și a IV-a (absolvenții Seminarului inferior erau primiți în cls. IV a Seminarilor superioare doar pe baza unui examen de admitere), iar la final se susținea un singur examen de absolvire în cls. VIII. Tot pe baza acelei *Legi...* erau hirotoniți preoți doar absolvenții Seminarului cu opt clase, iar absolvenții de patru clase și care erau nehirotoniți, când a apărut *Legea...*, puteau să ceară parohii în Dobrogea sau posturi de cântăreți bisericești. Odată cu noua *Lege...*, pe lângă disciplinele religioase, se predau și materii laice: *Agronomia, Medicina, Igiena*⁸⁹ etc.

În vremea Primului Război Mondial, Seminarul și-a întrerupt activitatea (15 august-11 septembrie 1916), în sediul său s-a instalat Spitalul pentru Răniți Nr. 272, iar în septembrie, Spitalul Brâncovenesc. Directorul Seminarului, **pr. prof. Pavel Savin**, împreună cu alți profesori și elevi i-au ajutat pe răniți. După război, Seminarul și-a reluat cursurile, desfășurându-le până în anul 1948, ultimul director fiind **pr. Scarlat Porcesu** (cunoscut istoric bisericesc, care a condus în perioada: dec. 1947-11 aug. 1948)⁹⁰.

La 11 august 1948, era numit **învățătorul Spiridon Năstase** ca director provizoriu, însărcinat doar cu lichidarea Seminarului⁹¹. Astfel, prin Decretul cu Nr. 176, din 2 august 1948, toate proprietățile și bunurile bisericești folosite de și în cadrul învățământului teologic erau confiscate de noul regim politic ateu/comunist și ostil Bisericii noastre, iar, la 4 august 1948, toate seminariile teologice în care se predau și discipline de cultură generală au fost desființate, punându-se sub tutela Bisericii, având strictul control al statului prin Ministerul (apoi Departamentul) Cultelor, ce a dat *Legea pentru regimul general al Cultelor*⁹². S-a permis existența Școlilor de Cântăreți bisericești, a Seminarilor Teologice Monahale, iar Facultățile de Teologie au devenit Institute Teologice de Grad Universitar (rămânând doar două: la București și Sibiu)⁹³. Seminarul de la Socola – Iași avea să-și continue activitatea până în septembrie 1948, când localul său era cedat *Școlii Tehnice de Administrație Economică de Fete*, din Iași, instituție, ce depindea de Ministerul Comerțului, fapt care a dus la pensionarea, retragerea unor cadre didactice, iar preoții profesori au revenit la parohiile unde slujeau sau în cadrul ascultărilor pe care le aveau la Centrele Eparhiale (Mitropolii, Episcopii)⁹⁴.

Așa avea să-și încheie existența de 145 de ani, **primul seminar teologic** din țara noastră, **cel de la Socola-Iași**, înființat în urmă cu 220 de

---

⁸⁹ *Ibidem*, pp. 97-98.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 67.

⁹¹ *Ibidem*, pp. 42-43, 52, 67.

⁹² Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii...*, p. 457.

⁹³ Dragoș Bahrim, Adrian Timofti, *Seminarul „Veniamin Costachi...”*, în „Două secole...”, p. 55.

⁹⁴ *Ibidem*.

ani, care, prin dascălii de acolo (clerici și mireni), a dat Bisericii și Țării pe viitorii slujitori ai Sfințelor Altare din Biserica Ortodoxă Română, dar și o seamă de oameni de cultură.

Foto 1. Seminarul „Veniamin Costache” Socola-Iași

Sursa: <https://seminariasi.ro/simpozion-la-filiala-din-iasi-academiei-romane-despre-seminarul-veniamin-de-la-socola>

Bibliografie:

Lucrări generale, studii și articole:

Adamescu, Gheorghe, *Istoria Seminarului „Veniamin” din Iași (1803-1903)*, București, Institutul de Arte Grafice „Carol Gobl”, 1904.

Bahrim, Dragoș, Timofti, Adrian, *Seminarul „Veniamin Costachi”: 1803-1948*, în „Două secole de învățământ teologic seminarial (1803-2003)”, Iași, Editura Trinitas, 2003.

Braniște, Marin M., *Alegerea și așezarea preoților în slujbă sub Regulamentul Organic*, în *Țara Românească, după documentele argeșene*, în „Mitropolia Olteniei”, anul XIII(1961), nr. 7-9.

Bulacu, Mihail, *Marele catehet și întemeietor al școlii românești, Mitropolitul Veniamin Costachi*, în „B.O.R.”, anul LXIV (1946), nr. 10-12.

Buzan, Sever, *Regulamentele Organice și însemnătatea lor pentru dezvoltarea organizației Bisericii Ortodoxe Române*, în „Studii Teologice”, nr. 5-6/1956, pp. 363-375.

Ciocoi, Gheorghită, *Cum s-au aflat moaștele Sf. Grigorie Dascălul*, în „Lumea credinței. Magazin ilustrat”, anul IV, nr. 8/2006.

Ciurea, Alexandru I., *La o sută de ani de la moartea lui Veniamin Costache*, Iași, Tipografia „Alexandru A. Țerek”, 1947.

Clit, Costin, *Istoria Seminarului Teologic din Huși*, în „Cronica Episcopiei Hușilor”, vol. IV, Huși, 1998.

Dinculescu, N. Gh., *Seminarul craiovean din secolul XIX*, în „Mitropolia Olteniei”, anul X (1958), nr. 5-6.

Enescu, N. C., *Un proces dintre episcopii Mănăstirii Trei Ierarhi – Iași și Epitropia Învățăturilor Publice din Moldova*, în „M.M.S.”, anul XXXVII (1961), nr. 9-12.

Erbiceanu, Constantin, *Istoricul Seminarului Veniamin din Monastirea Socola Fondat la 1804*, Iași, Tipografia „H. Goldner”, 1885.

Gheorghiiță, Ilie, *Un veac de la moartea Mitropolitului Veniamin Costachi - Modest omagiu*, Tipografia Sf. M-ri Neamț, 1946.

Isar, Nicolae, *Școala Națională de la Sf. Sava și spiritul epocii (1818-1859)*, București, Editura Universității București, 1994.

Istoria Românilor, vol. VII, tom I, București, Editura Univers Enciclopedic, 2003.

Manolache, Teodor N., *Bibliografia Mitropolitului Veniamin Costache*, în „B.O.R.”, anul LXIV, nr. 10-12/1946.

Mosor, Constantin, *Biserica Moldovei în timpul domniei lui Mihail Sturdza (1834-1849)*, în „Biserica Ortodoxă Română”, anul LXXXIX, nr. 5-6/1971.

Papacostea, Victor, Regleanu, Mihail, *Seminarul Central 1836-1936. Documentele Întemeierii*, București, Editura „Bucovina” I. E. Torouțiu, 1936.

Pr. Prof. Dr. Păcurariu, Mircea, *Dicționarul Teologilor Români*, București, Editura Enciclopedică, 2002.

Pr. Prof. Dr. Păcurariu, Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române. Compendiu*, București, Editura Basilica, 2013.

Popescu, Nicolae M., *Viața și faptele Părintelui Grigorie Dascălul, Mitropolitul Țării Românești (1765-+22 Iunie 1834)*, în „B.O.R.”, anul LII, nr. 5-6, 1934 - număr festiv: „Grigorie Dascălul, Mitropolitul Ungrovlahiei: +1834-1934”.

Mutu-Strehaia, Ion-Nicolae I., *Seminariile Teologice din Moldova în epoca modernă (1821-1918)*, în „Almanah Bisericesc”, Editura Episcopiei Sloboziei și Călărașilor, Slobozia, 2004.

Prof. Dr. Mutu-Strehaia, Ion-Nicolae I., *Învățământul teologic ortodox din Muntenia și Moldova în secolul al XIX-lea*, Craiova, Editura Sitech, 2010.

Prof. Dr. Mutu-Strehaia, Ion-Nicolae I., *Un nume pentru Istoria Bisericii și Neamului – Mitropolitul Moldovei †Veniamin Costachi*, în „Arcade”, anul XVI (2018), nr. 4.

Șerbănescu, Niculae, *Mitropoliții Ungrovlahiei*, în „B.O.R.”, anul LXXVII (1959), nr. 7-10.

Șerbănescu, Niculae, *Episcopii Râmnicului*, în „Mitropolia Olteniei”, anul XVI (1964), nr. 3-4.

Turcu, Constantin, *Pomenirea unui mare ierarh*, în „B.O.R.”, anul LXIV, nr. 10-12/1946.

Vasilachi, Vasile, *Mitropolitul VENIAMIN COSTACHI la o sută de ani de la moartea sa. 18 Decembrie 1846-18 Decembrie 1946*, în „B.O.R.”, anul LXIV (1946), nr. 10-12.

Voronca, Ștefan, *Viața Sfântului Grigorie Dascălul, Mitropolitul Țării Românești*, Galați, Editura Egumenița și Editura Cartea Ortodoxă, 2007.